

Barbara Moraczewska

**Szkolnictwo polskie w latach 1945–1975
z uwzględnieniem miasta Włocławka**

WYDAWNICTWO
PAŃSTWOWEJ WYŻSZEJ SZKOŁY ZAWODOWEJ
WE WŁOCŁAWKU

Barbara Moraczewska

**Szkolnictwo polskie
w latach 1945–1975
z uwzględnieniem
miasta Włocławka**

Włocławek 2010

REDAKCJA WYDAWNICTWA
PAŃSTWOWEJ WYŻSZEJ SZKOŁY ZAWODOWEJ
WE WŁOCŁAWKU

*Szkolnictwo polskie w latach 1945–1975 z uwzględnieniem miasta Włocławka,
Włocławek 2010*

REDAKTOR NACZELNY

dr Ernest Kuczyński

RECENZENT

prof. nadzw. dr hab. Mariusz Gizowski

REDKACJA I KOREKTA

mgr Mirosława Sprenglewska

ISBN 978-83-60607-20-6

Złożono do druku – październik 2010

SKŁAD, DRUK I OPRAWA

ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek, tel. (0-54) 232 37 23, e-mail: sekretariat@expol.home.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz ważniejszych skrótów	7
WSTĘP	11
Rozdział I CHARAKTERYSTYKA MIASTA JAKO SZKOLNEJ JEDNOSTKI REGIONALNEJ	37
Rozdział II ZAŁOŻENIA POLITYKI OŚWIATOWEJ I JEJ REALIZACJA	51
1. Polityka oświatowa Polski Ludowej w latach 1945–1975	51
2. Prawne podstawy organizacji szkolnictwa w Polsce w latach 1945–1975	71
3. Ideały edukacyjne społeczeństwa w okresie Polski Ludowej ze szczególnym uwzględnieniem Włocławka i regionu	86
4. Administracja szkolna we Włocławku w latach 1945–1975	91
5. Rola Ministerstwa Oświaty i innych centralnych organów w tworzeniu programów nauczania i wychowania oraz ograniczone możliwości dyrekcji i nauczycieli w tym zakresie z uwzględnieniem Włocławka	102
Rozdział III ODBUDOWA SZKOLNICTWA WE WŁOCŁAWKU I ZMIANY ZACHODZĄCE DO 1975 ROKU	111
1. Odbudowa i rozwój podstawowego szkolnictwa państwowego	111
2. Szkolnictwo podstawowe dla dorosłych i młodzieży pracującej z uwzględnieniem problemu likwidacji analfabetyzmu	121
3. Prywatne szkolnictwo ogólnokształcące we Włocławku w latach 1945–1961	138
3.1. Szkoła prowadzona przez ss. Urszulanki Unii Rzymskiej (OSU)	138
3.2. Szkoły prowadzone przez Kurię Diecezjalną	145
4. Szkolnictwo podstawowe specjalne	157
5. Odbudowa i rozwój szkół średnich ogólnokształcących w latach 1945–1975	161
6. Szkoły średnie ogólnokształcące dla dorosłych	167

7. Organizacja szkół średnich i zasadniczych zawodowych dla młodzieży	174
8. Organizacja zasadniczych i średnich szkół zawodowych dla pracujących	193
9. Średnie szkoły pedagogiczne w latach 1945–1975	203
Rozdział IV	
BAZA LOKALOWA SZKÓŁ	217
1. Rozwój bazy materialnej szkolnictwa	217
1.1. Budowa nowych obiektów szkolnych w latach 1945–1975	217
1.2. Remonty i adaptacje obiektów szkolnych	225
2. Wyposażenie szkół w sprzęt i pomoce dydaktyczne	236
3. Baza bibliotek szkolnych i terenowych	241
Rozdział V	
KADRA DYDAKTYCZNO-WYCHOWAWCZA	255
1. Wykształcenie nauczycieli i doskonalenie zawodowe w latach 1945–1975	255
2. Zatrudnienie nauczycieli, kontrolowanie ich pracy, awansowanie i zwalnianie	274
3. Wynagrodzenie nauczycieli w stosunku do innych pracowników oświaty i grup zawodowych	287
Rozdział VI	
DZIECI I MŁODZIEŻ SZKÓŁ WŁOCŁAWSKICH	295
1. Liczba dzieci oraz kwestia promocji i drugoroczności w szkołach	295
2. Stan zdrowotny uczniów oraz warunki życia dzieci i młodzieży	312
3. Internaty jako placówki ułatwiające dostęp młodzieży do szkół	332
4. Organizacje wspierające proces wychowawczy oraz pomoc dzieciom i młodzieży szkolnej	339
5. Rola świetlic i organizacji szkolnych w życiu dzieci i młodzieży	355
PODSUMOWANIE	369
WYKAZ ŹRÓDEŁ I LITERATURY	383
1. Źródła	
Źródła archiwalne	383
Kroniki	387
Źródła drukowane	387
2. Relacje wspomnieniowe	389
3. Prasa	391
4. Opracowania	
Druki zwarte	392
Artykuły, studia, szkice	398
5. Materiały niepublikowane	403
ZAŁĄCZNIKI	405
WYKAZ TABEL I WYKRESÓW	445

Wykaz ważniejszych skrótów

AAN	– Archiwum Akt Nowych
ABdsW	– Archiwum Biura do spraw Wyznań
AD	– Archiwum Diecezjalne
ADK	– Archiwum Kurii Diecezjalnej
AKOWPZ	– Archiwum Kuratorium Oświaty Wydziału Pedagogicznego Zamiejscowego
ALJDŁ	– kta Liceum im. Jana Długosza
AMBP	– Archiwum Miejskiej Biblioteki Publicznej
AP	– Archiwum Państwowe
APUURz	– Archiwum Prowincjalne Urszulanek Unii Rzymskiej
ASKEP	– Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski
AUdSW	– Archiwum Urzędu do spraw Wyznań
AZSWP	– Archiwum Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi
CK	– Czerwony Krzyż
CUSZ	– Centralny Urząd Szkolnictwa Zawodowego
DOSZ	– Dyrekcja Okręgowego Szkolenia Zawodowego
GRN	– Gminna Rada Narodowa
KOS	– Kuratorium Okręgu Szkolnego
KOSP	– Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego
KOśw.	– Komisja Oświatowa
LMK	– Liceum im. Marii Konopnickiej
LO	– Liceum Ogólnokształcące

LZK	– Liceum Ziemi Kujawskiej
Min.Ośw.	– Ministerstwo Oświaty
Mir Ośw.	– Minister Oświaty
MKOśw.	– Miejska Komisja Oświatowa
MKPG	– Miejska Komisja Planowania Gospodarczego
MO	– Milicja Obywatelska
MOiSW	– Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego
MOiW	– Ministerstwo Oświaty i Wychowania
MOZ	– Międzyzakładowe Organizacje Związkowe
MP	– Monitor Polski
MRN	– Miejska Rada Narodowa
MWRiOP	– Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego
NSD	– Niższe Seminarium Duchowne
NURT	– Nauczycielski Uniwersytet Radiowo-Telewizyjny
OM TUR	– Organizacja Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego
OSU	– Unio Romana Ordinis Sanctae Ursule (Unia Rzymska Zakonu Świętej Urszuli)
OSzP	– Okręg Szkolny Pomorski
PKKN	– Rejonowa Komisja Kształcenia Nauczycieli
PKWN	– Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego
PPR	– Polska Partia Robotnicza
PPRN	– Prezydium Powiatowej Rady Narodowej
PPS	– Polska Partia Socjalistyczna
PRL	– Polska Rzeczpospolita Ludowa
PWiPRN	– Prezydium Wojewódzkiej i Powiatowe Rady Narodowej
PZPR	– Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
RP	– Rzeczpospolita Polska
SKS	– Szkolne Koło Sportowe
SN	– Studium Nauczycielskie
SP	– Służba Polsce
SPR	– Szkoła Przynależności Rolniczego
TM	– Technikum Mechaniczne

TPD	– Towarzystwo Przyjaciół Dzieci
TPP	– Technikum Przemysłowo-Pedagogiczne
TUR	– Towarzystwo Uniwersytetów Robotniczych
TUW	– Towarzystwo Uniwersytetów Ludowych
UB	– Urząd Bezpieczeństwa
UBP	– Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
WRN	– Wojewódzka Rada Narodowa
WSD	– Wyższe Seminarium Duchowne
ZG	– Zarząd Główny
ZMP	– Związek Młodzieży Polskiej
ZNP	– Związek Nauczycielstwa Polskiego
ZOZ	– Zakładowe Organizacje Związkowe
ZP	– Zarząd Powiatowy
ZPNPSP	– Związek Polskiego Nauczycielstwa Szkół Początkowych
ZSCH	– Zespół Szkół Chemicznych
ZSE	– Zespół Szkół Elektrycznych
ZSM	– Zespół Szkół Mechanicznych
ZSMP	– Związek Socjalistycznej Młodzieży Polskiej
ZSN	– Zaoczne Studia Nauczycielskie
ZSRR	– Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich
ZSZ	– Zasadnicza Szkoła Zawodowa
ZZNPSŚ	– Związek Zawodowy Nauczycieli Polskich Szkół Średnich

Wstęp

Szkoła jako instytucja oświatowo-wychowawcza zajmuje się kształceniem i wychowaniem dzieci oraz młodzieży stosownie do przyjętych w danym społeczeństwie celów, zadań oraz koncepcji oświatowo-wychowawczych. Włączona w system szeroko rozumianej edukacji stanowi środowisko powszechnego i najszerszego oddziaływania, a ze względu na spełniane funkcje jest niezastąpionym ogniwem w osiągnięciu przez młodego człowieka pełnej dojrzałości. Realizacji tych celów służy właściwie przygotowana kadra pedagogiczna, nadzór oświatowy, baza lokalowa oraz odpowiednie zaplecze gospodarczo-finansowe¹. Równie ważne w całym procesie dydaktyczno-wychowawczym pozostają programy szkolne, odpowiednie wzorce, cele i metody wychowawcze oraz sposób ich realizacji². Opracowywaniem programów oraz określaniem celów wychowawczych zajmowały się władze nadzorcze, a praktyczna ich realizacja, jej jakość i charakter w dużym stopniu zależały od czynników lokalnych, związanych z określonym środowiskiem szkolnym.

System szkolny, jako swoisty układ instytucji powołanych do realizacji celów pedagogicznych państwa, bywa zawsze dwustronnie związany z rzeczywistością kraju. Owo dwustronne powiązanie polega na tym, że zarówno szkolnictwo w rozwoju historycznym, jak i w aktualnych warunkach funkcjonowania zależy od tych pozaszkolnych realiów i, spełniając wobec nich rolę służebną, wywiera z kolei mniej lub bardziej znaczący wpływ

---

¹ B. Gromada, *Szkoły Sióstr Nazaretanek w okresie Polski Ludowej*, Lublin 2000, s. 7.

² W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1984, s. 229.

na jej poszczególne składniki. Generalnie można stwierdzić, że w krajach socjalistycznych szkolnictwo wyjątkowo nastawione było na współdziałanie w kształtowaniu nowej rzeczywistości oraz nowego ideału wychowawczego i edukacyjnego. Zagadnienia te stanowią podstawę szerokiej problematyki związanej z funkcjonowaniem każdej szkoły. W zakresie tej problematyki uwzględniono reformy zachodzące w całym systemie szkolnym, podłoże społeczno-polityczne oraz przemiany ustrojowe zachodzące w kraju.

Powyższa rozprawa ma charakter monograficzny. W prezentowanych badaniach przedmiotem zainteresowania będzie szkolnictwo miasta Włocławka w latach 1945–1975 na poziomie podstawowym, zasadniczym i średnim oraz związane z nim problemy. Zasadniczym celem pracy jest próba prześledzenia procesu odbudowy i organizacji szkolnictwa we Włocławku na wszystkich szczeblach kształcenia w okresie komunistycznej demokracji i stalinizmu w latach 1945–1956 oraz jego rozwoju w okresie poszukiwań nowych rozwiązań społeczno-politycznych do 1961 roku, a następnie względnej stabilizacji – do 1975 roku. Omówione też okoliczności reaktywowania poszczególnych placówek oraz zaprezentowano ich wewnętrzną organizację, a także trudności, z jakimi borykały się szkoły w okresie odbudowy i rozwoju szkolnictwa. Przedstawiono ponadto kwestie zatrudniania nauczycieli oraz ich poziom wykształcenia. Starano się również przedstawić wyposażenie szkół w sprzęt i pomoce naukowe. Zaprezentowano działalność organizacji młodzieżowych i organizacji wspierających proces wychowawczy. Poruszono zagadnienia związane z promocją i drugorocznością wśród uczniów włocławskich szkół w prezentowanym okresie. Przedstawiono także działalność bibliotek szkolnych i terenowych.

Analiza źródeł prezentowanych w powyższej rozprawie oraz literatura przedmiotu pozwalają na sformułowanie ogólnego problemu badawczego następująco: w jaki sposób przebiegały odbudowa i rozwój szkolnictwa we Włocławku w latach 1945–1975? By dokładniej poznać problem główny, należy sformułować następujące problemy szczegółowe:

- Jaki wpływ na rozwój szkolnictwa miasta Włocławka w prezentowanym okresie miał rozwijający się przemysł oraz wzrost liczby mieszkańców?

- Jakimi cechami charakteryzował się ideał edukacyjny Polaka w omawianym okresie ze szczególnym uwzględnieniem ideału Włocławka?
- Czy w prezentowanym okresie szkoły prywatne we Włocławku mogły się rozwijać w takim samym stopniu jak szkoły państwowe?
- W jakich latach nastąpiło największe natężenie budowy nowych obiektów szkolnych dla potrzeb szkolnictwa podstawowego, ogólnokształcących i zawodowych oraz jaki to miało wpływ na poziom i jakość kształcenia?
- Czy szkoły zawodowe we Włocławku w prezentowanym okresie rozwijały się intensywniej niż ogólnokształcące?
- Co było powodem szybkiego rozwoju szkolnictwa podstawowego we Włocławku w omawianym okresie?
- Czy dyrektorzy i nauczyciele włocławskich szkół mieli wpływ na tworzenie planów oraz programów nauczania i wychowania?
- Czy ludzie dorośli we Włocławku mieli możliwość podwyższania swoich kwalifikacji?
- Jak w omawianym okresie przebiegało wyposażanie szkół w sprzęt i pomoce naukowe oraz jaki to miało wpływ na prace nauczycieli i wyniki nauczania?
- Jak postępował rozwój bibliotek szkolnych i terenowych w latach 1945–1975 we Włocławku i jaki to miało wpływ na realizację procesu dydaktyczno-wychowawczego w szkołach?
- Jak zmieniło się wykształcenie nauczycieli szkół włocławskich na przestrzeni omawianego okresu?
- Jak rosło uposażenie nauczycieli na przestrzeni omawianego okresu i jakie ono było w stosunku do innych grup zawodowych?
- Jaką funkcję w życiu dzieci i młodzieży spełniały internaty, świetlice oraz organizacje młodzieżowe i opiekuńcze?
- Jak przebiegał rozwój opieki medycznej nad uczniami z włocławskich szkół i jaki to miało wpływ na zdrowotność uczniów na przestrzeni omawianego okresu?
- Jak przedstawiała się kwestia realizacji obowiązku szkolnego przez dzieci i młodzież oraz promocji i drugoroczności we włocławskich szkołach z przesłaniem ich przyczyn?

Postępowanie badawcze, które miało na celu zobrazowanie procesu odbudowy i rozwoju szkolnictwa miasta Włocławka w latach 1945–1975 przebiegało w trzech podstawowych etapach, a mianowicie poznawanie, czyli heurystyka, krytyka, czyli umiejętność wydobycia ze źródeł informacji na dany temat i interpretacja materiału źródłowego, zwanego też syntezą, czyli ustalenie i wyjaśnienie faktów historycznych i odpowiednie ich pogrupowanie czy wyselekcjonowanie, dokonanie rekonstrukcji procesu dziejowego³.

Przystępując do pisania powyższej pracy dokonano wypisów ze źródeł archiwalnych i drukowanych, takich jak zarządzenia, instrukcje, komunikaty, sprawozdania, kroniki, prasa. Następnie zapoznano się z literaturą przedmiotu, opracowaniami, artykułami, dokonując selekcji zebranego materiału i określono jego wartość dla dalszych badań, oraz informacjami zawartymi w notatkach z przeprowadzonych rozmów i wywiadów. Wszystkie spisane informacje stworzyły kartotekę podręczną stanowiącą jeden z podstawowych elementów pracy. Kilkakrotnie powracano do czytania tego samego źródła w celu ponownego rozpatrywania jego treści z punktu widzenia poruszanego problemu badawczego. Niekiedy po kilkakrotnym przeczytaniu danego materiału odkrywano w nim nowe treści, niezbędne do zobrazowania odbudowy i rozwoju szkolnictwa we Włocławku w latach 1945–1975. Kartotekę systematycznie wzbogacano nowymi wypisami.

Do przeprowadzonych wywiadów nie był przygotowany kwestionariusz, a tylko pytania, jednak rozmówcy z uwagi na swój wiek woleli rozmowę, i to raczej luźną, w trakcie której zadawano pytania. Każde zadane pytanie było praktycznie przez rozmówców rozwijane, wychodząc daleko poza oczekiwane odpowiedzi.

Nie wszyscy jednak chętnie rozmawiali i chcieli wspominać prezentowany okres. Najczęściej dotyczyło to nauczycieli, uczniowie szkół włocławskich z minionego okresu rozmawiają zaś chętniej. Nie zawsze informacje uzyskane z rozmów pokrywały się z informacjami zawartymi w literaturze przedmiotu lub materiale archiwalnym. Wynika to z faktu, że od zakończenia wojny minęło przeszło pięćdziesiąt lat, a więc są to lu-

---

³ B. Miśkiewicz, *Wstęp do badań*, s. 169; M. Pawlak, J. Serczyk, *Podstawy badań*, s. 12.

dzie w określonym wieku i niekiedy dobrze nie pamiętają minionych czasów. Podawali nieraz informacje, które w ogóle nie zaistniały, lub nie były związane z włocławskim szkolnictwem. Niekiedy uwagi poszczególnych osób odnoszące się do genezy lub skutków jakiegoś zdarzenia, roli i działalności takiej czy innej organizacji i ludzi były wyrazem subiektywnego poglądu tych osób. Wyjaśnienie takich kwestii nierzadko było dość trudne i wymagało zebrania wielu dodatkowych informacji. Przy przetwarzaniu informacji uzyskanych z wywiadów i rozmów należało jeszcze uwzględnić poglądy polityczne rozmówców i rolę, jaką odgrywali w omawianej przez siebie rzeczywistości. Niekiedy zaistniała sytuacja w omawianym okresie inaczej wyglądała z punktu widzenia nauczyciela, dyrektora szkoły, a jeszcze inaczej relacjonują ją uczniowie.

Metoda badawcza obejmuje zasady oraz sposoby systematycznych dociekań w celu poznania obiektywnej rzeczywistości⁴. Przy badaniu źródeł historycznych, które posłużyły do napisania powyższej rozprawy, zastosowano metodę bezpośredniego ustalenia faktów, filologiczną, socjologiczną, statystyczną, geograficzną i porównawczą. Metoda bezpośredniego ustalenia faktów polegała na poznaniu opisu rzeczywistych zjawisk ze źródeł historycznych. Charakterystyczną cechą tej metody jest ściśle trzymanie się kolejności chronologicznej opisywanych wydarzeń. Metoda filologiczna polegała na odczytywaniu oraz interpretacji, czyli analizie tekstów pisanych. Metoda socjologiczna miała na celu zbadanie struktur społecznych, chodzi tu o grupy uczniów poszczególnych rodzajów szkół włocławskich oraz pracujących tam nauczycieli z różnym wykształceniem. Metoda statystyczna posłużyła do zobrazowania liczby uczniów w szkołach włocławskich czy liczby nauczycieli pracujących w szkołach włocławskich z określonym wykształceniem. Posłużyła również do zobrazowania liczby szkół podstawowych, szkół średnich i zasadniczych. Przy opracowaniu np. wpływu rozwoju przemysłu i rozbudowy miasta włocławskiego na rozwój szkolnictwa zawodowego posłużono się metodą geograficzną, która umożliwiła również ustalenie, w którym rejonie miasta powstało najwięcej szkół podstawowych w prezentowanym okresie. Do

---

⁴ B. Miśkiewicz, *Wstęp do badań*, s. 193.

zobrazowania wysokości uposażenia nauczycieli i innych grup zawodowych zastosowano metodę porównawczą.

Świadczenia przeszłości są bardzo różnorodne, choć w badaniu historycznym uwzględniamy te spośród nich, które zawierają informacje o działalności ludzi. Nazywamy je źródłami historycznymi⁵. Celem krytyki źródeł jest, najogólniej biorąc, oddzielenie w nich prawdy od fałszu i zniekształceń. Chodzi więc o ustalenie, czy mamy do czynienia ze źródłami autentycznymi, tzn. będącymi w rzeczywistości tym, za co chcą uchodzić, oraz o oddzielenie zawartych w źródłach wiadomości prawdziwych od nieprawdziwych⁶. Krytyka źródeł w powyższej pracy objęła badanie cech zewnętrznych, czyli jego formy, oraz wewnętrznej zawartości, czyli treści. Krytyka źródła wymaga jego całościowego potraktowania, a nie tylko jednego z jej etapów krytyki niższej, czyli zewnętrznej, bądź wyższej wewnętrznej.

Źródła archiwalne, czyli zazwyczaj różnego rodzaju dokumenty dotyczące prezentowanego problemu sporządzane były w chwili zaistnienia danego faktu. Z reguły dokumenty zawierały nazwę miejscowości, dzień, miesiąc, rok i kto je sporządził. Najczęściej opatrzone były pieczętami z własnoręcznym podpisem autora lub osoby odpowiedzialnej. Były również takie, które nie zawierały daty, ale opisywały dane zjawisko, a datę sporządzenia danego dokumentu można było dopiero odczytać po przeczytaniu tekstu. Kroniki, źródła drukowane, np. uchwały, zarządzenia, instrukcje, różnego rodzaju pisma również z reguły zawierały pełną datę sporządzenia i podpis. Rozmowy z nauczycielami i uczniami prezentowanego okresu były przeprowadzone dopiero na użytek powyższej rozprawy, często więc zawierały one informacje sprzeczne z faktami z uwagi na to, iż pamięć ludzka jest zawodna. Sprawdzenie tych informacji wymagało więc zebrania i przeanalizowania dodatkowych źródeł.

Artykuły zebrane z prasy dotyczyły zazwyczaj aktualnie zaistniałej sytuacji, a więc zawierały pełną datę zamieszczenia w danym czasopiśmie, ale były one często podpisywane tylko inicjałami. Natomiast informacje

---

⁵ M. Pawlak, J. Serczyk, *Podstawy badań*, s. 16.

⁶ B. Miśkiewicz, *Wstęp do badań*, s. 175–181; M. Pawlak, J. Serczyk, *Podstawy badań*, s. 64; J. Topolski, *Metodologia historii*, Warszawa 1968, s. 295 i n.; W. Moszczeńska, *Wstęp do badań historycznych*, Warszawa 1960, s. 109 i n.

zebrane z druków zwartych, artykułów, szkiców, studiów powstawały po pewnym czasie, a więc zawierały często informacje już opatrzone poprawkami i komentarzami autorów. Dlatego też fakty zebrane z tych źródeł wymagały dodatkowego sprawdzenia i potwierdzenia w źródłach archiwalnych.

Dokumenty przechowywane w archiwach, a zwłaszcza z pierwszych lat powojennych pisane były z reguły na papierze bardzo niskiej jakości i z tego powodu niekiedy trudno było odczytać pełną treść, z uwagi na duże uszkodzenia już przy samym pisaniu. Spora część dokumentów pisana była ręcznie i to nie zawsze piórem czy długopisem, ale ołówkiem, który z powodu upływu czasu wyciera się, dlatego też w tekście brakowało nieraz kilku słów lub zdań.

Przy gromadzeniu materiału do powyższej rozprawy dało się zauważyć, iż w niektórych źródłach brakuje części tekstu, który zapewne został usunięty lub został zmieniony dla potrzeb danej sytuacji politycznej. Zdarzały się też dokumenty, z których wymazano pewne słowa. Niekiedy zastępowano je innymi słowami.

Krytyka wewnętrzna polegała na ocenie, czy dane źródło będzie mogło dostarczyć informacji, potrzebnych do napisania powyższej rozprawy, czyli w szczególności na ustaleniu ich wiarygodności. Treść materiałów źródłowych analizowano po to, by na tej podstawie przystąpić do ustalenia faktów z przeszłości. W sposób bardzo dokładny wczytywano się w każdy dokument źródłowy, aby wydobyć z niego przydatne informacje, które następnie odpowiednio zinterpretowano. Należy zaznaczyć, iż czytając każdy materiał źródłowy starano się wyzwolnić od własnych i cudzych sugestii czy poglądów. Badane źródła czytano tak, jak gdyby ono dopiero po raz pierwszy informowało o zaistniałej sytuacji będącej przedmiotem naszych badań⁷. W trakcie zbierania informacji zwłaszcza ze źródeł archiwalnych wiele było takich, z którymi spotkano się po raz pierwszy. Starano się zwracać uwagę na przemilczenia i niedopowiedzenia, których w źródłach z badanego okresu nie brakuje oraz ustaleniu, co było tego powodem. W prezentowanym okresie najczęściej spotykaną przyczyną tych sytuacji była ostra cenzura i przeideologizowanie wszelkich dokumen-

---

⁷ M. Pawlak, J. Serczyk, *Podstawy badań*, s. 75.

tów. W niektórych drukach zwartych, artykułach powstałych zwłaszcza w okresie szturmie ideologicznego można było spotkać świadome wprowadzenie przez autorów do swoich prac zniekształceń prawdy, co wynikało z poglądów politycznych autora lub sytuacji politycznej, jaka panowała w okresie powstawania źródła. Dlatego też informacje zawarte w takich źródłach były poddane ocenie wiarygodności przez porównanie z innymi niezależnymi źródłami, jak np. źródłami archiwalnymi, pracami powstałymi znacznie później, które mogły już ocenić w sposób faktyczny zaistniałe sytuacje, lub z informacjami uzyskanymi w wyniku przeprowadzonych rozmów z nauczycielami, uczniami, pracownikami oświaty prezentowanego okresu. Zaistniały sytuacje, w których przedstawione zostały te same wypadki, ale różniące się szczegółami, uznawano więc jako pewne tylko te szczegóły, które się powtarzały we wszystkich relacjach, a pozostałe były przyjmowane w zależności od stopnia wiarygodności poszczególnych źródeł.

Wszystkie zebrane fakty starano się uporządkować w sposób chronologiczny. Przy wiązaniu faktów w grupy posłużono się metodą indukcyjną i dedukcyjną. Metoda indukcyjna polegała na wyprowadzeniu z zebranych faktów jednostkowych twierdzeń ogólnych, a metoda dedukcyjna polegała na postępowaniu odwrotnym.

Okres odbudowy i rozwoju szkolnictwa po drugiej wojnie światowej należy niewątpliwie do najciekawszych, ale i najtrudniejszych w dziejach naszego szkolnictwa. Jako cezurę początkową pracy przyjęto rok 1945 z uwagi na fakt zakończenia drugiej wojny światowej i wyzwolenia Włocławka w dniu 19 stycznia 1945 roku. W tym roku, zaraz po odzyskaniu wolności, rozpoczęto jego odbudowę ze zniszczeń i strat wojennych, w tym również szkolnictwa jako jednego z najważniejszych działów prawidłowo funkcjonującego miasta. Natomiast data zamykająca interesujący okres nie jest już tak jednoznaczna. Jako kulminacyjny moment poszukiwań wybrano rok 1975, kiedy to nastąpiły zmiany w podziale administracyjnym kraju. Włocławek stracił wówczas status miasta powiatowego i został miastem wojewódzkim. Okres ten niewątpliwie zamykał ważny rozdział w dziejach powojennej historii tego organizmu miejskiego.

Jako jednostkę regionalną, na przykładzie której zaprezentowano odbudowę i rozwój szkolnictwa w latach 1945–1975, wybrano miasto Włocław-

wek. Ten wybór był uwarunkowany tym, że poruszone problemy odbudowy i rozwoju szkolnictwa w nieco inny sposób przebiegały w mieście, na wsi, jak i terenach przylegających do miasta.

We Włocławku, ze względu na brak kadry nauczycielskiej, odpowiednich budynków dla placówek oświatowych, sprzętu, pomocy naukowych i podręczników, przebudowa szkolnictwa pod względem organizacyjnym i ideowo-wychowawczym następowała dość wolno. Mimo to potrzeby w zakresie oświaty znalazły szybko wsparcie władz administracyjnych i partyjnych, co zaowocowało m.in. budową nowych budynków szkolnych.

W 1948 roku reforma szkolnictwa stała się podstawą wprowadzenia we Włocławku jednolitej, 7-klasowej szkoły podstawowej oraz 4-letniego liceum. Ponadto organizowano 11-letnie szkoły ogólnokształcące stopnia podstawowego i licealnego, czego przykładem było Liceum Ziemi Kujawskiej i Liceum Marii Konopnickiej. Od roku szkolnego 1948/1949 konsekwentnie realizowano założenia pracy dydaktyczno-wychowawczej, opartej na materialistycznych podstawach poznawczej i metodologicznej koncepcji treści kształcenia i wychowania. Proces ten trwał aż do roku szkolnego 1957/1959, kiedy to do treści programowych wyraźniej wprowadzono tematykę związaną z budową socjalizmu i uprzemysłowieniem Włocławka i całego kraju oraz osiągnięciami socjalistycznego państwa w nauce, technice, kulturze i sztuce.

Realizacja celów polityki kulturalnej i ekonomicznej wymagała szybkiego zlikwidowania analfabetyzmu we Włocławku. W 1949 roku uchwalono ustawę o likwidacji analfabetyzmu. Był to początek wielkiej akcji zwalczania analfabetyzmu wśród dorosłych, prowadzonej w latach 1949-1951 na różnego rodzaju przyspieszonych kursach. Wystarczy wspomnieć „Kursy dobrego czytania”, które przetrwały we Włocławku do roku 1953/1954. Inni, by uzyskać pełne wykształcenie podstawowe, wstępowali do szkół dla pracujących. We Włocławku istniały wówczas cztery takie placówki: przy ul. Starodębskiej 38, Kilińskiego 30, Łęskiej 20 oraz Fabryce Celulozy.

W szkolnictwie zawodowym we Włocławku w pierwszych latach po II wojnie światowej utrzymywała się organizacja szkolnictwa z okresu międzywojennego ze zmienionymi treściami kształcenia dostosowanego

do podbudowy 7-klasowej szkoły podstawowej oraz potrzeb gospodarki narodowej. System oświaty zawodowej z 1951 roku wprowadził szkoły przysposobienia zawodowego, jako najniższej formy przygotowania do pracy zawodowej. Nauka w nich trwała od 4 do 11 miesięcy. W mieście funkcjonowały następujące placówki o charakterze zawodowym: zasadnicze szkoły zawodowe przygotowujące robotników wykwalifikowanych (w większości 2-letnie); 3-, 4- i 5-letnie technika zawodowe oraz szkoły zawodowe stopnia licealnego, przygotowujące kadrę z pełnym średnim wykształceniem zawodowym.

We Włocławku powołano też szkoły zawodowe dla młodzieży, która ukończyła IX i X klasę liceum ogólnokształcącego, jak również zasadniczą szkołę zawodową. Zorganizowano też technika dla pracujących (wieczorowe) i technika zaoczne dla pracujących, a także szkoły majstrów (mistrzów) dla wykwalifikowanych robotników posiadających praktykę zawodową. System ten przetrwał do 1961 roku, kiedy dostosowano go do zmian wynikających z przedłużenia czasu nauki w szkole z 7 do 8 lat.

Zagęszczenie dzieci w szkołach podstawowych w mieście wzrosło po wejściu w życie dekretu z dnia 23 marca 1956 roku, kiedy to wprowadzono zasadę obowiązkowego ukończenia szkoły siedmioklasowej, zamiast obowiązku uczęszczania tam młodzieży do 14 roku życia⁸.

W latach 1962–1966, w ramach obowiązującej reformy w szkołach podstawowych Włocławka wprowadzono stopniowo nauczanie na podstawie nowego programu. Od roku szkolnego 1963/1964 w klasach V szkół podstawowych rozpoczęto naukę w oparciu na nowym programie i nowych podręcznikach ośmioklasowej szkoły podstawowej. W następnym roku szkolnym nowym programem objęto klasę VI, a w roku szkolnym 1965/1966 klasę VII. Równocześnie nie było absolwentów szkół podstawowych, ponieważ zgodnie z założeniami ustawy o rozwoju systemu oświaty i wychowania wprowadzono wtedy w szkołach podstawowych klasę VIII.

Na początku lat siedemdziesiątych rozpoczęto przygotowania do wdrożenia dziesięcioletniej szkoły podstawowej. W dniu 13 października 1973 roku Sejm PRL przyjął uchwałę w sprawie systemu edukacji narodowej.

---

⁸ Dekret o obowiązkach szkolnych z 23 marca 1956 (Dz. U. PRL, 1956, nr 9, poz. 52).

Uchwała ta nawiązywała do postępowych tradycji narodowych oraz chlubnej działalności oświatowej Komisji Edukacji Narodowej. Przypominała też osiągnięcia systemu oświaty w Polsce Ludowej. Nowy system oświaty miał stworzyć lepsze możliwości wychowania i opieki nad dzieckiem.

Opracowaniem programów oraz określeniem celów wychowawczych zajmowały się naczelne władze szkolnictwa, a praktyczna ich realizacja, jej jakość i charakter w dużym stopniu zależały od czynników lokalnych, związanych z określonym środowiskiem szkolnym.

Na początek oświaty w 1945 roku i jej rozwój w latach następnych znaczenie miał cały okres odbudowy i rozwoju szkolnictwa w okresie międzywojennym. Pierwszym aktem prawodawczym II Rzeczypospolitej Polskiej w dziedzinie oświaty był dekret z dnia 7 lutego 1919 roku O obowiązku szkolnym⁹. Ustalał on, że kształcenie w zakresie 7-letniej szkoły powinno być powszechne, uzależniając realizację obowiązku szkolnego od warunków rozwoju szkolnictwa¹⁰. Dla stworzenia warunków dobrej współpracy Rady Miejskiej Włocławka i Zarządu Miasta z państwową administracją szkolną w 1919 roku powstała Rada Szkolna Miejska. Dla usprawnienia zarządzania oświatą Rada powołała komisje, które wypracowywały propozycje, opinie, wnioski i postulaty, przekazywane następnie władzom miasta i inspektorowi szkolnemu¹¹.

⁹ Dz. Urz. Min. WRiOP, 1919, nr 2, poz. 2. Dekret o obowiązku szkolnym zatwierdzony został konstytucyjnie przez Sejm Ustawodawczy na posiedzeniu w dniu 22 lipca 1919 roku; T. Wiloch, *Ustrój szkolny*, Warszawa 1973, s. 50; S. Paczkowski, *Powszechność nauczania w szkolnictwie podstawowym na Kujawach Wschodnich w II Rzeczypospolitej*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, seria C, Oświata i Kultura 1980, s. 176; tenże, *Szkolnictwo powszechne na Kujawach Wschodnich w okresie II Rzeczypospolitej* (rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem B. Pleśniarskiego w Katedrze Pedagogiki i Psychologii UMK w Toruniu), Toruń 1977, s. 99; Z. Ruta, *Szkolnictwo powszechne w okręgu szkolnym krakowskim w latach 1918–1939*, Kraków 1980, s. 23; J. Buszko, *Historia Polski 1864–1948*, Warszawa 1989, s. 341–346; S. Mauersberg, *Sejm nauczycielski (14–17 kwietnia 1919 roku)*, [w:] J. Miąso, *Studia z dziejów edukacji*, Warszawa 1994, s. 244–251; M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1918–1939*, [w:] *Włocławek. Dzieje miasta, t. II: lata 1918–1998*, pod red. J. Staszewskiego, Włocławek 2001, s. 141. Natomiast W. Roszkowski, *Historia Polski 1914–1998*, Warszawa 1999, s. 34, jako datę wydania Dekretu o obowiązku szkolnym podaje 9 lutego 1919 roku.

¹⁰ Z. Ruta, *Szkolnictwo powszechne*, s. 23.

¹¹ Archiwum Państwowe we Włocławku (cyt. dalej – AP-W), Akta miasta Włocławka, sygn. 1592–1593, 1854, 1896–1899, 1902–1903; S. Markowski, *Oświata i kultura*, [w:] *Rozwój samorządu m. Włocławka w Polsce Odrodzonej*, pod red. S. Krzewskiego, Włocławek 1926, s. 84; M. Morawski, *Monografia Włocławka (Włocławia)*, Włocławek 1933, s. 327; S. Paczkowski, *Powszechność nauczania*, s. 176; tenże, *Szkolnictwo powszechne*, s. 99; A. Cybulski,

Stopień zaniedbań uwidocznily przeprowadzone przez Komisję Statystyczną Magistratu miasta Włocławka badania dzieci w wieku szkolnym od 7 do 14 lat w roku 1919. Na ich podstawie Dezydery Szymankiewicz, nauczyciel i redaktor „Ziemi Kujawskiej” następująco scharakteryzował sytuację oświatową:

We Włocławku mieszkało w wieku szkolnym 7390 dzieci. Do szkół uczęszczało 2900, to jest zaledwie 40%. Szkół było 19 z oddziałami od 2 do 6, były w tych szkołach 52 klasy, wobec czego na jedną klasę przypadało 56 dzieci. Oprócz tego około 200 dzieci uczęszczało do szkół prywatnych. Na 19 szkół publicznych powszechnych 9 mieściło się w lokalach absolutnie nieodpowiednich. Chcąc zapewnić wszystkim uczniom uczęszczenie do szkół i klasy około 40 osobowe należało w tamtym okresie zamiast istniejących 52 stworzyć 185 klas, czyli powiększyć o ponad 3 razy¹².

Zatem brak lokali szkolnych, obok braku kadr nauczycielskich, stanowił główną przeszkodę do realizacji dekretu o obowiązku szkolnym oraz rozporządzenia Min.WRiOP z dnia 19 lipca 1922 roku, przewidującego stopniowe wprowadzenie przymusu szkolnego.

Rozwój szkolnictwa nie był w pełni uregulowany aż do reformy, której podstawą stała się ustawa z dnia 11 marca 1932 roku, wniesiona przez Janusza Jędrzejewicza¹³. Ustawa ta ustanowiła powszechny 7-letni obowiązek szkolny, po czym młodzież nieuczęszczająca do szkół wyższego stopnia podlegała obowiązkowemu doksztalcaniu. Położyła ona również kres dotychczasowej różnorodności szkolnictwa na obszarze kraju, ustalając system szkolny składający się z przedszkola, 7-letniej szkoły powszechnej, 4-letnich gimnazjów opartych na 6 klasach szkoły powszechnej oraz

---

Dzieje włocławskiej oświaty, Włocławek 1991, s. 29–32; M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo*, s. 142.

¹² J. Wajer, *Życie kulturalne Włocławka w latach 1918–1939*, Bydgoszcz 1998, s. 87; M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo*, s. 147.

¹³ S. Michalski, *Pierwszy okres działalności*, [w:] *Związek Nauczycielstwa Polskiego. Zarys dziejów 1905–1985*, pod red. B. Grzesia, Warszawa 1986, s. 196; W. Garbowska, *Jędrzejewiczowska ustawa szkolna z 1932 roku*, [w:] J. Miąso, *Studia z dziejów edukacji*, Warszawa 1994, s. 257 i n. Była to pierwsza ustawa unifikująca szkolnictwo w Polsce i eliminująca ustawowe wpływy państw zaborczych. Z tego względu była ona momentem ożywczym, tym bardziej że pod względem ujednoczenia ustroju ustawa ta była zapewne krokiem naprzód; porządkowała system szkolny, likwidowała w pewnym stopniu dwutorowość oraz podniosła rangę szkolnictwa zawodowego przez zrównanie go ze szkołami ogólnokształcącymi.

2-letnich liceów ogólnokształcących i 3-letnich liceów zawodowych, otwierających drogę na studia wyższe.

Mimo wydanego w 1919 roku dekretu o obowiązku szkolnym nie udało się do wybuchu II wojny zapewnić wszystkim miejsca w szkołach. Przez całe 20-lecie frekwencja uczniów w wrocławskich szkołach była bardzo niska. Dzieci zatrzymywano do różnych prac domowych. Nie pomagały nawet nakładane na rodziców kary. Stąd stosunkowo niewielu uczniów kończyło naukę w normalnym czasie, a w roku 1931 ponad 12% osób w wieku powyżej 10 lat nie umiało czytać i pisać¹⁴. Akcja zwalczania analfabetyzmu we Wrocławku prowadzona była przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego. Miejska Rada Szkolna, wspólnie z inspektorem oświaty, organizowała kursy dla analfabetów i półanalfabetów. Uczęszczało na nie przeciętnie od 160 do 540 słuchaczy rocznie. Koszty utrzymania tych kursów w kwocie od 1,5 tys. do ponad 6 tys. złotych rocznie ponosiło miasto¹⁵. Należy stwierdzić, że mimo różnorodnych trudności w okresie międzywojennym we Wrocławku podejmowano próby zmierzające do likwidacji lub chociażby zmniejszenia liczby analfabetów¹⁶.

Liczba dzieci we Wrocławku objętych nauczaniem w roku szkolnym 1936/1937 wzrosła w stosunku do roku 1924/1925 o 36,2%. Niestety nieznacznie wzrosła liczba uczniów klas V–VII i wynosiła: pięcioklasistów tylko 15%, sześcioklasistów 10%, siedmioklasistów 6% całej uczącej się młodzieży¹⁷.

W zdecydowanie lepszej sytuacji lokalowej i finansowej znajdowało się szkolnictwo ponadpodstawowe. Wynikało to z tradycji okresu zaborów, w których cieszyło się pewnym poparciem władz, zainteresowanych kształceniem pracowników administracji. W okresie międzywojennym tradycje te były podtrzymywane. Szkoły średnie, państwowe i prywatne skupiły wokół siebie dość szeroki ruch społeczny przedstawicieli inteligencji, kleru, właścicieli fabryk, banków i ziemiaństwa. Sprzyjało to

¹⁴ S. Paczkowski, *Powszechność nauczania*, s. 176; A. Cybulski, *Dzieje wrocławskiej*, s. 31.

¹⁵ M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo*, s. 150.

¹⁶ A. Pawłowska, *Próba likwidacji analfabetyzmu we Wrocławku w okresie międzywojennym*, „Vladislavia”, nr 8: 2000, s. 28.

¹⁷ AP-W, Akta miasta Wrocławka. Wydział Społeczny. Oddział Szkolny, materiał statystyczny do podręcznego użytku dotyczący oświaty i szkolnictwa 1933–1936.

poprawie sytuacji materialnej, wpływało na dobór kadry pedagogicznej o wysokich kwalifikacjach.

Włocławek w latach 1918–1939 był największym na terenie Kujaw Wschodnich i ziemi dobrzyńskiej ośrodkiem szkolnictwa średniego. Funkcjonowało tutaj w tym okresie siedem szkół średnich typu ogólnokształcącego, 3 szkoły zawodowe (w tym dwie średnie), Seminarium Duchowne oraz istniejące do początku lat trzydziestych dwa Seminarium Nauczycielskie¹⁸.

Okres odbudowy i rozwoju szkolnictwa w latach 1918–1939 wywarł niewątpliwie ogromny wpływ na szkolnictwo po zakończeniu II wojny światowej i w latach następnych, a zwłaszcza ustawa z 1932 roku wprowadzona przez ówczesnego ministra, Janusza Jędrzejewicza.

Po zakończeniu II wojny światowej rozpoczęto naukę na podstawie ustaw obowiązujących w 1939 roku. Szkolnictwo oparto na 7-letniej szkole powszechnej, 4-letnich gimnazjach, opartych na 6 klasach szkoły powszechnej oraz 2-letnich liceach ogólnokształcących i 3-letnich liceach zawodowych, otwierających drogę na wyższe uczelnie. Również system kształcenia nauczycieli w 1945 roku tworzono w oparciu na ustawie z 1932 roku, która zakładała 3-letnie licea pedagogiczne, oparte z kolei na podbudowie szkoły średniej. Jednak sytuacja w 1945 roku sprawiła, że nauczyciele podejmujący pracę byli tylko po szkole średniej i kursach przygotowujących do zawodu. Naukę oparto w zasadzie na programach obowiązujących w 1939 roku, wprowadzając jednak elementy materializmu i marksizmu. Dzieci od najmłodszych lat zaczęły obcować z czarno-białym obrazem świata tłumaczonego w duchu walki klas, nienawiści i pogardy dla poglądów „reakcyjnych” i „idealistycznych”, wprowadzając tłumaczenia najnowszych dziejów Polski z perspektywy radzieckiej. Taka prymitywizacja nauczania sprzeczna była z Polską tradycją kulturalną.

---

¹⁸ S. Markowski, *Oświata i kultura*, s. 222; J. Wajer, *Życie kulturalne*, s. 93. M. Pawlak, *Z dziejów kształcenia nauczycieli we Włocławku w latach 1916–1969*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, seria C, Oświata i Kultura 1980, s. 193. Było to Komunalne Koedukacyjne Seminarium Nauczycielskie, które swoją działalność edukacyjną prowadziło w latach 1917–1933 i Prywatne Żeńskie Katolickie Seminarium Nauczycielskie, które istniało w latach 1928–1933.

* * *

Pierwszą część prezentowanej pracy poświęcono charakterystyce miasta, jako obszaru badanego pod względem gospodarczym, społecznym, demograficznym oraz kulturalnym. Rozdział ten posłużył do wpływu wymienionych wyżej czynników na stan i przemiany włocławskiego szkolnictwa w omawianym okresie. Omówiono także rolę Włocławka na tle Polski. Poruszono problem budowy nowych zakładów przemysłowych i związaną z tym kwestię wzrostu liczby mieszkańców miasta, przedstawiono wpływ tych czynników na losy i strukturę włocławskiego szkolnictwa. W prezentowanym okresie, a w szczególności w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych budowa nowych zakładów przemysłowych we Włocławku wywierała zasadniczy wpływ na kształcenie kadr zawodowych na poziomie średnim i zasadniczym. W badanym okresie szkolnictwo zawodowe Włocławka dostosowano do potrzeb gospodarki i ściśle z nią go powiązano. Rozdział ten, przybliżając warunki społeczno-ekonomiczne, polityczne i kulturowe Włocławka, ma również na celu ułatwienie określenia ideału edukacyjnego miasta. Szkolnictwo w Polsce powojennej niezmiennie wiązało się ze stosunkami społeczno-ekonomicznymi i politycznymi kraju.

W drugim rozdziale poruszono kwestię ideału edukacyjnego ówczesnego społeczeństwa, w szczególności sposób uwzględniając miasto Włocławek. Zajęto się również polityką oświatową, poszczególnymi reformami szkolnictwa i jego organizacją w Polsce oraz administracją szkolną we Włocławku. Starano się przedstawić zarówno rolę ministerstwa oraz innych organów oświatowych w tworzenie planów nauczania, jak również ograniczonej roli w tym zakresie dyrekcji szkół i nauczycieli. Wszystkie sprawy dotyczące szkolnictwa przejął powołany we Włocławku już w styczniu 1945 roku Wydział Oświaty. Pełnił on początkowo nadzór nad wszystkimi placówkami oświatowo-wychowawczymi w mieście. Czuwał nad szkołami ogólnokształcącymi, średnimi zawodowymi i zasadniczymi. Od 1 września 1945 roku obowiązek ten przejęło natomiast Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego.

W trzecim rozdziale pracy starano się ukazać przebieg procesu odbudowy szkół wszystkich typów we Włocławku w latach 1945–1950. Przed-

stawiono tu również zmiany rozwojowe, jakie zachodziły w rozwoju szkół wszystkich typów we Włocławku do 1975 roku. Oddzielny rozdział poświęcono na analizę rozwoju bazy lokalowej szkolnictwa oraz wyposażenia placówek oświatowych w sprzęt i pomoce naukowe. Ponadto poruszono kwestię działalności bibliotek szkolnych i terenowych we Włocławku w latach 1945–1975. Starano się ukazać, jak zmieniały się warunki pracy w szkołach Włocławka na przestrzeni prezentowanych lat i jaki wpływ wywarły one na poziom kształcenia.

Rozdział piąty przeznaczono na omówienie takich problemów, jak: wykształcenie, zatrudnianie, zwalnianie, kontrolowanie i awansowanie kadry dydaktycznej wszystkich typów szkół włocławskich. Omówiono także wynagrodzenie nauczycieli w stosunku do innych grup zawodowych.

Rozdział szósty poświęcony został dzieciom i młodzieży. Poruszono tu problem zdrowotności uczniów oraz starano się przedstawić analizę zmieniających się warunków ich życia na przestrzeni lat 1945–1975. Zajęto się także kwestią frekwencji uczniów, ich promocji i drugoroczności we wszystkich szkołach Włocławka. Przedstawiono także działalność organizacji wspierających proces wychowawczy w szkołach. Starano się również zaprezentować działalność świetlic szkolnych i terenowych.

* * *

W powojennej historiografii pedagogicznej można zauważyć umiarkowane zainteresowanie dziejami edukacji w okresie Polski Ludowej. Do tej pory ukazało się stosunkowo niewiele rozpraw i prac, które dotyczą szczegółowych zagadnień szkolnictwa i oświaty. Literatura historyczna dotycząca Polski Ludowej, w tym również dziejów edukacji w pierwszych latach powojennych, ma jednak szczególnie duże znaczenie wychowawcze. Jest to bowiem jedna z ważniejszych kart polskiej edukacji.

Przemiany ustrojowe zapoczątkowane w 1989 roku spowodowały ożywienie badań nad najnowszymi dziejami Polski, a w szczególności proble-

mem nauczania religii w szkołach. Zaowocowało to kilkoma cennymi publikacjami m.in. A. Dudka¹⁹, H. Konopki²⁰, J. Żaryna²¹ oraz B. Kumora²².

Problemy dotyczące szkolnictwa polskiego zostały przedstawione w pracach: K. Bartnickiej i I. Szybiak²³, S. Białasa²⁴, S. Dobosiewicza²⁵, J. Homplewicza²⁶, Cz. Kupisiewicza²⁷, M. Maciaszka²⁸, S. Mauersberga²⁹, J. Miąso³⁰, M. Pęcherskiego³¹ oraz innych.

Historiografia szkolnictwa Włocławka, jak również i terenu całych Kujaw Wschodnich w latach 1945–1975 nie należy do tematów chętnie podejmowanych przez historyków, co wynika z wielu powodów, m.in. ze stanu zachowanych źródeł z tego okresu. Pomimo to odnotowano już sporo opracowań na temat problemów odbudowy i rozwoju szkolnictwa Włocławka w okresie powojennym. Zostały one w pełni wykorzystane w niniejszej rozprawie.

Problematyka odbudowy i rozwoju całościowego ujęcia szkolnictwa Włocławka nie była dotychczas przedmiotem odrębnego, pogłębionego opracowania monograficznego.

Najlepiej opracowanym całościowo zagadnieniem przez historyków zajmujących się problemem szkolnictwa Włocławka jest szkolnictwo podstawowe w mniejszym zaś stopniu szkolnictwo ogólnokształcące, zawodowe średnie i zasadnicze.

---

¹⁹ *Państwo Kościół w Polsce 1945–1970*, Kraków 1995.

²⁰ *Religia w szkołach Polski Ludowej*, Białystok 1997.

²¹ *Kościół a władza w Polsce 1945–1950*, Warszawa 1997.

²² *Historia Kościoła. Czasy współczesne*, cz. 8: 1914–1992, Lublin 2001.

²³ *Zarys historii wychowania*, Warszawa 2001.

²⁴ *Organizacja szkolnictwa w Polsce*, Kraków 1950.

²⁵ *Reforma szkoły podstawowej*, Warszawa 1971; tenże, *Szkolnictwo ogólnokształcące, podstawowe i średnie. XX lat Polski Ludowej*, Warszawa 1964.

²⁶ *Polskie prawo szkolne*, Warszawa 1984.

²⁷ *Paradygmaty i wizje reform oświatowych*, Warszawa 1985; tenże, *O reformach szkolnych. Wybór rozpraw i artykułów z lat 1977–1999*, Warszawa 1999; tenże, *Szkolnictwo w procesie przebudowy. Kierunki reform oświatowych w krajach uprzemysłowionych 1945–1980*, Warszawa 1982.

²⁸ *Treści kształcenia i wychowania w reformach szkolnych PRL*, Warszawa 1980.

²⁹ *Reforma szkolna w Polsce w latach 1944–1948*, Wrocław 1974.

³⁰ *Historia wychowania wieku XX*, Warszawa 1980; tenże, *Szkolnictwo zawodowe w Polsce w latach 1918–199*. *Ich rozwój organizacja i funkcje społeczne*, Warszawa 1988; tenże, *Wybrane problemy z historii wychowania XIX–XX wieku*, Warszawa 1998.

³¹ *Polityka oświatowa. Zarys problematyki*, Warszawa 1975; tenże, *Szkoła ogólnokształcąca w Polsce Ludowej*, Warszawa 1970.

Zagadnieniami szkolnictwa wszystkich typów z terenu miasta Włocławka w interesującym okresie w sposób szczególny zajmuje się w swoich pracach Marian Pawlak³². Spod jego pióra ukazało się kilka monografii dotyczących danej szkoły, są to zazwyczaj licea ogólnokształcące czy gimnazja, jak np. *Monografia Liceum im. M. Konopnickiej, Gimnazjum i Liceum im. ks. Jana Długosza we Włocławku 1916-1949; Księga Pamiątkowa Gimnazjum i Liceum Ziemi Kujawskiej we Włocławku wydanej z okazji 90-lecia*. Opracowania te dają nam pełny obraz działalności danej placówki oświatowej. Powstały również monografie Liceum Handlowego pod redakcją Cz. Andrzejkowicza³³, Studium Medycznego pod redakcją E. Jędrzejak³⁴ oraz Liceum Pedagogicznego pod redakcją M. Sławińskiej³⁵. Monografie placówek oświatowych nie poruszają jednak problematyki w zakresie całościowego ujęcia szkolnictwa Włocławka.

Z reguły mankamentem opracowań monograficznych danej placówki, której działalność dydaktyczno-wychowawcza rozpoczęła się w okresie międzywojennym, jest to, że lata powojenne w tych opracowaniach nie są już tak dokładnie i szczegółowo opracowane jak wcześniejsze, odnosi się wrażenie, że są jak gdyby trochę pominięte. Informacje z lat powojennych dotyczące działalności danej placówki giną w natłoku informacji dotyczących całościowego okresu pracy danej instytucji.

Autorzy tych prac ograniczyli się do przedstawienia, najczęściej w formie monograficznej, dziejów pojedynczych szkół, rezygnując z prób syntetycznego ujęcia całokształtu działalności szkolnictwa miasta Włocławka

---

³² *Jubileusz 75-lecia Liceum im. Ziemi Kujawskiej we Włocławku*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1979, nr 1, s. 91–100; M. Pawlak, L. Szwengrub, *Zofia Degen-Ślosarska (1885-1954), dyrektor liceum, [w:] Zasłużeni dla Włocławka (XII–XX w)*, pod red. M. Wojciechowskiego, Włocławek 1991; M. Pawlak, *Księga Pamiątkowa Gimnazjum i Liceum Ziemi Kujawskiej we Włocławku wydanej z okazji Jubileuszu 90-lecia*, Włocławek 1992; tenże, *Z dziejów Gimnazjum i Liceum ss. Urszulanek we Włocławku w latach 1916–1951*, „Przegląd Regionalny”, 1993, nr 5, s. 13–17; M. Mietz, M. Pawlak, M. Szczotkowska-Topić, *Gimnazjum i Liceum im. ks. Jana Długosza we Włocławku 1916–1949*, Bydgoszcz 1995; J. Katafias, M. Pawlak, *Włocławski Oddział Instytutu Rolniczej Akademii Techniczno-Rolniczej im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Bydgoszczy (1979–1984)*, Włocławek 2001.

³³ *Monografia Szkół Handlowych (Liceum Ekonomicznego) we Włocławku*, pod red. Cz. Andrzejkowicza, Włocławek 1969.

³⁴ *Monografia Medycznego Studium Zawodowego Wydział Pielęgniarstwa we Włocławku*, Włocławek 1985.

³⁵ *Monografia Liceum Pedagogicznego we Włocławku*, Włocławek 1966.

w latach 1945–1975. Nie dają one pełnego obrazu szkolnictwa Włocławka w okresie powojennym.

Najcenniejszymi opracowaniami okazały się prace stanowiące całościowe opracowanie szkolnictwa podstawowego, średniego i zawodowego³⁶.

Problem szkolnictwa włocławskiego w latach 1945–1975 przedstawił również historycy-regionaliści, m.in. M. Słomski³⁷, A. Cybulski³⁸, S. Buziński³⁹.

Przeważającą część opracowań dotyczących szkolnictwa Włocławka stanowią artykuły. Nie są one jednak w stanie z uwagi na objętość zawierać informacji całościowych dotyczących włocławskich szkół wszystkich szczebli prowadzących działalność dydaktyczno-oświatową w latach 1945–1975. Poruszają one zazwyczaj pewien wycinek problematyki dotyczącej szkół włocławskich.

Wiele innych prac i artykułów, ogłoszonych najczęściej okazjonalnie, nie jest wolnych od błędów i przeinaczeń. Najczęściej chodzi o pomyłkowe podanie numerów szkół podstawowych czy ulic, na których mieściły się dane placówki oświatowe, liczby szkół w danym okresie, oraz świadome wyolbrzymianie niektórych kwestii dotyczących pracy dydaktycznej i wychowawczej w szkołach.

Niektóre opracowania wydane w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych z uwagi na przeobrażenia ustrojowe w Polsce straciły nieco na swojej wartości, przedstawiają bowiem prawdę historyczną, ale z punktu

---

³⁶ *Oświata i szkolnictwo*, s. 141–169; tenże, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, [w:] tamże, s. 634–658; tenże, *Z dziejów kształcenia nauczycieli we Włocławku w latach 1916–1969*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, seria C, Oświata i Kultura, 1980, s. 193–252; tenże, *Dawne włocławskie gimnazja w latach 1876–1939*, Bydgoszcz 1998.

³⁷ *Oświata i wychowanie w powiecie włocławskim w latach 1945–1965*, [w:] *Monografia powiatu włocławskiego*, pod red. Cz. Laguny, Włocławek 1968, s. 235–236; tenże, *50-lecie istnienia Liceum im. Marii Konopnickiej we Włocławku*, [w:] *Ziemia Kujawska*, t. IV, Warszawa–Poznań 1974; tenże, *50-lecie istnienia Szkoły Handlowej (Liceum Ekonomicznego) we Włocławku*, [w:] tamże, tenże, *Rozwój szkolnictwa podstawowego we Włocławku w latach 1944–1979*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, seria C, Oświata i Kultura, Włocławek 1980, s. 251–274; H. Kopczyński, M. Słomski, *Oświata w regionie*, [w:] *Kujawy i ziemia dobrzyńska w 40-lecie Polski Ludowej*, pod red. R. Jadczyka, Włocławek 1984, s. 315–373.

³⁸ *Włocławskie szkolnictwo wczoraj i dziś. Spotkanie z ćwierćwieczem*, „Życie Włocławka”, 1969, nr 23; tenże, *Włocławskie szkolnictwo wczoraj i dziś*, „Życie Włocławka” z 1969, nr 28; tenże, *Włocławek przed reformą szkolnictwa*, „Głos Nauczycielski”, 1976, nr 30; tenże, *Dzieje włocławskiej oświaty*, Włocławek 1991.

³⁹ *Dziesięć lat szkolnictwa podstawowego w woj. bydgoskim*, Bydgoszcz 1956.

widzenia ówczesnych władz oświatowych, a nie obiektywną. Pomimo to posiadają one walory poznawcze.

Praca uzupełnia brakujące zagadnienia w historiografii szkolnictwa Włocławka, ujmując je całościowo i w sposób pogłębiony. Aktualizuje również dotychczasowe opracowania na interesujące nas kwestie z uwagi na docieranie do coraz to nowych faktów. Skupia w sobie wszystkie problemy dotyczące odbudowy i rozwoju szkolnictwa w latach 1945–1975 we Włocławku, zawarte w innych opracowaniach z tego zakresu, oraz porusza nowe nigdzie nieprezentowane, jak np. szkoły prowadzone przez ss. Wspólnej Pracy, Braci Sług Maryi, czy problem stanu zdrowotności uczniów włocławskich szkół, a uzyskane w wyniku badań dokumentów archiwalnych, opracowań niepublikowanych oraz relacji wspomnieniowych nauczycieli i uczniów z lat 1945–1975.

W badaniach naukowych z historii najnowszej, w tym również dziejów edukacji, spotykamy się z dwoma typami źródeł historycznych. Są to przekazy rękopiśmienne i drukowane oraz relacje i żywa tradycja. Te ostatnie źródło zachowuje w wielu przypadkach wręcz dominującą wartość merytoryczną. Jego znaczenie dla opracowań z historii najnowszej, a przede wszystkim dziejów edukacji jest bezsporne. Zwłaszcza pamiętniki i kroniki szkolne obrazują niezwykle wysiłki nauczycieli i całego społeczeństwa w odbudowie zrujnowanej edukacji w pierwszych latach powojennych. Nauczyciele podejmowali bowiem decyzje o uczestnictwie w tym procesie pod wpływem odczuwanego subiektywnie obowiązku patriotycznego. Gdy studiuje się pamiętniki, wspomnienia i wypowiedzi osób ówczesnie pracujących w placówkach, trudno oprzeć się wrażeniu, że ludzie ci byli naprawdę pedagogami z powołania, mieli ową iskrę „miłości dusz ludzkich”. Świadomość patriotyczna określała ich obowiązki. Z wychowawczego punktu widzenia specyfika ówczesnej infrastruktury szkolnej polegała głównie na jednym. Nauczyciele dążyli do tego, by z wiedzą intelektualną łączyło się właściwie jej wartościowanie, by uczniowie poznawali, co jest uszlachetniające i godne człowieka, co powinno być zachętą i pobudką dla jego woli, a co ochroną i przestrogą przed wypaczeniem własnego charakteru, co ma służyć dobru społeczeństwa, a co jest przeszkodą w jego rozwoju.

Materiały archiwalne do interesującego nas tematu zachowały się w dość dobrym stanie. Niestety, rozrzucone po wielu miejscach, czekają na uporządkowanie. Brakuje danych z lat 1951–1975. Scharakteryzowanie niektórych zjawisk dotyczących oświaty i szkolnictwa odpowiednim materiałem archiwalnym jest więc wręcz niemożliwe. Na pewien paradoks zakrawa fakt, iż niektóre materiały dotyczące lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych znajdują się w gorszym stanie i są mniej dokładne niż te z lat czterdziestych i pięćdziesiątych.

Podstawę niniejszej monografii stanowią archiwalne materiały źródłowe pochodzące z archiwów państwowych, kościelnych i szkolnych, dokumentów oraz innych źródeł drukowanych i opracowań, takich jak: artykuły, studia, szkice; literatura wspomnieniowa; publikacje zwarte, jak również prace doktorskie i magisterskie, znajdujące się w archiwach uczelnianych, oraz relacje wspomnieniowe. Według Gerarda Labudy „źródłem historycznym będziemy nazywać wszystkie pozostałości psychofizyczne i społeczne, które, będąc wytworem pracy ludzkiej, a zarazem uczestnicząc w rozwoju życia społeczeństwa, nabierają przez to zdolności odbijania tego rozwoju. W skutek tych swoistych właściwości (tj. wytworu pracy i zdolności odbijania) źródło jest środkiem poznawczym, umożliwiającym naukowe odtworzenie rozwoju społeczeństwa we wszystkich jego przejawach”⁴⁰.

Najistotniejszym filarem niniejszej pracy są źródła archiwalne różnorodnej proveniencji, ze szczególnym uwzględnieniem zasobów Archiwum Państwowego we Włocławku. W toku przeprowadzonej kwerendy w tym archiwum udało się prześledzić zbiory dotyczące szkolnictwa na terenie miasta Włocławka w latach 1945–1975. Włocławskie archiwum dysponuje m.in. aktami Miejskiej Rady Narodowej Włocławka dla okresu 1959–1975 i Powiatowej Rady Narodowej. Można w nich odnaleźć akta Miejskiej Komisji Oświatowej powołanej do sprawowania nadzoru i kontroli nad szkołami działającymi w mieście. Ponadto uwagę zwracają protokoły z posiedzeń władz oświatowych miasta oraz sprawozdania z działalności poszczególnych szkół. W aktach Biura Zarządu Miejskiego znajduje

---

⁴⁰ G. Labuda, *Próba nowej systematyki i nowej interpretacji źródeł historycznych*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 1, Warszawa 1957, s. 3–52; J. Topolski, *Metodologia historii*, Warszawa 1968, s. 265–267; B. Miśkiewicz, *Wstęp do badań*, s. 115.

się spora grupa dokumentów Oddziału Szkolnego, obrazująca w głównej mierze sprawy organizacyjne i gospodarczo-finansowe szkół wszystkich szczebli. Największe wartości poznawcze mają zespoły zawierające akta organizacyjne szkół, protokoły z posiedzeń rad pedagogicznych, komitetów rodzicielskich, sprawozdania powizytacyjne i pokontrolne. Bogaty materiał źródłowy Archiwum Państwowego we Włocławku pozwala także prześledzić sytuację młodzieży szkolnej, kadry pedagogicznej, określić udział placówek oświatowych w życiu kulturalnym miasta, treści kształcenia i wychowania w omawianym okresie. Zgromadzony materiał archiwalny stanowi najbogatszą i bardzo zróżnicowaną grupę źródeł. Pomimo bogatej dokumentacji archiwalnej, dotyczącej szkolnictwa za lata 1945–1975 znajdującej się w archiwum włocławskim, brakuje niejednokrotnie dokumentów do prześledzenia niektórych faktów i zjawisk związanych ze szkolnictwem. Wynika to zapewne z tego, że niektóre dokumenty zostały umyślnie zniszczone przez ówczesne władze.

Informacje dotyczące Liceum Piusa X oraz Liceum i Gimnazjum im. ks. Jana Długosza częściowo odnaleziono w aktach znajdujących się w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku. Stanowiły one uzupełnienie materiałów zgromadzonych w Archiwum Państwowym we Włocławku.

Dane dotyczące szkoły prowadzonej przez siostry urszulanek zebrano głównie w Archiwum Zgromadzenia Sióstr Urszulanek w Krakowie. Jak również część materiałów dotycząca tej placówki znajduje się w Włocławskim Archiwum Państwowym.

Z Archiwum Kurii Diecezjalnej we Włocławku, które dopiero w ostatnim okresie udostępnia swoje zbiory, wyasygnowano materiał dotyczący działalności edukacyjnej prowadzonej przez Braci Sług Niepokalanej Maryi – Zakładów Rzemieślniczo-Wychowawczych pod wezwaniem św. Józefa. Są to informacje dotyczące szkoły, biblioteki oraz prowadzonych tam zajęć praktycznych. Informacje te zostały po raz pierwszy przeze mnie zebrane i opisane wcześniej w literaturze przedmiotu, nie ma na ten temat praktycznie żadnych informacji z prezentowanego okresu. Zebranie faktów dotyczących funkcjonowania Zakładu Rzemieślniczo-Wychowawczego nie było sprawą prostą z uwagi na to, iż w Archiwum Kurii Diecezjalnej ograniczony jest dostęp do źródeł, jak również nie wszystkie teczki z dokumentami są skatalogowane. Po wielu trudnościach udało mi się je

pokonać i zebrać niezbędny materiał, który ukazuje działalność dydaktyczno-wychowawczą prowadzoną przez Braci Sług Niepokalanej Maryi. Nie jest to pełny obraz działalności tej placówki z uwagi na ograniczone możliwości objętościowe niniejszej pracy.

Istotne zagadnienia założeń wychowawczych dla wszystkich typów szkół, tworzonych w KC PPR, a następnie w KC PZPR, uzupełniono o materiały znajdujące się w Archiwum Akt Nowych w Warszawie.

Najwięcej informacji dotyczących działalności bibliotek miejskich i powiatowych we Włocławku uzyskałam ze zbiorów archiwalnych znajdujących się w Archiwum Miejskiej Biblioteki Publicznej we Włocławku. Znajdują się w nim materiały zupełnie nieuporządkowane, aby trafić na potrzebną teczkę, należało przejrzeć ogromne ilości innych. Teczki znajdują się w szafach, kartonach workach itp. Część teczek systematycznie przekazywana jest do Archiwum Państwowego we Włocławku.

Materiały dotyczące szkół prowadzonych przez Siostry Wspólnej Pracy uzyskano z Archiwum Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy we Włocławku. Są to również informacje po raz pierwszy zebrane i przedstawiające działalność dydaktyczno-wychowawczą szkoły zawodowej prowadzonej przez Siostry Wspólnej Pracy w prezentowanym okresie. Krótka informacja-wzmianka o szkole prowadzonej przez Siostry znalazła się w pracy magisterskiej W. Bursiewicz, „Zgromadzenie Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi w latach 1945–1972”, napisanej pod kierunkiem ks. prof. dr hab. Anzelma Weissa w 1996 roku. Uzupełnieniem wszystkich informacji zawartych w dokumentach dotyczących tego problemu była rozmowa z ss. L. Jędrzejczak, która wzbogaciła informacje na dany temat zebrany z dokumentów.

Niezbędne informacje dotyczące administracji szkolnej uzyskano podczas kwerendy w Archiwum Państwowym w Toruniu i Archiwum Państwowym w Bydgoszczy.

Bardzo cennym źródłem informacji okazały się kroniki szkolne z lat 1945–1975, zgromadzone w niektórych włocławskich szkołach. Nie wszystkie włocławskie placówki oświatowe prowadziły kroniki. Niekiedy kroniki szkolne poginęły albo zostały zniszczone. Dodatkowego materiału dostarczyła prasa i czasopisma z omawianego okresu, przede wszystkim zaś „Życie Włocławka”; „Gazeta Kujawska”; „Przegląd Historyczno-

-Oświatowy”; „Oświata i Wychowanie”; „Głos Nauczycielski”; „Życie Szkoły” i inne. Wyszukiwanie informacji w prasie sprawiło mi ogromny problem, z uwagi na to, że nie wszystkie czasopisma znajdują się w bibliotekach wrocławskich. Dlatego też musiałam korzystać z czytelni bibliotecznych znajdujących się w innych miastach. Po za tym niektóre z nich są prasą codzienną, a więc musiałam przejrzeć ogromne ilości materiału. Nie zawsze stan prasy był taki, aby można było z nich odczytać informacje, niektóre zachowały się w fatalnym stanie.

Całą pracę wzbogaciły i uzupełniły cenne informacje-wspomnienia osób ówczesznie uczestniczących w życiu wrocławskich szkół. Szczególną wartość mają rozmowy przeprowadzone z M. Placińską uczennicą Szkoły ss.Urszulanek w latach 1946–1950, rozmowa z ks. prof. S. Olejnikiem, w okresie powojennym kapelanem w Szkole ss. Urszulanek we Wrocławku; z panią D. Piotrowską nauczycielką pracującą w latach 1950–1975 w wrocławskich szkołach podstawowych; z panią Ł. Bejgrowicz nauczycielką pracującą w okresie powojennym w wrocławskich liceach ogólnokształcących; z M. Słomskim nauczycielem pracującym w okresie powojennym w wrocławskich szkołach, z A. Cybulskim nauczycielem szkół wrocławskich w prezentowanym okresie, H. Szląskiewiczem uczniem LZK w Wrocławku w latach 1951–1955 oraz innymi.

Z drukowanych materiałów źródłowych, poza publikacjami informacyjnymi i statystycznymi, wykorzystano państwowe akty normatywne. Najważniejsze akty szkolne znajdują się w zbiorze Mieczysława Pęcherskiego i Macieja Świątka^{41,45}. Większość pozostałych dokumentów normatywnych zaczerpnięto z „Dzienników Ustaw” RP i PRL oraz „Dzienników Urzędowych Ministerstwa Oświaty”.

* * *

Z uwagi na fakt powstałych wcześniej opracowań zwartych i artykułów, niektóre informacje mogą się powtórzyć w związku z korzystaniem z tych samych materiałów źródłowych. W związku z powyższym pragnę

---

⁴¹ *Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917–1977. Podstawowe akty prawne*, Warszawa 1978.

przeprosić osoby, które dopatrzyły się w jakikolwiek sposób podobnych treści.

Wskutek pewnych niedostatków w podstawie źródłowej autorka zdaje sobie sprawę, że niniejsze opracowanie może okazać się niepełne. Podjęta problematyka może być rozszerzona w przyszłych, uszczegółowionych badaniach nad poszczególnymi zagadnieniami i środowiskami szkolnymi regionu, co w przyszłości umożliwi stworzenie pełnej syntezy dziejów oświaty w tym okresie.

Wyrażam szczerze podziękowanie za okazaną mi pomoc w zbieraniu materiałów źródłowych pracownikom Archiwum Państwowego we Włocławku, pracownikowi Archiwum Wydziału Zamiejscowego Kuratorium Oświaty we Włocławku, pracownikom Archiwum Diecezjalnego we Włocławku, Archiwum Akt Nowych w Warszawie i siostrze ze Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy we Włocławku. Wszystkim pozostałym pracownikom archiwów, których tutaj nie sposób wymienić. Składam również podziękowania pracownikom bibliotek oraz wszystkim tym, którzy w jakikolwiek sposób przyczynili się do powstania tej pracy.

Na zakończenie czuję się w obowiązku wyrazić serdeczne podziękowania tym wszystkim, którzy przy pisaniu niniejszego opracowania zgłaszali swoje uwagi i opinie.

Rozdział I

Charakterystyka miasta jako szkolnej jednostki regionalnej

Najazd hitlerowski i ponadpięcioletnia okupacja zdziesiątkowała ludność Włocławka oraz zniszczyła wieloletni dorobek gospodarczy i kulturalny. W dniu 19 stycznia 1945 roku przyszło upragnione wyzwolenie¹. Od tej chwili zaczęto odbudowywać życie gospodarcze, kulturalne i społeczne, które miało być oparte na nowych „sprawiedliwych zasadach”. Dzieje Włocławka w latach 1945–1975 dostarczają licznych dowodów hartu i ofiarności jego mieszkańców. Pokoleniu z omawianego okresu przypadło w udziale urzeczywistnienie zadań budowy narzuconego ustroju socjalistycznego. Odbudowa i rozbudowa Włocławka nabrały w latach 1945–1975 rozmachu.

Przez długie lata po II wojnie światowej, bo aż do 1969 roku Włocławek nie miał wyraźnie oznaczonej roli i funkcji miasta w nowym województwie bydgoskim i w kraju. Niedostatek własnych funkcji miastotwórczych w ówczesnej gospodarce centralnie planowanej spowodował osłabienie Włocławka i zmniejszenie jego roli wśród innych miast w stosunku do znaczenia przedwojennego, gdy miasto należało do województwa warszawskiego. Stąd też lata pięćdziesiąte i sześćdziesiąte XX wieku

---

¹ AP-W, Protokół Miejskiej Rady Narodowej (cyt. dalej MRN) za 1960 rok. Referat przewodniczącego PMRN – J. Kwiatkowskiego wygłoszony na sesji 19 stycznia 1960 roku, sygn. 84; J. Bogutyn, *Kształtowanie się władzy we Włocławku w latach 1945–1946*, [w:] *Ziemia Kujawska*, t. II, 1968, s. 172–174; B. Dolata, *Wyzwolenie Polski 1944–1945*, Warszawa 1971, s. 154–155; R. Kozłowski, *Włocławek w pierwszych miesiącach po wyzwoleniu (styczeń–czerwiec 1945 r)*, [w:] *Walka z okupantem hitlerowskim na Kujawach i ziemi dobrzyńskiej*, Włocławek 1985, s. 118–119; tenże, *Życie społeczne i polityczne w latach 1945–1959*, [w:] *Włocławek. Dzieje miasta, t. II: lata 1918–1998*, pod red. J. Staszewskiego, Włocławek 2001, s. 457.

w charakteryzowały się nie tylko konserwacją przedwojennej, wadliwej struktury funkcjonalno-przestrzennej miasta, ale też przyniosły nowe, niekorzystne lokalizacje przemysłowe².

Radykalne zmiany w strukturze funkcjonalno-przestrzennej Włocławka zapoczątkowało opracowanie w latach 1963–1968 nowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego oraz wzrost zainteresowania Włocławkiem w Komisji Planowania przy Radzie Ministrów i resortach przemysłowych jako miasta o dużych możliwościach rozwojowych³.

Środowisko geograficzne stanowi naturalne podłoże wszelkiej działalności człowieka, także oświatowej i wychowawczej⁴. Polityka oświatowa musi z wyprzedzeniem znać plany zagospodarowania przestrzennego, aby przygotować na terenach większych skupisk ludności odpowiednią liczbę szkół⁵.

Włocławek leży w samym sercu Polski, w pobliżu geograficznego centrum kraju, na wschodnim krańcu Niziny Wielkopolsko-Kujawskiej w szerszej pradolinie Wisły⁶. Miasto położone jest na tarasie opadającej łagodnie ku Wiśle, nad jej lewobrzeżnym dopływem, rzeką Zgłowiączką. Na prawym brzegu Wisły zaznacza się wysoczyzna opadająca stromo ku rzece. Wyniosłość ta, zwana „Garbem Szpetalskim”, wznosi się 80 m ponad poziom rzeki. Różnice wysokości bezwzględnych w obrębie miasta wahają się między 51 a 128 metrem nad poziomem morza⁷.

Krajobraz terenu miasta i jego okolic jest tworem lądolodu skandynawskiego, który kilkakrotnie pokrywał Kujawy. Procesy topnienia lodowców oraz działania wód polodowcowych wytworzyły obecną rzeźbę terenu. Włocławek leży w pradolinie Wisły, będącej pozostałością zastoiska wy-

---

² W. Wróblewski, *Przemiany układu przestrzennego Włocławka w latach 1945–1990*, [w:] *Włocławek. Dzieje miasta, t. II: lata 1918–1998*, pod red. J. Staszewskiego, Włocławek 2001, s. 528.

³ Tamże, s. 529.

⁴ M. Pęcherski, *Polityka oświatowa. Zarys problematyki*, Warszawa 1975, s. 45.

⁵ Tamże, s. 45.

⁶ S. L. Bagdziński, *Plany zagospodarowania przestrzennego a polityka przestrzenna we Włocławku w latach 1945–1985*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, t. VII: *Stosunki polityczne i społeczne w XX wieku*, Włocławek 1990, s. 112; H. Rochnowski, *Zarys przemian gospodarki i infrastruktury technicznej Włocławka*, [w:] *Włocławek. Dzieje miasta, t. II: lata 1918–1998*, pod red. J. Staszewskiego, Włocławek 2001, s. 546.

⁷ A. Ginsbert, *Włocławek. Studium monograficzne*, Warszawa 1968, s. 13.

tworzonego przez krawędź cofającego się lodowca, zalegając przez dłuższy czas między Włocławkiem a Nieszawą.

Klimat okolic Włocławka nie odbiega od warunków sfery klimatycznej Niziny Wielkopolsko-Kujawskiej. Jest to klimat morsko-kontynentalny. Prawobrzeżna krawędź doliny Wisły z jej wzniesieniem szpetalskim stanowi do pewnego stopnia granice tej sfery klimatycznej⁸.

Średnia roczna suma opadów jest bardzo niska, wyraźnie niższa niż w Warszawie czy Bydgoszczy. Włocławek jak i całe Kujawy należą do najbardziej ubogich w opady regionów kraju, przy czym stopień nasłonecznienia jest tu stosunkowo wysoki, stąd też w okresie lata okolice Włocławka charakteryzuje wysoka temperatura⁹.

Wiatry są tu na ogół słabe, co należy zawdzięczać naturalnej osłonie od północy, którą jest wzniesienie szpetalskie, jak również otaczającym miasto lasom. Wysokopiennie lasy sosnowe otaczają miasto szerokim wieńcem, stwarzając wyjątkowo korzystny mikroklimat¹⁰.

Włocławek charakteryzują korzystne warunki środowiska geograficznego, sprzyjające rozwojowi osadnictwa miejskiego. Miasto należy do najpiękniej położonych miast polskich. Można stwierdzić, iż obszar strefy osiedleńczej Włocławka zamknięty jest raczej kręgiem otaczających miasto lasów niż granicami administracyjnymi.

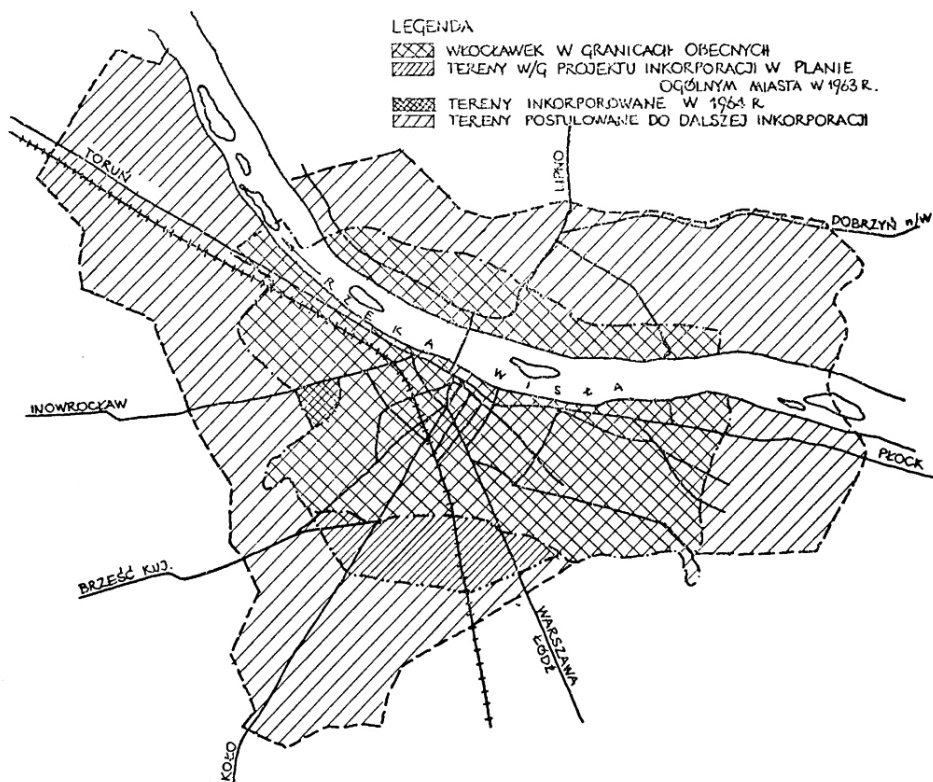
Zmiany w układzie terytorialnym Włocławka w okresie powojennym przedstawia poniższa mapa. Uwidocznione są tu tereny, według projektu inkorporacji w planie ogólnym miasta w 1963 roku, jakie miały być włączone do Włocławka, oraz tereny inkorporowane faktycznie w 1964 roku. Przyłączono wówczas teren o powierzchni 34 ha w Porazie Leśnej, na którym wybudowano następnie szpital powiatowy na 1000 łóżek wraz obiektami towarzyszącymi¹¹. Mapa przedstawia ponadto tereny, jakie w przyszłości miały być inkorporowane do miasta. Przedstawiony został również Włocławek w granicach z 1968 roku.

⁸ Tamże, s. 15.

⁹ Tamże. Na Kujawach średnie wieloletnie opady nie przekraczają 500 mm, a we Włocławku 460 mm.

¹⁰ S. L. Bagdziński, *Plany zagospodarowani*, s. 113.

¹¹ Tamże. W. Wróblewski, *Przemiany układu przestrzennego*, s. 526.

Mapa 1. Zmiany w układzie terytorialnym Włocławka w okresie powojennym

Źródło: A Ginsbert, *Włocławek. Studium monograficzne*, Warszawa 1968, s. 177.

Jak wskazano wyżej, Włocławek rozciąga się na lewym brzegu Wisły u ujścia lewobrzeżnego dopływu Zgłowiączki, odprowadzającej wody z Wysoczyzny Kujawskiej i pradoliny Wisły. Po lewej stronie Wisły na południe i południowy wschód od Włocławka znajdują się rozległe pokrywy wydymowe¹². Od czasu budowy zapory wodnej powyżej miasta i spiętrzenia wód Wisły istotnie zmieniło się środowisko przyrodnicze okolic Zbiornika Włocławskiego.

Gleby, na których rozlokowane jest miasto, to gleby rdzawe, określane też jako skrytobielicowe. Rozwinęły się one głównie na podłożu piasków, tworząc się pod pokrywą borów sosnowych, które do dzisiaj okalają mia-

¹² A. Michałowski, *Początki osadnictwa, [w:] Włocławek. Dzieje miasta, t. I: od początków do 1918*, pod red. J. Staszewskiego, Włocławek 1999, s. 14.

sto. Ciągną się one od Pojezierza Gostynińskiego rozległymi lasami włościańsko-gostynińskimi, odgradzającymi Włocławek od urodzajnych gleb brunatnych i czarnoziemów Kujaw.

Na terenie miasta Włocławka inwestycje stały się główną siłą uruchamiającą jeden z podstawowych czynników, jakim były zasoby siły roboczej. Wywołały one trwałe zmiany struktury demograficzno-osadniczej, społeczno-gospodarczej i przestrzennej. Do lat sześćdziesiątych działalność inwestycyjna we Włocławku, mimo korzystnych warunków, miała charakter ograniczony. Sprzyjające czynniki rozwojowe akumulowały się dopiero i stwarzały korzystną sytuację dla intensywnego rozwoju procesów inwestycyjnych w okresach następnych¹³.

Możliwość zaopatrzenia przemysłu w wodę i odprowadzenie ścieków, zorganizowanie przemysłu kolejowego i kołowego, rozwijające się szkolnictwo, tradycje przemysłowe oraz potencjał ludnościowy w głównej mierze zdecydowały o podjęciu budowy we Włocławku wielu zakładów produkcyjnych.

Włocławek do 5 lipca 1950 roku należał do województwa pomorskiego, a od 6 lipca 1950 roku do bydgoskiego, po zmianie nazwy na mocy ustawy z 28 czerwca 1950 roku. Dlatego też w pracy do lipca 1950 roku używa się nazwy województwo pomorskie, a od lipca 1950 roku województwo bydgoskie.

Na mocy rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 21 maja 1964 roku w sprawie zmiany granic miasta Włocławka w województwie bydgoskim z dniem 31 grudnia tegoż roku włączono do obszaru miasta teren leśny o powierzchni 41,3 ha z gromady Wieniec w powiecie włocławskim. Tym samym obszar miasta zwiększył się z 4152,4 ha do 4193,7 w tym 965,2 ha obszarów wodnych¹⁴.

Powojenne budownictwo mieszkaniowe we Włocławku swymi rozmiarami znacznie przewyższyło budownictwo okresu międzywojennego, tak w liczbach absolutnych, jak i bezwzględnych. W latach powojennych można było zaobserwować ogólne zwiększenie wysokości zabudowy

---

¹³ J. Miklas, *Rozwój administracyjny powiatu*, [w:] *Monografia powiatu włocławskiego*, pod red. Cz. Łaguny, Włocławek 1968, s. 145.

¹⁴ Dziennik Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (cyt. dalej DzU PRL), 1964, nr 2, poz. 135.

mieszkaniowej. Przyczynił się do rozwój uspołecznionego budownictwa blokowego.

Wraz z rozwojem nowych, socjalistycznych stosunków produkcji straciły ostrość antagonizujące przeciwieństwa społeczne, będące odbiciem stałych kapitalistycznych stosunków produkcji. Dawne różnice klasowe, dzielące dotąd miejscową ludność stopniowo zaczęły zanikać, co przy równoczesnym podnoszeniu się ogólnego poziomu dobrobytu i kultury, doprowadziło do zaniku większych różnic w sposobie i warunkach codziennego życia mieszkańców.

Okres powojenny przyniósł wzbogacenie struktury funkcjonalnej Włocławka, a także jego infrastruktury technicznej i socjalnej. Centralne położenie Włocławka w układzie terytorialnym kraju, względna dogodność powiązań komunikacyjnych, dostatek wody i energii elektrycznej, istniejące rezerwy siły roboczej i rozbudowane szkolnictwo, wszystko to wyznaczało w omawianym okresie rozwój miasta. Wybudowanie Zakładów Azotowych wywarło ogromny wpływ na jego rozwój i ukierunkowanie szkolnictwa na kształcenie chemików.

Nakłady inwestycyjne w gospodarce uspołecznionej we Włocławku w latach 1956–1975 wyraźnie rosły. W latach 1956–1960 wynosiły 546,9 mld zł, w latach 1961–1965 – 1 342,6 mld zł, w latach 1966–1970 – 8 828,6 mld zł. Jednak w latach 1971–1975, po wielkim wzroście nakładów inwestycyjnych, nastąpił ich spadek i wynosił 7 729,3 mld zł¹⁵. W latach 1966–1970 nakłady inwestycyjne we Włocławku były przeszło sześciokrotnie wyższe niż w latach 1961–1965, podczas gdy średnie w kraju były wyższe o 46,6%. Udział Włocławka w nakładach ogółem w kraju z 0,25% w latach 1961–1965 wzrósł do 1,1% w okresie od 1966 do 1970 roku. W kolejnych pięciu latach Włocławek partycypował w łącznych nakładach inwestycyjnych kraju o 0,5% w porównaniu z latami 1966–1970¹⁶. W latach 1961–1965 udział środków finansowych przeznaczonych na inwestycje przemysłowe w regionie włocławskim odbiegał od średniej krajowej. Było to wynikiem skromnych nakładów przeznaczonych na ten cel.

¹⁵ *Rocznik Statystyczny Powiatów za 1970*, GUS, Warszawa 1971, tab. 6, s. 134–212; *Rocznik Statystyczny Województw za 1975*, GUS, Warszawa 1976, tab. 1/23, s. 49; dane Wojewódzkiej Komisji Planowania we Włocławku.

¹⁶ Tamże.

Świadczyło to o niedostatku czynników miastotwórczych w tym zakresie. Odmienne kształtowała się struktura nakładów inwestycyjnych w następnych pięciu latach – 1966–1970. Inwestycje przemysłowe partycypowały w nakładach ogółem w 76%. Kolejny okres lat 1971–1975 charakteryzował się wyższym udziałem inwestycyjnym poza sferą produkcyjną, łącznie z obrotem towarowym i w nakładach ogółem. Na uwagę zasługiwało znaczne zwiększenie udziału środków przeznaczonych na gospodarkę komunalną i mieszkaniową.

W wyniku oddziaływań inwestycyjnych następowały przeobrażenia ekonomiczno-demograficzne we Włocławku. Było to możliwe dzięki szybkiemu przyrostowi środków trwałych brutto w cenach bieżących. Intensywna działalność inwestycyjna stworzyła warunki rozwoju ludnościowego miasta i regionu.

W wyniku prowadzonych działań wojennych w latach 1939–1945 Włocławek poniósł wielkie straty ludnościowe. Straty te w nieznacznym tylko stopniu związane były z bezpośrednimi działaniami wojennymi. W zdecydowanej mierze stanowiły one rezultat zorganizowanej eksterminacyjnej działalności hitlerowców, której ofiarą padło 25 tys. mieszkańców, to jest ponad 1/3 mieszkańców, w tym niemal cała ludność żydowska zamieszkująca Włocławek, czyli ok. 20 tys. osób¹⁷. Druga wojna światowa wywołała również daleko idące deformacje w strukturze ludności według płci i wieku. O ich w strukturze płci świadczył fakt, iż według danych spisu z lutego 1946 roku mężczyźni stanowili tylko 44% ogółu ludności miasta. Na 100 mężczyzn przypadało więc 128 kobiet, przy czym w wieku od 19 do 39 lat aż 141 kobiet¹⁸. Rozwój ludnościowy Włocławka w okresie powojennym na przykładzie wybranych kilku lat przedstawiał się następująco: w 1945 roku liczba ludności Włocławka wynosiła 36 tys. W dniu 3 grudnia 1950 roku przeprowadzono pierwszy Narodowy Spis Powszechny¹⁹. Wykazał on, że liczba mieszkańców w tymże roku wynosiła już 51 825, w 1955 roku wzrosła do 57 158, w 1960 roku wynosiła 63 204, natomiast w 1965 roku wzrosła do 67 959 i ciągle miała tendencję

¹⁷ A. Ginsbert, *Włocławek*, s. 166; E. Wojciechowski, *Zagadnienia demograficzne w latach 1945–1990*, [w:] *Włocławek. Dzieje miasta, t. II: lata 1918–1998*, pod red. J. Staszewskiego, Włocławek 2001, s. 509.

¹⁸ Tamże, s. 166.

¹⁹ E. Wojciechowski, *Zagadnienia demograficzne*, s. 510.

zwyczajową²⁰. W latach 1950–1960 nastąpił przyrost liczby ludności w mieście o 21,6%, przy średniej krajowej dla miast 34,1%²¹. Natomiast w latach 1965–1975 nastąpił wzrost demograficzny Włocławka, który wyniósł 13,2%, przy średniej krajowej 11,%²². W latach 1971–1975 wskaźniki te obrazowały jeszcze większy wzrost i wykazywały odpowiednio 17,1% i 10,2%. Jak wynika z powyższych danych liczbowych najwyższe tempo przyrostu ludności we Włocławku wystąpiło w latach siedemdziesiątych i było to związane z rozwojem przemysłu oraz budową nowych zakładów przemysłowych. Po 1945 roku wskaźnik ludnościowego wzrostu ustalił się na poziomie 1,8% średniorocznie, niższym niż w okresie międzywojennym (2,5%). W 1965 roku społeczeństwo Włocławka, podobnie jak i całego kraju, cechował wysoki udział dzieci i młodzieży w wieku do lat 15 w, co stanowiło 25,9% ogółu ludności. W 1966 roku, przeszło 20 lat po wojnie, Włocławek osiągnął liczbę 68,3 tys. mieszkańców, przekraczając tym samym poziom przedwojenny, gdzie w 1939 roku Włocławek liczył 68,1 tys. mieszkańców.

Zmniejszona umieralność sprawiła, że przeciętna długość życia mieszkańców Włocławka w okresie powojennym znacznie wzrosła: u mężczyzn z 50,8 lat w 1931-1932 do 66,4 w 1960-1961, u kobiet zaś odpowiednio z 53,6 do 72,2 lat. W latach sześćdziesiątych nastąpiło względne zmniejszenie zaludnienia w centrum miasta, jednocześnie umocniło ono swoją rolę jako ośrodek dyspozycji administracyjno-gospodarczej.

Zasadniczym zmianom w okresie powojennym uległa społeczno-zawodowa struktura ludności miasta. Ogólne zatrudnienie w gospodarce społecznej w latach 1950-1965 wzrosło z 17,9 tys. do 27,5 tys., tj. o 53,7% przy ogólnym wzroście ludności miasta o 30,4%. Tak znaczne zwiększenie stanu zatrudnienia stało się możliwe dzięki wzrostowi udziału kobiet z 32,9% w 1950 roku, do 39,2% w 1965 roku²³.

²⁰ Liczba ludności według danych ewidencji ludności w roku 1945 według szacunków w dniu wyzwolenia miasta 20 stycznia 1945 roku.

²¹ H. Mortmer-Szymczak, M. Trippner, Z. Kaźmierczak, *Problemy demografii i zatrudnienia w rejonie włocławskim*, Warszawa 1978, s. 42; J. Konkel, *Włocławek w regionie i kraju*, [w:] *Włocławek. Dzieje miasta, t. II: lata 1918–1998*, pod red. J. Staszewskiego, Włocławek 2001, s. 761.

²² J. Konkel, *Włocławek w regionie*, s. 761.

²³ L. S. Bagdziński, *Przemiany struktury przestrzennej układu osadniczego na przykładzie regionu Włocławka*, Warszawa 1975, s.167.

Najwyższą dynamikę zatrudnienia wykazywały gospodarka komunalna oraz budownictwo. Wyraźny spadek nastąpił w rolnictwie z uwagi na to, iż uruchomiono m.in. Zakłady Azotowe, które do pracy wchłonęły ludność z pobliskich wsi²⁴. Nadwyżki siły roboczej istniały tylko wśród kobiet. Całokształt powojennych zmian w społeczno-zawodowej strukturze ludności Włocławka świadczy o daleko idącej niwelacji różnic społecznych, a także o istotnym, choć niedostatecznym jeszcze wzroście aktywności zawodowej. Zmiany w stosunkach ludnościowych miasta związane były z ruchem naturalnym i migracyjnym²⁵.

Rozbudowa i przebudowa sieci dróg przyczyniły się do postępującego usprawnienia układu komunikacyjnego miasta. Zniszczony most na Wiśle odbudowano już w 1945 roku. W 1956 roku oddano do użytku nowy most na rzece Zgłowiączce na trasie ul. Wysokiej, a w 1965 roku uruchomiono pierwsze we Włocławku dwupoziomowe skrzyżowanie drogowe z koleją, łączące tunelem ul. Wojska Polskiego z ul. Polewki.

W omawianym okresie rozbudowano wodociąg miejski, dokonano gazyfikacji większej części budynków, jak również dokonano przebudowy kanalizacji miejskiej. Pierwszy raz w swej historii Włocławek w 1951 roku zyskał miejską komunikację samochodową. Jej zorganizowanie wywołane było potrzebą wynikającą z aktywizacji społeczno-zawodowej mieszkańców.

W życiu kulturalnym Włocławka istotną rolę zaczął odgrywać Teatr Miejski (który został przebudowany) oraz kina. Rozbudowano dwa stadiony sportowe, dwa boiska treningowe, dwa baseny pływackie, nowe lotnisko sportowe i halę sportowo-widowiskową dla 2 tysięcy widzów. W omawianym okresie oddano do użytku nowoczesny Szpital Miejski. Rozwinęło się lecznictwo otwarte z różnego rodzaju poradniami. Zorganizowano również stacje pogotowia ratunkowego. Znacznie polepszyły się warunki bytowe ludności Włocławka.

Wielkość oraz struktura dochodów i wydatków budżetowych miasta w okresie powojennym uległy daleko idącym zmianom. W latach 1950–

²⁴ Tenże, *Plany zagospodarowania*, s. 127.

²⁵ W. Wróblewski, *Ludnościowy i ekonomiczno-przestrzenny rozwój Włocławka w 40-leciu Polski Ludowej*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, t. VII: *Stosunki polityczne i społeczne w XX wieku*, Włocławek 1990, s. 159.

–1965 przeszło 20-krotnie wzrosła wysokość dochodów i wydatków. Związane to było ze znacznym rozszerzeniem zakresu funkcji i zadań gospodarki miejskiej, a także odbywającym się w tym okresie zwyżkom cen i płac.

W latach 1961–1965 udział środków finansowych przeznaczonych na inwestycje przemysłowe w regionie wrocławskim odbiegał jednak od średniej krajowej. Było to wynikiem skromnych nakładów przeznaczonych na ten cel i świadczył o niedostatku czynników miastotwórczych w tym zakresie. Odmiennie kształtowała się struktura nakładów inwestycyjnych w 1966–1970. Inwestycje przemysłowe partycypowały w nakładach ogółem w 76%²⁶. Kolejny okres pięciu lat, czyli 1971–1975, charakteryzował się wyższym udziałem inwestycyjnym poza sferą produkcyjną (łącznie z obrotem towarowym) w nakładach ogółem. Na uwagę zasługiwało znaczne zwiększenie udziału środków przeznaczonych na gospodarkę komunalną i mieszkaniową.

W wyniku oddziaływań inwestycyjnych następowały przeobrażenia ekonomiczno-demograficzne we Wrocławku. Było to możliwe dzięki szybkiemu przyrostowi środków trwałych brutto w ocenach bieżących. Intensywna działalność inwestycyjna stworzyła warunki rozwoju ludnościowego, a co za tym idzie oświaty i szkolnictwa.

Przemiany, jakie zaszły w mieście w badanym okresie, były wyjątkowo duże i znaczące. Lata te przyniosły Wrocławkowi zasadnicze zmiany zarówno w strukturze społecznej, jak i w układzie, charakterze jego zabudowy i zagospodarowania.

Wrocławek rósł i rozwijał się w oparciu na zasobach mieszkaniowych i urządzeniach komunalnych. Rekonstrukcja i rozbudowa zasobów mieszkaniowych i urządzeń komunalnych umożliwiła stopniowe niwelowanie sprzeczności tkwiących w układzie i charakterze zabudowy oraz zagospodarowania miasta. Wygasanie konfliktów społecznych nie czyniło życia w mieście bezkonfliktowym, stwarzało jednak podstawy do daleko idącej niwelacji różnic w warunkach bytowania ludności.

Planowe zagospodarowanie przestrzenne kraju narzuciło konieczność harmonijnego rozwoju sieci osadniczej. Wrocławek w omawianym okre-

---

²⁶ S. L. Bagdziński, *Rozwój zatrudnienia i przemiany demograficzne w regionie*, [w:] *Kujawy i ziemia dobrzyńska 1944–1984*, pod red. R. Jadcza, Wrocław 1984, s. 131–170; H. Rochowski, *Zarys przemian*, s. 557.

się był stolicą powiatu włocławskiego, co wyznaczało mu większą rolę jako ośrodka organizacyjnego. Omawiany okres utrwalił podstawy bytu miasta, uzdrowił jego strukturę społeczną, a w pewnej mierze i przestrzenną. Przyniósł znaczną poprawę warunków bytowania ludności, umocnił wreszcie rolę miasta w regionie. Jednym z czynników miastotwórczych na przestrzeni całego powojennego okresu był przemysł. Uspołecznienie środków produkcji uczyniło nie tylko możliwe, ale i konieczne nadanie gospodarczemu i społecznemu rozwojowi miasta cech planowości²⁷. Rozwój przemysłu we Włocławku po II wojnie światowej można podzielić w omawianym okresie na trzy, wyróżniające się etapy: pierwszy – polegający na odbudowie zniszczeń i zdewastowanych obiektów, uruchomieniu działalności produkcyjnej; drugi – charakteryzujący się głównie rozwojem i modernizacją istniejących zakładów oraz trzeci – polegający na budowie wielu obiektów produkcyjnych na nowych terenach.

Typowymi przykładami procesu reorganizacji w przemyśle było utworzenie w 1945 roku z Wytwórni Baraków — Włocławskiej Fabryki Mebli. Połączenie trzech fabryk przemysłu spożywczego w Kujawskie Zakłady Koncentratów Spożywczych, powołanie Kujawskich Zakładów Maszyn Rolniczych grupujących trzy dotychczas niezależne zakłady produkcyjne oraz komasacja kilku drobnych zakładów metalowych w ramach Włocławskich Zakładów Przemysłu Terenowego, to tylko niektóre przykłady. Pierwsze lata powojenne to również proces organizowania nowych jednostek produkcyjnych, prymitywnych, znajdujących się w budynkach mieszkalnych i magazynowych głównie spółdzielczych, w różnych pomieszczeniach i obiektach zastępczych.

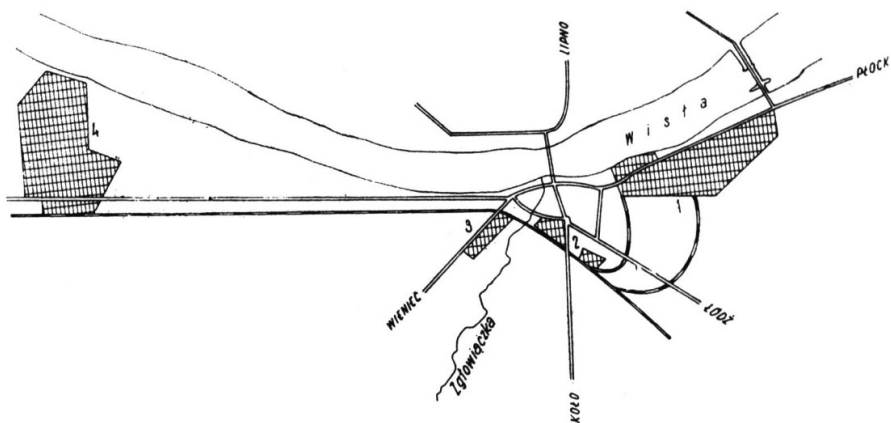
Lata sześćdziesiąte charakteryzowały się wzmożoną działalnością inwestycyjną i zaangażowaniem wyjątkowo dużych nakładów finansowych na budownictwo przemysłowe. W latach 1961–1972 we Włocławku wybudowano 11 zakładów przemysłowych i uruchomiono w nich produkcję. Głównie w wyniku działalności inwestycyjnej zatrudnienie w przemy-

---

²⁷ S. L. Bagdziński, *Rozwój przemysłu we Włocławku w latach 1945–1972*, [w:] *Ziemia Kujawska*, t. IV, Włocławek 1974, s. 119.

śle wzrosło w 1970 roku do 17 902 tys. osób, a w 1972 roku do około 20 800 tys. osób²⁸.

Charakter procesów inwestycyjnych po 1960 roku, w tym głównie w latach 1966–1970, zasługiwał na szczególną uwagę ze względu na liczbę zadań inwestycyjnych, wielkość środków finansowych przeznaczonych na budownictwo przemysłowe, jak również ich lokalizację. Usytuowanie we Włocławku nowych, dużych zakładów przemysłowych miało na celu usunięcie powstałych w poprzednich okresach odczuwalnych sprzeczności w gospodarce. Nowy potencjał przemysłowy w wyraźny sposób przeobraził strukturę gospodarczą nie tylko miasta, ale całej południowo-wschodniej części województwa bydgoskiego i w istotny sposób wpłynął na przemiany natury demograficznej i społecznej. Lokalizacja zakładów przemysłowych w dzielnicy Wschód wskazywała na zaawansowany proces grupowania zakładów w wyznaczonych rejonach miasta. W bardzo wyraźny sposób różnicę w rozmieszczeniu przestrzennym przemysłu przedstawiają poniższe szkice dotyczące lat 1950 i 1970.

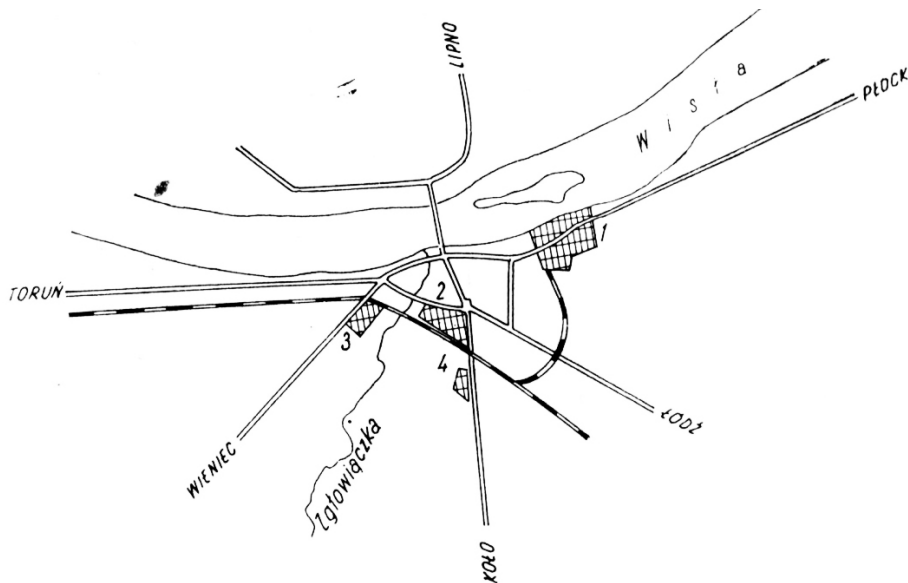
Mapa 2. Szkic przestrzennego rozmieszczenia przemysłu w 1950 roku

1 – dzielnica Wschód; 2 – dzielnica Śródmieście; 3 – dzielnica Zazacze; 4 – dzielnica Południe

Źródło: A Ginsbert, *Włocławek*, zob. zbiór map na końcu książki.

²⁸ Tenże, *Rozwój przemysłu*, s. 111; W. Wróblewski, *Ludnościowy i ekonomiczno-przestrzenny*, s. 151; H. Rochnowski, *Zarys przemian*, s. 581. Szerzej o rozwoju przemysłu we Włocławku pisze S. L. Bagdziński w swoich pracach, *Rozwój przemysłu we Włocławku; Rozwój zatrudnienia; Plany zagospodarowania*.

Mapa 3. Szkic przestrzennego rozmieszczenia przemysłu w 1970 roku

1– Dzielnica Przemysłowo-Składowa Wschód; 2– Dzielnica Śródmieście; 3– Dzielnica Zazamcze; 4– Zakłady Azotowe w Brzeziu

Źródło: A. Ginsbert, *Włocławek*, zob. zbiór map na końcu książki.

Analizując powyższe szkice rozmieszczenia przestrzennego przemysłu z lat 1950 i 1970, można powiedzieć, że w latach siedemdziesiątych lokalizacja przemysłu została przeniesiona w porównaniu do lat pięćdziesiątych poza granice miasta, ponieważ największy zakład przemysłowy Włocławka został wybudowany w latach 1967–1972 w Brzeziu k. Włocławka. Zakład ten zatrudniał dużą liczbę osób, ale największa liczba osób w tym okresie była zatrudniona w Zakładach Celulozowo-Papierniczych i wynosiła 2833 osoby²⁹. Wchłonęły one wszystkich robotników z Włocławka, którzy poszukiwali pracy oraz małych rolników z pobliskich wsi. Można również zauważyć, że w znaczący sposób wzrosło uprzemysłowienie Dzielnicy Wschód, gdzie przy drodze biegnącej do Płocka rozpoczęły działalność również duże zakłady produkcyjne. Zmalało natomiast rozmieszczenie zakładów produkcyjnych w Dzielnicy Śródmieście. Położono więc nacisk

²⁹ Informacje zebrano z danych do bilansu siły roboczej dla potrzeb Miejskiej Komisji Planowania Gospodarczego we Włocławku.

na zwiększenie terytorialne miasta Włocławka, a nie na rozmieszczenie zakładów produkcyjnych w niedalekiej odległości od siebie. W ten sposób chciano rozbudować miasto Włocławek i nadać mu większe znaczenie.

Łączna liczba zatrudnionych w przemyśle Włocławka w 1971 roku wynosiła około 45% ogółu pracujących³⁰. W latach 1951–1971 miasto osiągnęło dynamikę zatrudnienia w przemyśle w latach 1951–1971 wyższą od średniej dla kraju i zbliżoną do przeciętnej w województwie bydgoskim. Przeszło 2,5-krotnie wzrosło zatrudnienie. Wskaźnik zatrudnionych w przemyśle, który wynosił w tym roku 25,3, świadczył wyraźnie o awansie gospodarczym miasta. Wskaźnik udziału zatrudnionych w przemyśle w ogólnej liczbie czynnych zawodowo pozwala na stwierdzenie, że jednym z głównych czynników miastotwórczych, a tym samym rozwoju szkolnictwa na przestrzeni całego powojennego był przemysł. To on dyktował zapotrzebowanie na wykwalifikowanych robotników poszczególnych specjalności dla zakładów, które były uruchamiane. Wyznaczał też zapotrzebowanie na kadre średnią, co było powodem otwierania lub zamykania średnich szkół zawodowych – techników różnych specjalności. Przemysł więc w omawianym okresie nierozzerwalnie związany był ze szkolnictwem i oświatą.

Szybki rozwój Włocławka, zwłaszcza w latach 1961–1975, był niewątpliwie ważną przesłanką utworzenia województwa włocławskiego. Nadanie Włocławkowi rangi miasta wojewódzkiego z jednej strony podkreśliło awans społeczny i gospodarczy miasta, z drugiej zaś ujawniło z całą ostrością niedostatek urządzeń w szeroko pojętej sferze usługowej, w tym również i szkolnictwa zarówno podstawowego, jak i ponadpodstawowego.

Sumując problemy poruszone w tym rozdziale, można stwierdzić, że wraz z rozwojem przemysłu wzrosła w znaczący sposób liczba mieszkańców Włocławka, co wpłynęło zasadniczo na rozbudowę wszystkich szczebli kształcenia, w szczególności zaś kształcenia zawodowego na poziomie zasadniczym i średnim. Z uwagi na budowę nowych zakładów przemysłowych rosło zapotrzebowanie na kadry o określonym profilu, jak np. nowo powstałe „Zakłady Azotowe” spowodowały rozwój szkół chemicznych, mechanicznych i elektrycznych kształcących przyszłych pracowników tego zakładu o różnych specjalnościach. Powstanie Podyplomowego Studium Pielęgniarstwa podyktowane zostało zapotrzebowaniem na średni personel medyczny przez nowo wybudowany szpital przy ul. Wienieckiej.

---

³⁰ L. Bagdziński, *Rozwój przemysłu*, s. 112.

Rozdział II

Założenia polityki oświatowej i jej realizacja

---

1. Polityka oświatowa Polski Ludowej w latach 1945–1975

Termin „polityka oświatowa” bywa używany w dwóch znaczeniach. W pierwszym oznaczamy nim ten dział polityki, który zajmuje się sprawami oświaty i wychowania, a w drugim tym terminem oznacza się dyscyplinę naukową stanowiącą teoretyczne podstawy działalności politycznej w dziedzinie oświaty i wychowania¹. Zakres i głębia uspołecznienia szkoły były silnie uwarunkowane w omawianym okresie doktrynami polityki oświatowej, polityki społecznej – polityki w ogóle². Oświata – co rozumiałe – zawsze w jakiejś mierze jest częścią ogólnego ładu społecznego³. Wychowanie, oświata i wychowanie stanowią we współczesnych społeczeństwach jeden z podstawowych czynników siły politycznej, obronnej i ekonomicznej państwa oraz ważny czynnik kształtowania świadomości obywateli, ich postaw i przekonań. Dlatego też państwo w coraz szerszym zakresie regulowało sprawy kształcenia i wychowania, prowadząc określoną politykę, zgodną z interesem klas i grup społecznych, dysponujących władzą polityczną w danym kraju. Polityka oświatowa rozumiana jako działalność jest jedną z dziedzin polityki ogólnej państwa i jego wyspe-

---

¹ M. Pęcherski, *Polityka oświatowa. Zarys problematyki*, Warszawa 1975 s. 13.

² A. Kamiński, *Aktywizacja i uspołecznienie w szkole podstawowej*, Warszawa 1960; tenże, *Samorząd młodzieży jako metoda wychowania*, Warszawa 1965; T. Lewowicki, *Przemiany oświaty*, Warszawa 1997, s. 38.

³ J. Szczepański, *Społeczne uwarunkowania rozwoju oświaty*, Warszawa 1989; A. Sawisz, *Szkola a system społeczny*, Warszawa 1989; T. Lewowicki, *Przemiany oświaty*, s. 13.

cializowanych organów, a także instytucji społecznych. Jest to działalność, której celem jest określenie generalnych założeń, celów, idei, funkcji, zasad oraz struktur organizacyjnych systemu oświaty i wychowania, planowanie jego rozwoju, a także zdefiniowanie określonej strategii postępowania w celu zaspokojenia aktualnych i przyszłych potrzeb społeczeństwa w dziedzinie oświaty.

Do istoty polityki oświatowej należy wybór i decyzja w sprawach celu, kierunku, treści, organizacji oświaty i wychowania. W grę wchodzi również określenie możliwości i środków realizacji celów, zadań i treści działalności oświatowo-wychowawczej oraz planowanie rozwoju oświaty i szkolnictwa. Oznaczało to, że cała nadbudowa społeczna, wszystkie jej instytucjonalne i ideologiczne elementy wpływają na ukształtowanie systemu oświatowo-wychowawczego o określonej treści i strukturze ustrojowej oraz na jego rozwój⁴.

W ustroju socjalistycznym w Polsce powojennej zachodziły bardzo ściśle powiązania między różnymi działami polityki państwa. Wyraźne są zwłaszcza powiązania między polityką gospodarczą a polityką oświatową. Zestawienie potrzeb oświatowych i możliwości ich zaspokajania oraz podejmowanie na tej podstawie decyzji stanowiło główny przedmiot polityki edukacyjnej w omawianym okresie. Przedmiotem jej był całokształt zagadnień dotyczących kształcenia i wychowania.

Pierwsze kodyfikacje podstawowych zasad budowy nowego systemu oświaty w Polsce Ludowej znajdujemy w pracach programowych i dokumentach Polskiej Partii Robotniczej z lat 1942-1944⁵. Władza ludowa, przejmując od lipca 1944 roku ster rządów w Polsce, przystąpiła do realizowania własnej polityki, obejmującej wszystkie dziedziny życia publicznego. Zasadnicze jej kierunki zostały nakreślone w listopadzie 1943 roku w deklaracji programowej PPR „O co walczymy” i potwierdzone w Manifeście PKWN⁶. Pepeerowcy deklarowali nadanie obywatelom da-

⁴ T. Lewowicki, *Przemiany oświaty*, s. 14–15; Cz. Kupisiewicz, *Szkolnictwo w procesie przebudowy. Kierunki reform oświatowych w krajach uprzemysłowionych 1945–1980*. Warszawa 1982, s. 37–38.

⁵ PPR, *Rezolucje, odezwy, instrukcje i okólniki Komitetu Centralnego od sierpnia 1944 roku do grudnia 1945 roku*, Warszawa 1959, s. 8.

⁶ *Manifest PKWN do narodu polskiego*. Załącznik do Dz. Urz. RP, 1944, nr 1; B. Gromada, *Szkoły Sióstr Nazaretanek w okresie Polski Ludowej*, Lublin 2000, s. 17; M. Krajewski, *Od komunistycznej demokracji do stalinizmu. Polska w latach 1944–1956. Zarys problematyki*,

leko idących swobód demokratycznych bez względu na rasę, wyznanie, narodowość, gwarantowali niezależność działania organizacjom politycznym i zawodowym, wolność prasy i sumienia. W zakresie polityki wyznaniowej zapowiadali pełną swobodę zgromadzeń oraz wyznań religijnych. Odbudowę szkolnictwa i zapewnienie bezpłatnego nauczania na wszystkich szczeblach uznawali za jedno z najpilniejszych zadań⁷.

Już w listopadzie 1944 roku powołany został wydział reformy szkolnej Resortu Oświaty PKWN, który koncentrował prace nad koncepcją reformy i możliwością jej realizacji w praktyce⁸. Resort Oświaty PKWN został przekształcony w dniu 1 stycznia 1945 roku w Ministerstwo Oświaty Rządu Tymczasowego. W Ministerstwie Oświaty utworzony został Departament Reformy Szkolnej, a w nim Wydział Badań i Statystyki, którym kierował wybitny znawca tego problemu dr Marian Falski⁹. Przedmiotem zainteresowań zespołu były trzy kierunki: struktura organizacyjna szkolnictwa, zmiany programowe, badanie możliwości tempa wdrażania reformy. W tym okresie podjęto uchwałę o bezpłatności nauczania na wszystkich szczeblach, jednolitości ustroju szkolnego i likwidacji progów selekcyjnych przy przechodzeniu do wyższych szczebli systemu oświaty, powszechnej 8-letniej szkole podstawowej z obowiązkowym kształceniem się do 18 roku życia¹⁰.

Ministerstwo Oświaty już na przełomie marca i kwietnia wystąpiło z inicjatywą zwołania Ogólnopolskiego Zjazdu Oświatowego. W połowie kwietnia 1945 roku zapadła decyzja o jego odbyciu się w dniach od

---

[w:] *Kujawy i Pomorze w latach 1945-1956. Od zakończenia okupacji niemieckiej do przełomu październikowego*, pod red. W. Jastrzębskiego i M. Krajewskiego, Włocławek 2001, s. 10.

⁷ H. Dominiczak, R. Halaba, T. Walichowski, *Z dziejów politycznych Polski 1944-1984*, Warszawa 1984, s. 22-23; W. Ozga, *Organizacja szkolnictwa w Polsce*, Warszawa 1960, s. 110; R. Wroczyński, *Dzieje oświaty polskiej 1795-1945*, Warszawa 1980, s. 346-347; B. Gromada, *Szkoły Sióstr Nazaretanek*, s. 17.

⁸ B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa Polskiego. Zarys dziejów 1905-1985*, Warszawa 1986, s. 410; tenże, *Związek Nauczycielstwa Polskiego od korzeni do współczesności*, Warszawa 2000, s. 91; M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917-1977. Podstawowe akty prawne*, Warszawa 1978, s. 64.

⁹ B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa*, s. 410; tenże, *Związek Nauczycielstwa Polskiego od korzeni*, s. 91.

¹⁰ Rozporządzenie kierownika Resortu Oświaty z dnia 24 października 1944 L.I. O-2019/44 w sprawie bezpłatności nauki w państwowych szkołach średnich, zawodowych i zakładach kształcenia nauczycieli (Dz. Urz. Resortu Oświaty, 1944, nr 1/4, poz. 3 i 4); M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 240; M. Krajewski, *Od komunistycznej*, s. 10; K. Bartnicka, I. Szybiak, *Zarys historii wychowania*, Warszawa 2001, s. 204.

18–22 czerwca 1945 roku¹¹. Opracowane założenia reformy oświatowej przez Ministerstwo Oświaty Rządu Tymczasowego stały się punktem wyjścia w dyskusjach nad przyszłym charakterem systemu oświaty w Polsce na Zjeździe Oświatowym¹². System oświaty został oparty na zasadzie jednolitości, powszechności, bezpłatności i publiczności¹³.

Bardzo skomplikowany jest problem periodyzacji dziejów oświaty i szkolnictwa w Polsce po zakończeniu II wojny światowej. W literaturze przedmiotu możemy spotkać się przynajmniej z kilkoma interpretacjami podziału tego okresu, odnajdując podobieństwa i różnice. T. Hejnicka-Bezwińska wyodrębniła na przestrzeni lat 1944–1989 cztery podokresy:

- pierwszy okres obejmuje lata 1944–1952 i dotyczy zmian w warunkach przechodzenia od Rzeczypospolitej Polskiej (II Rzeczypospolitej) do Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL), kończy go przyjęcie ustawy zasadniczej;
- drugi okres obejmuje lata 1952–1961. Jest to proces zmian oświatowych lub inaczej proces doskonalenia systemu oświaty w PRL. Jest to czas pomiędzy przyjęciem przez Sejm konstytucji a uchwaleniem ustawy o rozwoju systemu oświaty i wychowania w roku 1961;
- trzeci okres obejmuje lata 1962–1973 i jest to czas względnej stabilizacji. W systemie oświatowym kontynuowane i umacniane są procesy wcześniej zapoczątkowane;
- czwarty obejmuje lata siedemdziesiąte i osiemdziesiąte, jest to czas dryfowania oświaty¹⁴.

---

¹¹ *Ogólnopolski Zjazd Oświatowy w Łodzi 18–22 czerwca 1945 roku*, Warszawa 1945, s. 54. B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa*, s. 411; M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 64. Na Zjeździe Oświatowym w Łodzi ówczesny minister oświaty S. Skrzyszewski oświadczył, iż „w celu ułatwienia odbudowy szkolnictwa nie wprowadziliśmy z początku zasadniczo żadnych zmian ani w ustroju szkolnictwa, ani w programach, ani w ustroju administracji szkolnej”, chodziło bowiem o to, aby zaraz po zakończeniu wojny jak najszybciej przystąpić do odbudowy i uruchomienia szkół, wykorzystując istniejącą kadrę nauczycieli przedwojennych.

¹² M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 65.

¹³ M. Pęcherski, *Szkoła ogólnokształcąca w Polsce Ludowej*, Wrocław 1970, s. 75, 83 i n., M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 65–66. Projekty reformy szkolnej bardziej szczegółowo zostały przedstawione w pracy M. Pęcherskiego, *Szkoła ogólnokształcąca w Polsce Ludowej*.

¹⁴ T. Hejnicka-Bezwińska, *Zarys historii wychowania (1944–1989). Oświata i pedagogika pomiędzy dwoma kryzysami*, Kielce 1996, s. 44–139; I. Nowosad, *Nauczyciel-wychowawca czasu polskich przełomów*, Kraków 2001, s. 45–46.

Mirosław Krajewski umownie podzielił lata 1945–1975 na następujące okresy: szkolnictwo okresu budowy demokratycznych stosunków społeczno-politycznych w latach 1944/1945 do 1949/1950, szkolnictwo okresu budowy przemysłowych podstaw socjalizmu 1950/1951 do 1955/1956, szkolnictwo okresu poszukiwań nowych rozwiązań społeczno-politycznych 1956/1957 do 1960/1961, szkolnictwo okresu stabilizacji socjalizmu 1961/1962 do 1969/1970 i szkolnictwo okresu niezrealizowanych założeń budownictwa socjalizmu w latach 1970/1971 do 1974/1975¹⁵. Natomiast B. Ratuś, opierając się na kryterium szerokiego kontekstu społeczno-historycznego w powojennej historii oświaty, wyodrębnił następujące okresy: lata 1944/1945–1947/1948; 1948/1949–1956/1957; 1957/1958–1970/1971; 1971/1972–1980/1981¹⁶.

Zgodnie z zarządzeniem Mir. Ośw. z dnia 16 lipca 1945 roku o organizacji roku szkolnego 1945/1946 przyjęta została generalna zasada, że w szkołach podstawowych wszystkie klasy będą jednoroczne¹⁷. Już w roku szkolnym 1945/1946 w Polsce zostały wznowione wszystkie poziomy i roczniki kształcenia.

W liceach pedagogicznych, które zaspokajały potrzeby oświaty w roku szkolnym 1944/1945, skrócono naukę do 2 lat i zorganizowano roczne kursy przygotowujące do zawodu oraz 6-tygodniowe kursy pedagogiczne dla absolwentów liceów i 3-miesięczne dla absolwentów gimnazjum.

Celem wyrównania strat poniesionych na skutek zamknięcia szkół średnich w okresie okupacji hitlerowskiej władze oświatowe zorganizowały gimnazja i licea dla uczniów opóźnionych w nauce. Realizowały one program nauczania w tempie przyspieszonym systemem klas semestralnych. Władze państwowe zezwalały także na otwieranie szkół średnich przez instytucje świeckie, religijne, a nawet przez niektóre osoby prywatne. W ten sposób na terenie Włocławka powstawały nowe szkoły.

W Polsce powojennej przystąpiono do upowszechniania jednolitej, bezpłatnej, publicznej ośmioletniej szkoły powszechnej i trzyletniego liceum. Przyjęcie zasady jednolitości, powszechności, publiczności i bezpłatności

¹⁵ M. Krajewski, *Od komunistycznej demokracji*, s. 9.

¹⁶ B. Ratuś, *Edukacja w okresie reform ustrojowych. Studia i szkice pedagogiczne*, Zielona Góra 1996, s. 6; I. Nowosad, *Nauczyciel-wychowawca*, s. 46.

¹⁷ M. Bartnicka, I. Szybiak, *Zarys historii*, s. 204.

nawiązywało do polskich i ogólnoswiatowych demokratycznych tradycji nauczycielskich, nastąpiło pod niezaprzeczalnym wpływem leninowskich zasad polityki oświatowej¹⁸.

W okresie odbudowy szkolnictwa opracowano nowy program nauczania i wychowania dla szkół wszystkich szczebli. Dyscyplinom humanistycznym nadano charakter naukowy, szczególnie historii oraz nauce języka i literatury ojczystej. W szerszym zakresie uwzględniono nauki matematyczne i przyrodnicze, rozbijając je na dyscypliny naukowe, zgodnie z postępowaniem specjalizacji w tych dziedzinach. Zwrócono szczególną uwagę na dorobek demokracji polskiej oraz na tradycje walk chłopów i robotników, a także zagadnienia odbudowy i przebudowy państwa polskiego. Dodatkowo nasycono materiał nauczania wszystkich przedmiotów, ale szczególnie języka polskiego, historii oraz nauki o Polsce i świecie współczesnym, elementami nowego ideału wychowawczego.

W 1948 roku utrzymano również tymczasowe 2-letnie licea ogólnokształcące, zróżnicowane pod względem programowym, dzieląc je na humanistyczne, matematyczno-fizyczne i biologiczno-geograficzne. Szkołę średnią udostępniono młodzieży w różnym wieku o różnym poziomie uprzedniego przygotowania.

Nazwa „szkoła podstawowa” utrwaliła się w Polsce od 1948 roku, kiedy to postanowiono, że 7-letnia szkoła podstawowa będzie fundamentem całego szkolnictwa, zarówno liceum ogólnokształcącego, stanowiącego drugi stopień 11-letniej szkoły ogólnokształcącej, na wzór sowieckiego systemu szkolnego, jak i różnych szkół zawodowych¹⁹. Od tego momentu ukończenie szkoły 7-letniej stało się warunkiem zarówno dalszego kształcenia w szkole średniej wszystkich typów oraz w szkole doksztalczącej, jak i podejmowania wszelkiej pracy, do której wykonywania nie potrzeba było wykształcenia zawodowego. Taki system kształcenia zdaniem władz oświatowych miał zapewnić szybszy dopływ absolwentów szkół zawodowych do rozwijającego się przemysłu oraz aparatu administracyjnego.

Zaostrzenie w roku 1948 polityki oświatowej było wypadkową wydarzeń, jakie wystąpiły na ówczesnej arenie politycznej. Zaprowadzony

---

¹⁸ R. Grzybowski, *Wyższe szkoły pedagogiczne w Polsce w latach 1946–1956*, Gdańsk 2000, s. 29.

¹⁹ Instrukcja Ministerstwa Oświaty (cyt. dalej Min. Ośw.) z dnia 8 maja 1948 roku.

system władzy opierał się na centralnym planowaniu i ścisłym wypełnianiu odgórnych dyrektyw. Wszystkie dziedziny życia i wszystkie instytucje znalazły się pod silną presją aparatu partyjnego, mającego prowadzić naród do „socjalizmu według drogowskazu marksizmu i leninizmu”²⁰. W dziedzinie szkolnictwa oznaczało to forsowanie nowych treści ideowo-politycznych, prowadzące do nadania wychowaniu charakteru socjalistycznego i uczynienia go w całości laickim²¹.

Z dniem 1 września 1948 roku gimnazja i licea ogólnokształcące wraz ze szkołami powszechnymi zostały przekształcone w jednolite szkoły ogólnokształcące stopnia podstawowego i licealnego, tj. szkoły składające się z 7-klasowej szkoły podstawowej i 4-klasowego liceum lub funkcjonujące oddzielnie szkoły podstawowe i licea ogólnokształcące²². Olbrzymie trudności w organizacji szkolnictwa, szczególnie kadrowe i lokalowe spowodowały, że forma realizacji 8-letniej szkoły podstawowej nie przyjęła się.

W wychowaniu dążono do kształtowania u dzieci i młodzieży socjalistycznych zasad współżycia społecznego, umiłowania ojczyzny, pokoju, wolności, sprawiedliwości społecznej i braterstwa z ludźmi pracy wszystkich krajów, zamiłowania i szacunku do pracy, poszanowania mienia moralnego oraz wdrażania młodzieży do aktywności społeczno-kulturalnej. Nauka w szkołach była bezpłatna, przy jednoczesnym zagwarantowaniu ze strony państwa pomocy materialnej dla uczącej się młodzieży. Szkoły utrzymywane były przez państwo.

Demokratyzacja i upowszechnienie wychowania fizycznego i sportu były podstawowymi założeniami pierwszej w naszym kraju ustawy o powszechnym obowiązku przysposobienia zawodowego, wychowania fizycznego, przysposobienia wojskowego młodzieży, uchwalonej przez Sejm w lutym 1948 roku²³.

²⁰ A. Paczkowski, *Pół wieku dziejów Polski 1939–1989*, Warszawa 1995, s. 213–223.

²¹ B. Jakubowska, *Przeobrażenia w szkolnej edukacji historycznej w Polsce w latach 1944–1956*, Warszawa 1986, s. 190–199; S. Mauersberg, *Rozwój oświaty w Polsce Ludowej*, [w:] *Historia wychowania wiek XX*, t. II, pod red. J. Miąso, Warszawa 1984; s. 353–354. B. Gromada, *Szkoły Sióstr Nazaretanek*, s. 45.

²² S. Mauersberg, *Reforma szkolnictwa*, s. 33; B. Potyrała, *Przemiany oświaty w Polsce w latach 1944–1948*, Wrocław 1991. Przebudowa polskiej oświaty miała na celu zmianę ustroju szkolnego, jego podstaw organizacyjnych, a przede wszystkim dotychczasowej ideologii wychowawczej.

²³ R. Wroczyński, *Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu*, Wrocław 2003, s. 310.

Przyjmując zasadę publiczności wszystkich szkół, interpretowaną jako likwidację już istniejących szkół prywatnych, wypowiedziano się przeciw dalszemu ich organizowaniu. Pozytywnie natomiast ustosunkowano się do zakładania szkół przez instytucje społeczne i samorządowe²⁴. Przykładem tego jest organizowanie na terenie Włocławka szkół podstawowych przez TPD. Ponadto podtrzymywano stosowaną już wcześniej, a od 1949 roku wręcz nakazywaną, praktykę zastępowania zakonnic, zakonników i księży na stanowiskach dyrektorów przez osoby świeckie²⁵. Przykładem tego jest zmiana na stanowisku dyrektora w Gimnazjum i Liceum im. Jana Długosza we Włocławku. Od września 1949 roku dyrektorem szkoły został mgr A. Szatkowski, określany przez włocławskie władze partyjno-szkolne jako „swoją osobą”, zastępując na tym stanowisku ks. W. Mirskiego²⁶.

Władze państwowe w 1949 roku szczególnie nacisk położyły na realizację kształcenia podstawowego i rozwój zróżnicowanego kształcenia zawodowego. Natomiast liczba miejsc w liceach ogólnokształcących została wyraźnie ograniczona.

Wytyczne rządowej polityki oświatowej znajdowały swoje uszczegółowienie w określonych na każdy rok szkolny celach wychowawczych. Zgodnie z Instrukcją Ministerstwa Oświaty w sprawie organizacji roku

²⁴ S. Michalski, *Wkład ruchu ludowego w rozwój systemu oświatowo-wychowawczego w latach 1945–1949*, [w:] *Z dziejów ruchu ludowego w PRL*, pod red. Z. Hemmerling, Warszawa 1976, s. 220; *Ogólnopolski Zjazd Oświatowy w Łodzi 19–22 czerwca 1945*, Warszawa 1945, s. 115; W. Góra, K. Grünberg, *Geneza i pierwsze lata Polski Ludowej 1944–1949*, Warszawa 1985, s. 230; W. Ozga, *Organizacja szkolnictwa*, s. 112–118. Zaproponowany wówczas projekt reformy szkolnictwa, obejmujący dwa szczeble organizacyjne: 8-letnią szkołę powszechną gimnazjalną i 3-letnie liceum, spotkał się z krytyką ZG ZNP. Kazimierz Maj, wiceprezes zarządu, uznał, że upowszechnienie 8-latków w ówczesnych warunkach byłoby przedsięwzięciem fikcyjnym.

²⁵ J. Żaryn, *Kościół a władza w Polsce (1945–1950)*, Warszawa 1997, s. 210; B. Gromada, *Szkoły Sióstr Nazaretanek*, s. 45, pisze, iż J. Żaryn, komentując sposób i tempo realizowania poszczególnych uchwał BP KC PZPR, podaje, że H. Jabłoński odpowiedzialny za sprawy związane ze szkołami zakonnymi „w ciągu jednego dnia 15 kwietnia 1949 roku, dokończył likwidację szkół zakonnych, czekając na pozytywne rozpatrzenie ich odwołań (w sumie planowano likwidację wszystkich szkół licealnych w Polsce, a także większości szkół podstawowych)”. B. Gromada w swojej pracy, *Szkoły Sióstr Nazaretanek* na s. 45 komentuje, że jest to opinia jednak bardzo uproszczona, władze partyjno-rządowe bowiem w pierwszej kolejności planowały całkowitą likwidację szkół podstawowych, o czym mówiła instrukcja z dnia 4 maja 1948 roku. Ostatnie dwie zakonne szkoły podstawowe w Polsce upaństwowiono w 1960 i 1961. Jeśli chodzi o szkoły licealne, władze przyzwały na dalsze ich istnienie, nie rezygnując przy tym z różnych sposobów ograniczenia ich działalności.

²⁶ *Szkoła im J. Długosza we Włocławku oraz dzieje jej uczniów i profesorów w latach 1939–1994*, cz. II, pod red. J. Odrowąża-Pieniążka, Warszawa 1996, s. 202 i n.

szkolnego 1950/1951 w szkolnictwie średnim ogólnokształcącym, celem i zadaniem szkoły było „wychowanie młodzieży na świadomych i dzielnych budowniczych socjalizmu w Polsce”²⁷.

W roku szkolnym 1952/1953 plan wychowawczy, uwzględniając dodatkowo wytyczne VII Plenum KC, zwracał szczególną uwagę na następujące zadania: „wychowania świątłych i wszechstronnie rozwiniętych obywateli Polski Ludowej; zapoznanie i włączenie w realizowanie planu 6-letniego całą młodzież szkolną; rozwijanie w uczniach patriotyzmu ludowego, wychowanie w poczuciu więzi między miastem i wsią; uświadomienie uczniom przodującej roli ZSRR; wdrażanie młodzieży do ładu i kulturalnego zachowania się”²⁸.

Instrukcja w sprawie organizacji roku szkolnego 1952/1953 kładła szczególny nacisk na kształcenie politechniczne, uznane za nieodzowną część procesu dydaktyczno-wychowawczego w społeczeństwie budującym socjalizm.

Od 1953 roku jak gdyby zaprzestano hamowania dopływu młodzieży do liceum, jednak perspektywa upowszechnienia szkoły średniej wciąż była niejasna. Instrukcja z 1953 roku utrwaliła tradycyjną funkcję szkoły ogólnokształcącej, która miała przygotowywać młodzież do kontynuowania nauki w szkolnictwie wyższym.

Istotne zmiany organizacyjne i programowe dokonały się w roku szkolnym 1950/1951. Instrukcja Ministerstwa Oświaty z dnia 12 maja 1950 roku o organizacji szkolnictwa ogólnokształcącego dla pracujących zakładała, że może być ono dostępne wyłącznie dla „ludzi pracy”, robotników, chłopów, przodowników pracy i aktywistów ZMP.

---

²⁷ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (cyt. dalej AAN-W), Zespół Akt Ministerstwa Oświaty Instrukcja z dnia 24 kwietnia 1950 roku w sprawie organizacji roku szkolnego 1950/1951 w szkolnictwie średnim ogólnokształcącym, sygn. 1392. Droga do osiągnięcia tego celu wiodła poprzez: „systematyczne kształtowanie światopoglądu naukowego i moralności socjalistycznej; wpajanie w młodzież patriotyzmu ludowego i internacjonalizmu; przepajanie życia i pracy w szkole świadomością, że dzieło budowy socjalistycznej Polski odbywa się w warunkach ostrej walki klas; rozbudzenie w młodzieży jak najpełniejszego przeświadczenia, że miłość naszej ludowej ojczyzny wymaga stale wzrastającej aktywności w walce o pokój; pogłębianie przyjaźni polsko-radzieckiej drogą rozszerzenia i ugruntowania wiadomości o ZSRR jako głównym organizatorze sił proletariatu na całym świecie w walce o pokój i socjalizm, jako skarbnicy doświadczenia w tej walce; praca w szkole, nauczanie i wychowanie mają być związane z wielkim historycznym dziełem, jakim jest 6-letni plan rozwoju i odbudowy Polski”.

²⁸ B. Gromada, *Szkoły Sióstr Nazaretanek*, s. 369.

W latach 1951–1953 powrócono nawet do otwierania 4-tygodniowych kursów pedagogicznych dla kandydatów, którzy ukończyli IX klasę szkoły ogólnokształcącej oraz 5-miesięcznych wstępnych kursów pedagogicznych dla kandydatów pochodzenia robotniczego i chłopskiego, którzy ukończyli 18 rok życia i posiadali wykształcenie w zakresie co najmniej 7 klas szkoły podstawowej. Zasadnicze kształcenie nauczycieli szkół podstawowych odbywało się do 1954 roku w 4-letnich liceach pedagogicznych opartych na podbudowie programowej szkoły 7-klasowej.

Zasadniczą selekcję uczniów dotyczącą doboru szkoły dokonywały komisje społeczno-pedagogiczne w szkołach średnich, które w trosce o napływ do szkół średnich, zwłaszcza do liceów ogólnokształcących i pedagogicznych młodzieży robotniczej i chłopskiej, w swej działalności kierowały się przede wszystkim kryterium klasowym²⁹. Głęboki sens miała zmiana nazwy tego typu szkolnictwa – „dla dorosłych”. Zastąpiono je określeniem „dla pracujących”. Zmiana ta była odzwierciedleniem przemian forsowanych wówczas w Polsce³⁰.

W latach 1949–1953 Ministerstwo Oświaty wraz ze Związkiem Nauczycielstwa Polskiego przeprowadziły wielką akcję samokształcenia ideologicznego czynnych nauczycieli szkół wszystkich typów i stopni. Celem akcji było zapoznanie nauczycieli z podstawami marksizmu-leninizmu. Podstawą samokształcenia były wybrane fragmenty dzieł klasyków marksizmu-leninizmu. Samokształcenie kończyło się egzaminem składanym przed komisjami powołanymi przez terenowe władze szkolne i instancje związkowe. Poszerzono znajomość postaw pedagogiki i psychologii radzieckiej z tłumaczonych podręczników Iwana Kairowa i Borysa Tiepłowa³¹. Przyswojono wówczas dorobek pedagogiki i psychologii radzieckiej za pośrednictwem coraz liczniejszych tłumaczeń, np. Antona Makarenki. Nie przetłumaczono jednak najlepszych syntetycznych prac radzieckich, takich jak *Podstawy pedagogiki* Nikołaja Gonczarowa czy *Podstawy psy-*

²⁹ T. Wiloch, *System szkolny*, Warszawa 1997, s. 37.

³⁰ J. Jakubowski, *Z problemów polityki oświatowej PZPR w latach 1948–1960*, „Z pola walki” 1980, nr 1, s. 104.

³¹ E. C. Król, M. Walczak, *Na przełomie. Wspomnienia nauczycieli i uczniów z lat 1944–1956*, Warszawa 1994, s. 265; B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa Polskiego od korzeni*, s. 114; F. Mielczarek, *Ideologiczno-polityczna indoktrynacja nauczycieli w Polsce w latach 1945–1956*, Opole 1997, s. 163.

chologii ogólnej Sergieja Rubinsztajna. Ukazały się wówczas pierwsze prace o zabarwieniu marksistowskim Łukasza Kurdybachy i Bogdana Suchodolskiego. Pojawiły się także rozprawy o charakterze obrachunkowym, weryfikujące dotychczasowe poglądy utrwalone przez tradycję. Do przełomu ideologicznego i metodologicznego w naukach pedagogicznych przyczyniła się również działalność Państwowego Ośrodka Oświatowych Prac Programowych i Badań Pedagogicznych. W wytycznych szczegółowych można było znaleźć następujące wskazania np. w nauce języka polskiego: sięgać do folkloru słowiańskiego, a szczególności rosyjskiego; akcentując krzywdę i walkę klasową ludzi; rozbudować wątki współdziałania sił postępu na świecie; ukazywać nową polską rzeczywistość społeczną na tle zbliżonych dróg i osiągnięć innych krajów, a szczególnie Związku Radzieckiego³². Uwzględniono też literaturę radziecką. W nauczaniu historii polecono wprowadzić nową periodyzację dziejów powszechnych Polski, opartą na nauce o pięciu formacjach rozwoju społeczno-gospodarczego oraz szerzej potraktować historię międzynarodowego i polskiego ruchu robotniczego³³. Krytykowano bardzo ostro całą doktrynę kościelną, szczególnie ostro atakowano politykę Watykanu i władzę papieską oraz mocno eksponowano niechętnie Kościołowi ruchy społeczne³⁴.

W nauce o Polsce i świecie współczesnym charakterystyczne było ukazywanie dwubiegunowej wizji świata; świata imperializmu – jako zarzewia wojny i wstecznictwa, oraz świata socjalizmu – jako ośrodka postępu i pokoju. Świat współczesny przedstawiono z zaznaczeniem wyraźnej polaryzacji na imperializm i socjalizm. Do treści nauczania wprowadzono szeroką tematykę związaną z budownictwem podstaw socjalizmu, walką klas i uprzemysłowieniem kraju.

³² Cz. Wycech, *Podstawowe zagadnienia pracy społeczno-wychowawczej szkół*, Warszawa 1946, s. 18–26; J. Barbag, *Zagadnienia programów szkolnych i wyników nauczania*, Warszawa 1949, s. 4–6 i 15–18; A. Świecki, *25 lat oświaty i szkolnictwa w Polsce Ludowej*, Warszawa 1969, s. 72–73; B. Gromada, *Szkoły Sióstr Nazaretanek*, s. 295; M. Pęcherski, *Szkoła ogólnokształcąca*, s. 112; B. Jakubowska, *Przeobrażenia w szkolnej*, s. 190–224; B. Suchodolski, *O programach sowieckiego wychowania moralnego*, Warszawa 1961, s. 81; tenże, *Edukacja narodu*, Warszawa 1970, s. 142–238.

³³ J. Barbag, *Zagadnienia programów*, s. 4–6 i 15–18; A. Świecki, *25 lat oświaty i szkolnictwa*, s. 72–73; B. Gromada, *Szkoły Sióstr Nazaretanek*, s. 295.

³⁴ Cz. Wycech, *Podstawowe zagadnienia*, s. 18–26; A. Świecki, *25 lat oświaty i szkolnictwa*, s. 72–73; B. Gromada, *Szkoły Sióstr Nazaretanek*, s. 295.

System oświaty zawodowej z 1951 roku wprowadził szkoły przysposobienia zawodowego jako najniższe formy przygotowania do pracy zawodowej; zasadnicze szkoły zawodowe przygotowujące robotników wykwalifikowanych; technika i szkoły zawodowe stopnia licealnego, przygotowujące kadre ze średnim, pełnym wykształceniem zawodowym. Powołano również szkoły dla młodzieży, która ukończyła IX i X klasę liceum ogólnokształcącego, jak również zasadniczą szkołę zawodową. Utworzono również technika wieczorowe dla pracujących i technika zaoczne dla pracujących, a także szkoły majstrów-mistrzów dla wykwalifikowanych robotników posiadających praktykę zawodową³⁵.

Od 1954 roku wprowadzono do szkół nauczanie programowe³⁶. Prace programowe dla wszystkich typów szkół na początku lat pięćdziesiątych wzorowano na „dorobku programowym szkolnictwa radzieckiego”. Zamiar pogłębienia socjalistycznej treści nauczania i wychowania w szkole wymagał daleko idącej korekty prawie wszystkich programów, nasycenia elementami materializmu historycznego i dialektycznego tematyki poszczególnych przedmiotów. Problem najtrudniejszy, przeładowanie programów, przewidywano rozwiązać w terminie późniejszym³⁷.

W 1954 roku prezydium Rządu podjęło uchwałę wprowadzającą obok liceów pedagogicznych, które przygotowywały do nauczania w klasach I–IV, 2-letnie studia nauczycielskie po liceum ogólnokształcącym, które przygotowywały do nauczania w wyższych klasach V–VII szkół podstawowych. Nauczycieli klas licealnych VIII–XI kształciły jak dotychczas wyższe szkoły pedagogiczne i uniwersytety.

³⁵ System oświaty zawodowej z 1951 roku wprowadził szkoły przysposobienia zawodowego jako najniższe formy przygotowania do pracy zawodowej, zasadnicze szkoły zawodowe przygotowujące robotników wykwalifikowanych. Technika i szkoły zawodowe stopnia licealnego, przygotowujące kadre ze średnim, pełnym wykształceniem zawodowym. Powołano również szkoły dla młodzieży, która ukończyła IX i X klasę liceum ogólnokształcącego, jak również zasadniczą szkołę zawodową. Utworzono również technika wieczorowe dla pracujących i technika zaoczne dla pracujących, a także szkoły majstrów-mistrzów dla wykwalifikowanych robotników posiadających praktykę zawodową.

³⁶ Cz. Kupisiewicz, *Rzecz o kształceniu. Wybór rozpraw i artykułów*, Warszawa 1999. Rok 1954 zapisał się m.in. w historii polskiej oświaty jako rok „narodzin” nauczania programowego; tenże, *Paradygmaty i wizje reform oświatowych*, Warszawa 1985, s. 162.

³⁷ S. Dobosiewicz, *Nowe programy nauczania*, „Głos Nauczycielski” 1950, nr 29; J. Miąso, *Szkola polska w okresie 30-lecia. Przemiany i osiągnięcia*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1974, nr 4 (17), s. 465.

Lata 1956–1957 stanowiły pewien regres w kontynuowaniu procesu doskonalenia programów. Ujawniające się w tym okresie tendencje rewizjonistyczne objęły także treści kształcenia i wychowania. Bardzo wymowne było to, że w instrukcji programowej na rok szkolny 1957/1958 w celach nauczania nie było ani słowa o socjalistycznym ideale wychowawczym. Na plan pierwszy wysunęły się natomiast cele czysto praktyczne i techniczne.

Wprowadzona w 1957 roku nauka religii powróciła do wszystkich szkół średnich, zawodowych i podstawowych w wymiarze 2 godzin tygodniowo jako przedmiot nadobowiązkowy, ale nie na długo, ponieważ Min. Ośw. 14 kwietnia 1959 roku wydało okólnik, w którym zarządziło, że: w szkołach, w których większość rodziców uczniów nie wyraża życzenia pobierania nauki religii przez ich dzieci, nie prowadzi się nauczania religii, a w szkołach z nauką religii należy „tworzyć klasy bez nauczania religii”³⁸.

Po raz trzeci w dwudziestym stuleciu po przełomie październikowym 1956 roku, do dyskusji nad kształtowaniem polskiego szkolnictwa włączył się ZNP na Zjeździe Oświatowym w Warszawie 2–5 maja 1957 roku³⁹. Dopiero program wydany w połowie roku 1958 przywrócił podważone po roku 1956 cele i założenia ideologiczne szkoły, stwierdzając, że ma ona za zadanie wychowanie młodego pokolenia na przyszłych współgospodarzy i budowniczych socjalistycznej ojczyzny.

Sytuację lokalową szkolnictwa poprawiła dopiero wielka akcja uczczenia Tysiąclecia Państwa Polskiego, zapoczątkowana apelem KC PZPR, wystosowanym do społeczeństwa w 1958 roku. Polegała ona na wzniesieniu swoistego pomnika w postaci tysiąca szkół. Hasło „1000 szkół na 1000-lecie” zyskało szerokie poparcie całego społeczeństwa.

W omawianym okresie wprowadzono dla absolwentów liceum pedagogicznego i SN „nakazy pracy”, poprzedzone deklaracją nowo przyjętych uczniów, że po ukończeniu liceum podejmą pracę nauczycielską w miejscowościach wyznaczonych przez władze szkolne. Niedobory kadrowe miały wyrównać państwowe kursy nauczycielskie. Licea pedagogiczne i państwowe kursy nauczycielskie nie mogły sprostać zapotrzebowaniu na nauczycieli, toteż w niektórych szkołach ogólnokształcących stopnia lice-

³⁸ B. Kumor, *Historia Kościoła. Czasy współczesne*, cz. 8: 1914–1992, Lublin 1995, s. 509–510. Rodzice byli zobowiązani złożyć stosowane oświadczenie na piśmie.

³⁹ K. Bartnicka, I. Szybiak, *Zarys historii*, s. 205.

alnego dla młodzieży i dorosłych, obok dotychczasowych klas XI, wprowadzono specjalny kurs o programie klasy XI, uzupełniony przedmiotami pedagogicznymi. Otrzymane świadectwo dawało uprawnienia liceów pedagogicznych.

Od dnia 23 marca 1956 roku powszechność nauczania zgodnie z wydanym Dekretem o obowiązku szkolnym rozumiana była w sensie obowiązku ukończenia szkoły podstawowej, a nie jak dotychczas w sensie uczęszczania do szkoły⁴⁰. Obowiązkiem tym objęte zostały wszystkie dzieci w wieku od 7 do 14 lat. Do kontroli spełnienia obowiązku szkolnego zostały zobowiązane prezydia terenowych rad narodowych i same szkoły.

W 1957 roku został zniesiony obowiązek egzaminów w szkole podstawowej i ustalono, że tylko egzamin wstępny może decydować o przyjęciu uczniów do szkół średnich. Naczelnym zatem zadaniem polityki oświatowej państwa polskiego stało się podniesienie poziomu kształcenia w szkole podstawowej. Rekrutację do szkół średnich przeprowadzały same placówki, przyjmując zgłoszenia bezpośrednio od uczniów lub za pośrednictwem administracji szkolnej. Podstawą przyjęcia były oceny ze szkoły podstawowej oraz wyniki egzaminów wstępnych, przeprowadzonych tam, gdzie występował nadmiar kandydatów. Młodzież składała egzaminy z języka polskiego, matematyki, a w niektórych szkołach z umiejętności niezbędnych do dalszego kształcenia, np. z muzyki i plastyki.

System szkolnictwa zawodowego ukształtowany w 1951 przetrwał do 1961 roku, z tym, że począwszy od 1957 roku powstały nowe rodzaje szkół, takich jak szkoły przysposobienia rolniczego, a następnie zasadnicze szkoły zawodowe przyzakładowe dla młodzieży pracującej. Przystosowano się również do organizacji szkół zawodowych dla absolwentów liceów ogólnokształcących, tzw. szkoły pomaturalne⁴¹.

⁴⁰ Dekret Rady Państwa z dnia 23 marca 1956 roku, „O obowiązku szkolnym”, (Dz.U. PRL 1956, nr 9, poz. 52); M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 271; B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa*, s. 471. Dla dzieci, które nie zdołały ukończyć we właściwym czasie siedmiu klas szkoły podstawowej, obowiązek ten został przedłużony do końca roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym dziecko kończyło 16 lat. Zobacz załącznik nr 1.

⁴¹ Uchwała Prezydium Rządu z 23 czerwca 1951 roku, nr 448 w sprawie ustroju szkolnictwa zawodowego (MP 1951, nr A-59, poz. 776); S. Mauersberg, *Rozwój oświaty w Polsce Ludowej*, [w:] *Historia wychowania wieku XX*, t. II, pod red. J. Miąso, Warszawa 1980, s. 36; W. Ozga, *Organizacja szkolnictwa*, s. 128 i n; Z. Wiatrowski, *Nauczyciel szkoły zawodowej – dawniej – dziś – jutro*, Bydgoszcz 1993, s. 47. W roku szkolnym 1958/1959 obowiązywała następująca struktura szkolnictwa zawodowego: 3-letnie zasadnicze szkoły zawodowe; 3-let-

Po naradzie partyjnego aktywu oświatowego KC PZPR we wrześniu 1958 roku zwrócono uwagę na potrzebę reformy ustrojowo-organizacyjnej szkolnictwa. Stwierdzono wówczas konieczność reformy szkolnej, wskazując jako główne zadanie szkoły przygotowanie absolwentów do pracy produkcyjnej i społecznie użytecznej oraz bliższe powiązanie szkoły z życiem, lepsze przygotowanie przez szkołę młodzieży do życia i pracy⁴².

Wytyczne w sprawie reformy szkolnictwa podstawowego i średniego uchwalone zostały przez VII plenum KC PZPR w styczniu 1961 roku⁴³. Za konieczne uznano w nich przedłużenie nauki w szkole podstawowej z 7 do 8 lat, przeprowadzenie reformy do 1968 roku, zwiększenie liczby uczniów w szkołach zawodowych w stosunku do ogólnokształcących oraz zmianę treści programów nauczania w szkolnictwie podstawowym i średnim ogólnokształcącym⁴⁴.

Wysiłek działaczy związkowych, nauczycieli i administracji szkolnej w przygotowaniu reformy szkolnej uwieńczony został uchwaleniem przez Sejm 15 lipca 1961 roku ustawy o rozwoju systemu oświaty i wychowania, zmieniającej dotychczasową strukturę organizacyjną szkolnictwa⁴⁵. Na miejsce obowiązującej od roku szkolnego 1948/1949 szkoły średniej ogólnokształcącej stopnia podstawowego i licealnego, czyli tzw. jedena-stolatki wprowadzała obowiązkową, powszechną ośmioklasową szkołę podstawową oraz jednolite czteroklasowe liceum ogólnokształcące. Obok zmian w programach przedmiotów oficjalnie uznano świecki charakter na-

---

nie przykładowe szkoły dokształcające; 2- i 3-letnie szkoły przysposobienia zawodowego (typu dokształcającego); 2-letnie zasadnicze szkoły zawodowe dla dorosłych pracowników; roczne szkoły laborantów; 5-letnie technika oparte na podbudowie 7-letniej szkoły podstawowej; 3-letnie technika dla absolwentów zasadniczych szkół zawodowych; 2-letnie i półroczne i 3-letnie technika oraz różne szkoły policealne; technika dla pracujących.

⁴² *Życie dyktuje reformy. Materiały z narady oświatowej 24 wrzesień 1958*, Warszawa 1958; M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja Oświaty*, s. 76.

⁴³ *VII Plenum KC PZPR*, Warszawa 1961, s. 410–411; M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 84.

⁴⁴ B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa*, s. 471.

⁴⁵ Ustawa z dnia 15 lipca 1961 roku, o rozwoju systemu oświaty i wychowania (DzU PRL Nr 32, poz. 160); M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego we Włocławku w latach 1944–1979*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, seria C: Oświata i Kultura 1980, s. 270; M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 81 i n.

uczania i wychowaniu usuwając całkowicie naukę religii ze szkół⁴⁶. Ustawa ta zapoczątkowała drugą reformę szkolną w Polsce Ludowej⁴⁷.

Artykuł 2 ustawy z 15 lipca 1961 roku mówił, że „szkoły i inne placówki oświatowo-wychowawcze są instytucjami świeckimi”. Nauka religia formalnie od tego momentu miała odbywać się poza szkołą. Świadectwa nauki religii również były wydawane oddzielnie przez parafie, przy których odbywała się nauka religii, gdyż na świadectwach szkolnych nie było już przedmiotu religia⁴⁸.

Celem kształcenia i wychowania szkolnego – wg ustawy – było „kształtowanie naukowego poglądu na świat. Szkoły i inne placówki oświatowo-wychowawcze wychowują w duchu moralności socjalistycznej i socjalistycznych zasad współżycia społecznego”. Potwierdzając prawo państwa do prowadzenia wszystkich szkół, ustawa pozwalała również na taką działalność organizacjom zawodowym, młodzieżowym, instytucjom społecznym, osobom prawnym i fizycznym, ale uruchomienie placówki uzależniała od zezwolenia ministra oświaty. Minister według własnego uznania miał określić zasady i warunki regulujące zakładanie i funkcjonowanie tych instytucji⁴⁹. W roku szkolnym 1961/1962 wszystkie placówki oświatowo-wychowawcze we Włocławku realizowały ustawę z 15 lipca 1961 roku⁵⁰.

Statut szkoły podstawowej wprowadzono zarządzeniem Ministra Oświaty z dnia 25 września 1965 roku⁵¹.

⁴⁶ B. Gromada, *Szkoły Sióstr Nazaretanek*, s. 99; R. Polny, *Systemy szkolnictwa w wybranych krajach kapitalistycznych i socjalistycznych*, Warszawa 1973, s. 216 i n.; A. Świecki, *25 lat oświaty*, s. 74 i n.; W. Ozga, *Rozwój szkolnictwa podstawowego oraz średniego ogólnokształcącego i zawodowego*, [w:] *Osiągnięcia i problemy rozwoju oświaty i wychowania w XX-leciu Polski Ludowej*, pod red. B. Suchodolskiego, Warszawa 1966, s. 215 i n., S. Wołoszyn, *Dzieje wychowania i myśli pedagogicznej w zarysie*, Warszawa 1964, s. 733–734; M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 88 i n.; M. Krajewski, *Dzieje wychowania i doktryny pedagogicznych*, Płock 2003, s. 228.

⁴⁷ B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa*, s. 471.

⁴⁸ Zob. załącznik nr 2 i 3.

⁴⁹ Ustawa z 15 lipca 1961 roku o rozwoju systemu oświaty i wychowania (DzU PRL, 1961, nr 32, poz. 160); T. Pilch, *Spory o szkołę. Pomiędzy tradycją a wyzwaniem współczesności*, Warszawa 1999, s. 52; B. Gromada, *Szkoły Sióstr Nazaretanek*, s. 99.

⁵⁰ M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 270.

⁵¹ Statut Szkoły Podstawowej. Załącznik do zarządzenia Ministra Oświaty z dnia 25 września 1965, nr GM2-4120/65 (Dz. Urz. Min. Ośw. 1965, nr 13, poz. 145). Określono tam cele i zadania placówek, założenia organizacyjne, obowiązki kierownika, rady pedagogicznej oraz zasady działalności organizacji młodzieżowych i uczniowskich.

Od roku szkolnego 1966/1967 na mocy ustawy z 1961 roku obowiązek szkolny został przedłużony o jeden rok dla wszystkich dzieci i rozumiany jako obowiązek ukończenia ośmiu klas szkoły podstawowej, najdłużej jednak do końca roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym dziecko kończyło 17 lat.

Szkoły podstawowe i specjalne, ogólnokształcące i większość szkół zawodowych od 1966 roku podlegały wyłącznie Ministerstwu Oświaty i Wychowania. Zarządzało ono podległymi placówkami poprzez kuratoria, inspektoraty oświaty i wychowania oraz dyrektorów szkół. Ministerstwu Kultury i Sztuki podlegały natomiast podstawowe i średnie szkoły muzyczne oraz średnie szkoły plastyczne, teatralne i inne, które z reguły realizowały programy nauczania przedmiotów ogólnokształcących w takim samym zakresie, jak w zwykłych szkołach podstawowych. Zapewniały one równocześnie wykształcenie niezbędne do kontynuowania nauki w każdym typie szkolnictwa średniego. Część placówek zawodowych podlegała jednak odpowiednim resortom gospodarczym i usługowym.

Osiągnięcia w dziedzinie budownictwa szkolnego oraz zmiana systemu kształcenia nauczycieli umożliwiły dalszy rozwój szkolnictwa pod względem organizacyjnym i programowym oraz zwiększenie jego zadań wychowawczych.

Najkorzystniejsze warunki dla rozwoju szkolnictwa zawodowego stworzyła ustawa z 15 lipca 1961 roku, będąca podstawą do upowszechnienia kształcenia ponadpodstawowego, przede wszystkim w szkołach zawodowych po 8-letniej szkole podstawowej. Wprawdzie ustawa dała wszystkim absolwentom szkoły podstawowej prawo dowolnego wyboru drogi dalszego kształcenia w następujących szkołach: 4-letniego liceum ogólnokształcącego, 4–5-letnich techników i liceów zawodowych oraz 2–3-letnich zasadniczych szkół zawodowych, a także innych form kształcenia, to jednak szczególnie nacisk w całej organizacji szkolnictwa był położony na upowszechnienie zasadniczych szkół zawodowych 2–3-letnich. Były one równorzędne dla młodzieży niepracującej i młodocianych pracujących oraz dorosłych. Stały się głównymi drogami przygotowania zawodowego i uzupełnienia wykształcenia ogólnego w zakresie niezbędnym również do dalszego kształcenia.

Postęp techniczny spowodował otwarcie 4-letnich liceów zawodowych. Miała ona kształcić robotników dla najbardziej podatnych na postęp techniczny stanowisk pracy. Rozwój liceów zawodowych przyczynił się do upowszechnienia szkolnictwa średniego, przy jednoczesnym zapewnieniu zgodności kształcenia z potrzebami kadrowymi gospodarki narodowej i aspiracjami społeczeństwa.

We Włocławku i w innych miastach wprowadzony został obowiązek kształcenia zawodowego dla młodzieży w wieku od 15 do 18 lat nieuczącej się w innych szkołach, co w praktyce oznaczało realizację pełnego upowszechnienia kształcenia powyżej stopnia podstawowego.

W Polsce powojennej trzeba było prawie całkowicie odbudować szkolnictwo specjalne i znacznie rozszerzyć zakres jego działalności. Zgodnie z ustawą o rozwoju systemu oświaty i wychowania z 15 lipca 1961 roku szkolnictwo specjalne miało zapewnić wszystkim dzieciom upośledzonym fizycznie i umysłowo wykształcenie podstawowe oraz odpowiednie przygotowanie do zawodu.

W omawianym okresie istniały również szkoły specjalne na poziomie średnim. Zazwyczaj były to licea ogólnokształcące dla dzieci głuchych i niedosłyszących oraz niewidomych i niedowidzących, dla przewlekle chorych i niepełnosprawnych ruchowo. Poza resortem oświaty i wychowania, szkoły zawodowe dla upośledzonych umysłowo prowadził również Związek Spółdzielni Inwalidów.

W całym omawianym okresie, zarówno w szkole, jak i w pedagogice następowały przeobrażenia o istotnym znaczeniu. Miały one wielki wpływ na tworzenie podstaw programowania celów kształcenia i wychowania⁵². Programowanie w tych celów odbywało się pod niezaprzeczalnym wpływem wszystkich ważniejszych przedsięwzięć oświatowych dokonywanych w Kraju Rad. W roku szkolnym 1967/1968 reformą szkolną objęto szkoły średnie ogólnokształcące i zawodowe, do których napłynęli absolwenci 8-klasowych szkół podstawowych.

Upowszechnienie szkolnictwa średniego wymagało dostosowania go do uzdolnień i zainteresowań młodzieży oraz do potrzeb rozwijającej się

---

⁵² W. Pomykało, *Kształcenie ideału wychowawczego w PRL w latach 1944–1976*, Warszawa 1997, s. 249; tenże, *Socjalistyczna strategia wychowawcza*, Warszawa 1973; tenże, *Podstawy socjalistycznego wychowania*, Warszawa 1967.

gospodarki narodowej i kultury narodowej. System szkolnictwa obowiązujący w Polsce sprzyjał temu w pewnym stopniu, gdyż w szkolnictwie ponadpodstawowym była zachowana drożność, umożliwiająca zdobycie wykształcenia średniego.

W wyniku decyzji Biura Politycznego KC PZPR Minister Oświaty i Szkolnictwa Wyższego zarządzeniem z 30 stycznia 1971 roku powołał Komitet Ekspertów dla opracowania raportu o stanie oświaty w PRL⁵³. Przedmiotem analizy Komitetu był nie tylko system szkolny, lecz „całkowity system oświaty”. Wytyczne KC PZPR z VI Zjazdu Partii, opublikowane we wrześniu 1971 roku, ukierunkowały dyskusję na temat funkcjonowania systemu oświaty w Polsce⁵⁴.

Za podstawę rozważań nad wyborem optymalnej struktury oświatowej przyjęto główne zasady organizacyjne szkolnictwa, które sformułowano w *Raporcie o stanie oświaty* w PRL przygotowanym pod kierunkiem Jana Szczepańskiego⁵⁵. Należały do nich: zasada powszechności nauczania; drożności; szerokiego profilu kształcenia; elastyczności; ustawiczności. Założenia nowej reformy szkolnej zostały zaaprobowane we wrześniu 1973 roku przez Biuro Polityczne KC PZPR i Prezydium Rządu. Uchwała

Sejmowa z 13 października 1973 roku mówiła o kierunkach reformy systemu edukacji narodowej, zobowiązywała jednocześnie rząd do przedstawienia w 1975 roku projektu ustawy o systemie oświaty i wychowania⁵⁶.

⁵³ M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 94; B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa*, s. 477. Komitetem Ekspertów dla opracowania raportu o stanie oświaty w PRL kierował prof. Jan Szczepański, a prace trwały dwa i pół roku. Komitet otrzymał dwa podstawowe zadania: a) przeanalizować obecny stan szkolny i inne formy oświaty w Polsce oraz ustalić propozycje modyfikacji i doskonalenia tego systemu b) określić zadania i opracować projekt przyszłego modelu oświaty na tle perspektywicznych przeobrażeń społecznych, technicznych i kulturalnych.

⁵⁴ *O dalszy socjalistyczny rozwój Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Wytyczne KC PZPR na VI Zjazd Partii*, Warszawa 1971, s. 15.

⁵⁵ *Raport o stanie oświaty w PRL*, Warszawa 1973; K. Barnicka, I. Szybiak, *Zarys historii*, s. 208; M. Krajewski, *Dzieje wychowania*, s. 231.

⁵⁶ Uchwała Sejmowa PRL z 13 października 1973 w sprawie systemu edukacji narodowej (MP 1973, nr 44, poz. 260; zob. załącznik nr 4; M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 99; B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa*, s. 477. K. Barnicka, I. Szybiak, *Zarys historii*, s. 205–206. Należy stwierdzić, iż opracowano kilka wersji projektu ustawy o reformie szkolnictwa w 1973 roku, jednak żadna z nich nie uzyskała akceptacji Rady Ministrów i nie mogła być skierowana ani do komisji sejmowych, a tym bardziej pod obrady Sejmu PRL. Reforma uwarunkowana była przygotowaniem nowych programów, odpowiedniej liczby nauczycieli

Żaden z proponowanych przez Komitet Ekspertów wariantów reformy szkolnej nie został przyjęty w czystej postaci. Na podstawie przedłożonych propozycji sformułowany został wariant, który zakładał oparcie systemu oświaty na 10-letniej powszechnej szkole średniej, jednolitej programowo w mieście i na wsi. Ministerstwo Oświaty opublikowało we wrześniu 1973 roku program stopniowego upowszechniania wykształcenia średniego i reformy systemu edukacji, którego podstawą miała być szkoła dziesięcioletnia⁵⁷. Raport Komitetu Ekspertów miał zasadniczy wpływ na określenie modelowych cech polskiej szkoły w przyszłości „Szkoła, o którą chodzi, m.in. miałyby być szkołą:

– podmiotowości, samorządności, partnerstwa i współpracy [...]”⁵⁸.

Dopiero w 1978 roku w sytuacji ostrego kryzysu społeczno-ekonomicznego rozpoczęto wdrażanie szkoły dziesięcioletniej, powszechnej, o jednolitym programie nauczania, którą poprzedzać miał roczny pobyt dziecka w przedszkolu, i której miały towarzyszyć zajęcia fakultatywne⁵⁹.

Reforma ta od początku była pozbawiona oparcia społecznego, a na dodatek nie wsparta ekonomicznie⁶⁰. Rząd ostatecznie w 1980 roku wycofał się z reformy strukturalnej i nie podjął reformy programowej⁶¹. Nastąpił powrót do stanu wprowadzonego ustawą z 1961 roku. Była ona jednak wyrazem poszukiwania sposobu na podniesienie poziomu wykształcenia społeczeństwa. W celu stworzenia dogodniejszych warunków uzyskania śred-

---

wykształconych na poziomie wyższym nauczycieli, wyposażeniem szkół w nowoczesne środki dydaktyczne, znaczną poprawę bazy lokalowej placówek szczególnie na wsi i spełnieniem innych niezbędnych warunków organizacyjnych i materialnych.

⁵⁷ Min. Ośw i SzW, Program stopniowego upowszechniania wykształcenia średniego i reformy systemu edukacji narodowej, Warszawa PZWS 1973, s. 34; B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa*, s. 477. Szkoła 10-letnia miała zapewnić wszystkim dzieciom i młodzieży równe warunki startu i awansu życiowego. Na bazie 10-letniej szkoły średniej miał być zbudowany system szkolnictwa zawodowego w którym w zależności od kierunku kształcenia nauczanie miało trwać od 0,5 do 2,5 roku. Kandydatów na studia wyższe miały przygotowywać 2-letnie szkoły specjalistyczne o zróżnicowanych profilach nauczania; *Strategie reform oświatowych w Polsce na tle porównawczym. Zbiór studiów*, pod red. I. Wojnar, A. Bogaja, J. Kubin i Komitetu Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN, Warszawa 1999, s. 34–35.

⁵⁸ *Wychowanie dla teraźniejszości*, pod red. J. Bańki, Warszawa 1996, s. 65.

⁵⁹ K. Bartnicka, I. Szybiak, *Zarys historii*, s. 208.

⁶⁰ T. Pilch, *Spory o szkołę*, s. 53. Liczba szkół na wsi w latach 1970–1982, jak podaje M. Kozakiewicz, zmniejszyła się o 57%. Ten nieudany eksperyment, zakończony uchwałą sejmiku w styczniu 1982 roku, w warstwie programowej był jeszcze przez kilka lat kontynuowany z myślą o wprowadzeniu „dziesięciolatki” w bliżej nieokreślonej przyszłości, powodując spore zamieszanie w idei jednolitości kształcenia.

⁶¹ K. Bartnicka, I. Szybiak, *Zarys historii*, s. 209.

niego wykształcenia zawodowego przez tzw. przodujących robotników, od roku szkolnego 1971/1972 powołano dwuletnie technika dla posiadających świadectwo ukończenia zasadniczej szkoły zawodowej lub równorzędnej, co najmniej dziesięcioletni staż pracy oraz nieprzekroczony 40 rok życia. Technika te miały charakter stacjonarny, z oderwaniem od pracy zawodowej, a kandydatów do nich delegowały zakłady pracy. Szkoły te kształciły w zawodach szczególnie ważnych dla gospodarki narodowej⁶².

Realizując program nauczania poszczególnych przedmiotów, niezależnie od stosowanej metody pracy lekcyjnej, nauczyciel miał obowiązek odwoływać się stale do aktualnych zagadnień życia społeczno-politycznego w Polsce Ludowej, dokonywać marksistowskiej analizy i interpretacji zachodzących w życiu zjawisk, co pozwoliło na kształtowanie świadomości młodzieży w duchu socjalizmu.

Należy tutaj zauważyć, iż zmiany w oświacie związane ze zmianami społecznymi, gospodarczymi kraju są nieuniknione i potrzebne, chociaż należy je wprowadzać w sposób przemyślany, ostrożny i raczej ewolucyjny niż rewolucyjny. Nade wszystko zmianie musi ulegać edukacja szkolna⁶³.

2. Prawne podstawy organizacji szkolnictwa w Polsce w latach 1945–1975

W połowie września 1944 roku wydane zostały wytyczne do organizacji publicznych szkół powszechnych w roku szkolnym 1944/1945⁶⁴. Dokument ten był pierwszą próbą zreformowania szkolnictwa powszechnego. Umożliwiał wprowadzenie do szkół o różnych stopniach organizacyjnych jednakowego programu i jednorocznych klas.

Pierwszą podstawą prawną organizacji szkolnictwa w Polsce powojennej były postanowienia Zjazdu Oświatowego, który odbył się w Łodzi w dniach od 18 do 22 czerwca 1945 rok. Obowiązek szkolny przewidziany był na 8 lat i obejmował dzieci w wieku 7–15 lat życia, a nauczanie do

---

⁶² M. Maciaszek, *Treści kształcenia i wychowania w reformach szkolnych PRL*, Warszawa 1980, s. 85.

⁶³ T. Lewowicki, *Przemiany oświaty*, s. 32.

⁶⁴ M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 240.

poziomu średniego łącznie na 11 lat (8+3)⁶⁵. W nowej szkole przewidziano trzy cykle kształcenia: 5-letni cykl kształcenia propedeutycznego (klasy I–V), w którym miały być realizowane podstawowe treści sześciu klas szkoły przedwojennej; 3-letni niższy zwany też gimnazjalnym (klasy VI–VIII) z głównymi treściami programowymi przedwojennego 4-letniego gimnazjum, oraz 3-letni wyższy cykl kształcenia systematycznego zwanego też licealnym (klasy IX–XI) odpowiadający poszerzonemu i pogłębionemu programowi przedwojennego 2-letniego liceum. Dwa pierwsze cykle miały obowiązywać wszystkich, a programy nauczania w szkołach miejskich i wiejskich powinny być jednakowe. Zrównanie tych szkół uznano za warunek demokratyzacji i postępu. Przepisy te zamieszczono w „Instrukcji z dnia 16 lipca 1945 roku w sprawie realizacji obowiązku szkolnego i organizacji szkół powszechnych w roku szkolnym 1945/1946”⁶⁶. Jednocześnie została wydana instrukcja w sprawie organizacji roku szkolnego 1945/1946 w średnich szkołach ogólnokształcących⁶⁷, a 13 września 1945 roku został wydany Ogólnik Ministerstwa Oświaty w sprawie nauki szkolnej religii, który faktycznie wprowadzał dowolność uczestniczenia w formalnie obowiązkowych lekcjach tego przedmiotu⁶⁸. Poglądy o do-

⁶⁵ *Ogólnopolski Zjazd Oświatowy*, s. 21 i n; K. Bartnicka, I. Szybiak, *Zarys historii*, s. 205; M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 65; B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa*, s. 415; tenże, *Związek Nauczycielstwa Polskiego od korzeni*, s. 91; M. Krajewski, *Dzieje wychowania*, s. 224. Koncepcja reformy szkolnej zaprezentowana została w czterech następujących referatach: „Podstawowe zagadnienia wychowania i oświecenia publicznego w nowej Polsce”, „zasady reformy ustroju szkolnego”, „Zasady przebudowy programów szkolnych”, „Zagadnienie sieci szkół i kadr nauczycielskich w związku z realizacją nowego ustroju”.

⁶⁶ Instrukcja z dnia 16 lipca 1945 roku w sprawie realizacji obowiązku szkolnego i organizacji szkół powszechnych w roku szkolnym 1945/1946 (Dz. Urz. Min. Ośw. 1945, nr 2, poz. 62); M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 242.

⁶⁷ Instrukcja Ministerstwa Oświaty z dnia 16 lipca 1945 roku w sprawie organizacji roku szkolnego 1945/1946 w średnich szkołach ogólnokształcących (Dz. Urz. Min. Ośw., 1945, nr 2, poz. 62); M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 244.

⁶⁸ H. Konopka, A. Konopka, *Leksykon historii Polski po II wojnie światowej 1944–1997*, Warszawa 1999, s. 89; P. Raina, *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945/1989. Dokumenty. I: lata 1944–1959*, Poznań 1994, s. 36. Minister Oświaty Cz. Wycech wydał 13 września 1945 roku Okólnik nr 50 w sprawie szkolnej nauki religii (Dz. Urz. Min. Ośw., 1945, nr 4, poz. 189, tekst zamieszczony w Dz. Urz. KOSP, 1945, nr 8 poz. 134) w którym zarządził: 1. „Nauka religii jest obowiązkowa dla uczniów, przynależnych do wyznań uznawanych przez Państwo, we wszystkich szkołach (z wyjątkiem szkół wyższych) państwowych, publicznych, samorządowych oraz w tych szkołach prywatnych, które korzystają z zasiłków państwowych lub samorządowych. 2. Uczniowie, których rodzice (prawni opiekunowie) zadeklarują, iż nie życzą sobie, by dzieci ich pobierały naukę religii, ponieważ nie odpowiada to ich przekonaniom religijnym, są od nauki tego przedmiotu zwol-

browolność nauki religii w szkołach, które wprowadzano w życie sięgały głęboko podstawy wychowania i w tradycje polskiej szkoły⁶⁹. Pomimo stopniowego usuwania religii ze szkół rząd Polski w piśmie z 18 marca 1949 roku pisał: „wszelkie wersje o likwidacji nauki religii w szkołach są bezpodstawne”⁷⁰. W roku szkolnym 1951/1952 nauczano religii tylko w 7 z 16 szkół podstawowych Włocławka. W następnym roku szkolnym zlikwidowano nauczanie religii już we wszystkich szkołach podstawowych⁷¹.

Po upowszechnieniu 8-letniej szkoły podstawowej autorzy projektu postulowali dążenie do 3-letniego cyklu licealnego. Nie została przysto-

---

nieni. 3. Uczniom, o których mowa w punkcie 2, w świadectwie, katalogu szkolnym i księdze ocen nie wystawia się oceny z nauki religii”; H. Konopka, *Religia w szkołach Polski Ludowej. Sprawa nauczania religii w polityce państwa (1944–1961)*, Białystok 1997, s. 22 cytując „uwagi na temat rozporządzenia z dnia 9 grudnia 1926 roku i 13 września 1945 roku” znajdujące się w AAN-W, Min. Ośw., sygn. 449, pisze: w okólniku z dnia 13 września 1945 roku do punktu 2 można dodać: „jako też uczniowie, którzy oświadczają na początku roku szkolnego, że nie chcą pobierać nauki religii”; S. Markiewicz, *Państwo i Kościół w Polsce Ludowej*, s. 47; J. Godlewski, *Kościół rzymskokatolicki wobec sekularyzacji życia publicznego (1944–1974)*, Warszawa 1978, s. 149. J. Godlewski na stronie 150 cytowanej pracy pisze: „okólnik z 13 września 1945 roku wprowadził nowy stan prawny i religia przestała być przedmiotem obowiązkowym”. Jak słusznie zauważył M. Sobolewski: „Zarządzenie Min. Ośw. stworzyło jednak jeszcze pewne uprzywilejowanie dla rodziców wierzących, bowiem podstawą nauczania religii nie miało być żądanie złożone z ich strony, lecz sprzeciw wyrażony przez rodziców nie pragnących tego nauczania”. Po wydaniu tego okólnika straciło moc obowiązującą rozporządzenie ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego z 9 grudnia 1926 roku. Ponieważ powyższy okólnik ukazał się dzień później po wypowiedzeniu 12 września 1945 roku przez rząd konkordatu; B. Gromada, *Szkoły Sióstr Nazaretanek*, s. 22.

⁶⁹ P. Raina, *Kościół w PRL*, s. 36-37. Artykuł 112 Konstytucji z 1921 roku mówił o niedopuszczalności zmuszania kogokolwiek do udziału w czynnościach lub obrzędach religijnych. Artykuł 111 poręczał wszystkim obywatelom wolność sumienia i wyznania. Artykuł zaś 120 mówił o obowiązku nauczania religii w szkołach państwowych. W Memoriale Episkopatu do prezydenta Krajowej Rady Narodowej B. Bieruta w sprawie normalizacji stosunków Kościoła i państwa z dnia 15 września 1946 roku czytamy: „Nauka religii w szkołach, obowiązująca zgodnie z art. 120 Konstytucji, na skutek błędnej interpretacji Ministerstwa Sprawiedliwości, zawartej w okólniku Ministerstwa Oświaty z dnia 13 września 1945 roku, praktycznie została sprowadzona do przedmiotów nieobowiązujących.[...] Jak pogodzić obowiązującą naukę religii w szkołach z wydawaniem prawomocnych świadectw bez oceny z nauki religii, Ministerstwo Sprawiedliwości ani też Min. Ośw. nie wyjaśnia”.

⁷⁰ Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski w Warszawie (cyt. dalej ASKEP-W), Protokół z Posiedzenia Komisji Szkolnej Episkopatu Polski, na którym odczytano oświadczenie Rządu Rzeczypospolitej w sprawie stosunków między Państwem a Kościołem katolickim z dnia 18 marca 1949 roku, teczką 02, *Sytuacja Kościoła w Polsce (1946–1950)*. „Zachowując naukę religii Rząd będzie jednak twardo przestrzegał ogólnej zasady konstytucyjnej, że »wolności wyznania nie wolno używać w sposób przeciwny ustawom« i nie będzie tolerował nadużywania religii przez niektórych katechetów dla siania niepokoju w umysłach młodzieży i podburzania przeciw władzy państwowej.”

⁷¹ Archiwum Kurii Diecezjalnej we Włocławku (cyt. dalej AKD-W), Wydział Duszpasterski. Referat Szkolny (1952–1956). Pismo z dnia 19 marca 1952.

wana na zjazd oświatowy nowa koncepcja systemu szkolnictwa zawodowego, stwierdzono jedynie, że powinien opierać się na podbudowie szkoły 8-letniej, a okres kształcenia zawodowego może trwać od roku do 5 lat.

Pod względem prawnym sprawę podziału szkół uregulował dekret Prezydium Krajowej Rady Narodowej z 13 listopada 1945 roku o organizacji szkolnictwa w okresie przejściowym⁷². Zatwierdzono podział szkoły powszechnej na trzy stopnie organizacyjne. Wstępne założenia reformy szkolnej zostały poddane pod dyskusję na ogólnokrajowej naradzie nauczycieli członków PPR, zwołanej w dniach 13–14 maja 1945 roku z inicjatywy Komitetu Centralnego PPR. Ogłoszone zostały hasła „Szkoła jednolita, powszechna, publiczna i bezpłatna”. Szkoła podstawowa stała się więc zgodnie z założeniami PPR szkołą obowiązkową⁷³.

Podstawą prawną zmian w organizacji szkolnictwa stał się dekret rządu z dnia 23 listopada 1945 roku⁷⁴. Dekret ten unieważniał przepisy ustawy z 11 marca 1932 roku, umożliwiając tym samym dokonanie zmian w całym szkolnictwie podstawowym i średnim. Kierunek działalności szkoły polskiej w okresie powojennym określała odezwa Ministerstwa Oświaty z 1945 roku, która głosiła, że: „demokracja gospodarcza i polityczna, aby stała się silna i zdrowa, musi oprzeć się na światłym narodzie. Wyzwalając człowieka z więzów gospodarczego i politycznego ucisku, trzeba go wyzwolić z pęt ciemnoty, trzeba przez oświatę i wychowanie dać mu rzeczywiste prawo sprawiedliwego startu w życie. To olbrzymie zadanie wychowania dla nowej rzeczywistości nowego człowieka stoi przed szkołą polską”⁷⁵.

W pierwszych latach po wojnie szkolnictwo zawodowe utrzymywało swoją organizację z okresu międzywojennego, ze zmianą treści kształce-

⁷² Dekret Prezydium Krajowej Rady Narodowej z 13 listopada 1945 (DzU RP, 1946, nr 2, poz. 9).

⁷³ Cz. Kupisiewicz, *Szkolnictwo w procesie przebudowy. Kierunki reform oświatowych w krajach uprzemysłowionych*, Warszawa 1987, s. 37. PPR postulowała udostępnienie szkolnictwa opartego na zasadach demokracji: objęcie powszechnym i obowiązkowym nauczaniem całej młodzieży do lat 16, zapewnienie wszystkim prawa do nauki przez wprowadzenie zasady bezpłatności szkół wszystkich szczebli, stworzenie szerokich możliwości studiów wyższych młodzieży niezamożnej, a zdolnej przez udzielenie jej dostatecznych stypendiów i wreszcie rozbudowę całego szkolnictwa, ze szczególnym uwzględnieniem szkół zawodowych.

⁷⁴ Dekret z dnia 23 listopada 1945 roku o organizacji szkolnictwa w okresie przejściowym (DzU RP 1946, nr 2, poz. 9); B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa*, s. 415; tenże, *Związek Nauczycielstwa Polskiego od korzeni*, s. 91; M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 247.

⁷⁵ Dz. Urz. Min. Ośw. 1945, nr 3.

nia, dostosowanego do podbudowy 7-klasowej szkoły podstawowej oraz potrzeb gospodarki narodowej.

Zarządzenie Ministra Oświaty na rok szkolny 1945/1946 znosiło przedwojenną trójstopniową szkołę powszechną. Ministerstwo Oświaty zarządziło wprowadzenie w życie jednolitych programów nauczania⁷⁶. W gimnazjum zorganizowane zostały klasy wstępne umożliwiające rozpoczęcie nauki w szkole średniej młodzieży niemającej świadectwa ukończenia szkoły podstawowej. Zorganizowano też przyspieszony tok nauczania w szkolnictwie średnim. Obejmował on 3-letni cykl nauczania w zakresie gimnazjum i liceum.

Prawdziwa reforma zaczęła się w 1946 roku. Zarządzenie Ministra Oświaty w sprawie organizacji roku szkolnego 1946/1947 ustaliło zasady przedłużenia kształcenia podstawowego do ośmiu lat⁷⁷. Przy szkołach mających odpowiednie warunki od razu zorganizowano klasy VIII. Natomiast absolwentom klas VII z tych szkół, w których w roku 1946/1947 nie mogła powstać klasa VIII, zapewniono prawo wstępu bez egzaminu do I klasy w 3-letnim gimnazjum, przygotowującym do 2-letniego liceum typu humanistycznego, matematyczno-fizycznego lub przyrodniczego. Uczniowie opóźnieni wiekiem mogli ukończyć gimnazjum w ciągu dwóch lat.

W dniu 12 września 1946 roku Rada Ministrów podjęła uchwałę w sprawie przekazania szkół rolniczych resortowi Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych. W wyniku tej uchwały niektóre szkoły rolnicze przekazano Wydziałowi Oświaty Rolniczej Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego w Bydgoszczy⁷⁸.

Instrukcja Ministerstwa Oświaty z 21 maja 1947 roku w sprawie organizacji roku szkolnego 1947/1948 utrwaliła zasadę jednolitości strukturalnej szkolnictwa ogólnokształcącego ustalając, że kształcenie ogólne na poziomie średnim rozpoczyna się w klasach wyrównawczych o programie klasy ósmej, przeznaczonych tylko dla absolwentów klasy ósmej⁷⁹. Właściwe kształcenie średnie miało objąć klasę II i III gimnazjum oraz I i II liceum.

⁷⁶ M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 68.

⁷⁷ Dz. Urz. Min. Ośw. 1946, nr 5, poz. 137 i 138; M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 68.

⁷⁸ Dz. Urz. KOSP, 1946, nr 6, poz. 113.

⁷⁹ Instrukcja Ministerstwa Oświaty z dnia 21 maja 1947 roku w sprawie organizacji roku szkolnego 1947/1948 (Dz. Urz. Min. Ośw. 1947, nr 6, poz. 132).

Analogiczne zmiany wprowadzono też do szkolnictwa zawodowego⁸⁰. Wprowadzenie obowiązku na poziomie szkoły ośmioletniej po dwóch latach prób okazało się nierealne, dlatego też instrukcja Ministerstwa Oświaty z 4 maja 1948 roku ustaliła, że szkoła podstawowa pozostanie siedmioletnia, a gimnazjum połączone z liceum będzie tworzyć jedną szkołę: liceum o czteroletnim okresie nauczania⁸¹. Szkoła podstawowa w połączeniu z liceum tworzyła zatem jednolitą szkołę jedenastoletnią. O przyjęciu absolwentów klasy siódmej do liceum miały decydować społeczne komisje kwalifikacyjne. Poza przygotowaniem rzeczowym uwzględniały one również pochodzenie społeczne młodzieży, aby zapewnić pierwszeństwo kształcenia w szkole średniej młodzieży robotniczej i chłopskiej⁸². Siedmioletnia szkoła podstawowa stała się też podstawą szkolnictwa zawodowego. W okresie przejściowym pozostały jednak licea zawodowe na podbudowie dotychczasowego gimnazjum ogólnokształcącego.

Zmiany organizacyjne w średniej szkole ogólnokształcącej wprowadziła Instrukcja Ministerstwa Oświaty z 21 maja 1947 roku, łącząc gimnazjum i liceum w jedną szkołę z 4-letnim cyklem nauki⁸³. Natomiast w myśl Instrukcji Ministerstwa Oświaty z 4 maja 1948 roku, 4-letnie licea weszły w skład klas VIII–XI tzw. jedenastolatek, wzorem sowieckiego systemu szkolnego wraz z 7-letnią szkołą podstawową⁸⁴. „Jedenastolatka” miała realizować jednolity program nauczania. Ukształtowana w ten sposób nowa struktura szkolnictwa polskiego przetrwała do roku 1960/1961⁸⁵.

Zapoczątkowana w 1948 roku stabilizacja systemu szkolnego stanowiła w dziejach szkolnictwa Polski Ludowej drugą fazę⁸⁶. Osobliwością tej fazy

---

⁸⁰ Tamże.

⁸¹ Instrukcja z dnia 4 maja 1948 roku w sprawie organizacji roku szkolnego 1948/1949 w szkolnictwie ogólnokształcącym, (Dz. Urz. Min. Ośw. 1948, nr 5 poz. 86); J. Miąso, *Szkoła polska*, s. 463–473.

⁸² T. Wiloch, *O powszechności kształcenia na poziomie średnim*, Warszawa 1965, s. 60.

⁸³ Instrukcja Ministerstwa Oświaty z 21 maja 1947 w sprawie zmiany organizacji szkół ogólnokształcących (Dz. Urz. Min. Ośw. 1947, nr 6, poz. 134).

⁸⁴ Instrukcja z dnia 4 maja 1948 roku w sprawie organizacji roku szkolnego 1948/1949 w szkolnictwie ogólnokształcącym (Dz. Urz. Min. Ośw., 1948, nr 5, poz. 86); M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 73 i 249; B. Gromada, *Szkoły Sióstr Nazaretanek*, s. 40.

⁸⁵ J. Homplewicz, *Polskie prawo szkolne*, Warszawa 1984, s. 129; J. Miąso, *Szkoła polska*, s. 463–473; B. Białas, *Organizacja szkolnictwa*, Kraków 1950, s. 64 i n.; M. Pęcherski, H. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 64 i n.; A. Świecki, *Oświata i szkolnictwo w XXX-leciu PRL*, Warszawa 1975, s. 49.

⁸⁶ K. Bartnicka, I. Szybiak, *Zarys historii*, s. 206.

było utrwalenie powszechności kształcenia w zakresie szkoły 7-letniej i rozmieszczenie systemu kształcenia zawodowego, a jednocześnie ograniczenie dostępności liceum ogólnokształcącego. Publiczne średnie szkoły zawodowe powstały na mocy dekretu z dnia 3 lutego 1947 roku na bazie dotychczasowych publicznych szkół doksztalających zawodowych⁸⁷. W dniu 5 czerwca 1948 roku został wydany Okólnik nr 13 w sprawie organizacji roku szkolnego 1948/1949 w szkolnictwie zawodowym⁸⁸.

Dla zapewnienia ścisłego powiązania szkolnictwa zawodowego z potrzebami gospodarki narodowej i w związku z koniecznością włączenia go do realizacji planów budownictwa socjalistycznego, w 1949 roku został utworzony Centralny Urząd Szkolnictwa Zawodowego. W dniu 10 lutego 1949 roku wydana została ustawa o zmianie organizacji naczelných władz gospodarki narodowej⁸⁹. Był to naczelný organ powołany do planowania, organizowania i kierowania szkolnictwem zawodowym. Rozpoczął on swoją działalność 21 czerwca 1949 roku⁹⁰. CUSZ objął bezpośrednim nadzorem szkoły zawodowe podległe Ministerstwu Przemysłu i Handlu oraz Ministerstwu Oświaty. Nadzorem pedagogicznym zostały objęte także szkoły i kursy zawodowe podległe innym ministerstwom. Departament Szkolnictwa Zawodowego w Ministerstwie Oświaty oraz wydziały szkół zawodowych w kuratoriach zostały wyłączone z kompetencji Ministerstwa Oświaty i Kuratoriów, a włączone do CUSZ. Terenowymi organami wykonawczymi CUSZ były Dyrekcje Okręgowe Urzędu Szkolenia Zawodowego, powołane przez prezesa Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów na wniosek prezesa CUSZ⁹¹.

„Instrukcja programowa na rok szkolny 1948/1949” określała nowe zadania; treści programowe i założenia wychowawcze, oparte na zdobyczach

---

⁸⁷ M. Skowroński, *Pionierzy szkolnictwa na Pomorzu i Kujawach w latach 1945–1950*, Bydgoszcz 1988, s. 86.

⁸⁸ Okólnik nr 13 z dnia 5 czerwca 1948 w sprawie organizacji roku szkolnego 1948/1949 w szkolnictwie zawodowym (Dz. Urz. Min. Ośw. 1948, nr 6, poz. 117); M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 253.

⁸⁹ Ustawa z dnia 10 lutego 1949 roku o zmianie organizacji naczelných władz gospodarki narodowej (DzU RP 1949, nr 6, poz. 43); M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 258–259.

⁹⁰ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 czerwca 1949 roku w sprawie zakresu działania Centralnego Urzędu Szkolnictwa Zawodowego (DzU RP 1949, nr 40, poz. 283); M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 78.

⁹¹ MP 1951, nr A-104 poz. 1, s. 512.

współczesnej nauki miały służyć kształtowaniu światopoglądu naukowego i nowej ideologii socjalistycznej⁹².

W 1949 roku uchwalono ustawę o likwidacji analfabetyzmu⁹³. Stała się ona podstawą wielkiej akcji zwalczania analfabetyzmu wśród dorosłych, przeprowadzonej w latach 1949-1951. Zgodnie z zarządzeniem Państwowego Komitetu Planowania Gospodarczego (5 grudnia 1950) do 1 maja 1951 należało zlikwidować analfabetyzm we wszystkich zakładach pracy⁹⁴.

W okresie od 1 września 1949 roku do 22 czerwca 1951 roku istniały w Polsce następujące typy szkół zawodowych: publiczne średnie szkoły zawodowe, licea zawodowe o podbudowie gimnazjum, licea zawodowe oparte na 7 klasach szkoły podstawowej, szkoły przysposobienia zawodowego, szkoły zawodowe dla dorosłych.

Największym osiągnięciem CUSZ było przygotowanie w latach 1949–1951 projektu nowego systemu szkolnictwa zawodowego podnoszącego rangę szkoły zawodowej.

W dniu 23 czerwca 1951 roku Prezydium Rządu zatwierdziło opracowany przez ówczesny Centralny Urząd Szkolenia Zawodowego projekt struktury szkolnictwa zawodowego⁹⁵. Uchwała rządowa ustaliła następujące rodzaje szkół: szkoły przysposobienia zawodowego, dwuletnie zasadnicze szkoły zawodowe; technika zawodowe dla absolwentów klasy siódmej oraz szkoły majstrów.

Nowy ustrój szkolnictwa zawodowego wprowadzony uchwałą Prezydium Rządu po 23 czerwca 1951 roku przewidywał trzy typy szkół: szkoły przysposobienia zawodowego dla młodzieży od 16-19 lat o czasie trwania nauki od 4–12 miesięcy; zasadnicze szkoły zawodowe dla młodzieży od 14 roku życia po ukończeniu siedmiu klas szkoły podstawowej oraz technika zawodowe dla młodzieży od 14 roku życia po ukończeniu siódmej

⁹² Instrukcja programowa Ministerstwa Oświaty na rok szkolny 1948/1949 (Dz. Urz. Min. Ośw. 1948, nr 7 poz. 127); B. Gromada, *Szkoły Sióstr Nazaretanek*, s. 40.

⁹³ Ustawa z dnia 7 kwietnia 1949 roku o likwidacji analfabetyzmu (DzU RP 1949, nr 25, poz. 177); M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 262.

⁹⁴ H. Konopka, A. Konopka, *Leksykon historii Polski*, s. 15.

⁹⁵ Uchwała nr 448 Prezydium Rządu z dnia 23 czerwca 1951 roku w sprawie ustroju szkolnictwa zawodowego (MP 1951, nr A-59, poz. 776). Uchwała ta podkreślała, iż naczelnym celem reformy szkół zawodowych jest przygotowanie kadr do realizacji narodowych planów gospodarczych i budowy podstaw socjalizmu; M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 265; S. Mauersberg, *Rozwój oświaty*, s. 36; W. Ozga, *Organizacja szkolnictwa*, s. 128 i n.

klasy szkoły podstawowej. Zorganizowano wtedy: szkoły przysposobienia zawodowego (4–11 miesięcy), zasadnicze szkoły zawodowe w większości 2-letnie, technika zawodowe 3-, 4- i 5-letnie⁹⁶. W sierpniu 1951 rok został wydany dekret regulujący kwestie szkolenia zawodowego młodocianych pracowników w zakładach pracy⁹⁷.

Nowy system oświaty zawodowej wprowadzony w 1953 roku przewidywał wprowadzenie szkół przysposobienia zawodowego, jako najniższej formy przygotowania do pracy zawodowej, zasadniczych szkół zawodowych, przygotowujących robotników wykwalifikowanych oraz techników i szkół zawodowych stopnia licealnego, przygotowujących kadrę ze średnim pełnym wykształceniem zawodowym⁹⁸.

Przewidziano również powołanie szkół zawodowych dla młodzieży, która ukończyła I i X klasę liceum ogólnokształcącego, jako również zasadniczą szkołę zawodową. Starano się utworzyć także technika dla pracujących (wieczorowe) i technika zaoczne dla pracujących, a także szkół majstrów (mistrzów) dla wykwalifikowanych robotników, posiadających praktykę zawodową.

Na podstawie ustawy z 10 września 1956 roku niemal wszystkie szkoły zawodowe z wyjątkiem szkolnictwa przyzakładowego oraz różnorodnych kursów zawodowych przeszły pod bezpośredni nadzór Ministerstwa Oświaty. Ustawa ta znosiła istniejący od 1949 roku Centralny Urząd Szkolenia Zawodowego i Dyrekcje Okręgowe Szkolenia Zawodowego. Dotychczasowe uprawnienia prezesa CUSZ przeszły w ręce Ministra Oświaty. Od roku szkolnego 1958/1959 większość techników przeszła na cykl 5-letni, a szkoły zawodowe na 3-letni⁹⁹.

„Instrukcja Ministerstwa Oświaty z dnia 2 maja 1958 roku w sprawie organizacji roku szkolnego 1958/1959” ustaliła następującą struktu-

⁹⁶ Uchwała nr 448 Prezydium Rządu z dnia 23 czerwca 1951 roku w sprawie ustroju szkolnictwa zawodowego (MP 1951, nr A-59, poz. 776); M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 265.

⁹⁷ Dekret z dnia 2 sierpnia 1951 roku o pracy i szkoleniu zawodowym młodocianych w zakładach pracy (DzU RP, nr 41, poz. 311); M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 268-269.

⁹⁸ Uchwała nr 448 Prezydium Rządu z dnia 23 czerwca 1951 roku w sprawie ustroju szkolnictwa zawodowego (MP 1951, nr A-59, poz. 776); M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 78.

⁹⁹ B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa*, s. 471.

rę szkolnictwa ponadpodstawowego o charakterze zawodowym: 3-letnie zasadnicze szkoły zawodowe, 3-letnie przyzakładowe szkoły dokształcające dla młodocianych do lat 18, pracujących w dużych zakładach przemysłowych, 3-letnie szkoły dokształcające dla młodzieży zatrudnionej w przemyśle, 2- i 3-letnie szkoły przysposobienia zawodowego, 2-letnie zasadnicze szkoły zawodowe; 2-letnie tzw. zaoczne szkoły handlowe dla pracujących, roczne szkoły laborantów, roczne szkoły mistrzów oraz 2-letnie wieczorowe szkoły mistrzów, 5-letnie technika, 3-letnie technika dla absolwentów zasadniczych szkół zawodowych, szkoły policealne oraz technika dla pracujących¹⁰⁰.

W lipcu 1958 roku ukazała się ustawa o nauce zawodu, przysposobieniu do pracy i stażu pracy dla absolwentów¹⁰¹. Od 1959 roku zgodnie z zarządzeniem Ministerstwa Oświaty zaczęto organizować 2-letnie szkoły przysposobienia zawodowego, które przeznaczone były dla wszystkich absolwentów szkół podstawowych niekontynuujących nauki w innych szkołach¹⁰².

Organizację szkół określiło VII Plenum KC PZPR w 1961 roku¹⁰³. Czas trwania nauki w szkole podstawowej miał wynosić 8 lat. W tym roku Sejm uchwalił ustawę o rozwoju systemu oświaty i wychowania w PRL¹⁰⁴. Nauka w szkole podstawowej stała się obowiązkowa od 7 roku życia i trwać miała do jej ukończenia, najdłużej jednak do 17 roku życia ucznia.

---

¹⁰⁰ Dz. Urz. Min. Ośw. 1958, nr 11 poz. 166; T. Wiloch, *System szkolny*, s. 42; B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa*, s. 472

¹⁰¹ Ustawa z dnia 2 lipca 1958 roku o nauce zawodu przyuczenia do określonej pracy i warunkach zatrudniania młodocianych w zakładach pracy oraz o wstępnym stażu pracy (DzU PRL, 1958, nr 45, poz. 226); M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 278–283.

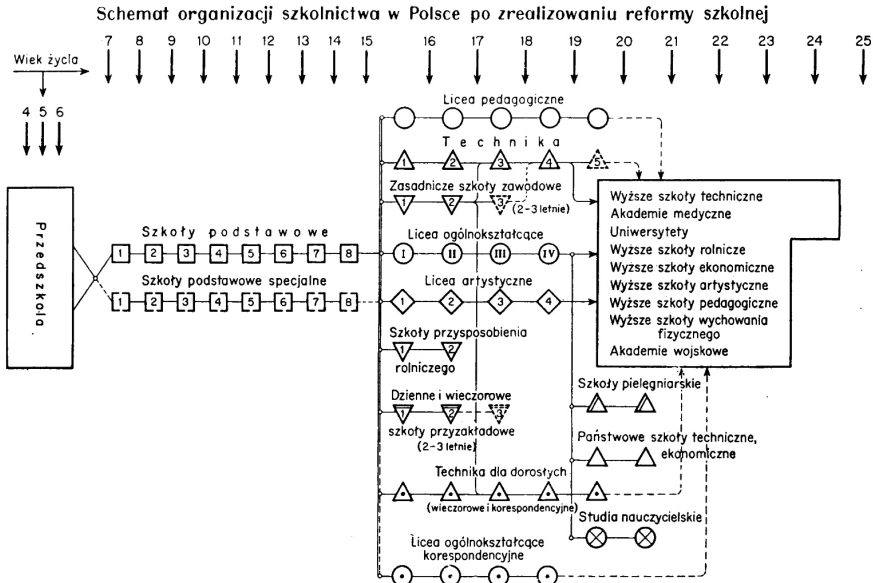
¹⁰² Zarządzenie Min. Ośw. z dnia 1 września 1959 roku; B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa*, s. 472.

¹⁰³ VII Plenum KC PZPR, Warszawa 1961; M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 84.

¹⁰⁴ Ustawa z dnia 15 lipca 1961 roku (zob. załącznik nr 5) o rozwoju systemu oświaty i wychowania (DzU PRL 1961, nr 32, poz. 160); M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 284–296.

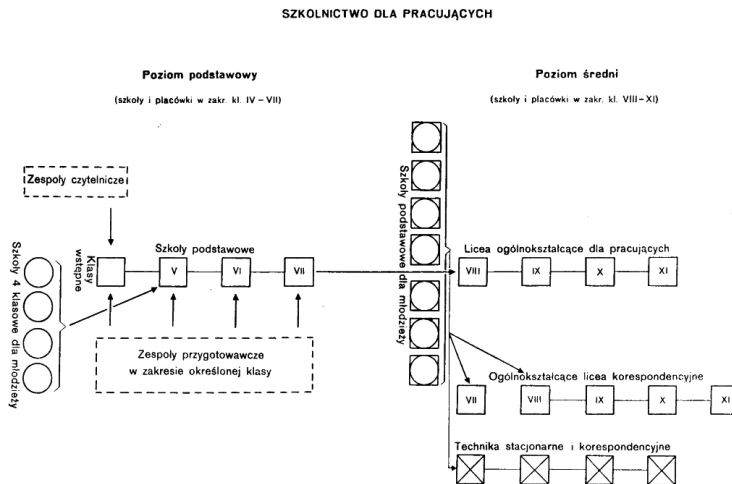

Schemat organizacyjny szkolnictwa w Polsce Ludowej po wprowadzeniu reformy ośmioklasowej szkoły podstawowej w lipcu 1961 roku

Źródło: B. Suchodolski, *Zarys pedagogiki*, Warszawa 1962, s. 387; T. Wiloch, *System szkolny*, s. 62.

Schemat organizacyjny szkolnictwa dla pracujących po wprowadzeniu reform w lipcu 1961 roku

Źródło: B. Suchodolski, *Zarys pedagogiki*, s. 387.

Ustawa o rozwoju systemu oświaty i wychowania nadała szkołom i innym placówkom oświatowo-wychowawczym jako instytucjom państwowym charakter świecki, kładąc kres dualizmowi światopoglądowemu, który istniał od 1957 roku. Było to zarazem spełnienie postulatu postępowych działaczy oświatowych i związkowych oraz ZNP jako całości¹⁰⁵.

Na ośmioletniej szkole podstawowej oparto również 4-letnie licea ogólnokształcące, były one jednolite pod względem programowym. W ostatniej klasie przewidziano zajęcia fakultatywne.

Zachowano dotychczasowe podstawowe formy i struktury szkolnictwa zawodowego, dostosowując je do zmian wynikających przede wszystkim z przedłużenia czasu nauki w szkole podstawowej z 7 do lat 8. Podstawowym typem szkoły zawodowej stały się zasadnicze, zawodowe dwu- lub trzyletnie, przygotowujące wykwalifikowanych robotników. Licea i technika zawodowe realizowały 4- lub 5- letni cykl kształcenia. W szkołach zawodowych poszerzono zakres wykształcenia teoretycznego w celu zapobiegania wąskiej specjalizacji. Strukturę programową szkolnictwa zawodowego oraz jego kierunki powiązano z potrzebami rozwojowymi gospodarki narodowej.

Był to pierwszy w dziejach ustawodawstwa ludowego akt prawny normujący całość spraw nauczania i wychowania oraz zasady ustroju szkolnego w kraju. Szkoła podstawowa dawała jednolite dla wszystkich uczniów wykształcenie, bez stwarzania różnic między środowiskiem wiejskim i miejskim.

W latach 1962–1966, w ramach obowiązującej reformy z 15 lipca 1961 roku w szkołach podstawowych, wprowadzono stopniowo nauczanie w oparciu na nowych programach. Od roku szkolnego 1963/1964 w klasach V szkół podstawowych rozpoczęto naukę, opierając się na nowym programie i nowych podręcznikach ośmioklasowej szkoły podstawowej. W następnym roku szkolnym nowym programem objęto klasę VI, a w roku szkolnym 1965/1966 klasę VII. W roku szkolnym 1965/1966 nie było absolwentów szkół podstawowych, ponieważ zgodnie z założeniami ustawy o rozwoju systemu oświaty i wychowania w roku szkolnym 1966/67 wprowadzono w szkołach podstawowych klasę VIII. Rok szkolny

---

¹⁰⁵ B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa*, s. 474.

1967/1968 zapoczątkował reformę szkolną w średnich szkołach ogólnokształcących i zawodowych, do których zaczęli napływać absolwenci 8-klasowych szkół podstawowych.

Artykuł 26 Powszechnej deklaracji praw człowieka stanowi, że: każdy człowiek ma równe prawo do nauki. Równe, czyli niezależne od jakichkolwiek ograniczeń, np. od ubóstwa¹⁰⁶.

Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych, przyjęty w Nowym Jorku w 1966 r w artykule 13 mówi o bezwarunkowym kształceniu bezpłatnym na poziomie elementarnym, koniecznym bezpłatnym kształceniu średnim i pożądanej bezpłatności na poziomie wyższym, którą to bezpłatność należy stopniowo wprowadzać¹⁰⁷.

W styczniu 1971 roku powołano Komitet Ekspertów dla opracowania raportu o stanie oświaty w PRL. Komitet dokonał analizy dotychczasowego systemu oświaty oraz zaprojektował przyszły model tego systemu na tle perspektywicznych przeobrażeń społecznych, technicznych i kulturalnych. Rezultaty swojej pracy zamieścił w raporcie o stanie oświaty PRL w 1973 roku. W związku z danymi zawartymi w raporcie, Sejm wyraził przekonanie, że rozpoczyna się wielkie dzieło budowy nowoczesnego systemu oświaty odpowiadającego żywotnym interesom narodu i zapewniającego społeczeństwu po raz pierwszy w historii naszego kraju powszechne wykształcenie średnie. Wykształcenie to, według uchwały Sejmu, miało

¹⁰⁶ T. Pilch, *Spory o szkołę*, s. 86

¹⁰⁷ Art. 13. 1. Państwa-Strony niniejszego Paktu uznając prawo każdego do nauki, uznają one, że nauczanie powinno być skierowane na pełny rozwój osobowości ludzkiej i poczucia jego godności oraz powinno wzmacniać poszanowanie praw człowieka i podstawowych swobód. Zgadzają się dalej, że nauczanie powinno umożliwić wszystkim osobom aktywny udział w życiu wolnego społeczeństwa, popierać porozumienie, tolerancję i przyjaźń między wszystkimi narodami oraz między wszystkimi grupami rasowymi, etnicznymi lub religijnymi oraz wspierać działalność ONZ na rzecz utrzymania pokoju. 2. Państwa-Strony niniejszego Paktu uznają, że aby w pełni urzeczywistnić to prawo: a) wykształcenie podstawowe będzie obowiązkowe i dostępne bezpłatnie dla wszystkich; b) wykształcenie średnie w jego różnorodnych formach, włączając w to wykształcenie średnie techniczne i zawodowe, będzie powszechnie osiągalne i udostępnione każdemu za pomocą wszelkich stosowanych środków, w szczególności poprzez stopniowe wprowadzanie bezpłatnego nauczania; c) wyższe wykształcenie będzie jednakowo dostępne dla wszystkich na podstawie zdolności, przy użyciu wszelkich stosowanych środków, a w szczególności przez stopniowe wprowadzanie bezpłatnego nauczania; d) należy w miarę możliwości popierać lub ulepszać nauczanie podstawowe tych wszystkich osób, które nie otrzymały lub nie ukończyły pełnego wykształcenia podstawowego; e) należy aktywnie kontynuować rozwój systemu szkolnictwa wszystkich stopni; należy ustanowić odpowiedni system stypendiów, zaś materialne warunki personelu nauczającego powinny ulegać stałej poprawie; T. Pilch, *Spory o szkołę*, s. 86–87.

być zrealizowane przede wszystkim przez szkoły 10-letnie pod warunkiem wykonania wielokierunkowych prac przygotowawczych, głównie upowszechnienia i wyrównania poziomu szkół dla pracujących w różnych warunkach oraz podniesienia skuteczności pracy szkolnictwa przez dopływ wysoko kwalifikowanej kadry nauczycielskiej i wydatne podniesienie kwalifikacji nauczycieli czynnych.

W latach 1972–1973 ukazały się też dwa ważne dokumenty dotyczące wychowania młodzieży zgodnie z założeniami władz partyjnych. Były to: tezy programowe VII Plenum KC PZPR w sprawach wychowania młodzieży z listopada 1972 roku oraz uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 12 kwietnia 1973 roku O zadaniach narodu i państwa w wychowaniu młodzieży i jej udziale w budowie socjalistycznej Polski¹⁰⁸. U podstaw obu tych dokumentów leżała idea „wychowującego społeczeństwa”, przygotowującego młodzież do życia i pracy, do przyszłych zadań i należytego spełniania obowiązków wobec siebie i społeczeństwa. Na stanowisku, iż całe społeczeństwo wychowuje, stanął też Komitet Ekspertów w opublikowanym w 1973 roku „Raporcie o stanie oświaty w PRL”.

W dniu 13 października 1973 roku, w 200-letnią rocznicę utworzenia pierwszej w Polsce i Europie centralnej świeckiej władzy oświatowej spełniającej funkcję ministerstwa oświaty – Komisji Edukacji Narodowej, Sejm PRL przyjął uchwałę w sprawie systemu edukacji narodowej¹⁰⁹. Uchwała ta nawiązywała do postępowych i światłych tradycji narodowych, do chlubnej działalności oświatowej Komisji Edukacji Narodowej. Przypominała też osiągnięcia systemu oświaty w Polsce Ludowej. Nowy, w pełni nowoczesny system oświaty miał stworzyć lepsze możliwości wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży.

¹⁰⁸ M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja Oświaty*, s. 96; B. Ratuś, *Ruch młodzieży*, s. 108 i n.

¹⁰⁹ Uchwała Sejmu PRL z dnia 13 października 1973 roku w sprawie systemu edukacji narodowej, (MP z 1973, nr 44, poz. 260). W tej uchwale używane są dla określenia zreformowanej szkoły średniej następujące nazwy o charakterze roboczym, jak: „średnia szkoła ogólnokształcąca”; „powszechna ogólnokształcąca 10-letnia szkoła średnia”; „powszechna 10-letnia szkoła średnia”; „10-letnia szkoła średnia”. W niniejszej pracy użyto jednak określeń zawartych w różnych dokumentach Min. Ośw. i W, jak: „powszechna szkoła średnia”; „10-letnia szkoła średnia”; „średnia szkoła ogólnokształcąca” lub skrótowo „dziesięciolatka”, z uwagi na to, iż we wszystkich publikacjach nie używano nowych nazw, aż do definitywnego określenia w przyszłej ustawie sejmowej nazw szkół.

Sejm zwrócił się do Rządu PRL o przedłożenie w 1975 roku projektu ustawy o systemie edukacji narodowej, rozwijającej i konkretyzującej założenia określone w uchwale. Była tam również mowa o zapewnieniu środków finansowych i inwestycyjnych niezbędnych do realizacji programu przebudowy edukacji narodowej i upowszechnianiu szkoły średniej, opracowaniu nowoczesnego systemu zarządzania całością oświaty, odpowiadającego potrzebom społeczno-gospodarczego rozwoju kraju oraz przeprowadzaniu studiów koniecznych do określenia przewidywanych społecznych i gospodarczych skutków upowszechnienia wykształcenia średniego. Projekt okazał się jednak zbyt trudny do realizacji w warunkach narastającego kryzysu społeczno-gospodarczego. Reforma szkolna z 1966 roku była ogłoszona w Monitorze Polskim i mówiła o przekształceniu z dnia 1 września 1966 roku dotychczasowej szkoły podstawowej 7-klasowej, w szkołę podstawową 8-klasową¹¹⁰.

Na podstawie „Raportu o stanie oświaty”, 13 października 1973 roku Sejm uchwalił uchwałę w sprawie kierunków reformy edukacji i zobowiązał rząd do przedstawienia w 1975 roku projektu ustawy o systemie oświaty i wychowania¹¹¹. Główne kierunki działania szkół w roku szkolnym 1974/1975 oparto na następujących dokumentach: uchwale VI Zjazdu PZPR; „Tezach Programowych KC PZPR przyjętych przez VIII Plenum KC PZPR”; „Tezach XIII Plenum KC PZPR”; uchwale Sejmu PRL o zadaniach zarządu i państwa w wychowaniu młodzieży; programach działania Ministerstwa Oświaty i Wychowania na lata 1972–1975, a w warunkach regionu na planie działania Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego na lata 1972–1975; programie wychowania i wdrażania systemu oświaty i wychowania w woj. bydgoskim; planie działania Wydziału Oświaty i wychowania na lata 1972–1975; programie przygotowania i wdrażania

¹¹⁰ MP z dnia 25 września 1965, nr 54 poz. 282 § 1.

¹¹¹ Uchwała Sejmu PRL z dnia 13 października 1973 roku w sprawie systemu edukacji narodowej (MP z 1973, nr 44, poz. 260); H. Koczyński, M. Słomski, *Oświata w regionie*, s. 346; M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 394–411; Cz. Kupisiewicz, *Ekspertyzy edukacyjne PRL w latach 1970–1989*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1995, nr 4, s. 40; B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa Polskiego od d korzeni*, s. 138; K. Bartnicka, I. Szybiak, *Zarys historii*, s. 206. Żadna z kilku wersji projektu ustawy nie uzyskała aprobaty ani społecznej, ani Rady Ministrów i nie stała się przedmiotem obrad Sejmu. „Raport o stanie oświaty w PRL” zajmował się głównie strukturą przyszłej szkoły polskiej, całego przyszłego systemu szkolnego, natomiast nie podejmował w zasadzie sprawy treści kształcenia, konstrukcji programowej oraz zawartości poszczególnych przedmiotów.

systemu oświaty i wychowania w mieście Włocławku¹¹². Dokonując podsumowania należy zauważyć, że w pojęciu „szkoła” mieści się zarówno jej materialny kształt, jak i przede wszystkim jej funkcje (dydaktyczne, wychowawcze, opiekuńcze... itd.). Tu dochodzimy do tego, że szkoła to nade wszystko ludzie, a więc uczniowie i nauczyciele, każda grupa z mo-
rzem swoich problemów¹¹³.

3. Ideały edukacyjne społeczeństwa w okresie Polski Ludowej ze szczególnym uwzględnieniem Włocławka i regionu

Spór o ideał Polaka jest odwiecznym tematem polskiej umysłowości. Można całą historię naszych dziejów przedstawić z punktu widzenia tej problematyki historycznie zmiennej, a równocześnie i historycznie trwałej. Jednak pytanie, kim jesteśmy i jakimi chcemy być, powtarza się w dziejach każdego narodu. Podstawowym czynnikiem, który powinno się uwzględniać przy formułowaniu wizji pożądanej osobowości człowieka, są specyficzne nowe warunki społeczne, które tworzył ustrój socjalistyczny w okresie swoich narodzin oraz te, które powstawały w trakcie jego rozwoju.

Szkoła w okresie Polski Ludowej miała umożliwić młodzieży przyswojenie materialistycznego poglądu na świat oraz służyć wytworzeniu przekonania, że socjalizm stanowił wyższą formę ustroju społecznego i gospodarczego. Określana jako państwowa i świecka, była w rzeczywistości szkołą laicką. Jej zadaniem było kształtowanie u uczniów oblicza moralnego i społecznego zgodnego z socjalistycznymi normami¹¹⁴. Większość cech osobowościowych, wchodzących w zakres ideału edukacyjnego omawianego okresu, to cechy przygotowujące jednostkę do życia w społeczeństwie, jakim ma być ono w przyszłości. Cechy te zapewniają więc twórcze uczestnictwo jednostki w organizacji i formach życia spo-

¹¹² AP-W, Plan pracy na rok szkolny 1974/1975, sygn. 940.

¹¹³ T. Pilch, *Spory o szkołę*, s. 119.

¹¹⁴ J. Krętosz, *Rodzina i młodzież w programie partii komunistycznych*, „Chrześcijanin w Świecie” 1994, nr 1(196), s. 34–35; W. Ozga, *Rozwój szkolnictwa*, s. 187–191; B. Gromada, *Szkoły Sióstr Nazaretanek*, s. 365–366.

łączeństwa socjalistycznego¹¹⁵. Dążono zatem do tego, aby każdy uczeń kończący szkołę w omawianym okresie został wyposażony w pełną moralność socjalistyczną, to znaczy system norm określających, w jaki sposób ma człowiek żyć w pełnej harmonii z interesami innych ludzi w warunkach złożonej organizacji życia społecznego¹¹⁶.

We Włocławku okres powojenny charakteryzował się zmniejszeniem społecznego zapotrzebowania na masowy wzrost wykształcenia. Wiązało się to z tym, że władze oświatowe uważały, iż przy odbudowie kraju robotnik pracujący łopatą i kielnią na budowie, a potem przy taśmie, wykonujący jednostkowo, z reguły prostą operację, nie musi mieć zbyt wysokiego wykształcenia. Można nawet powiedzieć, że nastąpił przejściowy spadek zapotrzebowania na wyższe rodzaje wykształcenia na wielu, zwłaszcza robotniczych stanowiskach pracy. Jednak już w końcu lat sześćdziesiątych zmieniło się zapotrzebowanie na niezbędne masowe wykształcenie na poziomie średnim¹¹⁷. Na wielu stanowiskach, w tym i robotniczych, zrodziła się potrzeba posiadania takiego wykształcenia w związku z postępem technicznym. W tym okresie pojawiła się również szansa, by dotychczasowe cele indywidualne podporządkować celom zbiorczym.

Ówczesne warunki tworzyły nieznaną w takiej skali zapotrzebowanie na rozwijanie postaw prospołecznych, dążenie do sukcesu zbiorowego, rozwijanie zdolności do współdziałania w dużych strukturach społecznych, co było niezbędne do osiągnięcia takiego sukcesu. Dążono do pogłębienia identyfikacji z własnym narodem, z ziemią ojczystą i insygniami narodowymi. Identyfikację tę oparto na elementach emocjonalnych¹¹⁸. Wzrastało w tym okresie też zapotrzebowanie społeczne na kojarzenie patriotyzmu z internacjonalizmem, a zwłaszcza z rozwijaniem przyjaźni i dobrosąsiedzkich stosunków z narodami Związku Radzieckiego. Wreszcie w ówczesnym modelu potrzeb wychowawczych rodziło się zapotrzebowanie na znacznie większe niż dotąd nadawanie rangi pracy jako wartości i konieczności wywyższenia jej na szczyt, a także traktowanie jej jako głównego kryterium wartości poszczególnych klas i warstw spo-

¹¹⁵ H. Muszyński, *Ideal i cele wychowania*, Warszawa 1972, s. 100.

¹¹⁶ Tenże, *Podstawy wychowania społeczno-moralnego*, Warszawa 1967, s. 15.

¹¹⁷ W. Pomykało, *Spór o ideal Polaka*, t. I, Warszawa 1985, s. 48.

¹¹⁸ Tamże, s. 38.

łecznych oraz jednostek ludzkich. W tym świetle, we wspomnianym modelu zapotrzebowań wychowawczych, konieczne było lansowanie pracy robotnika przemysłowego jako wartości szczególnej rangi¹¹⁹. Zmianom po 1956 roku towarzyszyły korekty w programowaniu celów kształcenia i wychowania, w konstruowaniu wizji pożądanej osobowości¹²⁰.

W wysuwanych w latach 1944-1948 celach kształcenia i wychowania ideału edukacyjnego akcentowano głównie zadanie wyposażenia całej młodzieży w jednolite podstawowe wykształcenie, otwierające możliwości dalszej nauki, dobrej pracy i świadomego życia¹²¹. Cechą charakterystyczną celów kształcenia i wychowania z tego okresu było szerokie upowszechnienie szkolnego przygotowania zawodowego i nadanie mu wysokiej rangi. Przywiązywano też dużo uwagi do wychowania patriotycznego oraz zaangażowania w pełnieniu społecznej roli obywatela państwa socjalistycznego przez trzy normy postępowania¹²². Po pierwsze normę nakazującą żywe zainteresowanie się życiem społecznym i sprawami publicznymi, po wtóre – normę nakazującą czynne reagowanie na różnorodne zjawiska życia społeczno-politycznego, po trzecie normę zobowiązującą jednostkę do społecznej ofiarności, a więc podejmowanie działań w imię dobra społecznego nawet wtedy, gdy nie leży to na linii osobistych interesów jednostki lub co więcej interesy te są narażone na szwank¹²³.

Ideałem edukacyjnym we Włocławku z tego okresu była osoba, która posiadała ukończoną szkołę podstawową, kontynuowała naukę w szkole

---

¹¹⁹ Tamże, s. 38–39.

¹²⁰ M. Krajewski, *Dzieje wychowania*, s. 227, cyt. za S. Sierpowski, S. Zierko, *Dzieje Polski w XX wieku*, Poznań 2002, s. 441. Po październiku 1956 I sekretarz KC PZPR Władysław Gomułka oznajmił ponownie, że: „szkoła nie można pozbawić ideologii, sprowadzić jej do abstrakcyjnych pojęć nauczania i wychowania. Jeśli nauczanie nie jest oparte na ideologii socjalistycznej, to z natury rzeczy musi być przesiąknięte ideologią burżuazyjną i fideizmem. Aby szkoła mogła dobrze służyć ludowi pracującemu – co jest jej zadaniem w ustroju socjalistycznym – musi być uzbrojona w marksistowski, filozoficzny oręż materializmu dialektycznego”.

¹²¹ W. Pomykało, *Kształtowanie ideału*, s. 20; K. Bartnicka, I. Szybiak, *Zarys historii*, s. 205. Od roku szkolnego 1948/1949 rozpoczęła się „ofensywa ideologiczna” w szkolnictwie i narzucanie oświacie wzorów radzieckich. Podstawą pracy dydaktyczno-wychowawczej szkoły miała być nauka K. Marksa i W. Lenina. Wzrósł nacisk na kształtowanie postaw internacjonalistycznych i rozbudzanie podziwu i przyjaźni do narodów wchodzących w skład Związku Radzieckiego oraz innych narodów, które znalazły się w sferze jego wpływów politycznych.

¹²² H. Muszyński, *Ideal i cele*, s. 159.

¹²³ Tamże, s. 159–160.

zasadniczej zawodowej i zajmowała się odbudową miasta ze zniszczeń wojennych, pracując zazwyczaj w czynnie społecznym.

Cele kształcenia oraz ideał wychowawczy okresu forsowanej industrializacji kraju i budowy podstaw socjalizmu w latach 1949–1970 był kontynuacją, ale też i istotną modernizacją programowych treści wychowawczych z lat 1944–1948¹²⁴. Przede wszystkim były one koncepcją celów kształcenia i wychowania, w ramach której kształciło się i wychowało budowniczego nowego ustroju, przygotowanego do dokonania rozstrzygnięć ustrojowych na płaszczyźnie walki politycznej, zrealizowania intensywnego programu industrializacji, socjalistycznej podstawy pomyślności narodowej i indywidualnych losów, każdego członka nowej społeczności. W celach i ideale wychowawczym prezentowana była koncepcja podporządkowania społeczno-politycznej edukacji całego szkolnego i pozaszkolnego procesu kształcenia i wychowania. Lekceważono niestety, zwłaszcza w pierwszej fazie tego okresu, znaczenie przyswojenia coraz szerszego zakresu wiedzy ogólnej dla efektywnej edukacji społeczno-politycznej, będącej niezbędnym elementem przygotowania do pracy i życia. Ówczesne cele kształcenia i wychowania afirmowały też przygotowanie do pracy, głównie przy rozbudowie wielkiego przemysłu, pracy z reguły fizycznej¹²⁵.

We Włocławku w tym okresie nastąpiła rozbudowa szkolnictwa zawodowego, zarówno średniego, jak i zasadniczego. Szkoły nastawione były na kształcenie wykwalifikowanych robotników oraz kadr kierowniczych do dużych zakładów przemysłowych. Szkoły ogólnokształcące w mieście świeciły pustkami, uważano je jedynie za przedłużenie nauki w szkole podstawowej. Było w nich więcej miejsc niż kandydatów, w szkołach zawodowych natomiast była zupełnie odwrotna sytuacja. Niekiedy szkoły zawodowe we Włocławku kształcały zarówno na poziomie średnim, jak i zasadniczym otwierały nawet dodatkowe klasy, z uwagi na dużą liczbę kandydatów¹²⁶.

¹²⁴ W. Pomykało, *Kształcenie ideału*, s. 21.

¹²⁵ J. Żarnowski, *Spółczesność polskie wobec szkoły XX wieku*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1995, nr 4, s. 14; K. Bartnicka, I. Szybiak, *Zarys historii*, s. 206. H. Muszyński, *Ideał i cele*, s. 53. Cele wychowania są zawsze odbiciem i konsekwencją przyjętej ideologii społecznej i są budowane na jej podłożu.

¹²⁶ Relacja wspomnieniowa M. Słowskiego, nauczyciela pracującego w włocławskich szkołach w prezentowanym okresie.

Ideałem w ówczesnym okresie we Włocławku był człowiek posiadający wykształcenie zawodowe średnie bądź zasadnicze, będący wykwalifikowanym robotnikiem w jednym z zakładów produkcyjnych w mieście. Właśnie robotnikowi wykwalifikowanemu należały się największe przywileje. Nawet młodzież wstępująca na studia wyższe, pochodząca z rodziny robotniczej lub chłopskiej, miała dodatkowe punkty, które nierzadko ułatwiały kontynuowanie nauki. W szkołach średnich zazwyczaj młodzież z rodzin robotniczych otrzymywała stypendia. Chociaż były brane pod uwagę dochody na jednego członka rodziny, to i tak młodzież z rodzin robotniczych miała pierwszeństwo. Zachęcano młodzież kończącą szkołę podstawową, aby wybierała szkół zawodowe, a nie ogólnokształcące, ponieważ ukończenie szkoły zawodowej dawało już określony zawód i miejsce w społeczności Włocławka. Ideał edukacyjny Włocławka miał to być człowiek, dla którego dobro ogółu, mieszkańców było ważniejsze od indywidualnych potrzeb jednostki, realizował się on w różnego rodzaju czynach społecznych.

Natomiast nowego formułowania celów kształcenia i wychowania oraz ideału wychowawczego wymagał okres rewolucji naukowo-technicznej i budowy rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego, począwszy od 1971 roku¹²⁷. Stwarzał on podstawę kolejnej fazy rozwojowej ideału wychowawczego socjalistycznej formacji społeczno-ustrojowej, nawiązującej do dorobku w dziedzinie programowania działalności wychowawczej w okresie poprzednim, ale mającej też często odrębną, zasadniczo inną treść. Średnie ogólne, jednolite i powszechne wykształcenie miało stanowić elementarne wyposażenie każdego obywatela, niezbędne mu do pracy i całokształtu życia.

Innymi cechami wykształconego i odpowiednio wychowanego człowieka miały być: umiejętności pracy na wszystkich stanowiskach społecznego podziału pracy, celowa i efektywnie głęboka motywacja pracy ze szczególnym uwzględnieniem przygotowania do zespołowego wysiłku, rozwijanie motywacji i umiejętności innowacyjnych oraz traktowanie pracy jako głównego terenu potwierdzenia i rozwoju osobowości. Wreszcie przy formułowaniu celów kształcenia i wychowania zwracano uwagę na

---

¹²⁷ W. Pomykało, *Kształcenie ideału*, s. 22

rozwijanie umiejętności i motywacji społeczno-politycznej działalności w miejscu pracy i poza nią. Następną właściwość ówczesnych celów kształcenia i wychowania oraz budowania ideału wychowawczego, to pełniejsze niż dotąd przygotowanie do odbioru dzieł sztuki i traktowanie obcowania ze sztuką jako ważnego czynnika stymulującego rozwój osobowości.

We Włocławku w tym okresie na swojej popularności straciły szkoły zawodowe. Do łask wróciły szkoły ogólnokształcące. Młodzież coraz chętniej chciała kontynuować naukę w liceum. Zaczęto udowadniać, że szkoła ogólnokształcąca daje całościowe przygotowanie do życia i pracy, a współczesny człowiek nie może być tylko ukierunkowany na jeden zawód, musi znać się na wielu rzeczach. Dlatego przygotowanie ogólne jest bardziej wartościowe. Wykształcenie ogólne daje lepsze przygotowanie do życia kulturalnego niż zawodowe. Stąd też zaczęto we Włocławku kreować nowy ideał edukacyjny. Był nim młody człowiek kończący liceum ogólnokształcące, chcący podjąć studia wyższe na określonym kierunku. Dobro ogółu było ważne, ale potrzeby indywidualne stawały się również istotne.

4. Administracja szkolna we Włocławku w latach 1945–1975

Pierwsze lata Polski Ludowej charakteryzowały się raczej centralistycznymi tendencjami w organizacji systemu kierowania i zarządzania oświatą. Wszystkie sprawy związane z oświatą i wychowaniem oraz wszystkie działy systemu szkolnego znalazły się w gestii Ministerstwa Oświaty. W porównaniu z sytuacją sprzed wojny nie podlegały mu tylko sprawy wyznań religijnych i kultury. Utrzymano też terenowe władze oświatowe, kuratoria okręgów szkolnych w województwach oraz inspektoraty szkolne w powiatach. Kuratorowi podlegały wszystkie typy szkół na terenie okręgu z wyjątkiem szkół wyższych. Kuratoria były niezależne od władz wojewódzkich administracyjnych, a inspektoraty od władz powiatowych¹²⁸. W dniu 20 stycznia 1945 roku powstał Tymczasowy Zarząd Miejski,

¹²⁸ M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 123; A. Smolański, *Administracja szkolna*, [w:] *Encyklopedia Pedagogiczna*, pod red. W. Pomykała, Warszawa 1993, s. 1–6.

a przy nim Komisja Szkolna¹²⁹. Pierwsze posiedzenie Komisji odbyło się 25 stycznia 1945 roku, na którym postanowiono zwołać na dzień 31 stycznia 1945 roku ogólne zebranie wszystkich nauczycieli przebywających we Włocławku w celu omówienia kwestii związanych z organizowaniem i otwieraniem szkół powszechnych i średnich¹³⁰. Na sali było obecnych 67 osób, w tym 60 nauczycieli szkół powszechnych i 7 nauczycieli szkół średnich. Zebranie odbywało się przy udziale członków Zarządu Miejskiej Rady Narodowej inż. Teofila Hajdo i referenta szkolnego Kazimierza Kozłowskiego oraz delegata Wojska Polskiego ppor. Rota¹³¹. Zgromadzeni na zebraniu postanowili uruchomić trzy szkoły podstawowe i jedną ogólnokształcącą oraz powołać Związek Nauczycielstwa Polskiego. Pierwszy inspektor szkolny został wybrany spośród nauczycieli na sali obrad oraz w obecności Pełnomocnika Rządu na teren włocławski w Prezydium Miejskiej Rady Narodowej we Włocławku. Został nim Tadeusz Wajcovicz, który swoją funkcję pełnił tylko do 1946 roku. Inspektorem Szkolnym we Włocławku w 1946 roku został S. Kutyło i był nim do roku 1967. W latach 1967-1975 Inspektorem Oświaty był Tadeusz Głuszkowski.

Bardzo wcześnie, bo już 25 stycznia 1945 roku przybyli również do Włocławka reprezentanci PPR, co niewątpliwie miało wpływ na dalsze losy szkolnictwa włocławskiego. Najwcześniej przybył do Włocławka H. Malinowski, który jako oficer I Armii WP znalazł się na tym terenie już 21 stycznia 1945¹³². Nieprzypadkowy był również fakt, iż w całym woj. pomorskim właśnie socjaliści włocławscy zorganizowali się najwcześniej, bo 25 stycznia 1945 roku utworzyli Tymczasowy Komitet Organizacyjny PPS¹³³.

¹²⁹ AP-W, Sprawozdania Komisji Szkolnej od stycznia 1945 do 31 grudnia 1946; B. Moraczewska, *Odbudowa szkolnictwa podstawowego we Włocławku w latach 1945–1950* Zeszyty Naukowe WSHE, t. VIII, Nauki Pedagogiczne, Włocławek 2000, s. 11. W skład Komisji Szkolnej weszli: Teofil Hajdo, tymczasowy prezydent Włocławka; Tadeusz Wajcovicz, nauczyciel szkoły powszechnej i kandydat na inspektora, Józef Lisiecki, nauczyciel szkoły powszechnej; Wiktor Niwiński, nauczyciel szkoły średniej oraz Kazimierz Kozłowski, referent szkolny.

¹³⁰ AP-W, Zarząd Miejski we Włocławku. Wydział Ogólny. Oddział Szkolny, sygn. 224; 226; M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, [w:] *Włocławek. Dzieje miasta, tom II: lata 1918–1998*, pod red. J. Staszewskiego, Włocławek 2001, s. 634.

¹³¹ AP-W, Komisje i delegacje szkolne i oświatowe. Protokoły z posiedzenia organizacyjnego nauczycieli szkół powszechnych i średnich odbytego w dniu 31 stycznia 1945 we Włocławku.

¹³² R. Kozłowski, *Polska Partia Robotnicza w województwie pomorskim 1942–1948*, Bydgoszcz 1985, s. 61–64; tenże, „Czerwony” Włocławek. *Mity a rzeczywistość*, Włocławek 2000, s. 42.

¹³³ Tenże, *Włocławek*, s. 140; tenże, *Polska Partia Socjalistyczna we Włocławku w latach 1945–1948. Studia nad rozwojem organizacyjnym*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, t. VII: *Sto-*

Działalność PPS na terenie miasta Włocławka miała również niewątpliwie wpływ na odbudowę szkolnictwa i jego dalsze losy. 12 lutego 1945 roku delegat Ministra Oświaty, dr Czesław Skorupski zorganizował pierwsze zebranie nauczycieli z całego okręgu. W lutym dr Cz. Skorupski powołał do życia i zorganizował Kuratorium OSP jako okręgowy urząd szkolny, ogłaszając również początek roku szkolnego 1944/1945¹³⁴. Przystąpiono też do zorganizowania inspektoratów szkolnych oraz koordynowania wysiłków nauczycieli w organizowaniu i otwieraniu szkół wszystkich typów¹³⁵. Dnia 13 lutego 1945 roku istniejące już Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego w Toruniu, któremu podlegało miasto Włocławek, miało już zorganizowane niektóre wydziały oraz tymczasową obsadę administracyjną. Wszystkimi pracami organizacyjnymi miała kierować Komisja Szkolna. Rozpoczęcie roku szkolnego zostało wyznaczone na dzień 8 lutego 1945 roku¹³⁶.

Na podstawie ustaw międzywojennych zaczęto we Włocławku w 1945 roku budować administrację szkolną. Po drugiej wojnie światowej nowe władze oświatowe przywróciły inspektoraty szkolne we wszystkich powiatach¹³⁷. Pierwszy inspektorat szkolny na powiat włocławski z siedzibą we Włocławku zorganizowano 1 lutego 1945 roku. Inspektorem został Eustachy Krak. Inspektorat zajmował się m.in. sprawami realizacji powszechności nauczania, organizowania szkół, likwidacją skutków wojny, zapewnieniem szkołom odpowiednich warunków materialnych. W związku ze wzrostem zadań i obowiązków władz szkolnych powstała konieczność przystosowania organizacji Urzędu Kuratorium do nowych zadań i obowiązków, dlatego Ministerstwo Oświaty opracowało i wprowadziło

---

sunki polityczne i społeczne w XX wieku, Włocławek 1990, s. 27; tenże, *Włocławek*, s. 140; tenże, *Polska Partia Socjalistyczna*, s. 27.

¹³⁴ Archiwum Państwowe w Toruniu (cyt. dalej AP-T), Inspektorat Szkolny w Toruniu z lat 1945–1950. Wstęp do inwentarza akt zespołu Inspektoratu Szkolnego w Toruniu z lat 1945–1950; AP-T, Oświata i szkolnictwo w Okręgu Szkolnym Pomorskim (cyt. dalej OSP) w latach 1945/46, Kuratorium OSP w Toruniu, Toruń 1946, s. 3; KOSP w 1945 roku kierował Ryszard Roszko.

¹³⁵ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (cyt. dalej AP-B), Organizacja KOSP w Toruniu. Zorganizowanie Inspektoratów Szkolnych, sygn. 224 i 226.

¹³⁶ Tamże.

¹³⁷ AP-T, Inspektorat Szkolny w Toruniu z lat 1945–1950. Wstęp do inwentarza akt zespołu Inspektoratu Szkolnego w Toruniu z lat 1945–1950; Rozporządzenie Ministerstwa Oświaty z dnia 13 marca 1946 roku w sprawie zakresu działań i kompetencji Inspektoratów Szkolnych (DzU Min. Ośw. 1946, nr 2, poz. 46).

w życie w roku szkolnym 1945/1946 nowy statut Kuratoriów Okręgów Szkolnych. Kuratorium OSP w Toruniu, któremu podlegał Włocławek, podzielone zostało na następujące wydziały i referaty: wydział ogólny; wydział szkolnictwa powszechnego; wydział kształcenia nauczycieli; wydział szkolnictwa średniego ogólnokształcącego; wydział szkolnictwa zawodowego; wydział oświaty kultury dorosłych; wydział opieki nad dzieckiem oraz referaty: biblioteki; higieny szkolnej; wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego¹³⁸.

Równoległe z tworzeniem Kuratorium OSP w Toruniu przystąpiono do organizowania inspektoratów szkolnych na terenie całego ówczesnego województwa bydgoskiego. Organizacja ich opierała się na rozporządzeniu Prezydenta RP z dnia 4 lipca 1933 roku¹³⁹.

Na podstawie ustawy z dnia 11 września 1945 roku o organizacji i zakresie działania rad narodowych powołano do życia gminne i powiatowe komisje oświatowe, które należały do stałych komisji i powoływane były przez właściwe rady narodowe. Do najważniejszych obowiązków tych komisji należało: stawianie wniosków w sprawie budżetów i opiniowanie preliminarzy budżetowych gminy-powiatu na cele szkolnictwa i oświaty, czuwanie nad użytkowaniem sum przeznaczonych w budżecie gminy-powiatu na cele szkolnictwa, badanie potrzeb szkolnictwa i oświaty oraz składanie odpowiednich wniosków w tym zakresie do właściwych władz szkolnych.

Komisje również zajmowały się wydawaniem opinii o projektach zmiany sieci szkół; współdziałały z organami gminnymi w zakresie zapewnienia szkołom odpowiednich warunków higieniczno-sanitarnych oraz opieką nad zdrowiem uczniów; współdziałaniem z władzami szkolnymi w zakresie realizacji powszechności nauczania¹⁴⁰. Powołane komisje oświatowe nie zdały w zasadzie praktycznego egzaminu w pierwszym okresie swego istnienia. Decyzją Prezydium Krajowej Rady Narodowej

¹³⁸ AP-T, Inspektorat Szkolny w Toruniu z lat 1945–1950. Wstęp do inwentarza akt zespołu Inspektoratu Szkolnego w Toruniu z lat 1945–1950; AP-T, Oświata i szkolnictwo w OSP w 1945/1946, Kuratorium OSP w Toruniu, Toruń 1946, s. 3; Dz. Urz. KOSP 1946, nr 14, poz. 260.

¹³⁹ AP-T, Inspektorat Szkolny w Toruniu z lat 1945–1950. Wstęp do inwentarza akt zespołu Inspektoratu Szkolnego w Toruniu z lat 1945–1950; DzU RP 1933, nr 50, poz. 389 (rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 4 lipca 1933 roku o organizacji obwodów szkolnych).

¹⁴⁰ DzU Min. Ośw. 1945, nr 3, poz. 102.

z dnia 25 stycznia 1946 roku skład komisji uległ zmianie¹⁴¹. Od tej chwili przewodniczącym komisji mógł być tylko członek prezydium właściwej rady narodowej, a przedstawiciele szkolnictwa uczestniczyli w obradach jedynie z głosem doradczym, jednak bez nich nie można było podjąć żadnej uchwały.

Wszystkimi sprawami dotyczącymi szkolnictwa zajmował się Wydział Oświaty powołany we Włocławku już w styczniu 1945 roku. Pełnił on początkowo nadzór nad wszystkimi placówkami oświatowo-wychowawczymi w mieście i powiecie włocławskim. Nadzór nad szkołami ogólnokształcącymi, zasadniczymi i średnimi zawodowymi sprawowało od 1 września 1945 roku Kuratorium Okręgu Szkolnego Bydgoskiego.

Podinspektor Szkolny Oświaty i Kultury Dorosłych pełnił nadzór pedagogiczny nad szkołami i kursami dla dorosłych oraz wszystkimi placówkami oświatowo-kulturalnymi, Ponadto pełnił nadzór pedagogiczny nad bibliotekami samorządowymi, miejską, powiatową oraz bibliotekami gminnymi.

Zarząd Miejski w Wydziale Ogólnym powołał Oddział Szkolny, który w porozumieniu z innymi wydziałami Zarządu Miasta troszczył się o bazę materialną szkół. Zaopatrywał je również w opał, środki czystości itp. Był on urzędem wykonawczym Rady Miejskiej i Zarządu Miejskiego. Przez wojewodę pomorskiego w dniu 10 września 1945 roku powołana została Miejska Komisja Oświatowa, złożona z 25 osób. Miała być ona przedstawicielstwem społeczeństwa włocławskiego w gremiach rządzących oświatą. Dla usprawnienia komisji podzielono ją na dwie sekcje: Oświatowo-Wychowawczą oraz Kultury i Sztuki. Potocznie nazywano ją Miejską Komisją Oświatowo-Porozumiewawczą. Spełniała ona ważną funkcję w wypracowaniu planów rozwoju włocławskiej oświaty, dysponującej bardzo ograniczonymi środkami finansowymi. Jej wnioski były kierowane do Rady Miejskiej, która podejmowała stosowne uchwały wykonawcze przez Zarząd Miasta i Inspektorat Szkolny¹⁴². Zarządowi Miasta i Inspektoratowi Szkolnemu podlegały szkoły powszechne, powszechne specjalne, arty-

¹⁴¹ Dz. Urz. Min. Ośw. 1946, nr 2, poz. 52; Okólnik nr 12, Min. Ośw. z dnia 18 lutego 1946, nr II p-826/46.

¹⁴² AP-W, Zespół Miejska Rada Narodowa. Miejska Komisja Oświatowa 1945–1948, sygn. 56-62; M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 635.

styczne i doksztalcające. Średnie szkoły ogólnokształcące od 1945 roku do 1975 podlegały Kuratorium Okręgu Szkolnego Bydgoskiego (Wydział Oświaty Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej). Szkoły zawodowe do 1949 roku podlegały Kuratorium a poprzez nie – Ministerstwu Oświaty. Od 1949 roku przeszły one pod zarząd CUSZ i ministerstw resortowych. Zmiany spowodowane w oświacie w 1956 roku doprowadziły do powrotu szkół zawodowych pod opiekę Ministerstwa Oświaty¹⁴³.

Od 1 września 1945 roku Kuratorium Okręgu Szkolnego Bydgoskiego przejęło nadzór nad szkołami średnimi ogólnokształcącymi, zasadniczymi i średnimi zawodowymi. Rola organizacyjno-instruktażowo-kontrolna nad placówkami oświatowo-wychowawczymi w powiecie i mieście przypadła głównie Wydziałowi Oświaty. W styczniu 1945 roku nastąpiła organizacja Wydziału Oświaty na miasto i powiat. W pierwszych miesiącach swojej działalności Wydział Oświaty sprawował nadzór nad wszystkimi placówkami oświatowo-wychowawczymi w mieście i powiecie. Od 1 września 1945 roku Kuratorium Okręgu Szkolnego przejęło nadzór nad szkołami średnimi ogólnokształcącymi, zasadniczymi szkołami zawodowymi i technikami.

Od roku szkolnego 1948 do 1952 w każdym miesiącu odbywały się zebrania pracowników pedagogicznych Inspektoratu Szkolnego we Włocławku, na których omawiano pracę organizacji działających na terenie szkoły oraz sprawy bieżące i plany na okres następny. Zebrania takie odbywały się już od roku szkolnego 1948/1949. Pierwsze zorganizowano już 2 września 1948 roku. Wydział Oświaty we Włocławku w 1951 roku podzielony był na następujące referaty: referat administracyjno-finansowy; referat kadr i szkolenia; referat planowania i inwestycji; referat przedszkoli; referat szkolnictwa podstawowego i specjalnego; referat oświaty i kształcenia dorosłych; referat opieki nad dzieckiem; referat wychowania fizycznego. W tym roku kierownikiem oświaty był Stanisław Lewicki.

Od 1950 roku w wyniku utworzenia jednolitej władzy terenowej w postaci rad narodowych, zniesiono kuratoria i inspektoraty szkolne. Sprawy oświaty i szkolnictwa przejęły wydziały oświaty, jako organy wykonawcze prezydiów rad narodowych wojewódzkich i powiatowych. Zgodnie

---

¹⁴³ M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 635–636.

z zasadą centralizmu demokratycznego powstało podwójne podporządkowanie szkolnictwa i oświaty władzy centralnej, Ministerstwu Oświaty oraz władzom terenowym – radom narodowym. Miało to swoje dobre strony, gdyż umożliwiło dostosowanie szkolnictwa do konkretnych potrzeb danego miasta lub miejscowości. Zobowiązywało też miejscowe władze administracyjne i społeczne do większego zainteresowania szkolnictwem i oświatą oraz roztoczenia nad nimi opieki. Miało to też swoje złe strony. Nie dostrzegano bowiem w dostatecznym stopniu potrzeb oświaty, zwłaszcza wobec jej nieprodukcyjnego charakteru i permanentnych trudności finansowych w terenie, a także wykorzystywanie aparatu oświatowego do celów pozaoświatowych. Z dniem 1 września 1950 roku nastąpiła organizacja dwóch Wydziałów Oświaty z podziałem w zakresie nadzoru na miasto i powiat. Likwidacja Inspektoratu Oświaty we Włocławku nastąpiła na mocy ustawy z dnia 20 marca 1950 roku¹⁴⁴. Jego kompetencje przejął Wydział Oświaty MRN we Włocławku¹⁴⁵. Wydział Oświaty w 1952 roku, obejmujący swym zasięgiem działania miasto Włocławek, postawił sobie następujące cele: likwidowanie zacofania mas pracujących, poprawę stanu kadr nauczycielskich, stosowanie się do osiągnięć nowoczesnej pedagogiki, organizowanie wszelkiej formy pracy oświatowej, zacieśnianie i współpraca na każdym odcinku pracy oświatowej z partią, wychowanie dzieci i młodzieży w duchu przyjaźni ze ZSRR oraz realizacja powszechności nauczania¹⁴⁶.

Do zadań Inspektoratu Oświaty PRN we Włocławku należało: organizowanie, kierowanie i nadzorowanie działalności szkół podstawowych; starania o odpowiednie warunki pracy; opracowanie sieci szkół; kierowanie powszechnością nauczania; nadzorowanie stanu higieny w szkołach; popieranie twórczości artystycznej. Wszystkie te obowiązki znalazły się w załączniku uchwały Prezydium Powiatowej Rady Narodowej dnia

¹⁴⁴ AP-T, Inspektorat Szkolny w Toruniu z lat 1945–1950. Organizacja Wydziału Oświaty Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Toruniu w 1950, sygn. 9; DzU RP, 1950, nr 14, poz. 130, art. 36 (ustawa o terenowych organach jednolitej władzy państwowej).

¹⁴⁵ AP-T, Inspektorat Szkolny w Toruniu z lat 1945–1950. Organizacja Wydziału Oświaty Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Toruniu w 1950, sygn. 9; MP, 1950, nr A-57, poz. 654 (Instrukcja nr 3 Ministerstwa Oświaty z dnia 1 sierpnia 1950 w sprawie zespolenia administracji szkolnej).

¹⁴⁶ AP-W, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej we Włocławku. Plan Pracy Wydział Oświaty na 1952, sygn. 848.

11 sierpnia 1958 roku¹⁴⁷. W Inspektoracie Oświaty działał: zespół pedagogiczny, referat do spraw oświaty dorosłych i kultury, referat ogólny. Na czele Inspektoratu stał Inspektor Szkolny, który ponosił odpowiedzialność za działalność Inspektoratu Oświaty i szkół, każdy referat prowadził spis spraw dotyczących ich rzeczowych grup.

W warunkach stopniowego umacniania się władzy ludowej i propagowania wśród społeczeństwa założeń programu zawartego w Manifestie Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego stopniowo następowała stabilizacja we wszystkich dziedzinach życia w tym także oświaty. W takiej sytuacji można było przystąpić do intensywnej odbudowy i rozbudowy szkolnictwa na terenie miasta Włocławek.

Ustawa z dnia 25 stycznia 1958 roku o radach narodowych dopuszczała możliwość zmian nazw i organizacji w wydziałach prezydiów rad narodowych. Na tej podstawie w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 18 kwietnia 1958 roku w sprawie kuratoriów okręgów szkolnych i inspektoratów oświaty, kuratoria i inspektoraty oświaty stały się organami administracyjnymi ds. oświaty odpowiednich prezydiów rad narodowych¹⁴⁸.

Kuratora powoływał Minister Oświaty w porozumieniu z prezydium właściwej rady narodowej szczebla wojewódzkiego, natomiast inspektora – prezydium właściwej rady narodowej na wniosek kuratora¹⁴⁹. Na czele inspektoratu szkolnego we Włocławku, który podlegał Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego w Bydgoszczy zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów, stał inspektor szkolny. Inspektora szkolnego powoływało i odwoływało prezydium wojewódzkiej rady narodowej, na wniosek kuratora po porozumieniu z prezydium właściwej rady narodowej.

Plan pracy Wydziału Oświaty na lata 1957/1958 obejmował następujące zagadnienia: otoczenie opieką młodzieży dojeżdżającej z pobliskich okolic do włocławskich szkół wszystkich typów, organizowanie różnego rodzaju konkursów, np. wiedzy o Polsce współczesnej, dokształcanie ka-

¹⁴⁷ Uchwała Prezydium PR N z dnia 11 sierpnia 1958 roku, nr 25/79/58.

¹⁴⁸ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 kwietnia 1958 roku (DzU PRL, 1958, nr 25, poz. 104); B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa*, s. 472.

¹⁴⁹ G. Grześ, *Związek Nauczycielstwa*, s. 472.

dry pedagogicznej, oddziaływanie ideologiczne na uczniów wszystkich szkół itp.¹⁵⁰.

Schemat podległości władzom administracji szkolnej we Włocławku
po 18 kwietnia 1958 roku

Źródło: opracowanie własne

Otwarcie, przekształcenie lub likwidacja szkół i innych placówek oświatowo-wychowawczych podległych kuratorium okręgu szkolnego wymagało zgody Ministra Oświaty, a szkół i innych placówek oświatowo-wychowawczych podległych inspektorowi oświaty – zgody prezydium wojewódzkiej rady narodowej¹⁵¹.

Również w duchu centralizmu demokratycznego rozwiązała sprawy kierowania i zarządzania oświatą i szkolnictwem ustawa z 15 lipca 1961 roku o rozwoju systemu oświaty i wychowania¹⁵². Art. 35 tej ustawy przewidywał, że sprawy kształcenia i wychowania należą do zakresu działania Ministra Oświaty, który kierował bezpośrednio lub za pośrednictwem

¹⁵⁰ AP-W, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej we Włocławku. Plan pracy Wydziału Oświaty na lata 1957/1958, sygn. 851.

¹⁵¹ Rozporządzenie Rady Ministrów z 18 kwietnia 1958 roku, (DzU PRL, 1958, nr 25, poz. 104); M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 277.

¹⁵² M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 125.

organów administracji szkolnej prezydium rad narodowych kształceniem i wychowaniem z wyłączeniem spraw objętych ustawą o szkolnictwie wyższym. To ostatnie sformułowanie stało się nieadekwatne wobec połączenia w 1966 roku resortów oświaty i szkolnictwa wyższego.

Demokratyczna zasada praw władzy terenowej do zarządzania na swym terenie respektowana była w art. 38, który ustalał, że „rady narodowe kierują się na swoim terenie działalnością podporządkowanych im szkół i innych placówek oświatowo-wychowawczych, zakładają szkoły i inne placówki oświatowe, wychowawcze i opiekuńczo-wychowawcze, zapewniają im lokal i wyposażenie w pomoce naukowe, narzędzia, meble i sprzęt oraz potrzebne środki finansowe i materialne, zapewniają warunki mieszkaniowe i świadczenia nauczycielom i innym pracownikom szkół”¹⁵³.

Organami wykonawczymi kierującymi i zarządzającymi bezpośrednio oświatą i wychowaniem w terenie na szczeblu wojewódzkim były kuratoria okręgów szkolnych, a na szczeblu powiatu inspektoraty oświaty lub wydziały oświaty i kultury prezydium powiatowej rady narodowej.

W kwietniu 1962 roku nastąpiło ponowne połączenie dwóch wydziałów oświaty w jeden organ sprawujący nadzór w zakresie dydaktyczno-wychowawczym nad placówkami oświatowo-wychowawczymi w powiecie i mieście. Połączony Wydział Oświaty sprawował nadzór nad liceami ogólnokształcącymi i zasadniczymi szkołami zawodowymi, bez techników i zasadniczych szkół zawodowych, zorganizowanych przy technicach. Organizacyjnie Wydział Oświaty podlegał Prezydium Powiatowej Rady Narodowej¹⁵⁴.

Swoim nadzorem w 1962 roku wydział oświaty obejmował: szkoły podstawowe, oraz specjalną także dla pracujących, przedszkola, licea ogólnokształcące, zasadnicze szkoły zawodowe, licea dla pracujących, ogólnokształcące, szkoły przysposobienia rolniczego i szereg innych form oświaty dorosłych. Zajmował się również działalnością organizacyjno-budżetową i finansową w tych placówkach¹⁵⁵.

---

¹⁵³ Ustawa z 15 lipca 1961 roku, o rozwoju systemu oświaty i wychowania, art. 38; M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 117.

¹⁵⁴ H. Kopczyński, M. Słomski, *Oświata w regionie*, s. 330.

¹⁵⁵ Tamże, s. 259.

Kierownik kuratorium okręgu szkolnego, czyli kurator szkolny zarządzał podległymi mu szkołami i innymi placówkami oświatowo-wychowawczymi przy pomocy pracowników kuratorium w różnych działach, np. szkolnictwa ogólnokształcącego, zawodowego i referatach tego urzędu. Dysponował zastępcami kuratora, wizytatorami i referentami. W latach siedemdziesiątych sprawy zarządzania państwem nabrały coraz większego znaczenia. VI Zjazd PZPR w grudniu 1971 roku wysunął sprawę dalszego usprawniania i unowocześnienia systemu zarządzania szkolnictwem jako jedno z podstawowych zadań¹⁵⁶. Dyrektywy Zjazdu zalecały dalszą decentralizację w zarządzaniu przy zachowaniu zasady centralizmu demokratycznego. Realizując zalecenia Uchwały VI Zjazdu przeprowadzono w latach 1972–1975 reformę administracji terenowej¹⁵⁷. Dokonano tego w dwu etapach. W pierwszym etapie powołane zostały gminy jako samodzielne mikroregiony społeczno-gospodarcze. Gminny organ administracyjny pełnił funkcję administracji I instancji. Utworzono też odpowiednie ogniwo zarządzania sprawami oświaty i wychowania na terenie gminy. Rozporządzenie Rady Ministrów z 13 grudnia 1972 roku wprowadzało nowe stanowisko w administracji oświaty – gminnego dyrektora szkół, jako organ I instancji. Drugi etap reformy administracji zrealizowano w roku 1973. Ustawa z dnia 22 listopada 1973 roku o zmianie ustawy o radach narodowych wprowadziła jako organy wykonawcze i zarządzające rad narodowych wojewodę w województwie, prezydenta miasta w mieście liczącym powyżej 100 tys. mieszkańców oraz w mieście będącym siedzibą wojewódzkiej rady narodowej – naczelnika miasta, w mieście liczącym do 100 tys. mieszkańców naczelnika powiatu w powiecie, naczelnika dzielnicy w dzielnicy miasta oraz naczelnika gminy w gminie.

W rozporządzeniu Rady Ministrów z 23 listopada 1973 roku ustalono, że w urzędzie wojewódzkim kierownikiem kuratorium okręgu szkolnego będzie kurator. W załączniku do tego rozporządzenia wśród wydziałów wchodzących w skład urzędów wojewódzkich, powiatowych i miejskich znalazły się: w urzędzie wojewódzkim – Kuratorium Okręgu Szkolnego, a w urzędzie powiatowym – Wydział Oświaty i Wychowania, Kultury,

¹⁵⁶ VI Zjazd Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, 6–11 grudnia 1971. *Podstawowe materiały i dokumenty*, Warszawa 1972, s. 261–263; M. Pęcherski, *Polityka oświatowa*, s. 28.

¹⁵⁷ M. Pęcherski, *Polityka oświatowa*, s. 28.

Kultury Fizycznej i Turystyki. W urzędzie miejskim był to referat oświaty kultury i spraw socjalnych¹⁵⁸.

Inspektora oświaty we Włocławku powoływał Kurator Oświaty z Bydgoszczy. Takie usytuowanie doboru inspektora oświaty nie satysfakcjonowało zainteresowanego, kierowniczej kadry administracji szkolnej ani nauczycieli, a tym bardziej działaczy ZNP, którzy z racji pełnionych funkcji społecznych musieli współpracować z osobami, na których powołanie nie mieli wpływu. Kuratorium Okręgu Szkolnego Wojewódzkiego w 1974 roku znajdowało się w Bydgoszczy na ul. Konarskiego 1. We Włocławku zaś zlokalizowano Urząd Powiatowy Wydział Oświaty i Wychowania oraz Kultury dla miasta i powiatu.

Lokalne władze oświatowe w omawianym okresie zostały zobowiązane do skrupulatnego wykonywania otrzymywanych dyrektyw¹⁵⁹. Natomiast dyrektor każdej szkoły był odpowiedzialny za organizację powierzonej mu placówki, wykonywanie przepisów i poleceń władz szkolnych, wychowanie i dydaktyczny jej stan oraz rozwój, kierunek wychowania i wyniki nauczania, jak również za należyłą organizację szkoły i dyscyplinę pracy oraz administracyjno-gospodarczy stan szkoły¹⁶⁰.

Dalsze zmiany administracji oświaty nastąpiły w roku 1975 w związku z ogólną reorganizacją administracji terenowej. Wprowadzono dwie instytucje administracji zamiast dotychczasowych trzech. Były to: gminy i miasta jako organy I instancji oraz województwa jako organy II instancji.

5. Rola Ministerstwa Oświaty i innych centralnych organów w tworzeniu programów nauczania i wychowania oraz ograniczone możliwości dyrekcji i nauczycieli w tym zakresie z uwzględnieniem Włocławka

Po zakończeniu drugiej wojny światowej wśród przedstawicieli władz partyjnych i oświatowych trwały dyskusje na temat przyszłości szkolnictwa. Więcej miejsca poświęcali oni ustrojowi szkolnemu niż kwestiom

¹⁵⁸ M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 127.

¹⁵⁹ B. Gromada, *Szkoły Sióstr Nazaretanek*, s. 47.

¹⁶⁰ T. Pasierbiński, *Problemy kierowania szkołą*, Warszawa 1965, s. 147.

programowym i wychowawczym¹⁶¹. Pozostając przy programach nauczania z okresu międzywojennego, rozpoczęto jednak systematyczny proces przygotowania ich do nowych wymogów za pomocą instrukcji i doraźnych zarządzeń usuwano elementy obce ideologicznie i nie odpowiadające oczekiwania powojennych władz.

Ustalaniem programów nauczania oraz celów wychowania zajmowały się państwowe władze oświatowe. One również ponosiły odpowiedzialność za właściwe przygotowanie młodych ludzi do przyszłego, dojrzałego życia¹⁶². Naczelnym kryterium doboru treści oraz celów nauczania i wychowania, było zarówno dobro państwa, jak i dobro poszczególnych obywateli. Gwałtowne zmiany ustrojowo-polityczne doprowadziły do instrumentalnego traktowania szkolnictwa – jako narzędzia służącego utrwalaniu nowego porządku społeczno-politycznego.

Ideolodzy nowej edukacji z Żaną Kormanową na czele zapowiadali wprawdzie wprowadzenie w programach szkolnych zmian zaistniałych po ogłoszeniu Manifestu Manifestu PKWN, ale nie mieli wówczas ani środków, ani też wystarczającego oparcia ideowego dla swoich koncepcji reformatorskich. Ówczesny minister oświaty Czesław Wycech, będący przeciwnikiem wychowania „dla tej czy innej partii”, czy też podporządkowania szkolnictwa hasłom politycznym, opowiadał się za kształceniem i wychowaniem opartym na wielkich ideałach społecznych¹⁶³.

Wytyczne do opracowania nowych programów nauczania były już tematem Zjazdu Łódzkiego, na którym ostrej krytyce ideologicznej poddano programy jędrzejewiczowskie¹⁶⁴. Program w zakresie oświaty uwzględ-

---

¹⁶¹ J. Jakubowski, *Polityka oświatowa Polskiej Partii Robotniczej 1944–1947*, Warszawa 1975, s. 105–110; B. Jakubowska, *Przeobrażenia w szkolnej*, s. 109–125.

¹⁶² B. Gromada, *Szkoły Sióstr Nazaretanek*, s. 293.

¹⁶³ Tamże, s. 294.

¹⁶⁴ Ogólnopolski Zjazd Oświatowy w Łodzi. Wytyczne reformy szkolnictwa do programów nauczania. Za najważniejsze po zakończeniu II wojny światowej w szkołach podstawowych, przy doborze materiału do nauczania uznano m.in. kształtowanie naukowego poglądu na świat, zaakceptowanie celów poznawczych nauczania przez oparcie materiału programowego na rzetelnej wiedzy, szersze i bardziej systematyczne uwzględnienie nauk matematyczno-przyrodniczych, dążenie do założenia podwalin świadomego myślenia i samodzielnej oceny, oparcie programów na dorobku postępu i demokracji polskiej, przepełnienie programów nowym demokratycznym ideałem wychowawczym, przystosowanie materiału nauczania do potrzeb nowego życia gospodarczego – stworzenie kursu nauk społeczno-ekonomicznych oraz nauki o Polsce i świecie współczesnym, zawierającej elementy wychowania obywatelskiego w duchu Polski demokratycznej

niony został we wstępie do statutu Polskiej Partii Robotniczej, uchwalonego na I Zjeździe PPR w dniu 12 grudnia 1945 roku¹⁶⁵.

Strajk szkolny, który był następstwem demonstracji młodzieży z dnia 3 maja 1946 roku, jak również zbrojny udział kilku uczniów w ruchu oporu, podjętym przez organizacje niepodległościowe, zwrócił uwagę władz na problemy wychowania w szkołach średnich oraz treści nauczania¹⁶⁶.

W dniu 30 października 1948 roku odbyła się w Warszawie Krajowa Narada Aktywu Oświatowego PPR. Jej celem było wytyczenie szkolnictwu zadań w warunkach toczącej się walki o ideologię wychowawczą, treść i metody nauczania. Poddano krytyce dotychczasową politykę oświatową, zarzucając jej opóźnienie przebudowy ideologicznej i organizacyjnej szkół w stosunku do przemian, które zaszły w kraju. Ówczesny minister, S. Skrzyszewski stwierdził, że niedostatecznie starano się o zapewnienie wychowaniu socjalistycznych treści, zbyt wolno dokonano zmian w programach i podręcznikach¹⁶⁷.

W nowych warunkach ideowo-politycznych za konieczne uznano opracowanie nowych programów nauczania. Kryteria doboru i selekcji materiału nauczania podzielono na dwie grupy: kryteria dotychczasowe i kryteria nowe. Kryteria dotychczasowe polegały na zgodności nauczania z najnowszymi osiągnięciami nauki, zespoleniu nauczania z wychowaniem, związanie materiału programowego z postępowymi nurtami przeszłości i teraźniejszości, dobór treści kształcących patriotyzm, socjalistyczny stosunek do pracy do wartości społecznej oraz do człowieka i nowych form życia społecznego. Kryteria nowe to przyjęcie marksizmu-leninizmu jako filozoficzną, poznawczą, wychowawczą i metodologiczną podstawę prac programowych, pamiętając, że naturalnym sojusznikiem Polski jest ZSRR i kraje demokracji ludowej. Postulowano też szersze czerpanie materiałów programowych ze źródeł rozwijającej się nauki i sztuki radzieckiej, pogłębienie miłości do Polski Ludowej i uwzględnia-

---

¹⁶⁵ R. Kozłowski, *Polska Partia Robotnicza*, s. 119; J. Jakubowski, *Polityka oświatowa*, s. 138–141; H. Chylińska, *Ideal wychowawczy w okresie rewolucji społecznej w Polsce (1944–1948)*, Warszawa 1981, s. 60–70. Wynikało z niego, że PPR walczyła o demokratyzację szkoły, wprowadzenie systemu kształcenia, który stworzy robotnikom i chłopom wolny i bezpłatny wstęp do wszystkich szczebli nauki oraz o szkołę służącą społecznemu, gospodarczemu i kulturalnemu postępowi.

¹⁶⁶ M. Pawlak, *Drugi włocławski*, s. 66–69; R. Kozłowski, „Czerwony” *Włocławek*, s. 101–108.

¹⁶⁷ J. Miąso, *Historia wychowania wieku XX*, Warszawa 1980, s. 354.

nie w programach treści związanych z aktualnie najważniejszym frontem walki o socjalizm.

Po podjęciu przez Biuro Polityczne KC PZPR uchwały zalecającej pełne upowszechnienie szkoły 7-klasowej, rozpoczęta została przebudowa programowa jednolitej szkoły 11-letniej w kierunku nasycenia jej treściami odpowiadającymi socjalistycznemu budownictwu.

Programy nauczania ustalane przez Ministerstwo Oświaty krępowały samodzielność i inicjatywę nauczyciela, podając zbyt wyszczególnione treści nauczania, a nawet wyznaczając liczbę godzin na poszczególne tematy. Nie ulega jednak wątpliwości, że zmiany programowe z lat 1945–1948 miały charakter doraźny i mimo wszystko pozostawiały dużą swobodę nauczycielom. Świadczy o tym chociażby fakt, że jeszcze we wrześniu 1947 roku nauczyciele sami, opierając się na własnych doświadczeniach, układali materiał programowy dla klas semestralnych¹⁶⁸.

W okresie „szturmu ideologicznego” w latach 1948–1955 podstawą prac z historii najnowszej była obowiązkowa Historia WKP(b)¹⁶⁹. Z zakresu literatury naczelną rolę zajmowała praca Stalina o językoznawstwie¹⁷⁰.

Resort Oświaty rozwiązywał swe problemy, działając w warunkach wyznaczonych przez opracowaną przez PZPR strategię społeczno-gospodarczą rozwoju oraz kierując się dyrektywami partii¹⁷¹. Zadania wychowawcze szkoły określono w sposób nowoczesny, zgodny z założeniami socjalistycznej pedagogiki, co znalazło wyraz w Deklaracji Ideowej PZPR, uchwalonej

¹⁶⁸ Instrukcja z 21 kwietnia 1947 w sprawie organizacji roku szkolnego 1947/1948 w szkolnictwie średnim ogólnokształcącym, (Dz. Urz. Min. Ośw. 1947, nr 6, poz. 134).

¹⁶⁹ W. Roszkowski, *Historia Polski 1914–1998*, Warszawa 1999, s. 211; E. C. Król, M. Walczak, *Na przełomie. Wspomnienia nauczycieli i uczniów z lat 1944–1956*, Warszawa 1994, s. 265; F. Mielczarek, *Ideologiczno-polityczna indoktrynacja nauczycieli w Polsce w latach 1945–1956*, Opole 1997, s. 123 i 163; B. Gromada, *Szkoły Sióstr Nazaretanek*, s. 69 pisze iż, „Wśród prac z zakresu historii najnowszej centralne miejsce zajmował Krótki zarys historii WKP(b), powołując się na źródło, A. Albert (W Roszkowski), *Najnowsza historia Polski (1914–1993)*, Londyn 1994, s. 231 i n. W literaturze przedmiotu często spotyka się nazwę „Krótki Kurs Historii WKP(b)”, właściwa nazwa jednak brzmi Historia WKP (b). Skrót WKP(b) oznacza Wszechzwiązkowa Komunistyczna Partia (bolszewików) w latach 1925–1952, od 1952 roku do 1988 Komunistyczna Partia Związku Radzieckiego (KPZR).

¹⁷⁰ B. Gromada, *Szkoły Sióstr Nazaretanek*, s. 69.

¹⁷¹ ZNP domagał się rozwiązania systematycznego, które pozostawiałoby Ministerstwu Oświaty i jego urzędowi terenowym nadzorowanie takich spraw, jak: wytyczne do pracy oświatowej, programy nauczania, nadzór pedagogiczny oraz dobór kadr w administracji szkolnej. Zaopatrzenie szkół, warunki pracy nauczycieli znalazłyby się natomiast gestii rad narodowych.

na Kongresie Zjednoczeniowym w 1948 roku¹⁷². Rozpoczęta ofensywa ideologiczna w roku szkolnym 1949/1950 wywarła istotny wpływ na sformułowanie i realizację nowej polityki wychowawczej w programach nauczania¹⁷³.

Na III Zjeździe PZPR, który odbył się w dniach 10–19 marca 1959 roku, określono zadanie szkoły i brzmiało ono następująco: „zbliżenie szkół do życia to zadanie jakie stoi przed władzami szkolnymi, przed nauczycielami w dziedzinie nauczania i wychowania”¹⁷⁴.

Ważne znaczenie dla określenia celów wychowania miała uchwała podjęta na XIII Plenum KC PZPR odbywającego się w dniach 4–6 lipca 1963 roku. Stwierdzono w niej, że szkoła powinna stać się terenem wychowania socjalistycznego młodego pokolenia. Do realizacji celów włączono organizacje młodzieżowe, szczególnie harcerstwo. Stwierdzono, że wiedza młodego pokolenia powinna służyć umacnianiu więzi z partią i narodem, kształtowaniu naukowego poglądu na świat oraz patriotycznych i internacjonalistycznych postaw. Takie wychowanie miało przygotować młode pokolenie do aktywnego udziału w życiu społeczno-gospodarczym¹⁷⁵.

Od 1961 roku ciężar realizacji założeń reformy szkolnej spoczywał na zespole pracowników Departamentu Programów Nauczania w Ministerstwie Oświaty¹⁷⁶. W latach sześćdziesiątych po raz pierwszy w historii szkolnictwa polskiego udział samodzielnych pracowników nauki i nauczycieli praktyków w pracach nad programem był tak szeroki. Jednak

---

¹⁷² S. Dobosiewicz, *Szkolnictwo ogólnokształcące, podstawowe i średnie. XX lat Polski Ludowej*, Warszawa 1964, s. 565. Deklaracja ujmowała całość zadań w zakresie oświaty, jako „...warunki stworzenia kultury socjalistycznej w Polsce”, w sposób następujący: całkowita likwidacja analfabetyzmu w kraju, dalsza rozbudowa szkolnictwa wszystkich szczebli, zwłaszcza zawodowego, ponieważ klasą uprzywilejowaną zgodnie z polityką PZPR stała się klasa robotnicza, wychowanie nowych kadr nauczycieli i wydatna poprawa położenia nauczycieli, podniesienie poziomu ideologicznego szkolnictwa i przepojenie nauczania ideami marksizmu–leninizmu.

¹⁷³ H. Konopka, *Religia w szkołach*, s. 71. Reforma programów szkolnych przedstawiona została na I Ogólnopolskim Zjeździe Inspektorów Szkolnych w Warszawie w maju 1949 roku przez Józefa Barbaga, dyrektora departamentu w Ministerstwie Oświaty

¹⁷⁴ *III Zjazd PZPR*, Stenogram, Warszawa 1959, s. 54.

¹⁷⁵ *IV Zjazd PZPR od 15 do 20 czerwca 1964. Podstawowe materiały i dokumenty*, Warszawa 1964, s. 19. Cz. Kupisiewicz, *Szkolnictwo w procesie przebudowy. Kierunki reform oświatowych w krajach uprzemysłowionych 1945–1980*, Warszawa 1982, s. 37 i 38.

¹⁷⁶ Zespół ten tworzyli nauczyciele specjaliści poszczególnych przedmiotów nauczania w szkołach wszystkich typów. Organizatorem pracy komisji przedmiotowej lub branżowej został sekretarz komisji. Funkcję tę pełnił etatowy pracownik Departamentu Programów Nauczania – specjalista w zakresie danego przedmiotu nauczania lub specjalności zawodowej.

wszystkie decyzje dotyczące programów nauczania ostatecznie podejmowały władze państwowe.

Nowy program, wprowadzony po 1961 roku, zalecał wychowanie uczniów na świadomych i twórczych obywateli PRL, a w szczególności ukształtowanie postaw naukowego poglądu na świat, wychowanie w duchu socjalistycznej moralności, ukształtowanie przekonania o społecznej, ekonomicznej i moralnej wyższości socjalistycznego ustroju społecznego nad ustrojem kapitalistycznym, przygotowanie do czynnego udziału w socjalistycznej gospodarce i kulturze. W rzeczywistości to partia, poprzez Kuratoria Okręgów Szkolnych, zarządzała szkołami wszystkich szczebli¹⁷⁷. Włocławskie szkoły zobowiązane były również do realizacji treści nauczania zawartych w programach opracowanych przez władze oświatowe po uprzednim skonsultowaniu z władzami partyjnymi. We Włocławku przedstawiciele miejskich władz oświatowych kontrolowali w szkołach realizację zaleceń władz partyjnych dotyczących treści kształcenia dzieci i młodzieży¹⁷⁸. Istotne znaczenie dla definiowania celów kształcenia i wychowania miało VII Plenum KC PZPR poświęcone problematyce młodzieży, które odbyło się w dniach 27–28 listopada 1972 roku¹⁷⁹.

Nauczyciele pracujący w szkołach otrzymywali z Ministerstwa Oświaty broszury programowe, opracowane przez Departament Programów Nauczania i specjalistów z Centralnego Ośrodka Metodycznego. Zawarte tam zagadnienia nauczyciele zobowiązani byli ściśle realizować. Nie pozostawiono im prawa wyboru. Stopień wypełniania obowiązków kontrolował dyrektor szkoły i zwierzchnie władze oświatowe. We Włocławku realizację programów nauczania i wychowania bezpośrednio w szkołach kontrolował dyrektor szkoły. Pod kątem realizacji programów nauczania

---

¹⁷⁷ T. Wiloch, *System szkolny*, s. 45.

¹⁷⁸ Relacja wspomnieniowa M. Słomskiego, który sam osobiście kontrolował realizację zaleceń władz partyjnych w szkołach włocławskich.

¹⁷⁹ *VII Plenum KC PZPR 27–28 listopada 1972. Podstawowe dokumenty i materiały*, Warszawa 1972. Przemówienie I Sekretarza KC PZPR tow. Edwarda Gierka, „Nowe Drogi” 1971, nr specjalny, s. 31. Na VIII Plenum KC w lutym 1971 roku sprawę młodzieży potraktowało jako problem kluczowy, stanowiąc propozycję niezbędnych zmian w systemie oświatowo-wychowawczym. Przede wszystkim w referacie E. Gierka po raz pierwszy zarysowana została wizja osiągnięcia w najbliższym czasie powszechności średniego wykształcenia. Wynik tych prac to dokument „O aktywny udział młodego pokolenia w budowie socjalistycznej Polski – zadania państwa, partii i narodu w wychowaniu młodzieży”, mający charakter też programowych przyjętych przez Plenum KC PZPR.

odbywały się również wizytacje inspektorów z Okręgowego Kuratorium Oświaty w Bydgoszczy¹⁸⁰.

Po raz pierwszy w dziejach szkolnictwa polskiego w 1972 roku stworzono warunki do rozwiązywania problemów treści nauczania i wychowania w wyspecjalizowanych placówkach naukowo-badawczych. Uchwałą Rządu nr 161 z dnia 15 czerwca 1972 roku, powołano Instytut Programów Szkolnych¹⁸¹. Prowadził on prace naukowo-badawcze w zakresie treści kształcenia ogólnego oraz zajmował się opracowaniem odpowiednich dokumentów programowych w celu doskonalenia socjalistycznego systemu nauczania i wychowania w szkołach podstawowych, w szkołach średnich ogólnokształcących, szkołach specjalnych, szkołach dla pracujących oraz w szkołach zawodowych w dziale kształcenia ogólnego.

Nauczyciele nie mieli prawa wyboru podręczników do nauczania danego przedmiotu. Obowiązywały te same podręczniki do nauczania danego przedmiotu w całej Polsce. Władze oświatowe narzucały nauczycielom języka polskiego we wszystkich typach szkół ścisły kanon lektur¹⁸². Ograniczano w ten sposób inwencję nauczyciela. Przy odgórnym ustalaniu programów nauczania nie brano pod uwagę aktualnych problemów i zainteresowań uczniów¹⁸³. Pełna wersja programów nauczania w szkołach po raz pierwszy po wojnie ukazała się dopiero w 1950 roku. Prace w tym związane prowadziła specjalnie do tych celów powołana przez Ministerstwo placówka Państwowy Ośrodek Oświatowych Prac Programowych i Badań Pedagogicznych¹⁸⁴.

Narzucane sposoby ich realizacji i interpretacji, wytyczane cele i zadania dydaktyczno-wychowawcze obce dotychczasowej edukacji szkolnej były powodem tego, że niektórzy nauczyciele nie mogli przystosować się do odgórnych wymagań władz oświatowych. Część dobrych nauczycieli musiała odejść z zawodu¹⁸⁵.

---

¹⁸⁰ Każdy kurator opiekował się pewną liczbą przydzielonych mu placówek oświatowych.

¹⁸¹ M. Maciaszek, *Treści kształcenia i wychowania w reformach szkolnych PRL*, Warszawa 1980, s. 111.

¹⁸² Uchwała Rządu z dnia 15 marca 1972, nr 161 (MP 1972, nr 32, poz. 175).

¹⁸³ Należało omawiać z uczniami tylko te lektury, które były wyznaczone.

¹⁸⁴ Uczniowie rozwijali swoje zainteresowania oraz wzbogacali wiedzę na zajęciach pozalekcyjnych w tzw. kółkach przedmiotowych. Prowadzone one były zazwyczaj przez nauczycieli uczących danego przedmiotu.

¹⁸⁵ Na bazie tego ośrodka powstał w 1953 roku Instytut Pedagogiki, przekształcony w 1972 roku w Instytut Badań Pedagogicznych. Szkolnictwo zawodowe w 1971 roku otrzymało po raz

Druga połowa lat pięćdziesiątych zasadniczo nie zaznaczyła się większymi zmianami, jeśli chodzi o kierunek wychowania szkolnego. Pozwoliła jedynie dyrekcjom na większą swobodę w formułowaniu szczegółowych celów wychowawczych. Zalecenia ministerialne były bowiem bardziej ogólne i wzywały do podnoszenia jakości nauczania i wychowania oraz uwzględniania socjalistycznej edukacji. W centrum zainteresowania stanął, jak się wydawało, uczeń. Znalazło to natychmiastowe odbicie w formułowaniu przez szkoły planów wychowawczych¹⁸⁶.

Wszystkie podstawowe decyzje dotyczące szkolnictwa podejmowane były przez centralne władze PZPR, a dopiero w dalszej kolejności pracowały nad nimi władze resortu oświaty i środowiska pedagogiczne¹⁸⁷. Wszystkie szkoły wrocławskie otrzymywały zalecenia co do realizowanych treści dydaktyczno-wychowawczych z Wrocławskiego Inspektoratu Oświaty, który otrzymywał wytyczne z Kuratorium Okręgu Szkolnego w Bydgoszczy, a kuratorium otrzymywało zalecenia z Ministerstwa Oświaty w Warszawie¹⁸⁸.

Plany działalności szkół wszystkich szczebli opracowywano zgodnie z wytycznymi władz oświatowych i partyjnych. Uwzględniały potrzeby i możliwości szkoły¹⁸⁹. Opracowywane plany wychowawcze, zarówno dla poszczególnych klas w szkołach, jak i całej szkoły, musiały uzyskać akceptację kuratora. W przypadku braku zatwierdzenia, plan musiał być opracowany w nowej wersji.

Oceniając programy nauczania opracowywane przez władze szkolne w porozumieniu z władzami państwowymi na początku lat sześćdziesiątych, K. Lech pisał: „Najważniejszą wadą układu materiału nauczania w dzisiejszych programach jest rozdrobnienie tego materiału na dużą ilość szczegółowych tematów luźno tylko ze sobą powiązanych, nieuporząd-

---

pierwszy dokumentacje programowe wydane drukiem dla wszystkich zawodów i specjalności. Ogółem powstało 358 broszur programowych.

¹⁸⁶ B. Gromada, *Szkoły Sióstr Nazaretanek*, s. 367.

¹⁸⁷ S. Mauersberg, *Rozwój oświaty*, s. 352–356; K. Lech, *System nauczania*, Warszawa 1964, s. 91; M. Maciaszek, *Treści kształcenia*, s. 79. Dlatego też w roku szkolnym 1956/1957 do głównych zadań dydaktyczno-wychowawczych zaliczono: stałe pogłębienie zasad współczesnej pedagogiki i stosowanie jej w procesie nauczania i wychowania; budzenie zainteresowań uczniów; rozwijanie u młodzieży samodzielności myślenia i pracy; podnoszenie kultury języka ojczystego; budzenie i rozwijanie uczuć patriotycznych; uczenie kultury życia codziennego

¹⁸⁸ K. Bartnicka, I. Szybiak, *Zarys historii*, s. 205.

¹⁸⁹ Relacja wspomnieniowa M. Słomskiego, nauczyciela szkół wrocławskich.

kowanych logicznie ze względu na systematyczny opis poznawanej przez ucznia rzeczywistości. Programy wprowadzają obok siebie pojęcia nieadekwatne w stosunku do odpowiadającego im w programie zakresu zjawisk, budowane są na różnych – nie wiążących się bezpośrednio ze sobą poziomach ogólności, nie różnicują treści pojęć na rodzajowe i gatunkowe. Tematy te są później opracowywane niezależnie jedne od drugich, nie korzysta się przy tym prawie wcale z treści lekcji poprzednich¹⁹⁰. Biorąc pod uwagę powyższe krytyczne uwagi dotyczące treści dydaktycznych, w następnych latach autorzy programów nauczania rozpoczęli prace nad ich zmianą. Chodziło o zmniejszenie ilości przekazywanego materiału i powiązanego w logiczną całość¹⁹¹.

Nie pozostawiano przy ustalaniu programów nauczania żadnego miejsca na oddolną inicjatywę. Przyjęcie odgórnych wytycznych i ściśle podporządkowanie się wszelkim instrukcjom stanowiło niezbędny warunek funkcjonowania każdej szkoły. Od 1 września 1970 roku przeprowadzono korektę planu nauczania w szkołach wszystkich typów, zachowując dotychczasową globalną liczbę godzin nauki. Najistotniejsze zmiany wprowadzono w szkołach podstawowych i liceach ogólnokształcących. Dotyczyły one takich przedmiotów, jak: język polski, historia, biologia, geografia, matematyka i wychowanie techniczne¹⁹².

Równoległe z pracami programowymi przeprowadzono weryfikację podręczników szkół podstawowych i średnich wszystkich typów. W rezultacie dokonanych zmian nowe podręczniki lepiej służyły kształtowaniu ideowo-politycznych i patriotycznych postaw młodzieży.

---

¹⁹⁰ Zatwierdzone były przez Radę Pedagogiczną.

¹⁹¹ K. Lech, *System nauczania*, s. 91.

¹⁹² M. Maciaszek, *Treści kształcenia*, s. 79. Punktem wyjścia gruntownej weryfikacji programów nauczania było powołanie w znacznie szerszym składzie niż poprzednio, 19 nowych komisji do spraw programowych i podręczników w zakresie przedmiotów ogólnokształcących.

Rozdział III

Odbudowa szkolnictwa we Włocławku i zmiany ilościowe do 1975 roku

---

Odbudowa i rozwój podstawowego szkolnictwa państwowego

Od 20 stycznia 1945 roku zaczęto organizować we Włocławku szkolnictwo powszechne¹. Tego dnia bardzo duża grupa młodzieży wzięła czynny udział w manifestacyjnym pochodzie ulicami miasta, aby w ten sposób wyrazić swoje zadowolenie z wyzwolenia. W pochodzie tym, oprócz młodzieży, czynny udział wzięli też nauczyciele (choć ich grono było nieliczne) oraz działacze oświatowi². W dniu 31 stycznia 1945 roku odbyło się pierwsze zebranie nauczycieli, którego przedmiotem obrad była organizacja szkolnictwa na terenie Włocławka³.

W wyniku prac Komisji Szkolnej przy Zarządzie Miejskim we Włocławku dniu 8 lutego 1945 roku uruchomiono 6 szkół powszechnych⁴.

---

¹ AP-W, Remonty szkół powszechnych, pismo z dnia 17 kwietnia 1946, podpisane przez prezydenta miasta J. Kubeckiego (zob. załącznik nr 6); B. Moraczewska *Odbudowa szkolnictwa podstawowego we Włocławku w latach 1945–1950*, Zeszyty Naukowe WSHE, t. VIII, Nauki Pedagogiczne, Włocławek 2000, s. 9.

² AP-W, Zarząd Miejski we Włocławku. Wydział Ogólny. Oddział Szkolny, sygn. 224, 226; M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, [w:] *Włocławek. Dzieje miasta, t. II: Lata 1918–1998*, pod red. J. Staszewskiego, Włocławek 2001, s. 634; B. Moraczewska, *Odbudowa szkolnictwa*, s. 9.

³ *Monografia Szkół Handlowych (obecnie Ekonomicznych) we Włocławku*, pod red. Cz. Andrzejkowicza, Włocławek 1969, s. 50.

⁴ AP-W, Zarząd Miejski we Włocławku. Wydział Ogólny. Oddział Szkolny, sygn. 224; AP-W, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 254; M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 635; B. Moraczewska, *Odbudowa szkolnictwa*, s. 13. W *Monografii Szkół*

Tego samego dnia nastąpiło również rozpoczęcie roku szkolnego, zainaugurowane uroczystą mszą świętą w katedrze⁵. Natomiast według stanu na dzień 1 lipca 1945 roku Włocławek posiadał 8 szkół powszechnych III stopnia⁶. Do tych szkół uczęszczało 6520 dzieci, a 15%, czyli 978 dzieci nie realizowało obowiązku szkolnego. W grupie tych uczniów znalazła się młodzież przerośnięta rocznikiem, która w następnych latach nauki szkolnej przeszła do organizowanych różnego rodzaju kursów dokształcających i szkół dla dorosłych, oraz młodzieży pracującej.

Wkrótce po rozpoczęciu nowego roku szkolnego 1945/1946, w dniu 15 września 1945 roku, Włocławek legitymował się 12 szkołami powszechnymi⁷. W 1946 roku na terenie Włocławka było czynnych 12 publicznych szkół powszechnych, które mieściły się w 6 budynkach własnych, reszta w wynajętych. Nauka nadal odbywała się na 2–3 zmiany. Na 12 funkcjonujących szkół powszechnych we Włocławku 7 szkół było z najwyższą klasą siódmą i 5 szkół z najwyższą klasą ósmą⁸. W roku szkolnym 1946/1947 we Włocławku funkcjonowało 13 szkół powszechnych. W budynkach własnych mieściło się 9 szkół, a pozostałe 4 w lokalach wynajętych. Szkół powszechnych było 12. Funkcjonowała też szkoła ćwiczeń Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci i szkoła specjalna⁹. Łącznie w mieście funkcjonowało 16 szkół¹⁰.

W roku szkolnym 1946/1947 zostały zorganizowane w wielu szkołach powszechnych Włocławka klasy VIII – zgodnie z zaleceniami Zjazdu

---

Handlowych na s. 50 możemy znaleźć informacje, że otwarcie pierwszych sześciu szkół podstawowych i jednej ogólnokształcącej nastąpiło 10 lutego 1945 roku.

⁵ M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 637.

⁶ Dz. Urz. KOSP nr 3 z dnia 1 sierpnia 1945 roku, s. 312.

⁷ AP-W, Statystyka szkolna szkół powszechnych, pismo z dnia 15 września 1945 roku. Według danych z dnia 1 grudnia 1945 roku, KOSP w Toruniu, istniało we Włocławku 13 szkół powszechnych.

⁸ S. Burzyński, *Szkolnictwo powszechne*, (Dz. Urz. KOSP, 1948, nr 1, s. 19).

⁹ Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci (cyt. dalej RTPD) powstało w Warszawie w 1919 r. Prowadziło zakłady opiekuńczo-wychowawcze, szkoły i przedszkola, wychowując dzieci w duchu socjalistycznym. W 1946 r. wznowiło swą działalność. Po połączeniu się w 1949 r. z Chłopskim Towarzystwem Przyjaciół Dzieci powstało Towarzystwo Przyjaciół Dzieci (TPD). Działalność TPD do 1957 r. polegała głównie na organizowaniu szkół świeckich.

¹⁰ S. Burzyński, *Szkolnictwo powszechne*, (Dz. Urz. KOSP, 1948, nr 1, s. 19); H. Kopeczyński, M. Słomski, *Oświata w regionie*, [w:] *Kujawy i ziemia dobrzyńska w 40-lecie PRL*, pod red. R. Jadczała, Włocławek 1984, s. 319, autor podaje, iż szkół podstawowych na dzień 1 maja 1947 było 11 wraz ze szkołą ćwiczeń i dwoma szkołami prywatnymi, ponieważ zostały uwzględnione tylko szkoły ośmioklasowe.

Oświatowego w Łodzi. Na 16 szkół powszechnych ósmą klasę zorganizowano w 11 placówkach¹¹. Trudności kadrowe oraz lokalowe spowodowały jednak rezygnację we Włocławku z 8-klasowej szkoły podstawowej. W roku szkolnym 1947/1948 we Włocławku było 14 szkół powszechnych, w tym 1 specjalna i szkoła ćwiczeń. Mieściły się one w 6 budynkach własnych i 4 wynajętych, 4 szkoły musiały dzielić się budynkami. W następnym roku szkolnym liczba placówek nie uległa zmianie, a więc sytuacja lokalowa, a co za tym idzie warunki pracy uczniów i nauczycieli nie poprawiły się.

W dniu 1 września 1948 rok rozpoczęła swoją działalność edukacyjną Niższa Szkoła Muzyczna, która powstała z inicjatywy mecenasa E. Kulińskiego i nauczyciela muzyki Wiktora Niwińskiego. W tym roku uczęszczało do niej 80 uczniów, od których pobierano opłaty. Od 60 uczniów po 800 złotych, a od 20 pozostałych po 400 złotych¹². Od roku szkolnego 1948/1949 szkoła otrzymała nazwę Miejska Niższa Szkoła Muzyczna we Włocławku im. Kazimierza Łady i w tym roku szkolnym uczęszczało do niej 97 uczniów¹³. Na utrzymanie szkoły preliminowano w roku szkolnym 1948/1949 sumę 686 578 zł z czego udział miasta wynosił 349 000. Reszta była pokrywana z opłat za udział w różnego rodzaju imprezach szkolnych. Placówka ta mieściła się przy ul. Słowackiego 1. W następnych latach została ona przekształcona w średnią szkołę muzyczną, a dla jej potrzeb przekazano budynek przy ul. Toruńskiej 30 po szkole ekonomicznej¹⁴.

Szkoła miała za zadanie pogłębianie i rozwijanie zamiłowania do muzyki, przyswajanie teoretycznych i praktycznych wiadomości o muzyce oraz naukę gry na instrumentach muzycznych dostępnych dla młodzieży. Prowadziła nauczanie muzyki według programu państwowego dla niższych szkół muzycznych na podstawie rozporządzenia Ministra Kultury i Sztuki z dnia 7 grudnia 1945 roku o ustroju szkolnictwa muzycznego oraz w myśl dalszych rozporządzeń tego Ministra o programie i planie na-

---

¹¹ M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 256; B. Moraczewska, *Odbudowa szkolnictwa*, s. 15.

¹² AP-W, Zespół Zarząd Miasta. Miejska Szkoła Muzyczna w latach 1947–1948, sygn. 230, 239.

¹³ AP-W, Sprawozdanie z Wydziału Oświaty za okres od 1 stycznia 1948 do 1 listopada 1948, sygn. 58.

¹⁴ AP-W, Zespół Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (cyt. dalej PWRN). Wydział Oświaty, sygn. 57, 60; M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 653.

uczania oraz o kwalifikacjach i wynagrodzeniach nauczycieli¹⁵. W 1948 roku w szkole istniały klasy fortepianu, akordeonu i skrzypiec.

Reorganizacja szkół podstawowych prywatnych oraz systematyczna budowa nowych obiektów szkolnych powodowały zmiany numeracji szkół¹⁶. Szkoły wymieniane włącznie z rokiem szkolnym 1949/1950 mieściły się w następujących miejscach: Szkoła Podstawowa nr 1 przy Placu Staszica 1, Szkoła Podstawowa nr 2 przy Placu Staszica 1, Szkoła Podstawowa nr 3 przy ul. Nowomiejskiej 15, Szkoła Podstawowa nr 4 przy ul. Kilińskiego 30, Szkoła Podstawowa nr 5 przy ul. Kilińskiego 30, Szkoła Podstawowa nr 6 przy ul. Żeromskiego 28, Szkoła Podstawowa nr 7 przy ul. Łęskiej 20, Szkoła Podstawowa nr 8 przy Placu Kopernika, Szkoła Podstawowa nr 9 przy ul. Łęskiej 20, Szkoła Podstawowa nr 10 przy ul. Starodębskiej 38, Szkoła Podstawowa nr 11 przy ul. Żeromskiego 28, Szkoła Podstawowa nr 12 przy ul. Willowej 8, Szkoła Ćwiczeń przy ul. Łęskiej 54, Szkoła Podstawowa przy LZK przy ul. Mickiewicz 6, Szkoła Podstawowa LMK przy ul. Bechiego 1, Szkoła Specjalna przy ul. Brzeskiej 8¹⁷. W następnych latach szkolnych zlikwidowano niektóre szkoły podstawowe w ten sposób, że dwie mieszczące się w jednym budynku łączono w jeden organizm oświatowy, np. szkoły podstawowe nr 6 i nr 11 przy ul. Żeromskiego połączono w jedną placówkę oświatową nr 1.

Zarząd Oddziału RTPD we Włocławku otrzymał polecenie z Zarządu Głównego RTPD w Warszawie, aby założyć na terenie Włocławka świecką szkołę RTPD. Szkoła ta zgodnie z założeniami miała znajdować się w nowoczesnym budynku, posiadać odpowiednie sale wykładowe, pracownie, boisko, kuchnie. Jednakże oddział włocławski nie był w stanie wybudować odpowiedniego budynku na ten cel. Zarząd Oddziału RTPD zwrócił się do Kuratorium OSP z prośbą o przydzielenie na ten cel odpowiedniego budynku. KOSP powiadomiło, że Zarząd Miejski jest właścicielem budynków szkolnych i jako taki może przydzielić budynek na świecką szkołę

¹⁵ Dz.Urz. Min. Ośw., 1946, nr 1.

¹⁶ Zamknięcie szkoły J. Długosza we Włocławku nastąpiło w 1950 roku, a szkoły prowadzonej przez siostry Urszulanki w 1951 roku

¹⁷ AP-W, Wydział Oświaty we Włocławku, Arkusz organizacyjny szkół podstawowych na rok szkolny 1949/1950, sygn. 954; M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 259. W Szkole Ćwiczeń uczniowie Liceum Pedagogicznego odbywali praktykę zawodową. Była to szkoła bez rejonizacji.

RTPD¹⁸. Na wniosek Józefa Zawislaka, przewodniczącego Miejskiej Rady Narodowej i przewodniczącego Miejskiej Komisji Oświatowej, jedno-myślnie postanowiono, że z początkiem 1949/1950 roku szkolnego będzie uruchomiona szkoła podstawowa o charakterze świeckim, którą będzie prowadziło RTPD¹⁹. Zarząd Miejski we Włocławku w uchwale postanowił uwzględnić wniosek RTPD i przekazać gmach przy ul. Staszica na liceum pedagogiczne i szkołę świecką RTPD. Przekazanie tego obiektu uwarunkowane było pokryciem wydatków przez RTPD w kwocie 3 mln zł na utrzymanie i konserwację budynku. Do szkoły TPD nr 2 we Włocławku uczęszczały z reguły dzieci z rodzin bardzo ubogich i domów dziecka. Dzień szkolny rozpoczynał się zbiórką na korytarzu, gdzie młodzież słuchała wiadomości dziennika porannego i zarządzeń kierownika szkoły. W klasach młodszych nie było apeli rozpoczynających zajęcia.

W roku 1950 do LMK, przyłączona została Szkoła Podstawowa nr 1. W ten sposób powstała „jedenastolatka” i nadano jej nazwę Szkoła Podstawowa i Liceum Ogólnokształcące nr 2 im. Marii Konopnickiej we Włocławku²⁰. W 1959 roku „jedenastolatka” została podzielona na Szkołę Podstawową nr 5 i Liceum. Nie służyło to ani szkole podstawowej, ani też szkole średniej, gdyż ze względu na dużą liczbę uczniów panowała tam ciasnota.

Organizację szkolnictwa podstawowego, które w roku szkolnym 1952/1953 liczyło 13 szkół, przedstawia tabela 1.

Jak wynika z tabeli numeracja szkół podstawowych zmieniła się ze względu na to, że patronat nad niektórymi placówkami oświatowo-wychowawczymi przejęło TPD, organizacja społeczna odgrywająca w owym czasie dużą rolę w zakresie laicyzacji wychowania dzieci i oddziaływania w tym samym kierunku na społeczeństwo dorosłe²¹. Brak szkół z numerami 3, 6, 11 wynikał z tego, że szkołę nr 3 przekształcono na Szkołę TPD nr 2. Dlatego też w tym

¹⁸ AP-W, Miejska Komisja Oświatowa (cyt. Dalej MKOśw.). Wnioski, protokoły, uchwały, pismo w sprawie założenia szkoły świeckiej, sygn. 1360.

¹⁹ AP-W, Protokół z posiedzenia MKOśw. z dnia 28 lutego 1949, sygn. 58.

²⁰ M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 259.

²¹ Tamże, s. 261. Towarzystwo Przyjaciół Dzieci. W instrukcji z dnia 12 kwietnia 1950 roku, w sprawie organizacji roku szkolnego 1950/1951 polecono kuratorom otoczyć szkoły TPD specjalną opieką, by mogły spełnić swe zadania, dla których zostały powołane. Chodziło o zapewnienie im najlepszych pod względem politycznym i naukowym dyrektorowi nauczycieli, stworzenie dobrych warunków lokalowych oraz zapewnienie odpowiedniego wyposażenia, (Dz. Urz. Min. Ośw. 1950, nr 6, poz. 88).

roku wystąpił pewien chaos w numeracji szkół, przejawiający się w istnieniu dwóch szkół z numerem 2, tzw. szkoły TPD i publicznej²².

Tab. 1. Organizacja szkół podstawowych we Włocławku w roku szkolnym 1952/1953

Szkoła	Liczba uczniów	Liczba nauczycieli
TPD nr 1	692	19
TPD nr 2	612	16
Nr 2	730	18
Nr 4	403	12
Nr 5	380	9
Nr 7	392	15
Nr 8	464	16
Nr 9	448	10
Nr 10	440	11
Nr 12	332	9
Ćwiczeń	252	10
Przy LMK	307	6
Przy LZK	313	8
Razem	5 785	159

Źródło: M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 260.

Z danych zawartych w powyższej tabeli wynika, że najwięcej uczniów uczęszczało do szkoły podstawowej nr 2, bo 730 uczniów, najmniej pomijając szkołę ćwiczeń uczęszczało do szkoły przy LMK, bo 307 uczniów. Najwięcej uczniów na jednego nauczyciela przypadało w szkole przy LMK, bo 51,2 ucznia, najmniej zaś w szkole podstawowej nr 7, bo 26,1, pomijając szkołę ćwiczeń²³. Można więc przypuszczać, że uczniowie ze szkoły podstawowej nr 7 mieli najkorzystniejsze warunki do nauki i mogli osiągać lepsze wyniki w nauce z uwagi na to, że nauczyciel każdemu z uczniów mógł poświęcić więcej czasu i z pewnością materiał nauczania był lepiej przyswajany przez uczniów w mniejszej grupie klasowej. Poza tym w mniejszych grupach były znacznie lepsze warunki higieniczne i zdrowotne dla uczniów.

²² M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 638.

²³ W szkole ćwiczeń uczniowie Liceum Pedagogicznego odbywali swoje praktyki zawodowe.

Tab. 2. Państwowe nakłady finansowe na szkolnictwo podstawowe we Włocławku w latach 1950–1965*

Lata	Nakłady finansowe (w złotych)
1951	162 858
1952	145 000
1953	1 47 500
1954	2 456 000
1955	3 384 000
1956	1 651 000
1957	469 000
1958	2 572 000
1959	8 001 000
1960	10 514 000
1961	4 710 000
1962	3 310 000
1963	9 040 000
1964	4 150 000
1965	8 200 000
Razem	32 924 000

* Pisząc o nakładach na szkolnictwo na tej stronie i następnych pragnę zaznaczyć, iż w omawianym okresie zmieniała się wartość złotówki. Inflacja bowiem w latach 1945–1950 była bardzo szybka. Po wymianie starych na nowe złote w 1950 roku tempo inflacji zostało ograniczone, ale nadal ona istniała i wartość nabywcza złotówki malała.

Źródło: AP Włocławek, Nakłady państwowe na inwestycje wg gałęzi gospodarki narodowej w latach 1951–1965.

Jak widać z powyższym danych nakłady finansowe państwa na szkolnictwo podstawowe w poszczególnych latach było zróżnicowane. W roku 1953 nakłady te wynosiły 147 500 zł, a w 1954 wzrosły do kwoty 2 456 000 zł. W roku 1957 nakłady finansowe wynosiły tylko 436 900 zł, a w 1958 wzrosły już do 2572 mln zł. Najwyższe nakłady na szkolnictwo podstawowe poniesiono zostały w 1960 roku i 1963 roku, ale związane to były z przygotowaniem do wprowadzenia ośmioklasowej szkoły podstawowej. Nakłady finansowe na szkolnictwo znacznie spadło w roku 1964 i wyniosło tylko 4150 mln zł.

W 1947 roku w znacznej większości włocławskich szkół naukę prowadzono na trzy zmiany, a w niektórych na dwie. Z tej przyczyny nie

próbowano mimo zaleceń władz obejmowania obowiązkiem szkolnym ósmego rocznika. Zgodnie z Instrukcją Ministra Oświaty z dnia 4 maja 1948 roku organizowano we Włocławku szkoły siedmioklasowe (siedmioletnie). Dwie z nich łączyły się ze szkołami średnimi. Były to Liceum Ziemi Kujawskiej i Liceum Marii Konopnickiej, tworząc jednolite, ogólnokształcące, jedenastoletnie szkoły stopnia podstawowego i licealnego. Fakt ten jednak niewiele wpłynął na odciążenie pozostałych rejonów w związku z ciągłym, dużym przyrostem dzieci w wieku szkolnym. Zaęszczenie wzrosło po zastosowaniu dekretu z dnia 23 marca 1956 roku, którym wprowadzono zasadę obowiązkowego ukończenia szkoły siedmioklasowej, zamiast obowiązku uczęszczania do 14 roku życia.

Artykuły 6–10 ustawy o rozwoju systemu oświaty i wychowania poświęcone szkole podstawowej, stanowiły podwalinę reformy. Szkoła podstawowa stała się organizacyjną i programową podstawą całego systemu kształcenia i wychowania. Ośmioletnia szkoła podstawowa miała na celu lepsze przygotowanie uczniów do dalszego kształcenia się i zdobywania kwalifikacji zawodowych. W chwili wprowadzenia reformy ośmioletniej szkoły podstawowej uważano, że powinna ona sprzyjać zacieśnieniu więzi szkoły z życiem oraz ogólnemu podniesieniu poziomu kultury²⁴.

W dniu 5 września 1960 roku uruchomiona została we Włocławku przy ul. Leśnej pierwsza szkoła podstawowa jako „Pomnik Tysiąclecia Państwa Polskiego”²⁵. W 1961 roku otwarto nową Szkołę Podstawową nr 16, która mieściła się w gmachu przy Placu Staszica²⁶.

W roku szkolnym 1961/1962 wszystkie placówki oświatowe we Włocławku rozpoczęły realizację ustawy z 15 sierpnia 1961 roku, przedłużającej okres kształcenia w szkole podstawowej z 7 do 8 lat. Ważnym i istotnym postanowieniem ustawy dotyczącym 8-letniej szkoły podstawowej była zasada świeckości szkoły oraz świeckiego charakteru całokształtu nauczania i wychowania we wszystkich placówkach.

²⁴ *Ustawa o rozwoju systemu oświaty i wychowania w Polsce Ludowej*, Warszawa 1961, s. 48–49.

²⁵ Relacja wspomnieniowa pani D. Piaseckiej, nauczycielki pracującej latach 1950–1975 w Inspektoracie Szkolnym Miasta Włocławka i Szkole Podstawowej nr 6.

²⁶ „Gazeta Kujawska”, 1961, 2–3 września; rozmowa z Ł. Bejgrowicz nauczycielką pracującą w latach 1946–1974 w szkołach podstawowych Włocławka; Zespole Szkół Zawodowych; Zasadniczej Szkole Rolniczej; Internacie Zespołu Szkół Zawodowych.

W dniu 25 września 1965 roku wydany został Statut Szkoły Podstawowej jako załącznik do zarządzenia Ministra Oświaty²⁷. Statut ten został podpisany przez ówczesnego Ministra Oświaty Waclawa Tułodzieckiego. Po zatwierdzeniu tego statutu straciły moc wszelkie dotychczasowe przepisy w przedmiocie uregulowanym tym zarządzeniem. W statucie określone zostały cele i zadania szkoły podstawowej i jej założenia organizacyjne. Określono również organizację nauczania i wychowania oraz zadania kierownika i rady pedagogicznej. Omówione zostały organizacje uczniowskie i młodzieżowe. Ósmy rozdział statutu poświęcono omówieniu współpracy z rodzicami i komitetem rodzicielskim. W punkcie dziesiątym znalazły się postanowienia końcowe dotyczące wyboru patrona szkoły, używania pieczęci i posiadania przez szkołę sztandaru.

Kolejnym etapem reformy szkolnej było wprowadzenie od 1 września 1966 roku powszechnej i obowiązkowej 8-letniej szkoły podstawowej. Przez przedłużenie nauczania o rok stworzone zostały niezbędne warunki do daleko idącej przebudowy programów nauczania szkół wszystkich typów i podniesienia poziomu nauczania oraz wychowania. Baza szkolna we Włocławku została zabezpieczona oraz odpowiednio przygotowana kadra pedagogiczna do realizacji 8-letniej szkoły podstawowej.

W roku szkolnym 1969/1970 we Włocławku działalność dydaktyczno-wychowawczą prowadziło 17 szkół powszechnych z liczbą oddziałów 333 i liczbą uczniów 13 271. We wszystkich szkołach powszechnych pracowało 474 nauczycieli²⁸. Jak to się kształtowało w poszczególnych szkołach podstawowych ilustruje tabela 3.

Dane zawarte w tabeli ilustrują nam, że najmniejszą liczbę oddziałów, bo 16 posiadały szkoły nr 2, 8, 13 i 16. Było to związane z liczbą uczniów pobierających naukę w danej placówce. Ze względu na specjalistyczną działalność dydaktyczno-wychowawczą prowadzoną w szkole nr 13 liczba oddziałów i nauczycieli były dość duże w stosunku do liczby dzieci.

---

²⁷ Statut Szkoły Podstawowej. Załącznik do zarządzenia Ministra Oświaty z dnia 25 września 1965 roku, Nr GM 2-4120/65 (Dz. Urz. Min. Ośw., 1965, nr 13, poz. 145); M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 296–306.

²⁸ Zob. załącznik nr 7.

Tab. 3. Szkoły podstawowe we Włocławku z liczą oddziałów, nauczycieli i uczniów w roku szkolnym 1969/1970

Szkoła	Liczba oddziałów	Liczba uczniów	Liczba nauczycieli
Nr1	24	780	32
Nr2	16	650	17
Nr 3	28	1 050	30
Nr 4	23	752	31
Nr 5	22	717	23
Nr 6	27	1 010	38
Nr 7	25	856	33
Nr 8	16	635	17
Nr 9	27	1 020	39
Nr 10	30	1 150	40
Nr 11	18	720	20
Nr 12	22	849	33
Specjalna nr 13	16	330	17
Nr 14	27	1 014	28
Nr 15	28	1 030	31
Nr 16	16	630	18
Nr 18	26	978	27
Razem	333	13 271	474

Źródło: jak w tab. 1, s. 268.

Największa liczba uczniów przypadającego na jednego nauczyciela pomijając szkołę specjalną, była w szkole podstawowej nr 2, bo 38, 2 ucznia, najmniejsza zaś w szkole podstawowej nr 4, bo 24,2 ucznia.

Informacje zawarte w tabeli 1 i nr 3 upoważniają do stwierdzenia, że warunki pracy nauczycieli szkół podstawowych, a tym samym i uczniów w wyniku rozwoju szkolnictwa podstawowego ulegały znacznej poprawie. Świadczy o tym fakt, iż w roku szkolnym 1969/1970 w znaczący sposób zmniejszyła się liczba uczniów przypadająca na jednego nauczyciela z 51,2 w roku szkolnym 1952/1953 do 38,2.

Zamieszczone w tabeli 4 dane upoważniają do wysunięcia wniosku, że liczba uczniów szkół podstawowych we Włocławku systematycznie rosła. Największy wzrost w liczbie uczniów nastąpił w latach 1955-1960, co było związane z wyżem demograficznym, który napłynął w tych latach do szkół podstawowych. W latach 1955-1960 wzrosła znacznie liczba absolwentów, z 643 w 1955 roku, do 1088 w 1960. Było to wynikiem

większego napływu dzieci do szkół podstawowych. W tych latach wzrosła również w znaczący sposób liczba nauczycieli, ze 135 w roku 1955 do 287 w roku 1960.

Tab. 4. Rozwój szkolnictwa podstawowego we Włocławku w latach 1945-1970

Wyszczególnienie	1945	1950	1955	1960	1965	1970
Liczba uczniów	4 861	5 877	7 182	10 889	10 454	11 236
Liczba izb lekcyjnych	81	120	120	147	176	251
Ucznów na 1 izbę lekcyjną	60	49	60	62	59	45
Liczba oddziałów	111	148	163	186	194	330
Uczni na 1 oddział	44	40	38	38	35	34
Liczba nauczycieli pełnozatr.	88	102	135	287	306	364
Uczniów na 1 nauczyciela	55	57	53	38	34	32
Liczba absolwentów	286	613	643	1 088	1 017	1461

Źródło: jak w tab. 1, s. 251-273.

Szkolnictwo podstawowe z roku na rok mogło liczyć na dogodniejsze warunki pracy, co powodowało osiąganie lepszych wyników. Można zatem skonstatować, że szkolnictwo podstawowe w omawianym okresie rozwijało się pomyślnie.

2. Szkolnictwo podstawowe dla dorosłych i młodzieży pracującej z uwzględnieniem problemu likwidacji analfabetyzmu

Przed oświatą dorosłych od początku Polski Ludowej stanęły wielkie i doniosłe zadania społeczne. Należało udostępnić masom ludowym pełnowartościową kulturę ogólnonarodową i zdemokratyzować wartości kulturalne w najszerzych kręgach ludności.

Wyłoniła się konieczność odbudowy moralnej człowieka i przywrócenie mu godności, sponiewieranej przez warunki wojenne i okupacyjne. Nieposzanowanie cudzej własności, niechęć do długotrwałego wysiłku, brak odpowiedzialności za słowa i czyny oraz plaga alkoholizmu były po

wojnie groźnymi zjawiskami, z którymi starała się walczyć szkoła. Włączyć całą ludność w nurt ofiarnej pracy, przekonać ją o celowości i słuszności dokonujących się przeobrażeń ideologicznych i gospodarczych – to cel, jaki przyświecał szeroko pojętej pracy oświatowo-wychowawczej dorosłych w tamtych czasach.

Jeśli sprawność umysłowa uczniów szkół dla pracujących w porównaniu z uczniami szkół młodzieżowych jest wyraźnie niższa, to i ogólne spojrzenie na strukturę, organizację oraz funkcjonowanie szkół dla pracujących musi być też inne. Chodzi tutaj o dostosowanie do tych szkół programów i podręczników, o właściwy dobór kadry nauczycielskiej, metod i środków dydaktycznych, a ogólniej – o taką modernizację szkół dla pracujących, w której rzeczywiste potrzeby życia gospodarczego i uczniów pracujących wysunięte będą na plan pierwszy²⁹.

Ogólnik Ministerstwa Oświaty z dnia 29 sierpnia 1945 roku w sprawie kursów doksztalających i szkół podstawowych dla dorosłych zalecał tworzenie stałych trzyletnich szkół dla młodocianych od 15 do 18 roku życia i dla dorosłych powyżej 18 lat życia³⁰. Do odbycia kursu zobowiązani byli wszyscy analfabeci do lat 50. Pocieszające jednak było to, że wielu starszych wiekiem analfabetów zgłosiło się i ukończyło kurs³¹. Szkoły te przeznaczone były dla młodocianych i dorosłych, którzy we właściwym czasie nie mogli ukończyć normalnej szkoły podstawowej³².

Organizację kursów doksztalających w zakresie szkoły podstawowej II i III stopnia rozpoczęto w lutym i marcu 1945 roku. Były one przeznaczone dla osób, które nie uczęszczały do szkoły podstawowej lub jej nie ukończyli³³. Osoby chcące uzyskać świadectwo szkoły podstawowej musiały poddać się egzaminowi z zakresu materiału nauczania pełnej szkoły podstawowej. Kursy kończyły się uroczystym egzaminem, polegającym

---

²⁹ Z. Wiatrowski, *Myśli i działania pedagogiczne*, Włocławek 2001, s. 225 i 226. Szersze omówienie tych problemów znajduje się w pracy J. Półturzyckiego, *Rozwój i problemy szkolnictwa dla dorosłych w Polsce Ludowej*, Wrocław 1972, w artykułach Z. Wiatrowskiego, *O nową koncepcję systemu szkolnictwa średniego dla pracujących*, „Oświata Dorosłych”, 1972, nr 4; tenże, *Szkoły dla pracujących doskonalące w zawodzie*, „Szkoła Zawodowa”, 1974, nr , cz. 1, nr 6, cz. 2.

³⁰ S. Białas, *Organizacja szkolnictwa w Polsce*, Kraków 1950, s. 90.

³¹ Ogólnik Min. Ośw. z dnia 29 sierpnia 1945 roku (Dz. Urz. Min.Ośw., 1945, nr 4, poz. 182).

³² Tamże.

³³ S. Białas, *Organizacja szkolnictwa*, s. 89.

na napisaniu najprostszego listu czy podania. Egzekwowano od nich również pewne wiadomości matematyczne i o Polsce współczesnej. Osiągający pozytywne wyniki otrzymywali świadectwa ukończenia IV klasy.

Okresem wzmożonej ofensywy oświatowo-kulturalnej był rok 1947/1948. W dniu 23 maja 1947 roku ukazało się rozporządzenie Ministerstwa Oświaty o obowiązku dokształcania się młodzieży do lat 18 w zakresie pełnej szkoły podstawowej, z mocą obowiązującą od 1 września 1947 roku. W czerwcu 1947 roku w instrukcji dotyczącej oświaty dla dorosłych, Ministerstwo Oświaty poleciło, aby na kursach dokształcających dla dorosłych prowadzić w dalszym ciągu skuteczną akcję stopniowej likwidacji analfabetyzmu, zatem kursy stopnia I przeznaczone dla analfabetów i pół-analfabetów winny być organizowane przede wszystkim innymi pracami oświatowymi i to nie tylko w zakresie tzw. systematycznego kształcenia, ale również na prawach pierwszeństwa w całokształcie prac oświatowo-kulturalnych³⁴.

W akcję zwalczania analfabetyzmu we Włocławku była włączona młodzież ze starszych klas szkoły podstawowej i ze szkół średnich, polegała ona na tym, że osoby te pod kierunkiem nauczyciela w ramach pracy społecznej uczyły czytać i pisać analfabetów i półanalfabetów ze swojego bliskiego sąsiedztwa³⁵.

Należy wspomnieć, iż w dwóch pierwszych latach po wojnie, mimo wielu prób nie weszły w życie projekty ustaw, które dotyczyły obowiązku uczenia się wszystkich osób nieumiejących czytać i pisać. Na taki stan wywarły wpływ warunki ekonomiczne, społeczne i polityczne oraz inne pilniejsze potrzeby³⁶. W końcu kwietnia 1949 roku prezes Rady Ministrów powołał specjalnego Pełnomocnika Rządu do Walki z Analfabetyzmem, którym został S. Matuszewski. Na mocy zarządzenia Pełnomocnika Rządu z dnia 3 maja 1949 roku pracę rozpoczęła Główna Komisja Społeczna do Walki z Analfabetyzmem, w skład której wchodziłi przedstawiciele partii politycznych, organizacji młodzieżowych ZMP, wojska, organizacji społecznych, związków zawodowych i instytucji państwowych, które zgodnie ze swym charakterem zajmowały się pracą wydawniczą i kultu-

³⁴ Instrukcja Min. Ośw. z czerwca 1947 roku (Dz. Urz. KOSP, 1947, nr 9, poz. 221).

³⁵ Relacja wspomnieniowa pani D. Piotrowskiej.

³⁶ „Gazeta Pomorska” z 10 września 1949, nr 278, s. 4.

ralno-oświatową. Podobne komisje zostały powołane w województwach, powiatach i gminach.

Szeroko zakrojona w zakresie walki z analfabetyzmem rozpoczęła się dopiero od chwili uchwalonej przez Sejm dnia 7 kwietnia 1949 roku ustawy w sprawie likwidacji analfabetyzmu³⁷. Ustawa ta wprowadziła „społeczny obowiązek bezpłatnej nauki dla analfabetów i półanalfabetów” w wieku od 14 do 50 roku życia³⁸. Największe nasilenie działań oświatowych przewidziano w miesiącach jesienno-zimowych tego roku. Mimo olbrzymiego wkładu pracy wyniki likwidacji analfabetyzmu nie były zadowalające, dlatego Pełnomocnik Rządu w październiku 1950 roku i w wrześniu 1951 roku wydał zarządzenia o przeprowadzeniu powszechnej kontroli wyników dotyczących rejestracji analfabetów, w wyniku której okazało się, że liczba osób nieumiejących czytać i pisać przewyższa oczekiwania. Było to wynikiem tego, że przy pierwszym spisie dużo osób nie ujawniło faktu, że nie umie pisać i czytać z różnych przyczyn, ale chyba najczęstszą był wstyd przed innymi osobami³⁹. Dzięki ofiarności całego społeczeństwa, a zwłaszcza nauczycieli, już w dwa i pół roku od rozpoczęcia akcji, 21 grudnia 1951 roku, Pełnomocnik Rządu do Walki z Analfabetyzmem, Stefan Matuszewski, mógł stwierdzić, że analfabetyzm jako zjawisko masowe został w Polsce zlikwidowany⁴⁰. We Włocławku analfabetyzm jako zjawisko masowe według władz miasta został zlikwidowany znacznie wcześniej, bo już 21 kwietnia 1951 roku⁴¹.

---

³⁷ Ustawa Sejmowa o Likwidacji Analfabetyzmu w Polsce (DzU R P, 1949 nr 25, poz. 177; M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 72. Zob. załącznik nr 8); *Liceum im. M. Konopnickiej we Włocławku. Monografia*, pod red. M. Baczyńskiego, Włocławek 1970 s. 131. W ustawie o likwidacji analfabetyzmu można przeczytać, że: „w celu likwidacji analfabetyzmu, będącego spuścizną rządów burżuazyjnych i obszarnictwa oraz zapory na drodze Polski Ludowej do pełnego rozwoju gospodarczego i kulturalnego narodu, wprowadza się społeczny obowiązek bezpłatnej nauki dla analfabetów i półanalfabetów. Obowiązek ten rozciąga się na wszystkich nieumiejących czytać i pisać w wieku od 14 do 50 roku życia”.

³⁸ AP-W, Zarządzenie Pełnomocnika Rządu do Walki z Analfabetyzmem z 1950, nr 14, sygn. 858; *Liceum im. M. Konopnickiej*, s. 61 i s. 190; H. Konopka, A. Konopka, *Leksykon historii Polski po II wojnie światowej 1944–1997*, Warszawa 1999, s. 15.

³⁹ M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 72; T. Pasierbiński, *Problemy likwidacji analfabetyzmu w Polsce Ludowej*, Warszawa 1960, s. 395.

⁴⁰ M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 72; T. Pasierbiński, *Problemy likwidacji analfabetyzmu*, s. 395.

⁴¹ *Monografia Szkół Handlowych*, s. 51.

W końcu 1947 roku powołano Radę Społeczną do zwalczania analfabetyzmu, złożoną z przedstawicieli zarządów głównych demokratycznych ugrupowań politycznych, organizacji ideowo-wychowawczych młodzieży i społeczno-oświatowych. Rada Społeczna była organem doradczym i pomocniczym Ministerstwa Oświaty w przeprowadzaniu społecznej akcji zwalczania analfabetyzmu⁴². W 1948 roku powołano Departament Oświaty i Kultury Dorosłych Ministerstwa Oświaty, który zaplanował sieć terenowych kursów, zespołów i kół nauczania analfabetów. Przystąpił też do przygotowywania odpowiednich książek i pomocy naukowych⁴³.

Z początkiem września 1949 roku na podstawie wytycznych Pełnomocnika Rządu przystąpiono do walki z analfabetyzmem. Była to planowa akcja likwidacji analfabetyzmu. Obok nauczycieli w walce tej brała czynny udział młodzież szkolna, zarówno szkół podstawowych, jak i średnich oraz organizacje masowe. W wyniku prowadzenia tej akcji dużym nakładem sił i środków, spora liczba analfabetów zdobyła umiejętności czytania i pisania oraz uzyskała warunki do dalszego kształcenia i awansu społecznego. Wielu spośród byłych analfabetów ukończyło nie tylko szkołę podstawową, ale i średnią, a następnie studia wyższe. Jednocześnie z akcją likwidacji analfabetyzmu odbywał się proces doksztalcania dorosłych na poziomie szkoły podstawowej.

Przy przyjmowaniu uczniów do szkoły podstawowej dla pracujących przestrzegano następujących zasad: do klasy wstępnej przyjmowani byli kandydaci na podstawie świadectwa ukończenia III klasy szkoły podstawowej lub zaświadczenia o zdaniu egzaminu na kursie nauczania początkowego stopnia II bądź też na podstawie egzaminu wstępnego z języka polskiego i matematyki; do klasy V przyjmowani byli kandydaci na podstawie świadectwa ukończenia klasy IV lub wstępnej bądź też po złożeniu egzaminu wstępnego ustnego lub pisemnego z języka polskiego i matematyki; do klasy VI i VII przyjmowani byli kandydaci na podstawie świadectwa szkolnego uprawniającego do przyjęcia do danej klasy lub po złożeniu egzaminu wstępnego pisemnego i ustnego z języka polskiego i matematyki oraz z pozostałych przedmiotów objętych programem nauczania w klasach niższych.

⁴² Ustawa Sejmowa o Likwidacji Analfabetyzmu w Polsce (DzU RP, 1949, nr 25, poz. 177).

⁴³ Tamże.

Na podstawie instrukcji Ministerstwa Oświaty z 12 maja 1950 roku o organizacji szkolnictwa ogólnokształcącego dla pracujących, w 1950 roku, szkolnictwo dla dorosłych przekształcono w szkolnictwo dla pracujących⁴⁴.

Szkoła podstawowa dla pracujących była odtąd czteroletnia i obejmowała klasy: wstępną oraz V, VI i VII, odpowiadające analogicznie podziałowi na klasy szkoły podstawowej dla dzieci. Ukończenie szkoły podstawowej dawało szansę na awans społeczny i zawodowy. Wraz z organizacją tych szkół zlikwidowano szkoły semestralne. W rezultacie tych zmian organizacyjnych, liczba szkół dla pracujących wzrosła.

Niezależnie od szkół dla dorosłych prowadzono także na terenie Włocławka kursy dokształcające II i III stopnia w zakresie szkoły podstawowej. Słuchacze kursów, chcąc uzyskać świadectwa szkoły podstawowej, musieli poddać się egzaminowi z zakresu materiału nauczania pełnej szkoły podstawowej. Pomimo trudności, kursy dokształcające odegrały poważną rolę, zapewniając swym słuchaczom możliwość zdobycia wykształcenia podstawowego. Głównym bowiem celem było dostarczenie nowej „ludowej inteligencji”, rekrutującej się spośród robotników i chłopów.

Na szczególną uwagę w zakresie zadań szkolnictwa podstawowego we Włocławku zasługuje walka z analfabetyzmem. W 1945 roku została powołana Komisja Oświaty Dorosłych, która miała za zadanie nakłaniać osoby dorosłe do ukończenia szkoły na poziomie podstawowym. Indywidualne wysiłki w tym zakresie niektóre szkoły rozpoczęły już w 1945 roku.

Kursy początkowe nauki pisania i czytania we Włocławku od 1945 roku obejmowały 240 godzin w ciągu 5 miesięcy po 12 godzin tygodniowo. Z reguły kursy tworzone od 15 uczestników jednak zdarzały się i mniejsze grupy. Punkty te rozmieszczono przede wszystkim w szkołach, zakładach pracy i koszarach. W przypadkach kalectwa czy podobnych trudności prowadzono nauczanie indywidualne w domach rodzinnych.

W 1945 roku we Włocławku funkcjonowały również trzy szkoły dla dorosłych: Nr 1 przy pl. Staszica w Szkole Podstawowej zostaje, Nr 2 przy ul. Kilińskiego w Szkole Podstawowej nr 4 i 5, Nr 3 przy ul. Lipnowskiej

---

⁴⁴ Dz. Urz. Min. Ośw., 1950, nr 8, poz. 120.

w Szkole Podstawowej nr 12⁴⁵. Zespoły planowego czytania nie znalazły zrozumienia wśród ludności Włocławka, dlatego zostały rozwiązane wkrótce po ich założeniu.

W dniu 3 lutego 1947 roku we Włocławku została zorganizowana I konferencja dla działaczy oświaty dorosłych, kierowników kursów dokształcających i placówek oświaty dorosłych. Analizowano na niej problemy związane z pobieraniem nauki przez osoby dorosłe na poziomie szkoły podstawowej oraz omówiono kwestię korzystania z księgozbiorów Powiatowej Biblioteki we Włocławku, przez osoby uczące się pisać i czytać⁴⁶.

Poziom naukowy kursów dla dorosłych uzależniony był od samych słuchaczy. W środowisku Włocławka zainteresowanie nauką było duże. Z tego też względu postanowiono uruchomić w latach następnych więcej takich form kształcenia. Jednak ze wstydu mieszkańcy Włocławka niechętnie zgłaszali się na kursy początkowe.

W roku szkolnym 1947/1948 we Włocławku zostały zorganizowane następujące formy kształcenia dorosłych na poziomie podstawowym: dwie Państwowe Szkoły Powszechnie dla Dorosłych o 28 oddziałach, do których uczęszczało 1024 słuchaczy, a uczyło 22 nauczycieli⁴⁷. Państwowa Szkoła Powszechna nr 1 mieściła się przy Publicznej Szkole Powszechniej nr 1 we Włocławku ul. Stodólna 25, a Państwowa Szkoła Powszechna dla Dorosłych nr 2 mieściła się przy Publicznej Szkole Powszechniej nr 11 i 6 przy ul. Kościelnej 28⁴⁸; jeden kurs dokształcający w zakresie Szkoły Powszechniej dla Dorosłych, gdzie słuchaczami byli funkcjonariusze Urzędu Bezpieczeństwa, Milicji Obywatelskiej, Ochrony Państwa i Służby Wojskowej o 3 oddziałach, uczestniczyły w nim 142 osoby, a uczyło 8 nauczycieli⁴⁹. Działalność edukacyjną prowadzono również na kursach początkowych dla analfabetów przy Oddziałach Powiatowych Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych oraz kursach dokształcających w zakresie Szkoły Powszechniej dla Dorosłych⁵⁰. Zorganizowano ponadto jed-

⁴⁵ AP-W, Akta komisje i delegacje szkolne i oświatowe, sygn. 224.

⁴⁶ AP-W, Sprawozdanie z prac oświatowych wśród dorosłych za 1946/1947, sygn. 858, s. 70.

⁴⁷ AP-W, Sprawozdanie opisowe z prac kulturalno-oświatowych wśród dorosłych za rok szkolny 1947/1948, sygn. 858, s. 88.

⁴⁸ AP-W, Akta Powszechniej Szkoły dla Dorosłych przy Placu Staszica 1, sygn. 238.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ AP-W, Sprawozdanie opisowe z prac kulturalno-oświatowych wśród dorosłych za rok szkolny 1947/1948, sygn. 858, s. 88.

ną Szkołę Pracy Społecznej Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych z 3 oddziałami, 86 słuchaczami i 4 nauczycielami. Odmienną formą oświaty wśród dorosłych był Uniwersytet Powszechny TUR we Włocławku z 2 oddziałami, 66 uczniami i 4 nauczycielami⁵¹. Ponadto z prac kulturalno-oświatowych w tym okresie na uwagę zasługują świetlice, w których spotykały się osoby chcące nauczyć się pisać oraz czytać, zespoły dobrego i planowego czytania. We Włocławku w poradniach samokształceniowych pracowało 3 pracowników oświatowych – w zespołach samokształceniowych 6, a w zespołach planowego czytania 22⁵². Utworzono kursy doszkalające I, II, III stopnia, powołano Komitet Biblioteczny, który zorganizował Koło Czytelnika Książki dla Dorosłych oraz urządził 10 dniową Wystawę Książki Powojennej. Inspektorat Oświaty Szkolnej we Włocławku przeprowadził Święto Oświaty Dorosłych, na którym zebrał 282 000 zł na walkę z analfabetyzmem i rozszerzenie szkolnictwa na poziomie podstawowym wśród osób dorosłych i młodzieży pracującej⁵³. Urządzono 8 wieczorków autorskich i popularno-naukowych w ramach akcji czytelnika. Prowadzona była też akcja wyświetlania filmów oświatowych oraz przezroczy we wszystkich prawie placówkach oświaty dorosłych. Zwrócono również uwagę na ważną rolę zajęć artystycznych w wychowaniu dorosłych. W roku szkolnym 1947/1948 bardzo uwydatniła się współpraca organizacji społecznych i politycznych w krzewieniu oświaty dorosłych. Ważną sprawą okazało się dostarczanie pracownikom oświatowym odpowiednich książek, materiałów oraz klisz do aparatów projekcyjnych.

Kursy I stopnia na terenie miasta Włocławka w roku szkolnym 1947/1948 prowadziły Szkoły dla Dorosłych oraz Powiatowy Oddział Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych przy 6 zakładach pracy. Zmniejszono w ten sposób liczbę analfabetów na terenie miasta Włocławka. Kursy takie jednak nie rozwiązywały problemu walki z analfabetyzmem, a to z uwagi na niechęć uczęszczania na nie, mimo iż były one zatwierdzone i odpowiednio przygotowane przez Inspektorat Szkolny we Włocławku. Niekiedy jednak przymusem można było wpłynąć na opornych,

---

⁵¹ Tamże, s. 88-89.

⁵² Tamże, s. 89.

⁵³ Tamże, s. 90. (jest to kwota łącznie zebrana z miasta Włocławka i powiatu, ponieważ w tym roku nie wyszczególniono oddzielnie Włocławka, zrobiono to dopiero w roku następnym).

aby uczęszczali na zajęcia. Uczestnicy kursów nabierali zamiłowania do czytania i widoczne były efekty ich pracy. Słuchacze kursów korzystali z usług szkół powszechnych, przy których odbywały się zajęcia, oraz z pomocy Inspektoratu Szkolnego, dostarczającego pism oświatowych. Przy szkołach istniały zespoły samokształceniowe i zespoły dobrego czytania. W obu szkołach założono organizacje młodzieżowe, jak Związek Walki Młodych, do którego należała znaczna liczba młodzieży. Wyniki osiągnięte przez szkoły w dużym stopniu można było zawdzięczać kierownikom tych szkół oraz gronu wychowawców.

Całoroczne spostrzeżenia realizacji programu wykazały, że 2 godziny tygodniowo przeznaczone na historię i naukę o Polsce i świecie współczesnym w semestrze VI są stanowczo niewystarczające wobec ogromu materiału. Z uwagi na ważność zagadnień tego przedmiotu powiększono tygodniowy wymiar godzin do przynajmniej 3 kosztem przyrody, która zajmowała 5 godzin tygodniowo. 4 godziny tygodniowo w zupełności wystarczały na realizację programu tego przedmiotu.

Ogólnie można powiedzieć, że znaczna część kursów dla dorosłych była na dobrym poziomie. Najgorsze wyniki osiągnęli funkcjonariusze Urzędu Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej. Wynikało to z nieregularnego uczęszczania na zajęcia, co z kolei wiązało się z charakteru ich pracy zawodowej. Wysłano wniosek, aby słuchacze kursów mieli zredukowane godziny pracy służbowej, co polepszyłoby w ten sposób istniejący stan rzeczy, ale jednostki nadrzędne nie wyraziły zgody.

W roku szkolnym 1947/1948 w szkołach dla dorosłych we Włocławku zorganizowano ponadto 2 semestralne kursy nauki początkowej, które ukończyło 108 osób⁵⁴. W skróconych terminach w 1948 roku uczyło się 189 osób. Pod koniec roku szkolnego 1947/1948 podjęto akcję zwalczania analfabetyzmu przy udziale czynnika społecznego w oparciu na samorządzie terytorialnym.

Uniwersytet Powszechny Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych w roku szkolnym 1947/1948 we Włocławku cieszył się dużym powodzeniem wśród słuchaczy. Opierał on swoją działalność na 2-letnim progra-

---

⁵⁴ Tamże, s. 92.

mie zgodnym z ówczesnymi poglądami politycznymi, dlatego w roku następnym, to jest 1948/1949, zwiększono liczbę oddziałów.

Od 1 listopada 1948 roku rozpoczęła się nauka na kursie dla analfabetów i półanalfabetów, zorganizowanym przez Związek Metalowców we Włocławku. Nauczanie analfabetów i półanalfabetów na wszystkich rodzajach kursów w roku szkolnym 1948/49, prowadzono w 10 kompletach w szkołach i w sześciu zakładach pracy⁵⁵. Miejska Sekcja Społeczna do zwalczania analfabetyzmu przy Miejskiej Komisji Oświatowej, przeznaczyła na ten cel 100 796 zł⁵⁶. Nauka na wszystkich rodzajach kursów dla dorosłych była bezpłatna. W roku szkolnym 1948/1949 we Włocławku istniały dwie szkoły powszechne dla dorosłych z liczbą młodzieży 1020, a w 1949/1950 już 3 szkoły z liczbą młodzieży 1206⁵⁷.

W roku szkolny 1948/1949 we Włocławku działało 20 świetlic zakładów pracy utrzymywanych przez PRZZ i prowadzących również działalność oświatową wśród dorosłych. W tych świetlicach były prowadzone zespoły czytelnicze i samokształceniowe. W tym roku szkolnym liczba słuchaczy na kursach I stopnia wynosiła 130, a na kursach II stopnia 192, gdzie pracowało 17 nauczycieli. Indywidualnie korzystało z nauki 28 osób, które z różnych powodów nie korzystały z nauki zbiorowej. Nauka odbywała się w Publicznych Szkołach Powszechnych nr 2, 3, 4, 5, 11, 12 oraz w zakładach pracy takich jak: Celuloza, Zarząd Miejski, Zakłady Przemysłu Drzewnego, Zakład Metalowo-Papierniczy⁵⁸. Wydatki na naukę analfabetów ponosił Skarb Państwa i Zarząd Miasta Włocławka. Z preliminowanej kwoty 60 000 zł w roku szkolnym 1948/1949 na walkę z analfabetyzmem wydatkowano 39 000 zł⁵⁹.

Na kursach I stopnia we Włocławku w 1948/1949 roku uczestniczyły 292 osoby, a w 1949/1950 już 656 osób⁶⁰. Jak widać z powyższych danych, młodzież co roku chętniej i odważniej podejmowała decyzję o podjęciu nauki. W roku szkolnym 1948/1949 we Włocławku 28 osób nauczanych

---

⁵⁵ AP-W, Wnioski, protokoły i materiały z posiedzenia Komisji Oświatowej (cyt. dalej KOśw.) za 1948.

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ AP-W, Wnioski, protokoły i materiały z posiedzenia KOśw. za 1950.

⁵⁸ AP-W, Sprawozdanie z akcji zwalczania analfabetyzmu w 1948/1949 we Włocławku, sygn. 858.

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ AP-W, Wnioski, protokoły i materiały z posiedzenia KOśw. za 1950.

było indywidualnie przez 24 członków Związku Młodzieży Polskiej. Kierownicy kursów wydawali zaświadczenia ukończenia nauki elementarzo-wej, był to semestr I. Dla przeprowadzenia egzaminów z programu nauki poelementarzo-wej był to semestr II, a Komisje Egzaminacyjne powołał Inspektorat Szkolny⁶¹.

Pod nadzorem pedagogicznym w roku szkolnym 1948/1949 został utworzony Uniwersytet Powszechny we Włocławku z 2 semestrami i 65 słuchaczami i 6 nauczycielami. Założono też 3 Uniwersytety Niedzielne oraz 16 zespołów czytelniczych⁶². W tym roku została przeprowadzona wizytacja i lustracja wszystkich szkół, kursów dla analfabetów I i II stopnia, Uniwersytetu Powszechnego, Uniwersytetów Niedzielnych, zespołów czytelniczych i bibliotek. Przygotowano też III Okręgowe Święto Młodzieży. Zorganizowano ponadto Igrzyska Oświatowe. Przeprowadzono Tydzień Oświaty Książki i Prasy z wystawami książek, kiermaszami i innymi imprezami, a w akcji zbiórkowej zebrano z miasta Włocławka kwotę 142 575 zł, w całości przekazując ją Pełnomocnikowi Rządu do Walki z Analfabetyzmem⁶³.

W październiku odbyła się dwukrotnie konferencja dla kierowników placówek oświatowych dla dorosłych i jednodniowa konferencja nauczycieli uczących na kursach dla dorosłych we Włocławku. Odbyła się też dwudniowa konferencja dla przeszkolenia członków organizacji Związku Nauczycielstwa Polskiego, do nauczania indywidualnego analfabetów. Wydano upoważnienia 31 osobom, które jako przewodniki metodyczne otrzymały podręczniki „Start”⁶⁴.

Na terenie Włocławka w I półroczu 1948/1949 roku istniały dwie państwowe Szkoły Powszechnie dla Dorosłych, które obejmowały jednocześnie młodzież w wieku do 17 lat, niezatrudnioną oraz młodzież starszą do 21 lat, przeważnie zatrudnioną a ponadto dorosłych powyżej 30 lat⁶⁵. Szczupłe pomieszczenia przy dość znacznej liczbie słuchaczy i prowadzenie nauki na dwie zmiany stworzyły dla nauczycieli i uczniów trudne

⁶¹ AP-W, Sprawozdanie opisowe z prac oświatowo-kulturalnych wśród dorosłych za rok szkolny 1948/1949, sygn. 858, s. 102–112.

⁶² Tamże, s. 102.

⁶³ Tamże, s. 103, dla porównania z rokiem poprzednim w powiecie zebrano kwotę 151 637 zł.

⁶⁴ Tamże, s. 104.

⁶⁵ Tamże, s. 109.

warunki pracy. Zmusiło to Inspektorat Szkolny do założenia w II półroczu trzymiesięcznej szkoły dla dorosłych w gmachu gimnazjum im. J. Długosza. Ten nowy stan rzeczy umożliwił zorganizowanie nauczania w trzech szkołach na jedną zmianę, przez co podniosła się frekwencja uczniów, a tym samym i stan wychowawczy tych szkół, zwłaszcza tej, która znalazła pomieszczenie w odpowiednio urządzonym budynku prywatnego gimnazjum. Wyrazem dokonanych zmian były należyte wyniki pracy stwierdzone przy egzaminach sprawdzających i promocyjnych.

Przeprowadzona w latach 1948 i 1949 rejestracja ludności ujawniła faktyczną liczbę analfabetów w wieku od 14 do 50 lat na terenie Włocławka, stanowili oni blisko 5% ogółu ludności⁶⁶. Nastręczała ona wiele trudności, gdyż nie wszyscy ją dokonujący umieli to zrobić taktownie, a wielu analfabetów nie miało ochoty się ujawnić. W roku szkolnym 1948/1949 zarejestrowano we Włocławku 508 analfabetów, a w 1949/1950 już 2158. Skierowań do nauki w roku szkolnym 1948/49 otrzymało 300 osób, a w roku 1949/1950 już 955⁶⁷.

W roku szkolnym 1948/1949 założono we Włocławku trzecią Państwową Szkołę Podstawową dla Dorosłych. W tych trzech szkołach uruchomiono 33 semestry z 1224 słuchaczami i 32 nauczycielami⁶⁸.

W roku szkolnym 1948/1949 w finansowaniu kursów dla analfabetów we Włocławku udział brały następujące instytucje i organizacje: Inspektorat Szkolny 1 640 000 zł, TUR 144 000 zł, Powiatowa Rada Związków Zawodowych 218 000 zł, Samorząd terytorialny 260 000 zł, Miejska i Powiatowa Komisja Społeczna do Walki z Analfabetyzmem 141 000 zł, w tym 50% ze Święta Oświaty, razem 2 403 000 zł. Były to wszystkie wydatki łącznie z osobowymi świadczeniami rzeczowymi i innymi⁶⁹.

We Włocławku funkcję pełnomocnika miejskiego do walki z analfabetyzmem, od 1949 roku, powierzono ówczesnemu prezydentowi m. Wło-

⁶⁶ AP-W, Zarząd Miejski we Włocławku. Oddział szkolny. Oświata pozaszkolna, kształcenie analfabetów w 1948, sygn. 237; S. Dąbrowski, *Dzieje szkolnictwa miasta Włocławka*, [w:] *Monografia Liceum im. M. Konopnickiej we Włocławku 1918–1968*, Włocławek 1970, s. 132 podaje, iż spis przeprowadzony w 1949 roku ujawnił ostatecznie liczbę sięgającą 9 000 analfabetów we Włocławku.

⁶⁷ AP-W, Wnioski, protokoły i materiały z posiedzenia KOśw. za 1950.

⁶⁸ AP-W, Sprawozdanie opisowe z prac oświatowo-kulturalnych wśród dorosłych za rok szkolny 1948/1949, sygn. 858, s. 102.

⁶⁹ Tamże, s. 111.

clawka Józefowi Zawiaślakowi. Podinspektorem do tych spraw ze strony wydziału oświaty została Leokadia Kończowa⁷⁰.

W 1949 roku czynnych było 13 kursów dla analfabetów, na które uczęszczało 292 słuchaczy, a zarejestrowanych było 508⁷¹. W tym roku prowadzono we Włocławku kursy I, II i III stopnia, ze szczególnym zwróceniem uwagi na utrzymanie kursów początkowego nauczania, założono także Uniwersytet Niedzielny Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych we Włocławku. Również w tym roku Szkołę Pracy Społecznej powiększono do 4 klas⁷². Istniała też szkoła dla funkcjonariuszy MO i UB, Obozu Pracy i Straży Więziennej. Uczęszczało do niej około 180 słuchaczy⁷³. W tym roku w ramach oświaty dla dorosłych we Włocławku pracowały dwa zespoły dobrego czytania: jeden przy Straży Pożarnej liczący 22 słuchaczy, drugi prowadzony przez Stowarzyszenie Oświatowe „Czytelnik” na Glinkach, liczące 18 słuchaczy. Czynna była też Szkoła Pracy Społecznej TUR, licząca 140 uczniów i Uniwersytet Powszechny z 286 uczniami⁷⁴.

Pod koniec roku szkolnego 1949/1950 we Włocławku istniały 4 szkoły podstawowe dla dorosłych. Państwowa Szkoła Podstawowa dla Dorosłych we Włocławku nr 2 otrzymała orzeczenie organizacji z dniem 1 września 1950 roku, pismem Wydziału Oświaty⁷⁵. Zajęcia odbywały się codziennie z wyjątkiem sobót w godzinach od 16.00 do 21.05. Orzeczenie organizacyjne z dniem 1 września 1950 roku⁷⁶ otrzymała także Państwowa Szkoła Podstawowa dla Pracujących nr 3 we Włocławku. Mieściła się ona w Szkole Podstawowej nr 10 przy ul. Starodębskiej 38. Zajęcia odbywały się codziennie z wyjątkiem sobót w godzinach od 15.30 do 19.40. Szkoła Podstawowa dla Pracujących nr 4 we Włocławku otrzymała orzeczenie organizacji z dniem 8 listopada 1950 roku, pismem Wydziału Oświaty⁷⁷. Szkoła mieściła

⁷⁰ S. Dąbrowski, *Dzieje szkolnictwa*, s. 131.

⁷¹ AP-W, Wnioski, protokoły i materiały z posiedzenia KOśw. za 1950.

⁷² AP-W, Plan pracy w zakresie oświaty i kultury dorosłych na rok szkolny 1948/1949, sygn. 858, s. 18,

⁷³ AP-W, Dane statystyczne do budżetu za 1948.

⁷⁴ AP-W, Wnioski, protokoły, uchwały z posiedzenia KOśw. za 1949.

⁷⁵ AP-W, Szkolnictwo podstawowe dla dorosłych, nr pisma powołującego OD 45454/50, sygn. 858.

⁷⁶ Tamże.

⁷⁷ Tamże.

się w budynku Domu Młodego Robotnika we Włocławku, przy Zakładach Papierniczych na ul. Janka Krasickiego 69. Zajęcia odbywały się codziennie z wyjątkiem środy i soboty w godzinach od 16.00 do 20.05.

W roku szkolnym 1949/1950 Inspektorat Szkolny we Włocławku w zakresie oświaty dorosłych zorganizował kursy dla analfabetów I i II stopnia, szkoły dla dorosłych. Utworzono Uniwersytet Powszechny CRZZ o większej liczbie nowych semestrów i Uniwersytety Niedzielne. W Robotniczym Domu Kultury we Włocławku stworzono dwie poradnie: świetlicową i czytelnictwa. Założono 48 zespołów czytelniczych i samokształceniowych. Zorganizowano 4 konferencje kierowników zespołów oświatowych.

Program szkoły podstawowej dla pracujących od roku 1950 odpowiadał programowi nauczania następujących klas względnie semestrów. Szkoła podstawowa dla pracujących obejmowała: kurs wstępny; klasę V, VI i VII. Szkoła 11-letnia ogólnokształcąca obejmowała: klasę III i IV; klasę V, VI i VII. Szkoła powszechna dla dorosłych obejmowała: semestr III, IV, V i VI⁷⁸.

W ramach czynu „majowego” w roku 1950/1951 przez Powiatową Radę Związków Zawodowych założony został we Włocławku Dom Społeczno-Oświatowy. O lokal ten czynił starania Inspektorat Szkolny i uzyskał zgodę na zajęcie jego z przeznaczeniem na Dom Oświatowy, lecz z braku środków na utrzymanie i urządzenie zgodził się na powierzenie go Powiatowej Radzie Związków Zawodowych w celu założenia Robotniczego Domu Oświatowego. W tym roku utworzono przy tej placówce Poradnię Świetlicową i Czytelniczą.

Do podniesienia poziomu czytelnictwa w roku 1950/1951 przyczyniły się trzy ważne czynniki: przekształcenie większej liczby kadr pracowniczych dla zespołów czytelniczych i samokształceniowych; dostarczenie zespołom przez Inspektorat Szkolny i Powiatową Bibliotekę kompletów książek o jednym tytule oraz założenie punktów bibliotecznych. Zespoły oddziaływały bezpośrednio na otoczenie, rozbudzając zamiłowanie do czytelnictwa wśród swoich słuchaczy. Znaczna większość analfabetów i półanalfabetów najchętniej zgłaszała się na kursy początkowego naucza-

---

⁷⁸ AP-W, Instrukcja w sprawie organizacji roku szkolnego 1950/1951 w szkolnictwie ogólnokształcącym. Załącznik do zarządzenia Mir. Ośw., 1950, nr V KD-III 4/50.

nia. Większe zainteresowanie tą formą zdobywania umiejętności czytelnicy były u osób młodszych. Natomiast starsze osoby dorosłe nie przejawiały chęci do czytelnictwa, samokształcenia czy wykładów.

Scentralizowanie oświaty dorosłych doprowadziło do jej zbiurokratyzowania. Natomiast podporządkowanie pracy oświatowej w początkach lat pięćdziesiątych politycznym celom propagandowym zburzyło popularyzowane treści. Oświata dorosłych, rozwijająca się w początkach Polski Ludowej i odpowiadająca wielorakim potrzebom społecznym, stawiała się z biegiem lat coraz dalsza od zaspokajania intelektualnych aspiracji i dążeń środowisk.

W 1950 roku masowo zamierały uniwersytety powszechne i szkoły pracy społecznej, koła samokształceniowe. W tym roku utworzono nową organizację oświatową Towarzystwo Wiedzy Powszechnej, której zadaniem stało się propagowanie idei socjalistycznych i wiązanie społeczeństwa z nowym ustrojem społecznym. Realizowano to głównie za pomocą imprez i odczytów.

Drobną liczbą tych, którzy nie mogli otrzymać świadectwa zajęli się Wydział Oświaty organizując w miarę potrzeby dalsze szkolenie⁷⁹. Dla chętnych otwarto przy szkołach kilka „Kursów Dobrego Czytania”, które przetrwały do roku szkolnego 1953–1954. Inni, by uzyskać pełne wykształcenie podstawowe, wstępowali do istniejących już wówczas we Włocławku szkół dla pracujących. W tym okresie istniały cztery szkoły dla dorosłych, przy ul. Starodębskiej 38, Kilińskiego 30, Łęgskiej 20 i przy fabryce Celulozy. W każdej z nich było od 6 do 7 oddziałów, pracowało 12 etatowych nauczycieli⁸⁰. W miarę, jak potrzeby w tym zakresie malały, poczęto je likwidować.

W 1955 roku we Włocławku prowadziły działalność edukacyjną cztery szkoły dla pracujących, mieszczące się przy ulicach Łęgskiej 20, Kilińskiego 30; Starodębskiej 38 i Bojowników Proletariatu 28. Ogółem do tych szkół w tym roku uczęszczały 503 osoby⁸¹.

⁷⁹ S. Dąbrowski, *Dzieje szkolnictwa*, s. 132.

⁸⁰ Tamże, s. 132.

⁸¹ AP-W, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej (cyt. dalej PPRN) we Włocławku. Wydział Oświaty. Protokoły kontroli i wizytacji szkół dla pracujących za lata 1951–1957, sygn. 1031.

W połowie lat pięćdziesiątych narastały wypowiedzi krytykujące masowe akcje centralne w systemie oświaty dorosłych. Dopiero po 1956 roku zaczęto rozszerzać intensywną działalność oświatową, zmierzając do odrodzenia tych kierunków i form pracy, które przyczyniają się do wzbogacenia osobowości i skuteczniejszego kształcenia człowieka dorosłego. Odrodziły się rozmaite kluby i koła samokształceniowe. Zaczęły od nowa powstawać Uniwersytety Powszechne i Ludowe. Ożywiły się regionalne stowarzyszenia oświatowe i naukowe. Rozwojowi uległ także zespół form umożliwiających zdobycie wykształcenia ludziom pracującym bez odrywania ich od pracy zawodowej. Szkoły podstawowe dla pracujących prowadziły naukę w czasie wolnym od pracy, w trybie zaocznym lub korespondencyjnym, tworząc rozgałęziony system oświatowy o doniosłym znaczeniu społecznym. Wszystkie organizacje społeczne i samorządowe oraz partie polityczne współpracowały ze sobą w dziedzinie szerzenia oświaty i kultury dorosłych we Włocławku.

W celu pełniejszej realizacji zadań w zakresie nauczania początkowego wśród młodzieży i dorosłych, Wydział Oświaty we Włocławku prowadził ewidencję osób nie umiejących czytać i pisać i zalecały kierownikom szkół podstawowych rejestrowanie dotąd nieobjętych nauczaniem analfabetów i półanalfabetów, zgodnie z zarządzeniem Ministra Oświaty z dnia 27 marca 1953 roku nr OD 4-575/53 i Dz. Urz. Ministra Oświaty nr 5/53⁸². Dla osób, które ukończyły kursy nauki początkowej i nie mogły uczęszczać do szkoły dla dorosłych lub na kursy w zakresie klas V–VII szkoły podstawowej we Włocławku, organizowane były kursy w zakresie czytelnictwa początkowego. Punkty początkowego czytelnictwa indywidualnego organizowane były przy szkołach, bibliotekach powszechnych, świetlicach i zakładach pracy.

W 1958 roku przestała prowadzić działalność dydaktyczną dla pracujących szkoła przy ul. Kilińskiego, a w dwa lata później szkoła przy zakładzie Celulozy i przy ul. Łęgskiej. Szkoły te ulegały stopniowej likwidacji w miarę jak potrzeby w tym zakresie malały. Z dawnych pozostała tylko jedna, przy ul. Starodębskiej 38. Uczyło się w niej w roku szkolnym 1966/1967 około 130 osób, jednak liczba ta ulegała ciągłym wahaniom.

---

⁸² AP-W, Wytyczne Min. Ośw. na rok szkolny 1958/59w zakresie oświaty wśród dorosłych, s. 31, sygn. 858.

Uczniowie rekrutowali się zazwyczaj z młodocianych pracowników różnych zakładów, którzy pod naciskiem władz szkolnych zmuszani byli do ukończenia siedmiu klas. W tym czasie nie wprowadzono jeszcze VIII klasy. W roku 1962 zorganizowano nową szkołę dla pracującej młodzieży przy Państwowym Domu Wychowawczym. Uczyło się w niej w tym okresie 34 chłopców. Podlegała ona bezpośrednio Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego w Bydgoszczy.

W 1959 roku Szkoła Podstawowa dla Pracujących nr 2 została przeniesiona z lokalu szkoły nr 5 do budynku szkoły nr 14 przy ul. Starodębskiej 38. Placówka znalazła się w dużo gorszych warunkach lokalowych⁸³. Po zakończeniu generalnej akcji zwalczania analfabetyzmu celem umożliwienia młodzieży ukończenia szkoły podstawowej w dogodniejszych dla niej warunkach, tworzono oddzielne szkoły lub klasy dla uczniów opóźnionych w nauce, na zasadach określonych w zarządzeniu Ministra Oświaty z dnia 5 lutego 1958 roku⁸⁴. W tym roku zwiększono we Włocławku liczbę kursów ogólnokształcących w zakresie programu nauki klas V–VII szkoły podstawowej. Kursy ogólnokształcące organizowane były z liczbą uczestników od 5 do 15, a kursy dla głuchych i niewidomych od 5 do 10 osób, w granicach 500 godzin lekcyjnych. W roku szkolnym 1963/1964 istniały jeszcze we Włocławku dwie szkoły podstawowe dla pracujących, do których uczęszczało 115 uczniów.

Zmiana w systemie kształcenia dorosłych i młodzieży pracującej na poziomie szkoły podstawowej nastąpiła w 1969 roku, kiedy to obok dawnego systemu klas V–VII, utworzono nowy system obejmujący klasy VI–VIII. Uczący się byli obowiązani do zrealizowania nowego programu ośmioklasowej szkoły podstawowej, obowiązującego od 1961 roku.

Następnie w 1973 roku do systemu nauki szkoły podstawowej dla dorosłych wprowadzono możliwość przygotowania zawodowego. Takie rozwiązanie zyskało wielu zwolenników i znacznie zwiększyła się liczba dorosłych kończących szkołę podstawową.

⁸³ AP-W, PP i MRN we Włocławku. Wydział Oświaty. Sprawozdania z prac oświatowych wśród dorosłych za lata 1959–1960, sygn. 858; AP-W, PP i MRN, Szkoła Podstawowa dla Pracujących nr 2 we Włocławku. Arkusze organizacyjne, plany pracy, sprawozdania powizytacyjne w roku szkolnym 1959/1960, sygn. 1614.

⁸⁴ Zarządzenie Mir. Ośw. z dnia 5 lutego 1958 roku (Dz. Urz. Mir. Ośw., 1958, nr 2).

W roku szkolnym 1973/1974 istniały dwie szkoły podstawowe dla pracujących. Jedna na ul. Leśnej przy Domu Wychowawczym i druga na ul. Łęskiej 54, do której uczęszczało jeszcze 316 słuchaczy, a uczyło w niej 13 nauczycieli⁸⁵.

Na koniec należy zauważyć, że władze polityczne, administracyjne i oświatowe Włocławka zwracały szczególną uwagę na rozwój oświaty dorosłych, ta bowiem forma kształcenia w bezpośredni sposób wpływała na wzrost produkcji w zakładach pracy.

Szkoły dla dorosłych brały żywy udział we wszystkich uroczystościach państwowych, społecznych czy igrzyskach artystycznych, w ramach Okręgowego Złotu Młodzieży. Szkoły wizytowane były gruntownie przez podinspektora Oświaty i Kultury Dorosłych oraz kilkakrotnie przez przedstawicieli wyższych władz szkolnych.

Największą aktywność w akcji zwalczania analfabetyzmu wykazała Powiatowa Rada Związków Zawodowych, która żywo interesowała się stanem frekwencji. Zaopatrywała też w materiały piśmienne i regularnie wypłacała należności zatrudnionym na kursach nauczycielom. W finansowaniu kursów dla analfabetów udział brali: Inspektorat Szkolny; TUR; Powiatowa Rada Związków Zawodowych; Samorząd Terytorialny; Miejska i Powiatowa Komisja Społeczna do Walki z Analfabetyzmem.

3. Prywatne szkolnictwo ogólnokształcące we Włocławku w latach 1945–1961

3.1. Szkoła prowadzona przez ss. urszulanki Unii Rzymskiej (OSU)

Po zakończeniu II wojny światowej ss. urszulanki rozpoczęły swoją działalność edukacyjno-wychowawczą. Budynek urszulanek mieścił się przy placu Kopernika 2/4/6 i rogu ul. Cyganki. Po wyzwoleniu Włocławka siostry otrzymały budynek internatu. Gmach gimnazjum zatrzymała armia radziecka dla swoich potrzeb i zwróciła go dopiero w 1947 roku. 18 lutego 1945 roku ss. urszulanki wznowiły zajęcia w szkole podstawowej, zorga-

---

⁸⁵ AP-W, Organizacja pracy w szkołach podstawowych we Włocławku w latach 1973/1974, sygn. 939.

nizowanej w salach internatu oraz w pomieszczeniach ss. niepokalanek na Glinkach, w Liceum Ziemi Kujawskiej, świetlicy Zakładów Celulozy i Papieru oraz w Seminarium Diecezjalnym. Zajęcia ss. urszulanki rozpoczęły z 4 najmłodszymi klasami. Prawdopodobnie równocześnie rozpoczęły się też lekcje w 3 młodszych klasach gimnazjum⁸⁶.

Podanie o zgodę na prowadzenie prywatnego gimnazjum i liceum siostry urszulanki, złożyły w kuratorium dopiero 27 czerwca 1945 roku. Pozytywną odpowiedź otrzymały po roku, w dniu 6 września 1946 roku i zaczęły tworzyć gimnazjum głównie z absolwentek swojej szkoły podstawowej⁸⁷.

Jego likwidacja z końcem roku szkolnego 1948/1949 uniemożliwiła otwarcie liceum. Szkoła podstawowa zakończyła swoją egzystencję 23 czerwca 1951 roku⁸⁸. Była to placówka o odmiennym charakterze, przeznaczona wyłącznie dla dziewcząt. Najwięcej dziewcząt pochodziło z rodzin katolickich rzemieślniczych i inteligenckich.

Plan jej działalności dostosowany był do planu sześcioletniego, dotyczącego przebudowy gospodarczej kraju. Szkoła została otwarta w dniu 4 września 1945 roku. Kuratorium okręgu Szkolnego Pomorskiego w Toruniu zatwierdziło statut i udzieliło zezwolenia na otwarcie prywatnej szkoły powszechnej ss. Urszulanek pismem z dnia 12 stycznia 1946 roku nr I-28/46⁸⁹.

Obwód szkolny przydzielony ss. Urszulankom w 1945 roku zamieszkiwali głównie robotnicy i rzemieślnicy. Córki rodziców wykonujących inne zawody stanowiły niewielki procent ogółu uczęszczających. Podobnie plebejskim pochodzeniem społecznym legitymowały się uczennice szkoły zawodowej. Tylko do gimnazjum uczęszczało sporo uczennic z rodzin inteligencji pracującej w wolnych zawodach⁹⁰.

⁸⁶ M. Pawlak, *Dawne włocławskie gimnazja*, s. 38; tenże, *Z dziejów Gimnazjum*, s. 14. Zob. załącznik nr 9.

⁸⁷ Archiwum Prowincjalne Urszulanek Unii Rzymskiej w Krakowie (cyt. dalej APUURz-K), Dom Zgromadzenia ss. Urszulanek we Włocławku nr 42; AAN-W, Zespół Akt Min. Ośw., Zakonne Licea Ogólnokształcące, sygn. 337; AAN-W, Ministerstwo Administracji Publicznej (cyt. dalej-MAP) odpowiedź na pismo kardynałów Hlonda i Sapięhy z 1948, sygn. 960; Dz. Urz. Min. Ośw., 1946, nr 7, poz. 242; Dz. Urz. Min. Ośw., 1947, nr 8, poz. 220; St., *Wrześniowe kalendarium*, „Życie Włocławka”, nr 9(17), wrzesień 2002, s. 14.

⁸⁸ M. Pawlak, *Dawne włocławskie gimnazja*, 38; tenże, *Z dziejów Gimnazjum*, s. 14.

⁸⁹ AP-W, Prywatna szkoła ss. Urszulanek we Włocławku, sygn. 1355.

⁹⁰ Pawlak, *Dawne włocławskie gimnazja*, s. 43; tenże, *Z dziejów Gimnazjum*, s. 17.

Przeciętnie w szkole powszechnej uczyło się 600–650 dziewcząt, a w szkole zawodowej 40, gimnazjum zaś ponad 100 uczniów. W latach działalności dydaktycznej naukę pobierał: w roku szkolnym 1945/1946 580 dziewcząt, w 1946/1947 591, w 1947/1948 już 663, w 1948/1949 uczyło się w tej szkole 677 dziewcząt, a w roku szkolnym 1949/1950 odnotowano 658 dziewcząt⁹¹. Można zauważyć, że liczba uczennic aż do roku szkolnego 1949/1950 systematycznie rosła. Jednak fakt zamknięcia placówki był nieunikniony, wszyscy, zarówno uczennice, jak i ich rodzice oraz władze szkoły ss. urszulanek zdawały sobie sprawę z tego faktu.

Także w okresie powojennym ss. urszulanki włączyły się do kształcenia zawodowego dziewcząt. 18 lipca 1945 roku Matka Christofora Szarska, przełożona gimnazjum, poprosiła Kuratorium o zgodę na otwarcie Prywatnej Szkoły Przysposobienia w Gospodarstwie Rodzinnym⁹². Kurator dr Czesław Skorupski pismem z 21 sierpnia tego roku powiadomił o swojej zgodzie na zorganizowanie proponowanej placówki z I i II stopniem kształcenia⁹³. Została ona otwarta 1 września 1945 roku jako szkoła I stopnia z jednorocznym programem nauczania, obejmującym następujące przedmioty: religia, język polski, historia, nauka o współczesnej Polsce, przyroda, hodowla roślin, rysunek, estetyka, śpiew. Wykładano też przedmioty zawodowe, takie jak: gotowanie, szycie i organizacja gospodarstwa domowego. W szkole ss. Urszulanek szczególnie nacisk musiano kłaść na przedmiot wiedza o Polsce współczesnej. Do Szkoły Przysposobienia w Gospodarstwie Rodzinnym uczęszczało od 40 do 50 dziewcząt. Szkoła ta swoją działalność zakończyła 31 sierpnia 1948 roku⁹⁴.

Po wojnie całym zakładem i jednocześnie szkołą podstawową kierowała S. Piecuchówna, szkołą zawodową B. Sternicka, gimnazjum Christofora Szarska, a internatem Henryka Sosnowska⁹⁵. Matką Przełożoną przez okres istnienia szkoły była Konstancyjna Baranowska⁹⁶. W okresie powojennym obok 5-7 matek i siostr uczyło dziewczęta kilkanaście świeckich

⁹¹ AP-W Prywatna Szkoła ss. Urszulanek we Włocławku, sygn. 1355.

⁹² APUURZ-K, Dom Zgromadzenia ss. Urszulanek we Włocławku, nr 79. Pokrycie kosztów prowadzenia szkoły przewidziano z opłat za naukę wg preliminarza budżetowego.

⁹³ M. Pawlak, *Z dziejów Gimnazjum*, s. 15.

⁹⁴ M. Pawlak, *Dawne włocławskie gimnazja*, s. 39.

⁹⁵ AP-B, Akta KOSP w Toruniu, sygn. 2837; M. Pawlak, *Dawne włocławskie gimnazja*, s. 41; tenże, *Z dziejów Gimnazjum*, s. 16.

⁹⁶ M. Pawlak, *Dawne włocławskie gimnazja*, s. 41; tenże, *Z dziejów Gimnazjum*, s. 16.

nauczycielek opłacanych przez państwo, ponieważ w 1945 roku szkoła podstawowa prowadzona przez ss. Urszulanki zgodnie z wytycznymi władz oświatowych miała stać się bezpłatną⁹⁷. Jednak dwie zachowane „Księgi opłat szkolnych za rok 1949/1950 i 1950/1951” podstemplowane są pieczętą Prywatna Szkoła Żeńska SS. Urszulanek we Włocławku⁹⁸. Z tego wynika, że uczennice wносиły jakieś opłaty na utrzymanie szkoły. Ze wspomnień jednej z Sióstr wynika, że gdy otwierano po wyzwoleniu szkołę powszechną wyniknął problem płatności, gdyż nowe władze mówiły o szkolnictwie bezpłatnym i wtedy inicjatywę przejął Komitet Rodzicielski. Z pewnością więc wnoszono niewielkie opłaty dobrowolnie⁹⁹.

Za naukę w gimnazjum uczennice wносиły opłaty, ale były one stosunkowo niskie. Dla przykładu ss. urszulanki we Włocławku w roku szkolnym 1947/1948 pobierały opłatę za naukę w następującej wysokości: w klasach od I do V – 800 złotych, w klasach od VI do VIII – 900 złotych. Dla porównania opłaty w roku szkolnym 1946/1947 wynosiły: w klasach od I do IV – 400 złotych, od V do VI – 500 złotych, od VII do VIII – 600 złotych¹⁰⁰. Opłaty za naukę systematycznie rosły, ale zmniejszała się w sposób bardzo wyraźny rozpiętość w wysokości czesnego między poszczególnymi klasami.

Szkoła prowadzona przez ss. Urszulanki należała do najpopularniejszych we Włocławku, gdyż przygotowywała dziewczęta do udziału w życiu społecznym zgodnie z nauką moralną i społeczną Kościoła katolickiego¹⁰¹. Wielka troska o wychowanie fizyczne, intelektualne i moralno-estetyczne uczennic oraz życzliwość ze strony ss. urszulanek zjednywały sympatię mieszkańców Włocławka, którzy chętnie i bardzo hojnie udzielali jej pomocy materialnej. Szkoła, obok treści kształcenia, przekazywała również treści wychowawcze. Dla rozwijania uczuć patriotycznych

⁹⁷ Tenże, *Z dziejów Gimnazjum*, s. 16; tenże, *Dawne włocławskie gimnazja*, s. 41.

⁹⁸ APUURz-K, Dom Zgromadzenia ss. Urszulanek we Włocławku, nr 87.

⁹⁹ APUURz-K, Dom Zgromadzenia ss. Urszulanek we Włocławku, nr 42. Siostra przekazująca informację o odpłatności za szkołę przebywa w chwili obecnej w Domu Zakonnym SS. Urszulanek w Krakowie i nie ujawniła swojego nazwiska. Otrzymałam od niej tylko informację pisemną.

¹⁰⁰ AP-W, Prywatna Szkoła SS. Urszulanek we Włocławku, sygn. 1355; rozmowa przeprowadzona M. Płacińską, uczennicą szkoły ss. urszulanek w latach 1946–1950; rozmowa z s. Laurencją Jędrzejczyk uczennicą szkoły ss. urszulanek w omawianym okresie.

¹⁰¹ M. Pawlak, *Gimnazjum i Liceum ss. Urszulanek we Włocławku w latach 1916–1951*, „Przeгляд Regionalny”, 1993, nr 5, s. 43.

ważny w rozumieniu ówczesnej pedagogiki był udział w uroczystościach państwowych. W roku szkolnym 1948/1949 uczennice ze szkoły ss. Urszulanek uczestniczyły w obchodach rocznicy śmierci gen. Karola Świerczewskiego, święcie 1 Maja, Święcie Ludowym, Dniu Lotnika, obchodach podpisania Układu o Przyjaźni Polsko-Radzieckiej i obchodach rocznicy Kongresu Zjednoczeniowego PPR i PPS¹⁰².

Wychowanie religijne miało nadać dziewczętom odpowiednią formę duchową. Realizowano to poprzez nauczanie religii, udział w mszach św. i innych nabożeństwach, pracę w Sodalitacji Mariańskiej, Krucjacie Eucharystycznej i społecznych organizacjach, jak PCK, harcerstwo i innych, mających w programach swej działalności pracę na rzecz innych ludzi¹⁰³. W klasie VII i VIII obowiązkowa była nauka recytowanej mszy świętej. W szkole tej uczennice witały nauczycieli i siebie wzajemnie słowami „Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus”. W szkole obowiązywały mundurki, żadna z dziewcząt nie odważyła się nigdy ubrać inaczej, nawet poza murami szkoły. Przestrzegano tego wymogu bardzo surowo. Żądano usprawiedliwień za nieobecność na niedzielnej mszy świętej i innych uroczystościach kościelnych.

Regulamin szkoły był surowy i przestrzegano go bardzo rygorystycznie. Około godziny 7.50 uczennice zbierały się w klasach. O godzinie 7.55 przeprowadzano wspólną modlitwę w auli. Uczennice miały obowiązek

¹⁰² AP-W, Prywatna Szkoła SS. Urszulanek we Włocławku, sygn. 1355.

¹⁰³ M. Pawlak, *Z dziejów Gimnazjum*, s. 15. Zgodnie z okólnikiem z 21 lutego 1945 roku, Krucjata Eucharystyczna jak i Sodalitacja Mariańska nie były organizacjami zakazanymi, ich działalność natomiast nie została zaliczona do dozwolonych na terenie szkół. W tym miejscu chcę powołać się na kompetentną pracę B. Gromady, *Szkoły Sióstr Nazaretanek w okresie Polski Ludowej*, Lublin 2000, s. 22 i 333. Kwestię tę podnosi również Hanna Konopka, na s. 13 swojej książki *Religia w szkołach Polski Ludowej* pisze, iż „organizacje te nie zostały zaliczone do dozwolonych na terenie szkół”. Zgodnie z tradycją szkół katolickich organizacje te we Włocławku rozpoczęły swoją działalność po zakończeniu II wojny światowej, jak np. w szkole im. J. Długosza, która działalność rozpoczęła Sodalitacja Mariańska w 1946 roku po wyremontowaniu kaplicy szkolnej, o czym piszą na s. 109 swojej pracy pt. *Gimnazjum i Liceum im. ks. Jana Długosza we Włocławku 1916–1949*, Bydgoszcz 1995, A. Mietz, M. Pawlak, M. Szczotkowska-Topiń. Również M. Pawlak w swoim artykule *Gimnazjum i Liceum SS. Urszulanek* na s. 40 pisze: „Nawet w najtrudniejszych powojennych latach ss. Urszulanki nie rezygnowały z troski [...] wychowanie religijne realizowano w tej szkole poprzez pracę w Sodalitacji Mariańskiej, Krucjacie Eucharystycznej i społecznych organizacjach, jak PCK [...]”. To samo M. Pawlak pisze w swoim drugim artykule *Z dziejów Gimnazjum i Liceum ss. Urszulanek we Włocławku w latach 1916–1951* na s. 15, zamieszczonym w „Przeglądzie Regionalnym” nr 5 wydanym w Toruniu w 1993 r.

pozdrawiać się na ulicy i kłaniać nauczycielom. Uczennice musiały wolno spacerować po korytarzu w czasie przerw. Biegać wolno było tylko na boisku szkolnym w czasie zajęć z gimnastyki. Wszystkie nieobecności, zarówno w szkole, jak i w kościele, musiały być usprawiedliwione przez rodziców. Nabożeństwa odbywające się na terenie szkoły obowiązywały wszystkie uczennice. Uczennice mogły chodzić na seanse filmowe do kina i zabawy tylko za zezwoleniem szkoły, także na te w godzinach popołudniowych¹⁰⁴.

Szkoły prywatne miały obowiązek przygotowania młodzieży do zdawania matury przed państwową komisją wyznaczoną przez Kuratorium. Zazwyczaj przewodniczył jej dyrektor państwowego gimnazjum z innego miasta, np. z Kutna. Egzamin organizowano wspólny dla kilku szkół prywatnych, w budynkach gimnazjów państwowych. Dla szkoły prowadzonej przez ss. Urszulanki najczęściej było to Gimnazjum Ziemi Kujawskiej. Wizytatorzy szczególnie skrupulatnie kontrolowali wychowanie w prywatnych szkołach katolickich¹⁰⁵. Ważną rolę w nauczaniu i wychowaniu odgrywały wycieczki. Zwiedzano włocławskie fabryki, warsztaty rzemieślnicze, sklepy, gospodarstwa ogrodnicze i rolne. Starsze dziewczęta wyjeżdżały na wycieczki geograficzno-historyczne do Warszawy, Gdyni, Wilna, Lwowa, Zakopanego, Katowic, Poznania¹⁰⁶.

W szkole prowadzonej przez ss. urszulanki na zajęciach poruszano problemy z życia szkoły i miasta, uczono dodatkowo języka francuskiego oraz śpiewu kościelnego. Uczennice zobowiązane były do spędzania razem wypoczynku letniego, ucząc się prawidłowego gospodarowania czasem wolnym od zajęć szkolnych. W każdym roku nauki uczennicą przyświecało nowe hasło. W roku szkolnym 1945/1946 brzmiało ono „Wszystkie za jedną – jedna za wszystkie”. W następnym roku nauki szkolnej w latach 1946/1947 już nie obowiązywało jedno hasło na cały rok, lecz na jeden miesiąc. Wrześniowe hasło brzmiało następująco: „Czy moim koleżankom jest dobrze ze mną”; hasło października to „Higiena i czystość”, listopada „Problemy kraju”, grudnia „Praca dla drugich”; hasło stycznia i lutego

¹⁰⁴ AP-W, Prywatna Szkoła SS. Urszulanek we Włocławku, sygn. 1355.

¹⁰⁵ Relacja wspomnieniowa ks. prof. S. Olejnika kapelana w szkole ss. urszulanek we Włocławku w okresie powojennym, obecnie wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku.

¹⁰⁶ M. Pawlak, *Dawne włocławskie gimnazja*, s. 41; tenże, *Z dziejów Gimnazjum*, s. 16.

„Kultura w szkole”; hasło marca i kwietnia brzmiało „Prawdomówność i uczciwość”, hasło maja „Ochrona przyrody”, a czerwca „Kult morza i wody”¹⁰⁷. W roku szkolnym 1948/1949 ponownie obowiązywało jedno hasło na cały rok – „W jedności siła”, a w roku szkolnym 1949/1950 przyświecało hasło „Włączcie się w plan sześcioletni na każdym odcinku życia szkolnego”. Za nieegzekwowanie haseł miesiąca wyznaczane były surowe kary zarówno przez Matkę Przełożoną, jak i koleżanki. W roku szkolnym 1945/1946 klasy były bardzo przepełnione, bo liczyły od 60 do 65 osób¹⁰⁸. Najmniej liczne były klasy VII – po około 35 osób.

W szkole ss. urszulanek przykładano dużo uwagi do zdrowia dziewcząt. Lekarz szkolny w sposób bardzo dokładny i szczegółowy badał każdą z uczennic 2 razy w roku, zapisując swoje uwagi w kartach zdrowia prowadzonych w tej szkole. Poza tym uczennice w razie choroby korzystały z usług właśnie lekarza szkolnego, co w omawianym okresie należało do rzadkości w szkołach Włocławka.

Siostry urszulanki nawet w najtrudniejszym okresie powojennym nie zrezygnowały z troski o rozwój fizyczny swoich podopiecznych. Z wielkim trudem organizowały dożywianie dla około 300 dzieci, czyli 50% ogółu uczennic całej szkoły. Motywowały to tym, iż dożywienie stanowi podstawę dla rozwoju umysłowego i emocjonalnego dzieci.

Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego w piśmie z dnia 28 marca 1949 roku nr I-13182/49 zawiesiło działalność szkoły powszechnej prowadzonej przez ss. Urszulanki. Wszystkie izby szkolne w dalszym ciągu zostały przeznaczone na prowadzenie działalności szkolnej. Było to zamieszczone w Decyzji Komisji Lokatorskiej w Bydgoszczy z dnia 18 maja 1949 roku l.dz. AL520/49¹⁰⁹. Pomieszczenia szkolne mieszczące się przy ul. Cyganka 28 i Placu Kopernika nr 1 od 8 maja 1950 roku przeszły na Skarb Państwa i zostały przeznaczone na potrzeby szkolnictwa włocławskiego¹¹⁰. Rok szkolny 1950/1951 już się nie rozpoczął. Zamknięcie tej szkoły związane było z ówczesną polityką państwa wymierzoną przeciwko prywatnym szkołom. Władze państwa twierdziły, iż te placówki nie wypełniały reali-

¹⁰⁷ AP-W, Prywatna Szkoła ss. Urszulanek we Włocławku, sygn. 1355.

¹⁰⁸ Tamże, sygn. 1355.

¹⁰⁹ Tamże.

¹¹⁰ A. Winiarski, *Historia Placu Katedralnego we Włocławku*, Włocławek 2001, s. 53.

zacji zaleconego programu i nie przygotowywały „dobrych obywateli”. Zarzucano im też pobieranie opłaty za naukę, co było niezgodne z założeniami państwa socjalistycznego, dotyczącymi szkolnictwa.

Przez cały okres działalności dydaktyczno-wychowawczej w szkole ss. urszulanek kapelanem był ks. Stanisław Olejnik, obecnie prof. Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Ks. kapelan codziennie odprawił mszę św. dla dziewcząt i pracujących w szkole sióstr. W tym okresie ks. S. Olejnik pracował również w Gimnazjum i Liceum J. Długosza, gdzie prowadził zajęcia z religii¹¹¹.

3.2. Szkoły prowadzone przez Kurie Diecezjalną

Po wyzwoleniu Włocławka obiekty Zakładu im. J. Długosza zajęła i zatrzymała na swoje potrzeby stacjonująca we Włocławku grupa żołnierzy Armii Radzieckiej. W marcu 1945 roku Armia Radziecka przekazała je zarządowi miasta, a ten zwrócił je Kurii Biskupiej, która na opiekuna wyznaczyła P. Frąckiewicza. Od kwietnia 1945 roku do 31 grudnia 1948 roku dyrektorem był ks. Władysław Mirski, jego zastępcą zaś, z tytułem inspektora mgr Roman Kadziński, który jednocześnie pełnił obowiązki kierownika szkoły podstawowej. Od 1 września 1948 roku urząd inspektora objął ks. T. Czubak i pełnił je do zamknięcia zakładu w sierpniu 1949 roku. Następcą ks. dr W. Mirskiego na stanowisku dyrektora został od 1 stycznia 1949 roku mgr A. Szatkowski i on właśnie był ostatnim dyrektorem tej placówki¹¹².

W kwietniu przystąpiono do prac remontowych. Duży wkład w przygotowanie budynków dla szkoły włożyli rodzice i młodzież. Sale lekcyjne i pracownie umeblowano meblami pozostałymi po szpitalu i przyniesionymi z domów krzesłami oraz taboretami. Jednak już 18 czerwca gmach szkoły został zajęty przez II Pomorską Brygadę Artylerii. Żołnierze opuścili go dopiero 17 września 1945 roku. W tym okresie zajęcia odbywały się w Pałacu Biskupim. W budynku szkolnym żołnierze dokonali wielu

¹¹¹ Relacja wspomnieniowa ks. prof. dr. hab. S. Olejnika w latach powojennych kapelana w szkole sióstr urszulanek obecnie wykładowcą w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku.

¹¹² *Szkoła im J. Długosza we Włocławku oraz dzieje jej uczniów i profesorów w latach 1939–1994*, cz. II, s. 202 i n., A. Mietz, M. Pawlak, M. Szczotkowska-Topić, *Gimnazjum i Liceum im. ks. Jana Długosza we Włocławku 1916–1949*, Bydgoszcz 1995, s. 54.

zniszczeń i dewastacji. Przebudowali niektóre pomieszczenia, zabrali kilka okien i drzwi z ościeżnicami, sprzęt kuchenny, urządzenia z łazienek, szafy, taborety, a nawet zakupiony przez szkołę koks i węgiel. Usuwanie zniszczeń i przywracanie sal na potrzeby szkoły trwało aż do jej likwidacji w 1949 roku.

Z dniem 4 maja 1945 roku w budynkach Zakładu im. ks. J. Długosza zainaugurowały działalność dwa połączone w jeden organizm zakłady – im. Długosza i Piusa X. Oficjalnie w pierwszym powojennym roku szkolnym zakład używał nazwy Gimnazjum i Liceum im. Piusa X. Pierwszy rok szkolny w gimnazjum trwał 69 dni szkolnych, a w liceum 58 i zakończył się 30 lipca¹¹³.

Od września 1945 roku obydwie szkoły, za zgodą Kuratorium, rozpoczęły rok szkolny pod własnymi nazwami. Strukturę i zasady działalności Gimnazjum i Liceum im. ks. J. Długosza określał statut zatwierdzony jesienią 1945 roku przez Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego. Gimnazjum jako samodzielna jednostka przestało istnieć z końcem roku szkolnego 1947/1948, wchodząc w skład 11-klasowej szkoły ogólnokształcącej¹¹⁴.

W 1945 roku zakład wznowił działalność w formie organizacyjnej z roku 1939. Zmiany w organizacji szkoły rozpoczęło zarządzenie ówczesnego ministra oświaty Czesława Wycecha z 16 lipca 1945 roku, zatwierdzone dekretem Rady Ministrów z 23 listopada 1945 roku i Prezydium Krajowej Rady Narodowej o uchyleniu artykułów 11 i 12 ustawy z 11 marca 1932 roku. Zarządzenie to znosiło szkoły I i II stopnia. Zgodnie z tym dekretem zakład składał się z 7-klasowej szkoły podstawowej, a przejściowo nawet ośmioklasowej, 4-klasowego gimnazjum i 2-klasowego liceum o profilach humanistycznym i matematyczno-fizycznym. Ten stan organizacyjny szkół ogólnokształcących został zmieniony uchwałą KC PZPR z 1 marca 1948 roku o powołaniu 11-klasowej szkoły podstawowej i 4-letniego liceum ogólnokształcącego¹¹⁵.

¹¹³ Archiwum Diecezjalne we Włocławku (cyt. dalej AD-W), Akta Liceum im. ks. Jana Długosza (cyt. dalej ALJDŁ)teczka (cyt. dalej t.) nr 2.

¹¹⁴ AD-W, ALJDŁ, t. nr 6; A. Mietz, M. Pawlak, M. Szczotkowska-Topić, *Gimnazjum i Liceum*, s. 23 i 24.

¹¹⁵ AD-W, ALJDŁ, t. nr 9 i 21; A. Mietz, M. Pawlak, M. Szczotkowska-Topić, *Gimnazjum i Liceum*, s. 20.

Statut z 1945 roku zatwierdzony przez Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego, wprowadził nową nazwę – Prywatne Liceum i Gimnazjum im. Jana Długosza we Włocławku. Ta nazwa została zmieniona z końcem roku szkolnego 1947/1948 na: Prywatna Szkoła Ogólnokształcąca im. J. Długosza we Włocławku i pod tą nazwą funkcjonowała do zamknięcia z dniem 31 sierpnia 1949 roku¹¹⁶.

W nazewnictwie tej szkoły uderza pomijanie słowa „ksiądz” w odniesieniu do Jana Długosza, patrona całego zakładu naukowo-wychowawczego, aby nic nie świadczyło o jej kościelnym charakterze i aby słowo „ksiądz” nie znalazło się w dokumentach, czyli: sprawozdaniach, protokołach itd.

Duży napływ dzieci i młodzieży do zakładu, konieczność kształcenia dorosłej młodzieży i szybkie zmiany zachodzące w organizacji oświaty w powojennej Polsce były powodem prowadzenia w niektórych latach równoległych klas, zarówno w szkole powszechnej, jak i gimnazjum¹¹⁷.

Ostatni okres działalności szkoły im. J. Długosza w latach 1945–1949 charakteryzował się intensywnymi pracami remontowymi zniszczonych budynków. Zabiegi organizacyjne i edukacyjno-wychowawcze okazały się nieskuteczne wobec decyzji centralnych gremiów PZPR o zbędności prywatnego szkolnictwa katolickiego w rządzonej przez nią Polsce. Szkoła ta miała za zadanie wychowanie i nauczanie dzieci i młodzieży w wieku szkolnym. Była ona przeznaczona dla dzieci i młodzieży płci męskiej wyznania rzymsko-katolickiego, narodowości polskiej. Przyjmowane były do niej dzieci w granicach wieku przewidzianych w ustawach. Nauka w szkole podstawowej odbywała się według programu placówek powszechnych.

Po wznowieniu działalności wiosną 1945 roku gimnazjum miało możliwość wydawania tzw. małych matur. Uczono w nim według dwóch programów: dla młodzieży w wieku gimnazjum i starszej w trybie przyspieszonym, potocznie nazwanym semestralnym. Po 1945 roku zakład starał się prowadzić w szkole powszechnej i gimnazjum pojedyncze klasy, a w liceum podwójne: humanistyczne i matematyczno-fizyczne. Duży napływ dzieci i młodzieży do zakładu spowodowany był koniecznością

¹¹⁶ AD-W, ALJDŁ, t. nr 1 i 9; A. Mietz, M. Pawlak, M. Szczotkowska-Topić, *Gimnazjum i Liceum*, s. 24.

¹¹⁷ AD-W, ALJDŁ, t. nr 2 i 6.

kształcenia oraz zmianami zachodzącymi w organizacji oświaty powojennej w Polsce, co powodowało konieczność prowadzenia w niektórych latach równoległych klas, zarówno w szkole powszechnej, jak i gimnazjum¹¹⁸.

Mimo bardzo trudnej sytuacji materialnej rodziców i instytucji kościelnych, dyrektorowi zakładu dr ks. Władysławowi Mirskiemu wspomaganemu przez biskupa ordynariusza wrocławskiego, rodziców i młodzież, udało się w latach 1946-1947 dokonać naprawy budynków. W następnych latach znacznie wyposażył on zakład w sprzęt i pomoce naukowe. Przywrócono działalność pracowni fizyczno-chemicznej, przyrodniczej, historyczno-geograficznej i robót ręcznych. Dzięki wspólnemu wysiłkowi Zakład Naukowo-Wychowawczy im. ks. J. Długosza odbudował swoją bazę materialną. Stworzył uczącej się w nim młodzieży warunki podobne do istniejących w innych wrocławskich szkołach średnich¹¹⁹.

W okresie powojennym obowiązywał w zakładzie państwowy wymiar godzin lekcyjnych od 24 do 36 tygodniowo. Nadal korzystano z pomocy nauczycieli dochodzących, równocześnie zatrudnionych na pierwszych etatach w innych wrocławskich szkołach¹²⁰.

Wrocławskie Gimnazjum im. ks. J. Długosza miało status prywatnej szkoły wyznaniowej, stanowiącej ograniczoną i prawną własność Kurii Diecezjalnej we Wrocławku. Naczelnym zwierzchnikiem szkoły był każdorazowo biskup ordynariusz wrocławski. Nadzór z ramienia Kurii nad szkołą sprawował wybierany z jej grona delegat. Na ręce biskupa dyrektor szkoły zobowiązany był składać okresowe i roczne sprawozdania. Właściciel szkoły akceptował też plany dydaktyczno-wychowawcze przed ich

¹¹⁸ AD-W, ALJD, t. nr 2 i 6.

¹¹⁹ AD-W, ALJD, t. nr 9 i 21; A. Mietz, M. Pawlak, M. Szczotkowska-Topić, *Gimnazjum i Liceum*, s. 33. Pomoc Polonii z USA, „Caritasu” i innych organizacji charytatywnych ograniczała się do akcji dożywiania dzieci i młodzieży oraz przydzielania, zwłaszcza w latach 1945 i 1946, pomocy w żywności i odzieży nauczycielom. Z wyjątkowo bogatej dokumentacji finansowej szkoły z lat 1945–1949, aby zobrazować stan dochodów i wydatków zakładu, przytoczyć można jeden budżet z lat szkolnych 1947/1948. Razem dochody wyniosły w tym roku 1 590 690, w tym: dotacje Komitetu Rodzicielskiego 40 000 zł, opłaty uczniów 1 338 820 zł, z imprez szkolnych 32 000 zł, wpisy administracyjne 19 870, subwencje władz kościelnych 160 000 zł. Natomiast wydatki utrzymały się łącznie również na poziomie 1 590 690 zł, w tym: remont budynków 192 714 zł, wydatki rzeczowe 203 634 zł, pensje nauczycieli i personelu 1 179 392 zł, dożywianie uczniów 10 200 zł, inne 4750 zł.

¹²⁰ AD-W, ALJD, t. nr 5 i 9.

wysłaniem do Kuratorium oraz zapewniał ze swej strony brakujące środki na utrzymanie szkoły. Do niego należało również zatwierdzenie statusu i wszelkich w nim zmian. Określał też wysokość pensji nauczycieli i personelu szkoły oraz ustalał normy opłat szkolnych. Zatrudniał i zwalniał z własnej inicjatywy bądź na wniosek Kuratorium, dyrektora szkoły i proponowanych nauczycieli¹²¹. W imieniu właściciela szkoły, czyli biskupa włocławskiego, dyrektor placówki reprezentował ją na zewnątrz. Był odpowiedzialny wobec państwowych władz oświatowych za całokształt toku pracy i funkcjonowanie, czyli za sprawy administracyjne, dydaktyczne i wychowawcze. Nadzorował realizację planu dydaktyczno-wychowawczego. Był on bezpośrednim zwierzchnikiem całego personelu. Miał prawo doboru kadry pedagogicznej oraz wnioskowania zmian w jej składzie i zawieszaniu w prawach wykonywania obowiązków, o czym zobowiązany był powiadomić Kuratorium. Dyrektor decydował o udzieleniu płatnego urlopu nauczycielom podnoszącym stopień kwalifikacji pedagogicznych. Zatargi o utrzymanie prawa szkoły, równoznacznego ze szkołą państwową, były jednym z powodów zamknięcia zakładu w 1949 roku. W dniu 18 maja 1949 roku Wojewódzka Komisja Lokalowa zabrała gmach należący do Kurii Biskupiej, przekazując go na użytek szkolnictwa publicznego władzą oświatowym Włocławka.

Zasady finansowania zakładu były podobne do powszechnie w szkołach prywatnych stosowanych w okresie międzywojennym i powojennym. Różnił się on jednak od wielu współczesnych mu szkół prywatnych dużym zaangażowaniem właściciela szkoły w jego odbudowę po 1945 roku.

Drugi powojenny rok szkolny 1945/1946 Zakład im. J. Długosza rozpoczął w komplecie z gimnazjum, liceum, szkołą powszechną i internatem. Do gimnazjum i liceum zgłosiło się 203 uczniów a do szkoły powszechnej około 300, wobec czego zakład liczył około 500 uczniów¹²². Nauka w szkole powszechnej odbywała się również w godzinach popołudniowych, aż do wieczora. Do gimnazjum przyjmowano chłopców w wieku od 12 do 16 lat. Przyjęcia odbywały się na podstawie świadectwa szkół

¹²¹ AP-B, Akta KOSP, sygn. 3230, nr 588; 630; A. Mietz, M. Pawlak, M. Szczotkowska-Topić, *Gimnazjum i Liceum*, s. 19.

¹²² W. Mirski, *Z Liceum im Piusa X, Kroniki Diecezji Włocławskiej*, Włocławek 1945, nr 39, s. 100; *Szkoła im. J. Długosza we Włocławku*, s. 256.

równorzędnych lub egzaminu składanego według zasad obowiązujących w szkołach państwowych. Egzaminy wstępne odbywały się w połowie czerwca, sierpnia i stycznia¹²³.

Gimnazjum oparto na siódmej klasie szkoły podstawowej i skrócono czas nauczania z czterech do trzech lat. Dla młodzieży starszej zorganizowano nadto dwuletnie gimnazjum o semestralnym podziale roku szkolnego. W wyniku różnych zabiegów pod koniec 1946 roku urządzonych było 9 sal lekcyjnych, 2 pracownie przyrodnicze i do zajęć praktycznych, fizyko-chemicznych oraz salę gimnastyczną. Część gmachu szkolnego przy ul. Łęskiej 26 wynajęto Publicznej Szkole Powszechnej nr 2 we Włocławku na rok szkolny 1945/1946 do 31 sierpnia 1946 roku¹²⁴.

Każdy uczeń z Zakładu im. J. Długosza posiadał w szkole swoją kartę indywidualności¹²⁵. W szkole odbywały się okresowe i półokresowe spotkania z rodzicami. W miarę potrzeby odbywały się również spotkania z wychowawcami klas.

Naukę w gimnazjum wieńczył egzamin maturalny. Uczniowie przystępujący do niego zdawali kolejno egzamin pisemny i ustny. Egzamin pisemny obowiązywał z dwóch przedmiotów języka polskiego i historii. Uczniowie mieli do wyboru z każdego przedmiotu egzaminacyjny jeden z trzech tematów. Pierwsze powojenne matury odbyły się według międzywojennych przepisów¹²⁶. Na odbycie egzaminów pisemnych regulamin przewidywał 5 dni, ustnych zaś 3 dni¹²⁷. Poczynając od 1947 roku władze oświatowe zaczęły zmieniać i to dość często przepisy o organizowaniu i przeprowadzaniu egzaminów dojrzałości. Abiturienti Liceum im. J. Długosza zdawali nadal pisemne i ustne egzaminy dojrzałości. Pisemny obowiązywał z języka polskiego, języka obcego i matematyki. Ustne z tych

---

¹²³ AP-B, Akta KOSP sygn. 3230, nr 588; *Statut Gimnazjum i Liceum im J. Długosza we Włocławku*; M. Mietz, M. Pawlak, M. Szczotkowska-Topić, *Gimnazjum i Liceum*, s. 67.

¹²⁴ AD-W, ALJDŁ, t. nr 6.

¹²⁵ Tamże.

¹²⁶ A. Mietz, M. Pawlak, M. Szczotkowska-Topić, *Gimnazjum i Liceum*, s. 93.

¹²⁷ *Rocznik*, t. 4, s. 58–59 „Rocznik Gimnazjum Humanistycznego im. ks. J. Długosza we Włocławku”, t. 1–5, Włocławek 1918, 1919, 1925, 1927, 1938); A. Mietz, M. Pawlak, M. Szczotkowska-Topić, *Gimnazjum i Liceum*, s. 92.

samych przedmiotów oraz z 2 lub 3 innych. Przykładowo w 1948 roku obowiązywał egzamin z historii i nauki o świecie współczesnym¹²⁸.

Otwarcie szkół katolickich, Zakładu J. Długosza i Szkoły ss. Urszulanek po zakończeniu II wojny światowej, towarzyszyła niechęć władz administracyjnych i partyjnych Włocławka. Jednym z powodów niechęci było zajęcie budynków przez szkoły katolickie, których nie mogły zająć publiczne szkoły powszechne.

W roku szkolnym 1947/1948 wraz z likwidacją klasy I gimnazjum powstała klasa VIII szkoły podstawowej¹²⁹. Pierwszym i jakże dotkliwym ciosem było pozbawienie państwowych praw szkoły podstawowej przez Kuratorium z dniem 1 czerwca 1948 roku. O tej decyzji Inspektor Oświaty we Włocławku Stanisław Kutyło powiadomił dyrektora szkoły w dniu 11 czerwca 1948 roku. Uczniowie, którzy zdali do klasy VII, musieli przenieść się do szkół publicznych, bo jako absolwenci szkoły prywatnej, pozbawionej praw państwowych, nie mogli być przyjmowani do państwowych szkół średnich.

Władze szkolne stwierdziły, że świadectwo uzyskane w Szkole Podstawowej im. J. Długosza nie jest równoznaczne ze świadectwem publicznych szkół powszechnych¹³⁰. Kuratorium przesłało również pismo do dyrektora szkoły w dniu 21 czerwca 1948 roku, w którym władze szkolne, z pewnością po naciskiem władz państwowych, stwierdziły, iż szkoła prywatna we Włocławku jest zbędna. Stwierdzono, że w szkole nie ma atmosfery przepełnionej duchem demokratycznym Polski Ludowej. Od tej decyzji w dniu 24 czerwca 1948 roku rodzice uczniów odwołali się do Ministerstwa Oświaty.

Dnia 29 kwietnia 1949 roku Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego skierowało pismo nr II-17539/49 do Dyrekcji Prywatnej Szkoły Ogólnokształcącej stopnia podstawowego i licealnego Kurii Biskupiej im. J. Długosza¹³¹. Pismo to informowało, że Ministerstwo Oświaty pismem z dnia 20 kwietnia 1949 roku nr II Śr-1732/49 nadało Prywatnej Szkole

¹²⁸ AD-W, ALJDŁ t. nr 24; *Szkoła im. ks. J. Długosza*, s. 286. W Zakładzie im. ks. J. Długosza, w okresie powojennym matury uzyskało 134 uczniów, w tym: na wydziale humanistycznym 66 chłopców, na wydziale przyrodniczym 35, a na wydziale matematyczno-fizycznym 33.

¹²⁹ AD-W, ALJDŁ t. nr 24; *Szkoła im. ks. J. Długosza*, s. 286.

¹³⁰ Tamże.

¹³¹ AD-W, ALJDŁ, t. 6, nr 249.

Ogólnokształcącej stopnia Licealnego Kurii Biskupiej im. J. Długosza we Włocławku uprawnienia szkoły Państwowej na rok szkolny 1948/1949, zgodnie z zarządzeniem Ministerstwa Oświaty¹³².

Klasa VII w roku szkolnym 1948/1949 istniała nadal. Mimo że założenia szkoły miały się z celami ZMP, dyrekcja, aby uniknąć konfliktu z władzami, zdecydowała się na jej założenie w dniu 25 września 1948 roku. Jednak mimo wysiłków władz szkolnych Kuratorium i tak ciągle szukało dowodów złego stosunku dyrekcji szkoły do ówczesnej Polski.

Z dniem 1 stycznia 1949 roku zmienił się dyrektor szkoły. Odwołano ks. W. Mirskiego, a powołano mgr. A. Szatkowskiego, który spełniał wymagania władz, gdyż należał do PZPR¹³³. Do pracy w gimnazjum przyjęto też dwu innych nauczycieli, którzy byli członkami PZPR. Poprawiono też statut gimnazjum. Na tę zmianę dyrektora oraz statutu Kuria wyraziła zgodę tylko dlatego, by szkoła mogła nadal funkcjonować. Występujące incydenty pomiędzy uczniami gimnazjum a władzami państwowymi spowodowały nasilenie inwigilacji szkoły przez Urząd Bezpieczeństwa. Kuria nie widziała dalszej możliwości pracy zgodnie z założeniami i nauką moralną oraz społeczną Kościoła. Dlatego zdecydowała się zamknąć szkołę z dniem 31 sierpnia 1949 roku, na co Kuratorium wyraziło zgodę¹³⁴.

Zachowane protokoły Rady Pedagogicznej gimnazjum i liceum z lat 1946–1948 wskazują, że w okresie powojennym zachowano strukturę rad wprowadzoną w 1933 roku. Rada gimnazjum i liceum pod kierunkiem ks. W. Mirskiego i sekretarza A. Czarneckiej zajmowała się sprawami dydaktycznymi, wychowawczymi i organizacyjnymi obu szkół. Na jej posiedzeniach właściciel szkoły za pośrednictwem dyrektora informował grono pedagogiczne o zasadach wynagradzania i warunkach pracy¹³⁵.

¹³² Tamże.

¹³³ AD-W, ALJDŁ, t. nr 1, 11, 52; A. Mietz, M. Pawlak, M. Szczotkowska-Topić, *Gimnazjum i Liceum*, s. 54.

¹³⁴ AD-W, ALJDŁ, t. 6. W dniu 30 maja 1949 roku Kuria Diecezjalna we Włocławku przesłała pismo nr 1606/49 do Dyrekcji Gimnazjum im. ks. J. Długosza we Włocławku z informacją, iż w tym dniu zostało wysłane pismo do Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego o zamknięciu z dniem 31 VIII 1949 roku Zakładu Naukowo-Wychowawczego im. J. Długosza. W gmachu tym zostanie umieszczone Niższe Seminarium Duchowne o charakterze zamkniętego zakładu mającego na celu przygotowanie do studiów filozoficzno-teologicznych w Wyższym Seminarium Duchownym. Kuria uprzejmie prosi Dyrekcję szkoły o powiadomienie o tej decyzji rodziców i uczniów. Pismo podpisał Wikariusz Generalny ks. J. Grajner.

¹³⁵ AD-W, ALJDŁ, t. nr 11, 21.

Ksiądz W. Mirski w najtrudniejszych dla nauczycieli latach 1945–1946 starał się o pomoc żywnościową dla swojej ciechocińskiej parafii od „Caritasu”, UNRRA itp.¹³⁶ Ta nieraz bardzo niewielka pomoc żywnościowa doraźnie poprawiała trudną sytuację nauczycieli w pierwszych latach powojennych¹³⁷. Zdarzały się też przypadki dyskryminowania pracowników oświaty w przydziałach artykułów pierwszej potrzeby oraz podziale paczek dostarczanych w ramach działalności UNRRA¹³⁸.

W roku szkolnym 1946/1947 w gimnazjum były dwie klasy przyspieszone, a w liceum jedna. Alumni Niższego Seminarium Duchownego nadal pobierali naukę w Gimnazjum im. J. Długosza. W tym roku szkoła powszechna przy gimnazjum liczyła 330 dzieci. Dla młodzieży starszej organizowano naukę przyspieszoną, czyli Trzyletnią Szkołę Średnią o ustroju semestralnym, gdzie rok szkolny trwał jeden semestr. W 1945 roku nauka w Zakładzie im. J. Długosza trwała od maja do sierpnia, w następnych latach szkolnych od września do stycznia i od lutego do lipca.

Od września 1945 roku szkoła przyjęła nazwę Prywatne Liceum i Gimnazjum Męskie im. ks. Jana Długosza Kurii Diecezjalnej we Włocławku¹³⁹. W związku z ogólną reorganizacją szkolnictwa także i w Zakładzie im. J. Długosza gimnazjum oparto nie na szóstej klasie, ale na siódmej klasie szkoły podstawowej i skrócono czas nauczania z czterech do trzech lat.

W piśmie z dnia 15 listopada 1948 roku z planu organizacji szkoły wyłączono klasę XI humanistyczną. Klasę tę tworzyli wychowankowie Niższego Seminarium. W wyniku odwołania się biskupa ordynariusza włocławskiego z dnia 10 lutego 1948 roku Kuratorium pismem z 11 kwietnia

---

¹³⁶ UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration), Administracja Narodów Zjednoczonych do spraw Pomocy i Odbudowy, utworzona z inicjatywy USA, W. Brytanii, ZSRR i Chin w Atlantic City 9 listopada 1943 roku. Celem tej organizacji było przyjsście z pomocą po zakończeniu wojny krajom najbardziej dotkniętym jej skutkami, m.in. Polsce; H. Konopka, A. Konopka, w *Leksykonie Historii Polski*, s. 260, podają, że Polska uzyskała z UNRRA pomoc wysokości 471 mln USD, z tego żywności (w tym 105 tys. ton mąki i 2 tys. ton masła) za 90 mln USD, a ponadto kilka mln 5-kilogramowych racji żywnościowych z demobilu; B. Kumor, *Historia Kościoła. Czasy współczesne*, cz. 8: 1914–1992, Lublin 2001, s. 480.

¹³⁷ A. Mietz, M. Pawlak, M. Szczotkowska-Topić, *Gimnazjum i Liceum*, s. 65.

¹³⁸ B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa Polskiego. Zarys*, s. 437.

¹³⁹ *Szkoła im. J. Długosza we Włocławku*, s. 202.

1949 roku zmieniło swoją decyzję, pozwalając na włączenie tej klasy do planu organizacyjnego szkoły.

W gmachu Zakładu im. ks. J. Długosza, na podstawie decyzji Kurii, zostało umieszczone Niższe Seminarium Duchowne o charakterze zamkniętego zakładu mającego na celu przygotowanie do studiów filozoficzno-teologicznych w WSD. Pierwsi maturzyści opuścili mury szkolne już w roku 1946¹⁴⁰.

Niższe Seminarium Duchowne zostało zlikwidowane przez władze państwowe w 1956 roku w okresie wakacji, ale przywrócono je na polecenie władzy w 1958 roku. Przez następne trzy lata do 1961 roku zajęcia odbywały się w gmachu internackim¹⁴¹. W latach 1955–1958 umieszczono tam również alumnów kursów filozoficznych Wyższego Seminarium Duchownego. Opłata za naukę w Niższym Seminarium Duchownym w roku szkolnym 1949/1950 wynosiła 4000 zł¹⁴². Zniżki w czesnym płaconym za naukę w Liceum Piusa X sięgały nawet 75% całej sumy, chociaż najczęściej stosowano ulgi w wysokości 50% i 25%¹⁴³. Od 1962 roku gmach internatu również został przejęty przez szkolnictwo państwowe. W czasie likwidacji Liceum Piusa X w 1961 roku wielu uczniów przeszło do liceów państwowych lub innych szkół, a około 30% przeniosło się do Seminarium Duchownego we Włocławku, tworząc tam tzw. klasy filozoficzne, przygotowujące do seminarium¹⁴⁴. Uczniowie Zakładu im. ks. J. Długosza uczestniczyli w życiu społecznym miasta¹⁴⁵.

¹⁴⁰ Zobacz załącznik nr 10.

¹⁴¹ *Szkola im. J. Długosza we Włocławku*, s. 203; K. Rulka, *Kościół w życiu miasta*, s. 711.

¹⁴² Kronika Diecezji Włocławskiej, lipiec–sierpień 1949, nr 7–8, s. 149.

¹⁴³ AD-W, Niższe Seminarium Duchowne we Włocławku w latach 1949/1950 (akta bez sygnatury).

¹⁴⁴ AP-W, Zarząd Miejski we Włocławku. Wydział Ogólny. Oddział Szkolny, sygn. 250, 224; AD-W, Zespół Liceum im. ks. J. Długosza; S. Dąbrowski, *Dzieje szkolnictwa*, s. 135–136; T. Kieloch, *Organizacja liceum w latach 1945–1992*, [w:] *Księga Gimnazjum i Liceum Ziemi Kujawskiej we Włocławku wydana z okazji Jubileuszu 90-lecia*, Włocławek 1992, s. 37–60; E. Szalkowski, *50 lat Liceum im. Marii Konopnickiej*, [w:] *Liceum im. M. Konopnickiej*, s. 17–29; M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 642.

¹⁴⁵ Szerzej na ten temat pisali, M. Pawlak, *Drugi włocławski strajk szkolny w dniach 3–6 maja 1946*, [w:] *Księga Pamiątkowa*, s. 66–67; W. Tomaszewski, *Dzień 3 Maja 1946*, Włocławek 1991; W. Mazowiecki, *Pierwsze starcie. Wydarzenia 3 Maja 1946*, Warszawa 1998; A. Kozłowski, *Wspomnienia o 3-cim Maja 1946 roku*, Szczecin 1991; R. Kozłowski, „Czerwony” *Włocławek*, s. 101–108. Podczas strajku szkolnego w dniu 3 i 4 maja 1946 roku czoło pochodu, który przemaszerował ulicami Włocławka, stanowili właśnie harcerze drużyny „Długoszackiej”, prowadzonej przez jej druha T. Spychalskiego O tym zajściu przez wiele lat nie

Źródłem utrzymania szkoły były opłaty za naukę uiszczane przez rodziców. W grudniu 1945 roku opłata w gimnazjum dla uczniów w wieku maturalnym wynosiła 200 zł, w wieku opóźnionym 300 zł. Dla wszystkich uczniów liceum 300 zł miesięcznie, natomiast w roku szkolnym 1946/1947 w klasie I i II opłata wynosiła 200 zł, w klasie III 230 zł, w klasie IV wzrosła już do 250 zł¹⁴⁶. W klasie V i VI wynosiła odpowiednio 280 zł, a w klasie VII 320 zł. W roku szkolnym 1947/1948 zmieniły się zasady opłat czesnego i tak: od klasy I do IV wynosiły 400 zł, od klasy V do VI 500 zł, a od klasy VII do VIII 600. Jak widać, opłaty w roku szkolnym 1947/1948 znacznie wzrosły w stosunku do lat poprzednich. Jednak dla dzieci rodziców niezbyt zamożnych stosowano zniżkę w wysokości nawet 50% opłaty czesnego. Z tego przywileju korzystała znaczna część uczniów i władze szkolne bez większych problemów przychylały się do próśb o zmniejszenie opłaty czesnego. Wzrost czesnego w roku szkolnym 1947/48 z pewnością był związany z faktem, iż od tego roku wprowadzono naukę w klasie VIII.

Ogólnie w roku szkolnym 1947/1948 średnia roczna opłata na jednego ucznia wynosiła około 18 000 zł, a w 1948/1949 około 20 000 zł¹⁴⁷. Dochody z opłat uczniowskich w pełni równoważyły budżet, o ile szkoła nie dokonywała większych inwestycji. Niedobory w kasie szkolnej wynikały też z wprowadzonej siatki ulg w opłatach uczniowskich. Były to jednak działania zamierzone i akceptowane przez właściciela szkoły. Remonty budynku, zakupy mebli, sprzętów, pomocy naukowych były opłacane z dotacji kurii. Uczniowie gimnazjum i liceum ponosili dodatkowo koszty obowiązkowych wycieczek programowych. Koszt takiej wycieczki wynosił od 25 do 35 zł.

Rodzice którzy mieli w szkole, niezależnie od jej typu, dwóch lub więcej synów płacili za każdego następnego tylko połowę wszystkich opłat szkolnych. Dzieci urzędników państwowych do VI grupy uposażenia włącznie korzystały ze specjalnych zniżek w opłatach za naukę. W szczególnych przypadkach Komisja Finansowa, na podstawie opinii

---

wspominano, chociaż było to bardzo znaczące wydarzenie w dziejach miasta i szkolnictwa włocławskiego; *Szkoła im. J. Długosza we Włocławku*, s. 256.

¹⁴⁶ AD-W, ALJDŁ t. nr 2; *Szkoła im. J. Długosza we Włocławku*, s. 249.

¹⁴⁷ AD-W, ALJD, t. nr 15 i 16; A. Mietz, M. Pawlak, M. Szczotkowska-Topić, *Gimnazjum i Liceum*, s. 73.

Rady Pedagogicznej, zwalniała całkowicie z chesnego. Należy podkreślić, że szkoła ta stosowała podręczniki i środki obowiązujące w całej oświacie publicznej. Przez cały okres działalności zakładu w okresie powojennym omawiana placówka nie była nastawiona na przynoszenie korzyści właścicielowi. Starano się tak ustalić wysokość opłat i zniżek, aby zrównoważyć budżet. Opłaty równoważyły wydatki związane z utrzymaniem szkoły. Budowa obiektów i ich remonty były opłacane głównie z dotacji kurii.

Szkoła im. J. Długosza była szkołą o zdecydowanym obliczu ideowym, której mocno zależało na służbie Ojczyźnie i Kościołowi. Pragnęła wysoko postawić organizację wychowania. Korzystając z pewnej, chociaż drobnej samodzielności w okresie bardzo ciężkim dla szkolnictwa prywatnego umiała nieco łagodzić zbyt jaskrawe i tendencyjne wymogi, aby nie doprowadzić na swym terenie do antagonizmów. Uniknęła też szczęśliwie załamań pracy wyłącznie na pokaz, czy innych przejawów służalstwa. Szkoła realizowała swój program wychowawczy w okresie powojennym, opierając się na następujących celach częściowych: pogłębianie uczuć religijnych, budzenie poszanowania cudzej i wspólnej własności oraz wyrabianie odpowiedzialności. Uspołecznienie zaś zamierzano osiągnąć przez budzenie i sublimację instynktów społecznych, zaszczepianie zgody między stanami i ożywanie uczuć państwowych.

W pracy wychowawczej nad młodzieżą akcentowana była bardzo silnie strona religijna. Taka akcja wychowawcza miała na celu systematyczne wyrabianie w wychowanku światopoglądu religijnego i skłanianie go do zasad Dekalogu w dorosłym życiu. Istnienie kaplicy w szkole umożliwiała krzewienie praktyki adoracji Najświętszego Sakramentu przed lekcjami, w czasie przerw i po skończonej pracy szkolnej. Udział młodzieży w adoracji był liczny i samorzutny, wypływał bowiem z potrzeby wewnętrznej. Szkoła kształciła osobowość ucznia w ten sposób, by umiał on i chciał uczestniczyć w życiu swego bliższego i dalszego otoczenia. W szkole surowej karze podlegało kłamstwo i nieposłuszeństwo.

Zrównanie gimnazjum w prawach ze szkołami państwowymi oznaczało ujednoczenie przepisów dotyczących naboru uczniów do szkół. Właściciel szkoły mógł jednak zastrzec sobie warunki, które nie dotyczyły spraw bezpośrednio oświatowych. Trzymano się ściśle dwóch warunków: posiadania obywatelstwa polskiego i bycia chłopcem. Szkoła przyjmowała

głównie młodzież wyznania rzymskokatolickiego, bywały jednak odstępstwa od tej zasady, tak dla młodzieży wyznań ewangelickich, jak i prawosławnych.

W szkole starano się wychowywać młodzież w duchu etyki katolickiej. Dążono do modelu wychowawczego, utożsamianego z pojęciem Polaka-katolika. Wychowanie religijne odbywało się nie tylko na lekcjach religii. Przeniknięte nim było całe życie uczniowskie. W szkole ukształtowało się też wychowanie narodowe i państwowe. W wychowaniu narodowym chodziło przede wszystkim o tworzenie świadomości narodowej. Wychowanie to realizowano również na lekcjach przedmiotów humanistycznych. Wychowanie państwowe to wychowanie świadomego swych praw i obowiązków, czynnego i twórczo zaangażowanego w wierze i wobec państwa obywatela. Kuria i dyrekcja zakładu im. J. Długosza ściśle przestrzegały udziału nauczycieli i młodzieży we wszystkich ówczesnych świętach państwowych, a nawet partyjnych, takich jak: 1 Maja, rocznica rewolucji październikowej, zjednoczenie PPR i PPS.

Krótki, bo zaledwie czteroletni okres powojennej działalności wychowawczej zakładu nie pozwolił na wypracowanie nowych, dostosowanych do zmieniających się warunków metod i środków wychowania młodzieży katolickiej. Prawdziwym powodem zamknięcia Zakładu im. J. Długosza był postulat PZPR, dążącej do zmonopolizowania edukacji przez państwo i narzucenia w wychowaniu laickiego modelu.

4. Szkolnictwo podstawowe specjalne

Szkolnictwo specjalne podejmowało się nauczania i wychowania dzieci niezdolnych do realizacji obowiązku szkolnego w ramach szkół zwykłych, ze względu na kalectwo, przewlekłą chorobę, niedorozwój umysłowy, niedostosowanie społeczne. Celem takiej szkoły było usprawnianie niezbędnych funkcji, korygowanie nieprawidłowości rozwojowych w sferze intelektualnej i osobowościowej, kompensowanie deficytów fizycznych i psychicznych, zapewnienie w dostępnym zakresie wykształcenia ogólnego i zawodowego.

W Polsce Ludowej szkolnictwo specjalne rozwijało się stopniowo. Powoli ulegało procesowi celowego różnicowania na typy szkół, obejmujących etapami różne grupy dzieci upośledzonych. W pierwszych latach odrodzonego państwa zaczęto organizować szkoły dla dzieci przewlekle chorych. W 1959 roku powstały pierwsze państwowe zakłady ze szkołami dla dzieci kalekich. Obok placówek dla dzieci niewidomych i głuchych powstawały oddzielne szkoły i oddziały dla dzieci niedowidzących i niedosłyszących. Tworzono również szkoły dla dzieci z upośledzeniem złożonym, np. społecznie niedostosowanych, wykazujących równocześnie objawy niedorozwoju umysłowego lub głuchoty i upośledzonych umysłowo równocześnie. Powstawało coraz więcej placówek opiekuńczo-wychowawczych dla dzieci z głębokim upośledzeniem umysłowym, tzw. szkoły życia. Z funduszu państwowego organizowano również indywidualne nauczanie w domu osoby niepełnosprawnej. Do szkół specjalnych przyjmowano dzieci po uprzednio przeprowadzonej obserwacji i badaniach specjalistycznych. Z biegiem lat poszerzono zakres badań w celu lepszego poznania dziecka. W 1963 roku powołano terenowe ośrodki selekcyjne składające się z pedagoga, lekarza szkolnego, lekarza psychiatrii lub neurologa i psychologa.

Baza materialna szkolnictwa specjalnego była znacznie gorsza niż szkolnictwa podstawowego. Bardzo dużo młodzieży ze środowisk wiejskich z ościennych miasteczek i wsi pod włocławskich nie uczęszczało do żadnej szkoły, ze względu na brak dostępności do jedynej we Włocławku placówki o takim charakterze. Wielu rodziców nie było stać na opłacenie kwater prywatnych, aby dziecko mogło tam korzystać z nauki. Wiele osób nie mogło samo egzystować bez pomocy rodziców. Wiele czynności dnia codziennego wykonywali za nich najbliżsi, bo sami niepełnosprawni mieli trudności z ich opanowaniem.

Szkoła podstawowa specjalna we Włocławku dla dzieci niepełnosprawnych umysłowo zaczęła pracę od roku 1946/1947. Początkowo była tylko jedna klasa. Liczba uczniów rosła jednak bardzo szybko. W roku szkolnym 1948/1949 istniało sześć zespołów, dwie klasy I; dwie klasy II; jedna klasa III i jedna klasa IV¹⁴⁸. W roku szkolnym 1949/1950 było również

---

¹⁴⁸ Kronika Szkoły Specjalnej we Włocławku za lata 1933/1934–1953/1954. Znajduje się ona obecnie w szkole Specjalnej we Włocławku.

sześć oddziałów; jedna klasa I, dwie klasy II, dwie klasy III, jedna klasa IV i jedna klasa V¹⁴⁹. Umieszczono ją przy ulicy Brzeskiej 2 w bardzo ciasnym i zaniedbanym lokalu, ale w stosunku do lat poprzednich warunki były lepsze¹⁵⁰. Zajęcia mogły się odbywać również w godzinach dopołudniowych, a nawet te dzieci, które przychodziły na drugą zmianę, zajęcia kończyły stosunkowo wcześniej¹⁵¹.

W związku z uchwałą Miejskiej Komisji Oświatowej z dnia 10 marca 1947 roku pomieszczenie zajmowane przez przedszkole prowadzone przez „Caritas” zgrupowanie ss. Rodziny Marii w nieruchomości miejskiej przy ul. Łaziennej 6 miało być przeznaczone dla Publicznej Szkoły Powszechnej nr 13¹⁵². Natomiast protokół z dnia 26 czerwca 1947 roku informował, że przedszkole i schronisko prowadzone przez ss. urszulanki w domu miejskim przy ulicy Łaziennej 6 pozostawiono na okres jednego roku. W związku z tym Szkoła Powszechna Specjalna musiała się mieścić czasowo nadal w Szkole Powszechnej nr 8 przy ulicy Brzeskiej 2. Ponieważ w dalszym ciągu szkoła specjalna nie miała pomieszczenia własnego, jej kierownik napisał prośbę do władz miasta o przeniesienie RKU z gmachu przy ulicy Młynarskiej do koszar i umieszczenia tam Publicznej Szkoły Powszechnej nr 13. Zajęcie tego budynku przez szkołę specjalną było bardzo wskazane dla dobra dzieci niepełnosprawnych. Mimo starań i wysiłków nie zdołano znaleźć odpowiedniego budynku dla tej placówki. W tych niezmiernie trudnych warunkach szkoła specjalna prowadziła swoją działalność edukacyjno-wychowawczą aż do 1961 roku, kiedy to przeniesiono ją do nowego pięknego gmachu przy ul. Nowomiejskiej 21. Był to lokal specjalnie zbudowany dla potrzeb takiej właśnie szkoły. Dysponował on 14 izbami lekcyjnymi i czterema dobrze wyposażonymi pracowniami: krawiecką, gospodarstwa domowego, metalu i drewna. Nauka, podobnie jak w pozostałych szkołach podstawowych, trwała 8 lat z tym, że poziom 8 klasy z pewnymi odchyleniami równał się normalnej piątej klasie.

---

¹⁴⁹ Tamże.

¹⁵⁰ Tamże.

¹⁵¹ Tamże.

¹⁵² AP-W, Szkoła specjalna dla dzieci umysłowo upośledzonych, pismo Inspektora Szkolnego do Miejskiej Komisji Oświatowej (cyt. dalej MKOśw) przy MRN we Włocławku w sprawie lokalu dla szkoły specjalnej.

Jednym z problemów nękających włocławskie szkolnictwo było zagadnienie tak zwanych dzieci trudnych, które powinny pobierać naukę w szkołach dla nich przystosowanych, czyli specjalnych. Tak ten problem podejmowały władze szkolne Włocławka. Inspektor Szkolny na polecenie Kuratorium OSP w Toruniu podjął wysiłki zorganizowania publicznej Szkoły Specjalnej nr 13 dla dzieci upośledzonych umysłowo we Włocławku. Kierowniczką powyższej placówki ze specjalnymi kwalifikacjami była Zofia Jaroń (od roku szkolnego 1952/1953 dyrektorem została Leokadia Jaśpińska), która przeprowadziła badania testowe w szkołach włocławskich w celu eliminacji dzieci upośledzonych umysłowo ze szkół podstawowych. Odseparowanie dzieci umysłowo upośledzonych wpłynęło dodatnio na wydajniejszą pracę w szkołach powszechnych, a dzieciom upośledzonym umysłowo pozwoliło wychować je, w miarę możliwości, by nie stali się uciążliwi w przyszłości dla społeczeństwa. Jednakże powstająca nowa szkoła nie miała własnego lokalu.

Reforma szkolna w roku 1966/1967 objęła również szkolnictwo specjalne. Szkoły podstawowe specjalne podzieliły się na samodzielne, zorganizowane przy specjalnych zakładach wychowawczych podległych Ministerstwu Oświaty i Szkolnictwa Wyższego, zorganizowane przy zakładach leczniczych, sanatoriach, prewentoriach, domach zdrowia i innych placówkach leczniczych podległych Ministerstwu Zdrowia i Opieki Społecznej. Szkoły podstawowe specjalne przy zakładach leczniczych o liczbie uczniów poniżej 70, poczynając od roku szkolnego 1963/1964 zostały przekształcone w filie normalnych szkół podstawowych znajdujących się w miejscowości lub pobliżu zakładu leczniczego. W filiach, zależnie od liczebności uczniów, tworzone były oddziały lub zespoły. W oddziałach zorganizowani byli uczniowie na poziomie jednej określonej klasy. W zespołach, które występowały w małych filiach, zgrupowani byli uczniowie na poziomie różnych klas. Zespół nie liczył mniej niż 14 uczniów.

W szkołach dla niewidomych i głuchych program siedmioletniej szkoły podstawowej realizowany był w ciągu 8 lat, a zatem w szkołach tych klasa VIII występowała również przed reformą szkolną.

5. Odbudowa i rozwój szkół średnich ogólnokształcących w latach 1945–1975

Wielkim zwolennikiem reaktywowania działalności włocławskich szkół średnich we Włocławku był profesor Wiktor Niwiński¹⁵³, który 21 stycznia 1945 roku spotkał się z Cecylią i Dominikiem Banaszak, T. Foppem, T. Siedlewskim i sekretarzem gimnazjum J. Długosza w celu naradzenia się nad odbudową włocławskich gimnazjów. Z uwagi na brak we Włocławku nauczycieli szkół średnich postanowiono powołać tylko jedno koedukacyjne gimnazjum i liceum. Działania w tym kierunku rozpoczęli już następnego dnia od rejestracji uczniów, porządkowania gmachu GiLMK, poszukiwania i odzyskiwania sprzętu szkolnego, pomocy dydaktycznych itp.¹⁵⁴, Rada Pedagogiczna gimnazjum i liceum postanowiły, że okres pierwszych dwóch tygodni będzie okresem, w którym zostanie sprawdzona wiedza zgłaszających się kandydatów. Spośród 819 kandydatów do gimnazjum i liceum zakwalifikowano 652 osoby¹⁵⁵. Pierwszą szkołę średnią ogólnokształcącą po zakończeniu II wojny światowej we Włocławku uruchomiono 8 lutego 1945 roku¹⁵⁶. Zgodnie z ustawą z 1932 roku utworzono czteroklasowe gimnazjum (8 klas II i po 2 klasy od II do IV) oraz 1 klasę licealną. Aby odrobić straty spowodowane wojną, władze oświatowe wprowadziły skrócony system nauczania, według którego program gimnazjum miał być przerobiony w ciągu dwóch lat, a liceum w jednym roku. Nastąpił więc podział liceów na zwykłe i semestralne. Wprowadzenie skróconego czasu nauki umożliwiło starszej młodzieży uzyskanie świadectwa dojrzałości już w lipcu 1945 roku oraz na przełomie stycznia i lutego 1946 roku, a także w czerwcu 1946 roku.

W roku szkolnym 1946/1947 zlikwidowano klasę I gimnazjum. Szkołę średnią ogólnokształcącą tworzyły wówczas, oparte na 7-klasowej szkole podstawowej, 3-letnie gimnazjum i 2-letnie liceum. W następnym roku szkolnym zbędna okazała się klasa II gimnazjum, w związku z wprowadzeniem 8-klasowej szkoły podstawowej. Dlatego też instrukcja w spra-

¹⁵³ M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 641.

¹⁵⁴ Tamże, s. 641.

¹⁵⁵ Tamże, s. 643.

¹⁵⁶ AP-W, Sprawozdanie z działalności Oddziału Szkolnego. Sprawozdanie za okres od stycznia 1945 do grudnia 1946.

wie organizacji roku szkolnego 1947/1948 utrzymywała w szkole średniej ogólnokształcącej tylko klasę II i III (dawną III i IV) gimnazjum oraz klasy I i II liceum. W pierwszych latach powojennych w zakresie szkolnictwa średniego wysunięto główne zadanie, które polegało na usunięciu niesprawiedliwości społecznej w korzystaniu z prawa do nauki na poziomie średnim, zarówno młodzieży pochodzącej ze wsi, jak i z miasta. Wykonanie tego zadania wymagało dużego wysiłku finansowego i organizacyjnego. Mimo trudności występujących w powojennym okresie odbudowy kraju, szybko odbudowano szkolnictwo średnie ogólnokształcące, a ponadto zaczęto rozwijać także szkolnictwo zawodowe.

Ustawa z 15 lipca 1961 wprowadziła czteroletnie licea, których podstawą była ośmioklasowa szkoła podstawowa. Ponadto określiła ona podwójną funkcję liceów ogólnokształcących: zapewniały wykształcenie ogólne i politechniczne niezbędne do podjęcia studiów wyższych oraz przysposobienie do pracy zawodowej. Ustawa utrzymała 4-letni okres nauki, jednak w związku z przedłużeniem nauki w szkole podstawowej, czas kształcenia w szkole ogólnokształcącej przedłużył się z 11 do 12 lat. Po wprowadzeniu tej ustawy we Włocławku szkoły podstawowe pozostały jeszcze przez kilka lat w budynkach liceów, ponieważ nie było dla nich innych lokali.

Dnia 12 października 1966 roku Ministerstwo Oświaty zatwierdziło Statut Liceum Ogólnokształcącego, w którym określone zostały cele i zadania liceum ogólnokształcącego¹⁵⁷. Nauczanie i wychowanie w liceum ogólnokształcącym miało na celu wszechstronny rozwój uczniów i wychowanie ich na świadomych i twórczych obywateli Polski Ludowej, a w szczególności kształtowanie i pogłębianie podstaw naukowego poglądu na świat, wychowanie w duchu socjalistycznej moralności i socjalistycznych zasad współżycia społecznego, ekonomicznej i moralnej wyższości socjalistycznego ustroju społecznego nad ustrojem kapitalistycznym¹⁵⁸. Liceum ogólnokształcące miało przygotować do czynnego udziału w so-

---

¹⁵⁷ Statut Liceum Ogólnokształcącego. Załącznik do zarządzenia Min.Ośw. z dnia 12 października 1966 roku, Nr SO3-010-28/1/66 (Dz. Urz. Min. Ośw., 1966, nr 13, poz. 154); M. Pęcher-ski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 306–315.

¹⁵⁸ Statut Liceum Ogólnokształcącego z 12 października 1966 (Dz. Urz. Min. Ośw., 1966, nr 13, poz. 154).

cialistycznej gospodarce i kulturze, rozbudzić i umocnić poczucie obowiązku i dyscypliny, wdrożyć do poszanowania mienia społecznego¹⁵⁹.

Dla pogłębienia wiadomości uczniów i rozwijania ich zainteresowań i uzdolnień wszystkie włocławskie licea ogólnokształcące prowadziły zajęcia pozalekcyjne oraz współdziałały w prowadzeniu przez powołane do tego placówki i instytucje zajęć pozaszkolnych. Zajęcia pozalekcyjne prowadzone w włocławskich szkołach ponadpodstawowych miały również za zadanie rozwijać aktywność i samodzielność uczniów, przygotować do udziału w życiu społecznym i wdrożyć do spędzania wolnego czasu w sposób kulturalny i pożyteczny. Udział uczniów w tych zajęciach był dobrowolny¹⁶⁰.

Zakończeniem nauki w liceum ogólnokształcącym był egzamin dojrzałości, który uprawniał do ubiegania się o przyjęcie do szkół wyższych oraz do innych szkół organizowanych na podbudowie programowej liceum¹⁶¹. Z dniem 1 września 1956 roku został zniesiony podział na gimnazja męskie i żeńskie, wszystkie więc stały się koedukacyjne.

Liceum Ogólnokształcące im. Marii Konopnickiej w okresie powojennym było kontynuacją przedwojennego gimnazjum i liceum o tym samym imieniu, mieszczącego się przy ul. Bechiego 1¹⁶². Działania wojenne nie zniszczyły tego budynku, a więc zajęcia mogły rozpocząć się po zakończeniu działań wojennych. Początkowo organizacja tej szkoły została oparta na ustawie z 1932 roku. Decyzją Kuratorium w 1945 roku nastąpił podział tymczasowego koedukacyjnego gimnazjum na dwie szkoły: Liceum i Gimnazjum Żeńskie im. M. Konopnickiej i Liceum i Gimnazjum Męskie im. Ziemi Kujawskiej¹⁶³. Ze względu jednak na zbyt dużą liczbę

¹⁵⁹ Tamże.

¹⁶⁰ Relacja wspomnieniowa D. Piotrowskiej nauczycielki pracującej w omawianym okresie w włocławskich szkołach; relacja wspomnieniowa M. Słomskiego nauczyciela pracującego w włocławskich szkołach w prezentowanym okresie.

¹⁶¹ Od 1966 roku zmiany w egzaminach dojrzałości wprowadzono następującymi przepisami: zarządzenie Ministerstwa Oświaty i Wychowania (cyt. dalej MOW) z dnia 6 XI 1970 w sprawie świadectw ukończenia szkoły średniej i świadectw dojrzałości (Dz. Urz. z 30 XI 1970, nr B-11 poz. 77); zarządzenie MOW z dn. 12 I 1973 zmieniające zarządzenie w sprawie świadectw ukończenia szkoły średniej i świadectw dojrzałości (Dz. Urz. MOW z 12 I 1973 nr 1, poz. 1); zarządzenie MOW z dnia 15 III 1975 w sprawie wydawania świadectw ukończenia szkoły średniej osobom, które przed 1 lutym 1971 ukończyły klasę programowo najwyższą, lecz nie uzyskały świadectw dojrzałości (Dz. Urz. MOW z 21 III 1975, nr 3, poz. 27).

¹⁶² Zob. załącznik nr 11.

¹⁶³ M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 642.

klas gimnazjalnych w Liceum i Gimnazjum Ziemi Kujawskiej, w Liceum M. Konopnickiej klasy licealne pozostały koedukacyjne¹⁶⁴.

W lipcu 1945 roku odbył się w LMK pierwszy egzamin maturalny. Świadectwa dojrzałości otrzymało 16 dziewcząt i 26 chłopców. W styczniu i lutym 1946 roku odbyły się drugie egzaminy maturalne¹⁶⁵. Matury otrzymali wówczas 23 abiturientki i 17 abiturientów, a w czerwcu tego roku odbył się trzeci egzamin, w wyniku którego matury otrzymało 36 abiturientek i 6 abiturientów¹⁶⁶. W roku 1954 było już 92 maturzystów. Maturę co roku zdawało około stu osób. Ze względu na okres wojny i duże zapotrzebowanie na maturzystów, liceum miało ustrój semestralny, tak jak wiele szkół w tym okresie.

Na mocy instrukcji Ministerstwa Oświaty z dnia 4 maja 1948 roku zostało ono przekształcone w czteroletnie liceum, tworząc z przyjętą do gmachu szkołą podstawową, jedenastoletnią szkołą ogólnokształcącą stopnia podstawowego i licealnego. Oficjalna jej nazwa brzmiała: Szkoła Ogólnokształcąca Stopnia Podstawowego i Liceum im. M. Konopnickiej. Później nazwę szkoły zmieniono na Szkołę Podstawową i Liceum Ogólnokształcące nr 2 im M. Konopnickiej we Włocławku. W roku 1961 szkoła ta oddzieliła się od „podstawówki”, tworząc placówkę samodzielną, która od 1955 roku stała się szkołą koedukacyjną, stopniowo rozrastającą się i wtapiającą we włocławską społeczność.

Celem dydaktyczno-wychowawczym szkoły było ogólne ukształtowanie osobowości ucznia przez przekazanie mu maksimum wiedzy o świecie i człowieku, jak również wyrobienie w nim nawyku przestrzegania określonych zasad postępowania. Czynnikiem wywierającym decydujący wpływ na przekształcenie się Liceum w szkołę nowoczesną był jego program nauczania. Powiązany ze sprawami, którymi żyje cały naród. Przygotowywano więc młodzież do aktywnego i konstruktywnego udziału w życiu kraju. Zadanie to wymagało od szkoły wykorzystania wszelkich możliwości związanych z organizacją procesu nauczania różnych przedmiotów oraz stworzenia warunków do wielostronnej działalności społecz-

¹⁶⁴ *Liceum im M. Konopnickiej*, s. 20; M. Słomski, *50-lecie istnienia Liceum im. M. Konopnickiej*.

¹⁶⁵ *Liceum im. M. Konopnickiej*, s. 20.

¹⁶⁶ Tamże.

nej młodzieży w szkole i poza nią. Terenem, gdzie można było realizować również te zadania, były zajęcia pozalekcyjne, prace społeczno-użyteczne, praca wychowawcza z klasą, z grupą młodzieży oraz z całym zespołem uczniowskim.

Liceum Ziemi Kujawskiej 22 maja 1945 roku rozpoczęło naukę we własnym budynku przy ul. Mickiewicz 6. Bezpośrednio po odzyskaniu niepodległości organizację systemu oświaty przeprowadzono w oparciu na ustawie z 1932 roku. W pierwszym powojennym okresie realizowano jednocześnie dwa programy nauczania. Młodzież dorosła uczyła się w trybie przyspieszonym w klasach semestralnych i mogła w ciągu dwóch lat ukończyć cztery klasy, natomiast młodzi uczniowie przerabiali program nauczania w normalnym czasie. Od roku szkolnego 1947/1948 wszystkie klasy uczyły się już według jednolitego programu.

Po wprowadzeniu w roku szkolnym 1948/1949 jedenastoletniego cyklu kształcenia ogólnego szkoła przyjęła nazwę I Państwowej Szkoły Ogólnokształcącej Stopnia Podstawowego i Licealnego im. Ziemi Kujawskiej. 1 września 1952 roku liceum zostało TPD-owską uczelnią świecką i koedukacyjną. Tym samym przestała istnieć tradycyjna szkoła jako męskie gimnazjum¹⁶⁷. W czerwcu 1966 roku uroczyście pożegnano klasy szkoły podstawowej, co stworzyło lepsze warunki dla rozwoju i zwiększenia klas licealnych. Tym samym nastąpiła zmiana numeracji klas licealnych od I do IV. Zmianie też uległy programy nauczania, realizowane w systemie tzw. klaso-pracowni.

Liczba szkół średnich ogólnokształcących zwiększyła się z 2 w 1945 roku do 3 w 1965 roku, a liczba izb lekcyjnych odpowiednio zwiększyła się z 17 do 41.

Od 1 września 1970 roku w LZK do klas pierwszych wprowadzono oddziały sprofilowane: matematyczno-fizyczne lub humanistyczno-filologiczne. W następnych latach wprowadzano stopniowo nowe profile kształcenia. W roku szkolnym 1973/1974 LZK posiadało następujące profile kształcenia: 2 klasy o profilu biologiczno-chemicznym oraz 2 klasy o profilu matematyczno-fizycznym. W roku szkolnym 1974/1975 młodzież

---

¹⁶⁷ Relacja wspomnieniowa H. Szląskiewicza ucznia Liceum Ziemi Kujawskiej we Włocławku w latach 1951–1955, a obecnie pracującego w Archiwum Kuratorium Oświaty Wydziału Pedagogicznego Zamiejscowego we Włocławku.

LZK mogła wybierać w następujących profilach kształcenia: rozszerzonym programie języka rosyjskiego; podstawowym; matematyczno-fizycznym i biologiczno-chemicznym¹⁶⁸. Wprowadzenie klas sprofilowanych nałożyło określone zadania na radę pedagogiczną i dyrekcję liceum, polegające na urządzaniu, modernizacji i wyposażaniu pracowni i klaso-pracowni dla poszczególnych przedmiotów. Znaczne zmiany w polepszeniu się bazy materialnej w LZK nastąpiły w latach siedemdziesiątych.

W roku szkolnym 1948/1949 we Włocławku działalność edukacyjno-dydaktyczną prowadziło 5 szkół ogólnokształcących (licząc także szkołę ogólnokształcącą dla dorosłych)¹⁶⁹.

Liceum im. M. Kopernika było trzecim we Włocławku i najmłodszym liceum ogólnokształcącym. Powstało ono dopiero w dniu 1 września w 1960 roku¹⁷⁰. W wyniku dużego zapotrzebowania na kształcenie się młodzieży w szkołach ogólnokształcących, dwa istniejące we Włocławku licea nie były w stanie przyjąć dużej liczby chętnych. Umieszczono ich w budynku przy pl. Kopernika 2. W roku szkolnym 1966/1967 miało ono wśród liceów ogólnokształcących najgorsze warunki lokalowe, ponieważ gmach zajmowany przez nie, aczkolwiek nowy, nie był budowany specjalnie dla celów szkolnych. W związku z tym w 1975 roku przeniesiono je do nowego obiektu przy ul. H. Sawickiej 7, gdzie koegzystowało ze Szkołą Podstawową nr 7.

We wrześniu 1967 roku nastąpiła zmiana numeracji klas licealnych. Wprowadzono numerację od I do IV w miejsce dotychczasowej od VIII do XI. W roku 1970 we włocławskich liceach ogólnokształcących nie było matur ze względu na przedłużenie nauki w szkole podstawowej i średniej z 11 do 12 lat. Zorganizowany został jedynie egzamin dojrzałości dla uczniów drugorocznych.

Szkolnictwo ogólnokształcące podlegało zmianom w mniejszym stopniu niż szkolnictwo zawodowe. Liczba szkół ogólnokształcących we Włocławku w omawianym okresie wzrosła do trzech. W liceach ogólnokształcących powiększała się stopniowo liczba oddziałów i eskalacji ulegała

¹⁶⁸ *Księga Pamiątkowa Gimnazjum*, s. 38.

¹⁶⁹ AP-W, Plan pracy w zakresie oświaty i kultury dorosłych za rok szkolny 1948/1949, sygn. 858.

¹⁷⁰ M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 643.

też liczba młodzieży do nich uczęszczającej. Sprofilowanie przedmiotów nauczania spowodowało lepsze przygotowanie młodzieży z danego przedmiotu i rozwijanie w nich zdolności i zainteresowań.

6. Szkoły średnie ogólnokształcące dla dorosłych

Równoległe z akcją likwidacji analfabetyzmu i doksztalcaniem na poziomie pełnej szkoły podstawowej odbywał się proces doksztalcania dorosłych na poziomie szkoły średniej. Nie mniejsze niż na szkoły podstawowe było zapotrzebowanie na szkoły średnie, gimnazja i licea dla dorosłych oraz szkoły kształcące w zawodach na poziomie średnim. Cieszyły się one dużym zainteresowaniem ludzi pracy już od samego początku istnienia Polski Ludowej. Zainteresowanie było tak duże również z tego powodu, że w Polsce międzywojennej na terenie województwa pomorskiego nie było szkół średnich dla dorosłych.

Szkolnictwo dla dorosłych było powołane do tego, aby pomagać w zdobywaniu wykształcenia, przede wszystkim tzw. przodownikom pracy, pozostałym robotnikom i chłopom średnio- i małorolnym. Szkolnictwo dla osób dorosłych pracujących miało za zadanie wychować nowego człowieka, świadomego współuczestnictwa w budowie socjalizmu. Za cel stawiano sobie: podniesienie zdolności i przydatności do pracy, ułatwienie awansu społecznego i zawodowego, zwiększenie kadr inteligencji zawodowej, budzenie i ugruntowanie świadomości polityczno-społecznej. Takie cele państwa socjalistycznego umożliwiły robotnikom i chłopom kształcenie się zawodowe w szkołach korespondencyjnych i w szkołach średnich ogólnokształcących.

W pierwszych powojennych latach uczęszczali do tych szkół uczniowie, którzy ze względu na pracę zawodową zobowiązani byli do szybkiego ukończenia przerwanej przez wojnę nauki w gimnazjach i liceach. Chodziło o objęcie nauką tych klas społecznych, które w minionym okresie miały do niej utrudniony dostęp.

Ministerstwo Oświaty uregulowało strukturę organizacyjną tych szkół okólnikiem z dnia 29 stycznia 1945 roku o organizacji gimnazjów i liceów dla dorosłych. Ustalał, że gimnazja i licea dla dorosłych przeznaczone

były dla osób dorosłych, które z powodu przekroczenia wieku nie mogły uczęszczać ani do normalnych gimnazjów i liceów dla młodzieży, ani do tzw. klas dla młodzieży opóźnionej wiekiem. Gimnazja i licea ogólnokształcące dla dorosłych musiały wypełniać normalny program roczny w ciągu semestru, wobec czego czas trwania nauki w nich wynosił 4 semestry dla gimnazjum, 2 semestry dla liceum lub 6 semestrów dla gimnazjum i liceum łącznie, przy 18 godzinach nauczania w tygodniu i 24 godzinach w liceum. W ten sposób, w czasie trzyletniego kursu nauki winny być wyczerpane podstawowe elementy programu gimnazjum i liceum¹⁷¹. Kształcenie dorosłych zapoczątkowały szkoły ogólnokształcące już w 1945 roku, tworząc dla nich gimnazjum pod dyrekcją Józefa Antoniuka.

W konsekwencji zaniedbań Polski międzywojennej i polityki okupanta w czasie II wojny światowej oraz niszczenia przezeń naszej inteligencji, we Włocławku w roku 1945 niewiele osób miało średnie wykształcenie. Ludzie młodzi mogli je zdobyć normalną drogą, stopniowego kształcenia. Pracującym władze oświatowe Polski Ludowej umożliwiły dojście do egzaminu dojrzałości, organizując dla nich specjalne licea. Jak już wspomnianego, tego typu szkoła we Włocławku powstała już w 1945 roku. Napływ uczniów był ograniczony, ponieważ liczba ich w pewnych latach przekraczała nawet stan liceum we wszystkich klasach. Fala kulminacyjna przeszła dopiero w latach 1953–1957. Liczba uczniów przekroczyła wówczas 1 000 osób obojga płci¹⁷². W roku szkolnym 1966/67 pobierało tu jeszcze naukę 650 pracujących ludzi, rozmieszczonych w 18 oddziałach. Podstawą przyjęcia do liceum dla pracujących było ukończenie szkoły podstawowej i złożenie egzaminu wstępnego. Do wyższych klas przyjmowano na podstawie świadectwa stwierdzającego odpowiedni stopień wykształcenia.

W omawianym okresie szkoła ta miała trudne warunki pracy. Składało się na to wiele przyczyn. Jedną z nich były popołudniowe godziny pracy od 16:10 do 20:20. Nauka przy normalnym wypełnianiu obowiązku zawodowego odbywała się cztery razy w tygodniu. Nie ułatwiał pracy również fakt, że tak ogromna szkoła kształcąca rzesze ludzi na poziomie średnim

---

¹⁷¹ M. Siemiński, *Zagadnienia szkolnictwa dla dorosłych. Organizacja nauczania*, Kraków 1951, s. 107.

¹⁷² S. Dąbrowski, *Dzieje szkolnictwa*, s. 137.

nie posiadała własnego lokalu. Korzystała ona z pomieszczeń, urządzeń oraz pomocy naukowych Liceum Ziemi Kujawskiej przy ul. Mickiewicza 6. Dochodzący nauczyciele stanowili trzecią poważną trudność tego zakładu. Dochodzących nauczycieli było 20, a etatowych zaledwie 10. Wszyscy pedagodzy, z wyjątkiem jednego, posiadali wykształcenie wyższe. Z uwagi na fakt, że praca odbywała się w pomieszczeniach innej szkoły, zakład miał odpowiednio niższą stawkę budżetową, wynoszącą w 1967 roku 676 000 zł. Z sumy tej 600 000 zł przeznaczone było na fundusz płac, a reszta, tj. 76 000 zł na wszystkie inne potrzeby szkoły.

Szkołę Pracy Społecznej od 1948 roku prowadziło we Włocławku TUR. Placówka ta miała charakter trzyletniej szkoły typu licealnego o ustroju semestralnym. Szkoła Pracy Społecznej w roku szkolnym 1948/1949 przeszła pod nadzór Kuratorium Okręgu Szkolnego w Toruniu. Nauka przebiegała w trzech semestrach z liczbą słuchaczy: w I A – 32, w I B – 35 słuchaczy, a w II semestrze 38. Wszyscy słuchacze mieli ukończone 7 klas szkoły powszechnej¹⁷³. Liczba wykładowców wynosiła w tym roku 14, przeważnie z wyższym wykształceniem. Poziom naukowy był wysoki, a frekwencja zadowalająca. Szkoła ta brała żywy udział w życiu społecznym Włocławka.

Liceum Ogólnokształcące dla Pracujących odpowiadało programowi nauczania następujących klas, względnie semestrów. Liceum dla pracujących obejmowało klasy VIII, IX, X i XI, szkoła 11-letnia ogólnokształcąca obejmowała klasy VIII, IX, X i XI, liceum dla dorosłych obejmowało semestry II, III i IV, V oraz VI¹⁷⁴. Rok szkolny dla pracujących w mieście rozpoczął się 1 września, a kończył 30 czerwca.

Dla młodych ludzi zatrudnionych w zakładach pracy i instytucjach, którzy nie mieli wykształcenia średniego, a do wykonywania pracy na zajmowanym stanowisku mieli to wykształcenie uzyskać, zorganizowano już w 1947 roku Liceum Ogólnokształcące dla Pracujących. W okresie od roku 1947 do 1975 liceum to opuściło 3220 absolwentów z wykształceniem średnim. Przez ten okres zmieniała się tylko nazwa tego liceum.

¹⁷³ AP-W, Sprawozdanie opisowe z prac oświatowo-kulturalnych wśród dorosłych za rok szkolny 1948/1949, sygn. 858.

¹⁷⁴ AP-W, Instrukcja w sprawie organizacji roku szkolnego 1950/1951 w szkolnictwie ogólnokształcącym dla pracujących, sygn. 1604; także Załącznik do zarządzenia Min. Ośw. z dnia 20 czerwca 1950 roku, nr V KD-III4/50, sygn. 1033.

Na początku było to Liceum Ogólnokształcące dla Dorosłych, następnie przyjęło nazwę Liceum Ogólnokształcące dla Pracujących. W 1975 roku Liceum Ogólnokształcące dla Pracujących przekształcono w Centrum Kształcenia Ustawicznego, w którym zorganizowano następujące profile kształcenia na poziomie średnim: Liceum Ogólnokształcące, Technikum Ekonomiczne, Liceum Ekonomiczne, Średnie Studium Zawodowe oraz Policealne Studium Ekonomiczne o różnych kierunkach kształcenia zawodowego.

W roku szkolnym 1947/1948 prowadziła działalność oświatową we Włocławku jedna Państwowa Średnia Szkoła dla Dorosłych o 9 semestrach z 254 uczniami, 17 nauczycielami oraz jeden kurs dokształcający Średniej Szkoły dla Dorosłych Pracowników MO i UB, o 2 semestrach¹⁷⁵. W zajęciach uczestniczyło 51 uczniów. Pracowało tam 4 nauczycieli¹⁷⁶. Były to tak zwane klasy zamknięte, przeznaczone tylko dla pracowników zleceniodawcy.

Na podstawie instrukcji Ministerstwa Oświaty z 12 maja 1950 roku o organizacji szkolnictwa ogólnokształcącego dla pracujących, w 1950 roku szkolnictwo dla dorosłych przekształcono na szkolnictwo dla pracujących¹⁷⁷. Nauka w liceach ogólnokształcących dla dorosłych trwała 4 lata i obejmowała klasy: VII, IX, X i XI¹⁷⁸. Liczba kursów z zakresu szkoły średniej dla dorosłych utrzymywała się w roku szkolnym 1947/1948 na tym samym poziomie, z tym jednak, że od tego roku prawie wszystkie kursy były prywatne. Organizowały je instytucje społeczne i osoby prywatne, ponieważ władze szkolne absorbowало w tym czasie organizowanie pełnych szkół średnich dla dorosłych w zakresie szkoły średniej. W roku szkolnym 1949/1950 liczba kursów gimnazjalnych i licealnych nieco się obniżyła. Miało to w konsekwencji wpływ na spadek liczby uczniów. W rezultacie zmian organizacyjnych wprowadzonych instrukcją

---

¹⁷⁵ AP-W, Sprawozdanie opisowe z prac kulturalno-oświatowych wśród dorosłych za rok 1947/1948, sygn. 858.

¹⁷⁶ Tamże.

¹⁷⁷ Instrukcja Min. Ośw. z 12 maja 1950 roku (Dz. Urz. Min. Ośw., 1950 r., nr 8, poz. 120).

¹⁷⁸ AP-W, Sprawozdanie Opisowe z prac kulturalno-oświatowych wśród dorosłych za rok 1947/1948, sygn. 858.

szkolnictwa ogólnokształcącego dla pracujących zlikwidowano dotychczasowe kursy gimnazjalne i licealne dla dorosłych¹⁷⁹.

W roku szkolnym 1974/1975 została zorganizowana klasa ekonomiczna dla pracowników Przedsiębiorstwa Budownictwa Rolniczego we Włocławku, przy Liceum Ogólnokształcącym dla pracujących we Włocławku¹⁸⁰. Ze względu na dużą liczbę słuchaczy i ich różny poziom wykształcenia przyjęto program nauki czteroletniej. Na koniec roku szkolnego stan słuchaczy, którzy otrzymali promocje do klasy drugiej, wynosił 26 osób. Na przestrzeni roku szkolnego 1974/1975 z dalszej nauki w tej szkole zrezygnowały osoby, które posiadały wykształcenie powyżej podstawowego. Ze względu na potrzebę szybszego przygotowania pracowników do zawodu, dyrekcja zakładu zwróciła się z prośbą o skrócenie okresu nauki i dokonania zmian programu nauczania z czteroletniego na trzyletni. Zakład pracy motywował swoją prośbę tym, iż pracownicy posiadają duży staż pracy w przedsiębiorstwie, zajmują różne stanowiska, cieszą się dobrą opinią i zaufaniem dyrektora. W konsekwencji Kuratorium nie wyraziło zgody na skrócenie nauki szkolnej.

Podstawą przyjęcia ucznia do liceum ogólnokształcącego dla pracujących w roku szkolnym 1961/1962 było posiadanie świadectwa ukończenia szkoły podstawowej, odpowiedni wiek i zatrudnienie¹⁸¹. Do klasy VIII liceum ogólnokształcącego dla pracujących mogli być przyjęci uczniowie, którzy ukończyli klasę VII i ukończyli lub ukończą w danym roku szkolnym 16 lat oraz złożą egzamin wstępny¹⁸². Bez egzaminu wstępnego mogli być przyjmowani uczniowie, którzy złożyli go już w innym liceum ogólnokształcącym, a odpowiadali warunkom wieku i zatrudnienia.

Ministerstwo Oświaty konsekwentnie przestrzegało zasady przyjmowania do liceów ogólnokształcących dla pracujących i korespondencyj-

---

¹⁷⁹ Tamże.

¹⁸⁰ Archiwum Kuratorium Oświaty Wydziału Pedagogicznego Zamiejscowego we Włocławku (cyt. dalej AKOWPZ-W), Sprawozdania, kat. A, symbol teczki 4 037.

¹⁸¹ AP-W, Pismo z Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (cyt. dalej PWRN) w Bydgoszczy. KOSB w Toruniu nr I-3-1/4/62. Uwagi i przepisy normatywne dotyczące liceów ogólnokształcących dla pracujących z 21 marca 1962, sygn. 1604.

¹⁸² Instrukcja Min. Ośw., 1957, nr O.D. 1-540/57 w sprawie przyjmowania uczniów do klasy ósmej liceum ogólnokształcącego dla pracujących i korespondencyjnego liceum ogólnokształcącego w roku szkolnym 1957/58.

nych wyłącznie osób pracujących zawodowo¹⁸³. Organizację liceum ogólnokształcącego dla pracujących w 1962 roku określał statut państwowy, stanowiący załącznik do zarządzenia Ministra Oświaty z dnia 28 lipca 1950 nr V K D-1234 oraz zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 25 marca 1960 nr OMD 1 Ca/3/60¹⁸⁴.

Statut liceum oraz wprowadzone w okresie późniejszym zmiany określały liczbę uczniów w oddziale oraz podstawy przyjęcia do liceum ogólnokształcącego dla pracujących¹⁸⁵. W liceum ogólnokształcącym dla pracujących liczba słuchaczy nie mogła być niższa niż 20 osób w jednym oddziale. W przeciwnym wypadku ulegały one kompensowaniu z innymi oddziałami równoległymi, również o niższej liczbie słuchaczy. Do klasy VIII liceum ogólnokształcącego dla dorosłych przyjmowano kandydatów, którzy ukończyli 16 rok życia, posiadali świadectwo ukończenia szkoły podstawowej i złożyli z wynikiem pomyślnym egzamin wstępny. Od kandydatów posiadających świadectwa ukończenia zasadniczych szkół zawodowych lub szkół zawodowych dokończających nie wymagano przedstawienia świadectwa ukończenia szkoły podstawowej. Kandydat, który na egzaminie wstępnym otrzymał z jednego przedmiotu ocenę niedostateczną, nie mógł być przyjęty do klasy VIII. Do klasy IX, X, XI przyjmowani byli kandydaci, którzy ukończyli 17 rok życia i posiadali świadectwo ukończenia odpowiedniej klasy państwowego liceum ogólnokształcącego. W przypadku gdy kandydat nie miał właściwego świadectwa szkolnego, musiał poddać się egzaminowi wstępnemu pisemnemu i ustnemu z języka polskiego, języka obcego i matematyki. Takie same zasady przyjęcia obowiązywały w liceum korespondencyjnym dla pracujących.

Na rok szkolny 1963/1964 dyrekcja liceum ogólnokształcącego zorganizowała cztery izby lekcyjne w LZK w godzinach przedpołudniowych dla młodzieży, która pracowała na II zmianę i miała problemy z systematycznym uczęszczaniem na zajęcia.

¹⁸³ AP-W, Pismo Min. Ośw., 1960 nr OMD-1-15/20/60.

¹⁸⁴ AP-W, Pismo z PWRN w Bydgoszczy KOSB w Toruniu nr I- 3- 1/4/62. Uwagi i przepisy normatywne dotyczące liceów ogólnokształcących dla pracujących z 21 marca 1962, sygn. 1604; Dz. Urz. Mir. Ośw., 1950, nr 15, poz. 192; Dz. Urz. Mir. Ośw., 1960, nr 5, poz. 75.

¹⁸⁵ AP-W, Pismo z PWRN w Bydgoszczy KOSB w Toruniu nr I-3-1/4/62. Uwagi i przepisy normatywne dotyczące liceów ogólnokształcących dla pracujących z 21 marca 1962, sygn. 1604.

W roku szkolnym 1960/1961 było w tej szkole 11 oddziałów z łączną liczbą 350 uczniów, a w roku szkolnym 1965/1966 liczba oddziałów wzrosła do 19 (w tym dwa filialne w Brześciu Kuj. i Lubrańcu). Liczba uczniów zaś wzrosła do 832 (w tym 37 uczniów w Brześciu Kuj. i 49 w Lubrańcu). Jedna klasa miała charakter zamknięty i znajdowała się pod pełną opieką Komitetu Miejskiego PZPR. Z braku miejsc nie przyjęto do różnych klas Liceum Ogólnokształcącego dla Pracujących 350 uczniów¹⁸⁶. Na koniec roku szkolnego 1965/1966 w wyniku dużego odsiewu liczba uczniów spadła o około 16%.

Ponad 25% odsiewu to uczniowie młodzi wiekiem, którzy zostali skreśleni z listy uczniów na skutek uchwały Rady Pedagogicznej, za lekceważący stosunek do nauki i nadmiernie nieusprawiedliwioną absencję na lekcjach. Na koniec roku szkolnego 1965/1966 w klasach VIII–X (bez filii) było 423 uczniów. W roku szkolnym 1965/1966 szkoła ta zajmowała w godzinach popołudniowych 13 izb lekcyjnych w gmachu LZK.

To, że do liceum mogły uczęszczać osoby bez ograniczenia wieku, zawodu i zajmowanego stanowiska społecznego, stawiało je na eksponowanym miejscu społecznym w całym mieście. Najlepszym dowodem wielkiej rangi społeczno-politycznej szkoły w środowisku włocławskim była liczba maturzystów, która dla poszczególnych lat przedstawiała się następująco: w roku 1960 – 78, w roku 1962 – 128, w roku 1964 – 138, w roku 1965 – 210, w roku 1966 – 199, w roku 1967 – 134¹⁸⁷.

Jednak, jak widać z przytoczonych danych, liczba absolwentów systematycznie zaczęła się zmniejszać od 1966 roku. Było to zapewne konsekwencją tego, iż we Włocławku zaczął się rozwijać przemysł. Powstawały nowe zakłady pracy, które potrzebowały bardziej wykształconej kadry w określonej dziedzinie, dlatego też spadła liczba uczniów w liceach ogólnokształcących, a wzrosła w zasadniczych szkołach zawodowych i technikach.

Zgodnie z zarządzeniem Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 czerwca 1969 roku nr PR1-4111-7/69, w sprawie organizacji 3-letnich liceów ogólnokształcących dla pracujących, do liceum ogólno-

¹⁸⁶ AP-W, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej (cyt. dalej PPRN). Wydział Oświaty. Liceum Ogólnokształcące dla Pracujących w latach 1964–1968, sygn. 1604.

¹⁸⁷ Tamże.

kształcącego dla pracujących mogli być przyjmowani absolwenci szkół zawodowych i osoby po zdaniu egzaminu wstępnego, opartego na podbudowie ośmioklasowej szkoły podstawowej¹⁸⁸.

7. Organizacja szkół średnich i zasadniczych zawodowych dla młodzieży

Odbudowa Włocławka ze zniszczeń wojennych oraz rozbudowa przemysłu wymagały ogromnej liczby odpowiednio przygotowanej kadry zawodowej. Szkolnictwo zawodowe w pierwszych latach po wojnie nie podlegało zbyt wielkim zmianom¹⁸⁹.

Zgodnie z założeniami planu 6-letniego miał nastąpić znaczny wzrost robotników wykwalifikowanych. Przygotowaniem tych kadr miały się zająć szkoły zawodowe, podlegające od 1949 roku Centralnemu Urzędowi Szkolenia Zawodowego (CUSZ). Do tego roku nie podjęto we Włocławku żadnych stanowczych kroków w celu rozbudowy szkolnictwa zawodowego wszystkich typów. Szkoła zawodowa, według założeń władz partyjno-oświatowych, miała być ważnym ogniwem systemu szkolnego. Zasadniczym celem szkół zawodowych w omawianym okresie stało się wyposażenie młodzieży w wiedzę i umiejętności zawodowe, któremu musi towarzyszyć pobudzenie dążenia do nieustannego doskonalenia się w zawodzie, zamiłowania do pracy i wpajanie jej kultury pracy oraz uspołecznienie ucznia, zapoznanie z postępową myślą ludzkości i wszechstronne wychowanie¹⁹⁰. Podstawę szkolnictwa zawodowego stanowiła zasadnicza szkoła zawodowa (2- lub 3- letnia) i 4-letnie technika (niekiedy 5-letnie). W następnej kolejności przewidywano wprowadzenie szkół przysposo-

¹⁸⁸ Dz. Urz. Min. Ośw. i SzW, 17 czerwca 1969, nr B-8 poz. 66

¹⁸⁹ Ustawa szkolna z 11 marca 1932 roku porządkując strukturę szkolnictwa zawodowego dzieliła je na cztery grupy: szkoły ogólnokształcące, szkoły typu zasadniczego, szkoły przysposobienia zawodowego, szkoły mistrzów i nadzorców. Szkoły typu zawodowego stanowiły trzon tego szkolnictwa i dzieliły się na niższe szkoły zawodowe, gimnazja i licea. Szerzej. J. Miąso, *Wybrane problemy z historii wychowania XIX–XX wieku*, Warszawa 1998, s. 195; tenże, *Szkolnictwo zawodowe w Polsce w latach 1918–1939. Ich rozwój, organizacja i funkcje społeczne*, Wrocław 1998, s. 124 i n.

¹⁹⁰ Tamże, s. 55.

bienia zawodowego oraz 2-letnich techników dla absolwentów IX klasy liceum ogólnokształcącego.

Po wprowadzeniu uchwały Prezydium Rządu z 23 czerwca 1951 roku obowiązywały następujące formy organizacyjne: dwuletnie zasadnicze szkoły zawodowe i 3-letnie technika, ponadto technika wieczorowe, korespondencyjne, zaoczne dla pracujących i różne specjalistyczne kursy zawodowe. Dotychczasowe szkoły dokształcające przekształcono w 2- i 3-letnie zasadnicze szkoły zawodowe o pełnym wymiarze godzin. Uchwała ta wprowadziła także technika oparte na podbudowie wykształcenia ogólnego w zakresie 9 klas szkoły ogólnokształcącej. Absolwenci zasadniczych szkół zawodowych mogli kształcić się dalej w 3-letnich technikach dziennych, wieczorowych i zaocznych¹⁹¹.

W myśl tej uchwały uporządkowano we Włocławku dotychczas istniejące i zaczęto stopniowo organizować nowe ZSZ.

Dekret z dnia 2 sierpnia 1951 roku o pracy i szkoleniu zawodowym młodocianych stworzył warunki do przyjmowania na naukę zawodu młodzieży od lat 14, a nie jak dotychczas od lat 15, oraz nakładał obowiązek kształcenia zawodowego młodocianych, obejmującego część praktyczną przy niezbędnym uzupełnieniu całości wiadomości teoretycznych. Wiadomości teoretyczne najczęściej miały być podawane na krótkoterminowych kursach dokształcających, organizowanych przez zakłady pracy¹⁹².

W celu zabezpieczenia usług dla ludności w takich zawodach, jak: kowal, rymarz, cieśla czy kołodziej, dla których nie przygotowywano kadry w szkołach zawodowych, Izby Rzemieślnicze przydzielały chętną młodzież na naukę zawodu do właściwych warsztatów rzemieślniczych. Kierowano jednocześnie wszystkich młodocianych do szkół międzyzakładowych lub ośrodków dokształcania zawodowego. Szkolnictwo zawodowe w okresie powojennym, podobnie jak ogólnokształcące, organizowano na przedwojennych zasadach ustrojowych. We wszystkich szkołach zawodowych kształcenie oparto na 7-klasowej szkole powszechnej. W szko-

¹⁹¹ Uchwała Prezydium Rządu z 23 czerwca 1951 roku, nr 448 w sprawie ustroju szkolnictwa zawodowego (MP, 1951, nr A-59, poz. 776). Uchwała ta stwierdzała, że celem reformy szkół zawodowych było przygotowanie kadr do realizacji narodowych planów gospodarczych i budowy podstaw socjalizmu. S. Mauersberg, *Rozwój oświaty w Polsce Ludowej*, s. 36; W. Ozga, *Organizacja szkolnictwa*, s. 128 i n., Z. Wiatrowski, *Nauczyciel szkoły zawodowej*, s. 47.

¹⁹² Z. Wiatrowski, *Nauczyciel szkoły zawodowej*, s. 47.

łach doksztalających zwiększono liczbę godzin nauki teoretycznej do 18 w tygodniu. Opracowano nowe plany i programy nauczania. W związku z odbudową gospodarki narodowej i industrializacją trzeba było przygotować kadry fachowców. Dlatego też została rozwinięta sieć gimnazjów i liceów przemysłowych, szkół przysposobienia przemysłowego oraz tzw. szkół przemysłowych, w których doksztalcano młodocianych zatrudnionych w przemyśle. Zmieniono też treść kształcenia. Szerzej uwzględniono kształcenie ogólne, opierając je na tzw. naukowych podstawach¹⁹³.

W roku szkolnym 1948/1949 zalecono organizację szkolnictwa zgodnie z założeniami planu 6-letniego. Dawne publiczne szkoły doksztalające zawodowe przekształcono w publiczne średnie szkoły zawodowe, przeznaczone w zasadzie dla absolwentów 7-klasowej szkoły podstawowej. Dotychczasowe gimnazja zawodowe przekształcono w licea zawodowe, natomiast utrzymano 2- i 3-letnie licea zawodowe dawnego typu dla absolwentów dawnego gimnazjum z tzw. małą maturą. Istniejące w niektórych miejscowościach niższe szkoły zawodowe miały być przekształcone w średnie szkoły zawodowe, licea lub szkoły przysposobienia zawodowego¹⁹⁴.

Wytyczne zezwalały także na organizowanie dla dorosłych średnich szkół zawodowych, gimnazjów i liceów zawodowych lub tylko klas dla dorosłych w szkołach zawodowych dla młodocianych. Ze względu na duże zapotrzebowanie wykwalifikowanych robotników na rynku pracy Ministerstwo Oświaty zalecało różnorodne formy skróconego i pozaszkolnego kształcenia zawodowego.

Od roku szkolnego 1954/1955 zaczęto organizować 2-letnie ZSZ mechanizacji rolnictwa kształcące kadry dla potrzeb PGR i POM, a w 1956 roku zaczęto tworzyć tzw. szkoły przysposobienia rolniczego z 2-letnim okresem nauki. Przeznaczone one były dla absolwentów wiejskich szkół podstawowych, którzy pozostawali w pracy w gospodarstwach rolnych¹⁹⁵.

Ustawą z 10 września 1956 roku zniesiony został CUSZ¹⁹⁶. Sprawy szkolnictwa zawodowego, należące do zakresu jego działalności oraz do

¹⁹³ M. Godlewski, *Szkolnictwo zawodowe*, [w:] *XX lat Polski Ludowej*, Warszawa 1964, s. 577.

¹⁹⁴ M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 77.

¹⁹⁵ Tamże, s. 79.

¹⁹⁶ DzU PRL z 1956, nr 41, poz. 186.

kompetencji niektórych ministrów i centralnych zarządów, powierzono Ministrowi Oświaty¹⁹⁷. W województwach szkoły zawodowe, podległe CUSZ i niektórym resortom gospodarczym, przejęte zostały przez wydziały oświaty wojewódzkich rad narodowych. Rok 1956 przyniósł jeszcze jedną, nową formę kształcenia zawodowego. Wprowadzone zostały roczne lub dwuletnie szkoły zawodowe dla maturzystów liceów ogólnokształcących, którzy nie kontynuowali nauki w wyższych uczelniach. Inicjatorzy powstania tych szkół pragnęli pogłębić przygotowanie zawodowe tam, gdzie średnie już raczej nie wystarczało.

Ustawa z 1961 roku określiła, iż szkołami zawodowymi kształcącymi na poziomie średnim były technika i licea zawodowe. Szkoły te spełniały podwójną funkcję: przygotowywały do wykonywania zawodu technika lub równorzędnych oraz zapewniały wykształcenie ogólne, niezbędne do podjęcia studiów wyższych. Okres nauki w tych szkołach był różny, w zależności od wykształcenia kandydatów i specjalności i trwał od 4 do 5 lat. Istniały również technika i licea zawodowe dla absolwentów zasadniczych szkół zawodowych i szkół przysposobienia rolniczego. Wówczas okres nauki wynosił od 2 do 3 lat, w zależności od specjalności. Technika i licea mogły być organizowane jako szkoły przyzakładowe. Wprowadzone zostały również szkoły pomaturalne dla absolwentów szkół średnich, którzy nie podjęli pracy ani dalszej nauki na studiach wyższych.

W 1945 roku Zgromadzenie Sióstr Wspólnej Pracy zwróciło się do Kuratorium Okręgu Szkolnego w Toruniu o zezwolenie na prowadzenie Prywatnego Kursu Kroju, Szycia i Robót Ręcznych we Włocławku przy ul. Leśnej 2, który rozpoczęły w okresie przedwojennym. Prośbę swoją umotywowowały tym, iż posiadają odpowiednią bazę szkolną oraz prowadzą internat dla biednych i niezamożnych dziewcząt z miasta Włocławka i okolic¹⁹⁸. Internat ten był prowadzony przez Zgromadzenie Sióstr Wspólnej Pracy we Włocławku w latach 1945–1947. Kurs ten przyjął nazwę Szkoła Zawodowa dla Dziewcząt o Profilu Gospodarczym¹⁹⁹. Dokładna

¹⁹⁷ Tamże.

¹⁹⁸ Archiwum Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy we Włocławku (cyt. dalej AZSWP-W), nr 54 (bez sygn.). Pismo do Kuratorium Okręgu Szkolnego w Toruniu z dnia 30 października 1945, podpisała M. Tucholska, Przełożona Generalna.

¹⁹⁹ AZSWP-W, Kursy Zawodowe, nr 54 (bez sygn.); B. Gromada, *Szkoły Sióstr Nazaretanek*, s. 30.

nazwa tego kursu brzmiała następująco: Prywatny Kurs Kroju, Szycia i Robót Ręcznych przy Zgromadzeniu Sióstr „Wspólnej Pracy” od Niepokalanej Maryi we Włocławku. Właścicielem tego kursu było Zgromadzenie Sióstr „Wspólnej Pracy”. Szkoła ta mieściła się przy ul. Leśnej 2²⁰⁰. W roku szkolnym 1948/1949 na 34 miejsca zgłosiło się 58 kandydatek, które musiały mieć ukończone 16 lat. Podania osób nieprzyjętych w danym roku przechodziły na następny rok szkolny²⁰¹.

Nauka w tej szkole trwała jeden rok i miała za zadanie przygotować dziewczęta do prowadzenia własnych gospodarstw domowych. Celem kursu było również zdobywanie wykształcenia zawodowego w zakresie kroju, szycia i robót ręcznych. Program Kursu Przesposobienia Zawodowego Kroju i Szycia obejmował następujące przedmioty: kalkulacja – 50 godz., materiałoznawstwo – 25 godz., rysunek zawodowy – 40 godz., prace warsztatowe – 580 godz. Od 1949 roku na wszystkich kursach bezwzględnie obowiązywał przedmiot „nauka o Polsce i świecie współczesnym”, dostosowany do poziomu słuchaczy i prowadzony przez nauczycieli przygotowanych do jego wykładania. Program obejmował następujące przedmioty zawodowe (prace warsztatowe): rysunek kroju, szycie modelowanie (nauka szycia, ubiory dziecięce, ubiory damskie), roboty szydełkowe i na drutach, haft kolorowy i biały.

Statut działalności kursu zatwierdzony został w dniu 8 listopada 1945 roku przez Kuratorium Okręgu Szkolnego i podpisany przez kuratora dr Czesława Skorupskiego. Kursy te prowadzone były na zasadach zgodnych z ustawą o szkołach prywatnych zawodowych i wychowawczych²⁰². W 1949 roku siostry ponownie zwróciły się do Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego o przedłużenie koncesji na prowadzenie kursu. Prosiły o zatwierdzenie prowadzenia kursu na okres 4 lat²⁰³. Na podstawie zarządzenia CUSZ z dnia 7 września, zezwolenia na prowadzenie kursów zawodowych udzielane było tylko w tych wypadkach, kiedy kursy były

---

²⁰⁰ W niektórych dokumentach sprawozdawczych Siostry Wspólnej Pracy umieszczały Roczny Kurs Zawodowy w wykazie Szkół Zasadniczych Zawodowych prowadzonych przez Zgromadzenie.

²⁰¹ AZSWP-W, Kursy Zawodowe, nr 54 (bez sygn.).

²⁰² Tamże.

²⁰³ AZSWP-W, Kursy Zawodowe, nr 54 (bez sygn.). Pismo z dnia 28 sierpnia 1949 roku, skierowane do Ministerstwa Oświaty przez Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego, podpisała je Przełożona Generalna, Stanisława Ambrożek.

zorganizowane na odpowiednim poziomie, dawały istotne korzyści słuchaczom i były gospodarczo uzasadnione²⁰⁴. Prawo to przysługiwało tylko społecznym zakładom pracy oraz ich zrzeszeniom, związkom zawodowym, samorządom gospodarczym i instytucjom szkoleniowym, takim jak: Liga Kobiet, ZNP oraz innym zalegalizowanym zrzeszeniom²⁰⁵. Od roku szkolnego 1949/1950 Siostry „Wspólnej Pracy” zaprzestały prowadzenia Kursu Zawodowego nie została bowiem przedłużona im koncesja.

Również kurs zawodowy kroju, szycia i modelowania został wznowiony przez Siostry „Wspólnej Pracy” od Niepokalanej Maryi przy ul. Orlej 9²⁰⁶. Zaprzestały go prowadzić w roku szkolnym 1949/1950. Siostry „Wspólnej Pracy” z uwagi na to, że nie zgodziły się przejść pod zarząd Zrzeszenia Katolików „Caritas”, w 1950 roku zostały wyrzucone ze swego budynku przy ul. Orlej, który następnie od 1952 roku zamieniono na instytucję świecką i stancję dla dziewcząt²⁰⁷.

Bracia Słudzy Maryi Niepokalanej III Zakonu św. Franciszka, zwani również „Braćmi św. Józefa”, zaraz po wojnie podjęli działalność w swoich włocławskich placówkach edukacyjnych przy Placu Kopernika 5/6 (obecnie ul. Prymasa Stefana Wyszyńskiego 2/4) i przy ul. Leśnej 24. Prowadzili oni Zakłady Rzemieślniczo-Wychowawcze pod wezwaniem św. Józefa, w których uczyli chłopców w następujących zawodach: szewsko-cholewkarskim, krawieckim, stolarskim, introligatorskim, piekarniczym i ogrodniczym. Uczniowie zdobywali praktykę w młynie i piekarni, które należały do „Braci św. Józefa”²⁰⁸.

Ponieważ Zarząd Miejski w 1946 roku stwierdził pożyteczność na terenie miasta Włocławka działalności Zakładu Rzemieślniczo-Wychowawczego, który szkolił i wychowywał nowe kadry rzemieślników i fa-

²⁰⁴ AZSWP-W, Zarządzenie Centralnego Urzędu Szkolnictwa Zawodowego z dnia 7 września 1949.

²⁰⁵ AZSWP-W, t. nr 54 (bez sygn.). Pismo KOS do Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy.

²⁰⁶ AP-B, „Caritas”, sygn. 54, 452, 541; „Wiadomości Charytatywne Związku Diecezjalnego „Caritas” we Włocławku”, R. 2, 1947, nr 7, s. 5; S. Librowaki, *Materiały do dziejów diecezji włocławskiej czasu wojny 1939–1945*, seria 1 – ogólna Archiwa, „Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 38, 1970, s. 362–363, 381.

²⁰⁷ AZSWP-W, Akta luźne, bez sygn.

²⁰⁸ Archiwum Kurii Diecezjalnej we Włocławku (cyt. dalej AKD-W), Akta Zgromadzenia Braci Sług Maryi, zak. I, 20, k. 59; W. Frątczak, *Kościół rzymskokatolicki we Włocławku w okresie Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Włocławek. Dzieje miasta*, t. II: *lata 1918–1998*, pod red. J. Staszewskiego, s. 234.

chowców, otrzymał on maszyny poniemieckie niezbędne do prowadzenia niektórych warsztatów, a w szczególności stolarskiego i szewsko-cholewkarskiego²⁰⁹.

W dniu 19 listopada 1948 roku przeprowadzona została w tej placówce wizytacja z Ministerstwa Oświaty. Z protokołu powizytacyjnego możemy się dowiedzieć, że jednym z najlepiej funkcjonujących warsztatów jest warsztat szewsko-cholewkarski, w którym uczyło się 17 chłopców. Kierownikiem tego warsztatu był brat Stanisław Koziół. Kierownikiem warsztatu introligatorskiego było brat Aleksander Tartas, prosperował on bardzo dobrze, był wręcz przeładowany pracą, której dostarczały urzędy, biblioteki, świetlice i osoby prywatne. Małe pomieszczenie nie pozwalało na rozszerzenie warsztatu i zatrudnienie większej liczby uczniów. Warsztat ogrodniczy prowadzony był pod kierunkiem brata Szczepana Szymańskiego, a pracowało w nim 10 chłopców. Uprawiali oni samodzielnie wyznaczone przez kierownika rejony oraz prowadzili doświadczenia. Warsztat ogrodniczy wybudował kompleks budynków pod cieplarnie o powierzchni 500 m², w którym zainstalowano centralne ogrzewanie. Podsumowując, pani (ówcześnie obywatelka) wizytator stwierdziła, że we wszystkich warsztatach młodzież zatrudniona jest 6–8 godzin, 4–5 godzin młodzież spędza w szkole średniej zawodowej. Warsztaty prowadzone są przez fachowe siły instruktorskie. Na trzech wychowanków przypada jeden czeladnik. W myśl instrukcji i zarządzenia Izby Przemysłowej Warsztaty spełniają w całości swoje zadania²¹⁰. Młodzież po trzyletniej praktyce zobowiązana była do składania egzaminu czeladniczego przed komisją wyznaczoną przez Izbę Rzemieślniczą²¹¹.

Szkola cieszyła się dużym powodzeniem wśród młodzieży męskiej, gdyż przygotowywała do zawodów bardzo potrzebnych i poszukiwanych. W zajęciach uczestniczyło około 60 chłopców. Uczniowie pochodzący z biednych rodzin mogli liczyć w tej szkole na bezpłatne utrzymanie i nauczanie. Zakłady te zostały zlikwidowane przez władze państwowe

²⁰⁹ AKD-W, Biuletyn Wewnętrzny Zgromadzenia Sług Najświętszej Maryi Panny 3. Zakonu św. Franciszka z Asyżu, nr 37, wrzesień–październik 1960.

²¹⁰ AKD-W, Biuletyn Wewnętrzny Zgromadzenia Sług Najświętszej Maryi Panny 3. Zakonu św. Franciszka z Asyżu, nr 24, z lutego 1959.

²¹¹ Tamże.

14 kwietnia 1949 roku i nie mogły swojej działalności edukacyjnej doprowadzić do końca roku szkolnego²¹².

W 1945 roku otwarto we Włocławku jedną dwuletnią szkołę typu mechanicznego o bliżej nieokreślonej pozycji w systemie szkolnym. Nieco później zaś rozpoczęły działalność dwie doksztalające szkoły zawodowe dla różnych zawodów, które zmieniały kierunki szkolenia i stronę organizacyjną.

W dniu 28 lutego 1945 roku utworzona została jedna z pierwszych szkół zawodowych we Włocławku, a było to Państwowe Gimnazjum Kupieckie i Spółdzielcze Liceum Handlowe²¹³. Nowa nazwa oznaczała podniesienie rangi szkoły do typu szkół licealnych i przyznania jej wszelkich praw z tym związanych. Szkoła ta posiadała dwa stopnie organizacyjne. Pierwszy to 4-letnie gimnazjum, po ukończeniu którego uczniowie mogli przechodzić do 2-letniego liceum.

W kwietniu 1945 roku zajęcia rozpoczęły się w dwu pierwszych i jednej drugiej klasie gimnazjum oraz jednej pierwszej liceum, z liczbą uczniów ogółem 150²¹⁴. Pierwszy rok szkolny trwał tylko cztery miesiące. Stopniowo powiększała się liczba oddziałów i uczniów oraz zespół pracowników pedagogiczny i administracyjnych. W roku szkolnym 1945/1946 pierwsze świadectwa dojrzałości otrzymało 31 absolwentów²¹⁵.

W roku szkolnym 1946/1947 szkoła zmieniła swą nazwę na Państwowe Gimnazjum Handlowe i Państwowe Koedukacyjne Liceum Spółdzielcze im. Stefana Żeromskiego²¹⁶. W roku szkolnym 1949/1950 pełna nazwa

²¹² AKD-W, Biuletyn Wewnętrzny Zgromadzenia Sług Najświętszej Maryi Panny 3. Zakonu św. Franciszka z Asyżu, nr 30 z listopada 1959; K. Rulka, *Kościół w życiu miasta*, s. 712.

²¹³ A. Cybulski, *Dzieje włocławskiej*, s. 52. W *Monografii Szkół Handlowych* na s. 50 możemy znaleźć informacje, że uruchomienie Państwowego Gimnazjum Kupieckiego i Państwowego Liceum Handlowego nastąpiło w dniu 1 marca 1945 roku. *Monografia Zespołu Szkół Ekonomicznych we Włocławku*, pod red. B. Krajewskiej, Włocławek 2000, s. 27.

²¹⁴ M. Słomski, *50-lecie istnienia Szkoły Handlowej (Liceum Ekonomicznego) we Włocławku*, [w:] *Ziemia Kujawska* t. IV, Warszawa–Poznań 1974, s. 277, *Monografia Zespołu Szkół Ekonomicznych*, s. 27. Pierwsza Rada Pedagogiczna Państwowego Gimnazjum Kupieckiego i Spółdzielczego Liceum Handlowego składała się z siedmiu nauczycieli: dyr Jan Głównyński, Zofia Bromirska (jedyna nauczycielka, która pracowała przed wojną w tej szkole), Barbara Dolatko, Stanisława Kozłowska, Katarzyna Sturgulewska, Bogumił Wesołowski, Bronisława Zglińska.

²¹⁵ M. Słomski, *50-lecie istnienia Szkoły Handlowej*, s. 277 i n. *Monografia Zespołu Szkół Ekonomicznych*, s. 28.

²¹⁶ *Monografia Zespołu Szkół Ekonomicznych*, s. 28. Zmiana nazwy szkoły wynikała z zarządzenia Ministra Oświaty z dnia 31 lipca 1947 roku.

brzmiała: Liceum Administracyjno-Handlowe I stopnia i Liceum Administracyjno-Gospodarcze II stopnia. Do Liceum II stopnia przyjmowano absolwentów liceum Administracyjno-Handlowego I stopnia i uczniów szkół ogólnokształcących po ukończeniu klasy IX²¹⁷. Następnie w roku szkolnym 1951/1952 szkoła ponownie zmieniła swoją nazwę na Technikum Finansowe Ministerstwa Finansów i w 1955/1956 na Technikum Rachunkowości Ministerstwa Finansów. W 1958/1959 powstało 5-letnie Technikum Ekonomiczne.

W roku szkolnym 1967/1968 powstało 4-letnie Liceum Ekonomiczne. Wraz ze zmianą nazwy szkoły zmieniał się też częściowo profil kształcenia zawodowego. Do 1950 roku szkoła przygotowywała pracowników handlu, szczególnie dla spółdzielczości, a od 1950 do 1952 roku pracowników administracji. W okresie 1952–1958 kształciła ona absolwentów dla przedsiębiorstw przemysłowych i państwowych gospodarstw rolnych. Szkoła przeszła pod zarządek Ministerstwa Finansów na okres sześciu lat począwszy od roku szkolnego 1952/1953²¹⁸. W latach 1952/1953 włączono do Technikum ostatnią klasę Państwowej Szkoły Pracy Społecznej.

W roku szkolnym 1957/1958 zorganizowano Zasadniczą Szkołę Handlową im. S. Żeromskiego, która mieściła się w budynku Liceum Ekonomicznego na ul. Bukowej od 2 września 1961 roku²¹⁹. Przedtem funkcjonowała ona przy ul. Toruńskiej. W roku szkolnym 1969/1970 Zasadnicza Szkoła Handlowa miała 9 oddziałów. Szkoła ta zaspokajała potrzeby handlu i administracji, kształcąc sprzedawców i maszynistki biurowe. Po przeniesieniu jej w roku 1961 z dawnego, ciasnego lokalu przy ul. Toruńskiej 30 do nowego obiektu szkoła zyskała przestrzeń i nastąpił znaczny jej rozwój, który wyraził się w roku 1962/1963 liczbą ponad 450 uczniów. Od tego czasu ich liczba stopniowo malała i w roku 1966/1967 spadła do stanu 328.

W dniu 26 sierpnia 1961 roku Technikum Ekonomiczne otrzymało nowo wybudowany gmach przy ulicy Bukowej 38/40²²⁰. Uroczyste oddanie budynku było połączone z nadaniem szkole imienia Stefana Żerom-

²¹⁷ Tamże.

²¹⁸ Tamże.

²¹⁹ Tamże.

²²⁰ Tamże, s. 29. W roku szkolnym 1960/1961 w bardzo ciasnym gmachu mieszczącym się przy ul. Toruńskiej w siedmiu izbach odbywały się zajęcia trzech szkół liczących razem 20 oddzia-

skiego i odsłonięciem pomnika pisarza. Dyrekcja szkoły wykazywała dużo inicjatywy w dostosowaniu organizacji programów nauczania szkół do zapotrzebowania miejscowych zakładów, instytucji i urzędów na pracowników z wykształceniem ekonomicznym, handlowym i administracyjnym. W skład Zespołu Szkół Ekonomicznych wchodziły: ZSH, Liceum Zawodowe, Liceum Ekonomiczne i Policealne Studium Ekonomiczne.

W marcu 1945 roku przy ul. Sempołowskiej 2 wznowiło działalność przedwojenne Gimnazjum Mechaniczne. Dla absolwentów tego gimnazjum utworzono Liceum Mechaniczne²²¹. Zmieniono częściowo specjalności. Zlikwidowano dział monterów maszyn rolniczych, wprowadzając kierunek mechaniczny. Pozostał nadal dział monterów-elektrotechników. W roku szkolnym 1951/1952 zakład przekształcił się w Technikum Mechaniczne²²².

W roku szkolnym 1953/1954 w Zespole Szkół Technicznych znajdowały się następujące szkoły: Technikum Mechaniczne i Elektryczne w stanie likwidacji, Technikum Przemysłowo-Pedagogiczne o kierunku mechanicznym oraz TPP o kierunku elektrycznym do 1957 roku, 5-letnie TPP na podbudowie szkoły podstawowej do 1957 roku oraz TM 5-letnie związane z TPP do 1963 roku. Wszystkie te szkoły znajdowały się pod jedną dyrekcją²²³. Od 1956 roku Technikum Mechaniczne umieszczono w dawnym gmachu Szkoły im. J. Długosza przy ul. Łęskiej. W roku szkolnym 1969/1970 w TM zorganizowanych było 16 klas. Uczyło się w nich 498 uczniów, w tym 43 dziewczeta.

Sercem szkoły były warsztaty mechaniczne. Służyły one tak uczniom TPP, jak i TM oraz ZSZ do pobierania praktycznej nauki zawodu. Po oddzieleniu się TM od TPP i przejściu w 1965 roku z budynku przy ul. Sempołowskiej 2 do gmachu przy ul. Łęskiej, poprawiły się w znaczący sposób warunki lokalowe Technikum Mechanicznego²²⁴. Niestety równocześnie uległo pogorszeniu wyposażenie w sprzęt szkolny i pomoce naukowe. Specjalnością zakładu stała się ręczna i mechaniczna obróbka

---

łów, a uczyło się w nich 761 uczniów. Nauka odbywała się na zmiany i trwała od godz. 8⁰⁰ do godziny 21⁰⁰.

²²¹ A. Cybulski, *Dzieje włocławskiej*, s. 53.

²²² Tamże, s. 53.

²²³ W. Domanowska-Słomczewska, *Obchody 50-lecia Szkół Technicznych*, s. 274.

²²⁴ Tamże.

skrawaniem. Absolwenci kończący tę szkołę otrzymywali tytuł technik-mechanik metrologii oraz aparatury i instalacji chemicznych. Szkoła cieszyła się ogromnym powodzeniem w środowisku, a zwłaszcza uczniów wybierających przyszły zawód. Świadczył o tym między innymi fakt dużej liczby zgłoszeń, przekraczającej znacznie liczbę miejsc dysponujących przez Zakład. Na początku uczęszczali do tej szkoły również dziewczęta, które czasami miały duże trudności z wykonywaniem niektórych prac. W następstwie tego podjęto decyzję przyjmowania do placówki tylko chłopców. Technikum Mechaniczne stało się szybko najpopularniejszą szkołą techniczną w regionie.

Gimnazjum i Liceum Celulozowo-Papiernicze otwarte zostało 1 września 1946 roku w budynku Gimnazjum Mechanicznego przy ul. Sempołowskiej 2²²⁵. Włocławskie Zakłady Celulozowo-Papiernicze wybudowały dla związanej z nimi szkoły budynki przy ul. Bulwary Zjednoczonej Klasy Robotniczej 4 (obecnie Bulwary im. Marszałka J. Piłsudskiego). Od 1 września 1950 roku Gimnazjum i Liceum Celulozowo-Papiernicze miały własne budynki dydaktyczne, warsztatowe i internaty. Mimo to nadal korzystało z warsztatów mechanicznych Gimnazjum Mechanicznego.

Technikum Przemysłowo-Papiernicze powstało z inicjatywy Zakładów Celulozowo-Papierniczych Włocławka. Było to wówczas Gimnazjum i Liceum Celulozowo-Papiernicze, które przekształcono w 1951/1952 w Technikum Celulozowo-Papiernicze. W kilka lat później zmieniło nazwę na Technikum Przemysłu Papierniczego, a w roku szkolnym 1958/1959 w związku z budową nowoczesnych Zakładów Azotowych przekształcono w Technikum Chemiczne²²⁶. Od 1 września 1960 roku powstała w budynku Technikum Chemicznego Zasadnicza Szkoła Zawodowa Chemiczna, przygotowująca robotników do obsługi aparatów i innych urządzeń w przemyśle chemicznym²²⁷. Technikum te dzięki Włocławskim Zakładom Celulozowo-Papierniczym było jednym z lepiej wyposażonych

---

²²⁵ A. Cybulski, *Dzieje włocławskiej*, s. 53.

²²⁶ AP-B, Zespół PWRN. Wydział Oświaty, sygn. 93, 94, 536, 542, 665, 907, 930, 934, 940-942, 1033; AKOWPZ-W, teczki 194 i 243; S. Dąbrowski, *Dzieje szkolnictwa*, s. 141-142; M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945-1990*, s. 650.

²²⁷ AP-B, Zespół PWRN. Wydział Oświaty, sygn. 93, 94, 536, 542, 665, 907, 930, 934, 949-942, 1033; Dąbrowski, *Dzieje szkolnictwa*, s. 141-142; M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945-1990*, s. 650.

w kraju. Pomoc przejawiała się przede wszystkim w urządzaniu potrzebnych do nauki laboratoriów, wyposażeniu biblioteki oraz organizowaniu w fabryce praktyk zawodowych, co niezmiernie ułatwiało realizację programu. Do tej szkoły uczęszczali uczniowie z całego kraju, dlatego też dyrekcja placówki troszczyła się o to, aby przynajmniej część młodzieży pobierającej naukę pochodziła z miast, w których istniały lub były w trakcie organizacji zakłady celulozowo-papiernicze²²⁸. Szkoła ta do 16 stycznia 1957 roku podlegała Ministerstwu Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego, a po tej dacie resortowi oświaty.

Rodowód Zasadniczej Szkoły Zawodowej nr 1 sięga dwuletniej szkoły mechanicznej. W 1951 roku stała się ona 2-letnią Zasadniczą Szkołą Zawodową nr 1, która kształciła techników obróbki skrawania w metalu. Przygotowywała ona ślusarzy, maszynowych, spawaczy, tokarzy i frezerów. Korzystała z izb lekcyjnych i doskonale wyposażonych warsztatów Technikum Przemysłowo-Pedagogicznego przy ul. Sempołowskiej 2, spełniając wobec niego funkcję szkoły ćwiczeń. W roku szkolnym 1969/70 w ZSZ typu mechanicznego zorganizowano 14 klas, do których uczęszczało 509 uczniów, w tym 65 dziewcząt²²⁹.

Zasadniczą Szkołą Zawodową nr 1 w latach 1951–1970 ukończyło 2264 uczniów, w tym 679 tokarzy, 153 ślusarzy metalowych, 414 ślusarzy ogólnych, 24 narzędziowych, 150 maszynowych, 21 aparatury, 36 monterów sieci niskiego napięcia, 68 elektromonterów, 204 monterów maszyn elektrycznych, 168 frezerów, 49 mechaników precyzyjnych, 14 szlifierzy, 284 pracowników metalowo-energetycznych²³⁰. Zapotrzebowanie włocławskiego przemysłu na specjalistów, takich jak ślusarz, tokarz, spawacz przekraczało możliwości, zwłaszcza lokalowe, ZSZ nr 1²³¹. W roku szkol-

²²⁸ AKOWPZ-W, Teczki 194, 243; AP- B, PWRN Wydział Oświaty, sygn. 93, 94, 95, 536, 542, 665, 907, 930, 934, 940, 941, 942; S. Dąbrowski, *Dzieje szkolnictwa*, s. 141-142; M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945-1990*, s. 649-650.

²²⁹ Tamże, s. 274.

²³⁰ Tamże, s. 275.

²³¹ AP-B, Zespół PWRN. Wydział Oświaty, sygn. 92, 93, 538, 604, 665, 907, 929, 930, 934, 935, 938-942; AKOWPZ-W, teczki nr 194, 198, 214, 243; S. Dąbrowski, *Dzieje oświaty*, s. 139, 141-142; W. Domanowska-Słomczewska, *Obchody 50-lecia Szkół Technicznych*, s. 273-275; J. Lota, *Działalność warsztatów szkolnych Pedagogicznej Szkoły Technicznej we Włocławku w okresie 30-lecia PRL*, „Szkoła Zawodowa” 1975, nr 2, s. 20-22; M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945-1990*, s. 648.

nym 1948/1949 istniało we Włocławku 7 szkół zawodowych różnych typów na poziomie średnim²³².

Rażący wprost brak wykwalifikowanych robotników w zakresie budownictwa skłonił miejscowe władze oświatowe Włocławka do zorganizowania z dniem 1 września 1958 Zasadniczej Szkoły Zawodowej Rzemiosł Budowlanych przy ul. Sempołowskiej 2²³³. Powierzono jej przygotowanie do takich zawodów, jak: instruktor urządzeń wodociągowych i kanalizacyjnych, malarz, tynkarz, spawacz, zbrojarz i cieśla. Szkołę tę umieszczono od 1 września 1960 roku w nieprzystosowanym do tych celów lokalu przy ul. Żytniej 49. Przeciętnie dla 550 uczniów szkoła dysponowała tylko 8 pomieszczeniami. Panowała więc tam ogromna ciasnota, stąd nauka odbywała się tu na dwie zmiany, co nie sprzyjało ani dydaktycznym, ani wychowawczym efektom pracy.

Stały rozwój budownictwa, a zwłaszcza budownictwa wielorodzinnego i w związku z tym gwałtowny wzrost zapotrzebowania na odpowiednio wykształcone średnie kadry w tej dziedzinie gospodarki społecznej zmusił władze szkolne Włocławka do otwarcia w roku szkolnym 1962/1963 5-letniego Technikum Budowlanego, które miało zaspokoić potrzeby kadrowe w budownictwie. Szkoła ta na początku kształciła w następujących kierunkach: ogólnym budowlanym i instalacji sanitarnych. Utworzono również w 1964 roku dwuletnia Państwową Szkołę Techniczną dla absolwentów szkół średnich. Obydwie szkoły kształciły w systemie dziennym i zaocznym. Powstał więc Zespół Szkół Budowlanych, który umieszczono w budynku przy ul. Waryńskiego 69 (obecnie Brzeskiej), z którego następnie został przeniesiony do gmachu po ZSZ nr 2 przy ul. Nowomiejskiej 25. Zmieniały się szkoły wchodzące w skład tego zespołu. Tworzyły go dwie ZSZ Budowlane, w tym jedna przyzakładowa Kombinatów Budowlanych i dwa technika dla absolwentów: jedno dla szkół podstawowych, a drugie dla absolwentów szkół zawodowych. Istniało też Liceum Zawodowe Budowlane przygotowujące konserwatorów zabytków architektury. Rozwiązaniu uległa natomiast Państwowa Szkoła Techniczna, a maturzystów,

---

²³² AP-W, Plan pracy w zakresie oświaty i kultury dorosłych za rok szkolny 1948/1949, sygn. 858.

²³³ A. Cybulski, *Dzieje włocławskiej*, s. 53.

chcących zdobyć zawody budowlane, Kuratorium kierowało do Policealnego Studium Budowlanego w Toruniu²³⁴.

Mimo wzrostu autorytetu szkół przysposobienia rolniczego w 1964 roku przez tworzenie 3-letnich techników o wyższym poziomie naukowym, można stwierdzić, że w dalszym ciągu placówki te cieszyły się zbyt małą popularnością w społeczeństwie, czego wyrazem była mała liczba uczniów w oddziałach. Wnosiły one przeciętnie 22 uczniów, podczas gdy w innych typach szkół zawodowych około 36 uczniów.

Wykwalifikowanych kadr na pełnym poziomie średnim dostarczały od 1951 roku technika zawodowe. We Włocławku w tym roku zorganizowano pięć zakładów tego typu. Dwie szkoły przekształciły się z dawniej istniejących szkół zawodowych, powstały trzy nowe.

W 1951 roku we Włocławku zapoczątkowała swoją działalność Pomaturalna Szkoła Felczerska zgodnie z zarządzeniem Ministerstwa Zdrowia z dnia 20 marca 1951 roku które poleciło Wydziałowi Zdrowia Wojewódzkiej Rady Narodowej w Bydgoszczy utworzenie w województwie bydgoskim pięciu szkół felczerskich²³⁵. Szkoła ta przyjmowała kandydatów posiadających świadectwa dojrzałości zarówno pracujących, jak i niepracujących do 30 roku życia. Nauka w szkole trwała dwa lata. Kierownikiem tej szkoły został Tadeusz Krysiak, dyrektor LZK, a na kierownika szkolenia zawodowego mianowano lekarza, dr Stanisława Bocianowskiego. Pierwszy rok szkolny rozpoczął się z dniem 1 września 1951 roku. Zajęcia teoretyczne odbywały się w salach LZK, a praktyczne w szpitalu przy ul. Toruńskiej 15/17 na oddziałach chirurgicznym, wewnętrznym i dziecięcym oraz przychodniach lekarskich. Absolwenci tej szkoły zostali przygotowani do pracy w charakterze instrumentariuszy na blokach operacyjnych i chirurgiczno-ortopedycznych, w gipsowniach i izbach przyjęć.

Zajęcia odbywały się głównie w godzinach popołudniowych, ponieważ część słuchaczy jednocześnie pracowała zarobkowo, korzystając do 14 godzin tygodniowo ze zwolnień na naukę. Wielu otrzymywało stypendia.

²³⁴ S. Dąbrowski, *Dzieje szkolnictwa*, s. 143; M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 650; *Monografia Szkół Handlowych*, s. 53.

²³⁵ Zarządzenie Ministra Zdrowia, 20 marca 1951 roku nr SiN III-91751; J. Katafias, M. Pawlak, *Włocławski Oddział Instytutu Rolniczego Akademii Techniczno-Rolniczej im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Bydgoszczy (1979–1984)*, Włocławek 2001, s. 7; T. Rejmanowski, *Szkoła Felczerska we Włocławku*, „Życie Włocławka” nr 2(22), s. 20.

Jednak z nieznanых powodów Ministerstwo Zdrowia poleciło zamknąć wrocławską Szkołę Felczerską z dniem 31 sierpnia 1953 roku²³⁶. Część absolwentów została skierowana na II rok studiów medycznych, a pozostałych skierowano do pracy w szpitalach i innych placówkach służby zdrowia. Szkoła ta była powołana w celu uzupełnienia braków kadrowych w służbie zdrowia w okresie powojennym, a uległa likwidacji z chwilą, gdy władze Ministerstwa Zdrowia doszły do wniosku, że wykształcenie to jest niewystarczające i należy akurat w tym kierunku kształcić tylko na wyższych uczelniach. Do wrocławskiej Szkoły Felczerskiej przyjęto 58 osób, spośród których naukę ukończyło około 40 osób²³⁷.

Pierwszą placówką przygotowującą kadrę średniego personelu medycznego dla potrzeb miasta Wrocławka, a zwłaszcza nowego szpitala przy ul. Wienieckiej oraz całego powiatu była Państwowa Szkoła Pielęgniarska, która rozpoczęła swoją działalność 19 stycznia 1961 roku, w 100-letnią rocznicę powstania pierwszej szkoły pielęgniarskiej na świecie i w 16. rocznicę wyzwolenia Wrocławka spod hitlerowskiej okupacji²³⁸. Szkoła ta została następnie zamieniona na Medyczne Studium Zawodowe.

Zakład umieszczono w budynku szpitala przy ul. Wienieckiej 43, przydzielając mu trzy sale wykładowe i jedną dobrze wyposażoną dla ćwiczeń. W trakcie nauki wzrastało wśród słuchaczek zainteresowanie zawodem pielęgniarki. Około 50% uczennic przychodziło do tej szkoły z wyboru, aby w przyszłości wykonywać ten trudny zawód.

W omawianym okresie funkcjonowała opinia, że szkoła ta jest mało atrakcyjna z uwagi na to, iż nie zalicza się tych dwu lat nauki przy przejściu na wyższe uczelnie. Drugą przyczyną tkwiła w tym, że pacjenci rzekomo nie odróżniali pielęgniarki dyplomowanej od tzw. przyuczonej. Nauka w studium trwała dwa lata. Pierwsze rozdanie dyplomów odbyło się 25 listopada 1962 roku, który otrzymało 26 absolwentek, ale każde na-

²³⁶ M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 652; (st), *Sierpniowe kalendarium*, „Życie Wrocławka”, nr 8(16), s. 8; J. Katafias, M. Pawlak, *Wrocławski Oddział*, s. 7.

²³⁷ AP-B, Zespół Prezydium Powiatowej Rady Narodowej (cyt. dalej PPRN). Wydział Zdrowia, sygn. 24 i 104; J. Katafias, M. Pawlak, *Wrocławski Oddział Instytutu*, s. 7; T. Rejmanowski, *Szkoła Felczerska*, s. 20.

²³⁸ A. Cybulski, *Dzieje wrocławskiej*, s. 56; J. Katafias, M. Pawlak, *Wrocławski Oddział*, s. 8.

stępne odbywało się już przy końcu czerwca lub na początku lipca. Szkołę corocznie kończyło od 30 do 60 pielęgniarek²³⁹.

Wzrastająca liczba młodzieży nieprzyjętej na studia wyższe, a z drugiej strony ciągły niedobór kadr budowlanych był motywem erygowania w 1964 roku Państwowej Szkoły Technicznej. Zakład umieszczono w Technikum Budowlanym i włączono do tej samej administracji. Korzystał on z kadry nauczycielskiej i wszystkich urządzeń Technikum Budowlanego. Była to szkoła dwuletnia mająca dwa pojedyncze oddziały. Specjalnością jej było budownictwo ogólne. Pierwszy nabór rekrutował się wyłącznie z tzw. odpadu po egzaminach na uczelnie wyższe. Jednak już w roku 1966/1967 sytuacja uległa zmianie, ponieważ w wyznaczonym terminie na składanie dokumentów zgłosiło się więcej chętnych niż było miejsc. Na podbudowie Zasadniczej Szkoły Elektrycznej zorganizowano w latach siedemdziesiątych Technikum Elektryczne. Miało ono zapewnić przyszłą kadrę do nowo budowanych Zakładów Azotowych, Fabryki Farb i Lakierów oraz Zakładów Ceramiki Stołowej przy ul. Płockiej.

W szkole podstawowej specjalnej we Włocławku uczyły się dzieci, które po jej ukończeniu podejmowały naukę w szkole zasadniczej zawodowej, przygotowującej do pracy w określonych zawodach. Zasadnicza Szkoła Zawodowa nr 3 zaczęła funkcjonować dopiero od 1 stycznia 1965 roku²⁴⁰. Naukę w szkole zasadniczej podejmowali tylko nieliczni, którym niepełnosprawność pozwalała na kontynuowanie nauki i podjęcia w przyszłości jakiejś pracy zawodowej. Zasadnicza Szkoła Zawodowa została zorganizowana na podbudowie programowej szkoły specjalnej. Urządzono tam ślusarnię, dla ręcznej i mechanicznej obróbki oraz pracownię krawiecką. Przedmioty ogólne prowadzili w tej placówce nauczyciele szkoły specjalnej. Do nauki przedmiotów zawodowych zatrudniono w roku szkolnym 1966/1967 trzech nauczycieli z wykształceniem średnim technicznym w wyżej wymienionych specjalnościach²⁴¹.

W ten sposób, chociaż częściowo, niwelowano nieprzystosowanie tych dzieci do pracy w społeczeństwie ludzi normalnie funkcjonujących. Istnia-

²³⁹ E. Jędrzejak, *Monografia Medycznego Studium Zawodowego Wydział Pielęgniarstwa we Włocławku*, Włocławek, 1985, s. 68.

²⁴⁰ M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 648; S. Dąbrowski, *Dzieje szkolnictwa*, s. 140, (autor przypisuje tej szkole nr 4).

²⁴¹ *Liceum im. M. Konopnickiej*, s. 140.

ła więc szczególna potrzeba stworzenia tym dzieciom i młodzieży dobrych warunków lokalowych do nauki.

Równie elastycznie reagowano na kształcenie osób dorosłych. Od 1950 roku głównym zakładem kształcącym rzemieślników z różnych branż stała się Zasadnicza Szkoła Zawodowa nr 2 i związana z nią szkoła doksztalająca. Krawcowe kształciła też ZSZ nr 3. Wszystkie te trzy szkoły kształciły tylko w zakresie wykwalifikowanego robotnika i nie dawały dyplomu technika.

Publiczna Szkoła Średnia Zawodowa została przekształcona w 1951 roku po przejęciu szkół zawodowych przez CUSZ w dwuletnią, a następnie trzyletnią szkołę zawodową dla młodzieży niepracującej²⁴². Przybrała nazwę ZSZ nr 1, a potem nr 2. Po ponownym przejęciu szkół zawodowych przez resort Ministerstwa Oświaty szkoła, dzięki staraniom ówczesnego dyrektora Bolesława Dziejowskiego, uzyskała trzy warsztaty: stolarsko-tapicerski przy ul. Nowomiejskiej; piekarniczy przy ul. Obrońców Stalingradu (obecnie ul. Królewiecka) oraz krawiecki i gastronomiczny przy ul. Waryńskiego (obecnie ul. Brzeska).

W 1963 roku wybudowano też gmach przy ul. Nowomiejskiej 25, w którym znalazły się ZSZ nr 2 i Zasadnicza Szkoła Chemiczna. Po kilku latach ZSZ nr 2 została przeniesiona do budynku przy ul. Łęskiej 20, a budynek przy ul. Nowomiejskiej 25 przekazany został szkołom budowlanym. Zasadnicza Szkoła Zawodowa nr 2 kształciła robotników w wielu zawodach w zależności od zgłaszanych przez zakład potrzeb: stolarzy-tapicerów, piekarzy, cukierników, kucharzy, kelnerów, aparatowych przemysłu mięsnego, owocowo-warzywnego, kolejarzy, szlifierzy, szklarzy, fryzjerów, krawców i innych²⁴³.

W gmachu tej szkoły i pod jedną administracją prowadziła również działalność dydaktyczno-wychowawczą Zasadnicza Szkoła Zawodowa Chemiczna. Dawniej była ona w Technikum Przemysłu Papierniczego. Do gmachu ZSZ nr 2 przeniesiono ją w roku 1963, kiedy to ZSZ nr 2 otrzy-

²⁴² M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 649.

²⁴³ AP-B, Zespół PWRN. Wydział Oświaty, sygn. 92, 580 (B. Dziejowski, *Zarys dziejów szkoły w latach 1945–1963*), 929, 934, 935, 938, 939, 1033; M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 649.

mała nowy budynek szkolny²⁴⁴. Szkoła chemiczna kształciła młodzież w dwu specjalnościach: laboranta i aparatowego przemysłu papierniczego. W okresie budowy Zakładów Azotowych kierunki kształcenia uległy zmianie. Kształcono w zawodach: elektryka-energetyka i chemika²⁴⁵. W roku szkolnym 1969/1970 szkoła miała 13 oddziałów LE i przygotowywała pracowników do pracy w działach ekonomicznym, księgowości, rachuby, organizacji pracy, płac, spraw socjalnych, administracji. Technikum, a potem liceum powstałe w ZSE należały do najpopularniejszych we Włocławku, zwłaszcza wśród młodzieży żeńskiej. Liczba młodzieży uczęszczającej do szkół ekonomicznych zależała od przyjętych przez Ministerstwo Oświaty oraz Kuratorium planów kształcenia sprzedawców, ekonomistów i innych specjalistów w podobnych zawodach. Wahała się ona od około 500 do ponad 1000 osób²⁴⁶.

Z danych zawartych powyżej wynika, że w 1965 roku we Włocławku działalność edukacyjną prowadziło 5 szkół średnich typu technicznego oraz 4 szkoły zasadnicze.

W ramach tworzonych od 1974 roku zespołów szkół powstał Zespół Szkół Elektrycznych z czterema typami szkół (technikum, zasadniczej szkoły zawodowej, technikum dla pracujących i szkoły zawodowej dla pracujących) z 27 oddziałami, w nowo wybudowanym obiekcie na Osiedlu Zazamcze²⁴⁷. W tym samym kompleksie budynków, również w latach siedemdziesiątych, zorganizowano Zespół Szkół Mechanicznych liczący 33 oddziały²⁴⁸. Był to najnowocześniejszy i najlepiej wyposażony kompleks budynków szkolnych. Służył on za wzór do naśladowania dla innych włocławskich szkół zawodowych.

²⁴⁴ AP-B, Zespół PWRN. Wydział Oświaty, sygn. 92, 580, 929, 934, 935, 938–939, 1033; AP-W, Zespół Zarząd Miejski we Włocławku. Wydział Ogólny. Oddział Szkolny, sygn. 223, 226–228, 230, 240–242; AKOWPZ-W, t. 194 i 243; S. Dąbrowski, *Dzieje szkolnictwa*, s. 138–139; M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 649; rozmowa z Ł. Bejgrowicz, nauczycielką pracującą w latach 1946–1974 w Szkole Podstawowej; Zespole Szkół Zawodowych; Zasadniczej Szkole Rolniczej; Internacie Zespołu Szkół Zawodowych.

²⁴⁵ S. Dąbrowski, *Dzieje szkolnictwa*, s. 139.

²⁴⁶ AP-B, Zespół PWRN. Wydział Oświaty, sygn. 92, 93, 537, 907, 930, 934, 935, 938–942; AKOWPZ-W, nr 194, 198, 214, 243; M. Słomski, *50-lecie istnienia Szkół Handlowych*, s. 275–279; M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 648.

²⁴⁷ M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 648.

²⁴⁸ H. Koczyński, M. Słomski, *Oświata w regionie*, s. 356.

W ślad za rozwojem gospodarczym Włocławka i całego regionu wzrastała transport samochodowy, rozwijała się miejska i międzymiastowa komunikacja autobusowa oraz przybyło samochodów prywatnych. Powodowało to duże zapotrzebowanie na kierowców i mechaników samochodowych oraz średnią kadre w tej branży. Problem ten w dużym stopniu rozwiązał zorganizowany w 1974 roku Zespół Szkół Samochodowych przy ul. Łęskiej 26. Szkoła ta skupiła pięć różnych typów szkół z 28 oddziałami²⁴⁹. W Zespole Szkół Samochodowych mieściły się następujące szkoły: Zasadnicza Szkoła Zawodowa, Liceum Zawodowe i Technikum Samochodowe.

Włocławskie szkoły zawodowe przygotowywały rzemieślników do innych usługowych zakładów, np.: krawców, piekarzy czy cukierników. Ten typ kształcenia zapoczątkowały ss. urszulanki, które w latach czterdziestych zorganizowały szkołę zawodową, przygotowującą dziewczęta do prowadzenia gospodarstwa domowego. Zdobyte tam umiejętności umożliwiały podejmowanie pracy w zakładach gastronomicznych. Szkoła ss. urszulanek decyzją władz naczelnych w 1949 roku została jednak zamknięta przez kuratorium²⁵⁰.

Zakłady przemysłowe, wspólnie z kuratorium, wybudowały w 1974 roku przy ul. Toruńskiej 77/78 budynki, w których ulokowano Zespół Szkół Mechanicznych i Elektrycznych. Działalność edukacyjno-dydaktyczną prowadziły tam zasadnicze szkoły zawodowe, licea zawodowe oraz technika.

Szkolnictwo zawodowe przeżywało wiele różnych reform spowodowanych zmianami koncepcji rozwoju oświaty podejmowanych w Ministerstwie Oświaty i innych centralnych organach państwowych, a przede wszystkim PZPR. Włocławskie szkolnictwo zawodowe bardzo elastycznie reagowało na wszystkie zmiany zachodzące na rynku pracy. Likwidowano kierunki, które zaspokoily lokalny rynek pracy, a otwierano nowe, na które było aktualnie zapotrzebowanie. Placówki te podlegały Ministerstwu Oświaty, niektóre władzom miejskim, CUSZ, branżowym ministerstwom, fabrykom oraz organizacjom społecznym. Niektóre szkoły były zamykane wraz ze swymi organizacjami, jak np. Państwowa Szkoła Pracy Spo-

²⁴⁹ A. Cybulski, *Dzieje włocławskiej*, s. 53–54.

²⁵⁰ M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 651.

łecznej Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego, utworzona 1 września 1948 roku, a zlikwidowana w 1952 roku, po Kongresie Zjednoczeniowym Organizacji Młodzieżowych. Szkoły zawodowe chętnie współpracowały z włocławskimi zakładami pracy. Szczególnie silne powiązanie szkoły zawodowej z zakładem przemysłowym widoczne było na przykładzie Technikum Celulozowo-Papierniczego. Podobnie wyglądała sytuacja powiązania szpitala ze szkołą pielęgniarską. Tak bliskie związki umożliwiały uczniom lepsze opanowanie przyszłego zawodu.

Na koniec należy zauważyć, że pomimo sprzyjających warunków i pomocy ze strony władz oświatowych, w okresie odbudowy szkolnictwa we Włocławku młodzież z okolicznych wsi niechętnie podejmowała naukę w szkołach zawodowych lub ogólnokształcących. Powodem tego była stosunkowo niska świadomość społeczna. Natomiast młodzież Włocławka chętniej podejmowała dalszą naukę, ponieważ swoją przyszłość wiązała z pracą zawodową w celach zarobkowych, a młodzież wiejska zazwyczaj przyszłość łączyła z przejęciem gospodarstwa rolnego od rodziców. Jednak w okresie intensywnego rozwoju szkolnictwa w latach 1951 do 1975 sytuacja ta ulegała stopniowej zmianie, młodzież wiejska coraz chętniej podejmowała naukę w szkołach średnich ogólnokształcących lub średnich i zasadniczych zawodowych. Powodem tego była ciągle rozwijająca się pomoc socjalna ze strony władz oświatowych dla młodzieży wiejskiej, pochodzącej z małych gospodarstw rolnych.

8. Organizacja zasadniczych i średnich szkół zawodowych dla pracujących

Organizacja i rozwój szkolnictwa zawodowego zarówno średniego jak i zasadniczego dla pracujących we Włocławku były bardzo skomplikowane i opracowanie tego problemu nastęrczyło wiele trudności. Pod względem organizacyjnym szkoły dla pracujących wchodziły w skład zespołów szkół zawodowych. Po odzyskaniu przez Włocławek niepodległości jego władze nawiązały do tradycji przedwojennej i wznowiły działalność szkoły doksztalającej.

Młodzież od 15 do 18 lat miała obowiązek ukończenia Publicznej Szkoły Doksztalającej Zawodowej. Dla młodzieży, która nie miała ukończonych 7 klas, zorganizowano klasy wstępne. W roku szkolnym 1946/1947 na terenie Włocławka taką działalność dydaktyczną prowadziło aż 10 szkół²⁵¹. We Włocławku uruchomienie szkoły nastąpiło już w 1945 roku przy ul. Łęskiej 20 w budynku szkoły powszechnej, gdzie odbywały się zajęcia ogólnokształcące i teoretyczne. Klasy zasadnicze rozpoczęły naukę w dniu 4 maja 1945 roku. Nauka odbywała się w poniedziałki, środy, piątki od godz. 16.00 do 20.15. Następnym roku nauki rozpoczął się w dniu 3 września 1945 roku.

Z dniem 1 lutego 1947 roku stan organizacyjny Publicznej Szkoły Doksztalającej Zawodowej uległ zmianie wskutek zarządzenia władz szkolnych, wydanego bezpośrednio po wizytacji szkoły dokonanej przez ob. Wojciechowskiego z ramienia Kuratorium OSP w dniu 19 stycznia 1947 roku oraz po jego rozmowach, przeprowadzonych w Zarządzie Miejskim we Włocławku oraz u Inspektora Szkolnego. Zmiana stanu organizacyjnego polegała na tym, że liczba młodzieży w szkole została zwiększona z 404 do 1200 uczniów²⁵². Placówka ta zajęła drugi budynek szkolny na naukę popołudniową dla młodzieży w nowo utworzonych oddziałach, mianowicie przy ul. Starodębskiej 38²⁵³.

Młodzież obowiązana była do uczęszczania do szkół doksztalających zawodowych. Prawo to respektowano w okresie powojennym w całej Polsce, w tym i we Włocławku²⁵⁴.

W związku z obowiązującymi ówczesnie przepisami prezydent miasta Włocławka I. Kubecki w dniu 25 czerwca 1947 roku wydał ogłoszenie następującej treści: Wszyscy uczniowie przemysłowi (terminatorzy) chłopcy i dziewczęta zatrudnione w przemyśle, rzemiośle i handlu oraz młodociani

²⁵¹ AP-B, Zespół PWRN. Wydział Oświaty, sygn. 92, 580, B. Dziejowski, *Zarys dziejów szkoły w latach 1945–1963*, 929, 934–935, 938–939, 1033; AP-W, Zespół Zarząd Miejski we Włocławku. Wydział Ogólny. Oddział Szkolny, sygn. 223, 226–228, 230, 240–242; AKOWPZ-W, t. 194, 243; S. Dąbrowski, *Dzieje szkolnictwa*, s. 138–139. M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 649.

²⁵² AP-W, Publiczna Szkoła Doksztalająca Zawodowa we Włocławku z 1947, sygn. 240

²⁵³ Tamże.

²⁵⁴ W myśl art. 117; 118 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 roku o prawie przemysłowym oraz art. 9 ustawy z dnia 2 lipca 1924 roku o pracy młodocianych i kobiet (DzU RP, 1934, nr 53, poz. 468 i nr 40, poz. 350; DzU RP, 1924, nr 6, poz. 636).

płci obojga w wieku od 15 do 18 lat włącznie, bez względu na to, czy pracują czy nie, muszą ukończyć szkołę na poziomie przygotowania do zawodu. Nie stosując się do powyższego będą karani w myśl obowiązujących przepisów²⁵⁵.

Rok szkolny w tej szkole rozpoczął się 1 września 1947 roku. Zapisy do tej szkoły odbywały się od 30 czerwca do 4 lipca 1947 roku. Na dzień 31 marca 1947 roku do szkoły uczęszczało 1108 uczniów, w tym 869 chłopców i tylko 239 dziewcząt²⁵⁶.

W Publicznej Szkole Zawodowej Doksztalczącej we Włocławku na dzień 15 lutego 1946 roku działalność edukacyjną prowadziły: jedna klasa przygotowawcza, odpowiadająca poziomowi klasy IV szkoły powszechnej, dwie klasy przygotowawcze odpowiadające poziomowi klasy V szkoły powszechnej, trzy klasy przygotowawcze, odpowiadające poziomowi klasy VI szkoły powszechnej, klasa I zasadnicza zawodowa o kierunku metalowym z wydzieloną grupą ogólną oraz II klasa szkoły zawodowej zasadniczej o kierunku metalowym z wydzieloną grupą ogólną. Ogółem w tej szkole działało 8 kompletów²⁵⁷. Zajęcia odbywały się tu w godzinach od 16.00 do 20.20. Na dzień 1 marca 1946 roku uczęszczało do szkoły 263 osób z roczników 1930 aż do 1922. Pracowało tutaj 12 nauczycieli, a liczba uczniów na dzień 15 września 1946 roku wzrosła do 400 osób²⁵⁸.

W roku szkolnym 1946/1947 szkoła ta przyjęła nazwę Publiczna Szkoła Średnia Zawodowa. Uczęszczała do niej młodzież nie pobierająca praktycznej nauki zawodu, podobnie jak to było w okresie przedwojennym. Dlatego też szkoła otrzymała pierwsze warsztaty już w 1950 roku. Wraz z innymi szkołami zawodowymi od 1 września 1951 roku została przejęta przez CUSZ.

Terminatorzy pobierający praktyczną naukę zawodu byli doksztalcani do 1 września 1957 roku w dwóch szkołach zawodowych we Włocławku. Zasadnicza Szkoła Zawodowa Młodzieżowa dla Pracujących nr 1, mieszcząca się przy ul. Starodębskiej 38, skupiała wszystkie zawody pracujące poza metalem, a było ich aż 38. Rzeczą dotyczyła krawców, malarzy,

²⁵⁵ AP-W, Przymus szkolny uczęszczania do Publicznej Szkoły Doskonalenia Zawodowego w 1947 roku, sygn. 243.

²⁵⁶ Tamże.

²⁵⁷ AP-W, Akta Publicznej Szkoły Zawodowej Doksztalczącej z 1946 roku, sygn. 241.

²⁵⁸ Tamże.

szewców, ceramików, fryzjerów i wielu innych²⁵⁹. Zasadnicza Szkoła Zawodowa Młodzieżowa dla Pracujących nr 2 mieściła się przy ul. Łęskiej 54. W tej placówce skupiły się natomiast zawody metalowe w kierunkach mechanicznym i elektrycznym.

Zasadnicze Szkoły Zawodowe Młodzieżowe dla Pracujących były szkołami trzyletnimi. Nauka odbywała się trzy razy w tygodniu, w godzinach przedpołudniowych. Korzystały one z pomieszczeń zdecydowanie nieprzystosowanych do potrzeb. Szczególnie trudne warunki były w szkole nr 2 przy ul. Łęskiej 54. Obie placówki rozpoczęły swoją działalność dydaktyczną od roku 1951 i rozwinęły się z istniejącej przed i po drugiej wojnie światowej Doksztalającej Szkoły Zawodowej.

Do roku 1958 kształcenie zawodowe młodocianych robotników odbywało się w szkołach zawodowych z własnymi warsztatami szkoleniowymi, gdyż w okresie braku kadry inżynieryjno-technicznej nie można było kształcić młodej kadry robotniczej bezpośrednio w zakładach pracy. Powszechnie stosowaną wówczas formą było przygotowanie do przyuczenia niewykwalifikowanych robotników w formie kształcenia wewnątrzzakładowego i na krótkoterminowych kursach. Pod koniec lat pięćdziesiątych w wyniku rozwoju dużych zakładów przemysłowych, a w związku z tym kadry wysoko wykwalifikowanej, możliwe było kształcenie młodocianych robotników bezpośrednio w zakładach pracy.

Sprawę kształcenia młodocianych robotników bezpośrednio w zakładach pracy uregulowała ustawa z dnia 2 lipca 1958 roku o nauce zawodu, przyuczeniu do określonej pracy i warunkach zatrudniania młodocianych oraz o wstępnym stażu pracy²⁶⁰. Ustawa ta zezwalała na zatrudnienie młodocianych tylko w celu nauki zawodu, przyuczenia do określonej pracy, odbycia wstępnego stażu pracy²⁶¹. Nauka zawodu trwała w zależności od specjalności od 2 do 4 lat i kończyła się egzaminem. Okres przyuczenia do pracy trwał od 3 miesięcy do roku. Młodociani, którzy uzyskali kwalifi-

²⁵⁹ AP-W, Zespół Zarząd Miejski we Włocławku. Wydział Ogólny. Oddział Szkolny, sygn. 223, 226, 227, 228, 230, 240, 241, 242; AKOWPZ-W, t. 194, 243; S. Dąbrowski, *Dzieje szkolnictwa*, s. 138–139; M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 649.

²⁶⁰ Ustawa PRL z dnia 2 lipca 1958 roku o nauce zawodu, przyuczeniu do określonej pracy i warunkach zatrudnienia młodocianych w zakładach pracy oraz wstępnym stażu pracy (DzU PRL, 1958, nr 4, poz. 226); M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 80.

²⁶¹ Ustawa PRL z dnia 2 lipca 1958 roku o nauce zawodu.

kacje zawodowe w szkole lub ukończyli naukę zawodu, albo zostali przyuczeni do określonej pracy, odbywali wstępny staż pracy, który trwał od 6 miesięcy do 2 lat. Młodociani, którzy nie ukończyli szkoły podstawowej, zobowiązani byli do jej ukończenia. W artykule 12 ustawa nakładała obowiązek doksztalcania zawodowego lub ogólnokształcącego również absolwentom szkoły 7-letniej, aż do czasu ukończenia 18 lat.

Od 1958 roku zaczęły powstawać zasadnicze szkoły zawodowe dla młodzieży pracującej. Zwykle były to placówki 3-letnie. Na praktyczną naukę zawodu przeznaczono 3 dni w tygodniu, a pozostałe 3 dni na zajęcia teoretyczne. Były to szkoły przyzakładowe lub międzyzakładowe. Młodzież kształciła się również w ośrodkach doksztalcania zawodowego²⁶².

Ustawa z 1961 roku w inny sposób ujęła system kształcenia dla pracujących, który miał na celu: przyuczenie do zawodu osób podejmujących pracę; doksztalcenie w zakresie szkoły podstawowej pracowników nieposiadających podstawowego wykształcenia; doksztalcenie pracujących w zakresie kwalifikacji robotnika wykwalifikowanego i mistrza w zawodzie; kształcenie pracujących w zakresie szkół średnich w szkołach oraz na kursach przygotowawczych do egzaminów eksternistycznych; doskonalenie specjalistyczne pracowników w związku z postępem technicznym; doskonalenie zawodowe w zespołach przysposobienia rolniczego²⁶³.

Formami, w których mogło odbywać się kształcenie, doksztalcenie i uzupełnienie kwalifikacji zawodowych były wieczorowe i korespondencyjne (zaoczne) wydziały przy szkołach lub osobne szkoły oraz uniwersytety robotnicze, ludowe i powszechne, kursy zawodowe i inne placówki oświatowe. Uwzględnieniu pełnej drożności w szkolnictwie ponadpodstawowym służyło wprowadzenie – obok 3-letnich (dla młodzieży niepracującej) i 3, 5-letnich (dla pracujących) techników i liceów zawodowych dla absolwentów- Zasadniczych Szkół Zawodowych i Szkół Przysposobienia Rolniczego. Ponadto w roku 1970/1971 zorganizowano pierwsze 4-letnie średnie szkoły zawodowe, zapewniające uczniom maturę, a zarazem przygotowujące wykwalifikowanych robotników.

²⁶² M. Godlewski, *Szkolnictwo zawodowe*, s. 579.

²⁶³ M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 91.

W roku szkolnym 1957/1958 została zorganizowana 2-letnia Zasadnicza Szkoła Handlowa dla Pracujących²⁶⁴. Następnie w roku szkolnym 1959/1960 utworzono 3-letnie Technikum dla Dorosłych na podbudowie 9 klas szkoły ogólnokształcącej i 5-letnie Technikum dla Dorosłych na podbudowie 7 klas szkoły podstawowej. Szczupły gmach Szkoły Ekonomicznej przy ul. Toruńskiej 30 nie mógł pomieścić 20 oddziałów. Nauka trwała cały dzień na kilka zmian. W roku szkolnym 1969/1970 Liceum Ekonomiczne prowadziło tylko jeden oddział dla pracujących.

Z dniem 1 września 1962 przy Kujawskich Zakładach Przetwórstwa Owocowo-Warzywnego zorganizowana została we Włocławku Zasadnicza Szkoła Zawodowa dla Pracujących, z dwoma klasami i liczbą 80 uczniów. Została ona uruchomiona na podstawie uchwały Prezydium Miejskiej Rady Narodowej we Włocławku²⁶⁵. W latach 1962–1967 prowadziła swoją działalność edukacyjną na podstawie art. 4, pkt 3 ustawy o radach narodowych z dnia 25 stycznia 1958 roku oraz Pisma Min.Ośw. z dnia 20 lipca 1962 roku nr PF2-20e/68/62 i pisma Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Bydgoszczy KOSB w Toruniu z dnia 14 sierpnia 1962 roku, nr II-1-5/100/62²⁶⁶. Dwie klasy pierwsze tej szkoły od 1962 roku umieszczone zostały w Szkole Podstawowej nr 4. Zajęcia odbywały się także w godzinach popołudniowych. Nauczyciele pracujący w tej szkole opłacani byli z funduszu Wydziału Oświaty, natomiast dyrektor Zakładów Przetwórstwa Owocowo-Warzywnego opłacał nauczycieli praktycznej nauki zawodu i ponosił wszystkie wydatki rzeczowe związane z funkcjonowaniem placówki.

Działalność Zasadniczej Szkoły Zawodowej dla Pracujących przy Zakładach Przetwórstwa Owocowo-Warzywnego we Włocławku została zawieszona z dniem 31 sierpnia 1967 roku na podstawie art. 12 ust 3 i art. 37 ust 4 ustawy o rozwoju systemu oświaty i wychowania z dnia 15 lipca 1961 roku²⁶⁷. Za zgodą Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego wyra-

²⁶⁴ AP-B, Zespół PWRN. Wydział Oświaty, sygn. 92, 93, 537, 907, 930, 934, 935, 938–942.

²⁶⁵ AP-W, Komisja Oświatowa. Instrukcje i zarządzenia 1949–1950, sygn. 62.

²⁶⁶ AP-W, Zasadnicza Szkoła Zawodowa (cyt. dalec ZSZ) przy Kujawskich Zakładach Przetwórstwa Owocowo-Warzywnego we Włocławku w latach 1962–1967, sygn. 1613; DZU PRL, 1958, nr 5, poz. 16.

²⁶⁷ Ustawa PRL z dnia 15 lipca 1961 roku o rozwoju systemu oświaty i wychowania (DZU PRL, 1961, nr 32, poz. 16).

zonej w piśmie z dnia 29 sierpnia 1967 roku, nr SZ 7-014- 85/67 z dniem 1 września 1967 roku zorganizowane zostały dwie klasy pierwsze w Szkole Rzemiosł Budowlanych we Włocławku²⁶⁸.

Zajęcia w szkole przy Zakładzie Fajansu we Włocławku miały rozpocząć się w roku szkolnym 1964/1965, ale Zjednoczenie Przemysłu Ceramicznego zaplanowało otwarcie Szkoły Zasadniczej Zawodowej dla Pracujących przy Zakładzie Fajansu na rok szkolny 1965/1966. Zorganizowano wtedy dwie klasy pierwsze, w których było 84 słuchaczy. Otwarto tylko jedną klasę Zasadniczej Szkoły Zawodowej Ceramicznej. Była to szkoła, która kształciła młodzież w specjalności malarz-ceramik²⁶⁹. Z chwilą wybudowania internatu planowano przyjąć do niej znacznie większą liczbę osób, nawet z innych województw. Nauka teoretyczna odbywała się w szkole przy ul. Starodębskiej, praktyczna zaś w Zakładzie Fajansu im. Rewolucji 1905 roku. Ukończenie tej szkoły dawało tytuł zdobnika ceramicznego. Jednak Zasadnicza Szkoła Zawodowa dla Pracujących przy Zakładzie Fajansu we Włocławku istniała bardzo krótko, ponieważ Kuratorium OSP w piśmie nr II-1/5/68/65 uznało za bezpodstawne jej powstanie. Po uruchomieniu nowego Zakładu Porcelany Stołowej we Włocławku przy ul. Płockiej, w roku szkolnym 1966/1967 otwarto Zawodową Szkołę Ceramiczną Przystakładową o specjalności malarz ceramik. Szkoła korzystała z sal Szkoły Podstawowej nr 11 przy ul. K. Napierskiego nr 89. Zorganizowano tam trzy klasy po około 40 osób każda. W 80% były to dziewczęta²⁷⁰. Zajęcia praktyczne odbywały się w Zakładzie Porcelany Stołowej. W obydwu szkołach czas nauki wynosił 36 godzin tygodniowo, w tym 18 praktyki. Warunkiem przyjęcia do tych szkół było ukończenie 15 lat i 7 klas szkoły podstawowej.

Szkoła Zasadnicza dla Pracujących nr 1, chociaż stanowiła odrębną jednostkę od wielu lat, to jednak od lutego 1963 roku mieściła się wspólnie w jednym budynku z Zasadniczą Szkołą Zawodową nr 2²⁷¹. Szkoła Za-

---

²⁶⁸ AP-W, ZSZ przy Kujawskich Zakładach Przetwórstwa Owocowo-Warzywnego we Włocławku w latach 1962–1967, sygn. 1613; zarządzenie Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego (cyt. dalej MOiSW) inż. D. Pisuli, sygn. 1613.

²⁶⁹ Tamże.

²⁷⁰ AP-W, ZSZ dla Pracujących przy Zakładach Fajansu we Włocławku w latach 1963–1966, sygn. 1612.

²⁷¹ AP-W, ZSZ dla Pracujących nr 1 w latach 1963–1970, sygn. 1607.

sadnicza dla Pracujących nr 1 mieściła się natomiast przy ul. Łęskiej 54. Sprzęt znajdujący się w tej szkole był stary, zniszczony i wymagał prawie całkowitej wymiany. 27 oddziałów pobierało naukę zaledwie w 7 izbach lekcyjnych. Warunki pobierania nauki w szkołach dziennych były znacznie lepsze niż w szkołach dla pracujących. Dobre warunki miały jedynie placówki dofinansowywane przez kierujące nimi macierzyste zakłady pracy.

Często w tej szkole, z uwagi na duży odsiew uczniów, łączono klasy np. w 1961 roku, gdzie dyrekcja w dniu 15 lutego 1961 roku podjęła decyzję o zlikwidowaniu klasy II c o specjalności piekarz, a grupa 12 chłopców została włączona do klasy II b, tapicerskiej. Nauka przedmiotów ogólnokształcących odbywała się razem, natomiast nauka przedmiotów zawodowych oddzielnie.

W tej szkole w roku szkolnym 1960/1961 nauka odbywała się na dwie zmiany. Uczniowie, którzy nie pracowali, pobierali naukę w godz. od 8.00 do 14.55. Praktyczna nauka zawodu odbywała się we własnych warsztatach na dwie zmiany, od godz. 8.00 do godz. 20.00 w następujących specjalnościach: stolarz, tapicer, piekarz, krawiec, gospodarstwo domowe i żywienie zbiorowe – kucharz²⁷². Dla młodzieży pracującej, pobierającej naukę praktyczną zawodu w warsztatach w mieście, zajęcia z przedmiotów ogólnokształcących odbywały się w szkole w godz. od 15.00 do 20.00.

Szkoła domagała się od zakładów pracy, aby egzekwowały one od uczniów (a swoich pracowników) pozytywne oceny, gdyż większość z nich nie przykładała się do nauki, czekając tylko na ukończenie 18 lat i odejście ze szkoły. Praca w godzinach popołudniowych i wieczorowych negatywnie odbijała się też na wynikach w nauce.

Zasadnicza Szkoła Zawodowa dla Pracujących nr 2 została zorganizowana z dniem 1 września 1964 roku z liczbą 11 klas i 380 uczniami, którzy pracowali w 71 zakładach państwowych, spółdzielczych i prywatnych²⁷³. Miała ona bardzo trudne warunki lokalowe. Budynek, w którym się mieściła, miał charakter typowo mieszkalny i nie nadawał się na szkołę. Brakowało w nim korytarzy, które zapewniłyby młodzieży swobodne przebywanie w czasie przerw, zwłaszcza w okresie trudnych warunków

²⁷² AP-W, Prezydium Powiatowej rady Narodowej we Włocławku. Wydział Oświaty. ZSZ dla Pracujących nr 1 we Włocławku, sygn. 1606.

²⁷³ AP-W, ZSZ dla pracujących nr 2 w latach 1964–1970, sygn. 1610.

atmosferycznych. Szkoła nie posiadała sali gimnastycznej ani rekreacyjnej. Ubikacje znajdowały się na zewnątrz. Brakowało wody bieżącej i boiska szkolnego²⁷⁴. Szkoła w roku szkolnym 1965/1966 kształciła w następujących specjalnościach: masarz, stolarz; hydraulik, krawiec, piekarz, ślusarz, malarz, frezer, karmelarz, a w roku szkolnym 1967/1968 w specjalnościach: przetwórstwo mięsne, przetwórstwo owocowo-warzywne, ślusarz-mechanik, tokarz, zdobnik ceramiki, formiarz ceramik, dziewiarz maszynowy, monter wewnętrznych urządzeń budowlanych²⁷⁵. Jak widać na podstawie tych informacji, specjalności kształcenia ulegały zmianie w zależności od zapotrzebowania na rynku pracy.

W dniu 28 sierpnia 1971 roku KOSB wyraziło zgodę na otwarcie we Włocławku, z dniem 1 września 1971 roku Zasadniczej Szkoły Zawodowej Doksztalczącej nr 3²⁷⁶. Wydział Oświaty we Włocławku, na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów nr 104 z dnia 18 marca 1958 roku § 7, okólnika nr 3 poz. 51 z dnia 24 marca 1967 roku nr SZ1-o101-2/67 oraz pisma KOSB nr KOS II-1/5/102/71 z dnia 28 sierpnia 1971 roku postanowił otworzyć od 1 września 1971 roku Zasadniczą Szkołę Zawodową Doksztalcząca nr 3 we Włocławku²⁷⁷. Szkoła mieściła się przy Placu Kopernika 2a. W budynku tym znajdowało się 10 sal lekcyjnych. Prowadzone były dwie specjalności: mechanik pojazdów samochodowych i elektromonter. Stan uczniów pobierających praktyczną naukę zawodu w roku szkolnym 1971/1972 ogółem wynosił 408, w tym w państwowych zakładach 368, w spółkach 16, a w prywatnych 24. Uczniowie odbywający praktyczną naukę zawodu często byli kontrolowani, a zwłaszcza ci, którzy praktykowali w prywatnych zakładach.

W roku szkolnym 1953–1954 w zespole szkół mechanicznych prowadziło działalność edukacyjną Technikum Mechaniczne dla Pracujących, które istniało tylko do 1956 roku. Miało ono wspólną dyrekcję z Technikum Przemysłowo-Pedagogicznym. W trosce o podniesienie poziomu już pracujących Technikum Przemysłu Papierniczego zorganizowało

---

²⁷⁴ Tamże.

²⁷⁵ Tamże.

²⁷⁶ AP-W, ZSZ doksztalcząca nr 3 we Włocławku w latach 1971/1972, sygn. 1611. Pismo KOSB z dnia 28 sierpnia 1971 nr II-1/5/102/71.

²⁷⁷ AP-W, ZSZ doksztalcząca nr 3 we Włocławku w latach 1971/1972, sygn. 1611; DzU PRL, 1958 nr 25; Dz. Urz. MOiSW, 15 lipca 1967 nr B-5 w sprawie szkół zawodowych.

jedną klasę, przyjmując do niej osoby po ukończeniu zasadniczej szkoły chemicznej. Byli to pracownicy z różnych zakładów. Nauka odbywała się cztery razy w tygodniu.

W latach 1945/1946 przy Państwowym Gimnazjum Kupieckim i Spółdzielczym Liceum Handlowym uruchomione zostały kasy handlowe²⁷⁸. Następne lata przyniosły organizacje kursów ekonomicznych o różnych specjalnościach przeznaczonych dla pracowników nieposiadających pełnych kwalifikacji zawodowych²⁷⁹. Dyrektor Technikum Ekonomicznego, Jan Głowczyński zatroszczył się również o młodzież dorosłą i w 1957 roku zorganizował dwa technika dla pracujących: pięcioletnie dla absolwentów szkół podstawowych i trzyletnie dla absolwentów ZSZ i po dziewięciu klasach szkół ogólnokształcących. W roku szkolnym 1957/1958 uruchomiona została również 2-letnia Zasadnicza Szkoła Handlowa dla Pracujących²⁸⁰. W roku szkolnym 1959/1960 zorganizowano 3-letnie Technikum dla Dorosłych o podbudowie 9 klas szkoły ogólnokształcącej i 5-letnie o podbudowie 7 klas szkoły podstawowej.

Dla sprawniejszego kierowania szkołami dla pracujących zostały one włączone do Centrum Kształcenia Ustawicznego Ekonomistów. Najczęściej w składzie Centrum były Liceum Ekonomiczne, Średnie Studium Zawodowe i dwa Studia Policealne²⁸¹. W Zespole Szkół Mechanicznych i Elektrycznych przy ul. Toruńskiej otwartych w 1974 roku istniało technikum i liceum dla pracujących.

Od 1 września 1968 roku powołane zostały dwie klasy szkoły przykładowej przy Kujawskiej Fabryce Farb i Lakierów o specjalności aparatury procesów chemicznych. Praktyczna nauka zawodu odbywała się we Włocławskiej Fabryce Farb i Lakierów²⁸². W roku 1962 otwarto 2-letnią Państwową Szkołę Techniczną dla Pracujących. Prowadzony był tylko jeden oddział, ponieważ nabór odbywał się co dwa lata.

Technikum Budowlane – stacjonarne i wieczorowe oraz Państwowa Szkoła Techniczna – dzienna i dla pracujących mieściły się w jednym bu-

²⁷⁸ *Monografia Zespołu Szkół Ekonomicznych*, s. 28.

²⁷⁹ Tamże.

²⁸⁰ Tamże.

²⁸¹ M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 647.

²⁸² AP-W, ZSZ dla Pracujących nr 2 w latach 1964–1970, sygn. 1610.

dynku przy ul. Waryńskiego 6²⁸³. Od 1969 roku przy Technikum Budowlanym we Włocławku utworzona została Zasadnicza Szkoła Budowlana dla Pracujących z 2 klasami²⁸⁴.

W roku szkolnym 1970/1971 zorganizowana została Zasadnicza Szkoła Zawodowa Doksztalająca nr 1 we Włocławku jako filia Zasadniczej Szkoły Budowlanej i w tym roku szkoła miała 5 oddziałów. Umieszczona została w budynku Technikum Budowlanego i Zasadniczej Szkoły Zawodowej. Oddanie nowego budynku dla potrzeb tej szkoły przewidziano na lata 1973–1975. Była to szkoła Przedsiębiorstwa Budownictwa Ogólnego we Włocławku²⁸⁵.

Podsumowując, można stwierdzić, że zakłady pracy we Włocławku pomagały swoim pracownikom w ukończeniu zarówno szkoły zasadniczej zawodowej, jak i średniej. W omawianym okresie we Włocławku istniała dobrze rozbudowana sieć szkół dla pracujących. Praktycznie każdy, kto chciał ukończyć szkołę zawodową bądź to na poziomie zasadniczym, bądź średnim miał taką możliwość. Aby ułatwić pracownikom dostęp do nauki niektóre włocławskie zakłady organizowały nawet szkoły na własnym terenie. Wzrost liczby absolwentów szkół zawodowych w okresie rozwoju szkolnictwa zawodowego od 1951 roku we Włocławku przyczynił się w poważnym stopniu do zaspokojenia zapotrzebowania na pracowników wykwalifikowanych we wszystkich dziedzinach gospodarki. Szkolnictwo zawodowe przyczyniło się do rozwoju gospodarczego Włocławka, jak również podniesienia kultury ogólnej jego mieszkańców.

9. Średnie szkoły pedagogiczne w latach 1945–1975

Bezpośrednio po wojnie w kształcenie nauczycieli organizowano zasadzie na podstawie ustawy z 1932 roku, gdzie główną jego formą było liceum pedagogiczne, oparte na gimnazjum. Ze względu na wielkie potrzeby kadrowe skrócono okres nauki w liceum pedagogicznym z 3 do 2 lat. W roku szkolnym 1945/1946 przy liceach pedagogicznych organizo-

---

²⁸³ S. Dąbrowski, *Dzieje szkolnictwa*, s. 146.

²⁸⁴ AP-W, ZSZ doksztalająca nr 1 we Włocławku, w latach 1970–1972 sygn. 1608.

²⁸⁵ Tamże.

wano tzw. klasy wstępne, które w ciągu 2 lat przygotowywały absolwentów szkoły powszechnej do nauki w liceum pedagogicznym²⁸⁶. Z czasem z tych klas wstępnych i 2-letniego liceum powstały 4-letnie licea pedagogiczne, które stały się główną formą kształcenia nauczycieli szkół powszechnych²⁸⁷.

Nową formą były państwowe wyższe szkoły pedagogiczne. W niedługim czasie stały się one szkołami, w których obok uniwersytetów zaczęto edukować nauczycieli szkół średnich. Kształcenie nauczycieli zawodu odbywało się w technikach przemysłowo-pedagogicznych. Natomiast problem kształcenia nauczycieli przedmiotów zawodowych w szkołach nie został rozwiązany, gdyż nie rozwiązywała go instytucja kursów pedagogicznych, dających specjalistom z różnych dziedzin gospodarki i techniki ogólne przygotowanie techniczne²⁸⁸. Zalecenia II Zjazdu PZPR dotyczące podniesienia poziomu nauczania i wychowania w szkołach podstawowych i średnich zwróciły uwagę na konieczność udoskonalenia systemu kształcenia kandydatów na nauczycieli i nauczycieli już pracujących. Temu zagadnieniu poświęcona była uchwała nr 276 Prezydium Rządu z dnia 18 maja 1954 roku w sprawie ulepszenia systemu kształcenia pedagogów szkół podstawowych i średnich²⁸⁹. Uchwała ustaliła, że kształcenie kandydatów na nauczycieli szkół podstawowych miało odbywać się w 4-letnich liceach pedagogicznych, 5-letnich zaocznych liceach pedagogicznych, 2-letnich studiach nauczycielskich, 3-letnich zaocznych studiach nauczycielskich. Edukacja kandydatów na pedagogów szkół średnich miała odbywać się na uniwersytetach i akademiach (na wydziałach odpowiadających przedmiotom nauczania w szkołach średnich),

---

²⁸⁶ B. Ratuś, *Licea pedagogiczne w Polsce Ludowej 1944–1970*, Warszawa–Poznań 1974, s. 28.

²⁸⁷ Tamże, s. 7.

²⁸⁸ M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 82.

²⁸⁹ Uchwała nr 276 Prezydium Rządu z dnia 18 maja 1954 roku w sprawie ulepszenia systemu kształcenia nauczycieli szkół podstawowych i średnich (Dz. Urz. Min. Ośw., 1955, nr 7, poz. 57); M. Pęcherski, M. Świątek *Organizacja oświaty*, s. 82 i 269–271. Od roku 1954 zaczęto realizować trójstopniowy system kształcenia nauczycieli. Odtąd licea pedagogiczne miały przygotowywać kadry dla klas I–IV, studia nauczycielskie dla klas V–VII i wreszcie dla pozostałych – uczelnie wyższe. Ciągły postęp we wszystkich dziedzinach życia determinował konieczność przygotowania nauczycieli na wyższym niż dotąd poziomie. Było to przyczyną stopniowego likwidowania liceów pedagogicznych. Na ich miejsce zaś wkroczyły studia nauczycielskie.

w 4-letnich wyższych szkołach pedagogicznych i 5-letnich wydziałach zaocznych wyższych szkół pedagogicznych.

W 1957 roku Ministerstwo Oświaty przystąpiło do opracowania projektu przekształcenia liceów czteroletnich w pięcioletnie. Decyzję w tej sprawie podjęto w dniu 1 września 1957 roku²⁹⁰.

Ustawa z 1961 roku w systemie kształcenia nauczycieli nie wprowadziła żadnych zmian. Utrzymanie 5-letniego liceum pedagogicznego jako zakładu kształcącego nauczycieli klas I-IV podyktowane zostało faktem, że forma ta istniała jeszcze w roku 1961, jakkolwiek była już w stadium likwidacji. Ustawa nie ustalała okresu nauki w studium nauczycielskim. Ostatnie klasy liceów pedagogicznych przestały istnieć w 1970 roku. Również 2-letnie Studia Nauczycielskie okazały się niewystarczającą formą przygotowania potencjalnych pedagogów. Dlatego też zaczęto ograniczać ich działalność i organizować kształcenie nauczycieli szkół podstawowych w 3-letnich wyższych szkołach nauczycielskich. Pierwsze takie szkoły w Polsce powstały już w 1968 roku²⁹¹.

W latach 1962–1964 uregulowano też sprawę kwalifikacji zawodowych nauczycieli. Według rozporządzenia Ministra Oświaty z 12 kwietnia 1962 roku, kwalifikacje do nauczania lub prowadzenia zajęć wychowawczych w szkole posiadała osoba, która miała kwalifikacje naukowo-pedagogiczne określone w rozporządzeniu dla danego rodzaju szkoły; uzyskała kwalifikacje zawodowe po odbyciu praktyki pedagogicznej w szkole, zakończonej złożeniem egzaminu kwalifikacyjnego lub pozytywną oceną kwalifikacyjną; wykazywała właściwą postawę ideowo-moralną oraz posiadała odpowiednie warunki fizyczne do wykonywania pracy nauczycielskiej²⁹². Nauczyciele po pomyślnym złożeniu egzaminu kwalifikacyjnego lub odbytej praktyce zawodowej z wynikiem pozytywnym otrzymywali dyplom kwalifikacyjny, który stanowił podstawę do mianowania na nauczyciela²⁹³.

²⁹⁰ B. Ratuś, *Licea pedagogiczne*, s. 36.

²⁹¹ M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja Oświaty*, s. 109.

²⁹² Rozporządzenie Mir.Ośw. z dnia 12 kwietnia 1962 w sprawie kwalifikacji nauczycieli i wychowawców szkół i innych placówek oświatowo-wychowawczych i opiekuńczo-wychowawczych podległych Ministerstwu Oświaty (Dz. Urz. Mir. Ośw., 1962, nr 30 poz. 141).

²⁹³ O zakresie i trybie przeprowadzania egzaminów kwalifikacyjnych dla nauczycieli informowało zarządzenie Min. Ośw. z 25 kwietnia 1964 (Dz. Urz. Min. Ośw., 1964, nr 6 poz. 55).

Sytuacja w kształceniu nauczycieli uległa zmianie w związku z wysuniętym przez VI Zjazd PZPR wielkiego zadania w dziedzinie oświaty: opracowania nowego modelu systemu oświatowego, który byłby dostosowany do potrzeb rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego i umożliwił upowszechnienie szkolnictwa średniego. Wynikała z tego konieczność stworzenia odpowiedniego systemu kształcenia przyszłych nauczycieli.

Nowy system miał się składać z dwóch członów: wykształcenia wyższego akademickiego dla wszystkich nauczycieli oraz kształcenia podyplomowego, skupiającego i racjonalizującego zróżnicowane formy doskonalenia zawodowego²⁹⁴. Podstawę prawną dla nowego systemu stanowiła ustawa sejmowa z 27 kwietnia 1972 roku²⁹⁵. Począwszy od 1973 roku edukacja kandydatów na nauczycieli odbywała się w szkołach wyższych, głównie na uniwersytetach i w WSP, w formie 4-letnich studiów magisterskich. W taki również sposób w zakresie kształcenia nauczycieli przedstawiała się sytuacja we Włocławku w omawianym okresie.

Już 20 stycznia 1945 roku we Włocławku przystąpiono do spontanicznego tworzenia szkół różnych typów. Szybko okazało się, że bez dopływu nowej kadry nauczycielskiej nie jest możliwe ich tworzenie, jak też rozbudowa już istniejących. W połowie marca 1945 roku kuratorium województwa bydgoskiego z siedzibą w Toruniu uruchomiło we Włocławku roczne i półroczne kursy pedagogiczne dla kandydatów na nauczycieli szkół powszechnych²⁹⁶. Na kurs roczny przyjmowano młodzież, która miała ukończone przed wojną lub w czasie okupacji cztery klasy gimnazjum, a na kurs półroczny - posiadających świadectwa dojrzałości lub sześć klas szkoły średniej. Na każdy z tych kursów przyjęto po 60 osób²⁹⁷. Rekrutację na kurs półroczny przeprowadzano dwa razy w roku, w styczniu i czerwcu. Uczestnicy pierwszego półrocznego kursu zdawali egzamin w lipcu 1945 roku. Świadectwa upoważniające do nauczania w szkole podstawowej uroczyście wręczono 56 osobom w dniu 22 lipca 1945 roku²⁹⁸. Kierowni-

²⁹⁴ *Raport o stanie oświaty w PRL*, Warszawa 1973, s. 277–278.

²⁹⁵ Karta Praw i Obowiązków Nauczyciela, dokument o historycznym znaczeniu nie tylko w dziejach zawodu nauczycielskiego w Polsce, lecz także w dziejach oświaty.

²⁹⁶ M. Słowińska, *Monografia Liceum Pedagogicznego we Włocławku*, Włocławek 1966, s. 6; M. Pawlak, *Z dziejów kształcenia*, s. 198; tenże, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 644.

²⁹⁷ M. Pawlak, *Z dziejów kształcenia*, s.198.

²⁹⁸ Tamże, s. 198.

kiem tych kursów został mgr Adam Krukierek. Zajęcia odbywały się, podobnie jak w okresie międzywojennym, w budynku Liceum Ziemi Kujawskiej. Od 23 lipca 1945 roku, bez wakacji dla nauczycieli pracujących na kursach, rozpoczęto wakacyjny, doksztalający kurs dla nauczycieli szkół podstawowych. We wrześniu 1945 roku zorganizowano dwie klasy zwane semestralnymi, które w ciągu 4 semestrów miały przerobić program 4-letniego gimnazjum. Ta forma kształcenia nauczycieli była kontynuowana do stycznia 1951 roku, kiedy to ostatnia klasa semestralna otrzymała świadectwa dojrzałości²⁹⁹.

Czwartą formą kształcenia pedagogów, którą uruchomiono we Włocławku we wrześniu 1945 roku, były zaoczne studia dla niewykwalifikowanych nauczycieli o niepełnym średnim lub tylko podstawowym wykształceniu w ramach tzw. komisji rejonowych³⁰⁰. Do Włocławka zostali skierowani nauczyciele z powiatów: włocławskiego, aleksandrowskiego oraz z części powiatów lipnowskiego i kolskiego. Zajęcia odbywały się w czasie niedzielnych konsultacji, zazwyczaj dwa razy w miesiącu oraz zjazdów podczas ferii wiosennych, letnich i zimowych. Kurs ten, trwający 5 semestrów, kończył się egzaminem maturalnym i uzyskaniem świadectwa dojrzałości. Pierwszy egzamin maturalny dla nauczycieli kształconych w ramach komisji rejonowych odbył się w marcu 1947 roku. Świadectwa dojrzałości otrzymały wówczas 34 osoby. Ostatni taki egzamin został przeprowadzony w lipcu 1954 roku³⁰¹.

²⁹⁹ M. Pawlak, *Z dziejów kształcenia*, s. 199; tenże, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 644–645.

³⁰⁰ Zarządzenie Min. Ośw. z 14 września 1945; M. Sławińska, *Monografia Liceum*, s. 8.

³⁰¹ AP-W, Zespół akt Liceum Pedagogicznego obejmuje 326 teczek podzielonych między następujące działy: I – akta dotyczące działalności Państwowego Liceum Pedagogicznego, są to akta organizacyjne, sprawozdania powizytacyjne i pokontrolne, finansowe dla GUS-u, księgi pamiątkowe, księgi protokołów Rady Pedagogicznej, inwentarz biblioteki, razem obejmuje ten materiał 23 te czki; II – podstawowa organizacja partyjna są to te czki 24–30; III – akta uczniów są to księgi abiturientów Liceum i Rejonowej Komisji Kształcenia Nauczycieli, księgi uczniów, protokoły egzaminów promocyjnych i dojrzałości, arkusze ocen, nieodebrane dokumenty, jak świadectwa szkolne, metryki itp., materiał ten odnaleźć można w teczkach 31–108; IV – Rejonowa Komisja Kształcenia Nauczycieli Niewykwalifikowanych działająca przy LP we Włocławku w latach 1946–1954 są to księgi protokołów, katalogi okresowe ocen uczniów, protokoły egzaminów dojrzałości, nie odebrane dokumenty materiały te znajdują się w teczkach 108–140; V – Państwowe kursy Pedagogiczne z lat 1945–1947 i 1959 oraz katalogi okresowe ocen uczniów, protokoły egzaminów końcowych i egzaminów dojrzałości w 1959 materiał ten znajduje się w teczkach 141–150; VI – Korespondencyjne Liceum Pedagogiczne działające przy Państwowym Liceum Pedagogicznym we Włocławku w latach 1959–1961 są

Podobne formy kształcenia stosowano w zorganizowanym przy Liceum Pedagogicznym w 1959 roku, Korespondencyjnym Liceum Pedagogicznym dla nauczycieli, posiadających matury uzyskane w liceach ogólnokształcących lub innych typach szkół. Kwalifikacje pedagogiczne uzyskało w ten sposób w sumie 291 nauczycieli. Szkołę tę zlikwidowano w 1961 roku³⁰². Po udziale w zajęciach na rocznym kursie otrzymywali oni tzw. matury pedagogiczne. Do liceum przyjęto 1744 osób, spośród których matury uzyskały 584 osoby. W kursach organizowanych przy liceum i przez Komisję Rejonową wzięło udział około 800 osób³⁰³.

W styczniu 1946 roku ówczesny minister oświaty Czesław Wycech pismem z 17 stycznia zarządził utworzenie z dniem 1 lipca we Włocławku Państwowego Liceum Pedagogicznego, funkcjonującego w trybie stacjonarnym³⁰⁴. Wyprzedzając polecenie ministra, już w maju 1946 roku zamieniono kursy w Liceum Pedagogiczne. Dyrektorem nowo powołanej szkoły został Z. Błędowski, a opiekunem mgr Józef Wesołowicz, naczelnik Wydziału Kształcenia Nauczycieli Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego. Protokół Rady Pedagogicznej Liceum Pedagogicznego we Włocławku, w następujący sposób określał sprawę doboru młodzieży. Uczniami musiała być przede wszystkim młodzież małorolna, robotnicza. Szkoła miała być ściśle związana ze środowiskiem, aby młodzież powracająca do swego środowiska była wzmocniona ideologicznie, wyrobiona organizacyjnie i politycznie.

Zgodnie z instrukcją ministerstwa z 1946 roku o kształceniu nauczycieli szkół podstawowych, liceum realizowało równocześnie dwa programy – pierwszy dla klas o ustroju semestralnym ze skróconym, 4-letnim pro-

---

to księgi protokołów kursów, protokoły egzaminów dojrzałości materiał ten odnaleźć można w teczkach 151–155; VII – akta personalne nauczycieli, pracowników administracji i obsługi, 27 teczek to akta nauczycieli etatowych, 95 teczek akta nauczycieli kontraktowych, 57 teczek akta pracowników administracji i 45 teczek akta personelu pomocniczego. Zespół Liceum Pedagogicznego (cyt. dalej LP), Księga Abiturientów, s. 31; M. Pawlak, *Z dziejów kształcenia*, 199.

³⁰² AP-W, Zespół LP, Księga Abiturientów, s. 31; M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 645.

³⁰³ M. Pawlak, *Z dziejów kształcenia*, s. 193–234; tenże, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 645.

³⁰⁴ AP-W, Zespół LP, t. nr 1. Pismo Ministerstwa Oświaty nr II K.N. 2596/45N; H. Kopczyński, M. Słomski, *Oświata w regionie*, s. 332; A. Cybulski, *Dzieje włocławskiej*, s. 46; M. Pawlak, *Z dziejów kształcenia*, s. 199.

gramem nauczania, który był przerabiany w ciągu dwu lat, oraz drugi dla klas o normalnym 4-letnim programie nauczania.

Od 1 września 1947 roku zakład ukształtował się ostatecznie jako czteroletnie Liceum Pedagogiczne, oparte na 7-letniej szkole podstawowej. W czerwcu 1948 roku odbył się pierwszy egzamin dojrzałości w tym zakładzie, gdzie uprawnienia otrzymało 12 nowych nauczycieli. Niezmierne trudności w pracy sprawiały wówczas ciężkie warunki lokalowe. Szkoła mieściła się bowiem początkowo w Liceum Ziemi Kujawskiej, a następnie w domu mieszkalnym przy ul. Łęgskiej 24. Praca odbywała się na dwie zmiany i trwała od 8 do 20. Liceum pełnię swego rozwoju osiągnęło dopiero w roku 1952/1953. Liczyło wówczas 16 oddziałów. Było w tym czasie największym zakładem kształcenia nauczycieli w województwie. W roku 1957 uchwałą Rady Ministrów z dnia 19 lutego 1957 roku, studia w liceum przedłużono do pięciu lat. Od roku 1962/1963 rozpoczęła się stopniowa likwidacja zakładu, ponieważ od września 1962 roku jako zakład kształcenia nauczycieli we Włocławku powstało Studium Nauczycielskie (SN).

Po pewnych modyfikacjach programowych i organizacji liceów pedagogicznych w latach 1946 i 1947 zostały one uznane przez ministerstwo za podstawowe zakłady kształcące nauczycieli dla szkół podstawowych. Pierwsze egzaminy maturalne odbyły się we włocławskim liceum na przełomie maja i czerwca 1948 roku. Egzamin zdało wówczas 4 mężczyzn i 8 kobiet³⁰⁵.

Następną zmianą organizacyjną przeprowadzoną zgodnie z dekretem ministra oświaty z 18 lipca 1949 roku była likwidacja Państwowego Liceum Pedagogicznego we Włocławku, a jednocześnie otwarcie z dniem 28 sierpnia 1949 roku Prywatnego Liceum Pedagogicznego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci³⁰⁶. Szkoła ta została otwarta w budynku przy Placu Staszica. Przyjęło ono uczniów zlikwidowanego liceum państwowego i zatrudniono w nim nauczycieli dotychczas tam pracujących. Zarządzeniem ministra oświaty z 28 lipca 1950 roku otrzymało liceum TPD uprawnienia szkoły państwowej. Zmiana polegała więc na zamianie pieczęci i usu-

³⁰⁵ M. Pawlak, *Z dziejów kształcenia*, s.200.

³⁰⁶ AP-W, Zespół LP, teczka nr1. Pismo Kuratorium nr II KN 3419/49; M. Pawlak, *Z dziejów kształcenia*, s. 200.

nięciu religii z liceum³⁰⁷. Po niespełna dwóch latach działalności Prywatne Liceum Pedagogiczne TPD we Włocławku zostało zamknięte, a na jego miejsce zostało otwarte, zgodnie z zarządzeniem Ministra Oświaty z 20 grudnia 1951 roku, Państwowe Liceum Pedagogiczne. Nowa placówka zaczęła funkcjonować z dniem 1 stycznia 1952 roku³⁰⁸. Te zmiany organizacyjne spowodowane były głównie troską o nadanie wychowaniu kierunku laickiego. Od roku 1962/1963 rozpoczął się proces likwidowania liceum na podstawie uchwały sejmiku z 1961 roku, zakończony w 1966 roku, kiedy to odbyły się ostatnie egzaminy maturalne, a III klasę przekazano do Liceum Pedagogicznego w Brodnicy. Liceum Pedagogiczne we Włocławku mieściło się przy ul. Łęskiej 24, a szkoła ćwiczeń przy ul. Łęskiej 54. Od 1949 roku mieściło się ono w budynku przy placu Staszica. Ostatni maturzyści, w liczbie 62, wyszli w czerwcu 1966 roku. Zamknięcie Państwowego Liceum Pedagogicznego związane było z przyjęciem przez Ministerstwo Oświaty koncepcji kształcenia nauczycieli dla szkół podstawowych w studiach nauczycielskich. Należy stwierdzić, że licea pedagogiczne w okresie swej działalności, szczególnie w pierwszych latach po wojnie, odgrywały ogromną rolę, zabezpieczyły bowiem prawie w całości kadre nauczycielską do szkół podstawowych.

Objęcie wychowaniem przedszkolnym kilku tysięcy dzieci we Włocławku i okolicach spowodowało duże zapotrzebowanie na wykwalifikowane wychowawczynie przedszkoli. Aby przygotować kadre do pracy w przedszkolach, Kuratorium powołało z dniem 1 września 1949 roku Liceum Pedagogiczne dla Wychowawczyń Przedszkoli, które umieszczono w budynku Liceum Pedagogicznego przy placu Staszica, a od 1951 roku przeniesiono do budynku LMK przy ul. Bechiego 1. Dyrektorem szkoły została Cecylia Moszczyńska. W pierwszych latach swojej działalności edukacyjnej Liceum Pedagogiczne Wychowawczyń Przedszkoli kształciło przedszkolanki w ciągu trzech lat. Zmiana nastąpiła od 1 września 1955, kiedy to liceum stało się czteroletnie z prawem wydawania świadectw maturalnych. W takiej formie przetrwało do 1958 roku, gdy zgodnie z decyzją ówczesnych władz zostało ono przekształcone w Studium Wychowa-

³⁰⁷ M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 645.

³⁰⁸ AP-W, Zespół LP,teczka nr 1. Pismo Kuratorium nr DK 1-5879/51; M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 645.

nia Przedszkolnego³⁰⁹. Funkcjonowało w takiej postaci aż do 1984 roku. Nauka w nim odbywała się w systemie stacjonarnym i zaocznym. Do tego studium przyjmowano absolwentów szkół średnich, głównie ogólnokształcących. Liczba uczennic uzależniona była od zapotrzebowania na „przedszkolanki”.

Zgodnie z programem wyborczym do Sejmu w 1961 roku wśród ośrodków, w których miano otworzyć studia nauczycielskie, znalazł się też Włocławek. W myśl koncepcji ówczesnych władz partyjnych i administracyjnych Włocławka studium miało być bazą do powstania w przyszłości we Włocławku wyższej szkoły pedagogicznej. Władze administracyjne zobowiązały się nawet do tego, że będą dawać corocznie dwa mieszkania dla młodych nauczycieli przybywających do Włocławka i posiadających stopień doktora lub rokujących jego zdobycie. Po zmianie w kierownictwie partyjnym i administracyjnym miasta odstąpiono od tego zobowiązania, co zmuszało dyrekcję studium do zatrudniania nauczycieli z różnych włocławskich szkół średnich. Prace przygotowawcze rozpoczęły się w roku szkolnym 1961/1962 pod kierunkiem dyrektora liceum pedagogicznego J. Kaszewskiego. Prace te nadzorował Marian Czabanowski, wizytator kuratorium województwa bydgoskiego³¹⁰.

Minister oświaty pismem z 24 maja 1962 roku wyraził zgodę na utworzenie we Włocławku w roku szkolnym 1962/1963 Studium Nauczycielskiego z następującymi kierunkami dziennymi i zaocznymi: filologia rosyjska, gospodarstwo domowe i zajęcia praktyczno-techniczne, mechaniczny – obróbka skrawaniem³¹¹. Do SN przyjmowano wyłącznie absol-

³⁰⁹ AP-B, Zespół Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej. Wydział Oświaty, sygn. 28, 42, 62–63, 113, 187, 931, 1332; AKOWPZ-W, t. nr 194, 243, 5011; M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 645.

³¹⁰ M. Pawlak, *Z dziejów kształcenia*, s. 200.

³¹¹ AP-W, Zespół Akt Studium Nauczycielskiego (cyt. dalej SN) składa się ze 135 teczek podzielonych między następujące działy: I – organizacja i działalność SN są to rozporządzenia władz szkolnych, sprawozdania dyrekcji, powizytacyjne, dla GUS-u, księgi protokołów Rady Pedagogicznej, plany dydaktyczno-wychowawcze, księgi immatrykulacyjne, ewidencje pracowników pedagogicznych, administracji i obsługi materiały te znajdują się w teczkach 1–11; II – akta studentów są to karty przebiegu studiów, protokoły egzaminów dyplomowych, księgi dyplomów i inne nieodebrane świadectwa maturalne, metryki urodzeń, ślubów itp., materiały te odnaleźć można w teczkach 12–46; III – akta personalne nauczycieli, pracowników administracji i obsługi, 39 teczek zajmują akta nauczycieli etatowych, 19 nauczycieli kontraktowych, 3 pracowników administracji i 15 pracowników fizycznych, 1teczka zawiera umowy z nauczycielami kontraktowymi. Zespoły dotyczące LP i SN nie są jeszcze do końca

wentki i absolwentów szkół średnich, natomiast na kierunku obróbka skrawaniem przyjmowano wychowanków technikum mechanicznego, była to głównie młodzież pochodzenia robotniczego i chłopskiego. Szkoła ta przygotowywała nauczycieli do pracy, ale również kształtowała ich osobowość. Nauka trwała dwa lata. Kształcono w systemie dziennym, zaocznym i eksternistycznym. Na dyrektora studium powołano mgr J. Kaszewskiego, dotychczasowego dyrektora Liceum Pedagogicznego. Na wykładowców zaangażowano nauczycieli z Liceum Pedagogicznego i Technikum Przemysłowo-Pedagogicznego we Włocławku i uzupełniono fachowcami z innych szkół.

Studium miało kształcić w trybie dziennym, zaocznym i eksternistycznym. Takie kierunki, jak filologia rosyjska i gospodarstwo domowe z zajęciami praktyczno-technicznymi kształciły nauczycieli dla szkół podstawowych. Natomiast kierunek mechaniczny kształcił nauczycieli dla szkół zawodowych. Nauczycieli tych czterech specjalności brakowało nie tylko we Włocławku, ale i w szkołach na terenie całego kraju.

Studium zostało ulokowane w budynku Liceum Pedagogicznego. Korzystało też z warsztatów Technikum Przemysłowo-Pedagogicznego. Zajęcia na kierunkach zaocznych Studium Nauczycielskiego rozpoczęły się 2 lipca 1962 roku, a na dziennych 1 września 1962 roku, uroczysta inauguracja jego działalności odbyła się 20 września 1962 roku. Największą trudność w pierwszych miesiącach działalności tej placówki stanowił brak programów nauczania dla kilku przedmiotów na kierunkach mechanicznym i gospodarstwa domowego. Wizytator z Ministerstwa Oświaty, Tadeusz Guray tłumaczył brak programów unikalnością rzeczowych specjalności (jedyne w kraju) oraz zbyt późnym rozpoczęciem przez ministerstwo prac nad programami nauczania na tych kierunkach. W związku z tym wizytator mógł dostarczyć tylko część programów³¹². Aby usprawnić nauczanie, w studium powołano komisję pod przewodnictwem J. Loty, która dokończyła konstruowanie programów, zaakceptowanych następnie przez ministerstwo. Podobnie załatwiono problem programów dla kierun-

---

opracowane, a więc korzystanie z nich jest jeszcze w niewielkim stopniu utrudnione. Zespół SN, t. nr 3, pismo kuratorium nr KN 1-876/62; M. Pawlak, *Z dziejów kształcenia*, s. 201; J. Katafias, M. Pawlak, *Włocławski Oddział*, s. 8.

³¹² M. Pawlak, *Z dziejów kształcenia*, s. 201.

ku gospodarstwo domowe. Na kierunek ten wstrzymano rekrutację już w 1963 roku i od tego roku kształcono specjalistów do zajęć praktyczno-technicznych i wychowania plastycznego. Z powołanych w 1962 roku kierunków nieprzerwanie aż do likwidacji studium w dniu 27 lipca 1969 roku istniał tylko kierunek mechaniczny. Na filologię rosyjską i zajęcia praktyczno-techniczne wstrzymano rekrutację w 1965 roku, a ostatnie egzaminy dyplomowe odbyły się w 1967 roku. Wykształciły one po trzy roczniki absolwentów na wszystkich trzech rodzajach studiów – dziennych, zaocznych i eksternistycznych. W miejsce zlikwidowanych kierunków powołano w 1964 roku nowy kierunek – opieka nad dzieckiem z nauczaniem początkowym. Całkowitą likwidację studium zapoczątkował zakaz rekrutacji ogłoszony w 1967 roku. Zakończyło ono swoją działalność w dniu 27 lipca 1969 roku, a rozdanie dyplomów ostatniemu rocznikowi zakończyło działalność zakładów kształcenia nauczycieli we Włocławku, trwające ponad pół wieku. Studium stacjonarne do roku 1966 przygotowało 463 absolwentów, a zaoczne 498³¹³. Po likwidacji Studium Nauczycielskiego kształcenie nauczycieli szkół podstawowych przejęły wyższe uczelnie.

Przyczyną likwidacji Studium Nauczycielskiego we Włocławku był fakt, że Ministerstwo Oświaty przechodziło na nowy etap kształcenia nauczycieli w wyższych szkołach nauczycielskich i pedagogicznych oraz uniwersytetach i akademiach³¹⁴. Dotychczas istniejące studia nauczycielskie były przekształcane w wyższe szkoły nauczycielskie albo zamykane. Decyzję podejmowało Ministerstwo na podstawie opinii wizytatorów. Wizytatorzy, którzy wizytowali włocławskie studium, w swoim sprawozdaniu wskazywali na niedostateczną bazę materialną, zbyt ciasne budynki, słabo wyposażone pracownie, brak własnej placówki ćwiczeń i słabo zaopatrzoną bibliotekę. Dobrze, co podkreślali wizytatorzy, wyposażony był kierunek mechaniczny. Kadra nauczycielska, według wizytatorów, odpowiadała wymaganiom stawianym nauczycielom zatrudnionym w SN, ale nie miała kwalifikacji do pracy w projektowanych 3-letnich studiach

³¹³ S. Dąbrowski, *Dzieje szkolnictwa*, s. 147.

³¹⁴ Z. Ruta, *Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie w latach 1946–1981*, Kraków 1981, s. 56. W związku z przejściem przez uczelnie obowiązku wykształcenia pełnowartościowej kadry nauczycielskiej dla szkolnictwa średniego położono duży nacisk na przygotowanie absolwentów nie tylko pod względem merytorycznym, ale także i metodycznym.

nauczycielskich³¹⁵. Uwagi powizytacyjne były niekonsekwentne do spostrzeżeń ich poprzedników, którzy w uwagach powizytacyjnych nie mieli zastrzeżeń co do zaopatrzenia studium, np. w pomoce naukowe. Miejscowe władze nie podjęły też żadnych prób, aby zapobiec likwidacji studium i nie wykazywały zainteresowania dla przekształcenia go w wyższą uczelnię, co niewątpliwie wywarłoby wpływ na rozwój Włocławka jako miasta, jak i na całe szkolnictwo tego terenu. Wybór kierunku studiów u słuchaczy zaocznych był w pełni świadomy, a zainteresowanie uczelnią i pracą bez porównania wyższe niż u słuchaczy stacjonarnych, którzy w większości znaleźli się w studium z przypadku, po prostu nie dostali się na inne wyższe uczelnie w kraju.

Likwidacja nauki zawodu w tzw. terminie i wprowadzenie na to miejsce szkół wyłoniły potrzebę przygotowania odpowiedniej kadry nauczycielskiej. Początkowo stanowiska „nauczycieli zawodu” w szkołach obejmowali dawni rzemieślnicy – mistrzowie. Brak jednak u nich właściwego przygotowania metodycznego nie zabezpieczał odpowiedniego poziomu szkolenia. Przystąpiono więc do organizowania zakładów przygotowujących nauczycieli do ZSZ. Początkiem tego typu szkół we Włocławku były 2-letnie klasy instruktorskie, zorganizowane w roku 1950 przy Technikum Mechanicznym z jego ostatnich klas. Już jednak w 1951 roku otwarto 3-letnie Technikum Przemysłowo-Pedagogiczne CUSZ, które oparto na 3-letniej szkole zasadniczej a od 1954 roku Technikum Przemysłowo-Pedagogiczne Ministerstwa Oświaty³¹⁶. Zadaniem TPP było kształcenie nauczycieli przedmiotów zawodowych, głównie zaś nauczycieli zawodu dla rozwijającego się w tym okresie ze szczególną siłą szkolnictwa zawodowego we Włocławku³¹⁷.

Do siatki godzin włączono takie przedmioty, jak pedagogika, psychologia, dydaktyka ogólna, metodyka nauczania technologii, metodyka szkolnictwa zawodowego i anatomia. Szkołą ćwiczeń dla TPP była związana

³¹⁵ M. Pawlak, *Z dziejów kształcenia*, s. 202.

³¹⁶ W. Domanowska-Słomczewska, *Obchody 50-lecia Szkół Technicznych*, s. 274; Z. Wiatrowski, *Myśli i działania*, s. 97, podaje, że od września 1951 roku były prowadzone dwa typy TPP, a mianowicie: 2-letnie na podbudowie zasadniczej szkoły zawodowej lub gimnazjum zawodowego, 5-letnie dla absolwentów szkół podstawowych, a dopiero rok później zdecydowano się na technika 3-letnie dla absolwentów zasadniczych szkół zawodowych, a od 1955 roku technika przemysłowo-pedagogiczne uczyniono zakładami 4-letnimi.

³¹⁷ Z. Wiatrowski, *Myśli i działania*, s. 96.

z nią 3-letnia Zasadnicza Szkoła Zawodowa, w której uczniowie TPP odbywali lekcje praktyczne z zakresu teorii materiałoznawstwa, technologii, maszynoznawstwa i rysunku zawodowego, jak również praktycznej nauki zawodu w warsztatach szkolnych. Najbardziej dynamiczny rozwój Technikum Przemysłowo-Pedagogicznego przypadł na lata 1954–1957, kiedy to nie istniało Technikum Mechaniczne³¹⁸. Absolwenci szkoły uzyskiwali tytuł technika-pedagoga. Od roku szkolnego 1958 studia przedłużono w tej szkole do 4 lat i zmieniono nazwę na Pedagogiczne Studium Techniczne³¹⁹. W roku szkolnym 1969/1970 w Technikum Przemysłowo-Pedagogicznym było zorganizowanych 9 klas. Uczyło się w nich 288 uczniów³²⁰. W latach 1951–1970 TPP ukończyło 1829 absolwentów³²¹.

W roku szkolnym 1972/1973 Technikum Przemysłowo-Pedagogiczne przestało istnieć. Na jego miejsce rozwijała się od trzech lat Pedagogiczna Szkoła Techniczna. Korzystała ona przez cały czas swojej działalności edukacyjno-dydaktycznej z sal, pracowni i warsztatów Zespołu Szkół Zawodowych przy ul. Sempołowskiej 2. Miała ona zawsze jeden ciąg klas, w których pracowali nauczyciele zatrudnieni w Zespole Szkół Zawodowych oraz dochodzący z innych zakładów kształcenia nauczycieli³²².

Podsumowując należy stwierdzić, że mimo wielu trudności, z jakimi borykały się włocławskie zakłady kształcenia nauczycieli, wypełniały one dobrze postawione im zadania. Zaspokajały bowiem w pełni zapotrzebowanie Włocławka i jego regionu na nauczycieli, a nawet umożliwiały skierowanie części absolwentów do pracy w innych regionach kraju. Poziom przygotowania nauczycieli w włocławskich zakładach kształcenia, według opinii wizytatorów, był lepszy niż przeciętny poziom w kraju. To dobre przygotowanie absolwenci zawdzięczali ofiarnej pracy nauczycieli pracujących we włocławskich szkołach pedagogicznych.

³¹⁸ S. Dąbrowski, *Dzieje szkolnictwa*, s. 144.

³¹⁹ M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 647; W. Domanowska-Słomczewska, *Obchody 50-lecia Szkół Technicznych*, s. 274. Nie podaje, że Technikum Przemysłowo-Pedagogiczne zmieniło swoją nazwę w 1958 po przedłużeniu nauki do 4 lat na Pedagogiczne Studium Techniczne, cytując w pracy informacje zawarte w tym artykule posłużono się również nazwą Technikum Przemysłowo-Pedagogiczne.

³²⁰ W. Domanowska-Słomczewska, *Obchody 50-lecia Szkół Technicznych*, s. 274.

³²¹ Tamże, s. 275.

³²² S. Dąbrowski, *Dzieje szkolnictwa*, s. 144.

Rozdział IV

Baza lokalowa szkół

---

1. Rozwój bazy materialnej szkolnictwa

1.1. Budowa nowych obiektów szkolnych w latach 1945–1975

W nowej rzeczywistości reform i przemian gospodarczych i społecznych zagadnienie budowy nowych szkół zmuszało władzę do gruntownego przemyślenia problemu. Budując szkołę, należało myślać sięgać na kilkadziesiąt lat naprzód, na taki bowiem okres szkoła powinna służyć społeczeństwu¹. Równocześnie z odbudową i remontami szkół przystąpiono do realizacji przedwojennych koncepcji budowy nowych szkół we Włocławku.

Chcąc częściowo zapobiec pogarszaniu się sytuacji ze względu na napływ nowych roczników oraz wzrost szkół doksztalających, Zarząd Miejski we Włocławku w 1945 roku na podstawie przedwojennego planu przystąpił do odbudowy szkoły przy ulicy Kościelnej (spalanej przez Niemców). W 1945 roku kosztem 1 miliona zł wzniesiono mury, założono stropy i przykryto dachem. Całkowity koszt robót wykończeniowych i instalacyjnych przewidziano na kwotę 2,5 mln zł².

Wielkim wysiłkiem i kosztem zmniejszenia wydatków na inne potrzeby oraz płace pracowników Zarząd Miejski pokrył zobowiązania z 1945 roku

---

¹ AP-W, Sprawozdanie z działalności Oddziału Szkolnego. Sprawozdania z działalności gospodarczej szkół za okres od 1 kwietnia 1946 do 31 grudnia 1946 (wówczas obliczono żywotność budynku szkolnego na 70 lat).

² Tamże.

i zaciągnął nowe zobowiązania na 1 mln zł. Dlatego też Komisja Oświaty Włocławka zwróciła się do premiera o pomoc finansową na dokończenie budowy szkoły przy ul. Kościelnej. Taką pomoc Włocławek otrzymał i można było dokończyć rozpoczętą inwestycję³. Koszt budowy całego obiektu szkolnego do końca grudnia 1946 wyniósł 4,1 mln zł. Uczniowie mogli więc po raz pierwszy rozpocząć naukę w roku 1946/1947. Budynek miał kubaturę 4950 m². Posiadał 16 sal lekcyjnych, kancelarię, pokój nauczycielski, szatnię i inne pomieszczenia szkolne. Ostatecznie całkowity koszt budowy tej placówki wyniósł 4, 45 mln zł⁴.

Dnia 10 marca 1947 roku Komisji Oświatowej przedstawiono w celu zaopiniowania plan budowy szkoły powszechnej nr 12 w Szpetalu Dolnym. Sprawą budowy szkoły zajmował się naczelnik Wydziału Technicznego – Z. Sokołowski. Budynek miał składać się z następujących pomieszczeń: kancelarii, pokoju nauczycielskiego, 8 izb lekcyjnych, sali gimnastycznej, sali do nauki gospodarstwa domowego, sali do spożywania posiłków, zwaną „dożywialnią”, kąpieliska natryskowego, szatni, wc i pomieszczenia dla woźnego.

Całość miała być zrealizowana w latach 1947-1948 kosztem 18,5 mln zł. Ostatecznie jednak koszty budowy tego obiektu szkolnego wzrosły znacznie bo aż do 37,0 mln zł⁵. Koszt wzniesienia budynku w stanie surowym w 1947 roku wyniósł 17,0 mln zł, a wartość robót wykończeniowych w 1948 roku wyniosła 20,0 mln zł⁶. W szkole nr 12 do ogrzania pomieszczeń zainstalowano centralne ogrzewanie, a nie piece kaflowe, jak to było w większości szkół włocławskich w tamtym okresie⁷. Pięknie położona placówka miała 12 izb lekcyjnych, kuchnię, dużą salę do spożywania po-

³ Pismo KOśw. przy Radzie Miejskiej we Włocławku do Premiera Osóbki-Morawskiego z dnia 14 lipca 1946. Pomoc Finansowa, jaką premier udzielił Włocławkowi na budowę szkoły przy ulicy Kościelnej, wynosiła 2,5 mln zł.

⁴ AP-W, Akta sprawy finansowo-budżetowe za lata 1946–1948 sygn. 223.

⁵ AP-W, Sprawozdanie Oddziału Szkolnego od 1 stycznia 1948 do 1 grudnia 1948, sygn. 230; M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 262. Natomiast, w aktach dane statystyczne do budżetu za 1948 Oświata szkolna, sygn. 223. Podana jest kwota 16,6 mln zł, która została poniesiona w 1948 roku na prace związane z budową szkoły w Szpetalu Dolnym; A. Cybulski, *Dzieje włocławskiej*, s. 48.

⁶ Tamże.

⁷ AP-W, Sprawy różne dotyczące szkolnictwa podstawowego. Protokół z posiedzenia MKOśw. z dnia 10 marca 1947 roku, dotyczący budowy szkoły na przedmieściu Szpetala Dolnego; AP-W, Akta dotyczące budowy szkoły powszechnej na przedmieściu Szpetala Dolnego w roku 1947, sygn. 247.

siłków, świetlicę, salę gimnastyczną, mieszkanie 3-izbowe dla dyrektora szkoły i 2-izbowe dla woźnego oraz szereg dodatkowych pomieszczeń, zabezpieczających prawidłową pracę szkoły. Placówka posiadała też urządzenia sanitarne, bieżącą wodę zimną i ciepłą oraz obszerne boisko sportowe⁸.

Po wojnie niezwykle szybko rozwijało się szkolnictwo zawodowe. W 1947 roku zaczęto odbudowę Publicznej Szkoły Zawodowej przy pl. Dąbrowskiego⁹. Ze środków Skarbu Państwa Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego otrzymało kwotę 4,0 mln zł. Był to budynek o kubaturze 6500 m². Czas trwania inwestycji przewidziano na okres trzech lat¹⁰. Natomiast na budowę gmachu dla Średniej Szkoły Zawodowej w 1948 roku wyasygnowano kwotę 24,0 mln zł¹¹.

W 1949 roku budżet szkolny w stosunku do lat poprzednich wzrósł znacząco i wynosił 85 348 817 zł, w tym fundusze własne 26 348 817 zł, a subwencje Samorządowego Funduszu Wyrównawczego wynosiły 59,0 mln zł¹². Wzrost wydatków na szkolnictwo spowodowany był wprowadzeniem reformy szkolnictwa od 1 września 1949 roku.

Gmach Technikum Papierniczego ówczesnie mieszczący się przy Bulwarach Zjednoczonej Klasy Robotniczej oddano do użytku w dniu 21 lipca 1950 roku¹³.

Od roku szkolnego 1952/ 1953 wzrosła liczba uczniów szkół podstawowych przy nie zwiększonej liczbie budynków szkolnych. Przyczyną tego był wyż demograficzny, który dotarł do szkół. Aby sprostać zapotrzebowaniu na miejsca w szkołach podstawowych, po wprowadzeniu obowiązkowego ukończenia tej szkoły, budynki we Włocławku wznoszono jeden po drugim. Już w 1955 roku oddano do użytku nowy gmach we wschodniej dzielnicy miasta, przy ulicy Kostki Napierskiego (obecnie ul. Papieżka)¹⁴. Znajdowało się w nim 19 pomieszczeń do nauki, świetlica, biblioteka,

⁸ M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 262.

⁹ AP-W, Akta odbudowy gmachu spalonego przez okupanta przy pl. Dąbrowskiego, sygn. 248

¹⁰ AP-W, Trzyletni plan inwestycji za lata 1947–1949, sygn. 249.

¹¹ AP-W, Dane statystyczne do budżetu na rok 1948. Oświata szkolna, sygn. 223.

¹² AP-W, Miejska Komisja Oświatowa, protokoły z posiedzeń Komisji Oświaty z 21 stycznia 1948.

¹³ *Monografia Szkół Handlowych*, s. 51.

¹⁴ A. Cybulski, *Dzieje włocławskiej*, s. 48.

kuchnia, jadalnia i typowa sala gimnastyczna. Koszty budowy łącznie z wyposażeniem wyniosły 3 384 mln zł¹⁵.

Z rozpoczęciem roku szkolnego 1955/ 1956 w gmachu tym zorganizowano Szkołę Podstawową nr 11¹⁶. Od 2 września 1957 roku przybył Włocławkowi nowy gmach na potrzeby szkoły podstawowej przy ulicy Dzierżyńskiego 27 (obecnie ul. Wiejska)¹⁷. Obiekt wybudowano kosztem 6 020 mln zł¹⁸. W 1959 roku szkolnictwo podstawowe uzyskało z rewindykacji nowy budynek szkolny od Zakładów Celulozowo-Papierniczych przy Placu Kopernika 2. Natomiast w dniu 1 września 1959 roku uczniowie zasiedli w ławkach nowego budynku przy ul. Starodębskiej 21. Szkołę, która otrzymała nr 10, wybudowano kosztem 7,5 mln zł¹⁹. Jej wznoszenie trwało trzy lata. Gmach ten posiadał 19 izb lekcyjnych, świetlicę, bibliotekę, kuchnię i jadalnię, a do zajęć wychowania fizycznego dobrze wyposażoną salę gimnastyczną. Następny budynek, jaki oddano do użytku w 1960 roku, to szkoła na ul. Leśnej 1a (obecnie 27), otrzymała ona nr 15²⁰. Była to szkoła „Pomnik 1000-lecia Państwa Polskiego”²¹.

Kolejną placówką wybudowaną we Włocławku w latach 1959–1961 była szkoła przy ul. Nowomiejskiej 21, przeznaczona dla dzieci specjalnej troski. Szkoła ta otrzymała nr 13²². Całkowity koszt inwestycji wyniósł 9,0 mln zł²³. Gmach ten posiadał 20 izb do zajęć dydaktyczno-wychowaw-

¹⁵ M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 262; M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 638.

¹⁶ A. Cybulski, *Dzieje włocławskiej*, s. 48.

¹⁷ *Monografia Szkół Handlowych*, s. 52.

¹⁸ M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 638; Natomiast M. Słomski, w pracy, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 262, podaje iż szkołę nr 12 przy ul. Dzierżyńskiego 27 oddano do użytku w 1957.

¹⁹ A. Cybulski, *Dzieje włocławskiej*, s. 48.

²⁰ Tamże, s. 48; M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 263; M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 638. W *Monografii Szkół Handlowych* możemy przeczytać, że szkołę podstawową przy ul. Leśnej oddano do użytku 5 września 1961 r.

²¹ M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 263; Relacja wspomnieniowa D. Piaseckiej pracującej w latach 1950–1975 w Inspektoracie Szkolnym Miasta Włocławka i Szkole Podstawowej nr 6; M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 262; M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo 1945–1990*, s. 638; *Monografia Szkół Handlowych*, s. 52.

²² M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 264.

²³ AP-W, Plany gospodarcze budownictwa oświatowego. Budowa szkoły specjalnej we Włocławku. Natomiast w Kronice Szkoły Specjalnej za lata 1959/1960–1963/1964 można znaleźć informację iż przewidywany koszt budowy tej placówki miał wynieść, bez internatu, 4,5 mln zł. W tej szkole miało się znaleźć 14 izb lekcyjnych oraz pracownie: drzewna, me-

czych, świetlicę, pomieszczenie na bibliotekę, kuchnię, jadalnię, salę gimnastyczną i dodatkowe pomieszczenia do pracy dydaktycznej²⁴.

W roku szkolnym 1960/1961 istniało we Włocławku 15 samodzielnych szkół podstawowych. Trzy z nich tworzyły z liceami ogólnokształcącymi „jedenastolatki”, które później rozdzielono do odpowiednich rejonów, względnie je usamodzielniono, jak Szkołę Podstawową nr 5.

W 1961 roku zakończyły się prace związane z budową nowego obiektu szkolnego przy ul. Bukowej 38/40, do którego przeniesione zostało Technikum Ekonomiczne z ciasnego budynku przy ul. Toruńskiej²⁵. W nowym budynku zorganizowano pracownie przedmiotowe i gabinety. Dzięki nowemu gmachowi w znaczący sposób polepszyły się warunki pracy nauczycieli i uczniów.

Następny budynek przeznaczony na potrzeby szkolnictwa podstawowego wzniesiono przy ul. Kilińskiego 18, była to Szkoła Podstawowa nr 4 im. Janka Krasickiego. W roku 1963 zaś wzniesiono gmach szkoły podstawowej przy ul. Wojska Polskiego 29 dla Szkoły im. gen. Karola Świerczewskiego, która otrzymała nr 9. Koszt budowy tej placówki wyniósł 7,3 mln złotych. 8 stycznia 1964 roku oddano do użytku gmach szkoły nr 7 w dzielnicy Południe na ul. Krasickiego 18 (obecnie ul. W. Gniazdowskiego) była to również szkoła „Pomnik 1000-lecia Państwa Polskiego”²⁶. W tym okresie rejon ten odczuwał dotkliwy brak szkoły z uwagi na powstanie dużej liczby wielorodzinnych budynków mieszkalnych. W pięknym gmachu utworzono 17 izb lekcyjnych, bibliotekę, świetlicę, kuchnię, jadalnię i dużą salę gimnastyczną. Koszt budowy tego obiektu, łącznie z wyposażeniem, wyniósł 15,0 mln zł. W 1963 roku oddano nowy budynek szkolny dla ZSZ nr 2, w którym mieściła się również Zasadnicza Szkoła Zawodowa Chemiczna.

Wskaźnik obciążenia uczniami 1 izby lekcyjnej, który w 1965 roku wynosił 63,4 ucznia dowodził, że nie można było pozwolić na przyhamowanie tempa budowy szkół. Stąd na jednej z sesji MRN we Włocławku pod-

---

talowa, introligatorska, gospodarstwa domowego i krawiecka. Całkowity koszt budowy tego obiektu szkolnego miał wynieść 5,9 mln zł.

²⁴ M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 262.

²⁵ M. Pawlak, *Z dziejów kształcenia*, s. 205.

²⁶ A. Cybulski, *Dzieje włocławskiej*, s. 48; M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo 1945–1990*, s. 638; *Monografia Szkół Handlowych*, s. 53. Zob. załącznik nr 12.

jęto uchwałę, że każdego roku musi być oddana jedna szkoła podstawowa dla dzieci wrocławskich.

Budowa nowych obiektów szkolnych we Wrocławku uwarunkowana była przede wszystkim wyżem demograficznym, który w latach 1968–1970 oraz w latach następnych objął szkolnictwo podstawowe we Wrocławku.

Od 1945 do 1965 roku wrocławskie szkolnictwo ponadpodstawowe wzbogaciło się o 5 nowych gmachów szkolnych. Były to: Technikum Budowlane, Technikum Celulozowo-Papiernicze, Technikum Mechaniczne, Technikum Przemysłowo-Pedagogiczne i Technikum Ekonomiczne.

W dniu 1 września 1966 roku oddano do użytku nowo wybudowany gmach szkoły podstawowej przy ul. Bukowej 9. Zrealizowano ją kosztem 14,0 mln zł²⁷.

Spółeczeństwo Wrocławka bardzo aktywnie włączyło się w akcję „Budujemy 1000 szkół na Tysiąclecie”. Mieszkańcy Wrocławka uważali, iż dając składki na budownictwo szkolne wypełniają swój obywatelski obowiązek. Wszyscy dający składki byli dumni z tego, że uczestniczą w budowie szkół i pomagają w ten sposób lokalnej społeczności. Ofiarność społeczeństwa w latach 1950–1965 ilustruje tabela 5.

Tab. 5. Środki ze składek społeczeństwa na budowę szkół w latach 1958–1965

Lata	Kwota w złotych
1958	687 000
1959	2 546 000
1960	2 477 000
1961	2 400 000
1962	2 400 000
1963	2 400 000
1964	2 400 000
1965	2 400 000
Razem	17 710 000

Źródło: AP–W, Plany gospodarcze, budownictwo oświatowe. Środki społeczne na budownictwo szkolne w latach 1961–1965.

²⁷ A. Cybulski, *Dzieje wrocławskiej*, s. 48; M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 266; M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 638; Relacja wspomnieniowa pani D. Piaseckiej nauczycielki pracującej w latach 1950–1975 w Inspektoracie Szkolnym Miasta Wrocławka i w Szkole Podstawowej nr 6.

Jak widać z zestawienia, ofiarność społeczeństwa na budowę nowych obiektów szkolnych była bardzo duża i zebrane kwoty pozwoliły na budowę nowych placówek, jako pomników Tysiąclecia Państwa Polskiego.

W latach od 1945 do 1965 roku we Włocławku wybudowano 11 budynków szkolnych na łączną kwotę 75,0 mln zł²⁸. Od 1945 roku do 1950 roku wybudowano 1 nowy gmach szkolny, do 1955 – 2 nowe budynki, do 1958 roku – 3, do 1959 roku – 4 nowe budynki, do 1960 – 5 nowych obiektów, do 1961 roku wybudowano 7 budynków, a do 1965 roku 11 nowych gmachów szkolnych.

W latach 1950-1960 ze swego budżetu Włocławek wydatkował kwotę 38 837 581 zł na budowę nowych obiektów przeznaczonych na potrzeby szkolnictwa podstawowego. W następnych pięciu latach wyasygnowano kwotę 29 410 mln zł. Łącznie do 1965 roku na rozbudowę szkół podstawowych Włocławka wydatkowano kwotę 68 247 581 zł²⁹.

W latach 1955-1965 we Włocławku wybudowano 308 izb lekcyjnych, a zapotrzebowanie na izby lekcyjne pokryto w 1955 roku w 35%, w 1958 roku w 64%, w 1959 roku w 29%, w 1960 roku w 9%, w 1961 roku w 8,5%, w 1963 roku w 25,5%³⁰.

W dniu 15 marca 1970 roku została oddana do użytku szkoła nr 18 na osiedlu Zazamcze³¹. Koszt budowy z wyposażeniem wyniósł 9 959 mln zł. Szkołę tę wzniesiono w związku z budową Zakładów Azotowych, co powodowało szybki wzrost ludności na osiedlu Zazamcze, a tym samym zapotrzebowanie na taką inwestycję.

Na początku lat siedemdziesiątych oddano do użytku nowy obiekt szkolny na osiedlu Zazamcze, w którym umieszczono Zespół Szkół Elektrycznych.

W 1973 roku oddana została do użytku na osiedlu Zazamcze Szkoła Podstawowa nr 5³². W 1975 roku na tym samym osiedlu wybudowano

---

²⁸ AP-W, Kalkulacje przeprowadzone przez Inspektora Szkolnego. Planowanie i statystyka. Inwestycje państwowe od 1945 do 1965.

²⁹ AP-W, Nakłady państwowe na inwestycje według działów i gałęzi gospodarki narodowej.

³⁰ AP-W, Zapotrzebowanie na inwestycje według działów i gałęzi gospodarki narodowej.

³¹ A. Cybulski, *Dzieje włocławskiej*, s. 48; M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 266-267. Zob. załącznik nr 13.

³² M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 269. Zob. załącznik nr 14.

Szkołę Podstawową nr 16³³. Wyposażona była w odpowiednią liczbą izb lekcyjnych, salę gimnastyczną z pomieszczeniami do prowadzenia form opiekuńczo-wychowawczych, a nawet krytym basenem do nauki pływania³⁴.

Systematyczne polepszenie warunków lokalowych szkół podstawowych we Włocławku spowodowało likwidację Szkoły Podstawowej nr 3 i przejście uczniów z ciasnego, niefunkcjonalnego budynku przy Placu Kopernika do nowo wybudowanego w 1971 roku w tym samym rejonie szkolnym. Uczniowie i nauczyciele mogli korzystać z 23 izb lekcyjnych wraz z dodatkowymi pomieszczeniami na bibliotekę, świetlicę i jadalnię. Do zajęć wychowania fizycznego i sportu uczniowie otrzymali dużą salę gimnastyczną. Łącznie z wyposażeniem w sprzęt i pomoce naukowe szkoła ta kosztowała 16,2 mln zł³⁵.

W 1973 roku wybudowano nową szkołę na osiedlu Zazamcze, która otrzymała nr 5 na ul. Wienieckiej 46. Również na osiedlu Zazamcze w 1975 roku oddano do użytku Szkołę Podstawową nr 16 na ul. Uroczej 3. Od 1945 roku do 1975 we Włocławku wybudowano 13 nowych obiektów przeznaczonych na potrzeby szkół podstawowych. Były one wyposażonych w odpowiedni sprzęt i pomoce naukowe. Lata budowy poszczególnych szkół oraz ich lokalizację przedstawia tabela 6.

Na podkreślenie zasługuje stała troska władz politycznych i administracyjnych Włocławka o stworzenie uczniom jak najlepszych warunków lokalowych i właściwe wyposażenie szkół w pomoce naukowe³⁶.

Rozwijające się bardzo dynamicznie szkolnictwo zawodowe w omawianym okresie nie miało jednak wystarczającej bazy lokalowej. Dlatego też nauka odbywała się na półtorej lub dwie zmiany.

---

³³ A. Cybulski, *Dzieje włocławskiej*, s. 48; M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 269.

³⁴ AP-W, Zarząd Miejski we Włocławku. Wydział Ogólny. Oddział Szkolny, Miejska Komisja Oświatowa, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej, Wydział Oświaty dla m. Włocławka; S. Dąbrowski, *Dzieje szkolnictwa*, s. 127–131; M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 251–273; A. Cybulski, *Dzieje włocławskiej*, s. 43–45; AUMK-T, W. Pelewski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego we Włocławku w latach 1945–1965*, praca magisterska napisana pod kierunkiem K. Grünberga w Instytucie Historii i Archiwistyki UMK, Toruń 1976, s. 316.

³⁵ M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 267.

³⁶ Tamże, s. 255–256.

Tab. 6. Szkoły podstawowe wybudowane w latach 1945–1975 we Włocławku i ich lokalizacja

Aktualny nr szkoły	Rok wybudowania	Lokalizacja (dzielnica)
8	1948	Północ
11	1955	Wschód
12	1956	Południe
10	1959	Śródmieście
15	1960	Wschód
13	1961	Śródmieście
9	1963	Śródmieście
7	1964	Południe
14	1966	Śródmieście
18	1970	Zazamcze
3	1971	Śródmieście
5	1973	Zazamcze
16	1975	Zazamcze

Źródło: M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 268.

W roku szkolnym 1975/1976 Włocławek posiadał już 17 szkół podstawowych, w tym jedną dla pracujących. W szkołach tych było 361 oddziałów szkół podstawowych i 19 oddziałów dla pracujących, czyli razem 380 oddziałów. Szkolnictwo podstawowe dysponowało razem ze szkołą dla dorosłych 286 izbami lekcyjnymi. Wszystkie szkoły mieściły się we własnych budynkach³⁷.

W latach 1945–1975 dla potrzeb szkolnictwa zawodowego wybudowano we Włocławku nowe budynki szkolne przy ul. Bulwary 4, Nowomiejskiej 25, Bukowej 38/40, Toruńskiej 77/83 oraz przejęto budynek od kurii biskupiej przy ul. Łęskiej 26, w którym umieszczono Zespół Szkół Samochodowych. Wybudowany również został prowizoryczny obiekt przeznaczony na potrzeby Szkoły Pielęgniarskiej przy ul. Wienieckiej 43³⁸.

1.2. Remonty i adaptacje obiektów szkolnych

Trudności lokalowe szkół podstawowych po zakończeniu II wojny światowej pogłębiał duży napływ dzieci i młodzieży do tych placówek

³⁷ AP-W, Dane Inspektora Oświaty dla miasta Włocławka na dzień 10 września 1975.

³⁸ M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 654.

spowodowany kilkuletnią przerwą wynikającą z 5 letniej okupacji hitlerowskiej. Najgorsze warunki istniały w szkole nr 3 we Włocławku przy ul. Kopernika, mieszczącej się w uzyskanym z rewindykacji gmachu. Był to w zasadzie budynek nieprzystosowany do potrzeb szkoły: małe sale, brak korytarzy, brak pomieszczeń na pracownię i sali gimnastycznej. Tylko sześć pomieszczeń wykorzystano na izby lekcyjne. W jednej z sal z trudem urządzono pracownię fizyczno-chemiczną, pracownię zajęć technicznych. Drugą z kolei, mającą tylko nieco lepsze warunki, była szkoła nr 16 przy ul. Łęskiej 20, we wzniesionym w 1923 roku pierwszym budynku szkolnym we Włocławku. Trudne warunki miała szkoła nr 5, mieszcząca się w gmachu Liceum M. Konopnickiej. Trudności w znacznym stopniu były spowodowane zniszczeniem bazy szkolnej. Majątek placówek został prawie całkowicie zniszczony, pracownię w 60%, pomoce naukowe w 90%, a księgozbiór szkolny nawet w 95%³⁹.

Gmach Długosza uległ w czasie wojny i zaraz po jej zakończeniu poważnej dewastacji. Dokonano przeróbek sal, wstawiono nowe ściany, założono schrony przeciwlotnicze, zerwano parkiety. Budynek został obsypany wałami o wysokości 2 m.

Delegatem kurii biskupiej do spraw nieruchomości został przedwojenny sekretarz szkoły, Tadeusz Siedlewski. Zniszczeniu uległo również wyposażenie internatu, kuchni i stołówki. Dewastacji uległa kaplica i zakrystia. Z braku innych mebli młodzież uczyła się przy nocnych stolikach szpitalnych, a ławki zastępowały wyjęte z nich szuflady.

Zarekwirowany budynek zwrócono po kilku miesiącach, po wielu monitach do Ministra Obrony Narodowej marszałka Roli-Żymirskiego i Naczelnego Dowódcy Artylerii Wojska Polskiego, gen. Czerniewskiego. Gmach odzyskano dopiero 18 października 1945 roku.

Trudne warunki szkół w 1945 roku i w latach następnych systematycznie starano się polepszyć przez zajmowanie pomieszczeń w budynkach nawet niedostosowanych do tego. Trudności lokalowe szkół podstawowych pogłębiał duży napływ dzieci i młodzieży, spowodowany kilkuletnią przerwą w nauce.

---

³⁹ M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 253.

Już w dniu 1 lipca 1944 roku Kurator Oświaty, dr S. Skrzyszewski apelował tymi słowami „Pomóżcie przeprowadzić remont budynków szkolnych i izb lekcyjnych, zaopatrzyć izby lekcyjne w nieodzowny sprzęt, jak ławki, tablice, stoły. Wciągajcie do współpracy nad remontem i wyposażeniem szkół rady narodowe, rodziców, dzieci, całe społeczeństwo”⁴⁰.

W 1945 roku Włocławek posiadał 12 szkół podstawowych z 75 izbami szkolnymi, bez izb znajdujących się w szkole ss. urszulanek⁴¹.

Władze państwowe znając trudną sytuację lokalową szkolnictwa nakażały, by od września 1945 roku wszelkie budynki przeznaczone na cele szkolne, a stanowiące własność państwa lub samorządu, wykorzystywane dotychczas w celach mieszkaniowych, zostały natychmiast zwrócone na cele oświatowe. Ponadto wszelkie instytucje lub jednostki wojskowe zajmujące budynki szkolne w miastach miały być przeniesione za miasto⁴². W związku z tym Kuratorium OSP w Toruniu wydało w dniu 19 października 1945 roku okólnik w sprawie zwolnienia na rzecz szkoły lokali szkolnych, zajmowanych na terenie okręgu szkolnego przez wojsko i MO⁴³. Pomimo zdecydowanego stanowiska rządu w tej sprawie, jeszcze w 1946 roku nie zwrócono władzom szkolnym szeregu budynków zajmowanych przez różnego rodzaju instytucje.

Większa część budynków szkolnych w pierwszych latach po wojnie wymagała gruntownych remontów. Budownictwem nowych obiektów i remontem budynków państwowych zajmowało się Ministerstwo Odbudowy. W celu uzyskania kredytu i materiałów na budowę lub remonty budynków szkolnych należało opracować kwartalne preliminarze budżetu budowlanego oraz kwartalne zapotrzebowanie materiałów budowlanych. Preliminarze oraz zestawienia potrzebnych materiałów budowlanych miały być opracowane w porozumieniu z referatami budowlanymi przy starostwach, a następnie za pośrednictwem Kuratorium przesyłane do Urzędu Wojewódzkiego.

⁴⁰ „Nowa Szkoła”, Warszawa 1969, nr 8–9, s. 101.

⁴¹ AP-W, Statystyka szkolna szkół powszechnych, pismo z dnia 15 września 1945.

⁴² Uchwała Rady Ministrów z dnia 18 sierpnia 1945. Tekst uchwały zamieszczony został w Dz. Urz. KOSP, 1945, nr 6, poz. 88.

⁴³ AP-W, Pismo Głównego Kwatermistrza WP nr 1889 „5”, CO, 1945 oraz pismo Komendy Głównej MO nr 4 385-R/45; Dz. Urz. KOSP, 1945, nr 9, poz. 150.

Dział gospodarczy w zakresie szkolnictwa publicznego objął we Włocławku Oddział Szkolny Zarządu Miejskiego. Jego zadaniem było wykonanie ustawowych obowiązków samorządu terytorialnego w zakresie oświaty publicznej. Stan liczebny personelu Oddziału Szkolnego we Włocławku w 1945 roku wynosił 4 osoby. Jako organ opiniodawczy w sprawach potrzeb oświatowych funkcjonowała ponadto powołana przy Oddziale Szkolnym Miejska Komisja Oświatowa.

Komisja Szkolna na wstępie swojej działalności, obejmując resztki niezniszczonego przez okupanta majątku szkolnego zarówno nieruchomego, jak i ruchomego, ustaliła wielkie zniszczenia materialne⁴⁴. W pierwotnym stanie użytkowym z 1939 roku zostało tylko parę szkół. Pomoce naukowe zostały całkowicie zniszczone jako niepotrzebne Niemcom, a umeblowanie klas było zdewastowane i częściowo spalone przez kwatrujące wojsko⁴⁵.

Zarząd Miejski w miarę swych możliwości finansowych już zimą 1945 roku dokonał znacznej części odbudowy publicznych szkół powszechnych, doprowadzając pomieszczenia do stanu używalności. Dokonano przeróbek pomieszczeń w kilku szkołach, by stały się bardziej funkcjonalne. Wykonano gruntowny remont urządzeń wodociągowo-kanalizacyjnych we wszystkich budynkach, w których były popękane rury. Założono nową instalację elektryczną tam, gdzie zachodziła konieczność. Zaopatrzone częściowo szkoły w ławki (dostarczono ich 310). We własnych warsztatach uruchomiono produkcję ławek i sprzętu szkolnego. W najbliższym czasie miano dostarczyć dalszych 1000 ławek za cenę 1,5 mln zł ówczesnych⁴⁶.

W okresie od stycznia 1945 roku do 31 grudnia 1946 roku Zarząd Miejski dokonał odbudowy zniszczeń obiektów szkolnych w 60% i to niemal własnym nakładem. W wyniku tych prac wygoszparowano 14 izb lekcyjnych za sumę 103 000 zł, odbudowano wnętrza szkoły przy ulicy Staszica

---

⁴⁴ AP-W, Remonty szkół powszechnych, pismo z dnia 17 kwietnia 1946 roku, podpisane przez prezydenta miasta Włocławka J. Kubackiego, sygn. 249. Komisja Szkolna oceniła zniszczenia wojenne następująco: jeden z najnowszych i największych budynków przy ul. Wiejskiej, mający 16 klas, został całkowicie spalony, drugi gmach był częściowo spalony (okoliczna ludność zdołała uratować gmach przed całkowitym spalaniem), większość włocławskich szkół była przerobiona do celów niemieckiego Luftschtutzu.

⁴⁵ AP-W, Remonty szkół powszechnych, pismo z dnia 17 kwietnia 1946 roku, podpisane przez prezydenta miasta Włocławka J. Kubackiego, sygn. 249.

⁴⁶ Tamże.

z 14 klasami za kwotę 107 000 zł, przebudowano wnętrza budynku szkoły przy ulicy Brzeskiej z 5 klasami o kubaturze 2500 m² za sumę 68 000 zł, przebudowano wnętrza budynku szkolnego przy ulicy Kilińskiego o kubaturze 7 920 m² za 18 000 zł, przebudowano budynek szkolny przy ulicy Lipnowskiej o kubaturze 1 500 m² za 8 000 zł, wykonano remont instalacji wodno-kanalizacyjnej za kwotę 106 000 zł, pomalowano i odnowiono 170 izb lekcyjnych, korytarzy, pokoi nauczycielskich, szatni, kancelarii o ogólnej powierzchni 21 000 m² na kwotę 210 000 zł, wykonano remont instalacji elektrycznej za sumę 100 000 zł⁴⁷.

Na umeblowanie szkół wydatkowano kwotę 945 000 zł, z tego zakupiono 770 ławek, 23 tablice szkolne, 97 krzeseł, 18 stołów, 32 wieszaków. Konserwacje dachów szkół oraz drobne naprawy i oparkowanie siedmiu budynków szkolnych kosztowało 180 000 zł. Węgiel i koks dla szkół zakupiono za kwotę 500 tys. zł. Natomiast na materiały piśmienne i środki utrzymania czystości oraz na wyposażenie apteczek szkolnych wydatkowano kwotę 260 tys. zł⁴⁸.

To wszystko nie zaspokajało całkowitych potrzeb w zakresie pomieszczeń i sprzętu szkolnego. Na terenie miasta brakowało nadal 6 szkół po 10 izb lekcyjnych⁴⁹. Na rok szkolny 1946/1947 braki lokalowe powiększyły się o 14 izb, głównie ze względu na napływ dzieci nowego rocznika w liczbie około 700. Natomiast dzieci kończących szkołę nie było zbyt dużo ze względu na to, że w obecnych klasach siódmych przebywało mało dzieci z tzw. ciągów przysposobionych⁵⁰.

Rozwiązanie zagadnienia i zaspokojenie potrzeb wymagało co najmniej kilkuletniego planu działania, którego realizacja była uzależniona od środków finansowych. Zamierzeniem Zarządu Miejskiego w zakresie najpilniejszych potrzeb szkolnych był plan 3- lub 5-letni, w którym dokonano by: przebudowy na szkołę budynku po tzw. Sielance przy ul. Mostowej na

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ AP-W, Sprawozdanie z działalności Oddziału Szkolnego. Publiczne Szkoły Powszechnie od stycznia 1945 do 31 grudnia 1946; AP-W, Osiągnięcia w szkolnictwie za czas od 25 stycznia 1945 do stycznia 1947, sygn. 230; AP-W, Akta sprawy finansowo-budżetowe w latach 1946–1948, sygn. 223; AP-W, Sprawozdania z działalności Oddziału Szkolnego za lata 1946–1947, sygn. 229.

⁴⁹ AP-W, Remonty szkół powszechnych, pismo z dnia 17 kwietnia 1946 roku podpisane przez Prezydenta Miasta J. Kubeckiego, sygn. 249.

⁵⁰ A. Ginsbert, *Wrocławsk*, s. 222. W 1945 roku było 286 absolwentów szkół powszechnych.

Zawiślu z 6 klasami za sumę 500 tys. zł, przebudowy na szkołę budynku przy ul. Brzeskiej z 6 klasami za 300 tys. zł, przebudowy spalonego budynku przy pl. H. Dąbrowskiego z 10 klasami za sumę 4,0 mln zł. Łączny wydatek przy realizacji zamierzonego planu miał wynieść 7,3 mln zł. W efekcie zamierzono otrzymać 38 izb lekcyjnych⁵¹. Rozbudowę szkoły podstawowej przy ul. Wiejskiej dokonano w 1948 roku kosztem 7 400 tys zł⁵².

W latach 1947–1949 dokonano remontu Publicznej Szkoły Powszechnej mieszczącej się na pl. Staszica 1. Koszt inwestycji wyniósł 475 900 zł. Wykonano również remont i zabezpieczenie w Publicznej Szkole Powszechnej na ul. Kilińskiego 30, którego koszt wyniósł 321 000 zł. Remont wykonano także w Publicznej Szkole Powszechnej znajdującej się na ul. Kościelnej. Koszt inwestycji wyniósł 281 000 zł. Ponadto wykonano zabezpieczenie Publicznej Szkoły Powszechnej na ul. Nowomiejskiej 15 na sumę 1,1 mln zł⁵³.

Na najpilniejsze prace remontowe oraz kupno podstawowego sprzętu szkolnego dla szkół włocławskich w 1947 roku wydano 7 055 850 zł, była to kwota bardzo duża jak na ówczesne warunki⁵⁴.

Zarząd Miejski prosił więc Kuratorium w Toruniu o dodatkowy fundusz około 6,0 mln zł. Resztę wydatków zamierzano pokryć z zasobów własnych i długoterminowej pożyczki. Kuratorium przyznało jednak tylko jeden milion złotych i to tytułem kredytu na odbudowę szkół⁵⁵. Dodatkowo Zarząd Miejski otrzymał dotację z Ministerstwa Oświaty na sumę 1,9 mln zł.

Inspektorat Szkolny miasta Włocławka wystąpił z prośbą do Prezydium Powiatowej Rady Narodowej we Włocławku, motywując koniecz-

---

⁵¹ AP-W, Remonty szkół powszechnych, pismo z dnia 17 kwietnia 1946 roku, podpisane przez prezydenta miasta J. Kubeckiego; AP-W, Pismo z dnia 8 maja 1946 roku Rady Miejskiej we Włocławku do Min. Ośw. w Warszawie podpisane przez prezydenta miasta J. Kubeckiego, sygn. 223. Zob. załącznik nr 15.

⁵² M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 262. Ulica Wiejska obecnie nosi nazwę ul. S. Żeromskiego.

⁵³ AP-W, Zarząd Miejski we Włocławku. Trzyletni Plan Inwestycyjny za lata 1947-1949, sygn. 249.

⁵⁴ AP-W, Zarząd Miejski we Włocławku. Akta Statystyczne za 1945 rok; M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 256.

⁵⁵ AP-W, Pismo KOSP w Toruniu do Inspektoratu Szkolnego we Włocławku z dnia 16 sierpnia 1945.

ność przejęcia gmachów przeładowaniem sal lekcyjnych, nauką na 2 lub 3 zmiany, złymi warunkami higienicznymi, co groziło dzieciom gruźlicą, tym bardziej że czasy okupacji pozbawiły je sił i odporności⁵⁶. Jednakże Kuria Diecezjalna, jako właściciel ww. budynków powiadomiła, że za zgodą Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego w najbliższych dniach otwiera gimnazjum im. Jana Długosza, jak również liceum Piusa X. Tymczasowo bowiem budynek Liceum był zajęty przez Urząd Magistratu Włocławka⁵⁷. W odpowiedzi na pismo Inspektoratu Szkolnego prezydent miasta T. Hajdo odpowiedział następująco: „Zarząd miasta komunikuje, że zasadniczo z uwagi na brak pomieszczeń dla szkół powszechnych, uznał przejęcie gmachu szkoły im. Jana Długosza dla szkolnictwa powszechnego za konieczne. Jednak wobec opinii Kuratorium Szkolnego Pomorskiego i zezwolenia tego Kuratorium, zmuszony jest gmach ten zwrócić Kurii Diecezjalnej we Włocławku. Tak więc szkolnictwo powszechne nie używało tej drogi polepszenia warunków lokalowych”⁵⁸.

W 1946 roku zużytkowano 2 mln zł na odbudowę szkoły przy ulicy Wiejskiej. Sumę tę pochłonęły m.in. roboty tynkarskie, szklarskie, ciesielskie, ślusarskie, instalacji elektrycznej i wodociągowej oraz kanalizacyjnej oraz roboty zdruńskie⁵⁹. Odbudowa była możliwa dzięki wysiłkowi całego społeczeństwa, głównie tamtejszego środowiska – rodziców i opiekunów przyszłych uczniów⁶⁰.

Budownictwo i rozbudowa istniejących obiektów szkolnych wciąż nie nadążała za potrzebami wynikającymi ze wzrostu liczby mieszkańców i przyrostu naturalnego ludności Włocławka. Dowodem na to był fakt, że jeszcze w roku szkolnym 1957/1958 we Włocławku dzieci uczyły się w 10 wynajętych izbach⁶¹.

---

⁵⁶ AP-W, Ogólne sprawy szkolnictwa średniego. Pismo Inspektora Szkolnego miasta Włocławka do PPRN we Włocławku z dnia 14 marca 1945 roku.

⁵⁷ AP-W, Ogólne sprawy szkolnictwa średniego. Pismo z dnia 4 kwietnia 1945 roku Kurii Diecezjalnej we Włocławku do prezydenta miasta podpisane przez Kanclerza Kurii Wikariusza Generalnego.

⁵⁸ Tamże.

⁵⁹ AP-W, Wydatki nadzwyczajne. Dział VI Oświata szkolna. Wyciąg z budżetu Gminy m. Włocławka na rok 1946, sygn. 223.

⁶⁰ M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 261.

⁶¹ AP-W, Sprawozdanie Państwowego Inspektoratu Oświaty we Włocławku o stanie zdrowia dzieci i młodzieży szkolnej za lata 1959–1961.

Niekorzystna była także sytuacja lokalowa kursów nauczycielskich. Po wyzwoleniu Włocławka pierwsze kursy nauczycielskie zostały zorganizowane w budynku LZK. Dzięki staraniom kierownika kursów dostały one w lipcu 1945 roku własne budynki przy ul. Łęskiej 24, w którym odbywały się zajęcia dydaktyczne i Łęskiej 54, w którym mieściła się szkoła ćwiczeń. Obydwa te domy nie odpowiadały jednak wymogom dydaktycznym i higienicznym stawianym obiektom szkolnym⁶². Liceum Pedagogiczne zostało ulokowane w jednopiętrowym domu o 10 izbach mieszkalnych. Po adaptacji przerobiono dawne izby mieszkalne na 6 sal lekcyjnych, pokój nauczycielski, kancelarię z gabinetem dyrektora, bibliotekę i mieszkanie dla woźnego. Szkoła nie dysponowała jednak pracowniami, aulą salą gimnastyczną, boiskiem sportowym, ani też gabinetem lekarskim, dentystycznym, czy też świetlicą⁶³. Podobna ciasnota panowała w szkole ćwiczeń. W miarę rozbudowy Liceum Pedagogicznego posiadany obiekt stawał się za mały, nawet przy nauczaniu na dwie zmiany, brakowało sal dla wszystkich klas. Aby umożliwić działalność dydaktyczną liceum władze szkolne przydzieliły mu 4 sale w gmachu Liceum Ogólnokształcącego im. M. Kopnickiej przy ul. Bechiego 1. Umożliwiło to zwiększenie liczby lekcji odbywanych w godzinach popołudniowych, ale nie poprawiło trudnej sytuacji lokalowej szkoły.

We wrześniu 1949 roku Liceum Pedagogiczne otrzymało wraz ze szkołą ćwiczeń gmach na pl. Staszica. Był to budynek zbudowany w 1926 roku dla dwóch szkół podstawowych o kubaturze 16 500 m² ⁶⁴. Rozmieszczono w nim 14 izb lekcyjnych, które przeznaczone były zarówno dla liceum, jak i szkoły ćwiczeń. Umieszczono w nowym budynku 3 pracownie: fizyczno-chemiczną, biologiczną i zajęć praktycznych, oraz bibliotekę, kancelarię, gabinet dyrektora, pokój nauczycielski i salę gimnastyczną, użytkowaną też jako aulę szkolną.

Budynek ten otaczał obszerny dziedziniec, zamieniony częściowo na boisko sportowe i ogródek szkolny, w którym młodzież pod kierunkiem nauczycieli biologii odbywała zajęcia praktyczne. Obiekt ten wprawdzie

---

⁶² AP-W, Zespół Liceum Pedagogicznego, nr 1, sprawozdanie wizytatora dr H. Arnoldowej z 23 listopada 1951.

⁶³ M. Pawlak, *Z dziejów kształcenia*, s. 204.

⁶⁴ Tamże, s. 204.

bardzo poprawił warunki lokalowe szkoły, ale okazał się jednak za mały na potrzeby liceum, zwłaszcza od czasu umieszczenia w nim Liceum Wychowawczyń Przedszkoli. Dyrektor J. Kaszewski rozpoczął starania o wybudowanie obiektu, jednak jego trud zakończył się tylko połowicznym sukcesem, ponieważ nowo wybudowany budynek Liceum Pedagogicznego przeznaczono na potrzeby Technikum Ekonomicznego. Wtedy to dla potrzeb Liceum Pedagogicznego władze oświatowe przeznaczyły budynek przy ul. Łęskiej 26, zbudowany w 1928 roku dla Niższego Seminarium Duchownego. Był to obszerny gmach, ale bardzo mocno zdezastrowany. Remont kapitalny trwał przez cały rok szkolny 1961/1962. W tym budynku urządzono 18 izb lekcyjnych, 5 pracowni, 4 gabinety, salę gimnastyczną i aulę szkolną⁶⁵. Dalsza poprawa sytuacji lokalowej nastąpiła po 1963 roku, kiedy to szkoła ćwiczeń wyprowadziła się z budynku liceum. Wobec stopniowej likwidacji Liceum Pedagogicznego budynek przystosowywano do potrzeb Studium Nauczycielskiego. Po przeprowadzeniu pewnych adaptacji odbywały się w nim wszystkie zajęcia teoretyczne i praktyczne dla kierunków: filologia rosyjska, gospodarstwo domowe i zajęcia praktyczno-techniczne, opieka nad dzieckiem oraz lekcje teoretyczne na kierunku mechanicznym. Tylko te ostatnie odbywały się w warsztatach Technikum Przemysłowo-Pedagogicznego.

W 1949 roku 12 szkół powszechnych dysponowało 103 izbami szkolnymi. W szkole ćwiczeń funkcjonowało 5 izb lekcyjnych, a w dwu szkołach prywatnych do dyspozycji uczniów były 24 izby lekcyjne. Średnio więc w tym okresie na jedną izbę lekcyjną przypadało ponad 61 uczniów⁶⁶.

Rok szkolny 1956/1957 był najtrudniejszym dla szkolnictwa podstawowego we Włocławku, ponieważ w już przeludnionych szkołach należało umieścić dodatkowo około 700 dzieci. Z tych też względów w nowym roku szkolnym nie było mowy o powiększeniu liczby gabinetów, pracowni, czy polepszeniu warunków pracy pozalekcyjnej. Odwrotnie – zlikwidowano gabinety i pracownie na izby klasowe w szkole TPD nr 1. Wytworzyła się tak trudna sytuacja, że szkoły musiały pracować na trzy zmiany.

---

⁶⁵ Tamże, s. 205.

⁶⁶ AP-W, Statystyka szkolna, frekwencja uczniów szkół powszechnych według stanu z dnia 30 grudnia 1946; S. Burzyński, *Szkolnictwo powszechne w OSzP w 1948 roku* (Dz.Urz. KOSP, 1948, nr 1).

Lekcje kończyły się o godzinie 18.00. Ciężka sytuacja lokalowa zmusiła Wydział Oświaty Miejskiej Rady Narodowej do przesunięcia dzieci z przeciążonych klas do innych pobliskich szkół, mających możliwości umieszczenia kilkoro dzieci. Stan ten we Włocławku trwał kilka lat. Wywołało to niezadowolenie i skargi rodziców, którzy nie chcieli zrozumieć ciężkiej sytuacji lokalowej, jaka zaistniała w mieście⁶⁷. Opierając się na danych zawartych w źródłach archiwalnych można stwierdzić, że w każdym roku, do 1960 roku oddana została nowa szkoła podstawowa, która zdolna była pomieścić około 900 dzieci. Mimo to sytuacja ta nie pozwoliła na całkowite odciążenie przepełnionych placówek na terenie miasta. Gwarantowała jedynie zapewnienie powszechności nauczania dzieciom przybywającym. Odciążenie nastąpiło dopiero w 1960 roku, kiedy to liczba dzieci opuszczających szkołę równała się liczbie dzieci przyjmowaną do klas nowo zorganizowanych⁶⁸.

Po uporaniu się z problemem przeciążenia szkół podstawowych Włocławka Wydział Oświatowy przystąpił do opracowania nowej sieci szkolnej. Niestety gruntowna zmiana sieci nastąpiła tylko w północnej i północno-wschodniej części miasta. Objęła ona szkołę nr 5, szkołę podstawową i Liceum Ziemi Kujawskiej oraz szkołę nr 12. W pozostałych placówkach doszło do nieznacznych zmian. Przebudowa sieci szkolnej wynikała z faktu, iż w roku szkolnym 1957/1958 do klasy pierwszej przybyło ponad 1400 dzieci z rocznika 1950, a z klas VII odeszło tylko około 600 dzieci.

Należy zaznaczyć, że lokalizacja szkół podstawowych we Włocławku nie była właściwa, gdyż dużo szkół skoncentrowało się blisko siebie, jak np. Liceum im. M. Konopnickiej, szkoły nr 6, nr 9, nr 2 i szkoła ćwiczeń. Centrum miasta zaś, gdzie znajdowało się najwięcej dzieci, odczuwało ich brak. Stąd też niektóre ulice znajdujące się nawet bardzo blisko gmachów szkolnych zostały przydzielone do szkół dalej położonych. Było to konieczne, by wszystkie dzieci mogły się uczyć, a wszystkie szkoły były jednakowo obciążone i miały możliwie najlepsze warunki funkcjonowania.

---

⁶⁷ AP-W, Kwartalne plany pracy. Sprawozdania w związku z rozpoczęciem nowego roku szkolnego 1956/57.

⁶⁸ AP-W, Opracowanie nowej sieci szkolnej. Sprawozdania z wykonania wniosków radnych w 1960.

W roku szkolnym 1966/ 1967 szkoła nr 3 przy ul. Kopernika i szkoły nr 7 i 9 przy ul. Łęgskiej mieściły się w budynkach nienadających się na ten cel, gdyż powierzchnia jednej izby lekcyjnej w tych budynkach wynosiła mniej niż 30 m. Dlatego też poprawa warunków lokalowych szkół podstawowych była jednym z istotnych zadań dla władz miasta.

Znaczące zmiany w polepszeniu bazy materialnej LZK nastąpiły dopiero w latach 1972–1973, kiedy to został przeprowadzony remont kapitalny, w wyniku którego przebudowano podziemia szkolne, wymieniono centralne ogrzewanie z parowego na wodne oraz wymieniono część stropów w lewym skrzydle budynku. Sfinansowana została również poważna inwestycja w postaci dobudowania do prawego skrzydła bloku sportowego, którego uroczyste otwarcie nastąpiło 27 listopada 1974 roku. W obiekcie tym znalazły miejsce następujące pomieszczenia: duża i mała sala gimnastyczna, cztery szatnie z natryskami, pokój dla nauczycieli wychowania fizycznego, sanitariaty, magazyny na sprzęt sportowy, balkon mieszczący 150 osób, specjalistyczne gabinety – lekarski i stomatologiczny, pracownia przysposobienia obronnego z zapleczem. W tym samym czasie boisko szkolne zostało uporządkowane i wyasfaltowane. Dzięki tym inwestycjom dotychczasową salę gimnastyczną znajdującą się na pierwszym piętrze adaptowano na bibliotekę szkolną, w której urządzono również czytelną dla uczniów⁶⁹. Dzięki tej inwestycji nastąpił wzrost czytelnictwa, a to przyczyniło się w znaczący sposób do podniesienia poziomu procesu dydaktycznego w LZK⁷⁰.

Podsumowując, należy zauważyć, iż w pierwszych latach po wojnie prawie wszystkie budynki szkolne wymagały gruntownego remontu, a władze Włocławka borykały się zarówno z problemem finansowym, jak i brakiem materiałów budowlanych oraz sprzętu. Jednak dzięki zaangażowaniu mieszkańców Włocławka w szybkim tempie dokonywano stopniowego remontu budynków szkolnych. Do końca grudnia 1946 roku w 60% wykonano prace związane z odbudową zniszczonych budynków szkolnych. Z danych zawartych w podrozdziale wynika, że na terenie miasta Włocławka w roku szkolnym 1948 w publicznych szkołach powszechnych brakowało pomieszczeń szkolnych dla około 25% ogólnej liczby

⁶⁹ *Księga Pamiątkowa Gimnazjum*, s. 42.

⁷⁰ Tamże, s. 42.

dzieci. Dlatego władze miasta dążyły do jak najszybszego ukończenia prac remontowych następnych budynków szkolnych do końca 1949 roku. W latach następnych, od 1950 roku prace remontowe i adaptacyjne związane z poprawą warunków nauczania w placówkach oświatowych wykonywane były już w znacznie wolniejszym tempie. Proces odbudowy i adaptacji szkół we Włocławku przyniósł spodziewane rezultaty.

Oprócz funduszy państwowych szkolnictwo otrzymywało środki finansowe na remonty budynków szkolnych ze składek społeczeństwa. Nakłady finansowe na remonty kapitalne szkół podstawowych Włocławka w latach 1955–1965 wyniosły 2 779 000 zł⁷¹. Ogółem na szkolnictwo to w latach 1950–1965 wydatkowano sumę rządu 88 736 581 złotych z funduszków państwowych, lokalnych i społecznych⁷².

2. Wyposażenie szkół w sprzęt i pomoce dydaktyczne

Pierwsze miesiące pracy w szkołach po zakończeniu II wojny światowej należały do wyjątkowo trudnych dla nauczycieli i uczniów. Brakowało podręczników, niezbędnego sprzętu szkolnego i pomocy naukowych. Niektórzy uczniowie dysponowali przedwojennymi książkami, ale były to sporadyczne przypadki. Brakowało zeszytów, ołówków, piór, atramentu, kredy i innych przyborów do pisania. Z powodu braku kadry pedagogicznej, w wielu szkołach klasy były bardzo przepełnione. Trudne warunki szkół w 1945 roku i latach następnych systematycznie starano się rozwiązywać⁷³.

⁷¹ AP-W, Plany gospodarcze i budownictwo oświatowe w latach 1961–1965 we Włocławku.

⁷² Dane te są niepełne, gdyż brak danych liczbowych na remonty kapitalne z lat 1950–1955. Szacunkowo około 1 milion złotych, w porównaniu do lat 1955–1950, gdzie kwota sięgnęła 1 109 000 złotych plus 37 286 000 złotych na nakłady inwestycyjne planowane terenowo.

⁷³ AP-W, Subwencje na remonty szkół powszechnych w 1946. Pismo z dnia 25 maja 1946 roku. Ogółem budżet w 1946 roku wynosił 3 978 000 złotych. W wyniku dotacji Kuratorium Szkolnego Pomorskiego w Toruniu suma wzrosła do 4 574 000 złotych. W 1946 roku zakupiono umeblowanie dla nowej szkoły przy ulicy Wiejskiej za 540 000 zł, a dla szkół nr 5, 8, 9, 10, 12 sprzęt szkolny za sumę 1 432 000 zł, a więc razem wydano 1 972 000 zł. W tym roku w szkołach podstawowych nr 1, 5, 7, 2, 11 brakowało 350 ławek szkolnych, i tak na przykład w szkole nr 1 brakowało 60 ławek, 75 w szkole nr 5, w szkole nr 7 również 60 sztuk, 50 sztuk w szkole nr 2, 15 sztuk w szkole nr 11. Te, które szkoły już otrzymały, były nieprawidłowo wykonane. Były one słabe, zrobione z cienkiej deski, zbijane gwoździami, a nie łączone w całość, nieodpowiednio heblowane i malowane, wskutek czego dzieci niszczyły i darły odzież,

W 1946 roku prezydent miasta zgodził się także na wydawanie przez Oddział Szkolny upoważnień pisemnych do zakupu z budżetu szkolnego na rachunek Zarządu Miejskiego w terminach półrocznych materiałów pisemnych i niektórych artykułów potrzebnych do utrzymania czystości w szkołach, proporcjonalnie do liczby dzieci⁷⁴.

Ważnym elementem w unowocześnieniu procesu dydaktycznego było radio. W 1946 roku Włocławek miał 5 szkół z aparatami radiowymi, a 7 placówek dysponowało głośnikami przewodowymi. W roku szkolnym 1947/1948 tylko dwa gmachy posiadały centralne ogrzewanie.

W pierwszych latach po wyzwoleniu kursy pedagogiczne, a potem liceum nie posiadały, z powodu braku pomieszczeń prawie w ogóle pracowni. Tylko książki z tworzonej od podstaw biblioteki i nieliczne pomoce naukowe zdobywane z trudem przez nauczycieli mogły być wykorzystywane na lekcjach. Dopiero od 1949 roku, po przeprowadzeniu Liceum Pedagogicznego do budynku przy ul. Staszica, dyrekcja szkoły przystąpiła do organizowania pracowni i gabinetów przedmiotowych. Prace te nadal kontynuowano przy ul. Łęgskiej 26. W tym okresie Liceum dysponowało pracowniami fizyczno-chemiczną, biologiczną, pedagogiczną i do zajęć technicznych, która była dobrze zaopatrzona w sprzęt laboratoryjny,

---

o co mieli rodzice pretensje. Odpowiednie ławki w 1946 roku mieściły się tylko w szkole przy ul. Staszica, były one wykonane według norm ministerstwa szkolnictwa.

⁷⁴ AP-W, Wydatki nadzwyczajne. Dział VI Oświata szkolna. Wyciąg z budżetu gminy m. Włocławka na rok 1946 sygn. 223. W 1946 roku dla szkoły powszechnej przy ul. Wiejskiej zakupiono sprzęt na sumę 540 000 złotych, było to 400 ławek, 16 tablic, 20 stołów, 30 krzeseł i dwa wieszaki do szatni. Dla pozostałych szkół powszechnych na umeblowanie w 1946 roku wydatkowano kwotę 1 432 000 złote. Zakupiono 1 061 ławek, tablic szkolnych 27, wieszaków ściennych 400, wieszaków stojących 15, stołów 15, krzeseł 140 i 5 zegarów. W 1947 roku do szkoły podstawowej nr 6 dostarczono 18 ławeczek gimnastycznych i 12 kompletów do gry w siatkówkę. Ze sprzętu szkolnego w tymże roku do szkół dostarczono 274 ławki, 56 krzeseł i 6 szaf bibliotecznych. W następnym roku dostarczono 280 ławek, 8 tablic, 46 krzeseł, 21 stołów – biurki; AP-W, Sprawozdanie z Działu Oświaty za okres od 1 stycznia do 1 grudnia 1948, sygn. 58; Sprawy finansowo-budżetowe za lata 1946–1948, sygn. 223. W 1949 roku nabyto 155 ławek, 48 ław, 16 stolików do świetlic szkolnych, 4 tablice, 4 zegary, 4 szafy biblioteczne, 25 krzeseł, 10 wieszaków stojących do szatni. Wszystko to kosztowało 903 000 zł. Zakupiono też sprzęt do prac ogrodowych, jak: szpadle, grabie oraz nasiona traw i krzewów ozdobnych na sumę 190 000 zł; AP-W, Komisja Oświatowa, działalność Komitetów Rodzicielskich i Komisji Rekrutacyjnej w 1950 roku, sygn. 63. Do szkoły podstawowej nr 8 w roku szkolnym 1950, Komitet Rodzicielski zakupił fortepian na sumę 65 000 złotych, nową maszynę do pisania na sumę 3 500 zł i meble na sumę 15 000 zł. Ponadto wyposażono gabinet fizyczny na kwotę 20 000 zł. W tymże roku zakupiono również przez Komitet Rodzicielski, działający przy Państwowej Szkole Ogólnokształcącej Stopnia Podstawowego i Licealnego, instrumenty muzyczne.

modele różnych urządzeń i narzędzia⁷⁵. Do dyspozycji nauczycieli innych przedmiotów szkoła zakupiła aparat filmowy, rzutnik, magnetofon, adaptery, radiodbiorniki, następnie telewizor. Służyły one do upogłądzenia nauczania. Na potrzeby Liceum Pedagogicznego w 1961 roku, po ulokowaniu go w nowym budynku, zakupiono takie pomoce dydaktyczne, jak: aparat fotograficzny, rzutnik, magnetofony, adaptery, radiodbiorniki i telewizor. Cały ten sprzęt przejęło następnie Studium Nauczycielskie. Ponieważ profil nauczania studium różnił się znacznie od liceum, zaszła potrzeba dokonania zmian w organizacji pracowni i uzupełnienia ich wyposażenia. Powstały dobrze wyposażone gabinety i pracownie dla sekcji wojskowej, kierunku mechanicznego na bazie warsztatów TPP, gospodarstwa domowego i zajęć praktyczno-technicznych oraz filologii rosyjskiej. Słabsze wyposażenie miały pracownie pedagogiczne dla kierunków opieka nad dzieckiem i nauczanie początkowe.

W okresie powojennym w szkołach brakowało zazwyczaj gabinetów przyrodniczych i gospodarstwa domowego dla dziewcząt⁷⁶.

W roku szkolnym 1958/1959 liczba budynków szkolnych była również niewystarczająca. Młodzież ze szkół średnich i zawodowych często uczęszczała do szkół na dwie zmiany. Brakowało też budynków dla placówek podstawowych, chociaż tutaj sytuacja znacznie się poprawiła w stosunku do lat poprzednich. Większość z nich posiadała wadliwe, niewystarczające oświetlenie. Wiele szkół miało niewłaściwe lub w ogóle nie miało wyposażenia sanitarnego. Woda z większości studni nie nadawała się do picia. W szkołach brakowało pomieszczeń na gabinety lekarskie i dentystyczne. Kuchnie nie odpowiadały wymogom sanitarnym lub w ogóle ich nie było. Brakowało sal gimnastycznych, boisk, ławek szkolnych, które odpowiadałyby prawidłowemu rozwojowi dziecka. Środki finansowe przeznaczone dla szkół wrocławskich przez resort oświaty i rady narodowe oraz wydatki bieżące związane z ich utrzymaniem były niewystarczające.

W roku szkolnym 1960/1961 uczniowie szkół podstawowych Wrocławka korzystali z 253 pomieszczeń do nauki. Na jedno pomieszczenie przypadało 47 dzieci. 182 pomieszczenia to zwykłe izby lekcyjne, a reszta

⁷⁵ M. Pawlak, *Z dziejów kształcenia*, s. 205.

⁷⁶ AP-W, MKOśw., wnioski, protokoły, uchwały. Sprawozdanie inspektora szkolnego z dnia 21 stycznia 1949 roku na posiedzeniu MRN we Wrocławku.

to pracownie i sale gimnastyczne. Wśród nich funkcjonowała tylko jedna klaso-pracownia. Poza tym działało 5 pracowni fizycznych, 4 chemiczne, 9 fizykochemicznych, 11 biologicznych, 29 zajęć praktyczno-technicznych i 12 sal gimnastycznych⁷⁷. Fakty te wskazują, że jedna szkoła we Włocławku nie miała pracowni fizycznej, dwie chemicznej, cztery biologicznej, trzy sal gimnastycznych, a jedna ze szkół miała wspólną pracownię zajęć praktyczno-technicznych dla chłopców i dziewcząt.

Dyrekcja Zakładu im. J. Długosza w dniu 16 października 1946 roku zwróciła się do szkoły nr 6 we Włocławku o zwrot ławek szkolnych, które tam się znajdowały. W wyniku tych starań szkoła otrzymała kilka stołów i krzeseł. W tym roku szkoła zakupiła 12 tablic, 102 stoliki dwuosobowe, 8 stołów nauczycielskich, 38 krzeseł, mikroskop, mapy, piłki.

W roku budżetowym 1949 wzrosły kredyty przeznaczone na zakup sprzętu szkolnego, urządzeń i pomocy naukowych oraz rozwój warsztatów szkolnych. Prawie wszystkie szkoły włocławskie w tym roku otrzymały mapy i globusy.

Znacznie poprawiło się wyposażenie szkoły specjalnej w roku szkolnym 1949/1950. Szkole przybyły biurka, foteliki, a największym osiągnięciem było to, że szkoła otrzymała nowe radio, w związku z tym w każdej klasie zostały zainstalowane głośniki. W roku 1950 szkoła z Okręgowego Urzędu Likwidacyjnego otrzymała fortepian, a rok później zakupione zostały szafy do wszystkich pomieszczeń dydaktycznych z przeznaczeniem na przechowywanie pomocy naukowych.

W pierwszym okresie po zakończeniu II wojny światowej baza lokalowa i wyposażenie szkół podporządkowane były tradycyjnej koncepcji szkoły, według której uczenie się w szkole polegało na słuchaniu, czytaniu i pisaniu. Jednak w miarę upływu lat sytuacja w tym zakresie ulegała zmianie. Wyposażenie szkół pozwalało na prowadzenie ćwiczeń i eksperymentów. Uczeń nastawiony na bierne przyjmowanie wiedzy, zmienił się w ucznia aktywnie uczestniczącego w procesie dydaktycznym, dzięki unowocześnieniu wyposażenia szkół i budownictwu nowych obiektów szkolnych.

---

⁷⁷ AP-W, Sprawozdanie dla Prezydium Powiatowej Rady Narodowej we Włocławku, Wydział Oświaty dla miasta i powiatu włocławskiego. Higiena szkolna i opieka lekarska w 1961 roku.

W ciągu całego roku szkolnego 1947/1948 szkoła podstawowa dla dorosłych nr 2 wydała na zakup pomocy naukowych kwotę 175 638 zł, a szkoła nr 1 160 000 zł⁷⁸. W celu zdobycia środków finansowych urządzano różnego rodzaju imprezy. Dzięki tak pozyskanym środkom zakupiono dla szkół 4 szafy. Z kredytów własnych i częściowo z Kuratorium zakupiono lampę projekcyjną, mikroskop, barometr, wagi. Potrzebne do nauki przybory, uczestnicy kursów dla dorosłych otrzymywali bezpłatnie.

Wszystkie szkoły dla dorosłych stopnia podstawowego w roku szkolnym 1948/1949 zostały zaopatrzone w niezbędne pomoce naukowe i księgozbiór, zakupione z kredytów państwowych, w znacznej mierze z kwot komitetów rodzicielskich, sprawnie działających przy każdej szkole.

W roku szkolnym 1948/1949 Niższa Szkoła Muzyczna we Włocławku dysponowała 3 pianinami i 2 fortepianami oraz posiadała niezbędne umeblowanie do prowadzenia zajęć dydaktycznych⁷⁹.

W roku szkolnym 1966/1967 LMK posiadało 11 pomieszczeń lekcyjnych i cztery pracownie: fizyczną, chemiczną, biologiczną, i zajęć praktyczno-technicznych. Placówka ta dysponowała również dobrze wyposażoną salą gimnastyczną. Natomiast w tym rok LZK dysponowało 14 salami lekcyjnymi oraz pracowniami fizyczną, chemiczną, biologiczną i 2 urządzonymi salami do zajęć praktyczno-technicznych. Była tam sala gimnastyczna, lecz nie odpowiadała ona współczesnym wymaganiom. Szkoła była wystarczająco wyposażona w nowoczesne pomoce naukowe. Urządzona była przy niej stacja meteorologiczna i specjalny ogród ćwiczeń geograficznych⁸⁰.

Pomieszczenia, w których odbywały się zajęcia w Liceum im. M. Kopernika w roku szkolnym 1966/1967, składały się z jedenastu sal. Były one urządzone jako klaso-pracownie. Urządzenia i pomoce naukowe ciągle uzupełniano, by dorównać pozostałym liceom. Wysilek grona pedagogicznego i w tym kierunku był duży. Niemal z każdym dniem sytuacja wyglądała lepiej.

---

⁷⁸ AP-W, Sprawozdanie z prac oświatowych za rok szkolny 1946/1947 wśród dorosłych, sygn. 858, s. 91.

⁷⁹ AP-W, Sprawozdanie z prac oświatowych za okres od 1 stycznia 1948 do 1 listopada 1948.

⁸⁰ *Liceum im. M. Konopnickiej*, s. 136.

Dużo problemów w omawianym okresie miały dyrekcje szkół zawodowych z wyposażeniem pracowni, gabinetów i warsztatów w aparaturę, urządzenia i narzędzia zwłaszcza w nowoczesne. Były one natomiast w nowo wybudowanych fabrykach. Wynikało to z faktu, iż często szkoły nie miały funduszy na zakup nowoczesnych pomocy dydaktycznych. Bardzo często więc szkolono młodzież na przestarzałym sprzęcie, już nie stosowanym w produkcji. Włocławskie szkoły ogólnokształcące posiadały dobrze wyposażone pracownie, gabinety przedmiotowe i biblioteki, co pozwalało na osiągnięcie wysokich wyników w nauce.

Należy zauważyć, że dzięki wysiłkowi władz miasta w miarę otrzymywanych środków finansowych systematycznie dokonywano zakupu sprzętu i pomocy dydaktycznych, organizowano gabinety przedmiotowe, wyposażając je w coraz nowocześniejsze pomoce dydaktyczne, które pozwalały na prowadzenie ćwiczeń i eksperymentów. W znaczący sposób przy zakupie sprzętu i pomocy naukowych pomagały komitety rodzicielskie.

3. Baza bibliotek szkolnych i terenowych

W omawianym okresie roli bibliotek nie sposób przecenić. Książki stały się podstawą do podejmowania prób samodzielnego rozwiązywania problemów, jak również pobudzały do działania i rozwijały zainteresowania uczniów. Szkoła odgrywała istotną rolę w kształtowaniu kultury czytelniczego społeczeństwa i stwarzaniu równego startu kulturowego dla młodzieży z różnych grup społecznych. Przeżycia związane z lekturą stwarzały szerokie możliwości interpretowania współczesnego życia i doszukiwania się funkcjonujących w nim zasad. Specyfika oddziaływania książki polegała na możliwości pobudzania własnych refleksji. Była motywu kształtowania postaw światopoglądowych młodzieży. Książka miała za zadanie rozwijać wszechstronną osobowość czytelnika, literatura bowiem angażuje niemal całą psychikę ludzką, a więc sferę intelektualną, uczuciową i wyobraźniową. Wybór i konkretna realizacja stosowanych metod organizowania czytelnictwa zależały od indywidualnych warunków środowiska i szkoły. Pierwszoplanową funkcję spełniały więc biblioteki szkolne.

To one dostarczały młodzieży obowiązujące i zalecane przez programy szkolne lektury, jak również czasopisma, które zaspokajały zapotrzebowania czytelnicze młodzieży. Biblioteki szkolne organizowały ponadto akcje czytelniczą dla dzieci z młodszych klas.

Do końca istnienia szkoły ss. urszulanek, czyli do 1951 roku funkcjonowała tam biblioteka, która prężnie prowadziła swoją działalność. W roku szkolnym 1946/1947 liczyła ona 560 tomów, z liczbą wypożyczeń 3268⁸¹. Placówka funkcjonowała przez 4 dni w tygodniu. Opłata za korzystanie z biblioteki miesięcznie wynosiła 10 złotych, a niezamożne uczennice były zwalniane z opłat. W roku szkolnym 1947/1948 biblioteka liczyła 594 tomy. Liczba wypożyczeń wzrosła do 5769⁸². Jak widać, liczba tomów wzrosła nieznacznie, natomiast poważnie zwiększyła się liczba wypożyczeń. Świadczyło to niewątpliwie o skutecznym propagowaniu czytelnictwa wśród uczennic, zachęcanych do korzystania ze zbiorów. W roku szkolnym 1947/1948 biblioteka działała tylko 2 razy w tygodniu, przy czym opłata miesięczna wynosiła również 10 złotych.

Po wyzwoleniu Włocławka w 1945 roku w Zakładzie im. ks. Jana Długosza natychmiast przystąpiono do organizowania biblioteki. Liczyła ona wtedy około 500 książek⁸³. W grudniu 1945 roku biblioteka Zakładu im. J. Długosza liczyła 180 tomów, a biblioteka nauczycielska 120 książek⁸⁴. W roku szkolnym 1945/1946 zakupiono dla biblioteki uczniowskiej książki na kwotę 32 tys. złotych, a dla biblioteki nauczycielskiej za 8 tys. złotych⁸⁵. Składka miesięczna za korzystanie z biblioteki wynosiła 10 złotych. Z wyjątkiem roku szkolnego 1948/1949, w którym uczniowie korzystający z biblioteki, wnosili w miesiącu wrześniu jednorazowo opłatę w kwocie 100 złotych na zakup nowych książek⁸⁶.

⁸¹ AP-W, Prywatna Szkoła SS. Urszulanek we Włocławku, sygn. 1355.

⁸² Tamże.

⁸³ Kroniki Diecezji Włocławskiej, 1946, nr 6, s. 89.

⁸⁴ AD-W, ALJDŁ, t. nr 2. Różnica w liczbie książek wynikała z faktu, iż część z nich władze oświatowe uznały za wrogi i zostały wycofane.

⁸⁵ AD-W, ALJDŁ, t. nr 2.

⁸⁶ M. Ziemkiewicz, Historia działalności Zakładu Naukowo-Wychowawczego im. ks. J. Długosza we Włocławku w latach 1916–1949, s. 94, praca magisterska, przechowywana w zbiorach Biblioteki Seminaryjnej im. ks. Chodyńskich we Włocławku.

W 1948 roku z biblioteki korzystało 163 uczniów⁸⁷. W roku szkolnym 1947/1948 ta liczba wzrosła do 523 tomów, przy 305 wypożyczeniach. Z usług biblioteki korzystało 98 osób. Z zachowanych zbiorów należało wyeliminować woluminy pozytywnie odnoszące się do ustroju kapitalistycznego. Na koniec roku szkolnego 1948/1949 biblioteka szkoły ogólnokształcącej im ks. J. Długosza osiągnęła stan 900 tomów⁸⁸. Wypożyczanie odbywało się w poniedziałki, czwartki i soboty. Przy zapisie do biblioteki należało wpłacić 20 złotych lub przynieść jakąś książkę.

W pierwszych latach powojennych młodzież niektórych placówek oświatowych mogła korzystać z ruchomych bibliotek, przykładem tego jest Zakład Rzemieślniczo Wychowawczy⁸⁹.

Liceum Pedagogiczne, a potem studium, posiadały też swoje biblioteki, które systematycznie uzupełniano. Dzięki temu księgozbiór powiększył się do ponad 10 tysięcy tomów⁹⁰. Biblioteka Liceum Pedagogicznego na dzień 30 czerwca 1950 roku liczyła 3311 tomów, a korzystało z niej 313 uczniów. W latach 1957–1969 placówka pozostawała pod opieką etatowej bibliotekarki, M. Sławińskiej, a w momencie uruchomienia studium zatrudniono drugą osobę – E. Plucińską. Wizytatorzy kontrolujący bibliotekę w okresie działalności studium stwierdzili, że posiada ona zbyt mało podręczników, skryptów i literatury potrzebnych studentom.

W 1949 w bibliotekach miejskich skompletowano już 5616 tomów. Stan ten jednak nie był zadowalający, gdyż przeciętnie jedna książka nie przypadła nawet na jednego ucznia. Natomiast w bibliotekach szkół podstawowych na dzień 30 czerwca 1948 roku liczba tomów wynosiła 6513, a na 30 czerwca 1949 roku już 9788⁹¹. Przyrost w tomach wyniósł zatem 50,3%⁹².

W roku szkolnym 1946/1947 w szkołach podstawowych 54,6% uczniów korzystało z bibliotek szkolnych, a w roku szkolnym 1947/1948 spadło do

---

⁸⁷ AD-W, ALJDŁ, t. nr 9.

⁸⁸ A. Mietz, M. Pawlak, M. Szczotkowska-Topic, *Gimnazjum i Liceum*, s. 52.

⁸⁹ AKD-W, Biuletyn Wewnętrzny Zgromadzenia Sług Najświętszej Maryi Panny 3-ego Zakonu św. Franciszka z Asyżu, nr 34, marzec-kwiecień 1960, s. 2. Biblioteki ruchome wyposażone były w książki oraz gazety, tygodniki i miesięczniki.

⁹⁰ M. Pawlak, *Z dziejów kształcenia*, s. 206.

⁹¹ AP-T, Inspektorat Szkolny w Toruniu z lat 1945-1950. Referaty dotyczące stanu szkolnictwa powszechnego przedszkoli w OSzP, sygn. 28 (bez szkoły specjalnej).

⁹² Tamże.

47,7%. Natomiast przeciętna liczba przeczytanych tomów przez 1 ucznia w 1946/1947 roku szkolnym wynosiła 10,2, a w roku 1947/1948 znacznie wzrosła i wynosiła 18,6. Jak widać z przedstawionych wyżej danych, mimo iż procent uczniów zmniejszył się w roku szkolnym 1947/1948, to liczba przeczytanych tomów poważnie wzrosła. Oznacza to, że dzieci które korzystały z wypożyczeń, czytały więcej książek⁹³. Liczba tomów przypadających na jednego ucznia szkoły podstawowej w roku szkolnym 1948/49 wynosiła 1,57⁹⁴. W stosunku do roku szkolnego 1947/1948 spadła liczba wypożyczeń na jednego ucznia o 3,2. Jednak tylko połowa uczniów korzystała z bibliotek szkolnych. W 1949 roku, gdy zwiększyły się kredyty na zakup sprzętu szkolnego, dokonano również zakupu książek do bibliotek szkolnych, szkół podstawowych, zawodowych i średnich.

Utworzona we Włocławku Podręczna Biblioteka Oświaty i Kultury Dorosłych w roku 1948 liczyła w swoim księgozborze zaledwie 96 tomów. Były one całkowicie wykorzystywane przez czytelników, których ogólna liczba wynosiła w tym roku 67, a wypożyczeń – 344⁹⁵. Dużą liczbę atlasów szkolnych i słowników wyrazów obcych zakupiły komitety rodzicielskie szkół dla dorosłych, kształcących na poziomie podstawowym, w wyniku czego zawartość księgozbioru bibliotecznego znacznie powiększono.

W 1950 roku publiczne szkoły podstawowe posiadały w swych bibliotekach 6756 tomów⁹⁶. Natomiast w następnym roku szkolnym dzieci mogły korzystać z 6654 pozycji. Nastąpił więc ubytek 102 książek. Tomy te wycofywano z obiegu najczęściej z powodu zniszczenia. Pozbywano się również wolumenów, które nie odpowiadały wymogom dydaktyczno-wychowawczym. Liczba tomów w bibliotekach szkolnych w latach 1950–1965 systematycznie rosła i tak w roku 1950 wynosiła w tysiącach – 6,7, w 1952 wzrosła do 22 tys., w 1955 do 24 tys., w 1958–33,8, w 1959 do 41,3, w 1961 do 43 tys. i w 1965 do 46 tys.⁹⁷.

⁹³ S. Burzyński, *Szkolnictwo podstawowe*.

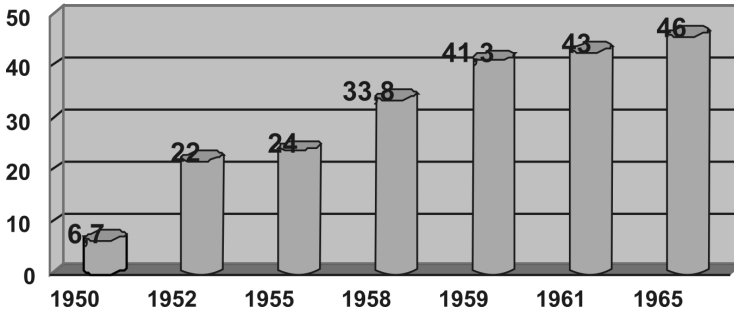
⁹⁴ AP-T, Inspektorat Szkolny w Toruniu z lat 1945-1950. Referaty dotyczące stanu szkolnictwa powszechnego w przedszkoli w OSzP, sygn. 28.

⁹⁵ AP-W, Sprawozdanie z prac oświatowych za rok 1947/1948 wśród dorosłych, sygn. 858, s. 70.

⁹⁶ AP-W, Statystyka szkolna dla GUS za lata 1950-1965.

⁹⁷ Tamże.

Wykres 1. Liczba woluminów (w tys.) znajdująca się w wrocławskich bibliotekach szkolnych w latach 1950–1965

Źródło: AP-W, Statystyka szkolna dla GUS za lata 1950–1965.

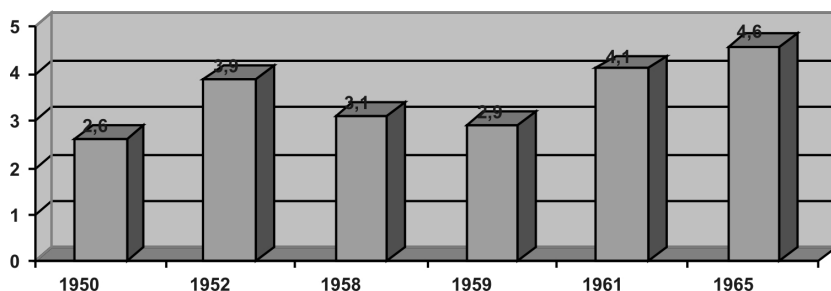
Z danych przedstawionych powyżej wynika, że liczba woluminów w wrocławskich bibliotekach szkolnych systematycznie rosła. Najbardziej intensywny wzrost można zaobserwować pomiędzy rokiem 1950 a 1952, gdyż z 6,7 tys. woluminów nastąpił wzrost aż o 15,3 tys. i wyniósł 22 tys. woluminów w 1952 roku. Na podkreślenie zasługuje jeszcze fakt, że tak znaczny wzrost nastąpił w ciągu krótkiego czasu, a mianowicie dwóch lat. Najmniej intensywny wzrost można zaobserwować pomiędzy rokiem 1959 a 1961, bo tylko o 1,7 tys. woluminów.

Z danych na wykresie wynika, że w 1965 roku na jednego ucznia przypadły we Wrocławku prawie 4 książki. Systematycznie wzrastała także liczba wypożyczanych książek. W 1950 roku była to liczba 2,6, w 1952 wzrosła do 3,9, a w 1958 do 3,1. W 1959 liczba przeczytanych książek spadła do 2,9, w 1961 roku znacznie wzrosła, bo do 4,1, a w 1965 wynosiła już 4,6 książek przeczytanych przez jednego ucznia w ciągu roku.

Z danych przedstawionych na powyższym wykresie wynika, że najwięcej wypożyczeń było w 1965 roku, bo 4,6 tys. książek, a najmniej w 1950, bo tylko 2,6 tys. i w 1959 – 2,9 tys. książek. Doceniając znaczenie wizualnego odbioru, systematycznie organizowano wystawy książek lub ich obwolut. Często też w bibliotekach szkolnych organizowano prezentacje autorskie, które miały na celu zapoznanie dzieci i młodzieży z treścią danego pisma czy książki. W bibliotekach organizowano kącik pod hasłem „Nasza nowość”. Zapoznawano dzieci z działami katalogowymi książek

i sposobem zamawiania ich do czytania i wypożyczenia do domu. Bibliotekarze organizowali tzw. godzinę poezji, która miała wielu zwolenników wśród młodzieży.

Wykres 2. Liczba wypożyczonych książek (w tys.) z bibliotek mieszczących się na terenie szkół wrocławskich w latach 1950–1965

Źródło: jak na wykresie 1.

Biblioteka Niższego Seminarium Duchownego, na początku roku szkolnego 1950/1951, liczyła 795 woluminów, a na końcu tegoż roku 1168⁹⁸. Prace, które miały na celu przywrócenie dawnej świetności Bibliotece Seminaryjnej Wyższego Seminarium Duchownego po odzyskaniu niepodległości, szły bardzo powoli. Brakowało pieniędzy na regały oraz odnowę książek, częściowo zniszczonych w czasie działań wojennych oraz przewiezionych z Poznania do Włocławka. Pojawiło się również wiele tomów odziedziczonych przez omawianą placówkę po zmarłych w trakcie wojny duchownych. One również wymagały odnowienia i konserwacji. W 1956 roku 15 tys. woluminów stało na półkach, pozostałych ok. 40 tys. leżało niestety nadal w stosach⁹⁹. Ten spory wzrost stanu posiadania wynikł z faktu, że w 1950 roku do zbiorów Biblioteki Seminaryjnej włączono książki z dawnej biblioteki wrocławskiej Kapituły Katedralnej. Biblioteka straciła 450 rękopisów przetrzymywanych od wojny w Poznaniu, które Ministerstwo Oświaty w 1949 roku przyznało Bibliotece Narodowej

⁹⁸ AD-W, Niższe Seminarium Duchowne we Włocławku w latach 1950/1951 (akta bez sygnatury). Po zlikwidowaniu Niższego Seminarium Duchownego zbiory biblioteczne przejęło Wyższe Seminarium Duchowne.

⁹⁹ K. Rulka, *Biblioteka Seminaryjna*, [w:] *Od wieków kształci pasterzy Wyższe Seminarium Duchowne we Włocławku*, Włocławek 1994, s. 88.

w Warszawie¹⁰⁰. W wyniku przeprowadzonej w dniach 22–24 sierpnia 1960 roku państwowej kontroli seminaryjnych zbiorów bibliotecznych, zabrano jako „nieprawomyślne” 882 wolumeny¹⁰¹. Książek tych biblioteka już nigdy nie odzyskała. Najtrudniejsze lata dla biblioteki seminaryjnej to okres od 1968–1973 roku. Ze zbiorów Biblioteki Seminaryjnej w większości korzystali nauczyciele i alumni Wyższego Seminarium Duchownego, jednak mieli do tego prawo również nieliczni mieszkańcy Włocławka, w tym i uczniowie szkół. Biblioteka w większym stopniu dla czytelników została otwarta dopiero po 1975 roku.

Biblioteka Szkoły Podstawowej nr 3 we wrześniu 1952 roku liczyła 1423 tomy. Dzięki wydatnej pomocy okręgu TPD, dotacjom Wydziału Oświaty i staraniom kierownictwa szkoły bibliotekę powiększono o 993 tomy i liczyła ona ich w sumie 2237 woluminów¹⁰². Książki znajdujące się w bibliotece pomagały wychowawcom w stosowaniu szerokiej politechnizacji, będącej wyrazem pełnego rozwoju ucznia i przygotowania go do użytecznej pracy w społeczeństwie. Książki miały kształtować w młodości tzw. naukowy pogląd na świat. Ponadto miały kształcić politycznie i pobudzać ją do wykonywania wszystkich zadań wychowawczych i budzenia zamiłowania do nauczanych przedmiotów.

W 1960 roku biblioteka Technikum Przemysłowo-Papierniczego liczyła 4972 woluminy, z liczbą 195 czytelników i 2075 wypożyczeniami¹⁰³. W tymże roku Technikum Przemysłowo-Pedagogicznego liczyło 14 252 woluminy, korzystających czytelników 650 i 8656 wypożyczeń¹⁰⁴. Natomiast w 1963 roku biblioteka szkolna tej placówki liczyła 14 982 woluminy, liczba czytelników zwiększyła się do 797 i 10 276 wypożyczeń¹⁰⁵. Biblioteka Zasadniczej Szkoły Zawodowej dla Pracujących nr 1 natomiast

---

¹⁰⁰ Tamże.

¹⁰¹ Tamże, s. 89.

¹⁰² AP-W, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej. Szkoła Podstawowa nr 3 we Włocławku. Protokoły, statystyka z posiedzenia Rady Pedagogicznej z lat 1952/1966, sygn. 1362.

¹⁰³ AP-B, Prezydium Wojewódzkiej i Powiatowej Rady Narodowej, Wydział Oświaty. Dział Planowania Finansowego i Inwestycji. Sprawozdania jednostkowe z ostatniego dnia zajęć szkolnych w roku szkolnym 1959/1960. Technika zawodowe dla młodzieży i dla pracujących, sygn. 940.

¹⁰⁴ Tamże.

¹⁰⁵ AP-B, Prezydium Wojewódzkiej i Powiatowej Rady Narodowej, Wydział Oświaty. Dział Planowania Finansowego i Inwestycji. Sprawozdania. Technika młodzieżowe w latach 1962/1963, sygn. 942.

na koniec roku szkolnego 1965/1966 liczyła 1100 tomów. W ciągu całego roku uczniowie wypożyczyli 800 pozycji książkowych. Na jednego ucznia przypadało 5 przeczytanych tomów¹⁰⁶. W tej placówce brakowało niestety czytelnicy i świetlicy, a więc warunki do czytania były tragiczne. W roku szkolnym 1965 biblioteka Technikum Mechanicznego liczyła 6000 woluminów, a w 1966/1967 roku biblioteka Technikum Ekonomicznego 8000 wolumenów¹⁰⁷. Największą bibliotekę szkolną w roku 1966/1967, liczącą 23 500 woluminów posiadało Technikum Przemysłowo-Pedagogiczne wraz z SN i Zawodową Szkołą nr 1, zajmujące komplet budynków przy ul. Sempołowskiej 2¹⁰⁸. Technikum Budowlane dzienne i wieczorowe oraz Państwowa Szkoła Techniczna dzienna i dla pracujących posiadały wspólną bibliotekę, która w 1967 roku liczyła 12 000 woluminów.

Natomiast biblioteka Zasadniczej Szkoły Zawodowej dla Pracujących nr 2 we Włocławku na dzień 31 sierpnia 1966 roku liczyła 600 tomów¹⁰⁹. W końcu tego roku zbiory szacowano już na 1025 tomów. Z biblioteki korzystało 470 uczniów, a liczba przeczytanych książek na jednego czytelnika wynosiła 11,3.

W bibliotekach włocławskich szkół podstawowych w roku szkolnym 1967/1968 do dyspozycji uczniów przeznaczono 72 828 woluminów. Na każdego z nich przeciętnie przypadało 4 866 tomów. W roku 1968 we wszystkich szkołach podstawowych było 18 695 wypożyczeń, czyli na każdego ucznia wypadało przeciętnie 15,3%. W bibliotekach szkolnych pracowało 15 etatowych pracowników.

W 1970 roku biblioteka ZSZ nr 2 i Zasadniczej Szkoły Chemicznie liczyła łącznie 4500 woluminów. Wyposażono ją w książki wykorzystywane zarówno do kształcenia ogólnego, jak i do poszczególnych specjalności¹¹⁰.

W roku szkolnym 1966/1967 biblioteka LMK liczyła 6853 wolumenów, natomiast w tym samym roku biblioteka LZK zawierała 12 000 woluminów¹¹¹. Jak widać z powyższych danych, ta ostatnia posiadała znacznie bogatszy księgozbiór niż LMK. W bibliotekach szkolnych figurowały na-

---

¹⁰⁶ AP-W, ZSZ dla Pracujących nr 1 we Włocławku w latach 1963–1970, sygn. 1607.

¹⁰⁷ Tamże, s. 142.

¹⁰⁸ Tamże, s. 144.

¹⁰⁹ AP-W, ZSZ dla Pracujących nr 2 we Włocławku w latach 1964–1970, sygn. 1610.

¹¹⁰ S. Dąbrowski, *Dzieje szkolnictwa*, s. 139.

¹¹¹ Tamże, s. 135.

stępujące czasopisma: „Iskierki”; „Płomyk”; „Płomyczek”; „Kraj Rad”; „Sputnik”; „Świat Młodych”; „Sztandar Młodych” oraz prasa codzienna i czasopisma pedagogiczne dla nauczycieli.

W miarę upływu lat, zbiory bibliotek szkolnych systematycznie rosły i w 1950 w szkole podstawowej nr 4 liczyły 790 tomów, a w roku szkolnym 1968 powiększyły się do 1240 tomów¹¹².

Dekret z dnia 17 kwietnia 1946 roku o zakładaniu i utrzymaniu publicznych bibliotek realizowano w pełni na terenie Włocławka. Miasto posiadało Bibliotekę i Czytelnię Publiczną już od 3 lutego 1945 roku. Załącznikiem księgozbioru pierwszej biblioteki publicznej były pozostałości po rozproszonym księgozborze dawnej Książnicy Miejskiej im. Adama Mickiewicza we Włocławku. Zbiór ten w 1945 roku wynosił 5000 woluminów¹¹³. Księgozbiór powstał również z darów społeczeństwa w wyniku ogłoszonego apelu przez Tymczasową Miejską Radę Narodową we Włocławku. Oficjalne otwarcie biblioteki nastąpiło 11 czerwca 1945 roku. W dniu tym stan księgozbioru oscylował w granicach 25 000 tys. książek, z czego skatalogowano 6690, a zinwentaryzowano 3400 pozycji. Liczba czytelników tej biblioteki systematycznie rosła, i tak w 1945 były to 702 osoby, a w 1946 już 1270. W 1947 liczba czytelników wzrosła do 1590¹¹⁴. Biblioteka posiadała trzy wypożyczalnie: beletrystyczną, młodzieżową i naukową. Przy bibliotece znajdowała się introligatornia, w której oprawiano książki.

Obowiązek tworzenia i utrzymania powszechnych bibliotek na terenie całego powiatu przejęły na siebie rady narodowe i samorząd powiatowy we Włocławku. Początkowo biblioteka powiatowa mieściła się w budynku Inspektoratu Szkolnego przy ul. Słowackiego 4a, zajmując jedno pomieszczenie. Pierwszego zakupu książek do placówek dokonano na kwotę 75 158 zł¹¹⁵. Uzyskano ją w trakcie obchodów święta oświaty, zorganizowanego

¹¹² AP-W, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej. Wydział Oświaty na miast i powiat Włocławek. Szkoła podstawowa nr 4 we Włocławku, realizacja planu pracy za lata od 1950–1968.

¹¹³ Cz. Andrzejewicz, *Działalność kulturalna od 1945 roku*, [w:] *Monografia powiatu włocławskiego*, pod red. S. Laguny, Włocławek 1968, s. 264; K. Kamińska, *Biblioteki publiczne i czytelnictwo w województwie włocławskim w latach 1945–1985*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, t. VIII, Włocławek 1993, s. 214.

¹¹⁴ AP-W, Akta komisje i delegacje szkolne i oświatowe, sygn. 225.

¹¹⁵ K. Kamińska, *Rozwój Powiatowej Biblioteki Publicznej we Włocławku w latach 1947–1972*, Ziemia Kujawska, t. IV, Warszawa–Poznań 1974, s. 285.

wanego przez Inspektorat Szkolny. Od roku 1947 powiatowa biblioteka zaczęła systematycznie otrzymywać książki z zakupu centralnego, a także nabywała je z dotacji przeznaczonych przez Ministerstwo Oświaty oraz Powiatową Radę Narodową we Włocławku. W 1948 roku uruchomiono we Włocławku punkt biblioteczny nr 1 przy ul. Lipnowskiej 20 w budynku po szkole nr 12. W tym samym roku uruchomiono punkt biblioteczny nr 2 przy ul. Wiejskiej nr 14 w szkole nr 6. Otwarcie tych punktów bibliotecznych znacznie ułatwiło dostęp młodzieży do książek i czasopism. Młodzież, która nie miała własnych podręczników, mogła je wypożyczyć, ale i tak nie wystarczało ich dla wszystkich chętnych. Placówki te, niestety, realizowały również zadania indoktrynacji i propagandy komunistycznej, ponieważ wszystkie tomy znajdujące się w bibliotekach podlegały cenzurze i musiały zawierać treści zgodne z ówczesnymi poglądami władz.

Do 1956 roku do bibliotek publicznych kierowano polską prozą współczesną, tak zwaną literaturę produkcyjną, która przez ówczesną krytykę uznana została za osiągnięcie ideowo-artystyczne. Nie cieszyła się ona jednak zainteresowaniem czytelników, o czym świadczyły dziewiczo czyste egzemplarze książek stojących na półkach. Od 1956 roku, w wyniku przeprowadzonej decentralizacji, biblioteka miejska i powiatowa we Włocławku przejęła całkowity zakup nowości dla całej sieci bibliotek. Samodzielnie dokonywany zakup wydawnictw umożliwiał Publicznej Bibliotece Miejskiej we Włocławku uwzględnienie życzeń czytelników, w tym uczniów włocławskich szkół wszystkich typów. Przed wszystkim lektury pozyskiwano do szkół ponadpodstawowych, w mniejszym zaś stopniu do podstawowych. Młodzież ze szkół włocławskich domagała się od biblioteki miejskiej większej liczby nowości, szczególnie klasyki polskiej i obcej. W wyniku zwiększonego zakupu, zgodnie z życzeniem czytelników, odnotowano systematyczny wzrost wypożyczeń w bibliotece w miejskiej we Włocławku. Rocznie bibliotekom we Włocławku przybywało około 7200 tomów nowości¹¹⁶. W roku 1971 zarządzeniem Ministra Kultury i Sztuki uregulowano sprawę wskaźników zaopatrzenia bibliotek w nowości wydawnicze na lata 1971–1980¹¹⁷.

¹¹⁶ Tamże, *Biblioteki publiczne*, s. 214.

¹¹⁷ Archiwum Miejskiej Biblioteki Publicznej we Włocławku (cyt. dalej AMBP-W), Zarządzenie nr 14 Ministra Kultury i Sztuki (cyt. dalej MKiSz.) z dnia 14 lutego 1971 roku w sprawie

Od 1962 roku biblioteki rozpoczęły gromadzić także zbiory specjalne w postaci płyt, taśm, przezroczy, fotogramów i innych wydawnictw ikonograficznych. Wykorzystywano je głównie do pracy kulturalno-oświatowej prowadzonej z czytelnikami. Od początku swojej działalności praca kulturalno-oświatowa bibliotek nierozzerwalnie łączyła się z zagadnieniem upowszechniania czytelnictwa.

W omawianym okresie biblioteki działające na terenie Włocławka inicjowały szereg form pracy zmierzającej do rozwoju zainteresowań kulturalnych i społecznych. Do stałych imprez organizowanych przez placówki biblioteczne należały wystawy książek, konkursy czytelnicze, prelekcje, pogadanki, dyskusje, lekcje biblioteczne, wieczornice literackie, wieczory bajek i baśni oraz spotkania autorskie z literatami, naukowcami, dziennikarzami i wiele innych¹¹⁸.

Oficjalnie Powiatowa Biblioteka Publiczna we Włocławku rozpoczęła działalność w dniu 23 października 1947 roku. Początkowo zlokalizowano ją w obiekcie Inspektoratu Szkolnego przy ul. Słowackiego 4a. Zajmowała ona jedno pomieszczenie. Miała do dyspozycji 1333 woluminów i 13 społecznych propagatorów czytelnictwa¹¹⁹. W dniu otwarcia biblioteki odbyli oni jednodniowy kurs dla kierowników punktów bibliotecznych, aby rozpocząć samodzielną działalność upowszechniającą książkę. W 1948 roku omawiana placówka otrzymała większe pomieszczenia w siedzibie Prezydium Powiatowej Rady Narodowej przy ul. Waryńskiego 8. W 1972 roku Powiatowa Biblioteka Publiczna liczyła już prawie 35 tys. woluminów¹²⁰.

W 1947 roku Powiatowa Biblioteka Publiczna we Włocławku wydatkowało kwotę 100 000 zł na zakup książek¹²¹. Natomiast w 1949 roku na zakup książek Powiatowa Biblioteka Publiczna we Włocławku wydat-

---

zaopatrzenia bibliotek publicznych w nowości wydawnicze w latach 1971–1980, Dz. Urz. MKiSz. nr 2 poz. 15 z późniejszymi zmianami ujętymi w zarządzeniu nr 42 MK i Sz. z dnia 24 listopada 1980 r w sprawie norm zaopatrzenia bibliotek publicznych w nowości wydawnicze; K. Kamińska, *Biblioteki publiczne*, s. 215.

¹¹⁸ AMBP-W, Sprawozdanie opisowe z działalności bibliotek we Włocławku, miejskich i powiatowych oraz rejonowych i gminnych (bez sygn.); K. Kamińska, *Biblioteki publiczne*, s. 217.

¹¹⁹ K. Kamińska, *Rozwój Powiatowej*, s. 285.

¹²⁰ Tamże, s. 286–294; S. Kunikowski, *Kultura, sztuka i nauka*, [w:] *Włocławek. Dzieje miasta*, pod red. J. Staszewskiego, t. II: *lata 1918–1998*, Włocławek 2001, s. 662.

¹²¹ AMBP-W, Biblioteka Publiczna we Włocławku. Budżet i finanse w latach 1947–1951, s. 8 (bez sygn.).

kowała już kwotę 1 184 208 zł, a na prenumeratę czasopism 6849 zł¹²². W 1953 roku zwiększył się księgozbiór Powiatowej Biblioteki we Włocławku o 2200 tomów¹²³. Dzięki zakupom książek z funduszu pochodzącego z Centralnego Zapatrzenia Bibliotek i własnego, księgozbiór Powiatowej Biblioteki Publicznej w 1954 roku wynosił 80 560 tomów¹²⁴. Natomiast w 1957 roku księgozbiór liczył już 105 421 tomów i w stosunku do roku poprzedniego wzrósł o 2966 tomów¹²⁵. Z powyższych danych można wnioskować, że liczba tomów ciągle wzrastała. Było to z pewnością korzystne dla młodzieży uczącej się, ponieważ miała ułatwiony dostęp do lektur omawianych w szkołach.

W niespełna trzy miesiące po wyzwoleniu Włocławka, bo 15 kwietnia 1945 roku rozpoczęła pracę Miejska Biblioteka Publiczna we Włocławku zlokalizowana przy ul. Kościuszki 12¹²⁶. Była ona dobrze zorganizowaną placówką, gdyż posiadała wypożyczalnię dla dorosłych, czytelnię i oddział dla dzieci.

Na dzień 31 grudnia 1969 roku Miejska Biblioteka Publiczna składała się z wypożyczalni centralnej, 4 czytelni, 8 filii bibliotecznych, 2 działów dziecięcych i 15 punktów bibliotecznych w tym jeden punkt stały i 14 przy zakładach pracy¹²⁷.

Rok 1969 zaznaczył się poważnym wzrostem liczby czytelników i wypożyczeń. W tymże roku zarejestrowano 19 806 czytelników, co stanowiło 26,5% ogółu mieszkańców Włocławka, a w roku następnym liczba czytelników zwiększyła się o 908 osób i wynosiła 20 714¹²⁸.

W myśl art. 9 dekretu o bibliotekach Powiatowa Biblioteka Publiczna we Włocławku jako centrala biblioteczna udzielała pomocy organizacyjnej i instruktorskiej placówkom niższego stopnia. Zarazem uzupełniała

¹²² Tamże, s. 14.

¹²³ AMBP-W, Powiatowa Biblioteka Publiczna we Włocławku. Plany pracy na lata 1950–1955 oraz sprawozdanie z realizacji w 1953 rok, s. 38 (bez sygn.).

¹²⁴ AMBP-W, Powiatowa Biblioteka Publiczna we Włocławku. Plany pracy na lata 1950–1955 oraz sprawozdanie z realizacji za 1954 rok, s. 166 (bez sygn.).

¹²⁵ AMBP-W, Powiatowa Biblioteka Publiczna we Włocławku. Plany i sprawozdania za lata 1956–1958, s. 43 (bez sygn.).

¹²⁶ K. Kamińska, *Biblioteki publiczne*, s. 209; „Wiadomości Włocławskie” nr 111 z 13 czerwca 1945; S. Kunikowski, *Kultura, sztuka*, s. 660.

¹²⁷ AMBP-W, Miejska Biblioteka Publiczna we Włocławku. Plany i sprawozdania za lata 1969–1970, s. 1, (bez sygn.)

¹²⁸ Tamże, s. 3.

działalność tych bibliotek przy dostarczeniu księgozbiorów ruchomych do punktów bibliotecznych na terenie Włocławka i powiatu włocławskiego. Do użytku Miejskiej Biblioteki Publicznej we Włocławku w 1972 roku przekazano nowo wybudowany, okazały budynek przy ul. Warszawskiej 11/13. Wzrost liczby punktów bibliotecznych, tzw. filii związany był z rozwojem przestrzennym miasta. Aby umożliwić jego mieszkańcom i mieszkańcom pobliskich okolic lepszy dostęp do książek, wprowadzono właśnie taki mechanizm propagowania czytelnictwa. Większość punktów przeznaczano też na udostępnianie swoich księgozbiorów młodzieży uczącej się i dzieciom. Punkty biblioteczne miały swoje siedziby zazwyczaj w szkołach, ale również w mieszkaniach prywatnych oraz klubach „Ruch”.

Celem biblioteki stało się umożliwienie każdemu obywatelowi, a zwłaszcza młodzieży szkół średnich i zasadniczych zawodowych, korzystania ze swych zbiorów i prowadzenie działalności kulturalnej¹²⁹.

Ważną formą działalności bibliotek we Włocławku organizowane były przez pracowników różnego rodzaju zajęcia i imprezy kulturalne, uatrakcyjnijające kontakt z książką, szczególnie wśród dzieci i młodzieży. Dużym powodzeniem cieszyły się lekcje biblioteczne, konkursy, wieczornice, jak również spotkania z autorami książek, bohaterami audycji radiowych i telewizyjnych. W bibliotekach prowadzono również zajęcia plastyczne i literackie.

Od stycznia 1973 roku nowy podział administracyjny powiatu umożliwił uzyskanie dla powiatowej biblioteki całego budynku dawnej siedziby Prezydium GRN w miejscowości Michelin, odległej od Włocławka o 8 km. Warunki pracy, jakie uzyskała biblioteka, nie odpowiadały w pełni potrzebom tej placówki, były jednak lepsze od tych, jakie miała we Włocławku¹³⁰.

Od roku 1956 powiatowa biblioteka przejęła całkowity zakup książek dla sieci bibliotek w powiecie. Samodzielnie dokonywany zakup wydawnictw umożliwił PBP uwzględnienie życzeń czytelników i potrzeb środowiska, które domagało się większej liczby nowości, szczególnie klasyki polskiej i obcej.

---

¹²⁹ Dekret z dnia 17 kwietnia 1946 roku o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi; DzU RP z 1947 roku nr 26, poz. 163.

¹³⁰ K. Kamińska, *Rozwój Powiatowej*, s. 286.

Od początku funkcjonowania Biblioteka Publiczna we Włocławku inicjowała wiele poczynań kulturalnych na terenie miasta. W początkowym okresie swojej działalności organizowała ona wieczory głośnego czytania, które zyskiwały wielu zwolenników. Za tę działalność otrzymała w 1953 roku I miejsce w skali ogólnopolskiej i nagrodę Ministra Kultury i Sztuki w kwocie 2000 złotych.

Dzięki dobrze działającym bibliotekom publicznym na terenie miasta oraz bibliotekom szkolnym, młodzież miała dostęp do lektur szkolnych oraz podręczników. Ułatwiały one zdobycie wykształcenie niezamożnej młodzieży, której rodzice nie mogli pozwolić sobie na zakup podręczników szkolnych, czy lektur. Dzięki pracy biblioteki młodzież i dzieci mogły rozwijać swoje dodatkowe zainteresowania i umiejętności. Biblioteki na terenie miasta Włocławka, nieodłącznie związane z działalnością edukacyjno-wychowawczą szkół, niezbędne były do prawidłowego funkcjonowania placówek oświatowych.

We Włocławku w dzielnicy „Na Glinkach” w roku szkolnym 1948/1949 założono bibliotekę publiczną „Czytelnika” z 500 tomami. Bibliotekę tę utrzymywała Powiatowa Rada Kół Czytelnika. Księgozbiór zasilały książki Biblioteki Miejskiej. Poza tym na terenie miasta istniały inne biblioteki, funkcjonujące w nielicznych zakładach pracy, przy organizacjach społecznych, politycznych i młodzieżowych oraz w 2 Państwowych Szkołach Powszechnych dla Dorosłych, 2 uczelniach TUR oraz w Gimnazjum dla Dorosłych. Biblioteka Powiatowa Samorządowa posiadała księgozbiór przekraczający 3 tysiące tomów. Zatrudniała 2 pracowników, obsługiwała 13 bibliotek gminnych i 6 miejskich bibliotek samorządowych oraz 56 wytypowanych punktów bibliotecznych¹³¹.

Na przestrzeni omawianych trzydziestu lat w znaczący sposób wzrosła liczba bibliotek na terenie Włocławka. Wszystkie placówki biblioteczne wzbogaciły się zarówno o nowe woluminy, jak i czasopisma. Stały się miejscem stałych spotkań kulturalnych. W życiu miasta Włocławka biblioteki, a zwłaszcza Miejska Biblioteka Publiczna odgrywały w omawianym okresie ważną rolę.

¹³¹ AP-W, Plan pracy w zakresie oświaty i kultury dorosłych na rok szkolny 1948/1949, sygn. 858, s. 1.

Rozdział V

Kadra dydaktyczno-wychowawcza

---

1. Wykształcenie nauczycieli i doskonalenie zawodowe w latach 1945–1975

Bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej przed władzami oświatowymi stanęły problemy związane z potrzebą zapewnienia szkolnictwu optymalnej liczby nauczycieli oraz zagwarantowania odpowiedniego poziomu ich wykształcenia¹. Najwyraźniej te dwa zagadnienia kluczowe dla problematyki kształcenia kadr nauczycielskich wystąpiły na gruncie szkolnictwa powszechnego². Wraz z odzyskaniem niepodległości w zakresie kształcenia nauczycieli odżyły niespełnione postulaty postępowych działaczy z okresu międzywojennego, dotyczące kształcenia nauczycieli szkół powszechnych na poziomie wyższym³.

W pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej stosunki służbowe nauczycieli, w tym i nauczycieli religii, normowała ustawa z dnia 1 lipca 1926 roku, znowelizowana w 1932 roku⁴. W myśl tej ustawy nauczyciel uzyskiwał kwalifikacje zawodowe do nauczania w szkołach powszechnych publicznych i państwowych przez ukończenie odpowiednich zakładów kształcenia nauczycieli lub zdanie równoważnego egzaminu.

---

¹ K. Wojciechowski, *Z historii kształcenia kadr nauczycielskich w Polsce Ludowej* [w:] *Pedagogika na usługach szkoły*, pod red. F. Korniszewskiego, Warszawa 1964, s. 300; R. Grzybowski, *Wyższe szkoły*, s. 28.

² R. Grzybowski, *Wyższe szkoły*, s. 28.

³ Tamże.

⁴ H. Konopka, *Religia w szkołach*, s. 41–42; R. Grzybowski, *Wyższe szkoły*, s. 54.

Natomiast po dwóch latach pracy wymagane było złożenie egzaminu praktycznego. Po trzech latach nieprzerwanej pracy nauczyciel tymczasowy mógł zostać nauczycielem stałym. Wymagane było uzyskanie pozytywnej oceny dotychczasowej pracy oraz posiadanie odpowiednich kwalifikacji⁵.

Warunkiem nauczania w średnich szkołach ogólnokształcących i zakładach kształcenia nauczycieli było złożenie egzaminu państwowego przez osobę posiadającą stopień magistra i 2-letnią praktykę nauczycielską. Częścią składową egzaminu państwowego na nauczyciela szkół średnich był również egzamin praktyczny. Pracę nauczyciela tymczasowego oceniano co rok, a nauczyciela stałego co trzy lata⁶.

Nauczyciele tymczasowo zatrudnieni mogli być z urzędu przeniesieni do innej szkoły, a nauczyciel stały tylko w przypadku, gdy wymagała tego zmiana organizacji szkolnej lub jej dobro⁷. Nauczyciele religii, tak duchowni, jak i osoby świeckie, oprócz kwalifikacji zawodowych musieli posiadać ponadto misję kanoniczną udzielaną przez właściwego biskupa⁸.

W dniu 22 maja 1945 roku minister oświaty wydał zarządzenie, na mocy którego powoływano do życia sześciotygodniowe wstępne kursy pedagogiczne dla absolwentów liceów oraz trzymiesięczne kursy wprowadzające do zawodu nauczycielskiego dla absolwentów gimnazjum⁹. Inne zarządzenie ministra z dnia 22 maja 1945 roku powoływało do życia sześciomiesięczne wstępne kursy pedagogiczne dla kandydatów na nauczycieli szkół powszechnych, na które przyjmowano osoby w wieku 17–25 lat życia z ukończoną szkołą podstawową¹⁰. Wszystkie te działania zaraz po zakończeniu II wojny światowej miały na celu umożliwienie szybkiego zdobycia uprawnień i podjęcia pracy w szkole podstawowej praktycznie

---

⁵ H. Konopka, *Religia w szkołach*, s. 42.

⁶ Tamże, s. 42.

⁷ Tamże.

⁸ Tamże; H. Konopka, *Status zawodowy*, s. 8 i n.

⁹ Dz. Urz. z 1945 roku, nr 1, poz. 13; B. Ratuś, *Licea pedagogiczne*, s. 25–26; Z. Ruta, *Kształcenie nauczycieli na poziomie średnim. Skrócone formy przygotowania zawodowego nauczycieli*, [w:] *Kształcenie nauczycieli w Polsce Ludowej 1945–1975*, Kraków 1983, s. 54–55; T. Pasierbiński, *Kształcenie nauczycieli w dwudziestoleciu 1944–1964*, [w:] *Osiągnięcia i problemy rozwoju oświaty i wychowania w XX-leciu Polski Ludowej*, Warszawa 1966, s. 76–78; R. Grzybowski, *Wyższe szkoły*, s. 29.

¹⁰ Dz. Urz. z 1945 roku, nr 1, poz. 14; B. Ratuś, *Licea pedagogiczne*, s. 26; Z. Ruta, *Kształcenie nauczycieli*, s. 54–55; T. Pasierbiński, *Kształcenie nauczycieli w dwudziestoleciu*, s. 76–78; R. Grzybowski, *Wyższe szkoły*, s. 29.

każdemu, kto ukończył 7 klas¹¹. Jesienią 1945 roku wznowił działalność Instytut Pedagogiczny ZNP, prowadził on tzw. 3-letnie Studium Podstawowe dla nauczycieli urlopowanych z całego kraju¹². Dla stworzenia możliwości kontynuowania studiów rozpoczętych przed wojną Instytut Pedagogiczny ZNP w Warszawie uruchomił tzw. Studium Dokończeniowe¹³.

Formą masowej pracy samokształceniowej były konferencje rejonowe, których prowadzenie Ministerstwo Oświaty przekazało ZNP na mocy decyzji z 9 listopada 1945 roku¹⁴. Ministerstwo wyasygnowało na ich prowadzenie odpowiednie środki finansowe¹⁵. Przekazanie ZNP samokształcenia świadczyło o docenianiu przez Ministerstwo inicjatyw organizacji zawodowej i jej troski o podniesienie poziomu tak kadry nauczycielskiej, jak i całego szkolnictwa¹⁶.

We wrześniu 1945 roku ukazało się zarządzenie Ministra Oświaty dotyczące kształcenia czynnych nauczycieli niekwalifikowanych¹⁷. Na jego mocy utworzona została Centralna Komisja Kształcenia Nauczycieli Niekwalifikowanych przy Wydziale Kształcenia Nauczycieli Ministerstwa Oświaty i Komisje Rejonowe Kształcenia Nauczycieli Niekwalifikowanych przy Zakładach Kształcenia Nauczycieli¹⁸. Powstały one również we Włocławku¹⁹.

Po rozpoczęciu zajęć w niepełnym roku szkolnym 1945 w publicznych szkołach włocławskich uczyło 125 nauczycieli, wśród nich za zgodą Ku-

¹¹ B. Ratuś, *Licea pedagogiczne*, s. 26.

¹² B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa*, s. 425.

¹³ Tamże, s. 425. Studium Dokończeniowe było powołane dla tych pedagogów, którzy byli przed wojną słuchaczami Instytutu Pedagogicznego ZNP, a także Państwowego Instytutu Nauczycielskiego oraz dla tych, którzy w latach okupacji uczestniczyli w różnych formach kształcenia prowadzonych przez koła nauczycielskie w obozach oficerskich i uczestniczyli w tajnych kompletach Instytutu Pedagogicznego.

¹⁴ Konferencje rejonowe dokształcały nauczycieli na podstawie zarządzenia Min. Ośw. z dnia 9 listopada 1945 roku (DzU RP, 1945, nr 7, poz. 295); S. Białas, *Organizacja szkolnictwa*, s. 84; B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa*, s. 424.

¹⁵ Tamże, s. 424; M. Pawlak, *Z dziejów kształcenia*, s. 199.

¹⁶ B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa*, s. 424

¹⁷ AUMK-T, J. Müller, *Kształcenie nauczycieli*, s. 25.

¹⁸ Komisje Rejonowe Kształcenia Nauczycieli zostały zorganizowane na podstawie zarządzenia Min. Ośw. z dnia 14 września 1945 roku (Dz. Urz. Min. Ośw., 1945, nr 5, poz. 207) oraz okólnika Min. Ośw. z 1947 roku, nr 22 (Dz. Urz. Min. Ośw., 1947, nr 8, poz. 193); S. Białas, *Organizacja szkolnictwa*, s. 86.

¹⁹ AUMK-T, J. Müller, Kształcenie nauczycieli, s. 25; S. Michalski, *Pierwszy okres działalności*, [w:] *Związek Nauczycielstwa Polskiego. Zarys dziejów 1905–1985*, pod red. B. Grzesia, Warszawa 1986, s. 228; M. Pawlak, *Z dziejów kształcenia*, s. 199.

ratorium w niepełnym wymiarze godzin zatrudnionych było 38 emerytowanych nauczycieli. Jedynie 5 z ogólnej liczby nauczycieli nie posiadało kwalifikacji²⁰. W porównaniu z całym województwem pomorskim był to wskaźnik wyjątkowo niski, gdzie procent nauczycieli niewykwalifikowanych wynosił 24,5%. Ten stan kadr nie zaspokoił jednak w pełni potrzeb publicznego szkolnictwa powszechnego Włocławka. W związku z tym znaczna liczba nauczycieli pracowała w godzinach nadliczbowych, a ich tydzień zajęć zamykał się często 46 godzinami pracy. Natomiast pod koniec niepełnego roku szkolnego 1944/1945 i na początku nowego roku szkolnego 1945/1946 w 12 włocławskich szkołach podstawowych, bez szkoły prywatnej prowadzonej przez ss. urszulanki, pracowało już 137 nauczycieli, w tym 123 nauczycieli wykwalifikowanych i 14 niewykwalifikowanych²¹. Wojna i eksterminacyjna polityka okupanta zdziesiątkowały szeregi włocławskich nauczycieli. Dla porównania w 1939 roku we Włocławku uczyło 153 wykwalifikowanych nauczycieli szkół powszechnych. Zatem liczba nauczycieli szkół powszechnych w 1945 roku spadła 2,5 krotnie, biorąc pod uwagę fakt, iż na pierwszym zebraniu nauczycieli szkół powszechnych uczestniczyło tylko 60 osób²².

Równoległe z kształceniem nauczycieli szkół podstawowych rozpoczęto akcję dalszego dokształcania nauczycieli w zakresie zdobywania wyższych stopni kwalifikacyjnych. Na podstawie Zarządzenia Ministerstwa Oświaty z dnia 28 sierpnia 1945 roku powołano Wyższe Kursy Nauczycielskie²³. Były to kursy roczne, zwane państwowymi, na które słuchacze otrzymywali urlop bezpłatny, względnie też dwuletnie popołudniowe bez odrywania się od pracy. Kursy dwuletnie organizowane były przez Związek Nauczycielstwa Polskiego. Spora część nauczycieli z włocławskich szkół podjęła naukę na takich kursach, gdy uruchomiono Państwowe Wyż-

²⁰ AUMK-T, R. Litwiniuk, Odbudowa i rozbudowa szkolnictwa podstawowego w województwie pomorskim w latach 1945–1950, praca magisterska napisana pod kierunkiem B. Głębowicza w Instytucie Historii i Archiwistyki UMK W Toruniu, Toruń 1967, s. 143; M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 640.

²¹ AUMK-T, R. Litwiniuk, Odbudowa i rozbudowa, s. 143 i n. Podana liczba nauczycieli obejmuje zatrudnionych w pełnym wymiarze godzin i tych w niepełnym wymiarze godzin.

²² AUMK-T, R. Litwiniuk, Odbudowa i rozbudowa, s. 143; M. Pawlak w swojej pracy *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990* podaje, że w spotkaniu władz z nauczycielami wzięło udział 63 nauczycieli, co stanowiło 41% stanu z 1939 roku (153 nauczycieli).

²³ Zarządzenie Min. Ośw. z dnia 28 sierpnia 1945 roku (Dz. Urz. Min. Ośw., 1945, nr 4, poz. 136).

sze Kursy Nauczycielskie w Toruniu. Uczestniczyli w nich z reguły nauczyciele starsi wiekiem, w tym kierownicy szkół podstawowych.

Dekret o organizacji szkolnictwa w okresie przejściowym z 23 listopada 1945 stworzył możliwość na okres nie dłuższy niż sześć lat powoływania na stanowiska nauczycieli szkół średnich osób nieposiadających kwalifikacji zawodowych do pracy pedagogicznej. Ponadto minister oświaty uznał, że kwalifikacje do nauczania w szkołach średnich posiadają osoby, które: uzyskały stopień magistra, względnie ukończyły inne równorzędne studia wyższe oraz odbyły co najmniej 2-letnią praktykę nauczycielską; uzyskały przed 1 września 1939 roku stopień magistra i zostały dopuszczone do egzaminu państwowego na nauczyciela szkół średnich, ale nie zdały go w okresie wojny i mają co najmniej roczną praktykę nauczycielską²⁴.

Szkoły średnie we Włocławku pod koniec lat czterdziestych z uwagi na wymogi władz oświatowych w stosunku do nauczycieli szkół średnich oraz systematyczne odchodzenie czynnych nauczycieli z zawodu, głównie z powodu niskiego uposażenia przeżywały ogromne trudności kadrowe²⁵.

Od lipca 1946 roku uruchomione zostało 5-letnie Studium Korespondencyjne dla nauczycieli wykwalifikowanych, absolwentów wyższych kursów nauczycielskich przyjmowano zaś na II rok studiów²⁶.

W roku szkolnym 1947/1948 na ogólną liczbę 206 nauczycieli etatowych pracujących w szkołach powszechnych 15 nauczycieli, tj. 7,2% nie posiadało wykształcenia średniego pedagogicznego²⁷. Z reguły wszyscy nauczyciele nieposiadający wykształcenia średniego podjęli naukę w zakresie Liceum Pedagogicznego w Państwowej Komisji Rejonowej dla

²⁴ Dz. Urz. Min. Ośw., 1946, nr 5, poz. 134; R. Grzybowski, *Wyższe szkoły*, s. 57. Minister zezwolił też na zatrudnianie w szkołach średnich w okresie do 29 stycznia 1952 roku osób już w nich pracujących, o ile ukończyły co najmniej 30 lat oraz posiadały świadectwo dojrzałości.

²⁵ Relacja wspomnieniowa M. Słomskiego nauczyciela pracującego w włocławskich szkołach w prezentowanym okresie. R. Grzybowski, *Wyższe szkoły*, s. 58 podaje również, że głównej przyczyną porzucania zawodu przez nauczycieli zarówno szkół podstawowych, jak i średnich, upatruje się w trudnej sytuacji materialnej nauczycielstwa. Pod względem uposażenia nauczyciele zostali usytuowani w grupie niskopłatnych pracowników „nieprodukcyjnych”. W związku z tym poziom płac nauczycielskich był niski, niższy od przeciętnej płacy pracowników zatrudnionych w gospodarce społecznej. W ten sposób poczynawszy od 1945 roku, postępowała deprecjacja pozycji materialnej nauczycieli w stosunku do ogółu zatrudnionych.

²⁶ B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa*, s. 425.

²⁷ M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 257.

Nauczycieli Niewykwalifikowanych. Ukończona tą drogą nauka dawała pełne średnie wykształcenie pedagogiczne, tj. minimum, jakie wymagano w tym czasie od nauczycieli szkół powszechnych²⁸.

W październiku 1949 roku krajowa rada aktywu partyjnego w oświacie określiła miejsce partii w oświacie i szkoleniu ideologicznym. Celem szkolenia ideologicznego nauczycieli były: przebudowa świadomości nauczycieli i przygotowanie ich do realizacji nowych programów, włączenie nauczycieli w proces budownictwa socjalistycznego; zapoznanie ich z podstawami nauk opartych na marksizmie i leninizmie oraz doprowadzenie do znajomości bieżącej problematyki politycznej i kulturalnej z założeń planu 6-letniego.

Powołane uchwałą Prezydium Rządu nr 276 z dnia 18 maja 1954 roku licea pedagogiczne i studia nauczycielskie nie były w stanie podjąć zadań w zakresie dokształcania czynnych pedagogów ze średnim wykształceniem pedagogicznym²⁹. Zadania te podjęły po kilku latach państwowe studia nauczycielskie w postaci trzyletnich zaocznych studiów nauczycielskich³⁰.

Nauczyciele niekwalifikowani we Włocławku dzielili się na 3 grupy: I grupa obejmowała nauczycieli posiadających cenzus licealny, II grupę stanowili nauczyciele posiadający świadectwo ukończenia gimnazjum (tzw. małą maturę), III najliczniejszą grupę stanowili nauczyciele nieposiadający wykształcenia gimnazjalnego. Nauczyciele grupy I mogli zdobyć kwalifikacje do nauczania w szkołach podstawowych po wysłuchaniu wstępnego kursu pedagogicznego, odbyciu rocznej praktyki i kursu wakacyjnego. Zdawali oni egzaminy dojrzałości z zakresu liceum pedagogicznego w charakterze „eksternów”. Grupa nauczycieli z wykształceniem gimnazjalnym, na organizowanych w okresie ferii kursach oraz drogą samokształcenia, przerabiała materiał 3-letniego liceum pedagogicznego. Trzecia grupa nauczycieli z wykształceniem podstawowym w okresie 2 lat, drogą samokształcenia kierowanego przez RKKN, uzyskiwała wykształcenie gimnazjalne, a następnie przerabiała program 3-letniego liceum pedagogicznego zakończonego egzaminem dojrzałości.

²⁸ Tamże.

²⁹ Uchwała Nr 276 Prezydium Rządu z dnia 18 maja 1954 roku (zob. załącznik nr 16) w sprawie ulepszenia systemu kształcenia nauczycieli szkół podstawowych i średnich (Dz. Urz. Min. Ośw., 1955, nr 7, poz. 57; M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 83.

³⁰ B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa Polskiego od korzeni* s. 139.

Nauczyciel polski w różnych okresach historycznych podlegał większym lub mniejszym wpływom sił politycznych uosabiających różne orientacje ideologiczne³¹. Nauczyciele byli doksztalceni pod względem zawodowym i ideologiczno-politycznym w ramach MOZ-ów i ZOZ-ów, które powstały w 1949 roku. Były to szkolenia prowadzone przez ZNP, a problematyka tych szkoleń również przesycona była treściami ideologicznymi i zmierzała do kształtowania postaw „jedynie słusznych”, tzn. zgodnych z oczekiwaniami władzy³². W 1949 roku na wzór radziecki wprowadzono konferencje sierpniowe. Równocześnie zmieniono cele, zadania i organizacyjne funkcjonowanie ZNP³³.

Wszyscy nauczyciele zgłoszeni do komisji brali udział w zorganizowanych dla nich kursach 4-tygodniowych w czasie ferii letnich, 10-dniowych podczas ferii zimowych oraz comiesięcznych konsultacjach. W domu opracowywali samodzielnie przydzielony im na konsultacjach materiał. Właśnie w ten sposób kadra Liceum Pedagogicznego doksztalała 295 nauczycieli. Pierwsze egzaminy odbyły się w marcu 1947 roku. Świadectwa maturalne otrzymały wówczas 34 osoby³⁴. Ostatni tego typu egzamin odbył się we Włocławku w czerwcu 1954 roku.

Kandydaci przyjęci na kursy otrzymywali oprócz bezpłatnej nauki stypendium i miejsce w internacie lub bezpłatne wyżywienie w stołówce. Również w roku szkolnym 1946/1947 prowadzone były 3-miesięczne i 6-miesięczne wstępne kursy pedagogiczne³⁵. W roku szkolnym 1947/1948 wstępne kursy dla kandydatów na nauczycieli bez wykształcenia we Włocławku zostały zniesione, a działały tylko kursy dla osób z wykształceniem gimnazjalnym i to jedynie w pierwszym półroczu oraz licealnym, które istniały do końca 1950/1951 roku.

³¹ A. Smolański, *Przyczynki źródłowe do teorii szkoły. Z myśli organizacyjnej w polskiej pedagogice*, cz. I, Wrocław 1984, s. 25–31; F. Mielczarek, *Ideologiczno-polityczna*, s. 7.

³² F. Mielczarek, *Ideologiczno-polityczna*, s. 31. Szczególną opieką otoczyły rady miejscowe ZOZ i MOZ kursy języka rosyjskiego, które miały być inną formą pracy w korzystaniu z doświadczeń radzieckich.

³³ A. Smolański, *Związek Nauczycielstwa Polskiego na Dolnym Śląsku w latach 1945–1970*, Wrocław 1957, s. 67; F. Mielczarek, *Ideologiczno-polityczna*, s. 31.

³⁴ AUMK-T, J. Müller, *Kształcenie nauczycieli*, s. 47.

³⁵ Kursy pedagogiczne trzymiesięczne organizowane były na podstawie zarządzenia Min. Ośw. (Dz. Urz. Min. Ośw., 1945, nr 1, poz. 13). Natomiast wstępne kursy pedagogiczne na podstawie tegoż samego zarządzenia Min. Ośw. (Dz. Urz. Min. Ośw., 1945, nr 1, poz. 14); S. Białas, *Organizacja szkolnictwa*, s. 82–83.

Pomimo trudnych warunków, nauczyciele z wrocławskiego liceum pedagogicznego w latach 1945–1950 pracowali bez przerwy, przez cały rok kalendarzowy. Liceum, organizowało wówczas dokształcanie czynnych nauczycieli na kursach, a później w Komisji Rejonowej. Zajęcia te odbywały się co drugą niedzielę i w czasie zjazdów wakacyjnych³⁶. Na odpoczynek pozostawały pedagogom wrocławskiego liceum tylko dwie niedziele w miesiącu i kilka dni wakacji. Otrzymanie urlopu było praktycznie w ogóle niemożliwe.

Jak wspomniałam wcześniej, wrocławscy nauczyciele bardzo chętnie dokształcali się na różnego rodzaju kursach i dążyli do ukończenia studiów wyższych, dlatego też duża grupa nauczycieli pracujących w wrocławskich szkołach uzyskała wyższe wykształcenie w ramach Nauczycielskiego Uniwersytetu Radiowo-Telewizyjnego³⁷.

Obciążenie nauczycieli w szkołach podstawowych liczbą uczniów w roku szkolnym 1948/1949 wynosiło 45,6, a w roku szkolnym 1949/1950 – 42,4³⁸. W okresie jednego roku obciążenie nauczycieli uczniami nieznacznie spadło, bo o 3,2.

Najtrudniejszym rokiem dla nauczycieli wrocławskiego liceum pedagogicznego był rok szkolny 1950/1951, kiedy to odbyły się trzy egzaminy dojrzałości. W styczniu 1951 roku zdawała ostatnia klasa semestralna, w czerwcu klasy o normalnym programie, w lipcu nauczyciele kształceni w Komisji Rejonowej i jeden egzamin końcowy w lutym, dla półrocznego kursu wychowawczyń przedszkoli³⁹.

Bierut uważał za obowiązek nauczyciela „uczynić z każdego dziecka i ucznia czynnego współuczestnika w walce o przebudowę świata, bojownika o wyzwolenie ludzkości z kajdan przemocy imperialistycznej, gorącego patriotę, miłującego swój naród”⁴⁰. Odtąd jedyną podstawą filozoficzną i metodologiczną nowej oświaty stał się marksizm-leninizm⁴¹. Dlatego też na początku lat pięćdziesiątych we Wrocławku przeprowadzono akcję dokształcającą nauczycieli z zakresu znajomości podstaw nauk K. Marksa i W. Leni-

³⁶ M. Pawlak, *Z dziejów kształcenia*, s. 199

³⁷ Tenże, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 640–641. Nauczycielski Uniwersytet Radiowo-Telewizyjny (cyt. dalej NURT).

³⁸ AP-T, Inspektorat Szkolny w Toruniu z lat 1945–1950. Referaty dotyczące stanu szkolnictwa powszechnego i przedszkoli w okręgu Szkolnym Pomorskim, sygn. 28.

³⁹ M. Pawlak, *Z dziejów kształcenia*, s. 224.

⁴⁰ *Przemówienie Prezydenta Rzeczypospolitej do młodych nauczycieli*, s. 125.

⁴¹ Od redakcji „Nowa Szkoła”, 1949, nr 5–6, s. 3.

na. Objęto nią ogół nauczycieli czynnie pracujących. Każdy nauczyciel zobowiązany był do złożenia państwowego egzaminu ideologicznego.

W wyniku prowadzonej na szeroką skalę akcji dokształcania nauczycieli w roku szkolnym 1947/1948 we Włocławku pracowało tylko 9% nauczycieli niewykwalifikowanych, czyli 14 osób⁴². Natomiast w samych szkołach podstawowych we Włocławku w roku szkolnym 1946/1947 nauczycieli niewykwalifikowanych było 7,6%; w roku szkolnym 1947/1948 – 7,2%, a w roku szkolnym 1953/1954 już tylko 4,4%. W roku szkolnym 1956/1957 wszyscy nauczyciele szkół podstawowych posiadali pełne kwalifikacje średnie⁴³.

Całością pracy samokształceniowej kierowała i propagowała Główna Komisja Samokształceniowa, a następnie Główna Komisja Konferencji Rejonowych. Nauczyciele dokształcający się mieli prawo do urlopów szkoleniowych oraz uprawnienia do bezpłatnego wyżywienia i zakwaterowania⁴⁴.

Związek Nauczycielstwa Polskiego we Włocławku od początku istnienia w swym programie ujmował sprawy ustroju szkolnego, kształcenia młodego pokolenia, problemy zawodu nauczycielskiego oraz dążył do demokratyzacji oświaty i wychowania. Skupił swą działalność też na kreowaniu nauczycielom dogodnych warunków zdobywania możliwie najwyższych kwalifikacji; koordynowaniu i identyfikowaniu samokształcenia, stwarzaniu wspólnie z administracją szkolną warunków do pracy wychowawczej i dydaktycznej oraz inspirowaniu badań naukowych i upowszechnianiu ich wyników w praktyce szkolnej.

Wobec ubytku kadry nauczycielskiej władze szkolne zatrudniały w szkołach nauczycieli niemających przygotowania pedagogicznego. Byli wśród nich ludzie o różnym poziomie intelektualnym, od 7 klasy szkoły podstawowej do matury. Opierając się na zarządzeniu Ministra Oświaty przy Liceum Pedagogicznym we Włocławku zorganizowano Rejonową Komisję Kształcenia Nauczycieli⁴⁵.

⁴² AP-W, Zestawienie statystyczne dotyczące szkół, uczniów i nauczycieli z miasta i powiatu włocławskiego za lata 1947–1949, sygn. 1102.

⁴³ M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 257–258.

⁴⁴ Relacja wspomnieniowa p. D. Piotrowskiej.

⁴⁵ M. Pawlak, *Z dziejów kształcenia*, s. 199; M. Sławińska, *Monografia Liceum Pedagogicznego we Włocławku*, Włocławek 1966, s. 8 przytacza ona zarządzenie Mir. Ośw. z dnia 14 września 1945.

Celem konferencji rejonowych prowadzonych dla nauczycieli we Włocławku było dążenie do podnoszenia i doskonalenia pracy nauczycielstwa, podtrzymywanie i pogłębianie zainteresowań zagadnieniami ogólnej kultury, nauki, oświaty i wychowania. Ponadto konferencje rejonowe miały przyczynić się do stworzenia koleżeńskej współpracy nauczycieli danego rejonu, ułatwić organizowanie samokształcenia, dzielenie się spostrzeżeniami i zdobyczami w pracy zawodowej i życiu społecznym oraz wyrobienie odpowiedniego poziomu ideowego⁴⁶. Miały one również za zadanie wyznaczanie i egzekwowanie miesięcznych przydziałów materiału nauczania, organizowanie kursów w okresie ferii i wakacji oraz przeprowadzanie egzaminów rocznych⁴⁷.

W szkołach podstawowych Włocławka w roku szkolnym 1952/1953 pracowało 159 nauczycieli, w tym bez kwalifikacji 6, co stanowiło 3,7%⁴⁸.

W roku szkolnym 1953/1954 we Włocławku pracowało już tylko 4,4% nauczycieli niewykwalifikowanych. Problem nauczycieli niewykwalifikowanych został całkowicie rozwiązany w roku szkolnym 1956/1957. Pomimo wielu zajęć i trudności, spora grupa nauczycieli pracujących w włocławskim liceum pedagogicznym uzupełniała własne wykształcenie na studiach zaocznych.

Szczególłą troskę przejawiały władze oświatowe w zakresie dokształcania ideologiczno-politycznego i zawodowego młodych nauczycieli, z pracą których wiązano duże nadzieje⁴⁹.

Konferencje rejonowe według zarządzenia Ministra Oświaty z dnia 7 listopada 1957 roku w sprawie doskonalenia i dokształcania nauczycieli odbywały się 5 razy w roku i składały się z rozważań metodyczno-przedmiotowych związanych z lekcją, odczytu – wykładu i dyskusji oraz części towarzyskiej⁵⁰.

Od 1960 roku konferencje gromadziły także nauczycieli włocławskich szkół ponadpodstawowych, pobudzając ich do refleksji nad metodami

---

⁴⁶ S. Dąbrowski, *Dzieje szkolnictwa*, s. 134–135; M. Sławińska, *Monografia Liceum*, s. 8; M. Pawlak, *Z dziejów kształcenia*, s. 199; tenże, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 644; B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa*, s. 487–494

⁴⁷ AUMK-T, J. Müller, *Kształcenie nauczycieli*, s. 25; S. Michalski, *Pierwszy okres działalności*, s. 229.

⁴⁸ M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 260.

⁴⁹ F. Mielczarek, *Ideologiczno-polityczna*, s. 30.

⁵⁰ B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa*, s. 489.

i treścią własnej pracy, samokontroli, konfrontacji z pracą innych i samokształcenia. W realizacji tematów niezwykle pomocne były wydawnictwa ZNP, a zwłaszcza „Biblioteka Samokształcenia Nauczycieli”⁵¹. Organizatorów konferencji przygotowywano na kursach, seminariach śródrocznych i wakacyjnych.

Rozpoczętą w 1961 roku reformę polskiego systemu oświaty i wychowania w szkolnictwie zawodowym zaczęto realizować od 1 września 1967 roku. Okres ten charakteryzował się nasiloną dążnością do wypracowania i wprowadzenia w życie systemu kształcenia nauczycieli szkół zawodowych⁵².

O podnoszeniu kwalifikacji zawodowych przez pracowników zatrudnionych w gospodarce narodowej w tym i nauczycieli mówiła uchwała Rady Ministrów z dnia 30 listopada 1965 roku⁵³. Nową formą w zakresie doskonalenia kadry w końcu lat sześćdziesiątych były Studia Wiedzy Pedagogicznej dla nauczycieli i działaczy o wyraźnych ukierunkowaniach pedagogicznych, które przy zaniku odczytów pedagogicznych pozwalały pedagogom pogłębić wiedzę i dzielić się swymi doświadczeniami.

Niedobór kadr w pierwszym okresie po zakończeniu II wojny światowej zaspokajali w szkolnictwie wrocławskim przeważnie absolwenci kursów prowadzonych przez komisje rejonowe oraz pierwsi absolwenci Liceum Pedagogicznego we Wrocławku. W późniejszym okresie potrzeby kadrowe zaspokajali absolwenci Studium Nauczycielskiego, zarówno dla szkół podstawowych, jak i zawodowych. Jednakże poważna liczba absolwentów nie zdołała poprawić radykalnie sytuacji. Powód był jeden – w minionym okresie część młodych nauczycieli nie podejmowała pracy w zawodzie, bądź po krótkim czasie zawód ten porzucała. W takiej sytuacji powstawała nadal konieczność zatrudniania osób niewykwalifikowanych, często niemających przygotowania pedagogicznego do pracy w szkole. Nauczyciele ci stopniowo w toku pracy zdobywali kwalifikacje odpowiednie do swej pracy w trybie uproszczonym. Według szacunkowych obliczeń, w latach 1945-1965 w ten sposób weszło do zawodu nauczycielskiego około 50 nauczycieli we Wrocławku.

---

⁵¹ Tamże, s. 491.

⁵² Z. Wiatrowski, *Nauczyciel szkoły*, s. 59.

⁵³ Uchwała nr 306 Rady Ministrów z dnia 30 listopada 1965 roku w sprawie podnoszenia kwalifikacji pracowników zatrudnionych w gospodarce narodowej (MP 1965, nr 1, poz. 2); M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 316–320.

Przez cały okres powojennej działalności w zakładzie im. ks. J. Długosza zatrudnionych było w szkole podstawowej 36 nauczycieli, a w gimnazjum i liceum 41⁵⁴.

Stanisław Dąbrowski, nauczyciel przedmiotów pedagogicznych w wrocławskim liceum pedagogicznym następująco oceniał wykształcenie swoich kolegów w 1964 roku: „24% ukończyło studia wyższe ze stopniem magisterskim a 48% bez stopnia magisterskiego. Głównie byli to przedwojenni nauczyciele szkół podstawowych, którzy w trybie zaocznym ukończyli studia na Wyższych Kursach Nauczycielskich, Instytutach Nauczycielskich i Wolnej Wszechnicy, 28% ukończyło tylko szkoły średnie i oni mieli najwięcej kłopotów w pracy. W studium nauczycielskim wszyscy nauczyciele mieli ukończone studia wyższe lub SN (dla nauczycieli zawodu) i kilkuletnią praktykę nauczycielską”⁵⁵.

W czterech ZSZ stacjonarnych i dwu dla pracujących w 1966/1967 zatrudnionych było 141 nauczycieli etatowych, 23 z nich miało studia wyższe, 51 półwyższe, a 67 średnie. Największą liczbę stanowili nauczyciele posiadający tylko wykształcenie średnie. Najmniej pracowało nauczycieli z wykształceniem wyższym. Można więc powiedzieć, że w roku szkolnym 1966/1967 kadra pracująca w szkołach zawodowych nie była dostatecznie wykształcona, a poziom jej przygotowania zawodowego był niski.

W 1972 roku działalność pedagogiczna ZNP (głównie konferencje rejonowe) uległa ograniczeniu, gdyż Ministerstwo Oświaty i Wychowania nie godziło się na jej odbywanie w czasie pracy. Związek powrócił do masowej formy samokształcenia na konferencjach teoretyczno-pedagogicznych, opierających się na wspólnych wytycznych ministerstwa i ZNP⁵⁶. Uchwalona w roku 1972 przez Sejm Karta Praw i Obowiązków Nauczyciela ustaliła, że na stanowisko nauczyciela może być powołana osoba, która ukończyła studia wyższe. Według art. 79 tej karty można było na stałe mianować nauczyciela, jeśli miał co najmniej 2 lata nieprzerwanej

---

⁵⁴ AD-W, ALJDŁ, 1-5, 9 i teczka nr 19 z listami płac w latach 1945-1948; *Szkola im. ks. J. Długosza*, s. 245. W pierwszym roku szkolnym 1945/1946 pracowało w Gimnazjum i Liceum im. J. Długosza grono pedagogiczne liczące 18 nauczycieli. Było ono dość znaczne w porównaniu do innych wrocławskich szkół prowadzących działalność dydaktyczną w ówczesnym okresie; M. Pawlak, A. Mietz, M. Szczotkowska-Topić, *Gimnazjum i Liceum*, s. 123 i 125.

⁵⁵ M. Pawlak, *Z dziejów kształcenia*, s. 227.

⁵⁶ B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa Polskiego od korzeni*, s. 143.

pracy pedagogicznej i otrzymał dobrą ocenę z pracy, a także posiadał odpowiednie kwalifikacje do zajmowanego stanowiska⁵⁷.

Nauczyciele czynni zawodowo, a nieposiadający wykształcenia wyższego, mieli obowiązek dokończenia się i uzyskania tytułu magistra. Mężczyźni w wieku do 40 lat, a kobiety do 36 na studia kierowani byli bez egzaminów wstępnych przez Kuratoria Oświaty i Wychowania. Jako pomoc dla nauczycieli kształcących się zostały też zorganizowane wykłady w tzw. Nauczycielskim Uniwersytecie Radiowo-Telewizyjnym.

Perspektywa obowiązkowej szkoły średniej wymagała od ogółu nauczycieli uzyskania wyższych kwalifikacji. Na wspólnym posiedzeniu kolegium Ministerstwa podjęto więc w Krakowie w dniu 15 października 1973 roku uchwałę dwóch resortów – Ministerstwa Oświaty i Wychowania oraz Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki o wiążącym wymogu kształcenia i doskonalenia nauczycieli na poziomie wyższym.

Wykształcenie nauczycieli pracujących w wrocławskich szkołach podstawowych w latach 1945–1970, przedstawia tabela 7⁵⁸.

Jak wynika z danych przedstawionych w tabeli, stopień przygotowania zawodowego z roku na rok ulegała znacznej poprawie. W roku 1955 nie było w szkołach podstawowych Wrocławka jeszcze nauczycieli z wyższym wykształceniem, a w roku 1970 pracowało ich już 49 i liczba ta systematycznie rosła. W latach 1955 i 1960 najwięcej było nauczycieli z wykształceniem średnim pedagogicznym, a już w 1965 przeważali nauczyciele z ukończonym Studium Nauczycielskim lub posiadający wykształcenie równorzędne. Podniesienie poziomu przygotowania zawodowego nauczycieli związane było z istniejącym we Wrocławku Liceum Pedagogicznym, a następnie Studium Nauczycielskim.

Liczbę nauczycieli pracujących w wrocławskich szkołach podstawowych z kwalifikacjami, jakie posiadali w roku szkolnym 1973/1974, ilustruje tabela 8.

⁵⁷ Ustawa z dnia 27 kwietnia 1972 roku. Karta praw i obowiązków nauczyciela (DzU PRL 1972, nr 16, poz. 114); M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 343–394.

⁵⁸ W informacjach dotyczących wykształcenia nauczycieli oraz zachodzących zmian w jego poziomie wśród nauczycieli szkół podstawowych we Wrocławku, na przestrzeni omawianego okresu w odstępach czasowych pięcioletnich, z powodu braku danych nie uwzględniono roku 1975.

Tab. 7. Wykształcenie nauczycieli szkół podstawowych we Włocławku w latach 1945–1970

Lata	Ogółem	Liczba nauczycieli z wykształceniem		
		średnie pedagogiczne	SN i równorzędne	wyższe
1945	88	82	6	–
1950	102	91	11	–
1955	135	116	19	–
1960	287	212	54	21
1965	306	141	146	17
1970	364	80	235	49

Źródło: M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 271. Podana liczba nauczycieli obejmuje tylko zatrudnionych w włocławskich szkołach podstawowych na pełnym wymiarze godzin.

Tab. 8. Liczba nauczycieli pracujących w włocławskich szkołach podstawowych w roku szkolnym 1973/1974

Numer szkoły	Ogółem nauczycieli	Wykształcenie wyższe	Studium Nauczycielskie	Liceum lub inne średnie
Nr 1	27	1	7	19
Nr 2	22	-	14	8
Nr 3	46	3	35	8
Nr 4	30	-	19	11
Nr 5	28	2	17	9
Nr 6	31	-	26	5
Nr 7	28	1	24	3
Nr 8	21	-	20	1
Nr 9	29	1	20	8
Nr 10	32	1	25	6
Nr 11	24	1	22	1
Nr 13 (szkoła specjalna)	34	8	19	7
NR 14	33	1	26	6
Nr 15	30	-	26	4
Nr 18	34	2	27	5
Szkoła podstawowa dla pracujących	13	1	9	3
Ogółem	462	22	336	104

Źródło: AP-W, Organizacja pracy w szkole podstawowej we Włocławku w latach 1973/1974, sygn. 939.

Jak widać z danych zawartych w powyższym zestawieniu, przeważającą liczbę stanowili nauczyciele posiadający wykształcenie na poziomie SN, bo aż 336 osób na 462 zatrudnionych. Najmniej pracowało nauczycieli posiadających wykształcenie wyższe, były to zaledwie 22 osoby.

W 1975 roku w szkolnictwie podstawowym we Włocławku pracowało razem 470 nauczycieli, w tym 419 kobiet, które stanowiły aż 89,1% zatrudnionych nauczycieli, a tylko 51 mężczyzn, stanowiących 10,9% kadry nauczycielskiej⁵⁹.

Tab. 9. Wykształcenie nauczycieli szkół podstawowych Włocławka w roku szkolnym 1974/1975

Wykształcenie	Mężczyźni	Kobiety	Razem
Średnie pedagog.	1	78	79
SN	40	306	346
WSN	8	22	30
Magisterskie	2	13	15
Razem	51	419	470

Źródło: AP- W, Dane z Kuratorium Szkolnego we Włocławku za rok 1975, sygn. 940.

Z powyższego zestawienia widać, że w 1975 roku najwięcej nauczycieli – bo aż 346 – pracowało w szkołach podstawowych Włocławka i to zarówno mężczyzn, jak i kobiet. Posiadali oni ukończone Studium Nauczycielskie. Natomiast wykształceniem średnim pedagogicznym legitymowało się 79 osób, a tylko 15 osób miało wykształcenie wyższe magisterskie. Wykształcenie nauczycieli szkół podstawowych w 1975 roku było niskie, dlatego też wykształcenie wyższe pełne uzupełniało w tym okresie na różnych uczelniach w kraju 55 nauczycieli włocławskich szkół podstawowych. Porównując poziom wykształcenia nauczycieli w roku szkolnym 1973/1974 i 1974/1975, możemy powiedzieć, że poziom wykształcenia nieznacznie podniósł się. Zmniejszyła się natomiast liczba nauczycieli posiadających tylko przygotowanie na poziomie licealnym, z 104 do 79, a podniosła się liczba nauczycieli z ukończonym Studium Nauczycielskim.

⁵⁹ AP-W, Dane z Kuratorium Szkolnego we Włocławku za 1975 rok, sygn. 940.

W roku szkolnym 1972/1973 w szkole podstawowej nr 2 we Włocławku pracowało 21 nauczycieli pełnozatrudnionych i jeden emeryt, 17 miało ukończone SN i 4 – Liceum Pedagogiczne⁶⁰.

W roku szkolnym 1973/1974 w 14 szkołach podstawowych dla dzieci uczyło łącznie 449 nauczycieli, w tym z wykształceniem wyższym 21, z SN 327, a ze średnim pedagogicznym 101⁶¹.

Oddzielnym problemem pozostaje problem nauczycieli szkół specjalnych. Warunkiem pracy w szkole specjalnej we Włocławku było ukończenie Studium Pedagogiki Specjalnej w Warszawie. W roku szkolnym 1966/1967 w szkole specjalnej we Włocławku pracowało 18 nauczycieli po tym studium, jeden po studiach wyższych, jeden posiadał ukończone zaledwie liceum pedagogiczne. Dwóch nauczycieli studiowało zaocznie pedagogikę na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie⁶².

Uchwała Sejmu z 13 października 1973 roku o 10-letniej powszechnej szkole średniej spowodowała rozpoczęcie przygotowania nauczycieli w całej Polsce do wdrażania reformy szkolnej. We Włocławku również przeszkolono wszystkich nauczycieli nauczania początkowego, dokonano oceny potrzeb w zakresie kadry nauczycielskiej i ustalono program ich zaspokajania.

W roku szkolnym 1945/1946 Rada Pedagogiczna Liceum Ziemi Kujawskiej (LZK) liczyła 35 nauczycieli, przy liczbie 26 oddziałów i 818 uczniów, natomiast w roku szkolnym 1949/1950 liczba nauczycieli wynosiła 37, przy liczbie oddziałów 25 i liczbie uczniów 746. W roku szkolnym 1957/1958 liczba nauczycieli pełnozatrudnionych wzrosła do 43 przy 25 oddziałach i 662 uczniach⁶³. Po zestawieniu danych widać, iż mimo mniejszej liczby uczniów i oddziałów, liczba nauczycieli się zwiększyła, a więc opieka dydaktyczna nad uczniami ulegała poprawie. Można więc powiedzieć, że podniósł się również poziom nauczania oraz wzrosły wyniki nauczania osiągane przez uczniów, a tym samym uległa zmniejszeniu liczba uczniów niepromowanych do klas następnych.

---

⁶⁰ AP-W, Sprawozdanie z wizytacji w szkole podstawowej nr 2 w roku szkolnym 1972/1973, sygn. 1361, s. 30.

⁶¹ AP-W, Organizacja pracy w szkole podstawowej we Włocławku w latach 1973/1974, sygn. 939.

⁶² Kronika Szkoły Specjalnej znajdująca się w Szkole Specjalnej we Włocławku.

⁶³ *Księga Pamiątkowa Gimnazjum*, s. 42.

W roku szkolnym 1961/1962 w LZK we Włocławku pracowało tylko 31 nauczycieli w 20 oddziałach, przy liczbie aż 706 uczniów. W LZK w roku szkolnym 1966/1967 pracowało 21 nauczycieli, w tym 16 posiadało wykształcenie wyższe, a 5 kończyło studia wyższe⁶⁴. W roku szkolnym 1968/1969 w LZK pracowało 26 pełnozatrudnionych nauczycieli, w 16 oddziałach przy liczbie uczniów 604⁶⁵.

W roku szkolnym 1966/1967 roku w Liceum im. M. Kopernika pracowało 13 nauczycieli etatowych i 6 dochodzących. Czterech z nich ukończyło studia nauczycielskie, reszta natomiast posiadała wyższe wykształcenie. Łącznie w liceach ogólnokształcących we Włocławku w roku szkolnym 1966/1967 pracowało 55 nauczycieli etatowych, w tym 33 kobiety i 22 mężczyzn.

Kadra pracowników pedagogicznych Zespołu Szkół Technicznych we Włocławku w roku 1970 wynosiła 47 osób. Spośród nich tylko 1 osoba miała ukończone studia wyższe, 25 Studium Nauczycielskie, 6 Technikum Przemysłowo-Pedagogiczne (TPP) i 15 inne średnie szkoły techniczne. W TPP i ZSZ było zatrudnionych 18 nauczycieli przedmiotów teoretycznych, w tym 8 miało wyższe studia magisterskie, 2 wyższe studia i 8 Studium Nauczycielskie⁶⁶.

W Zasadniczej Szkole Handlowej uczyli z reguły nauczyciele Technikum Ekonomicznego. W roku szkolnym 1966/1967 szkoła zatrudniała też 8 własnych nauczycieli etatowych, z czego pięciu legitymowało się wykształceniem wyższym, dwoje ukończyło SN, a jeden szkołę średnią⁶⁷. W 1951 roku w ZSZ nr 1 pracowało 28 nauczycieli, w tym na etacie 19, a 9 to nauczyciele TPP lub innych zakładów pracujący dodatkowo. Czterech z nich miało studia wyższe, 12 SN i 12 średnie wykształcenie techniczne. W Zasadniczej Szkole Zawodowej Młodzieżowej dla Pracujących w roku szkolnym 1966/1967 pracowało 9 etatowych nauczycieli⁶⁸. W tym roku w Technikum Ekonomicznym zatrudnionych było 21 nauczycieli, w tym z wyższym wykształceniem 17, po SN 3 i 1 ze średnim. W Szko-

⁶⁴ S. Dąbrowski, *Dzieje szkolnictwa*, s.136.

⁶⁵ Tamże, s. 42; M. Pawlak, *Jubileusz 75-lecia liceum im. Ziemi Kujawskiej we Włocławku*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, 1979, nr 1, s. 91–100.

⁶⁶ W. Domanowska-Słomczewska, *Obchody 50-lecia Szkół Technicznych*, s. 275.

⁶⁷ S. Dąbrowski, *Dzieje szkolnictwa*, s. 140.

⁶⁸ Tamże, s. 138–141.

le Ekonomicznej i Handlowej w roku 1945 podjęło pracę 7 pracowników pedagogicznych, a w 1969 liczba ta wzrosła do 30⁶⁹. Wzrastająca liczba nauczycieli świadczyła o rozwoju Szkoły Ekonomicznej i systematycznym wzroście liczby młodzieży we Włocławku. Wzrosło również zapotrzebowanie miasta na średnią kadre ekonomiczną oraz pracowników dla rozwijającej się sieci handlowej w mieście i okolicach.

W Technikum Mechanicznym w 1965 roku pracowało 22 pedagogów. Posiadali oni zazwyczaj wyższe wykształcenie, tylko 2 miało ukończony SN.

Przestawienie kierunku nauczania w Technikum Przemysłu Papierniczego na chemiczny spowodowało znaczne trudności na odcinku kadr. Szkoła jednak miała 16 nauczycieli z wyższym wykształceniem, 4 z SN i 5 z ukończonym zakładem średnim, brakowało jej jednak specjalistów w dziedzinie chemii.

W włocławskich szkołach zawodowych częściej niż w szkołach ogólnokształcących pracowali nauczyciele słabsi, gorzej przygotowani, z niższym wykształceniem⁷⁰. W Zasadniczej Szkole Zawodowej dla Pracujących nr 1 we Włocławku w roku szkolnym 1961/1962 pracowało 38 nauczycieli, w tym 6 nauczycieli zawodu nie miało pełnych kwalifikacji do nauczania w ZSZ. Wszyscy oni musieli zdać egzamin z przedmiotów pedagogicznych. Na dzień 30 czerwca 1962 roku wyższe wykształcenie posiadało 6 nauczycieli, półwyższe 3, a średnie wykształcenie aż 29 osób⁷¹.

Personel Zasadniczej Szkoły Zawodowej dla Pracujących nr 2 w roku szkolnym 1965/1966 składał się z 21 osób (nauczycieli 19), w tym 8 nauczycieli etatowych, 2 po wyższych studiach i 6 po SN. Na umowę pracowało 3 nauczycieli emerytów, w tym 1 po studiach wyższych i 2 po SN; 8 nauczycieli dochodziło z zakładów pracy (zatrudniani byli w zależności

---

⁶⁹ Księga Pamiątkowa Zjazdów Absolwentów Szkoły Ekonomicznej przechowywana w Zespole Szkół Ekonomicznych.

⁷⁰ M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 654.

⁷¹ AP-W, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej we Włocławku. Wydział Oświaty. Liceum Ogólnokształcące dla Pracujących w 1964–1968, sygn. 1604.

od nauczanej w danym roku szkolnym specjalności), 3 posiadało wyższe wykształcenie, a 5 miało ukończone różnego rodzaju technika⁷².

W liceum ogólnokształcącym dla pracujących we Włocławku w roku szkolnym 1964/1965 pracowało 7 nauczycieli etatowych i 15 w niepełnym wymiarze godzin. Kwalifikacje wyższe posiadało 19 nauczycieli, a 3 SN⁷³. W następnym roku szkolnym wszyscy nauczyciele, a ich liczba wzrosła do 25, posiadali wyższe wykształcenie z wyjątkiem nauczycielki języka rosyjskiego, która ukończyła WKN⁷⁴.

Zgodnie z ideą zawartą w raporcie E. Faure „Uczyć się aby być”, nauczyciel musiał przygotować uczniów do kształcenia ustawicznego, twórczego, zapewnić wszechstronny rozwój osobowości młodego pokolenia. Kształcić tak, aby wiedza szkolna była dobrym zaczynem do korzystania z wiedzy nieszkolnej, która oddziałuje na jednostkę ludzką przez całe życie. Ma przekazywać wskazówki pozwalające młodzieży uczyć się jak żyć, uczyć się jak się uczyć – aby przez całe życie móc przyswajać nową wiedzę, uczyć się myśleć swobodnie i krytycznie⁷⁵.

Z powodu braku kadry nauczycielskiej w pierwszych latach powojennych wiele wysiłku włożono w przygotowanie kadr nauczycielskich, pracujących w włocławskich szkołach. Stworzono system doskonalenia zawodowego nauczycieli. Tworzyły go centralny organ wojewódzki i powiatowe ośrodki doskonalenia kadr oświatowych, które na szerszą skalę wspólnie ze ZNP organizowały i prowadziły różnego rodzaju kursy dla nauczycieli na terenie Włocławka.

Jak wynika z przytoczonych powyżej danych, najlepiej przygotowaną kadrę pedagogiczną ze szkół ponadpodstawowych miały licea ogólnokształcące dla młodzieży. Nauczyciele pracujący w szkołach zawodowych wszystkich typów dla młodzieży, mieli lepsze wykształcenie niż nauczy-

⁷² AP-W, Zasadnicza Szkoła Zawodowa dla Pracujących nr 2 w roku szkolnym 1964–1970, sygn. 1610.

⁷³ AP-W, Prezydium Powiatowej Rady narodowej we Włocławku. Wydział Oświaty. Liceum Ogólnokształcące dla Pracujących w 1964–1968, sygn. 1604.

⁷⁴ Tamże.

⁷⁵ E. Faure, Raport UNESCO „Uczyć się aby być” (Apprendre à être), 1975, s. 159; A. Mońka-Stanikowa, *Oświata i wychowanie w toku przemian*, Warszawa 1979, s. 239–254, 425–453; H. Cudak, *Kulturowo-społeczne uwarunkowania edukacji*, „Kultura i Edukacja” 1996, nr 2, s. 33; B. Ratuś, *Ruch młodzieżowy w Polsce Ludowej. Zagadnienia teoretyczne*, Warszawa 198, s. 138; I. Górńska, *Nauczyciel wobec problemów reformowanej szkoły*, Zeszyty Naukowe WSHE, t. VIII, Nauki Pedagogiczne, Włocławek 2000, s. 96.

ciele uczyć w szkołach dla pracujących. Najgorzej przygotowani byli nauczyciele pracujący w zasadniczych szkołach zawodowych dla pracujących.

2. Zatrudnianie nauczycieli, kontrola ich pracy, awansowanie i zwalnianie

Druga wojna światowa pochłonęła wiele ofiar, a wśród nich tysiące nauczycieli. Spośród ocalałych nie wszyscy wrócili do pracy w szkole, a ci, którzy pozostali w szkolnictwie, z niechęcią odnosili się do nowej administracji, tym bardziej że działał jeszcze w podziemiu Departament Oświaty i Kultury Delegatury Rządu na Kraj. Ponadto ogół społeczeństwa niechętnie podchodził do wszelkich poczynań nowych władz⁷⁶.

W każdej dziedzinie pracy ludzkiej zachodzi proces oceny i samooceny działalności i jej wyników. Umożliwia to orientację, czy działanie odbywa się prawidłowo, czy też ma się do czynienia z błędami i usterkami, które trzeba usunąć, by korzyść społeczna określonego działania była jak najlepsza. Z takiego stanowiska oceniamy ludzi i wyniki ich pracy. Nie jest to proste, wiadomo bowiem, że praca i wysiłki jednostki są uzależnione od wielu przyczyn i wzajemnych powiązań. Do tego trzeba dodać, że nie wszystko w pracy dydaktyczno-wychowawczej jest dostępne wymiernie dla opinii i oceny. Dlatego też zagadnienie kontrolowania pracy nauczyciela należy do niełatwych, a równocześnie ważnych elementów kierownictwa. Trafna bowiem ocena umożliwia właściwe wykorzystanie kadr, stworzenie bodźców dla ludzi pracujących, wykrywanie niedociągnięć, usuwanie w porę błędów i usterek w pracy, otrzymywanie i przekazywanie odpowiednich informacji oraz podejmowanie słusznych decyzji⁷⁷. Droga do poprawnej oceny kontrolowanego nauczyciela musi przebiegać w dwóch kierunkach: zbierania materiału do oceny przebiegu pracy (procesu nauczania, wychowania, organizacji itp.) i jej wyników oraz do oceny ludzi.

⁷⁶ S. Mauersberg, *Rozwój oświaty w Polsce Ludowej*, [w:] *Historia wychowania wieku XX*, t. II, pod red. J. Miąso, Warszawa 1984, s. 381–382; W. Ozga, *Organizacja szkolnictwa*, s. 163–164; J. Jakubowski, *Polityka oświatowa Polskiej Partii Robotniczej 1944–1947*, Warszawa 1975, s. 40.

⁷⁷ T. Pasierbiński, *Problemy kierowania*, s. 97.

Wizytacja pracy nauczyciela była częścią składową pracy szkoły i elementem sprawdzenia stanu i możliwości realizacji polityki oświatowej państwa. W jej realizacji występowały wszystkie czynniki, które były częścią składową założeń socjalistycznego państwa. Z założeń tych wynikało, że nauczyciele i inspektorzy szkolni nie stanowią dwu przeciwstawnych stron ustosunkowanych do siebie antagonistycznie, ale tworzą jeden krąg pedagogów związanych ideą walki o jak najlepszą realizację zadań, wytyczonych polityką oświatową państwa. Wizytacja szkoły stała się głównym środkiem umożliwiającym obranie jak najwłaściwszej drogi rozwiązywania problemów wychowawczo-dydaktycznych, organizacyjnych i polityczno-społecznych szkoły i szkolnictwa. Wizytacja jako część składowa nadzoru i kontroli ze strony państwa miała na celu badanie, jaki jest stan realizacji polityki oświatowej.

Realizację programów nauczania oraz skuteczność oddziaływania wychowawczego szkoły oceniano podczas wizytacji. Z reguły by one bardzo podobne do siebie. Zarzucały formalizm w przekazywaniu treści programowych oraz braki w wychowaniu według ideologii marksistowskiej, równocześnie stwierdzały rzetelność w przekazywaniu wiedzy i efektywności pracy całej szkoły.

Wraz z procesem „przetwarzania” tradycyjnych programów Ministerstwo Oświaty w 1949 roku zachęcało wprost do łamania prawa, a także nadzorowało „weryfikację stanu nauczycielskiego”⁷⁸. Pomocne okazały się w tym względzie zarówno ankiety z 1947 roku, „donosy” wizytatorów szkolnych, jak i relacje informatorów z terenowych UBP⁷⁹.

Aby właściwie ocenić skutecznie pracy wychowawczej prowadzonej przez nauczycieli na terenie szkoły, wizytator w sposób szczególny miał za zadanie zwrócić uwagę na stosunek nauczycieli do młodzieży oraz starał się poznać bezpośredni wpływ, jaki dyrektor i nauczyciele wywierają na uczniów poprzez własną osobowość. W związku z tym wizytator szkol-

---

⁷⁸ J. Żaryn, *Kościół a władza*, s. 205. J. Żaryn na s. 235, w swojej pracy podając źródło protokołu z konferencji kuratorów Okręgów Szkolnych, 18–20 września 1948 roku, przechowywany w AAN, Min. Ośw., sygn. 46, k. 11, pisze, że dyrektor gabinetu ministra J. Barbag na jesiennej odprawie kuratorów w 1948 roku nawoływał wprost, w imię zadań rewolucji, do stosowania wszelkich metod w celu laicyzacji szkół.

⁷⁹ J. Żaryn, *Kościół a władza*, s. 205. O efektach rugowania nauczycieli i dyrektorów (kierowników) ze szkół informowali Ministerstwo Oświaty kuratorzy w ciągu kolejnych lat.

ny w latach pięćdziesiątych dążył do poznania tych wszystkich objawów życia szkolnego, które świadczą o skuteczności pracy wychowawczej szkoły⁸⁰.

Od początku lat pięćdziesiątych zaznaczył się dopływ dość licznej grupy absolwentów 4-letnich liceów pedagogicznych. Podejmowali oni pracę na zasadzie tzw. nakazu pracy, który zobowiązał ich do przynajmniej 3-letniej służby nauczycielskiej w miejscu wskazanym przez władzę szkolną⁸¹.

Siostry Wspólnej Pracy w włocławskich szkołach uczyły religii z przerwami od 1945 do 1952 roku i po raz drugi od 1956–1958. Siostry prowadziły katechezę w 18 włocławskich parafiach z liczbą dzieci 249 500⁸². Z dniem 1 września 1958 roku siostry otrzymały pismo z Inspektoratu Oświaty, że nie mogą podjąć pracy na stanowisku nauczyciela nauki religii, ponieważ należą do zgromadzenia zakonnego, a zatrudnianie sióstr w szkołach jest sprzeczne z Konstytucją Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej⁸³.

Sejm 27 kwietnia 1956 roku uchwalił ustawę o prawach i obowiązkach nauczyciela zwaną popularnie pragmatyką nauczycielską. Ustawa ta wprowadziła wiele korzystnych zmian w statusie prawno-służbowym pedagogów i zobowiązała ogniwa administracji szkolnej do działania w porozumieniu ze Związkiem Nauczycielstwa Polskiego we wszystkich sprawach nauczycielskich. Postanowienia ustawy skończyły definitywnie z praktyką licznych przeniesień, które występowały w latach czterdziestych i pierwszej połowie lat pięćdziesiątych⁸⁴. Decyzje władz szkolnych dotyczące nauczyciela uzależnione zostały od zgody organizacji związkowej i samego nauczyciela. Ustawa wprowadziła tytuł honorowy: Zasłużony Nauczyciel Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, nadawany przez Radę Państwa i odznaczenie resortowe: Medal Komisji Edukacji Narodowej, nadawany przez ministra oświaty⁸⁵.

⁸⁰ S. Białas, *Organizacja szkolnictwa*, s. 29.

⁸¹ B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa Polskiego od korzeni*, s. 119.

⁸² W. Bursiewicz, *Zgromadzenie Sióstr nazaretanek*, s. 27.

⁸³ AZSWP-W, Korespondencja z władzami świeckimi. Pismo z dnia 1 września 1958, sygn. II, 2.

⁸⁴ Tamże, s. 122.

⁸⁵ B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa Polskiego*, s. 465, 552, tenże, *Związek Nauczycielstwa Polskiego od korzeni*, s. 144. Do momentu uchwalenia ustawy szereg spraw zawodu nauczycielskiego regulowane były przepisami niższego rzędu: jak; rozporządzenia, zarządzenia, okólniki, wytyczne. Ustawa z 27 kwietnia 1956 roku poprzez mianowanie nauczycieli wpro-

Na Zjeździe Oświatowym w 1957 roku sformalizowano stosunek między pracą inspektora wizytującego zajęcia lekcyjne a nauczycielem, który je prowadził. Wyglądał on w sposób następujący. Nauczyciel miał być realizatorem polityki oświatowej państwa działaczem społeczno-politycznym. Taką samą funkcję spełniał inspektor oświaty. Różniły się one tylko zakresem odpowiedzialności⁸⁶. Wizytacja miała spełniać dwie funkcje: pomocy i kontroli. Uważano, że wizytacja jest bodźcem do jeszcze wydajniejszej pracy. Wizytacja w omawianym okresie była uważana za pożądaną i celową, gdyż stanowiła ocenę pracy całej szkoły. Wizytacje szkół, a w wyniku ich ocena pracy nauczyciela, stanowiły ogniwo w systemie zarządzania szkolnictwem. Wizytacja to nie tylko kontrola i pomoc, ale też inspiracja w zakresie postępu pedagogicznego.

W szkołach na terenie całego kraju w tym i Włocławka stopniowo zaczęto odchodzić od wizytacji niezapowiedzianych. Jako wyraz określonego systemu związanego z zasadą współdziałania i współkierowania zaczęły dominować wizytacje zapowiedziane⁸⁷. Każda wizytacja, bez względu na styl i rodzaj, uważana była za pożyteczną, gdyż dostarczała informacji o stanie i potrzebach szkół, przyczyniała się do ulepszania metod i stylu pracy oraz dostarczała materiału o aktualnych problemach ze wszystkich dziedzin realizacji polityki oświatowej. Dodatkowo utrzymywała ona szkoły w stanie gotowości do pracy, profilaktycznie oddziaływała na zmniejszenie się ilości błędów i omyłek oraz chroniła przed rutyną. Stanowiła również istotną pomoc dla kierowników i nauczycieli i dodatnio wpływała na doksztalcenie się nauczycieli. Ponadto wizytacja mobilizowała całą kadrę pedagogiczną do zespołowego rozwiązania zagadnień kierownictwa i organizacji szkoły.

Wpływała też na podniesienie autorytetu szkoły w środowisku, zwiększała zainteresowanie rad narodowych i organizacji społecznych zagadnieniami szkoły, wychowania i pomocy materialnej. Umożliwiała również włączenie się coraz większej liczby nauczycieli i kierowników do poszukiwań w zakresie postępu pedagogicznego.

---

wadziła stabilizację w zawodzie, kończąc z często stosowanym przez administrację szkolną swobodnym i samowolnym przenoszeniem, a nawet zwalnianiem nauczycieli.

⁸⁶ T. Pasierbiński, *Wizytacja szkoły*, Warszawa 1966, s. 31.

⁸⁷ Tamże, s. 61.

Zobowiązany do kontrolowania pracy nauczycieli w wrocławskich szkołach wszystkich szczebli był dyrektor szkoły, przez tzw. hospitacje lekcji. Hospitacja zajęć należała w tamtym okresie do podstawowych zadań kierownika szkoły. Jego obowiązki dotyczące hospitowania zajęć zostały określone w Instrukcji w sprawie pracy hospitacyjnej⁸⁸. Informacje o pracy nauczyciela były przekazywane do najbliższych władz oświatowych – inspektoratu szkolnego we Wrocławku, a następnie przekazywane do kuratorium w Bydgoszczy, które z kolei przesyłało je do Ministerstwa Oświaty i organów PZPR. Realizowany przez nauczyciela program zajęć był tam oceniany nie tylko pod względem dydaktycznym, ale i ideologicznym. Główne więc zadanie kierownika szkoły w dziedzinie hospitacji polegało na sprawdzaniu i kontrolowaniu realizacji polityki oświatowej państwa. Kierownik szkoły sprawdzał, czy informacje zawarte w instrukcjach, programach, zaleceniach i wytycznych partii i rządu są rozumiane jednoznacznie przez wszystkich współpracowników. Kierownik miał również za zadanie zbieranie informacji o stanie realizacji polityki oświatowej, o stopniu przygotowania współpracowników oraz o osiągnięciach, czy też brakach i nieprzewidzianych błędach. Dane te zbierał bezpośrednio i pośrednio⁸⁹ – bezpośrednio, gdy hospitował zajęcia, i pośrednio, gdy rozmawiał ze współpracownikami bądź badał wyniki pracy i na tej podstawie wyrabiał sobie pogląd na jej stan i przebieg. Często też ocena pracy nauczyciela wrocławskich szkół następowała na forum publicznym, czyli na posiedzeniach rad pedagogicznych. Następowoło to zazwyczaj, gdy realizacja programu nie uwzględniała ideologicznych oczekiwań państwa.

W minionym okresie w atmosferze współdziałania uważano, że może się rozwijać pozytywna, twórcza wzajemna krytyka, która stwarza możliwości nowoczesnego stylu kierowania, przepojonego tzw. humanizmem socjalistycznym. Wówczas dopiero można było mówić o nauczycielu współkierującym i kierowniku współdziałającym. Hospitacje przeprowadzane we wrocławskich szkołach wszystkich szczebli często sprawiały wrażenie jednostronnych i szablonowych. Zajmowały się tylko problema-

---

⁸⁸ Instrukcja z dnia 12 kwietnia 1950 w sprawie pracy hospitacyjnej dyrektorów (kierowników) szkół, nr II-150/1950 (Dz. Urz. Min. Ośw., 1950, nr 6).

⁸⁹ Pasierbiński, *Wizytacja szkoły*, s. 83.

mi lekcyjnymi, bez łączenia ich z całością życia szkoły i jej organizacji⁹⁰. Przez dyrektorów wrocławskich szkół były prowadzone zeszyty hospitacyjne, które zawierały często drugorzędne, drobne szczegóły kontrolowanych lekcji. Brakowało w nich ustosunkowania się do węzłowych zagadnień dydaktycznych i wychowawczych, stale występujących w procesie nauczania i wychowania. W miarę demokratyzacji stosunków służbowych w polskich szkołach, zaobserwowano stopniowe zanikanie prowadzonych przez kierowników szkół hospitacji wszystkich szczebli kształcenia.

W okresie wakacji KOSP organizowało kursy dla kierowników szkół w celu zapoznania się z zasadami poprawnie prowadzonej hospitacji. Zainteresowanie tymi kursami było duże, szczególnie w latach 1959–1964. Organizowano były również seminaria koleżeńskie kierowników organizowane bądź bezpośrednio przez inspektoraty, bądź przez ośrodki metodyczne. Hospitacja stosowana systematycznie i w porozumieniu z nauczycielami mogła się stać czynnikiem postępu pedagogicznego w szkole. Dobrze prowadzona przygotowywała równocześnie rzeczowo do wizytacji, stanowiącej jakby podsumowanie, zamknięcie informacji dwukierunkowej i zapowiedź dalszej, badawczej pracy kierownika, nauczycieli i inspektora.

Inspektor szkolny oceniał dokumentację pedagogiczną nauczyciela, powszechność nauczania, poziom nauczania i wychowania oraz metody pracy. Analizował również to, jak układa się jego współpraca z komitetem rodzicielskim i opiekuńczym, instytucjami oraz warunki pracy. Kontrolował też doksztalcenie, doskonalenie i studia nauczycieli. Ocena pracy pedagoga pod względem dydaktycznym, wychowawczym i ideologicznym prowadzona była przez kierownika szkoły według planu hospitacji, w którym uwzględniano termin oraz jej problematykę. Kierownicy wrocławskich szkół zobowiązani byli do prowadzenia arkusza spostrzeżeń o pracy nauczycieli. Oceniając nauczyciela pracującego w wrocławskich szkołach, brano pod uwagę wyniki nauczania i wychowania uczniów, metody pracy nauczycieli, ich zgodność z programem, stan pomocy naukowych i ich wykorzystanie, stopień wdrożenia uczniów do samodzielnej pracy i myślenia oraz wyrobienie społeczno-polityczne, postawę ideową.

---

⁹⁰ Tamże, s. 89.

Od 1961/1962 w planach wizytacji wszystkich inspektorów pojawiały się zagadnienia związane z realizacją reformy szkolnej, stosowaniem nowych programów nauczania i stopniem wprowadzania nowych treści. Wizytacja tak naprawdę miała na celu zweryfikowanie stanu realizacji polityki oświatowej państwa. Miała ukazać podstawowe elementy realizacji tej polityki w odniesieniu do nauczyciela i wychowania. Kontrolowanie realizacji programu przedmiotowego należało do kwestii drugorzędnych. Wizytacje najczęściej były niezapowiedziane, dlatego też budziły wiele kontrowersji wśród nauczycieli. Wizytacje zapowiedziane, tak zwane „problemowe, dotyczyły zazwyczaj jednego zagadnienia związanego z konkretnie określonym nauczycielem lub przedmiotem. Wszelkie sprawy dotyczące wrocławskich nauczycieli jak np. nieodpowiednie zachowanie się wobec kolegi czy zły stosunek do pracy, rozpatrywane były w porozumieniu z Komitetem Miejskim PZPR we Wrocławku.

W 1946 roku liczba nauczycieli pracujących w szkołach powszechnych Wrocławka i powiatu wynosiła 410 pedagogów⁹¹. Widoczny był w tym roku proces wzmożonego ruchu służbowego nauczycieli⁹². W następnym roku 1947 sytuacja zasadniczo nie uległa zmianie. Nauczycieli czynnych było 468⁹³.

⁹¹ S. Burzyński, *Szkolnictwo w OSzP w roku szkolnym 1946/1947*. Stan na dzień 1 października 1946 dla Wrocławka i powiatu. (Dz.Urz. KOSP, 1947, nr 2). Czynnych zawodowo było 410, w tym etatowych 272, kontraktowych 124 i godzinowych 4. Nauczycieli oddelegowanych było 11, w tym 4 na studia, 1 do administracji i z innych powodów 6, czyli ogółem zatrudniono 421 osób.

⁹² Tamże. Stan na dzień 1 października 1946 roku dla Wrocławka i powiatu. Ruch ten wyraził się zwolnieniem sześciu nauczycieli z zawodu. Jeden przeszedł do administracji, a czterech uzyskało urlopy na studia stacjonarne. Duży odsetek stanowili nauczyciele młodzi, będący na 3-letnim kontrakcie, a więc tacy, którzy najczęściej zmieniali zawód. Wśród nich wielu zasługiwało na miano nauczycieli dobrych. Niestety znaleźli oni zajęcia poza szkolnictwem. W 1946 roku w zawodzie nauczycielskim, w szkolnictwie powszechnym we Wrocławku i powiecie pracowało około 28% mężczyzn i 72% kobiet, czyli 115 mężczyzn i aż 295 kobiet. Wynika z tego, że zawód nauczyciela już w pierwszych latach po wojnie był zdominowany przez kobiety.

⁹³ S. Burzyński, *Szkolnictwo powszechne w OSzP w roku szkolnym 1947/1948*. Stan na 1 października 1947 dla Wrocławka i powiatu, (Dz. Urz. KOSP, 1948), nr 1. Etatowych było 318, kontraktowych 134 a godzinowych 16. Nauczycieli urlopowanych było 17, w tym oddelegowanych na studia stacjonarne 3, przydzielonych do administracji 1, z innych powodów 13. Ogółem w szkołach zatrudniono 485 pedagogów. W roku 1947 zmniejszył się limit na studia o 1 miejsce, natomiast w ponad 100% zwiększyła się liczba nauczycieli opuszczających zawód – z 6 w 1946 roku do 13 w 1947 roku. Według płci w 1947 rok (bez nauczycieli godzinowych) pracowało 134 mężczyzn i 335 kobiet. Mężczyźni w omawianym roku stanowili 29%, a kobiety 71%. Zatem w stosunku do roku 1946 o jeden procent wzrosło zatrudnienie

Ministerstwo Oświaty w 1947 roku wydało specjalny okólnik, by położyć kres samowolnemu przesiedlaniu się i odchodzeniu nauczycieli, w którym przypominało, że przenoszenie się nauczycieli powinno odbywać się zgodnie z przepisami pragmatyki nauczycielskiej. Niedopuszczalne było przenoszenie się nauczycieli bez zgody władz szkolnych⁹⁴. W 1948 roku również nie zanotowano zasadniczej zmiany w liczbie zatrudnionych nauczycieli⁹⁵. W 1949 roku w samym Włocławku uczyło 151 nauczycieli⁹⁶.

Ubytek kadr nauczycielskich odbywał się także z innych powodów. Opuszczano zawód z powodu przejścia do administracji szkolnej i odbywania zasadniczej służby wojskowej. Po 1950 roku poważnie zmalała liczba nauczycieli z powodu przejścia na emeryturę, zwolnień na własną prośbę oraz udzielania rocznych urlopów⁹⁷. W wyniku fluktuacji kadr liczba pedagogów we Włocławku w latach 1950–1956 przedstawiała się następująco: w roku 1950 było zatrudnionych 161 pedagogów, w 1951 – 163, w 1952 roku – 169, w 1953 – 172, w 1954 – 169, w 1955 – 171, a w 1956 – 195 nauczycieli⁹⁸. Jak wskazują powyższe dane, liczba nauczycieli szkół podstawowych systematycznie rosła, jednak nieznaczny spadek liczby zatrudnionych nauczycieli (z 172 do 169) odnotowano w latach 1953-1954. Największy wzrost liczby zatrudnionych nauczycieli możemy zaobserwować w roku 1955/1956, gdzie analogicznie liczba zatrudnionych wynosiła 171 i 195, czyli wzrosła aż o 24 osoby zatrudnione w szkołach podstawowych. Można stwierdzić, że na początku lat pięćdziesiątych

---

mężczyzn, a analogicznie zmniejszyło się o jeden procent zatrudnienie kobiet. W 1947 roku na 1 nauczyciela przypadało 44,2 ucznia, co stawiało miasto w środku tabeli w województwie pomorskim, jeżeli chodzi o obciążenie nauczyciela uczniami. Przed wojną we Włocławku przeciętne obciążenie na 1 nauczyciela wynosiło 60 uczniów.

⁹⁴ Dz. Urz. Min. Ośw. z dnia 19 marca 1947.

⁹⁵ S. Burzyński, *Szkolnictwo podstawowe w OSzP w roku szkolnym 1948/1949. Stan na 1 października 1948 roku dla Włocławka i powiatu* (Dz. Urz. KOSP, 1949, nr 1). Według płci pracowało w zawodzie nauczycielskim 133 mężczyzn i 311 kobiet. Ogółem zatrudnionych było 444 nauczycieli. Dane z lat 1946–1948 traktują wskaźnik dla miasta i powiatu razem, ze względu na nie rozgraniczenie danych liczbowych i personalnych przez władze szkolne. Wskaźnik procentowy mężczyzn nieznacznie rósł i wynosił 30%, a kobiet malał i wynosił 70%.

⁹⁶ AWPZ-W, Ruch nauczycielski, dane na 1 października 1949 roku. W tej liczbie nauczycieli było 29 mężczyzn i 122 kobiety.

⁹⁷ Sporadyczne w badanych dokumentach są wzmianki o zwolnieniu z urzędu.

⁹⁸ AP-W, Statystyka dla GUS za lata 1950–1956.

przyrost liczby nauczycieli był bardzo mały. Dopiero w 1956 zaznaczył się wyraźny wzrost w zatrudnieniu nauczycieli, systematycznie wzrastający aż do 1965 roku.

Tab. 10. Liczba nauczycieli w szkołach podstawowych Włocławka w latach 1957–1965

Wyszczególnienie	Lata								
	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
Liczba nauczycieli	223	266	288	287	288	302	316	328	350
Przeciętna liczba nauczycieli na 1 oddział	0,98	1,02	1	1	1	1	1	1,01	1
Liczba godzin nadliczbowych	10	8,5	9	5,7	5	5,7	5,7	6,1	6,3
Ubytek nauczycieli netto	3	2	4	3	2	3	3	3	3
% ubytek w stosunku do ogólnej liczby nauczycieli	1,34	0,75	1,39	1,05	0,70	0,98	0,90	0,91	0,89
Zapotrzebowanie na nauczycieli w związku z planem obniżenia liczby godzin nadliczbowych	-	-	27	14	7	7	9	6	6
Ogółem zapotrzebowanie na nauczycieli	3	2	31	17	9	9	12	9	9

Źródło: AP-W, Pismo, zapotrzebowanie na nauczycieli szkół podstawowych z dnia 29 stycznia 1962.

Analizując dane zawarte w tabeli należy stwierdzić, iż pozytywne okazało się posunięcie władz oświatowych, które zmniejszyło liczbę godzin nadliczbowych z 10 do 6,3. Nauczyciele mogli poświęcić więcej czasu dla uczniów i na dokładniejsze przygotowanie się do zajęć lekcyjnych. Ponadto zmniejszenie liczby godzin nadliczbowych pozwoliło na to, aby nauczyciele poświęcili więcej czasu na naukę własną.

W czerwcu 1948 roku szkole powszechnej im. ks. J. Długosza odmówiono uprawnień przysługujących szkołom publicznym we Włocławku. Nauczyciele otrzymali wypowiedzenia z pracy od września 1949 roku, gdzie część nauczycieli przeniosła się do Państwowego Gimnazjum i Liceum im.

Ziemi Kujawskiej. Nauczyciele nie mieli prawa wyboru innej szkoły średniej we Włocławku, choć niektórzy mieli przejść do Państwowego Gimnazjum i Liceum im. Marii Konopnickiej. Nie otrzymali oni zezwolenia na wybór szkoły. Sytuacja nauczycieli, którzy odeszli z pracy w zawodzie, była trudna. Krytykowano ich za każde nawet najmniejsze potknięcie. Niektórzy z nauczycieli otrzymali zatrudnienie w Niższym Seminarium Duchownym, mieszczącym się do roku 1961 w gmachu „Długosza”, chociaż związane to było z pewnym ryzykiem utraty pracy w każdej chwili. Ktoś, kto decydował się pracować w tej instytucji, musiał się liczyć z utratą zatrudnienia w szkole państwowej⁹⁹.

Pozycję społeczną nauczyciela oraz jego sytuację prawną określała ustawa z dnia 27 kwietnia 1956 roku o prawach i obowiązkach nauczycieli¹⁰⁰. Normowała ona w sposób jednolity stosunek nauczycieli do pracy, niezależnie od resortu, w którym pracowali. Podnosiła ona rangę społeczną zawodu nauczyciela. Wyrażało się to w przyznaniu nauczycielom prawa do stabilizacji, zarówno jeśli chodzi o miejsce pracy, jak i trwałość stosunku służbowego. W przeciwieństwie do dotychczasowej sytuacji prawnej nauczyciela, kiedy to można go było przenieść bez jego zgody do innej miejscowości lub rozwiązać z nim stosunek służbowy z powodu, który władze szkolne określały jako przeniesienie „dla dobra służby”, ustawa z 1956 roku w rozdziale VI regulowała te problemy korzystnie dla nauczycieli. Wprowadzała też jawność w ocenie nauczyciela, np. w wypadku uzyskania oceny niedostatecznej powinien on być o tym powiadomiony i otrzymać uzasadnienie tej oceny. Miał też możliwość złożenia odwołania. Ustawa ta poprawiała też warunki materialne nauczycieli i wprowadzała korzystniejsze zasady przyznawania emerytur. Dowodem wysokiego uznania dla zawodu było wprowadzenie specjalnego tytułu – Zasłużony Nauczyciel PRL oraz Medalu Komisji Edukacji Narodowej¹⁰¹.

Przy zarządzie miejskim ZNP we Włocławku, jaki i w innych miastach, powołani zostali instruktorzy szkolenia ideologicznego. Po realizacji programu szkolenia ideologicznego jego uczestnicy byli zobowiązani do składania egzaminu przed komisją państwową, pod przewodnictwem pra-

⁹⁹ *Szkoła im. J. Długosza we Włocławku*, s. 203.

¹⁰⁰ M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 203.

¹⁰¹ Tamże, s. 82–84.

cownika kuratorium. Negatywny wynik egzaminu był okazją do usunięcia ze szkół doświadczonych, ale niewygodnych nauczycieli, którzy przysparzali kłopotów władzy ludowej. Była to bardzo rozpowszechniona forma zalegalizowanej represji wobec pedagogów z przyczyn ideologicznych. Ofiarami tych działań najczęściej padali nauczyciele z odpowiednim przygotowaniem pedagogicznym.

Od początku lat pięćdziesiątych zaznaczył się dopływ dość licznej grupy absolwentów 4-letnich liceów pedagogicznych. Podejmowali oni pracę na zasadzie tzw. nakazu pracy, który zobowiązywał ich do przynajmniej 3-letniej służby nauczycielskiej w miejscu wskazanym przez władze szkolne¹⁰².

W omawianym okresie ZNP odegrał szczególną rolę, broniąc nauczycieli od zwolnień, którzy nie poddawali się szybko procesowi indoktrynacji. ZNP w bardzo wyraźny sposób występował o podwyżki płac dla nauczycieli, przydzielanie mieszkań, czy pożyczki długoterminowej dla nauczycieli. Zabiegał też o pomoc dla dzieci nauczycieli.

Po ogłoszeniu karty nauczyciela pełna stabilizacja zawodu nauczycieli nowo zatrudnionych posiadających wymagane kwalifikacje następowała w formie mianowania, po dwuletniej nieprzerwanej pracy pedagogicznej i uzyskaniu dobrej oceny.

W omawianym okresie wystawienie rzeczowej i obiektywnej oceny nauczycielom nie było przedsięwzięciem prostym z powodu silnego podporządkowania edukacji życiu politycznemu. Miało to przeróżne reperkusje w szkolnictwie, polegające m.in. na tym, że wielu doświadczonych i zasłużonych dla polskiego szkolnictwa pedagogów z powodu braku zaangażowania ideologicznego było nie tylko ocenianych negatywnie, ale też w wielu wypadkach zostało całkowicie usuniętych z pracy. O ich dalszej „karierze zawodowej” decydowały osoby niemające nic lub też niewiele wspólnego ze szkolnictwem¹⁰³. Na stanowisko dyrektora szkoły lub

¹⁰² B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa Polskiego od korzeni*, s. 119.

¹⁰³ Usuwanie z pracy doświadczonych nauczycieli mimo istniejących ciągłych braków personalnych było zjawiskiem występującym dość często, np. w 1953 ze względów politycznych zwolniono 1400 pedagogów, w roku następnym 1000. Z polityką kadrową wiązały się także nowe zasady oceny pracy nauczycieli. Brano pod uwagę przede wszystkim zaangażowanie partyjne i aktywność społeczną. Zob. J. Jakubowski, *Z problemów polityki oświatowej PZPR w latach 1948–1960*, „Z pola walki”, 1980, nr 1, s. 46.

kierownika szkoły wybierane były osoby o mniejszych kwalifikacjach, mniejszym doświadczeniu, ale o odpowiednim poglądzie ideologicznym, należące do PZPR. Przy wyborze na stanowiska kierownicze lub w trakcie wizytacji osób pracujących w kuratorium osoby o innych poglądach ideologicznych najczęściej były niżej oceniane.

Nauczyciele pracujący w Zasadniczej Szkole Zawodowej dla Pracujących nr 1 we Włocławku w latach 1963–1970 mieli obowiązek przygotowywania się na piśmie. Na podstawie tych pisemnych przygotowań do zajęć była dokonywana ocena pracy nauczyciela. Jeżeli w tych przygotowaniach brakowało odpowiednich treści ideowo-politycznych, wtedy nauczyciel otrzymywał negatywną ocenę swojej pracy¹⁰⁴. Najwyższy tygodniowy wymiar godzin nauczycieli etatowych w liceach nie mógł przekroczyć 25 godzin zajęć lekcyjnych, a dla dyrektorów i zastępców dyrektorów wymiar godzin pracy ustalała instrukcja Ministerstwa Oświaty z dnia 30 marca 1960 roku¹⁰⁵.

W prezentowanym okresie wielu nauczycieli pracujących w włocławskich szkołach wyróżniało się ofiarnością i poświęceniem dla uczniów, dla całej szkoły i działalnością kulturalną na rzecz miasta Włocławka. Do takich nauczycieli należał min. Jan Głowczyński pracujący jako dyrektor Liceum Ekonomicznego do 28 sierpnia 1963 roku, kiedy to jego działalność dydaktyczną i wychowawczą przerwała nagła śmierć. Z wielkim zaangażowaniem i oddaniem urządził on nowy gmach Liceum Ekonomicznego przy ul. Bukowej 14. Był to nauczyciel, wychowawca i dyrektor szkoły którego osobowość podziwiała wielu mieszkańców miasta. Miał on niesamowity talent organizatorski i ogromną charyzmę do pracy. Był inicjatorem budowy pomnika Stefana Żereomskiego we Włocławku, który stoi do dziś dnia. Nie szczędził swoich sił i czasu, aby zebrać odpowiednie fundusze i poparcie władz partyjnych i miejskich dla realizacji swojego pomysłu¹⁰⁶.

¹⁰⁴ AP-W, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej. Wydział Oświaty. Liceum Ogólnokształcące dla Pracujących w latach 1964–1968, sygn. 1604.

¹⁰⁵ Instrukcja Min. Ośw. z dnia 30 marca 1960, nr K I-803/60/ to jest 4 godz. nadliczbowe (Dz Urz. Min. Ośw., 1960, nr 5 poz. 79).

¹⁰⁶ K. Sturgólewska, *Wielki przyjaciel i wychowawca młodzieży Jan Głowczyński*, [w:] *Monografia Szkół Handlowych (obecnie Ekonomicznych) we Włocławku*, pod red. Cz. Andrzejkowicza, Włocławek 1969, s. 100.

W latach szkolnych 1971–1974 w Szkole Podstawowej nr 2 pracowało 21 nauczycieli pełnozatrudnionych i jeden emeryt, 17 z nich miało ukończony SN a 4 liceum pedagogiczne¹⁰⁷.

Nauczyciele z wrocławskich szkół w swojej codziennej pracy starali się uczyć zasad moralności i etyki, co było wobec rozpowszechnionego we Wrocławku złodziejstwa zadaniem wielce trudnym i wymagało ogromnego zaangażowania i poświęcenia z ich strony¹⁰⁸. Nauczyciele przekonywali swoich uczniów o konieczności przestrzegania zasad higieny. Uczyli również właściwego współżycia z innymi ludźmi. Nauczyciele starali się podopiecznym wpoić właściwy stosunek do przyrody oraz uczyli, jak należy ją chronić¹⁰⁹.

Awans nauczyciela lub jego zwolnienie w dużym stopniu uzależnione było od przynależności do PPR, a następnie PZPR. Nauczyciele, którzy byli członkami partii, określani byli jako „swoi ludzie”, rzadziej poddawano ich kontroli, a jej wynik był z reguły pozytywny. Praca nauczyciela zazwyczaj kontrolowana była przez dyrektora szkoły podczas hospitacji, jak i wizytatorów z Kuratorium.

Zmiana ustrojowa w omawianym okresie, a zwłaszcza w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej wymagała od nauczycieli określenia się wobec jej sensu, skali, metod i wielu innych spraw związanych z następującymi przeobrażeniami. Dlatego też postawy nauczycieli wobec zmian, jakie zachodziły w prezentowanym okresie, były bardzo zróżnicowane. Pojawiły się zachowania konserwatywne świadczące o silnej niechęci do wszelkich przemian. Często były to postawy konformistyczne, dyktowane wyrachowaniem, chęcią możliwie bezkonfliktowego przetrwania, lękiem przed utratą pracy. Wielu przedstawicieli tej grupy zawodowej uważało, że są funkcjonariuszami państwowymi, w związku z tym zmiana ustroju państwa obliguje ich do zmiany własnych postaw, zachowań. Każda z tych osób była w dużej mierze uwikłana w konflikt moralny, co w jakimś stopniu odbijało się na funkcjonowaniu zawodowym¹¹⁰.

¹⁰⁷ AP-W, PPRN we Wrocławku. Wydział Oświaty dla m. Wrocławka. Sprawozdanie z wizytacji Szkoły Podstawowej nr 2 we Wrocławku w roku szkolnym 1973, sygn. 1361, s. 30.

¹⁰⁸ Rozmowa z p. D. Piotrowską nauczycielką pracującą w latach 1950–1955w Inspektoracie Szkolnym Miasta Wrocławka, a od 1955–1975 w Szkole Podstawowej nr 6 we Wrocławku.

¹⁰⁹ Tamże.

¹¹⁰ T. Lewowicki, *Przemiany oświaty*, s. 121.

Władze partyjne Włocławka dążyły w omawianym okresie do tego, aby jak największa liczba nauczycieli należała do PPR, a następnie PZPR. Jednak działalność szkolnych organizacji partyjnych do końca 1958 roku była znikoma, pozostały one jakby w letargu. We Włocławku w 1958 roku do partii nie wstąpił ani jeden nauczyciel¹¹¹.

3. Wynagrodzenia nauczycieli w stosunku do innych pracowników oświaty i grup zawodowych

Warunki pracy szkół miały bardzo duży wpływ na poziom dydaktyczno-wychowawczy szkoły. Decydującym czynnikiem był jednak nauczyciel, jego poziom naukowy, ideowo-polityczny i moralny. Zawód nauczyciela był słabo opłacany i wynagrodzenie często przybierało formę symboliczną. W początkowym okresie nauczyciele niejednokrotnie nie otrzymywali w ogóle pensji, pracując tylko za odzież i żywność. Także i później wypłacano ją nieraz z kilkumiesięcznym opóźnieniem. Wśród nauczycieli panował nastrój żalu i rozgoryczenia, aczkolwiek z drugiej strony ci sami ludzie niekiedy głosili, że „mamy pełne zaufanie do Rządu i Krajowej Rady Narodowej¹¹²”.

Ważnym problemem w roku szkolnym 1945/1946 stało się przeszerogowanie nauczycieli do właściwych grup uposażenia, w myśl rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 24 maja 1945 roku oraz zaliczenia okresu wojennego do stażu pracy.

W okresie powojennym wynagradzano nauczycieli i personel administracyjno-techniczny według norm obowiązujących w szkołach państwowych. Również dodatki służbowe, rodzinne, ubezpieczeniowe wypłacane były zgodnie z zarządzeniami Ministerstwa Oświaty i innych centralnych urzędów. Zgodnie z zasadami przyjętymi w 1933 roku Kuria przyznawa-

---

¹¹¹ AP-B, Zespół Akt Archiwum Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Bydgoszczy (cyt. dalej AKW PZPR), sygn. 59/1/8, referat S. Kletkiewicza na konferencji miejskiej PZPR we Włocławku z 24 stycznia 1959; AP-B, AKW PZPR, Protokół z konferencji miejskiej PZPR we Włocławku z 24 stycznia 1959; R. Kozłowski, *PPR i PZPR a Kościół*, s. 205; tenże, „Czerwony „Włocławek”, s. 282.

¹¹² AP-B, Akta Dotyczące Partii Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Bydgoszczy. Wydział Propagandy. Sprawozdanie z 22 października 1945.

ła dodatek uznaniowy w wysokości 20%, płacony z dotacji Kurii, a nie z opłat wnoszonych przez uczniów¹¹³.

Przez okres dwóch lat po zakończeniu wojny sytuacja materialna nauczycieli nie ulegała zasadniczej zmianie, dopiero od września 1947 roku nowy rząd podniósł dodatek z 300 do 3000 zł, a wynagrodzenie za godziny nadliczbowe podwyższył z 3 do 4 razy¹¹⁴.

W lutym 1949 roku zostało wydane rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie uposażenia nauczycieli i automatycznego przechodzenia do wyższych grup¹¹⁵. Zgodnie z tym rozporządzeniem stawka uposażenia zasadniczego w grupie I wynosiła miesięcznie 21 500 złotych, a w grupie VII tylko 11 300 złotych, różnica pomiędzy pierwszą a ostatnią grupą uposażenia wynosiła 10 200, a więc była znacząca¹¹⁶. Rozporządzenie to określało również wysokość dodatku lokalnego i funkcyjnego¹¹⁷.

Uposażenie nauczycieli w latach 1951–1956 było niskie, dlatego też absolwenci deficytowych specjalności wybierali bardziej atrakcyjne miejsca zarobkowania, niż mogło im oferować szkolnictwo¹¹⁸. W końcu 1956 roku przeciętna płaca nauczyciela (wychowawcy i pracownika szkolnictwa wyższego) wynosiła 967 zł miesięcznie, a w gospodarce uspołecznionej 1086 zł¹¹⁹.

Uposażenie zasadnicze dla nauczycieli i wychowawców obowiązujące od 1 lutego 1951 roku do 1956 roku przedstawiało się następująco: w grupie I stawka wynosiła 680 złotych, w grupie II – 590, w grupie III – 510, w grupie IV – 480, w grupie V – 450, w grupie VI – 410, w grupie VII – 360¹²⁰. Nauczyciele szkół podstawowych posiadający kwalifikacje

¹¹³ AD-W, ALJDŁ, t. 19 – listy płac z lat 1945–1949; A. Mietz, M. Pawlak, M. Szczotkowska-Topić, *Gimnazjum i Liceum*, s. 65.

¹¹⁴ B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa Polskiego od korzeni*, s. 100.

¹¹⁵ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 lutego 1949 roku w sprawie uposażenia i automatycznego przechodzenia nauczycieli do wyższych grup uposażenia (DzU RP, 1949, nr 14, poz. 85); S. Białas, *Organizacja szkolnictwa*, s. 145–153.

¹¹⁶ S. Białas, *Organizacja szkolnictwa*, s. 146. Zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 19 lutego 1949 roku stawki uposażenia zasadniczego przedstawiały się następująco (miesięcznie w złotych) w grupie I – 21 500; w grupie II – 18 500; w grupie III – 15 500; w grupie IV – 14 300; w grupie V – 13 000; w grupie VI – 12 200; a w grupie VII – 11 300.

¹¹⁷ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 lutego 1949 roku w sprawie uposażenia i automatycznego przechodzenia nauczycieli do wyższych grup uposażenia (DzU RP, nr 14, poz. 85); S. Białas, *Organizacja szkolnictwa*, s. 150–152.

¹¹⁸ R. Grzybowski, *Wyższe szkoły*, s. 29.

¹¹⁹ B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa*, s. 455. Była to dość znaczna różnica, bo wynosiła 119 zł.

¹²⁰ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 stycznia 1951; DzU PRL, 1951, nr 7, poz. 58.

przewidziane dla szkół stopnia podstawowego, przy mianowaniu otrzymywali grupę V, której wysokość utrzymywała się na poziomie 450 zł. Była więc stosunkowo niska w porównaniu do innych grup zawodowych i pracowników administracji szkolnej. System płac nauczycielskich uzależniał wysokość uposażenia od posiadanego przez nauczyciela poziomu wykształcenia, stażu pracy oraz osiągniętych wyników w pracy.

Fakt, iż zawód nauczyciela był sfeminizowany, powodował, że wynagrodzenie za tę pracę było niskie w porównaniu do innych zawodów, a wymagania ze strony organów nadrzędnych bardzo duże. Dlatego też mężczyźni odchodzili z tego zawodu, aby pracować w zawodach wynagradzanych lepiej, gdyż to głównie oni mieli na utrzymaniu rodziny. Specjaliści zatrudnieni w szkołach również otrzymywali wynagrodzenie bardzo niskie i najczęściej po roku lub dwu odchodzili z zawodu.

Zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów od 1 września 1954 roku, obowiązywały następujące stawki dla nauczycieli i wychowawców przedstawione w tabeli 11.

Tab. 11. Stawki płac dla nauczycieli i wychowawców w latach 1954–1960

Wykształcenie \ Staż pracy		Staż pracy				
		Do 3 lat	Od 3 do 9 lat	Od 9 do 15 lat	Ponad 15 lat	Ponad 25 lat
Średnie pedagogiczne	od 1954	660	730	810	900	-
	od 1956	750	820	910	1020	1150
	od 1958	900	1000	1100	1250	1400
	od 1960	1000	1050	1150	1250	1400
SN lub równorzędne	od 1954	730	800	880	970	-
	od 1956	850	900	1050	1150	1300
	od 1958	1050	1150	1250	1400	1550
	od 1960	1100	1200	1300	1400	1550
Wyższe	od 1954	-	-	-	-	-
	od 1956	-	-	-	-	-
	od 1958	1200	1300	1450	1600	1800
	od 1960	1200	1300	1450	1600	1800

Źródło: rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 maja 1954 (DzU PRL, 1954, nr 26, poz. 103); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 31 sierpnia 1956 (DzU PRL, 1956, nr 37, poz. 168); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 14 sierpnia 1958 (DzU PRL, 1958, nr 52, poz. 249); rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 1 sierpnia 1960 (DzU PRL, 1960, nr 38, poz. 223).

Tab. 12. Stawki płac dla nauczycieli i wychowawców obowiązujące od 1965 roku

Wykształcenie \ Staż pracy	Staż pracy					
	Do 3 lat	Od 3 do 6 lat	Od 6 do 10 lat	Od 10 do 15 lat	Od 20 do 25 lat	Ponad 25 lat
Średnie pedagogiczne	1150	1250	1350	1450	1550	1800
SN lub równorzędne	1350	1450	1500	1650	1750	2000
Wyższe	1450	1550	1650	1800	1950	2300

Źródło: rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 października 1965 (DzU PRL, 1965, nr 44, poz. 275).

Jak widać z powyższych zestawień, w roku 1954 obowiązywały stawki płac dla nauczycieli według stażu pracy i wykształcenia z podziałem na 4 grupy. Od 1956 do 1965 roku obowiązywały stawki płac różnicowane w zależności od stażu pracy i wykształcenia z podziałem na 5 grup. W tym okresie płace rosły symbolicznie. Od 1965 roku obowiązywał podział płacy nauczycieli na 6 grup, w zależności od stażu pracy i wykształcenia. Pracownicy w niektórych zakładach produkcyjnych na stanowiskach robotniczych zarabiali więcej niż nauczyciele w szkołach. Dlatego też nauczyciele, a zwłaszcza młodzi i wykształceni, odchodzili z zawodu do zakładów produkcyjnych często na gorsze stanowiska i warunki pracy, ale za wyższe wynagrodzenie. Zawód nauczyciela stał się mało atrakcyjny dla młodych ludzi, zwłaszcza dla mężczyzn, którzy wybierali przyszły zawód związany ze znalezieniem pracy w dużych zakładach produkcyjnych, jak np. Zakłady Azotowe, Fabryka Farb i Lakierów, Fabryka Lin i Drutu itp.

W szczególny sposób należy podkreślić ofiarność kadry dydaktycznej pracującej w Liceum Pedagogicznym we Włocławku. Był to jedyny zespół nauczycieli Włocławka, który przez wzgląd na doksztalcanie nauczycieli niewykwalifikowanych, musiał przez wszystkie niemal lata zrezygnować z ferii zimowych, wiosennych i wielu niedziel. Nauczycielom Liceum Pedagogicznego w pierwszych latach brakowało czasu na własne doksztalcanie. Często zdarzało się, że nauczyciele nie otrzymywali za swoją dodatkową pracę odpowiedniego wynagrodzenia.

Nauczycielom przyznawano nagrody z okazji różnych świąt państwowych, takich jak: 1 Maja, 22 lipca, Dzień Nauczyciela, Rocznica Wielkiej Rewolucji Październikowej. Przyznawane były też nagrody Ministra

Oświaty i Wychowania dla wyróżniających się nauczycieli w pracy dydaktyczno-wychowawczej, ale i społecznej.

Nauczyciele nie byli doceniani finansowo, chociaż w latach budowy podstaw ustroju socjalistycznego właśnie z pomocą nauczycieli państwo ludowe realizowało zadania polityczne, społeczno-ekonomiczne i kulturalne lokalnych środowisk. Nauczyciele wrocławscy najaktywniej ze wszystkich grup zawodowych uczestniczyli w pracy społecznej, pracy Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych i Ludowych oraz Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci. Nauczyciele nie czekając na wytyczne i polecenia angażowali się w różne inicjatywy. W większości nie byli oni przeciwni władzy ludowej, mieli jedynie obawy, czy droga radykalnych zmian społeczno-politycznych nie uszczupli ich znaczenia i roli w społeczeństwie¹²¹.

W okresie późniejszym nauczycielom regularnie wypłacano wynagrodzenie, co nie było powszechnie stosowane w odniesieniu do innych grup zawodowych, ale wysokość otrzymywanej płacy nie wystarczała na utrzymanie nauczycielskiej rodziny. Środowisko nauczycielskie oczekiwało więc pomocy materialnej oraz przydziału żywności, odzieży i obuwia. O taką pomoc zwracał się ZNP do władz państwowych. Przez dwa lata po zakończeniu wojny sytuacja nie ulegała poprawie, dopiero nowy rząd podniósł od września 1947 roku dodatek z 300 do 3000 zł, a wynagrodzenie za godziny nadliczbowe podwyższył 3-4 krotnie¹²². W roku 1946 miesięczne wynagrodzenie nauczyciela w szkole podstawowej przeciętnie kształtowało się od 5200 do 6500 zł, a w szkole średniej od 6500 do 8000, w szkołach zawodowych zaś od 7300 do 1200 zł¹²³.

Związek Nauczycielstwa Polskiego występował do władz państwowych także o podwyżki płac. W 1956 roku średnia płaca nauczyciela wynosiła 967 złotych, a płaca w gospodarce uspołecznionej, gdzie były wymagane niższe kwalifikacje zawodowe, kształtowała się średnio na poziomie 1 086 zł. Różnica ta spowodowała podjęcie decyzji władz o podniesieniu wynagrodzeń dla nauczycieli i pracowników nadzoru pedagogicznego od dnia 1 września 1956 roku¹²⁴.

¹²¹ M. Skowroński, *Pionierzy Szkolnictwa na Pomorzu i Kujawach w latach 1945–1950*, Bydgoszcz 1998, s. 166.

¹²² B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa Polskiego od korzeni*, s. 100.

¹²³ Tamże, s. 101.

¹²⁴ Tamże, s. 119.

Władze oświatowe niektóre postanowienia ustawy z 1972 roku usiłowały interpretować na niekorzyść nauczycieli (wynagrodzenie za godziny nadliczbowe, zwane od 1972 roku ponadwymiarowymi, bezpłatne zastępstwa), co wywołało interwencje i protesty ze strony działaczy i ogniw ZNP. Już po dwóch latach obowiązywania nowych zasad wynagradzania nauczycieli ich sytuacja materialna uległa ewidentnemu pogorszeniu, o czym poinformował na łamach „Życia Warszawy” prezes ZG ZNP. Wywołało to ostrą reakcję Ministerstwa Oświaty i Wychowania. W tym czasie ZNP zdecydowanie przeciwstawił się próbie zobowiązania nauczycieli do przepracowania 2-godzin tygodniowo bezpłatnie przy odrabianiu lekcji przez uczniów w szkole.

Problem wynagrodzeń nauczycieli nigdy nie został rozwiązany w sposób satysfakcjonujący środowisko. Dotyczył on tak płac podstawowych, jak i gratyfikacji za czynności dodatkowe¹²⁵.

W maju 1958 roku obniżony został tygodniowy obowiązkowy wymiar godzin nauczycieli szkół podstawowych z 30 do 26 godzin¹²⁶. Od 1 września 1958 roku podwyższone zostały płace nauczycieli i pracowników nadzoru pedagogicznego. Następną podwyżka była 1 sierpnia 1961 roku, wtedy to otrzymało ją około 48 tys. osób zarabiających poniżej 700 zł. Od października 1963 roku starania Związku doprowadziły do podwyżki płac nauczycieli średnio o 100 złotych miesięcznie¹²⁷. Podwyżka ta nie usunęła jednak istniejących i stale narastających dysproporcji między płacami nauczycieli i innych grup pracowniczych o podobnych kwalifikacjach. ZG ZNP nadal występował o poprawę sytuacji materialnej pracowników szkolnictwa i nauki. W 1965 roku doszło do następnej podwyżki płac dla nauczycieli, a w 1966 roku podwyższone zostały dodatki pedagogiczne i funkcyjne pracowników nadzoru pedagogicznego. ZG ZNP postulował, aby płace nauczycieli nie były niższe od wynagrodzeń osób o podobnych kwalifikacjach w gospodarce społecznej. W listopadzie 1969 roku Rada Ministrów przeznaczyła dodatkowe pieniądze na podwyżki. Miesięczny przyrost uposażenia wynosił 200 złotych na jednego na-

---

¹²⁵ Tamże, s. 146.

¹²⁶ Tamże.

¹²⁷ Tamże.

uczyciela¹²⁸. W latach 1967–1970 podwyższone zostały płace innych grup zawodowych w szkolnictwie: bibliotekarzy, wychowawców internatów i świetlic, księgowych.

W dniu 27 kwietnia 1972 roku Sejm uchwalił Kartę Praw i Obowiązków Nauczyciela¹²⁹. Gwarantowała ona nauczycielom znacznie korzystniejsze warunki pracy, sprzyjające podnoszeniu efektywności działalności dydaktyczno-wychowawczej. Kartę uzupełniono rozporządzeniem prezentowanym poniżej w sprawie płac nauczycieli. Wprowadziło ono znaczną podwyżkę uposażenia oraz całkowicie zwolniło wynagrodzenie nauczycieli od podatku. Wysokość uposażenia uzależniono od wykształcenia i stażu pracy nauczyciela, a nie od rodzaju szkoły, w której był zatrudniony. Umożliwiło to swobodny przepływ kadry pomiędzy placówkami.

Jednocześnie 27 kwietnia 1972 roku Rada Ministrów wydała rozporządzenie wprowadzające z dniem 1 maja 1972 stopniową podwyżkę płac dla nauczycieli¹³⁰. Była to pierwsza odczuwalna podwyżka płac średnio o 40%, z tym że w pierwszym etapie wynosiła ona 20%, a pozostałe rozłożone były na cztery kolejne lata, zawsze od 1 września po 5% rocznie. Przyjęte rozwiązanie gwarantowało coroczny przyrost płac nauczycieli bez potrzeby podejmowania kolejnych decyzji rządowych, ale już w 1974 roku okazało się, że inne grupy zawodowe otrzymywały znacznie wyższe podwyżki i to jednorazowo. Środowisko nauczycielskie miało gwarancje realizacji zaplanowanej podwyżki, ale przyjęte rozwiązanie blokowało Związkowi możliwości czynienia skutecznych starań o poprawę sytuacji materialnej, która pogarszała się z każdym rokiem w porównaniu do innych grup zawodowych.

Jak już wspomniano wcześniej, w 1975 roku w wrocławskich szkołach podstawowych pracowało tylko 15 nauczycieli z wykształceniem wyższym magisterskim, co również świadczy o tym, że płace w szkolnictwie były bardzo niskie i ludzie wykształceni szukali zatrudnienia w zakładach, które oferowały im lepszą płacę. Na tym właśnie cierpiał poziom nauczania w szkołach podstawowych, ponieważ brakowało specjalistów.

---

¹²⁸ Tamże, s. 147.

¹²⁹ DzU PRL, 1972, nr 16 poz.114.

¹³⁰ Tamże, s. 148.

Wszystkie regulacje wynagrodzeń, począwszy od 1957 roku do końca omawianego okresu, odbywały się niemal regularnie co dwa lata, ale tylko na krótko i częściowo satysfakcjonowały nauczycieli. Opóźnienia podwyżek płac powodowały stałe zwiększanie się różnic między wynagrodzeniami nauczycieli a średnim uposażeniem w gospodarce uspołecznionej. W 1965 roku różnica ta wynosiła 246 złotych na niekorzyść oświaty¹³¹.

Podwyżki zawsze wprowadzono pod presją środowiska reprezentowanego przez ZNP, który po wieloletnich doświadczeniach domagał się systemowego uregulowania problemów płacowych nauczycieli i stworzenia mechanizmów corocznych przeliczeń w dostosowaniu do podwyżki w gospodarce uspołecznionej.

---

¹³¹ Tamże, s. 150.

Rozdział VI

Dzieci i młodzież wrocławskich szkół

Liczba uczniów oraz kwestia promocji i drugoroczności w szkołach

W okresie Polski Ludowej podniesienie wyników promocji i nauczania było zasadniczym, pierwszoplanowym zadaniem wszystkich nauczycieli. Dodatkowa praca nauczycieli z uczniami słabymi, wpłynęła na zwiększenie promocji w szkołach¹. W 1945 roku nauki nie pobierało 978 dzieci, czyli 15% ogólnej liczby uczniów, która wynosiła 6521². Jednakże te liczby nie są jednoznaczne, ponieważ w materiale znajdującym się w Archiwum Wrocławskim można odnaleźć dane, iż w wrocławskich szkołach podstawowych uczyło się 6453 dzieci, w tym 3429 chłopców i 3024 dziewcząt³. Natomiast według danych Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego w Toruniu w szkołach powszechnych Wrocławka w 1945 roku naukę pobierało 6432 uczniów⁴. Różnice te wynikają zapewne z różnego terminu podawania danych, a w tym okresie następowała duża migracja ludności, zarówno do innych miast, jak i na tzw. Ziemię Odzyskane.

---

¹ Szkolnictwo województwa bydgoskiego w okresie XX leciu Polski Ludowej i perspektywy jego rozwoju, Toruń 1964, s. 4.

² Tamże.

³ P-W, Statystyka szkolna szkół powszechnych, pismo z dnia 15 września 1945 roku. Takie same dane można odnaleźć w zestawieniu liczbowym na styczeń 1946 rok.

⁴ AP-W, Statystyka szkolna szkół powszechnych. Dane z dnia 1 grudnia 1945 roku z KOSP w Toruniu.

W roku szkolnym 1945/1946 stwierdzono dużą liczbę dzieci opóźnionych w nauce.

Na dzień 1 października 1946 roku z ogólnej liczby 6 578 dzieci, do szkoły uczęszczało 6 556 uczniów, a 22 nie realizowało obowiązku szkolnego, co stanowiło 2,27% z ogólnej liczby uczniów w wieku szkolnym⁵.

Na dzień 31 grudnia 1946 roku z rocznika 1933 i starszych, w szkołach powszechnych na 6295 dzieci opóźnionych w nauce było 2380, co stanowiło około 38%. Stwarzało to duże trudności zarówno dydaktyczne, jak i wychowawcze⁶. Niewypełnianie obowiązku szkolnego polegało na funkcjonowaniu wadliwej sieci szkolnej i słabym egzekwowaniu obowiązku szkolnego przez same szkoły oraz władze lokalne⁷. W roku szkolnym 1945/1946 do 12 szkół powszechnych, 2 prywatnych i 1 państwowej uczęszczało 7781 dzieci, w tym 3917 chłopców i 3864 dziewczynki⁸. Najwięcej dzieci ze szkół powszechnych w 1946 roku we Włocławku uczęszczało do klasy III, bo 1757, a najmniej do klasy VII – 545 uczniów. W tym roku nie było w ogóle klasy VIII.

W roku szkolnym 1946/1947 w szkole ss. urszulanek we Włocławku liczba młodzieży na dzień 1 września 1946 roku wynosiła 714, a na dzień 28 czerwca 1947 – 663. Promowano 644 osoby, pozostawiono 19 i wykreślono lub zwolniono 55 uczniów⁹. W szkole im. J. Długosza liczba młodzieży na dzień 1 września 1946 roku wynosiła 569 uczniów, na dzień 28 czerwca 1947 roku 535. Promowano 504 uczniów, pozostawiono 22 uczniów i wykreślono lub zwolniono 44 uczniów. W tej szkole liczba uczennic niepromowanych do następnych klas systematycznie się zmniejszała i tak w roku szkolnym 1945/1946 brak danych, w roku szkolnym 1946/1947 był to 19 dziewcząt, w roku szkolnym 1947/1948 było już

---

⁵ AP-W, Frekwencja młodzieży szkół powszechnych wg stanu na dzień 31 grudnia 1946 roku, sygn. 226. S. Burzyński, *Szkolnictwo podstawowe w Okręgu Szkolnym Pomorskim w roku 1946* (Dz. Urz. KOSP, 1947, nr 2, s. 42); B. Moraczewska, *Odbudowa szkolnictwa*, s. 15.

⁶ AP-W, Statystyka szkolna, frekwencja uczniów szkół powszechnych według stanu z dnia 31 grudnia 1946, sygn. 226.

⁷ S. Burzyński, *Szkolnictwo powszechne w OSP w roku szkolnym 1946/1947* (Dz. Urz. KOSP, 1947, nr 2 s. 42); B. Moraczewska, *Odbudowa szkolnictwa*, s.15.

⁸ AP-W, Statystyka szkolna, frekwencja młodzieży szkół powszechnych wg stanu na dzień 31 grudnia 1946 roku, sygn. 226.

⁹ AP-W, Prywatna Szkoła Sióstr Urszulanek we Włocławku. Statystyka wyników nauczania w roku szkolnym 1946/1947 w szkole sióstr urszulanek, sygn. 1355.

tylko 8, a w roku szkolnym 1948/1949 liczba niepromowanych uczennic zmniejszyła się do 5¹⁰. Świadczy to o realizowaniu zadań edukacyjnych przez uczennice i trosce o wysoki poziom nauki w tej szkole.

W 1947 roku naukę w szkołach podstawowych dla dorosłych pobierało 460 osób, a w średnich szkołach zawodowych 926 uczniów¹¹.

W szkołach podstawowych w pierwszych latach powojennych przeważali chłopcy nad dziewczętami. Zjawisko to spowodowane było tym, iż chłopcy w okresie wojny w mniejszym stopniu pobierali naukę niż dziewczęta, które częściej kończyły tajne komplety nauczania w zakresie szkół podstawowych. Wiązało się to również z faktem, że przed wybuchem II wojny światowej, gdy szkolnictwo podstawowe nie było obowiązkowe, chłopcy w mniejszym zakresie garnęli się do nauki, a od 1945 roku istniał obowiązek ukończenia szkoły na poziomie podstawowym.

W roku szkolnym 1947/1948 roku rozpiętość wieku uczniów w poszczególnych klasach była nadal zjawiskiem wysoce niepożądanym, zarówno ze stanowiska interesu wychowawczego, jak i dydaktycznego. W tym roku szkolnym naukę pobierało 6700 uczniów w państwowych i prywatnych szkołach podstawowych Włocławka, w tym 3379 chłopców i 3321 dziewcząt¹². Natomiast na dzień 15 października 1947 roku we wszystkich szkołach podstawowych Włocławka naukę pobierało 7345 dzieci (3735 chłopców i 3610 dziewcząt), w tym w szkole podstawowej J. Długosza 585 chłopców, a w szkole ss. urszulanek 679 dziewcząt¹³. Na zajęcia odbywające się na I zmianie uczęszczało 5457 dzieci, a na II zmianę 1786¹⁴. W wrocławskich szkołach podstawowych w roku szkolnym 1947/1948 odnotowano 44,7% „przerostów” jednorocznych i 9,7 % dwuletnich i więcej¹⁵. W roku szkolnym 1947/1948 frekwencja na zajęciach

¹⁰ AP-W, Prywatna Szkoła Sióstr Urszulanek we Włocławku, sygn.1355.

¹¹ AP-W, Sprawozdanie z działalności gospodarczej za 1947 rok. Ogólne sprawozdanie statystyczne, sygn. 56.

¹² Dane te zostały w źródłach przedstawione łącznie dla szkół państwowych i prywatnych, nie są podane w dokumentach archiwalnych oddzielnie.

¹³ AP-W, Statystyka szkolna za lata 1946/1947. Liczba młodzieży szkolnej i stan pomieszczeń na dzień 15 października 1947, sygn. 227 (łącznie z uczniami szkoły specjalnej).

¹⁴ Tamże.

¹⁵ AP-W, MKOśw., Sprawozdanie z działalności gospodarczej za 1947 rok, sygn. 228; S. Burzyński, *Szkolnictwo powszechne w Okręgu Szkolnym Pomorskim w roku szkolnym 1947/1948*, Dz. Urz. KOSP, 1948, nr 1.

w szkołach podstawowych Włocławka wynosiła 90,6%¹⁶. W roku szkolnym 1948/1949 frekwencja wyniosła 92,2%, a więc wzrosła o 1,6%¹⁷.

Tab. 13. Promocja uczniów w niektórych szkołach podstawowych Włocławka w 1947 roku

Szkoła nr	Ogółem	Liczba uczniów promowanych	Liczba uczniów, którzy nie otrzymali promocji	Zwolnieni z obowiązku szkolnego (skreśleni)
1	475	424	51	101
2	496	430	66	55
5	433	355	78	63
6	554	452	102	72
7	500	423	77	22
8	471	402	69	37
10	366	335	31	-
11	412	362	50	76
12	337	310	27	-
Razem	4 044	3 493	551	426

Źródło: AP-W, Statystyka szkolna, promowanie uczniów za 1947 rok, sygn. 228.

Jak wynika z danych statystycznych zawartych w tabeli, pozostający w klasie i skreśleni z listy stanowili 21,6%, a więc sprawność szkolna w tym roku była niezadowolająca.

W roku szkolnym 1948/1949 klasę VII ukończyło we Włocławku 552 uczniów, w tym w szkołach podstawowych 472, a 80 w szkołach 11-letnich¹⁸. Na ogólną liczbę dzieci 7781 w 12 szkołach powszechnych Włocławka w 1948 roku naukę pobierało 6295 uczniów, w tym 3267 chłopców i 3028 dziewcząt. Do szkoły ćwiczeń uczęszczało 234 uczniów, w tym 112 chłopców i 122 dziewczynki. Nauka odbywała się na dwie zmiany. W 12 szkołach powszechnych naukę na I zmianie pobierało 4020 uczniów,

¹⁶ AP-T, Inspektorat Szkolny w Toruniu za lata 1945–1950. Referaty dotyczące stanu szkolnictwa powszechnego i przedszkoli w OSP, sygn. 28. Dane dotyczące szkół podstawowych w tym przypadku zostały uwzględnione bez szkoły ćwiczeń i szkoły specjalnej.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ AP-T, Inspektorat Szkolny w Toruniu z lat 1945–1950. Referaty dotyczące stanu szkolnictwa powszechnego i przedszkoli w OSP, sygn. 28.

a na II zmianie 2275. W szkole ćwiczeń naukę na I zmianie pobierało 165 dzieci, a na II 69 uczniów¹⁹.

W 1949 roku do szkół podstawowych wrocławskich nie uczęszczało tylko 32 dzieci, czyli 0,5%, a ogólna liczba uczniów w tym roku wynosiła 6800. Inne dane źródłowe podają, że w tym roku na dzień 1 października do szkół podstawowych wrocławskich uczęszczało 6186 uczniów²⁰. Różnice te wynikają zapewne z dokładnej daty podawania danych. Jak wskazują dane liczbowe, pomimo wzrostu liczby uczniów w 1949 roku w stosunku do roku 1945, odsetek dzieci nieobjętych nauczaniem zmalał bardzo wyraźnie.

W roku szkolnym 1949/1950 naukę w szkołach podstawowych państwowych pobierało 6694 dzieci, w tym w szkołach podstawowych publicznych 5850²¹. W 1950 roku we Wrocławku funkcjonowało 16 szkół podstawowych, w tym 15 publicznych i jedna prywatna – ss. urszulanek. Do publicznych szkół powszechnych uczęszczało 5745 dzieci. Obowiązku szkolnego z różnych przyczyn nie wypełniało 656 dzieci, co stanowiło 11,4% ogółu dzieci w wieku szkolnym²². Do prywatnej szkoły ss. urszulanek uczęszczało 277 dzieci. Łącznie w 1950 roku razem do szkół podstawowych uczęszczało 6022 dzieci. Na dzień 15 października 1947 roku do szkoły specjalnej uczęszczało 74 dzieci, w tym 44 chłopców i 30

¹⁹ S. Burzyński, *Szkolnictwo powszechne w OSP w roku szkolnym 1947/1948* (Dz.Urz. KOSP, 1948, nr 1).

²⁰ AP-T, Inspektorat Szkolny w Toruniu za lata 1945–1950. Referaty dotyczące stanu szkolnictwa powszechnego i przedszkoli w OSP, sygn. 28. Podział w poszczególnych klasach przedstawiał się następująco: w kl. I – 732 uczniów, co stanowiło 11,83%; w klasie II 779, co stanowiło 12,59%; w klasie III 890, co stanowiło 14,39%; w klasie IV 896, co stanowiło 14,48%; w klasie V 995, co stanowiło 16,08%; w klasie VI 1098, co stanowiło 17,75%; a w klasie VII 796, co stanowiło 12,88%. Łącznie ze szkołą ćwiczeń i szkołami przy 11-latkach, ale bez szkoły specjalnej.

²¹ AP-W, Protokoły i materiały z posiedzenia KOśw. Sprawozdanie KOśw, od 1 stycznia 1949 do 31 marca 1950.

²² AP-W, Protokoły i materiały z posiedzenia KOśw. Sprawozdanie KOśw, od 1 stycznia 1949 do 31 marca 1950; AP-W, Organizacja szkół podstawowych – promocje. Dla przykładu w szkole podstawowej przy LMK promocji nie otrzymało 18 uczniów; przy szkole podstawowej LZK – 11 uczniów; w szkole ogólnokształcącej stopnia podstawowego TPD nr 1 – 61 uczniów; w szkole podstawowej nr 2 – 37 uczniów; w szkole nr 3 – 76; w szkole podstawowej nr 4 – 41 uczniów; w szkole podstawowej nr 5 – 56 uczniów; w szkole podstawowej nr 7 – 58 uczniów; w szkole podstawowej nr 8 – 37 uczniów; w szkole podstawowej nr 9 – 53 uczniów; w szkole podstawowej nr 10 – 35 uczniów; w szkole podstawowej nr 12 – 33 uczniów.

dziewcząt²³. W roku szkolnym 1949/1950 wzrosła liczba dzieci w szkole specjalnej we Włocławku, ze 125 w roku ubiegłym do 150²⁴.

Wśród przyczyn, które w istotny sposób wpłynęły na absencję uczniów w szkołach, należy wymienić: brak odpowiedniego obuwia i odzieży, zwłaszcza w okresie zimy i późnej jesieni; brak właściwej opieki ze strony rodziców; nieegzekwowanie obowiązku przez czynniki administracyjne i szkolne oraz trudności komunikacyjne. Jednak liczba absolwentów szkół podstawowych systematycznie rosła.

W latach międzywojennych brak miejsc był jedną z przyczyn niewykonania obowiązku szkolnego. W Polsce Ludowej problem ten został usunięty już w pierwszych pięciu latach po odzyskaniu niepodległości. Ołbrzymim wysiłkiem całego społeczeństwa utworzono sieć szkolną, która zapewniała niezbędne warunki do pełnej realizacji powszechności nauczania w zakresie szkoły podstawowej.

W roku szkolnym 1949/1950 na 5745 dzieci uczęszczających do szkół podstawowych powszechnych promocji nie otrzymało 516 uczniów, stanowiło to około 8,9% ogółu uczniów, a promowanych było 91,1%. W następnych latach procent promowanych obniżył się i w roku szkolnym 1950/1951 wynosił 88%, w roku szkolnym 1951/1952 – 87,6%, a w roku szkolnym 1952/1953 wzrósł i wyniósł 91,6%²⁵.

W wyniku reorganizacji w roku szkolnym 1951/1952 we Włocławku pozostało tylko 10 szkół podstawowych z najwyższą klasą VII. Uczęszczało do nich 4 311 dzieci, w następnym roku szkolnym 4820 dzieci, a obowiązku szkolnego nie wypełniało 507 dzieci.

W roku szkolnym 1957/1958 do szkół podstawowych uczęszczało ogółem 8633 dzieci, w tym do szkoły specjalnej 168, a do innych szkół na poziomie podstawowym 74 uczniów. Szkołę podstawową w tym roku ukończyło 811 uczniów, a promocji nie otrzymało 51, odroczone z obowiązku szkolnego 14, z powodu choroby zwolniono 19, z powodu przewlekłej choroby zwolniono 9 uczniów, z innych przyczyn zwolniono 1 ucznia. Szkoły podstawowej nie ukończyło i nie uczęszczało bez uzasadnionych

²³ AP-W, Statystyka szkolna za lata 1946/47. Liczba młodzieży szkolnej i stan pomieszczeń na dzień 15 października 1947, sygn. 227.

²⁴ Kronika Szkoły Specjalnej za lata 1933/1934–1953/1954. Obecnie znajduje się ona w szkole specjalnej we Włocławku.

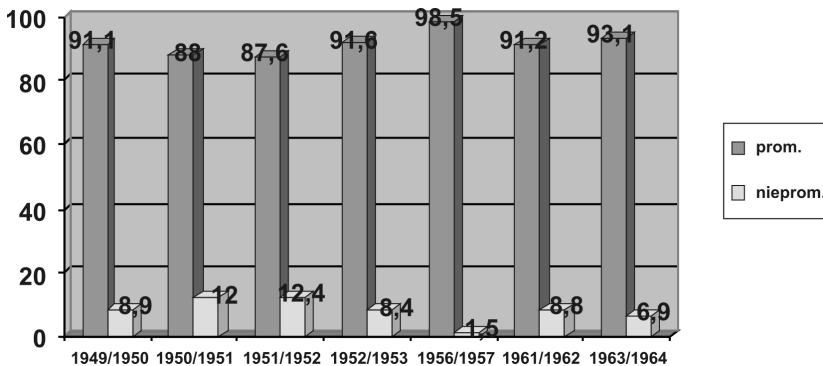
²⁵ AP-W, Ocena pracy. Sprawozdanie z wyników nauczania za 1952 i 1953.

przyczyn 8 uczniów²⁶. Zatem realizacja obowiązku szkolnego w stosunku do lat powojennych była w zasadzie dobra. Do szkół podstawowych nie uczęszczało jedynie 51 dzieci, tj. około 0,5%.

W latach następnych stan promowanych ulegał stopniowej poprawie. Zwiększyły się liczba i procent promowanych, a zmniejszyła się radykalnie liczba uczniów wyznaczonych do egzaminów poprawkowych. Systematycznie z roku na rok podnosiła się sprawność szkoły. W roku szkolnym 1956/1957 odpad w szkołach podstawowych we Wrocławku wyniósł tylko 120 dzieci, czyli 1,5 % ogółu²⁷.

W szkołach podstawowych odsetek promowanych uczniów wzrósł z 91,2% w roku szkolnym 1961/1962 do 93,1% w roku szkolnym 1963/1964. Na zwiększenie wskaźnika promocji wpłynęła niewątpliwie dodatkowa praca nauczycieli ze słabszymi uczniami, podjęta ze względów ideologicznych dla uczczenia XX-lecia PRL i IV Zjazdu PZPR.

Wykres 3. Odsetek (%) uczniów promowanych i niepromowanych w wrocławskich szkołach podstawowych w wybranych latach szkolnych

Źródło: dane pochodzą z informacji zawartych w pracy (dane obejmują uczniów szkoły ss. urszulanek i ks. Jana Długosza).

²⁶ AP-W, Sprawozdanie szkół podstawowych z realizacji obowiązku szkolnego. Sprawozdanie za rok szkolny 1957/1958 z dnia 15 marca 1958.

²⁷ S. Burzyński, *Szkolnictwo podstawowe w woj. bydgoskim w roku szkolnym 1957/1958 w świetle sprawozdawczości statystycznej*, Biuletyn Wydziału Oświaty PWRN w Toruniu, Toruń nr 4, s. 27.

Z danych przedstawionych na wykresie wynika, że największy odsetek uczniów promowanych w włocławskich szkołach podstawowych był w roku szkolnym 1956/1957 i wynosił on 98,5%, a niepromowanych w roku szkolnym 1951/1952 i wyniósł 12,4%. Analogicznie najniższy odsetek uczniów promowanych był w roku szkolnym 1951/1952 i wyniósł tylko 87,6%, a niepromowanych w 1956/1957 i wyniósł 1,5%. Można zauważyć też tendencje do zmniejszania się odsetka uczniów niepromowanych od roku szkolnego 1951/1952. Na zwiększenie się liczby dzieci otrzymujących promocję w włocławskich szkołach podstawowych miał wpływ niewątpliwie wzrost poziomu ekonomicznego mieszkańców, wzrost świadomości rodziców, współpraca szkoły z domem rodzinnym, łatwiejszy dostęp do bibliotek szkolnych i miejskich, lepsze wyposażenie szkół w sprzęt i pomoce naukowe, wzrastający poziom przygotowania zawodowego nauczycieli i ich zaangażowania w pracę zawodową.

Zagęszczenie w szkołach podstawowych we Włocławku wzrosło po zastosowaniu dekretu z dnia 23 marca 1956 roku, kiedy to wprowadzono zasadę obowiązkowego ukończenia szkoły siedmioklasowej, zamiast obowiązku uczęszczania do 14 roku życia.

W roku szkolnym 1966/1967 do szkoły specjalnej we Włocławku uczęszczało 305 dzieci. Znaczna ich większość to mieszkańcy Włocławka, zaledwie 40 pochodziło z innych miejscowości woj. bydgoskiego. O przyjęciu zgłoszonych przez szkoły dzieci decydowała specjalna komisja selekcyjna przy Wydziale Oświaty we Włocławku²⁸.

Do Szkoły Podstawowej dla Dorosłych nr 3 we Włocławku, mieszczącej się przy ul. Leśnej 24, w roku szkolnym 1959/1960 zapisanych było 38 uczniów, w klasie VI było 20 uczniów, a w klasie VII 18 uczniów – na zajęcia uczęszczało 29 osób. W następnym roku szkolnym ogólnie do szkoły uczęszczało 40 uczniów, sami mężczyźni w wieku od 15 do 18 lat, a 16 nie brało udziału w lekcjach. Młodzież ta rekrutowała się z sierot lub rodzin, które dawały im zły przykład. W roku szkolnym 1961/1962 do klasy VI zapisano uczniów 23, a 24 do klasy VII. Nauka odbywała się 4 razy w tygodniu. Wiek uczniów wynosił od 15 do 19 lat. W roku szkolnym 1963/1964 do szkoły było zapisanych 50 uczniów. Widać więc, że liczba

---

²⁸ Kronika Szkoły Specjalnej we Włocławku im. M. Grzegorzewskiej.

uczęszczających w niewielkim stopniu systematycznie rosła. W tym roku szkolnym szkołę ukończyło 18 osób, 16 przeszło do wyższej klasy, a 6 osób nie klasyfikowano. Ogólnie frekwencja uczniów w szkołach podstawowych dla dorosłych w roku szkolnym 1959/1960 wynosiła około 50-65%²⁹.

Do Szkoły Podstawowej dla Dorosłych nr 1, w roku szkolnym 1959/1960, zapisanych było 105 uczniów. Często zdarzało się tak, że pracownicy zakładów pracy przychodzili się tylko tam zapisać i na tym kończyli udział w zajęciach. Dlatego też szkoła ta powiadamiała zakład pracy o tym, czy ich pracownik uczestniczy w zajęciach i jakie osiąga wyniki. Zainteresowani niechętnie chcieli przychodzić na lekcje, ponieważ wstydzili się przebywać z uczniami młodszymi. Szkoła ta bowiem umieszczona została w budynku szkoły podstawowej nr 9. W roku 1954 w Szkole Podstawowej dla Dorosłych nr 1 liczba uczniów wynosiła 123, klasyfikowano 104, nie klasyfikowano 19 osób.

W 1960 roku w placówce nr 1 otwarto klasę wstępną z 24 uczniami³⁰. Na dzień 31 stycznia 1961 roku sklasyfikowano 182 uczniów. Do Szkoły Podstawowej dla Dorosłych nr 2 w 1961 roku uczęszczało 176 uczniów³¹. Do Szkoły Podstawowej dla Dorosłych nr 1 we Wrocławku w roku 1962 uczęszczało 163 uczniów. Przeciętna frekwencja w tej szkole w roku szkolnym 1961/1962 wynosiła 81%³². W roku szkolnym 1959 w szkole dla dorosłych nr 3 zorganizowano klasę VII, która liczyła 23 uczniów. Zorganizowano też klasę VI, liczącą 24 uczniów. Nauka odbywała się 5 razy w tygodniu.

Natomiast w Mielęcinie w roku szkolnym 1961/1962 zorganizowano 4 oddziały, w tym dwie klasy VII, jedna VI i jedna IV. W klasach VII uczyło się 46 uczniów, w klasie VI 21 uczniów, a w klasie IV 15 uczniów. Nauka odbywała się 3 razy w tygodniu. W 1962 roku w Szkole Podstawowej dla

²⁹ AP-W, Wydział Oświaty. Prezydium Miejskiej i Powiatowej Rady Narodowej. Sprawozdania z oświaty dorosłych w latach 1954–1960, sygn. 1034.

³⁰ W tejsze szkole w roku 1961 zorganizowano 7 oddziałów z liczbą uczniów 200.

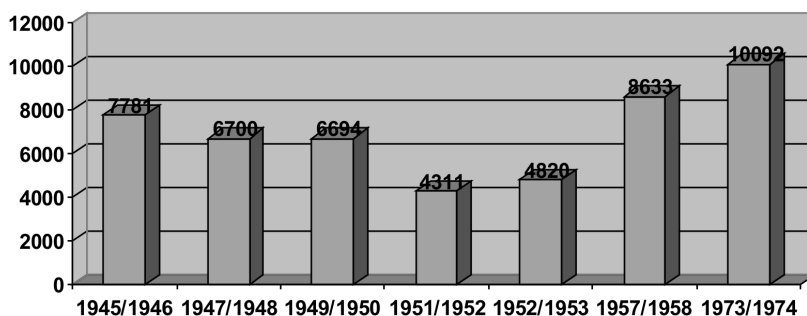
³¹ Uczniowie z klasy V, którzy nie otrzymali promocji do następnej klasy (8 osób) zostali przeniesieni do szkoły dla pracujących nr 1 i włączeni do nowo powstałej V klasy semestralnej.

³² AP-W, Wydział Oświaty. Prezydium Miejskiej i Powiatowej Rady Narodowej. Sprawozdania z prac oświatowych wśród dorosłych za w roku 1962, sygn. 858.

Dorosłych zorganizowano 6 oddziałów o łącznej liczbie uczniów 187. Rosła liczba włocławskich szkół dla dorosłych.

W roku szkolnym 1973/1974 do 14 szkół podstawowych we Włocławku uczęszczało 9904 dzieci, do szkoły specjalnej 313 uczniów i do szkoły dla pracujących przy ul. Łęskiej 316 uczniów. Łącznie więc do szkół podstawowych we Włocławku w roku szkolnym 1973/1974 uczęszczało 10 092 uczniów³³. W Szkole Podstawowej dla Pracujących nr 2 we Włocławku w roku szkolnym 1959/1960 uczyło się 37 uczniów. Promocje otrzymało 28 słuchaczy, powtarzających klasę było 9 i nowo przyjętych również 9. Szkołę Podstawową nr 15 we Włocławku przystosowano od 1 września 1960 roku na szkołę dla młodzieży przerośniętej.

Wykres 4. Liczba uczniów (w tys.) włocławskich szkół podstawowych w wybranych latach szkolnych

Źródło: jak na wykresie 3.

Z powyższego wykresu wynika, iż znaczny spadek liczby uczniów w włocławskich szkołach podstawowych nastąpił w roku szkolnym 1951/1952. Co było efektem tego, iż naukę w szkołach podstawowych ukończyły roczniki przerośnięte. Które nie miały możliwości ukończenia szkoły podstawowej z uwagi na okres wojny. Od tego roku szkolnego można też zaobserwować systematyczny wzrost liczby uczniów, co wynikało z przyrostu naturalnego we Włocławku i osiedlaniem się nowych

³³ AP-W, Organizacja pracy w szkole podstawowej we Włocławku w roku szkolnym 1973/1974.

mieszkańców przybyłych z innych terenów Polski ze względu na rozwijający się intensywnie przemysł.

W Polsce Ludowej wrocławskie zakłady kształcenia nauczycieli były instytucjami państwowymi i władze szkolne decydowały o liczbie przyjęć do poszczególnych szkół. Limit przyjęć do pierwszych klas określano przewidywanym zapotrzebowaniem na nauczycieli. Do wrocławskich zakładów kształcenia nauczycieli przyjmowano młodzież głównie pochodzenia robotniczego i chłopskiego.

Zasięg oddziaływania Liceum Pedagogicznego w latach 1945–1966 określały przepisy władz oświatowych, które wyznaczyły mu rejon rekrutacyjny. Zachowały się informacje z lat 1948–1962 o liczbie młodzieży z Wrocławka uczęszczającej do tego liceum. Stanowiła ona w tych latach od 21 do 52,2% ogółu uczniów. Cechą charakterystyczną dla udziału wrocławian w liceum były duże wahania ich liczby, nawet w najbliższych dwóch latach, jak np. 1957/1958 – 52,5%, a w 1958/1959 już tylko 22,5%. Przeciętnie w liceum pedagogicznym naukę pobierało od 280 do 350 uczniów i uczennic, jednak wyjątek stanowił rok szkolny 1948/1949, kiedy to w liceum uczyły się aż 554 osoby. Najmniej uczniów było w latach 1965/1966, bo tylko 67. Przez cały okres istnienia liceum przyjęto do tej szkoły około 1800 uczniów do klas wstępnej, pierwszej i starszych. Do działających przy liceum zaocznym i korespondencyjnych szkół, kształcących czynnych nauczycieli, przyjęto około 800 osób³⁴.

Analizując liczbę oddziałów w Liceum Pedagogicznym i frekwencję młodzieży zarówno w poszczególnych klasach, jak i całej szkole, wydaje się, że kuratorium bardziej brało pod uwagę względy organizacyjne i finansowe, aniżeli rzeczywiste zapotrzebowanie regionu na nauczycieli. Władze oświatowe wyrażały zgodę na 9–10 oddziałów w liceum. Zadanie dyrekcji polegało na dostosowaniu organizacji szkoły do tego limitu, poprzez dostosowanie liczby uczniów w klasach i nabór do pierwszych klas. Brak stałej, określonej liczby ciągów klas wywoływał czasami kłopoty z zatrudnieniem nauczycieli. Zmuszał też do angażowania dochodzących z innych szkół.

---

³⁴ M. Pawlak, *Z dziejów kształcenia nauczycieli*, s. 211 i 214; tenże, *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, s. 645.

W roku szkolnym 1949/1950 na ogólną liczbę 313 uczniów promocję otrzymało, względnie ukończyło szkołę, 187 uczniów, 37 zdawało poprawki, 51 nie otrzymało promocji, a 33 nie klasyfikowano. Jak wynika z danych, duża liczba uczniów nie otrzymała promocji. Świadczyć to może o wysokim poziomie nauki w tym liceum i wysokich wymaganiach ze strony kadry dydaktyczno-pedagogicznej.

Lata powojenne przyniosły dalszą feminizację zawodu nauczycielskiego, co znalazło odbicie także w absolwentach kończących włocławskie Liceum Pedagogiczne³⁵. W roku szkolnym 1947/1948 liczba absolwentów wynosiła 12 osób, w tym 7 kobiet i 5 mężczyzn; w roku szkolnym 1948/1949 liczba absolwentów wynosiła 73 osoby, w tym 43 kobiety i 30 mężczyzn, zaś w roku szkolnym 1949/1950 różnica ta jeszcze bardziej była widoczna. Na ogólną liczbę 70 absolwentów było 56 kobiet i 14 mężczyzn³⁶.

Objęcie pełnym podstawowym nauczaniem wszystkich dzieci, zmiany gospodarczo-społeczne na wsi, rozbudowany system stypendialny i zmiany w stosunku rodziców do kształcenia dzieci umożliwiły dziewczętom ze środowisk robotniczych i chłopskich zdobywanie zawodu nauczycielki. Jednocześnie, zwłaszcza po 1955 roku zaznaczył się spadek zainteresowania chłopców zawodem pedagoga. Stawał się on mniej atrakcyjny od zawodów technicznych, oferujących lepsze zarobki i większy prestiż społeczny. Liczba dziewcząt przyjętych do pierwszych klas zwiększyła się z 52% do 75% w latach czterdziestych i pięćdziesiątych i z 80% do 90% w latach sześćdziesiątych w stosunku do chłopców³⁷.

Studium Nauczycielskie we Włocławku przygotowało nauczycieli do szkół powszechnych i zawodowych tylko w kilku wybranych specjalizacjach. Stąd też zwiększono znacznie jego region rekrutacyjny i limitowano liczby przyjęć na pierwsze lata studiów. Władze szkolne określały liczbę przyjęć, kierując się głównie aktualnymi potrzebami kadrowymi szkół województwa bydgoskiego. Po zaspokojeniu najpilniejszych potrzeb przeważnie zamykały dany kierunek lub też przenosiły go do studium nauczycielskiego w innym mieście. Do księgi immatrykulacyjnej Studium

³⁵ Tamże, s.211.

³⁶ J. Müller, *Kształcenie nauczycieli*.

³⁷ M. Pawlak, *Z dziejów kształcenia nauczycieli*, s. 215.

Nauczycielskiego zostało wpisanych 1589 studentów, w tym 751 na studium stacjonarne, 780 na zaoczne i 58 na eksternistyczne.

Liczba oddziałów i studentów w studium nauczycielskim zaocznym była wyższa do roku szkolnego 1963/1964, a w roku szkolnym 1964/1965 sytuacja uległa zmianie, liczba oddziałów i studentów w studium stacjonarnym była wyższa niż w studium zaocznym i wynosiła odpowiednio 10 oddziałów i 377 studentów, 5 oddziałów i 285 studentów. Liczba studentów w studium zaocznym była najwyższa w roku szkolnym 1963/64 i wynosiła 402 studentów pobierających naukę w 10 oddziałach, a najmniejsza w roku szkolnym 1968/1969 i wynosiła 59 studentów i 2 oddziały. Najwyższa liczba studentów w studium stacjonarnym pobierała naukę w roku szkolnym 1964/1965 i wynosiła 377 w 10 oddziałach, a najmniejsza w studium zaocznym w roku szkolnym 1968/1969 – 74 studentów w 2 oddziałach.

Specjalizacje, w jakich kształciło Studium Nauczycielskie we Wrocławku, wywierały też duży wpływ na dobór studentów według płci. Na kierunek mechaniczny przyjmowano w zasadzie tylko absolwentów techników o specjalizacji obróbka skrawaniem. Uczęszczali tam głównie chłopcy. Dziewczęta były nielicznie reprezentowane zarówno na studium stacjonarnym, jak i zaocznym. Również duży odsetek, bo często ponad 50% mężczyzn był wśród studentów na kierunku zajęcia praktyczne. Filologia rosyjska i opieka na dzieckiem były kierunkami mocno sfeminizowanymi, zwłaszcza na studiach zaocznych, gdzie w niektórych latach nauki kobiety stanowiły nawet 90% ogółu studiujących.

Słuchacze Studium Nauczycielskiego we Wrocławku rekrutowali się zazwyczaj spośród słabszych absolwentów szkół średnich, często tych, którzy nie zostali przyjęci na studia wyższe i nie wykazywali w czasie pierwszych kilku miesięcy pobytu w studium ani zainteresowania zawodem nauczycielskim, ani też chęci do pracy³⁸. Brakowało im też umiejętności samodzielnego przygotowania się do zajęć, a nawet umiejętności gospodarowania własnym czasem. W ciągu pierwszego roku istnienia studium, dyrekcja i grono pedagogów włożyli olbrzymi wysiłek w wychowanie słuchaczy, przekonanie ich o konieczności zaangażowania w pracę

---

³⁸ M. Tamże, s. 220.

na uczelni oraz wyjaśnienie i uświadamianie znaczenia pracy nauczyciela w szkole podstawowej, czy t zawodowej.

Spośród 1589 przyjętych na studia SN ukończyło łącznie 1282 słuchaczy, w tym 590 na studiach stacjonarnych spośród przyjętych 751 i 655 na studiach zaocznych spośród przyjętych 780 oraz 37 eksternistów z grupy 58 przyjętych. Ten dorobek należałoby uzupełnić nieznaną bliżej liczbą uczestników różnych kursów dokształcających, organizowanych dla czynnych nauczycieli³⁹.

Drugoroczność była zjawiskiem występującym w 1952/1953 roku we wszystkich szkołach średnich. W państwowych liceach ogólnokształcących w tymże roku szkolnym stanowiła 12,7%, a w roku szkolnym 1953/1954 sięgała już 15%⁴⁰.

Po ogłoszeniu w 1945 roku zapisów do gimnazjum LMK liczba zgłoszeń wynosiła 819 kandydatów. Przyjęto 652 uczniów, zorganizowano 15 klas, w tym 8 pierwszych, 2 drugie, 2 trzecie, 2 czwarte i 1 licealna⁴¹.

W roku szkolnym 1966/1967 do LMK uczęszczało 413 uczniów. W roku 1971 promowano w LMK 93% uczniów, tyle samo co w 1974 roku. Wyższe wyniki promowania uczniów świadczyły o wzroście poziomu nauki w szkole.

Przez cały czas istnienia LZK w omawianym okresie liczba uczniów wahała się w granicach 450–500. W roku szkolnym 1966/1967 wynosiła 465 osób uczących się w 12 oddziałach⁴². W okresie od 1945 roku widoczny był w LZK wzrost oddziałów i uczniów, które obrazuje wybiórczo tabela 14.

Z danych zawartych w tabeli wynika, że największa liczba uczniów była w liceum w roku szkolnym 1971/1972, bo 604 osób i w roku 1965/1966 – 576. Najmniej uczniów było w roku szkolnym 1951/1952, bo tylko 281. Tak mała liczba w latach pięćdziesiątych spowodowana była większym zainteresowaniem młodzieży zasadniczymi szkołami zawodowymi,

³⁹ Tamże, s. 211.

⁴⁰ M. Falski, *Aktualne zagadnienia ustrojowo-organizacyjne szkolnictwa polskiego*, Warszawa 1957, s. 57. W liceach ogólnokształcących w roku szkolnym 1953/1954 drugoroczność w klasach I wynosiła 17,1%, w klasie II – 15,2%, w klasie III – 13,8%, a w klasie IV – 12,4%, maturę uzyskało tylko 51% uczniów.

⁴¹ *Liceum im. M. Konopnickiej*, s. 19.

⁴² Tamże, s. 135.

w związku z bardzo szybkim rozwojem przemysłu w mieście. W latach sześćdziesiątych i na początku lat siedemdziesiątych zwiększyło się zainteresowanie młodzieży liceami ogólnokształcącymi i dlatego w znaczący sposób wzrosła liczba uczniów LZK. Już pod koniec lat pięćdziesiątych w liceach ogólnokształcących LMK i LZK mimo utworzenia w nich trzech ciągów brakowało miejsc.

Tab. 14. Liczba oddziałów i uczniów w LZK w latach 1945–1972

Rok szkolny	Liceum ogólnokształcące		Szkoła podstawowa	
	liczba oddziałów	liczba uczniów	liczba oddziałów	liczba uczniów
1945/1946	9	312	-	-
1951/1952	9	281	7	326
1961/1962	12	408	12	490
1965/1966	16	576	4	154
1966/1967	12	454	-	-
1971/1972	16	604	-	-

Źródło: Księga Pamiątkowa Gimnazjum, s. 36.

Tab. 15. Liczba uczniów w szkołach ogólnokształcących we Wrocławku

Lata	Liczba uczniów
1960/1961	1031
1965/1966	1634
1966/1967	1248
1967/1968	1266
1968/1969	1257
1969/1970	1276
1970/1971	1639

Źródło: *Rocznik Statystyczny Województwa Bydgoskiego za 1971*, GUS, Warszawa 1972, s. 122. W latach szkolnych 1960/1961 i 1965/1966 z najwyższą klasą VII.

Z tabeli 15 wynika, że liczba uczniów w wrocławskich szkołach średnich ogólnokształcących systematycznie rosła. W roku szkolnym 1960/1961 było 1031 uczniów, a w roku szkolnym 1970/1971 naukę pobierało już 1639 osób. Na uwagę zasługuje fakt, że w liceach ogólnokształ-

cających przeważały zazwyczaj dziewczęta, jak chociażby w roku szkolnym 1966/1967 do włocławskich liceów ogólnokształcących uczęszczało 1248 uczniów, w tym tylko 397 chłopców i aż 851 dziewcząt.

Tab. 16. Liczba uczniów w liceach ogólnokształcących dla dorosłych we Włocławku

Lata	Liczba uczniów
1965/1966	832
1966/1967	782
1967/1968	711
1968/1969	698
1969/1970	688
1970/1971	699

Źródło: *Rocznik Statystyczny Województwa Bydgoskiego za 1971*, GUS, Warszawa 1972, s. 141. W latach szkolnych 1965/1966 z najwyższą klasą VII.

Z tabeli 16 wynika, że liczba uczniów w liceach ogólnokształcących dla pracujący systematycznie ulegała zmniejszeniu. Wynikało to zapewne z faktu, iż młodzież włocławska coraz chętniej podejmowała naukę w szkołach średnich w systemie dziennym z uwagi na szeroką pomoc państwa, jak np.: stypendia, internaty, świetlice, dotowane bilety autobusowe.

W roku szkolnym 1946/1947 w Zakładzie im. J. Długosza naukę pobierało najwięcej młodzieży w jego historii – w gimnazjum i liceum 256⁴³, natomiast w szkole powszechnej aż 519 uczniów⁴⁴. W ostatnim roku nauki w gimnazjum i liceum im. J. Długosza na początku roku szkolnego było 287 uczniów, a na końcu roku 242 w szkole powszechnej było 373 uczniów⁴⁵.

Po 1945 roku w Zakładzie im. J. Długosza promowano tylko tych uczniów, których wiedza dawała gwarancję sprostania nauce w klasach

⁴³ AD-W, ALJDŁ, t. 1–5 i 9. Natomiast w AP-W, Wydział ogólny statystyka szkolna sygn. 226, można znaleźć dane, iż w roku szkolnym 1946/1947 w liceum i gimnazjum liczba uczniów wynosiła 261.

⁴⁴ AD-W, ALJDŁ, t. 3. Natomiast w AP-W, Wydział ogólny statystyka szkolna sygn. 226 można znaleźć dane iż do szkoły podstawowej w roku szkolnym 1946/1947 uczęszczało 536 uczniów.

⁴⁵ AD-W, ALJDŁ, t. 5, 9; A. Mietz, M. Pawlak, M. Szczotkowska-Topić, *Gimnazjum i Liceum*, s. 68.

wyższych. Na początku roku szkolnego 1947/1948 do Szkoły Pracy Społecznej uczęszczało 74 słuchaczy, z czego promowano 53. Na koniec roku 1948 w tej szkole było już ponad 100 słuchaczy⁴⁶.

Do Zasadniczej Szkoły Zawodowej nr 1 w roku szkolnym 1966/1967 uczęszczało 350 uczniów⁴⁷. Do Zasadniczej Szkoły Zawodowej Młodzieżowej dla Pracujących nr 1 w roku szkolnym 1966/1967 uczęszczało 550 uczniów, w tym 246 dziewcząt i 304 chłopców. Natomiast do Zasadniczej Szkoły Zawodowej Młodzieżowej dla Pracujących nr 2 uczęszczało na zajęcia 579 słuchaczy, w tym tylko 29 kobiet i 550 mężczyzn⁴⁸.

Ogólnie we wszystkich ZSZ stacjonarnych i dla pracujących, w roku szkolnym 1966/1967 kształciło się 3267 dziewcząt i chłopców⁴⁹. W roku szkolnym 1966/1967 do Technikum Mechanicznego uczęszczało 487 chłopców. W tym samym roku do Technikum Ekonomicznego im. S. Żeromskiego uczęszczało 530 uczniów. Do Technikum Budowlanego w roku szkolnym 1966/1967 uczęszczało 201 uczniów, a do Technikum Budowlanego dla pracujących znacznie mniej, bo 120 uczniów.

Systematycznie rosła też liczba uczniów Szkoły Ekonomicznej – w 1945 roku naukę podjęło 150 uczniów, a już w 1969 liczba ta wzrosła do 825. W ciągu tych 24 lat działalności dydaktyczno-wychowawczej mury Zespołu Szkół Ekonomicznych opuściło 2802 uczniów⁵⁰.

W pierwszym roku działalności Studium Zawodowego Medycznego przyjęto 34 uczennice. Od powstania szkoły do 1975 roku mury szkolne opuściło 539 pielęgniarek dyplomowanych, najmniej w roku 1965, bo tylko 21 dziewcząt, a najwięcej w 1974 roku, bo 61 uczennic. Wynikało to z faktu, iż została uruchomiona nowa specjalizacja – położnictwo, oprócz istniejącej wcześniej specjalizacji ogólnej⁵¹.

W czterech ZSZ stacjonarnych i dwu dla pracujących w roku 1966/1967 kształciło się 3267 dziewcząt i chłopców.

---

⁴⁶ AP-W, Sprawozdanie z Działu Oświaty za okres od 1 stycznia 1948 do 1 listopada 1948, sygn. 58.

⁴⁷ S. Dąbrowski, *Dzieje szkolnictwa*, s. 139.

⁴⁸ Tamże, s. 141.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ Księga Pamiątkowa Zjazdów Absolwentów Szkoły Ekonomicznej, przechowywana w Zespole Szkół Ekonomicznych.

⁵¹ E. Jędrzejak, *Monografia Studium Medycznego*, s. 68.

Przeciętna liczba uczniów Technikum Przemysłu Papierniczego przekraczała 500 osób. Pokażna liczba absolwentów opuszczających co roku szkołę znajdowała zatrudnienie w fabrykach celulozy i papieru, szczególnie we Włocławku i Przechowie.

W Państwowej Szkole Technicznej w roku 1967 uczyło się 70 słuchaczy, natomiast w Państwowej Szkole Technicznej dla Pracujących w tym roku uczyło się 30 słuchaczy⁵². Ogólnie do szkół zawodowych trafiała młodzież słabiej przygotowana, co utrudniało niekiedy osiąganie wysokich wyników w nauczaniu, tak jak w liceach ogólnokształcących. Była to najczęściej młodzież, która po ukończeniu szkoły zasadniczej lub średniej zawodowej chciała jak najszybciej podjąć pracę zawodową, z uwagi na warunki materialne panujące w domu. Spora liczba młodzieży po ukończeniu szkoły średnie zawodowej i otrzymaniu świadectwa dojrzałości podejmowała wyższe studia.

Przyczynami drugoroczności wśród uczniów w szkołach dla pracujących najczęściej były: źle obrany kierunek nauki, brak zdolności w obranej przez siebie specjalności, możliwości materialne rodziny, brak opieki ze strony rodziców, brak zdolności do pracy umysłowej oraz brak nadzoru ze strony zakładów pracy w śledzeniu osiągniętych wyników.

2. Stan zdrowotny uczniów oraz warunki życia dzieci i młodzieży w latach 1945–1975

W okresie od 1 września 1946 roku do 31 grudnia 1946 roku na ogólną liczbę 5867 dzieci ze wszystkich szkół powszechnych na terenie miasta Włocławka zbadanych przez lekarzy szkolnych zostało 4133 dzieci. U 15 stwierdzono gruźlicę, u 25 jaglicę, a u 2623 dzieci skrofuły, krzywicę i próchnicę zębów. Higienistki szkole dokonały oględzin aż 19 303 dzieci. Zorganizowały 416 pogadanek o czystości, odwiedziły w domach 108 dzieci zaniedbanych.

W okresie od 5 września 1947 roku do 31 grudnia 1947 w trzech włocławskich szkołach, nr 4, nr 5, nr 10, przebadano 876 osób na ogólną liczbę 1328 uczniów. U jednej osoby stwierdzono jaglicę, a gruźlicę u 28

⁵² S. Dąbrowski, *Dzieje szkolnictwa*, s. 146.

uczniów. Dzieci słabowitych, ze skrufulami, krzywicą i próchnicą zębów było 656 na 876 badanych. Higienistki szkolne dokonały oględzin 511 dzieci, z tego wykupano 888 uczniów. Zorganizowano w tym czasie 77 pogadanek na temat czystości. Pielęgniarki odwiedziły 3 uczniów w domach rodzinnych. Na początku okresu sprawozdawczego czystych było tylko 969 uczniów, a na koniec liczba ta wzrosła do 1144. Dzieci brudnych na początku było 359, a na końcu okresu sprawozdawczego tylko 87. Dzieci zawszonych we wrześniu było 338, a w grudniu tylko 31, odwyszawiono więc 338 uczniów. Ponadto obcięto włosy 35 uczniom, świerzb usunięto u 51 osób. U trojga uczniów dokonano szczepień ochronnych przeciwko chorobie Pirgueta. Stwierdzono jeden przypadek zachorowania na szkarlatynę⁵³.

Jak wynika z powyższych danych, zarówno w 1946 roku, jak i w 1947 stan zdrowia uczniów oraz higieny w porównaniu z jego początkiem uległ znacznej poprawie na końcu roku szkolnego. Można więc stwierdzić, że prowadzona opieka higieniczna w szkołach spełniała swoje zadania. Stan zdrowotności higieniczny ulegał poprawie w szkołach z roku na rok. Konkludując – opieka medyczna w szkołach była niezbędna. Sprawy higieny szkolnej w tym okresie regulowała ustawa z dnia 24 marca 1947 roku, nr 11/47-3. W 1947 roku personel lekarski i higienistki szkolne podlegały Wydziałowi Zdrowia.

Wychowankowie internatu Zakładu im. J. Długosza we Wrocławku mieli zapewnioną zarówno opiekę lekarską, jak i dentystyczną. Na początku lekarz i dentysta przyjmowali po 2 godziny tygodniowo, a od roku szkolnego 1946/1947 po 6 godzin tygodniowo. W roku szkolnym 1948/1949 opieki lekarskiej już w szkole nie było, uczniowie korzystali z ambulatorium „Caritasu”.

Stan zdrowotny uczniów uczęszczających do szkół podstawowych we Wrocławku w 1948 roku oceniano jako bardzo zły: 45% dzieci chorowało na krzywicę, anemię, powiększenie migdałków i wiele innych dolegliwości⁵⁴. Słaby stan zdrowia uczniów szkół powszechnych, zawodowych

⁵³ AP-W, Zestawienie sprawozdawcze z opieki lekarskiej i higienicznej w publicznych szkołach powszechnych za okres od 5 września 1947 do 31 grudnia 1947, sygn. 252.

⁵⁴ AP-W, Oddział Szkolny. Sprawozdanie Zarządu Miejskiego za 1948 rok, sygn. 230; M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 258.

i średnich w 1948 roku to następstwo przeszło pięcioletniej okupacji hitlerowskiej, w czasie której okupant różnymi represjami ograniczał do minimum racje żywnościowe dla Polaków, w celu biologicznego wyniszczenia narodu polskiego⁵⁵.

Lekarze pracujący w szkołach zwracali się o dożywianie dzieci zagłodzonych, w wielu przypadkach nawet do tego stopnia, że musieli kierować je i młodzież do szpitala. W okresie powojennym stan zdrowotności uczniów był zły i wymagał natychmiastowej pomocy ze strony personelu medycznego, nauczycieli oraz organizacji społecznych. Tylko w nielicznych przypadkach współpraca lekarza, pielęgniarki i innych osób starających się o poprawę stanu zdrowia ucznia wymagającego szczególnej opieki układała się z rodzicami pomyślnie. Świadomość rodziców w tym okresie była bardzo niska. Uważali oni, że niedożywienie i inne choroby wynikające z tego i ogólnych zaniedbań oraz braku witamin nie mają wpływu na realizację programu dydaktycznego przez ich dziecko. Co więcej, twierdzili, że te okoliczności nie wpływają też na realizację zadań wychowawczych, wytyczonych przez szkoły.

Niewątpliwie na rozwój kultury fizycznej uczniów, a co za tym idzie poprawy ich zdrowotności miał fakt przeprowadzenia w latach 1956–1959 na terenie całego kraju kompleksowych badania, opartych na różnych wariantach programowo-metodycznych wychowania fizycznego w szkołach⁵⁶. Wyniki badań opracowane przez specjalną międzyresortową komisję oraz Instytut Naukowy Kultury Fizycznej, został opublikowany w latach 1958–1962 i stanowił podstawę kolejnej reformy doskonalenia programów wychowania fizycznego, w ramach ogólnej reformy systemu oświatowego, opartej na Ustawie o rozwoju systemu oświatowego w PRL z roku 1961⁵⁷.

W latach następnych można było zaobserwować niewielką poprawę w stanie zdrowotnym dzieci i młodzieży, dzięki szczepieniom ochronnym.

⁵⁵ AP-W, Oddział Szkolny. Sprawozdanie Zarządu Miejskiego za 1948 rok, sygn. 230; M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 258.

⁵⁶ R. Wroczyński, *Powszechne dzieje*, s. 322. Różne warianty programowo-metodyczne wychowania fizycznego w szkołach to różne liczby godzin lekcyjnych wychowania fizycznego od 2 do 6 tygodniowo, programy oparte na ćwiczeniach systematycznych – gimnastyka i lekkoatletyka, programy oparte na integracji szkolnych i pozaszkolnych form wychowania fizycznego z szerokim uwzględnieniem gier ruchowych.

⁵⁷ R. Wroczyński, *Powszechne dzieje*, s. 322.

Dzieci, które wstępowały do klasy I w roku szkolnym 1959/1960, zostały poddane właśnie takim zabiegom. Urodzone w 1952 roku zaszczepiono przeciwko błonicy, ospie, durowi brzuszemu i BCG⁵⁸.

W styczniu 1960 roku dzieci z Włocławka zostały poddane szczepieniom przeciwko błonicy, a w lutym tegoż roku przeciwko BCG, w marcu przeciwko durowi brzuszemu, a w kwietniu przeciwko ospie. Rozpowszechniona została akcja propagandowa w formie pogadank dla dzieci i rodziców o konieczności szczepień ochronnych. W przypadku niepoddania dziecka temu zabiegowi nie zostało ono przyjęte do szkoły.

W dniu 20 maja 1956 roku Kuratorium Okręgu Szkolnego w Toruniu wystąpiło z pismem do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej o zwiększenie liczby godzin pracy lekarza szkolnego. Dokonano w tym okresie analizy warunków higienicznych szkół oraz stanu zdrowia uczniów⁵⁹. Przeprowadzono również pogadanki dla rodziców i nauczycieli z zakresu podstawowych wymogów medycznych, higieny i racjonalnego żywienia dzieci oraz młodzieży.

Kuratorium Oświaty w piśmie z dnia 8 lutego 1958 roku nr 0-X-9/1/58 zaleciło, aby właściwie zostały wykorzystane godziny lekarsko-pielęgniarskie we wszystkich szkołach, zarówno podstawowych, jak i średnich znajdujących się na terenie miasta Włocławka. Lekarze zostali włączeni do pracy Rad Pedagogicznych i Komitetów Rodzicielskich na odcinku higieny i zdrowia dzieci⁶⁰. Kierownik szkoły miał za zadanie egzekwowanie od lekarza szkolnego badań młodzieży i wykorzystania właściwie godzin pracy.

W protokóle z narady Wydziału Oświaty i Służby Zdrowia, która odbyła się 30 września 1959 roku, dr Lewandowski podał do wiadomości komunikat mówiący o tym, iż młodzież ucząca się została przebadana w kierunku higieny osobistej przez pielęgniarki na podstawie list młodzieży przygotowanej przez dyrektora szkoły. Nauczyciele korzystali

---

⁵⁸ AP-W, Sprawozdanie Państwowego Inspektoratu, Oświaty we Włocławku o stanie zdrowia dzieci i młodzieży szkolnej w latach 1959–1961, sygn. 1298. BCG – *Bacillus Calmette Guerin*, szczepionka prątka gruźliczego.

⁵⁹ AP-W, Urząd Miejski we Włocławku, Oddział Szkolny. Pismo do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej, nr I-311/18/59.

⁶⁰ AP-W, Sprawozdanie Państwowego Inspektoratu, Oświaty we Włocławku o stanie zdrowia dzieci i młodzieży szkolnej w latach 1959–1961, sygn. 1298.

z pomocy lekarzy szkolnych, młodzież ubezpieczona i nieubezpieczona mogła się leczyć bezpłatnie tylko w poradni przeciwgruźliczej i przeciwreumatycznej. Młodzież została przebadana w kierunku wykrycia jaglicy. Młodzież nieubezpieczona mogła ponadto bezpłatnie korzystać z pomocy lekarzy rejonowych. Lekarz szkolny dla dzieci i młodzieży nieubezpieczonej wystawiał recepty na 100%. Kartę zdrowia ucznia należało zawsze przysyłać do szkoły, do której przechodził. Pielęgniarka szkolna miała obowiązek kontrolować dożywianie dzieci i młodzieży. Na posiedzeniu stwierdzono znaczne zachorowania na gruźlicę, schorzenia reumatyczne i choroby zakaźne. Ponadto stwierdzono bardzo zły stan uzębienia uczniów. Z protokołu wynikało, iż we wszystkich szkołach podstawowych, średnich i zawodowych zaobserwowano bardzo niski poziom higieny osobistej – wszawicę. Stwierdzono też u wielu uczniów wady postawy, w wyniku nieprawidłowego siedzenia w ławkach szkolnych⁶¹.

Można stwierdzić, że wszystkie te problemy wynikały z faktu, iż liczba budynków szkolnych była niedostateczna, niewystarczające były środki finansowe na urządzenia sanitarne szkół. Nie zwracano też dostatecznej uwagi na obowiązujące przepisy Instrukcji 49/54 Ministerstwa Zdrowia oraz wyrabianie nawyków kulturalno-higienicznych. Personelu szkolnego nie poddawano badaniom okresowym. Brakowało również lekarzy szkolnych i personelu średniego. Współpraca pomiędzy Kuratorium i Wydziałem Zdrowia nie układała się pomyślnie. Praktycznie dopiero od roku szkolnego 1959/1960 personel pedagogiczny zaczął obserwować stan zdrowia dzieci i przekazywać swoje spostrzeżenia personelowi lekarsko-higienicznemu, starając się wyrabiać nawyki kulturalno-higieniczne. Poza tym przedstawiał stan zdrowia dzieci i młodzieży na posiedzeniu rad pedagogicznych. Przestrzegano jedynie badań wstępnych i okresowych personelu pedagogicznego w kierunku gruźlicy.

Dzieci ze szkół podstawowych w tym okresie obowiązkowo otrzymywały szklanekę mleka. Dyrektorzy szkół wszystkich szczebli mogli wnikać w pracę personelu medycznego, zarówno lekarzy, jak i pielęgniarek. Od roku szkolnego 1956/1960 wprowadzono obowiązek leczenia zębów dzieci szkolnych z klas I i VII. We wszystkich szkołach, gdzie to było możliwe,

---

⁶¹ Tamże.

zorganizowano gabinety stomatologiczne i wyposażono je w niezbędny sprzęt stomatologiczny. W szkole stomatolog pracował przeciętnie cztery godziny w ciągu dnia. W celu głębszego poznania zagadnień zdrowia i higieny zwiększono liczbę godzin anatomii w klasie VII. Szkoły od 1959 roku otrzymywały też większe kwoty na uzupełnienie apteczek. Na plan pierwszy wysunęła się sprawa walki z wszawicą. Dr Majczyńska stwierdziła, że w roku szkolnym 1959/1960 aż 12 800 dzieci i młodzieży zostało objętych opieką lekarsko-dentystyczną na terenie miasta Wrocławka, a pracowało zaledwie 9 lekarzy dentystów. Potrzebnych było jeszcze 6 lekarzy, jednak w ich zatrudnieniu stanęły na przeszkodzie środki pieniężne i brak mieszkań⁶². Stan uzębienia uczniów był katastrofalny. Prawie u 100% stwierdzono próchnicę. Istniejącą sytuację można było poprawić poprzez zaangażowanie większej liczby lekarzy, wyświetlanie filmów oświatowych dla dzieci i młodzieży, wystawianie sztuk teatralnych oraz różnego rodzaju plakaty.

Dzieci urodzone w 1953, które wstąpiły do klasy I w 1960/1961 roku, zostały automatycznie poddane szczepieniu. Przeprowadzono też akcje propagowania dobrego sprzętu szkolnego, jaki powinien odpowiadać wymogom higienicznym i sanitarnym, czyli ławek szkolnych, tablic, szaf i oświetlenia. Na terenie szkół podstawowych, średnich i zasadniczych zawodowych wykonywano prace społeczne, poprawiające ich stan higieniczno-sanitarny.

Szczepieniu ochronnemu w omawianym okresie poddane zostały też dzieci z rocznika 1954, wstępujące do klasy I w roku szkolnym 1961/1962⁶³. Prowadzono karty zdrowia uczniów kończących VII klasę oraz wystawiano im świadectwa zdrowia. Karta zdrowia ucznia zawierała szczepienia przeciwko błonnicy, gruźlicy, ospie, chorobie Heinego-Mediana i durowi brzuszemu. Inspektor sanitarny dla miasta Wrocławka, dr K. Wdowiak organizował celowe pokazy prawidłowego mycia rąk, a nawet wycierania nosa, wiązania i czyszczenia obuwia.

Kolegium Ministerstwa Zdrowia i Ministerstwa Oświaty na posiedzeniu w dniu 3 lutego 1959 roku stwierdziło niezadowolający stan zdrowia uczniów, pomimo niewątpliwych wysiłków zmierzających do poprawy

---

⁶² Tamże.

⁶³ Tamże.

sytuacji ze strony nauczycieli i personelu służby zdrowia. Skonstatowano, że dzieci i młodzież z wrocławskich szkół są niedożywione, co wynikało najczęściej z niskiej kultury żywienia w domu rodzinnym. W niektórych rodzinach wciąż brakowało jedzenia. Uczniowie przychodzili do szkoły bez śniadania. Dlatego na tak szeroką skalę prowadzono akcję dożywiania dzieci i młodzieży. Niedożywieni uczniowie charakteryzowali się znaczną zachorowalnością, m.in. na gruźlicę, choroby reumatyczne, choroby zakaźne, złym stanem uzębienia, wadami postawy, niskim poziomem higieny osobistej, a w szczególności wszawicą, która panowała w szkołach nagminnie⁶⁴. Prowadzono nieustającą akcję zwalczania wszawicy. Higienistka szkolna zsypywała głowy odpowiednim preparatem lub dziecko było wysyłane do domu, otrzymując taki środek. Jednak często dzieci wracały ponownie z wszawicą lub zagnidzeniem, przenosząc te pasożyty na inne dzieci. Najgorzej sytuacja wyglądała w szkołach, do których uczęszczały dzieci i młodzież z rodzin nisko sytuowanych, w których niekiedy brakowało mydła do mycia i środków do prania odzieży i bielizny. Równocześnie były to rodziny o niskim poziomie kulturalnym, które w mniejszym stopniu dbały o poziom higieny swoich dzieci. Można więc stwierdzić, że taki stan rzeczy wynikał z ogólnych warunków ekonomicznych i kulturalnych oraz zaniedbań zarówno ze strony resortu oświaty, jak i resortu zdrowia.

Personel pedagogiczny niekiedy nie przywiązywał dostatecznej uwagi do zdrowia wychowanków i braku nawyków kulturalno-higienicznych. Nie prowadzono w dostatecznie skuteczny sposób akcji uświadamiania rodziców w kwestii kultury żywienia i podstawowych zabiegów higienicznych. Do minimum ograniczone były możliwości przebywania dzieci i młodzieży na świeżym powietrzu – zaniedbywano wietrzenie klas. Brakowało ćwiczeń śródlekcyjnych. Przygotowanie nauczycieli w kierunku promowania zdrowego i właściwego stylu życia wśród dzieci i młodzieży było niewystarczające. Nauczyciele szkół średnich w mniejszym stopniu niż nauczyciele szkół podstawowych przywiązywali wagę do promowania zdrowia i higieny wśród młodzieży. Uważali, że młodzież

---

⁶⁴ AP-W, Higiena szkolna i opieka lekarska. Uchwała Kolegium Ministerstwa Zdrowia i Ministerstwa Oświaty z 1959 roku, sygn. 1298.

do szkół średnich przychodzi wyposażona w cały zasób wiedzy na ten temat i że są to osoby prawie dorosłe, same odpowiadające za siebie.

Także kierownictwo szkół w początkowym okresie nie przywiązywało należytej uwagi do stanu sanitarno-higienicznego ich placówek, nawet w takim zakresie, jaki obowiązywał zgodnie z Instrukcją nr 44/45 Ministerstwa Zdrowia. Brakowało lekarzy i personelu średniego do pracy w szkołach. Lekarze pracowali w przychodniach i szpitalu a na pracę w szkołach brakowało im czasu. We Wrocławku w tym okresie brakowało lekarzy i pielęgniarek. Wszyscy musieli pracować w ważniejszych placówkach niż szkoła, którą uważano za mniej ważną niż przychodnie. Lekarze często opuszczali i tak niewielką liczbę godzin w szkole, bo musieli pracować w przychodni, np. za chorego kolegę. Pracownicy służby zdrowia nie byli również przygotowani do pracy w szkołach z dziećmi i młodzieżą szkół średnich. Współpraca z kierownikiem szkoły, personelem pedagogicznym i komitetem rodzicielskim najczęściej nie układała się dobrze⁶⁵. Na podstawie materiału badawczego znajdującego się w archiwum wrocławskim można stwierdzić, że w tamtym okresie panowała duża płynność kadr, co wpływało ujemnie na poziom opieki lekarsko-higienicznej, ponieważ lekarz pracujący w szkole kilka miesięcy nie przykładł się do wykonywanego zajęcia. Załatwiał tylko niejednokrotnie sprawy bieżące związane ze zdrowiem uczniów, a wszystkie inne odkładał. Ministerstwo Oświaty zobowiązało Kuratorium Oświaty w Bydgoszczy do uwzględniania w nowych budynkach szkolnych, bez względu na to, czy były one przeznaczone dla szkół podstawowych czy też średnich, przestrzegania wszystkich wymogów sanitarno-higienicznych, niezbędnych do zabezpieczenia uczącym się odpowiednich warunków nauki i rekreacji. Działania miały pójść w tym kierunku, aby pobyt dziecka w szkole nie wpływał ujemnie na jego rozwój fizyczny i jego ogólny stan zdrowia.

W tym też okresie wprowadzono obowiązek omawiania na posiedzeniach rad pedagogicznych stanu zdrowia uczniów, higieny osobistej oraz stanu higieniczno-sanitarnego szkół, przez lekarza szkolnego lub w niektórych przypadkach przez średni personel medyczny. Lekarze szkolni zostali powołani na członków rad pedagogicznych i zobowiązani byli do

---

⁶⁵ Tamże.

uczestnictwa w ich posiedzeniach dotyczących stanu zdrowia uczniów, zagadnień higieny i oświaty zdrowotnej oraz stanu sanitarnego szkół i akcji odpoczynku letniego.

Zagadnienia zdrowia i higieny zostały włączone do programów nauczania wszystkich szkół podstawowych, ogólnokształcących, średnich i zasadniczych zawodowych. W zakładach kształcenia nauczycieli zaczął ponadto obowiązywać egzamin z zakresu higieny.

W roku szkolnym 1959/1960 zorganizowano minimum dożywiania przez podanie każdemu dziecku szklanki mleka. Na szeroką skalę rozpoczęto zwalczanie wszawicy w szkołach. Ministerstwo Oświaty starało się w tym okresie systematycznie dokształcać zatrudniony personel medyczny w szkołach przez rozszerzenie sieci szkół higienistek szkolnych. Udostępnione zostały kredyty na wyposażenie gabinetów lekarskich i dentystycznych w nowo budujących się szkołach oraz na uzupełnienie tego sprzętu w placówkach, które już prowadziły działalność dydaktyczno-wychowawczą. Organizowano wojewódzkie przychodnie higieny szkolnej.

W bibliotekach szkolnych znalazły się pozycje propagujące zdrowie i higienę. Szóstego października 1961 roku odbyła się narada kierowników szkół podstawowych i pracowników służby zdrowia, lekarzy i higienistek szkolnych z terenu miasta Włocławka, na której poruszano problemy higieny uczniów, ich zdrowia oraz warunków życia w domu rodzinnym.

Szczególną troską medyczną otoczono dzieci wstępujące do klasy pierwszej oraz te, które ją kończyły, czyli dzieci klas siódmych, a po reformie – klas ósmych szkoły podstawowej. Nie mniejszą opieką otoczono młodzież wstępującą do szkół ponadpodstawowych. Klasy te były pod szczególną opieką, ponieważ uczniom wstępującym do szkół należało założyć karty zdrowia i ich przebadać, a kończącym wydać świadectwo zdrowia. Wprowadzony został nawet obowiązek leczenia w pierwszej kolejności zębów dzieci szkolnych z klas I i VII. W dniu 25 marca 1963 roku w Miejskiej Stacji Sanitarno-Epidemiologicznej zorganizowano naradę w sprawie poprawy stanu sanitarnego urządzeń w szkołach, ponieważ ogólny stan bezpieczeństwa i higieny pracy wewnątrz budynków szkolnych we Włocławku był niezadowolający.

W roku szkolnym 1964/1965 poprawiło się znacznie zaopatrzenie szkół w wodę. Nastąpiło też podniesienie higieny osobistej i stanu zdrowia dzie-

ci i młodzieży wrocławskich szkół, a co za tym idzie uległy też znacznej poprawie warunki ich życia. Wynikało to z faktu, iż w tym okresie uruchomionych zostało kilka nowych zakładów przemysłowych. Ludzie znaleźli zatrudnienie za godziwe pieniądze i dlatego mogła podnieść się stopa życiowa wielu rodzin. Dzieci zaczęły przychodzić schludniej ubrane, umyte i co najważniejsze najedzone. Posiadały też własne podręczniki i pomoce naukowe. Coraz więcej rodzin stać było na to, aby dziecko wysłać na odpoczynek letni w okresie wakacji. Młodzież najchętniej w tym okresie wyjeżdżała na różnego rodzaju obozy.

Można więc powiedzieć, że warunki życia dzieci i młodzieży zmieniały się w miarę upływu lat od zakończenia II wojny światowej i były coraz lepsze, a dzięki nim mogli oni, po ukończeniu szkoły podstawowej, podejmować naukę w szkołach średnich, a następnie na studiach wyższych. Zmniejszyła się w znaczący sposób zachorowalność dzieci i młodzieży. Uczniowie szkół podstawowych, średnich i zawodowych stali się bardziej odporni na wszelkiego rodzaju infekcje.

Zapewniono w tym okresie stałą i systematyczną opiekę higieniczno-lekarską oraz dentystyczną nad wszystkimi placówkami w mieście. Przeprowadzono pogadanki na lekcjach i zajęciach z zakresu higieny mieszkań i otoczenia. Dlatego też podniósł się poziom świadomości uczniów wrocławskich szkół, zaczęli oni zwracać uwagę na warunki życia w domu i szkole i dążyć, w miarę swoich możliwości, do ich polepszenia.

W szkołach zaczęto organizować kąpiki czystości, zgodnie z zasadami higieny pracy umysłowej, aby ukazać młodzieży, do jakich warunków pracy należy dążyć. Starano się zadbać o estetykę wnętrza. Do wszystkich szkół doprowadzono światło i wietrzono klasy, a okna przestały być zasłonięte zbędnymi firankami, zasłonami i innymi przedmiotami. Systematycznie też zaczęto odświeżać pomieszczenia sanitarne, które dotychczas traktowano po macoszemu i uważano za sprawę najmniej ważną. Starano się również odnowić zewnętrzne ściany budynków szkolnych oraz pomieszczenia klasowe. Przy szkołach zaczęto zakładać zieleńce i rabaty kwiatowe, sadzono drzewa ozdobne i żywopłoty. Uległ poprawie stan urządzeń sanitarnych i studni przy niektórych placówkach oświatowych, dzięki przeprowadzaniu kontroli urządzeń sanitarnych, która zalecała na-

prawę uszkodzonych względnie zaniedbanych urządzeń sanitarnych. Przebudowano już istniejące studnie⁶⁶.

Lekarz szkolny zobowiązany został do szczegółowych badań uczniów klas pierwszych szkół podstawowych i ponadpodstawowych oraz uczniów nowo przyjętych do szkół. W każdym roku szkolnym dodatkowemu badaniu podlegali uczniowie klas nieparzystych, z wyjątkiem klas kończących. Uczniowie klasy ósmej, oprócz świadectwa zdrowia ucznia kończącego szkołę podstawową, otrzymywali zaświadczenie, w którym uwzględniono aspekty poradnictwa zawodowego oraz orzekano ewentualne przeciwwskazania do podjęcia nauki w niektórych szkołach i zakładach, w których uczeń ewentualnie miałby odbywać praktyki zawodowe.

Dzieci i młodzież szkół ponadpodstawowych byli kwalifikowani do tak zwanych grup dyspanseryjnych. Polegało to na tym, że uczniowie mieli założone specjalne karty, prowadzona była ich dodatkowa obserwacja i kontrola lekarska przynajmniej raz w ciągu półrocza, czyli przynajmniej dwa razy w ciągu roku szkolnego. W razie konieczności dzieci z tych grup w pierwszej kolejności kierowane były do lekarzy specjalistów. Do grup dyspanseryjnych kierowani byli uczniowie z wadami wzroku, mowy, budowy ciała, zaburzeniami układu nerwowego, chorobami reumatycznymi i gruźlicą.

Dyrekcje szkół oraz nauczyciele troszczyli się o czystość pomieszczeń, obejść szkolnych i punktów sanitarnych. Uczulali na to również uczniów. Nauczyciele zwracali uwagę także na czystość osobistą podopiecznych. Walczyli o higienę pracy umysłowej ucznia, gdyż jednym z ważniejszych czynników mających wpływ na wyniki pracy dydaktyczno-wychowawczej było zdrowie dziecka i jego prawidłowy rozwój. Szkoły zostały zobowiązane przez Kuratoria do zakupu leków i innych środków wyposażenia aptek. Personel medyczny zobowiązano do informowania rodziców o konieczności leczenia dziecka i udzielania pomocy kołom Polskiego Czerwonego Krzyża.

W roku szkolnym 1971/1972 znacznej poprawie uległa opieka lekarska w szkołach wrocławskich. Dokonano jednorazowych badań wszy-

---

⁶⁶ AP-W, Sprawozdanie dla Prezydium Państwowej Rady Narodowej we Wrocławku. Wydział Oświaty dla miasta i powiatu wrocławskiego. Higiena szkolna i opieka lekarska w 1963 roku, sygn. 1300.

kich dzieci i młodzieży uczącej się w szkołach dziennych na terenie miasta Wrocławka. Osłabieniu natomiast uległa opieka nad dziećmi z grup dyspanseryjnych. Do najważniejszych zadań wynikających z wychowawczej roli szkoły zaliczano stałe utrzymanie czystości i porządku w pomieszczeniach i obiektach szkolnych oraz usunięcie istniejących w tym względzie niedociągnięć w ramach bieżących remontów. Szczególny nacisk położono na przebudowę WC, malowanie wewnątrz, konserwowanie i utrzymanie odpowiedniego stanu sanitarnego kanalizacji i wodociągów. Na konferencji kierowników szkół Wrocławka, która odbyła się w dniu 29 lutego 1968 roku, zgodnie z zaleceniami stacji sanitarno-epidemiologicznej omówiono następujące zagadnienia: wietrzenie pomieszczeń szkolnych w czasie przerw między lekcjami oraz w trakcie zajęć, zaopatrzenie pomieszczeń w odpowiednie żarówki o mocy zgodnej z wytycznymi Polskiej Normy Oświatowej⁶⁷. Poruszono również problem przebudowania, w miarę możliwości finansowych, sieci elektrycznych w szkołach, malowanie ścian i sufitów pomieszczeń na kolory pastelowe, zlikwidowanie z parapetów okiennych kwiatów wysokopiennych, niedekorowanie otworów okiennych ciemnymi zasłonami zasłaniającymi dopływ światła, zaopatrzenie szkół w odpowiednie tablice w klasach, zakupienie nowych ławek, które będą dostosowane do wieku i wzrostu uczniów, sprzątanie pomieszczeń na bieżąco, przeprowadzanie pogadarek, sporządzanie gazetek ściennych, prowadzenie zajęć technicznych o tematyce sanitarno-higienicznej, dbanie o czystość otoczenia budynku szkolnego. Zobowiązano kierowników szkół do zapewnienia szklanki gorącego mleka dla uczniów wrocławskich szkół⁶⁸.

Kuratorium Okręgu Szkolnego w Bydgoszczy w piśmie z dnia 5 stycznia 1968 roku do Prezydium Powiatowej Rady Narodowej we Wrocławku Wydział Oświaty po przeprowadzonej wcześniej kontroli w wrocławskich szkołach podstawowych, średnich i zawodowych przedstawiło następujące wnioski. Stwierdzono, że stan sanitarny szkół we Wrocławku nie budzi większych zastrzeżeń, jednak w niektórych szkołach sprzęt szkolny wy-

⁶⁷ AP-W, Rozporządzenie Stacji Sanitarno-Epidemiologicznej dla Powiślań i Wrocławka. Prezydium Powiatowej Rady Narodowej we Wrocławku Wydział Oświaty. Higiena i zdrowie ucznia w roku szkolny 1968/69, sygn. 1301.

⁶⁸ Tamże.

maga wymiany. W wielu szkołach Włocławka nie przestrzegano takich zasad bhp, jak: nadmierna liczba dzieci w klasach, wąskie klatki schodowe i korytarze. Opieka lekarska i pielęgniarska w niektórych szkołach, a zwłaszcza ponadpodstawowych, budziła pewne zastrzeżenia⁶⁹. Ponadto przeprowadzona kontrola wykazała następujące niedociągnięcia w opiece lekarskiej w szkołach podstawowych Włocławka: w Szkole Podstawowej nr 4 brakowało lekarza szkolnego, ponieważ został odwołany od stycznia 1969 roku do końca roku szkolnego; Szkoła Podstawowa nr 2 nie posiadała gabinetu lekarskiego, warunki pracy były tu bardzo trudne; w Szkole Podstawowej nr 9 brakowało lekarza dentysty; w Szkole Podstawowej nr 16 brakowało oddzielnego pomieszczenia na gabinet, mieścił się on w pokoju nauczycielskim⁷⁰. Można stwierdzić, że na terenie Włocławka odczuwano brak tylko dwóch lekarzy do sprawowania fachowej opieki nad młodzieżą i trzech etatów higienistek szkolnych. Personel medyczny zatrudniony w szkołach był nadmiernie przeciążony obowiązkami, co nie sprzyjało właściwemu wykonywaniu ich pracy.

W roku szkolnym 1968/1969 w Szkole Podstawowej nr 1 we Włocławku opieka nad dziećmi ze strony lekarza i higienistki szkolnej była niewystarczająca⁷¹. Brak gabinetów dentystycznych w szkołach włocławskich był poważną przeszkodą w systematycznym leczeniu zębów oraz przeprowadzaniu kontroli w stanie uzębienia wszystkich uczniów w szkole.

W szkołach często zdarzały się drobne wypadki i w takich sytuacjach brakowało fachowej opieki medycznej z uwagi na to, iż higienistkę w większości szkół zatrudniano przez trzy dni w tygodniu. Dyrektorzy nieustannie wnioskowali, aby zmienić godziny pracy pielęgniarek z 8 na

⁶⁹ AP-W, Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego Bydgoskiego w Bydgoszczy do Prezydium Powiatowej Rady Narodowej we Włocławku z 1968, sygn. 1301, s. 19–20.

⁷⁰ AP-W, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej we Włocławku. Wydział Oświaty dla miasta i powiatu włocławskiego. Higiena i zdrowie ucznia w roku szkolnym 1968/1969, sygn. 1301.

⁷¹ Nie było w tej szkole gabinetu dentystycznego. Uczniowie leczyli zęby w gabinecie, który znajdował się w szkole nr 12. W Szkole Podstawowej nr 2 lekarz szkolny przyjmował jedynie raz w tygodniu, od godziny 8.00 do 15.00. Opieka dentystyczna i tu była niewystarczająca. Dzieci korzystały z opieki dentystycznej w innych szkołach, najwięcej w szkole nr 13. Lekarzy pracujących w szkołach, jak już wspominałam wcześniej, często odwoływano na zastępstwa za lekarzy pracujących w rejonach, dlatego też opieka w szkołach była niewystarczająca. Pogarszał sytuację fakt, iż zbyt małą liczbę godzin przydzielano lekarzowi i higienistce szkolnej przez Kuratorium Oświaty w Bydgoszczy. Uczniowie ze Szkoły Podstawowej nr 16 w roku szkolnym 1968/69 korzystali z gabinetu dentystycznego, który znajdował się w Technikum Mechanicznym.

4, ale za to nie trzy dni w tygodniu, ale sześć. Wszystko to czyniono po to, aby dzieci i młodzież mogli osiągnąć lepsze wyniki w nauce.

W celu podniesienia stanu higieniczno-sanitarnego, w roku szkolnym 1969/1970 wykonano wiele prace na rzecz szkół⁷². Według założeń na rok szkolny 1969/1970 powinien być jeden lekarz szkolny na 2000 dzieci, pielęgniarka jedna na 1000, a lekarz dentysta jeden na 600 do 800 dzieci. Powinni być też lekarze specjaliści w zależności od specyfiki szkoły⁷³. Jednak żadnego z założeń nie zrealizowano do końca. W roku szkolnym 1968/1970 rozpoczęto organizowanie przez wychowawców klas i nauczycieli wychowania fizycznego grup gimnastyki korekcyjnej, gdyż szkoły otrzymały na ten cel fundusze.

Dyrekcja szkoły wspólnie ze służbą zdrowia współdziałała w planowaniu jadłospisów i kontrolowaniu poziomu życia. W szkołach wszystkich szczebli prowadzono oświatę sanitarną. Działalność szkolnej służby zdrowia na tym odcinku polegała na prowadzeniu pogadank z zakresu higieny osobistej i higieny życia. Prowadzono również pogadanki z rodzicami na temat zmieniających się warunków życia dzieci i młodzieży. Oświata sanitarna znalazła się w planie pracy wychowania klasowego, gdzie znaczącą rolę odgrywali nauczyciele.

W roku szkolnym 1968/1969 ze względu na zachorowania na chorobę Heinego-Medina szczepieniu poddano dzieci z rocznika od 1953 do 1963. Inspektorat Oświaty we Wrocławku przeprowadził tę akcję w porozumieniu ze stacją sanitarno-epidemiologiczną, a nauczyciele szkół przygotowali listy dzieci, które były poddane temu zabiegowi. Aby podnieść stan zdrowotności w 1969 roku przeprowadzono szczepienia przeciwko BCG uczniów, z rocznika 1954 i 1955.

---

⁷² AP-W, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej we Wrocławku. Wydział Oświaty dla miasta i powiatu wrocławskiego. Higiena i zdrowie ucznia w roku szkolnym 1969/1970, sygn. 1302. W Szkole Podstawowej nr 14 odświeżono pomieszczenia sanitarne, założono zieleńce, wybudowano boisko szkolne na łączną kwotę 157 000 zł. W Szkole Podstawowej nr 7 naprawiono sanitariaty, okna, uporządkowano zieleńce, zakupiono sprzęt sportowy, uruchomiono natryski, pomalowano budynek na zewnątrz, wykonano smołowanie dachu, odświeżono sale lekcyjne, na łączną kwotę 200 500 zł. W szkole nr11 natomiast założono zieleńce, zakupiono stroje gimnastyczne dla niektórych uczniów na kwotę 5000 zł.

⁷³ AP-W, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej we Wrocławku. Wydział Oświaty dla miasta i powiatu wrocławskiego. Higiena i zdrowie ucznia w roku szkolnym 1969/1970, sygn. 1302.

W wyniku przeprowadzonych okresowych badań w szkołach Włocławka wszystkich typów w roku szkolnym 1969/1970 wyłoniono dzieci i młodzież z kontaktami gruźlicznymi, chorobami reumatycznymi, chorobami dróg oddechowych, wątle i anemiczne, z wadami postawy, niedoborem wagi oraz próchnicą zębów.

W latach siedemdziesiątych higienistki w szkołach pracowały również niewiele godzin, ale wydajnie dbały o stan zdrowia dzieci. Pomieszczenia medyczne były zbyt małe i słabo wyposażone. W szkołach przeznaczano zawsze na ten cel najmniejsze i najmniej funkcjonalne pomieszczenie.

Starano się, aby w każdej włocławskiej szkole w pomieszczeniach sanitarnych było mydło płynne znajdujące się w zbiornikach ściennych, ręcznik i bieżąca woda. Najtrudniej na terenie Włocławka przebiegała opieka dentystyczna. Dzieci i młodzież, aby skorzystać z pomocy stomatologa, często musiały chodzić do innych szkół. Utrudniało to o systematyczne leczenie uzębienia.

Rok 1969/1970 w porównaniu z rokiem szkolnym 1968/1969 był znacznie gorszy. Spowodowało to odejście wielu lekarzy do przychodni rejonowych i szpitali. Bardzo trudno było kogoś znaleźć na etat lekarza szkolnego. Decydowały o tym warunki pracy, które w szkołach przedstawiały się znacznie gorzej niż w innych placówkach medycznych, oraz wynagrodzenie, odbiegające od płacy w szpitalu czy przychodni rejonowej.

Kierownicy wszystkich szkół musieli składać sprawozdania z prac wykonanych na rzecz szkoły i środowiska oraz możliwości ich dalszej realizacji w roku następnym⁷⁴. Zagadnienia opieki lekarskiej nad dziećmi i młodzieżą regulowały przepisy Ministerstwa Oświaty. Przepisy te określały zadania i obowiązki pracowników szkolnej służby zdrowia oraz pracowników pedagogicznych w zakresie opieki zdrowotnej w szkołach⁷⁵. Praca lekarza szkolnego miała na celu działalność profilaktyczną, stąd też opieka nad uczniami szkół wszystkich typów nosiła nazwę opieki lekarsko-higienicznej. Uczestniczyły w niej też pielęgniarki i higienistki.

W roku szkolnym 1971/1972 w szkołach włocławskich wszystkich szczebli uległa poprawie opieka lekarska. Dokonano jednorazowych ba-

---

⁷⁴ AP-W, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej we Włocławku. Wydział Oświatowy. Poprawa stanu sanitarnego w latach 1972/73, sygn. 1303.

⁷⁵ Tamże.

dań lekarskich wszystkich dzieci i młodzieży. Słabiej przedstawiała się opieka nad dziećmi z grup dyspanseryjnych⁷⁶.

Dbając o stan zdrowia uczniów, dzieci z klas nieparzystych co najmniej raz w roku szkolnym poddawane były badaniom ogólnym. Informacje o stanie zdrowia dzieci i specjalne wskazania w odniesieniu do dzieci z tzw. patologią wieku, czyli niedoborem wzrostu, wagi, otyłością, z zaburzeniami wieku dojrzewania, z wadami wzroku, mowy, budowy ciała, zaburzeniami układu nerwowego, reumatyzmem czy gruźlicą, przekazywano dyrekcjom szkół lub wychowawcom. Poinformowani zawsze starali się pomóc dzieciom, aby ich stan zdrowia uległ poprawie. Ponadto zadaniem szkolnej służby zdrowia było dopilnowanie czystości pomieszczeń i obejścia szkolnego, w szczególności punktów sanitarnych i czystości osobistej uczniów.

Bezpośrednim czynnikiem mającym wpływ na wyniki pracy dydaktyczno-wychowawczej było zdrowe dziecko i jego prawidłowy rozwój. Szczególnie w szkołach średnich i zasadniczych zawodowych prowadzono akcje mówiące o szkodliwości palenia tytoniu. Na terenie szkoły obowiązywał zakaz palenia papierosów. Propagowano zdrowy tryb życia bez używania nikotyny, podkreślano jej szkodliwość i niekorzystny wpływ na pracę mózgu, co w konsekwencji prowadziło do osiągania gorszych wyników w nauce przez młodzież palącą. Dodatkową motywacją do tego, aby młodzież nie paliła, były oferowane programy organizacji młodzieżowych, które zabraniały palenia tytoniu. Prowadzono pogadanki na temat negatywnego wpływu papierosów na zdrowie człowieka i tego, jakie spustoszenie powodują one w organizmie. Nawiano również do prowadzenia zdrowego sposobu życia poza szkołą. Zachęcano do uprawiania sportu, który wpływał korzystnie na stan zdrowia ucznia. W celu polepszenia stanu zdrowotności uczniów organizowano rozgrywki międzyszkolne w różnych dyscyplinach sportowych.

Troszcząc się o zdrowie uczniów, każdego roku prowadzono akcję prześwietleń rentgenowskich niektórych klas ze wszystkich wrocławskich szkół. Nadzorowała to Wojewódzka Przychodnia Przeciwgruźlicza przy współpracy z lekarzem szkolnym. Prześwietlenia te pozwoliły na szybkie

---

⁷⁶ AP-W, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej we Wrocławku. Wydział Oświaty. Higiena szkolna – plan pracy, sprawozdania, informacje za lata 1966–1973, sygn. 1300.

rozpoznanie choroby i leczenie uczniów nią zagrożonych. Pozwoliły również na zapobieganie tej chorobie i prowadzenie działań profilaktycznych. W latach siedemdziesiątych gruźlica nie stanowiła już takiego zagrożenia jak w latach czterdziestych i pięćdziesiątych. Na tym odcinku stan zdrowotności uczniów uległ ogromnej poprawie. Można powiedzieć, że pod koniec lat siedemdziesiątych w odróżnieniu do okresów poprzednich zachorowania na gruźlicę wśród dzieci należały do rzadkości. W przeszłości leczenie tej choroby było długotrwałe i uciążliwe, w wyniku czego uczeń bardzo długo nie uczestniczył w zajęciach. Powstawały zaległości w przerabianym materiale dydaktycznym. Dziecku wracającemu po chorobie nadrabianie całości opóźnień zajmowało mnóstwo czasu.

Można powiedzieć, że po roku 1970 mamy do czynienia z systematyczną poprawą stanu zdrowotności uczniów. W roku szkolnym 1973/1974 nastąpiła znacząca poprawa stanu sanitarnego i higienicznego szkół, jak i uczęszczających do nich dzieci i młodzieży. Można również stwierdzić, iż w miarę upływu lat od zakończenia II wojny światowej kładziono coraz większy nacisk na profilaktykę w celu zapobieżenia chorobom, a nie ich leczeniu, co w efekcie podnosiło stan zdrowotności uczniów i zmieniło warunki życia na lepsze.

Aby zmobilizować uczniów do przestrzegania zasad higieny i prowadzenia zdrowego trybu życia, dyrektorzy szkół organizowali różnego rodzaju konkursy. Szkolne koła PCK redagowały gazetkę ścienną na ten temat. Różnego rodzaju konkursy oraz przeglądy prowadzone przez Wydział Oświaty również popularyzowały idee świadomości zdrowotnej i higienicznej.

W roku szkolnym 1972/1973 przeprowadzono we Włocławku kontrole obejmujące wyżej opisane zagadnienia. Wg danych sztabów sanitarnych, w nielicznych przypadkach nałożono mandaty karne w stosunku do osób winnych zaniedbań. Postępowania te, jak wykazały następne kontrole, wpłynęły na poprawę sytuacji. W kontroli brali udział wizytatorzy rejonowi i przedmiotowi, a ponadto w roku szkolnym 1973/1974 wizytator do spraw bezpieczeństwa i higieny pracy⁷⁷. Kontrole takie przeprowadzone zostały we wszystkich szkołach podległych Wydziałowi Oświaty.

---

⁷⁷ AP-W, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej we Włocławku. Wydział Oświaty dla miasta i powiatu. Higiena szkolna w roku 1973/74, sygn. 1306.

Wyniki ich zostały ocenione pozytywnie. Wydział Oświaty nie posiadał specjalnych środków finansowych na modernizację i remont urządzeń higieniczno-sanitarnych. Prace te wykonywano w ramach ogólnych remontów kapitalnych i bieżących.

Podniesienie kultury sanitarnej uwarunkowane było wzrostem uświadomienia społeczeństwa w sprawie ochrony zdrowia i zapobiegania chorób. Celowi temu służyła oświata sanitarna, którą starano się popularyzować wśród wszystkich grup społecznych, we wszystkich środowiskach. Szczególnie ważnym terenem oddziaływań oświaty sanitarnej i stałego podnoszenia poziomu higieny były szkoły. Dzieci i młodzież stanowiły grupę społeczną najbardziej podatną na wpływy pedagogiczne, a ich wiek pozwalał na stosowanie różnorodnych form oddziaływania. Dzięki bezpośredniemu wpływowi na dzieci i młodzież oddziaływano również pośrednio na ich środowisko domowe. Szkoły zatem odgrywały poważną rolę w akcji sanitarno-oświatowej i porządkowej, a stosowano różnorakie formy pracy z uczniami. Do najpopularniejszych należały pogadanki na lekcjach, organizowanie kąpek czystości, estetyki klas i pomieszczeń szkolnych. W ramach prowadzonych konkursów międzyklasowych wpajano dzieciom i młodzieży zasady higieny życia codziennego. Można więc powiedzieć, iż częściowa zmiana warunków życia na przestrzeni omawianego okresu nastąpiła pod wpływem prowadzonej przez szkoły oświaty sanitarnej. Doszło do sytuacji, w której młodzież będąca w szkole ponadpodstawowej, stając się następnie rodzicami, w zupełnie inny sposób, bardziej świadomie, podchodziła do tego problemu niż ich rodzice. Tematykę sanitarną uwzględniano w całokształcie pedagogicznej działalności szkoły. Wyniki badane były przez nadzór pedagogiczny i wizytatorów Wydziału Oświaty. W procesie lekcyjnym w latach późniejszych analizowanego okresu przestrzegano zasad higieny pracy umysłowej uczniów. Klasy regularnie wietrzono, odbywały się ćwiczenia śródlekcyjne. Dopytywanie światła naturalnego nie ograniczono w żaden sposób, wręcz przeciwnie starano się, aby był jak największy, gdyż nauczyciele stwierdzili, że poprawia to sprawność umysłową uczniów i pozwala na osiągnięcie lepszych wyników w nauce.

We Wrocławku w roku szkolnym 1974/1975 opieka lekarska uległa znacznemu pogorszeniu. Wynikiem tego były liczne sygnały ze strony

dyrektorów szkół, do których zespół opieki zdrowotnej nie skierował lekarzy. Na ogólną liczbę 19 szkół podstawowych w mieście w 10 brakowało lekarzy. W pozostałych placówkach godziny pracy lekarzy zmieniono i wynosiły one odpowiednio 4 z 7, dwa lub trzy razy w tygodniu. Również w szkołach ponadpodstawowych uległy zmianie godziny pracy lekarza szkolnego i były one niewystarczające w stosunku do potrzeb młodzieży. Dlatego zespół opieki zdrowotnej wprowadził nowe formy opieki nad dziećmi szkolnymi, a mianowicie prowadzenie badań profilaktycznych przez lekarzy pediatrów w utworzonych rejonach pediatrycznych. Ponadto poradnie ortopedyczne zapewniły pomoc nauczycielom prowadzącym gimnastykę korekcyjną w ustalonych szkołach.

Działalność Wydziału Oświaty Powiatowej Rady Narodowej we Włocławku w latach 1968–1975 w zakresie poprawy warunków higieniczno-sanitarnych i zdrowotnych dzieci i młodzieży szkolnej miała na celu stałe dążenie do poprawy istniejącego stanu urządzeń higieniczno-sanitarnych, ich konserwacji i modernizacji; usprawnienie organizacji i działalności gabinetów higieny szkolnej; podnoszenie poziomu opieki zdrowotnej nad młodzieżą oraz uaktywnianie działalności szkoły i nadzór pedagogiczny w tym zakresie⁷⁸.

Do najważniejszych zadań wynikających z wychowawczej funkcji szkoły należało stałe utrzymanie czystości i porządku w pomieszczeniach i obiektach szkolnych oraz likwidacja niedociągnięć w ramach bieżących remontów. Lekarze pracujący w szkołach ponadpodstawowych Włocławka byli również angażowani do nauczania higieny życia płciowego oraz prowadzenia specjalnych prelekcji dla dziewcząt o higienie intymnej.

Personel pedagogiczny pracujący w szkołach został zobowiązany do: obserwowania stanu zdrowia dzieci i przekazywania tych obserwacji personelowi lekarsko-higienicznemu; wyrabiania u uczących się nawyków kulturalno-higienicznych oraz ścisłej współpracy z personelem lekarsko-higienicznym⁷⁹. Wprowadzono obowiązek omawiania na posiedzeniach rad pedagogicznych stanu zdrowia uczniów, higieny osobistej oraz stanu higieniczno-sanitarnego szkół. Od tego roku do zakładu kształcenia na-

---

⁷⁸ Tamże.

⁷⁹ AP-W, Uchwała Kolegium Ministerstwa Zdrowia i Ministerstwa Oświaty z 31 lipca 1959 roku, sygn. 1298.

uczycieli nie przyjmowano uczniów bez obowiązkowych badań wstępnych, szczególnie w kierunku gruźlicy. Wprowadzone zostały zagadnienia zdrowia i higieny do programów nauczania wszystkich szkół, począwszy już od szkoły podstawowej. W placówkach kształcących nauczycieli zaczęła obowiązywać egzamin w zakresie nauki higieny. Przedmiot higiena został też wprowadzony na kursach doskonalenia nauczycieli.

Działalność Wydziału Oświaty Powiatowej Rady Narodowej we Wrocławku w latach 1969–1975 w zakresie poprawy warunków higieniczno-sanitarnych i zdrowotnych dzieci i młodzieży szkolnej miała na celu stałe dążenie do poprawy istniejącego stanu urządzeń higieniczno-sanitarnych, ich konserwacji i modernizacji; usprawnienie organizacji i działalności gabinetów higieny szkolnej; podnoszenie poziomu opieki zdrowotnej nad młodzieżą oraz uaktywnienie działalności szkoły i nadzoru pedagogicznego w tym zakresie.

W latach 1971–1975 we Wrocławku, jak i w całym kraju, uzyskano największy w dziejach PRL wzrost płac realnych. Przyczyniło się to w znaczący sposób do polepszenia warunków życia dzieci i młodzieży. W omawianym okresie znacznie wzrósł poziom kultury sanitarnej, który był uwarunkowany wzrostem uświadomienia społeczeństwa w sprawie ochrony zdrowia i zapobiegania chorób.

W znaczący sposób do poprawy zdrowia oraz stanu higienicznego uczniów przyczyniły się szkoły, a zwłaszcza szkolne koła PCK, prowadząc na szeroką skalę różnego rodzaju akcje propagujące higieniczny tryb życia. W prezentowanym okresie najgorzej przebiegała opieka dentystyczna z uwagi na to, iż brakowało odpowiednio wyposażonych gabinetów stomatologicznych. Znacznie lepiej przebiegała opieka lekarska, choć w niektórych wrocławskich szkołach była zbyt mała liczba godzin przyjęć lekarza szkolnego i pielęgniarki szkolnej.

Dokonując analizy materiału można stwierdzić, że od zakończenia II wojny światowej do lat siedemdziesiątych opieka lekarska nad dziećmi w szkole poprawiła się w znaczący sposób. Prawie każda szkoła we Wrocławku w latach siedemdziesiątych posiadała gabinet dentystyczny oraz lekarza, który przyjmował uczniów, a w latach pięćdziesiątych były to tylko nieliczne szkoły. Na tym polu nastąpiła niewątpliwie ogromna poprawa. Lekarz stomatolog nie przyjmował już raz w miesiącu, jak to było

w szkołach w latach pięćdziesiątych (jeżeli miały one w ogóle gabinet dentystyczny), ale przyjmował trzy razy w tygodniu, a przy dużej liczbie dzieci w szkołach nawet częściej.

W zakresie opieki pielęgniarskiej i medycznej również nastąpił znaczący postęp. W latach pięćdziesiątych lekarz internista, w niektórych wrocławskich szkołach, przyjmował tylko dwa razy w roku, a pielęgniarka trzy razy w miesiącu. W latach siedemdziesiątych lekarz przyjmował nawet co drugi dzień, a pielęgniarka pracowała przez wszystkie dni tygodnia, przez określoną liczbę godzin w ciągu dnia. W omawianym okresie nastąpił niewątpliwie znaczący postęp w kierunku większej troski o zdrowie dziecka i warunki jego życia w szkole oraz w domu rodzinnym. Uczniowie zostali otoczeni troskliwą opieką medyczną.

3. Internaty jako placówki ułatwiające dostęp młodzieży do szkół

Internat jest placówką opiekuńczo-wychowawczą przeznaczoną dla młodzieży uczącej się poza miejscem zamieszkania, w którym młodzież mieszka i uczy się pod stałym kierunkiem i kontrolą wychowawców. Internaty w okresie powojennym zajmowały szczególnie ważne miejsce z uwagi na to, że nie była rozwinięta dostatecznie komunikacja autobusowa. Autobusy PKS kursowały bardzo rzadko i tylko do ważniejszych miejscowości. Nie dochodziły natomiast do miejscowości dalej oddalonych od Wrocławka. Było to spowodowane brakiem taboru PKS i stanem dróg, które w większości nie były utwardzone. Sporo uczniów i uczennic, bo około 25%, dojeżdżało pociągami, czasem nawet 60 km i więcej. Często uczniowie ci do najbliższej stacji PKP mieli kilka kilometrów.

Kłopoty z umieszczeniem młodzieży szkół pedagogicznych i innych we Wrocławku nasiliły się w okresie powojennym. Napływająca młodzież była zbyt biedna, aby mogła wynajmować stancje u mieszkańców Wrocławka, którzy stawiali stosunkowo wygórowane wymagania finansowe, w porównaniu z opłatami obowiązującymi w internatach.

Aby chociaż częściowo zaradzić tym kłopotom i ułatwić naukę uczniom Liceum Pedagogicznego dyrekcja umieściła swoich uczniów

w roku szkolnym 1945/1946 w bursie przy Gimnazjum Mechanicznym i w dwóch pokojach Związków Młodzieżowych przy ul. Słowackiego⁸⁰. Uczennice otrzymały tylko 2 pokoje w budynku administrowanym przez kursy. Po przeprowadzeniu liceum w 1949 roku do gmachu przy ul. Staszica zajmowany dotychczas przez liceum dom zamieniono na internat dla dziewcząt. Chłopców lokowano w różnych pomieszczeniach, np. w Szkole Podstawowej nr 8, w budynku przy ul. 20 stycznia, a od roku 1956/1957 w internacie Technikum Mechanicznego. Wszystkie te pomieszczenia wykorzystywano jedynie jako sypialnie. Dyrekcji udawało się lokować w internatach 40–80 osób w różnych latach, co stanowiło 20–35% ogółu młodzieży uczęszczającej do liceum⁸¹. Pozostali, którzy nie dostali się do internatu (od 80 do 180 osób) ani też nie mieli możliwości dojeżdżania, musieli mieszkać na stacjach. Prawie co trzeci uczeń w latach 1945–1957 mieszkał na stacji. Z tego powodu uczeń Liceum Pedagogicznego był w większości przypadków ogromnym ciężarem dla i tak niezamożnych rodziców, którzy niekiedy rezygnowali z kształcenia pozostałych dzieci po to, aby jedno mogło ukończyć szkołę. Uczniowie ci otrzymywali stypendia socjalne. Były one zbyt niskie i nie wystarczały na pokrycie kosztów stacji. Zdarzały się również przypadki rezygnacji ze szkoły, właśnie z powodu zbyt wysokich kosztów utrzymania. Dlatego też internaty w takich przypadkach były jedyną szansą, rozwiązania kwestii mieszkaniowej dla uczniów Liceum Pedagogicznego i pozostałych szkół Wrocławka.

Należy tutaj wspomnieć o kłopotach administracyjnych związanych z kierowaniem internatami w takich warunkach oraz o trudnościach w pracy wychowawczej. Dzięki kilkuletnim zabiegom dyrektora liceum J. Kaszewskiego, wiosną 1956 roku Zjednoczenie Budownictwa Wiejskiego przystąpiło do wznoszenia budynku internatu przy ul. Chmielnej. Prace zostały zakończone już 1957 roku, część z nich wykonała sama młodzież w czynach społecznych. Uroczyste otwarcie internatu przez kierownika Wojewódzkiego Wydziału Oświaty W. Bachowskiego nastąpiło w dniu 12 grudnia 1957 roku. W tym budynku o kubaturze 11 250 m³ urządzono: 60 pokoi dla uczniów, świetlicę, gabinet lekarski, izolatkę, kuchnię i jadalnię, pralnię, kancelarię oraz mieszkanie dla kierownika i wychowawców.

⁸⁰ M. Pawlak, *Z dziejów kształcenia*, s. 206.

⁸¹ Tamże.

Mieszkało tam przeważnie 240 uczniów i uczennic, w warunkach odpowiadających przepisom higieny i umożliwiającym przygotowanie się do lekcji⁸². Po rozwiązaniu liceum mieszkali w tym internacie słuchacze SN. Przeważnie lokowano w nim studentki, a ich kolegów umieszczano w internacie TPD.

Szkoła ss. urszulanek posiadała również swój internat, który przetrwał najdłużej, bo do końca roku szkolnego 1950/1951 i został zamknięty w dniu 31 sierpnia tego roku⁸³. W 1945 roku przy Zakładzie im. J. Długosza powstały dwa internaty, z tego jeden przy Wyższym Seminarium Duchownym przy ul. Karnkowskiego, a drugi w gmach Gimnazjum Długosza przy ul. Łęskiej⁸⁴. W roku szkolnym 1946/1947 internat przy Gimnazjum Długosza zamieszkiwało 40 chłopców, a przy Seminarium Duchownym 55⁸⁵. Na początku roku szkolnego 1946/1947 w internacie mieszkało ogółem 89 uczniów, a pod koniec tego roku 90. W następnym roku szkolnym Związek Diecezji Włocławskiej „Caritas” przejął internat jako Zakład „Caritas”⁸⁶. W tym czasie internat liczył 103 wychowanków⁸⁷. W ostatnim roku istnienia Zakładu im. J. Długosza w internacie mieszkało 130 osób⁸⁸.

Internat przy ul. Łęskiej przygotowany został dla 120 uczniów. W niektórych miesiącach mieszkało tam nawet 150 uczniów. Do chwili istnienia Zakładu im. J. Długosza, a przy nim internatu, żadna włocławska ani też położona w regionie szkoła nie dysponowała internatem mogącym zapewnić zamiejscowej młodzieży znośne warunki życia i nauki⁸⁹. Utrzymanie internatu opierało się na środkach pochodzących z opłat uczniów. Opłaty odpowiadały kosztom utrzymania. Były one zróżnicowane z uwagi na zamożność uczniów. Ulgi przyznawała Komisja Finansowa. Dla uczniów mieszkających w internacie i osiągających wysokie wyniki w nauce fundowano stypendia.

⁸² Tamże, s. 207. W *Monografii Szkół Handlowych*, pod red. Cz. Andrzejkowicza, wydanej we Włocławku w 1969 roku na s. 52 możemy przeczytać, że internat przy ul. Chmielnej oddano do eksploatacji 1 października 1959 roku.

⁸³ APUURz-K, Dom Zgromadzenia ss. Urszulanek we Włocławku 42, 43, 65.

⁸⁴ W. Mirski, *Z liceum i Gimnazjum im J. Długosza*, Kroniki Diecezji Włocławskiej, Włocławek 1946, nr 40, s. 90.

⁸⁵ Kroniki Diecezji Włocławskiej, czerwiec 1946 rok, nr 6, s. 89.

⁸⁶ AD-W, ALJDŁ, t. 5.

⁸⁷ AD-W, ALJDŁ, t. 1.

⁸⁸ AD-W, ALJDŁ, t. 3.

⁸⁹ A. Mietz, M. Pawlak, M. Szczotkowska-Topic, *Gimnazjum i Liceum*, s. 69.

W 1945 roku w internacie przyjmowano opłaty zamienne – w naturze. Do internatu przyjmowano chłopców od 9 roku życia. Jednak w związku z brakiem kadr, w 1946 roku w internacie mieszkali z reguły tylko maturzyści. Wychowawcy pracujący w internacie założyli sobie podwójny cel. Wychować świadomych swoich zadań katolików i równocześnie obywateli Polski Ludowej. Ważnym elementem opieki było zaakcentowanie wychowania społecznego. Całokształt spraw wychowawczych omawiano na tygodniowych obradach wychowawców, którym przewodniczył kierownik internatu. Utrzymywano ścisły kontakt z rodzicami wychowanka, czego przykładem jest powiadamianie rodziców listownie o wynikach w nauce⁹⁰. W internacie panowała atmosfera życzliwości, domagano się jednak karności i postępowania zgodnego z regulaminem.

Uczniowie przyjmowani do internatu wpłacali 10 złotych wpisowego i 50 złotych depozytu za ewentualne zniszczenie sprzętu. Opłata za internat kształtowała się w zależności od szkoły, do której uczęszczał uczeń i wynosiła od 65 do 95 złotych miesięcznie. Uczniowie płacili jeszcze dodatkowo 5 złotych miesięcznie za pranie. Wysokość opłat była dostosowana zarówno do kosztów utrzymania, jak i możliwości płacowych ucznia.

W każdy czwartek o godzinie 7.00 w kaplicy odbywała się msza święta, w której uczestnictwo uczniów było obowiązkowe. Obowiązkowe były też przechadzki po obiedzie w dni pogodne. Wydatkowanie drobnych kwot otrzymywanych z domu odbywało się tylko za zgodą wychowawcy, którego opiece uczeń został powierzony.

Wychowanie religijne przenikało całe życie Internatu im. J. Długosza. Wychowankowie swoją pracę domową wykonywali w tak zwanych grupach naukowych. Wychowawcy grup codziennie zdawali sprawozdanie kierownikowi internatu o pracy całej grupy. Uczniowie zamieszkujący internat zazwyczaj osiąkali lepsze wyniki w nauce od uczniów dochodzących.

Z ramienia „Caritasu”, przy ul. Seminaryjnej 7 (obecnie ul Prymasa Stanisława Karnkowskiego), siostry ze Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy pod kierunkiem ks. Władysława Szafrąńskiego⁹¹ prowadziły internat dla dziewcząt.

⁹⁰ Zobacz załącznik 17.

⁹¹ Kronika Diecezji Wrocławskiej z 1945, nr 39, s. 105; K. Rulka, *Kościół w życiu miasta*, [w:] *Wrocław, Dzieje miasta*, t. II: *Lata 1918–1998*, pod red. J. Staszewskiego, Wrocław 2001,

Również w domu głównym Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy, przy ul. Orlej 9 w 1945 roku otworzono internat dla młodzieży szkół średnich. Początkowo mieszkało w nim około 85 chłopców z Niższego Seminarium Duchownego i Gimnazjum im. Jana Długosza. Później nastąpiła wymiana i internat ten został przeznaczony tylko dla dziewcząt szkół średnich. Każdego roku, z uwagi na trudną w tamtym okresie sytuację materialną rodzin polskich, kilkanaście dziewcząt utrzymywano bezpłatnie⁹². Liczba dziewcząt każdego roku szkolnego sięgała około 100 wychowanek⁹³. Internatem rządziła siostra-kierowniczka. Do niej należało utrzymanie dyscypliny i porządku wśród uczennic, zorganizowanie pomocy w przypadkach kłopotów w nauce, rozpatrywanie próśb o zwolnienie z opłat za internat w trudnej sytuacji materialnej, czy skierowanie do korzystania z bezpłatnych obiadów. Do pracy w internacie we Włocławku Zarząd Zgromadzenia skierował 11 sióstr⁹⁴. Na siostrach spoczywał obowiązek prowadzenia kuchni, stołówki, pralni oraz sprzątanania internatu, z wyjątkiem pokoi sypialnych dziewcząt, które sprzątały samodzielnie.

Na początku lat pięćdziesiątych rozpoczęły się kłopoty z utrzymaniem internatu z powodu represji ze strony organów władz państwowych. Siostry ze Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy z końcem czerwca 1952 roku zmuszone zostały do jego zamknięcia. Władze państwowe chciały zająć budynek internatu we Włocławku, ale zgromadzenie wydzierżawiło budynek Włocławskiemu Seminarium Duchownemu⁹⁵. Od 1954 roku na prośbę ordynariusza, włocławskie siostry przyjęły członków Zgromadzenia Marianów (usuniętych z Warszawy na Bielanach), oddając im do bezpłatnego użytku były internat.

---

s. 704.

⁹² AZSWP-W, Księga protokołów z posiedzeń Zarządu Generalnego 1945–1946. Protokół z 16 października 1945 roku, sygn. Prot. 2; ss. M. L. Jędrzejczak, Zgromadzenie Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi w latach wojny 1939–1945, rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. S. Librowskiego na Wydziale Teologii KUL w Lublinie, Lublin 1982, s. 312.

⁹³ AZSWP-W, W. Bursiewicz, Zgromadzenie Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi w latach 1945–1972, praca magisterska napisana pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. A. Weiss na Wydziale Teologii KUL – Filia Gdańska, Gdańsk–Lublin 1996, s. 27.

⁹⁴ AZSWP-W, Korespondencja z władzami świeckimi w latach 1945–1955. Pismo z 12 marca 1951 roku, sygn. koresp. II, 1.

⁹⁵ AZSWP-W, Ankieta Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy w latach 1949–1984, s. 7.

Od 1960 roku dziewczęta upośledzone w stopniu lekkim, umiarkowanym i znacznym spoza miasta Włocławka, uczęszczające do szkoły specjalnej przy ul. Nowomiejskiej, zamieszkały w Zakładzie Wychowawczym „Caritas”, prowadzonym przez Zgromadzenie Sióstr Małych Misjonek Miłosierdzia (orionistek) we Włocławku. Pomimo bardzo trudnego okresu dla Kościoła katolickiego, a tym samym i zgromadzeń zakonnych, w dniu 3 listopada 1967 roku odbyła się wizytacja Zarządu Oddziału Wojewódzkiego „Caritas” oraz Wojewódzkiego Urzędu do spraw Wyznań w Bydgoszczy w Zakładzie Wychowawczym. Nie stwierdzono żadnych uchybień i nie zanotowano żadnych zaleceń powizytacyjnych⁹⁶. W swojej działalności ośrodek dla dziewcząt niepełnosprawnych umysłowo spełniał taką samą funkcję jak internaty dla dzieci i młodzieży w normie intelektualnej. W ośrodku internacie w omawianym okresie przebywały dziewczęta od 7 do 18 roku życia, a nawet starsze, jeśli zachodziła taka potrzeba, np. kontynuacja nauki. Do tego internatu zazwyczaj trafiały dziewczęta z rodzin moralnie zaniedbanych, rozbitych, nadużywających alkoholu i ubogich. Celem tego internatu było zapewnienie dziecku niepełnosprawnemu umysłowo korzystnych warunków do przezwyciężenia trudności i osiągnięcia pozytywnych wyników kształcenia. Siostry codziennie rano odprowadzały dziewczęta do szkoły na ul. Nowomiejską i po skończonych zajęciach przyprowadzały do internatu. W omawianym okresie był to jedyny internat dla dziewcząt niepełnosprawnych umysłowo we Włocławku. Siostry szczególnie nacisk położyły na samoobsługę i samodzielność w różnych przejawach życia codziennego, aby przygotować te dzieci do funkcjonowania w społeczeństwie, w zakresie możliwości chorobowych jednostki. Siostry zwracały również uwagę na dokładne odrabianie zadań domowych. W obrębie celów sprawnościowych duży nacisk kładziono na kształtowanie właściwej postawy społecznej oraz wpajanie podstawowych zasad kultury życia codziennego.

Do 1953 roku w internacie przy ulicy Łęskiej mieszkała młodzież Technikum Mechanicznego i Technikum Przemysłowo-Pedagogicznego. W tym roku młodzież TPP otrzymała własny internat na 280 miejsc przy ul. Sempłowskiej 8⁹⁷.

⁹⁶ Kronika Domu Zakonnego Sióstr Orionistek we Włocławku.

⁹⁷ W. Domanowska-Słomczewska, *Obchody 50-lecia Szkół*, s. 274.

W 1965 roku własny internat otrzymało także Technikum Mechaniczne przy ul. Sempołowskiej 2 na sto miejsc. Zaspokajał on faktyczne potrzeby szkoły tylko w 60%. Technikum Ekonomiczne posiadało już od 1961 roku własny internat również przy ul. Bukowej na 260 miejsc.

Własny internat posiadało Technikum Przemysłu Papierniczego, który został oddany do użytku 9 września 1958 roku, znajdowało się w nim 220 miejsc⁹⁸. Nie zaspokajał on potrzeb szkoły i w latach sześćdziesiątych i na początku lat siedemdziesiątych około 100 uczniów dojeżdżało do szkoły. Przy Medycznym Studium Zawodowym wybudowano internat na 70 miejsc, który został oddany do użytku 9 stycznia 1961 roku. Był to nowy dwupiętrowy budynek⁹⁹.

Zasadnicza Szkoła Zawodowa dla Pracujących nr 1 we Włocławku nie posiadała własnego internatu, w roku szkolnym otrzymała tylko 30 miejsc dla chłopców w internacie Technikum Celulozowo-Papierniczego. Był to duży problem dla młodzieży spoza Włocławka, która uczyła się w tej szkole. Było to też jednym z powodów, dla których młodzież nie uczestniczyła systematycznie w zajęciach z przedmiotów ogólnokształcących, ponieważ dojeżdżając po skończonych zajęciach o godz. 20.00 nie miała czym wrócić do domu. W okresie od 1945 roku do 1965 dla młodzieży dojeżdżających do Włocławka zorganizowano 3 internaty szkolne. W zależności od zamożności, rodzice ponosili całkowite lub częściowe koszty utrzymania dzieci. W omawianym okresie we Włocławku młodzież zamieszkała w internatach korzystała z bezpłatnego wyżywienia.

Podsumowując, można stwierdzić, że liczba internatów systematycznie rosła w związku z rosnącą liczbą szkół zarówno zawodowych, jak i średnich. Włocławek stał się dużym ośrodkiem przemysłowym, dlatego też rosło zapotrzebowanie na absolwentów szkół zawodowych. Miasto skupiało największą liczbę szkół ponadpodstawowych różnych specjalności z pobliskich miasteczek, dlatego też młodzież tutaj chętnie przyjeżdżała, aby kontynuować naukę. Internaty spełniały w tym procesie ważne funkcje.

---

⁹⁸ *Monografia Szkół Handlowych*, s. 52.

⁹⁹ *Monografia Medycznego Studium Zawodowego. Wydział pielęgniarstwa w latach 1961–1985*, Włocławek 1985 rok; *Monografia Szkół Handlowych*, s. 52.

4. Organizacje wspierające proces wychowawczy oraz pomoc dzieciom i młodzieży szkolnej

Celem dydaktyczno-wychowawczym szkoły jest ukształtowanie osobowości ucznia poprzez danie mu maksimum wiedzy o świecie i człowieku, jak również wyrobienie w nim nawyku przestrzegania określonych zasad postępowania. Czynnikiem wywierającym decydujący wpływ na przekształcenie się szkoły w placówkę nowoczesną, zgodną z założeniami ówczesnych władz, była ideowa więź ze sprawami, którymi żył cały naród. Wokół tej więzi musiała odbywać się praca dydaktyczno-wychowawcza całej szkoły. Należało bowiem przygotować młodzież do aktywnego i konstruktywnego udziału w życiu kraju. Zadanie to wymagało od ówczesnych władz oświatowych wykorzystania wszelkich możliwości, związanych z organizacją procesu nauczania różnych przedmiotów oraz stworzenia warunków do wielostronnej działalności młodzieży w szkole i poza nią. Terenem, gdzie można było realizować powyższe zadania, były zajęcia pozalekcyjne, prace społeczno-użyteczne, praca wychowawcza z klasą, z grupą młodzieży oraz całym zespołem uczniowskim. Miejscem, w którym młodzież wdrażała się do działalności ideowo-społecznej, były organizacje młodzieżowe.

Działalność oświatową pierwszych lat Polski Ludowej cechowała rozwinięta, żywa aktywność społeczna różnych organizacji, instytucji i osób. Obserwowano w tym okresie żywiołowy rozwój pracy edukacyjnej, silną inicjatywę oddolną i wielki zapał ludzi oświaty, którzy wykazywali w tym wiele pomysłowości.

W okresie Polski Ludowej podstawowym terenem wdrażania młodzieży do kultury stała się niejako spontaniczna szkolna, pozaszkolna aktywność uczniów w różnego rodzaju kołach zainteresowań, kołach krajoznawczo-turystycznych, klubach sportowych, kołach młodzieży PCK, spółdzielniach, towarzystwach przyjaźni, teatrach amatorskich, orkiestrach szkolnych, klubach dyskusyjnych.

Oceniając doniosłość tej akcji Ministerstwo poleciło, aby Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego w Bydgoszczy poinformowało dyrekcje szkół Włocławka oraz ogół nauczycieli o celach, zadaniach oraz zasadach organizacyjnych Szkolnych Kół Opiekuńczych. Zadanie kół opieki to tro-

ska o dobro dzieci szkolnych, a zwłaszcza o umożliwienie im należytego spełnienia obowiązku szkolnego. W szczególności koła te zaopatrywały ubogie dzieci w podręczniki, zeszyty i odzież. Wywierano też wpływ na rodziców, aby regularnie posyłali dzieci do szkoły. Prowadzono akcję dożywiania i uczestnictwa dzieci i młodzieży w koloniach i półkoloniach. Organizowano wsparcie przy urządzaniu uroczystości szkolnych. Wspierano szkoły przy zakupie pomocy naukowych i sprzętu.

Na terenie Włocławka w 1948 roku w rodzinach zastępczych umieszczono 204 sieroty. Inspektorat Szkolny na zasiłki dla tych rodzin wydatkował kwotę 800 000 zł. Z tej kwoty Inspektorat Szkolny zakupił 150 par obuwia oraz ubrania, koce, palta oraz bieliznę dla 180 sierot. Na przybory szkolne wydatkowano w ciągu tego roku kwotę 200 000 zł¹⁰⁰.

W tym roku w szkołach prowadzono akcję dożywiania. Z pomocy tej korzystało 50% uczniów z włocławskich szkół, a w szkole specjalnej aż 116 dzieci. Na pomoc dzieciom Inspektorat Szkolny w 1948 roku wydatkował kwotę 3 000 000 zł¹⁰¹. Prowadzono też akcję świetlicową dla dzieci i młodzieży. Subwencje na ten w roku 1948 wyniosły 70 000 zł. W 1948 roku na kolonie wyjechało około 2000 dzieci, a z wypoczynku na półkoloniach skorzystało około 800 dzieci. Inspektorat na tę akcję przekazał kwotę 400 000 zł. Produktów spożywczych wydano około 15 000 kg. Na zakup odzieży dla dzieci wyjeżdżających na kolonie wydatkowano kwotę 170 000 zł¹⁰².

W związku z ogólną ofensywą ideologiczną w szkolnictwie od roku 1948 Ministerstwo Oświaty opracowało również nowe regulaminy dla dotychczasowych Kół Opieki Rodzicielskiej. Koła te zostały następnie przekształcone zgodnie z zarządzeniem Ministra Oświaty z dnia 26 lutego 1949 roku w Komitety Rodzicielskie¹⁰³.

Szkoła w omawianym okresie była w istotny sposób powiązana ze środowiskiem złożonym z różnych grup społecznych, instytucji, organizacji, które w istotny sposób wspierały proces wychowawczy dzieci i młodzieży¹⁰⁴.

¹⁰⁰ AP-W, Sprawozdanie z działalności Oddziału Szkolnego w roku 1948.

¹⁰¹ Tamże.

¹⁰² Tamże.

¹⁰³ Dz. Urz. Min. Ośw., 1949, nr 3, poz. 25; S. Białas, *Organizacja szkolnictwa*, s. 59.

¹⁰⁴ T. Lewowicki, *Przemiany oświaty*, s. 39.

Jednym z ważnych czynników decydujących w dużym stopniu o poziomie i wynikach nauczania i wychowania w szkołach była niewątpliwie właściwie i należycie zorganizowana współpraca domu ze szkołą. Celem organizowania współpracy rodziców ze szkołą w sprawach nauczania i wychowania dzieci i młodzieży, w szkołach ogólnokształcących stopnia podstawowego i licealnego oraz szkołach zawodowych podległych Ministerstwu Oświaty tworzone były Komitety Rodzicielskie¹⁰⁵. Po odzyskaniu niepodległości zadanie Komitetów Rodzicielskich polegało przede wszystkim na pomaganiu szkołom w zakresie usuwania braków i zaniechań natury gospodarczej.

Począwszy od 1949 roku Wydział Oświaty organizację Komitetów Rodzicielskich oparł na jednolitym regulaminie, który znacznie poszerzył dotychczasowy zakres działania i ustalił jednolitą strukturę organizacyjną. Odtąd głównym jego celem była przebudowa ideologiczna szkoły, a wśród zadań wyszczególniono współdziałanie ze szkołą w czuwaniu nad demokratycznym kierunkiem wychowania dzieci i młodzieży oraz w zwalczaniu wpływów, jak to określano, elementów reakcyjnych¹⁰⁶. Duże znaczenie miało też propagowanie wśród rodziców i społeczeństwa zasad „postępowego” wychowania dzieci i młodzieży w domu i w szkole. Strukturę organizacyjną komitetu określał regulamin¹⁰⁷. Przewidywał on prawo hospitowania lekcji oraz delegowania jednego ze swoich członków na posiedzenia Rady Pedagogicznej¹⁰⁸. Wprowadzone następnie w 1952 i 1954 roku dalsze innowacje w regulaminie stworzyły Komitetom Rodzielskim szerokie możliwości współdziałania ze szkołą nie tylko w zakresie gospodarczym, ale przede wszystkim w zakresie walki o poprawę wyników nauczania i wychowania.

O rozwoju organizacyjnym tej formy współdziałania domu ze szkołą świadczą następujące liczby: w roku szkolnym 1953/1954 na terenie Wło-

---

¹⁰⁵ AP-W, Broszura wydana przez Min. Ośw., Organizacja i zakres działania Komitetów Rodzicielskich i Szkolnych Komitetów Opiekuńczych, sygn. 62; Zarządzenie Min. Ośw. z dnia 26 lutego 1949, nr II-1175/49, o organizacji i zakresie działania Komitetów Rodzicielskich w przedszkolach, szkołach ogólnokształcących stopnia podstawowego i licealnego, szkołach zawodowych podległych Ministrowi Oświaty (Dz. Urz. Min. Ośw., 1949, nr 3, poz. 25).

¹⁰⁶ S. Białas, *Organizacja szkolnictwa*, 59–60.

¹⁰⁷ Tamże, s. 60.

¹⁰⁸ Załącznik do zarządzenia Min. Ośw. z dnia 26 lutego 1949, Regulamin Komitetów Rodzicielskich (Dz. Urz. Min. Ośw., 1949, nr 3, poz. 25).

clawka przy szkołach podstawowych istniało ogółem 9 Komitetów Rodzicielskich z liczbą 480 członków¹⁰⁹. Wynika z tego, że w około 90% ogólnej liczby szkół istniały i funkcjonowały Komitety Rodzicielskie. Działały one dość aktywnie, zwłaszcza w zakresie współdziałania ze szkołą na odcinku „walki” o podniesienie poziomu nauczania i wychowania. Spośród stosowanych i rozpowszechnionych form współpracy domu ze szkołą w omawianym okresie należy wymienić: pomoc techniczną w organizowaniu uroczystości, obchodów, imprez i wycieczek oraz uczestniczenia w nich; współdziałanie w zakresie podnoszenia frekwencji uczniów; kontrola warunków mieszkaniowych uczniów; odwiedzanie w domach uczniów słabych i zaniedbujących się w nauce; stosowanie form zachęty w stosunku do uczniów i nauczycieli – pochwały, dyplomy, nagrody; kontrola zachowania się uczniów poza szkołą i walka z przejawami chuligaństwa; pomoc techniczna i finansowa w zakresie akcji dożywiania uczniów oraz wczasów letnich; pomoc w wyposażaniu uczniów w podręczniki i niektóre przybory szkolne oraz czasopisma; udział w rekrutacji uczniów do liceum pedagogicznego, liceów dla wychowawczyń przedszkoli i szkół zawodowych; udział w organizowaniu współzawodnictwa międzyklasowego i konkursów w zakresie frekwencji uczniów, czytelnictwa, wykonywania gazetek ściennych, czystości; troska i pomoc materialna dla szkół¹¹⁰.

Realizacja wyżej wymienionych zadań była widoczna we wszystkich szkołach we Włocławku. Jednakże niektóre Komitety Rodzicielskie przy szkołach, poszczególne zadania rozwijały szeroko, inne traktowały marginalnie. Wynikało to ze składu społecznego rodziców oraz potrzeb dzieci i młodzieży oraz szkoły. W latach pięćdziesiątych najbardziej typową pracą wychowawczą w środowisku szkół podstawowych we Włocławku wykazywał się Komitet Rodzicielski przy Szkole Podstawowej nr 9, mieszczącej się na ul. Łęskiej. Dzięki jego staraniom zorganizowano szereg prac społecznie użytecznych na rzecz szkoły. Wyróżniający się uczniowie w pracach społecznie użytecznych na rzecz szkoły i wynikach w nauce otrzymywali nagrody książkowe na zakończenie roku szkolnego ufundo-

---

¹⁰⁹ S. Burzyński, *Dziesięć lat szkolnictwa podstawowego w woj. bydgoskim*, Bydgoszcz 1956, s. 53–55.

¹¹⁰ Tamże, s. 53–55.

wane przez Radę Rodziców¹¹¹. Zakładem opiekuńczym tej placówki była Celuloza. W związku z tym młodzież bezpłatnie korzystała z autokaru zakładowego w trakcje wycieczek. Rodzice z tej szkoły mieli odpowiednie przygotowanie i prowadzili też zajęcia z wychowania obywatelskiego.

Obowiązkowo od 1960 roku Dzień Dziecka we wszystkich szkołach Włocławka finansowały właśnie Komitety Rodzicielskie. Oprócz tego organizowały one choinkę noworoczną, połączoną z rozdawaniem paczek ze słodyczami i drobnymi upominkami oraz ferie zimowe dla dzieci z rodzin ubogich.

Od 1949 roku w niektórych wrocławskich szkołach istniały Komitety Opiekuńcze. W 1954 roku działało 8 takich komitetów. W porównaniu z działalnością Komitetów Rodzicielskich Komitety Opiekuńcze ogólnie wykazywały mniejszą różnorodność form współpracy ze szkołą. Wiele jednak spośród nich mogło poszczycić się poważnymi osiągnięciami, szczególnie w zakresie umożliwiania młodzieży poznawania konkretnych warsztatów pracy i wiązania jej z ludźmi pracy oraz mobilizowania do coraz większych wysiłków, aktywności i sumienności.

Komitet Rodzicielski składał się z przedstawicieli rodziców uczniów danej szkoły, wybieranych corocznie w głosowaniu jawnym w miesiącu wrześniu, na ogólnoszkolnym zebraniu rodziców. Pożądanym było, aby w skład Komitetu Rodzicielskiego wchodził przedstawiciel każdego oddziału szkolnego. Oprócz tego jego szeregi zasilali z urzędu: dyrektor szkoły oraz, o ile szkoła zatrudniała więcej niż 4 nauczycieli, jeden pedagog delegowany przez Radę Pedagogiczną szkoły. Ponadto w skład Komitetu Rodzicielskiego wchodził przedstawiciel Szkolnego Komitetu Opiekuńczego, zakładu pracy lub instytucji, które obejmowały pieczę nad szkołą. Komitet Rodzicielski po uzgodnieniu z dyrektorem szkoły mógł delegować jednego ze swych członków na posiedzenie Rady Pedagogicznej z głosem doradczym. Prezydium Komitetu Rodzicielskiego organizowało w miarę potrzeb szkoły pomoc w zakresie naukowo-wychowawczym, finansowym, dożywiania, czasów, gospodarczym i kulturalno-rozrywkowym. Do pracy często powoływano rodziców spoza Komitetu Rodziciel-

---

¹¹¹ Zob. załącznik 18.

skiego. Komitet Rodzicielski każdej szkoły działał według opracowanego przez siebie planu, uzgodnionego z dyrektorem placówek.

Materialną podstawę działalności Komitetu Rodzicielskiego stanowił fundusz, który powstawał z łączenia dochodów z następujących źródeł: ofiar rodziców; zasiłków otrzymywanych od instytucji opiekujących się szkołą, którymi zazwyczaj były zakłady przemysłowe, instytucje samorządowe, majątki państwowe, ośrodki maszynowe; dochody z widowisk, koncertów lub innych imprez organizowanych na rzecz szkoły. Nadzór nad działalnością i gospodarką funduszem Komitetu Rodzicielskiego sprawowała Komisja Rewizyjna złożona z przewodniczącego i dwóch członków, wybranych na pierwszym ogólnoszkolnym zebraniu organizacyjnym rodziców. Komisja Rewizyjna obowiązana była co najmniej raz w roku, przed zakończeniem kadencji, sprawdzić rachunkowość i prawidłowość użytkowania funduszy oraz złożyć sprawozdanie na pierwszym wrześniowym ogólnoszkolnym zebraniu rodzicielskim.

Komitet Rodzicielski współdziałał ze szkołą w dążeniu do pełnej realizacji powszechności nauczania w szkole podstawowej oraz w udostępnieniu dzieciom robotników, małorolnych i średniorolnych chłopów dalszego kształcenia się; w czuwaniu na demokratycznym kierunku wychowania dzieci i młodzieży szkół średnich i zawodowych. Komitety, oprócz wyżej wymienionych funkcji, pomagały w zwalczaniu tzw. wpływów elementów reakcyjnych; w propagowaniu wśród rodziców i społeczeństwa zasad postępowego wychowania dzieci i młodzieży w szkole i w domu; w organizowaniu dożywiania w szkole, akcji wczasów i opieki nad zdrowiem; w roztaczaniu opieki nad dziećmi robotników, małorolnych i średniorolnych chłopów, nad sierotami, półsierotami oraz nad dziećmi potrzebującymi opieki pozadomowej, np. przez zaopatrywanie ich w odzież, obuwie, podręczniki i przybory szkolne.

Komitet Rodzicielski dążył do wytworzenia harmonijnej współpracy wychowawczej szkoły i domu poprzez stałe zaznajamianie się z pracą i potrzebami szkoły. W tym celu członkowie Komitetu mogli, po uprzednim uzgodnieniu z dyrektorem placówki, odwiedzać lekcje oraz inne zajęcia szkolne. Rodzice zaangażowani w to przedsięwzięcie nie mogli czynić jakichkolwiek uwag w klasie, przedstawiali zaś swoje spostrzeżenia dyrektorowi szkoły i radzie pedagogicznej. Komitet Rodzicielski współdzia-

łał w urządzaniu uroczystości szkolnych, przedstawień, wycieczek. Udzielał ponadto pomocy rodzicom w organizowaniu pracy domowej uczniów, celem umożliwienia im osiągnięcia jak najlepszych wyników nauczania. Komitet Rodzicielski dbał o to, by samorząd terytorialny zaspokajał potrzeby gospodarze i sanitarne szkoły, o ile był do tego zobowiązany przez dyrektora szkoły. Ponadto we wszystkich szkołach mógł on we własnym zakresie nieść pomoc szkole w zaspokajaniu jej potrzeb¹¹².

Jednocześnie z organizowaniem nowych komitetów rodzicielskich w myśl zarządzenia Min. Ośw. tworzone były z inicjatywy partii politycznych i organizacji społecznych szkolne komitety opiekuńcze w zakładach pracy, fabrykach, majątkach państwowych i spółdzielniach wiejskich¹¹³. Szkolne komitety opiekuńcze zbliżały szkołę do życia, do warsztatów pracy, wiązały społeczność szkolną z klasą robotniczą i masami chłopskimi. Ułatwiały wychowanie dzieci i młodzieży w duchu demokratycznym, w duchu nowych zadań, jakie stawiała przed młodzieżą rzeczywistość naszego kraju, na jego drodze do budowy – jak to określano – podstaw socjalizmu¹¹⁴. Szkolne komitety opiekuńcze, w liczbie od 9 do 11 osób, powoływały rady zakładowe i komitety fabryczne. Zapraszały one do swego grona dyrektorów szkół, względnie jego zastępców, przedstawicieli komitetu rodzicielskiego danej szkoły i nauczycieli. Duże zakłady pracy i instytucje roztaczały opiekę nad kilkoma szkołami. Przedstawiciel szkolnego komitetu opiekuńczego wchodził w skład komitetu rodzicielskiego tej szkoły, nad którą komitet roztaczał opiekę¹¹⁵.

Zadaniem szkolnego komitetu opiekuńczego było również inicjowanie spotkań młodzieży z przodownikami pracy, działaczami robotniczymi i społecznymi oraz udział w zebraniach komitetu rodzicielskiego. Przedstawiciel szkolnego komitetu opiekuńczego uczestniczył w komisji egzaminów końcowych i egzaminów dojrzałości. Szkolny komitet opie-

---

¹¹² AP-W, Broszura wydana przez Min.Ośw., Organizacja i zakres działania Komitetów Rodzicielskich i Szkolnych Komitetów Opiekuńczych, sygn. 62; Zarządzenie Min.Ośw. z dnia 26 lutego 1949, nr II-1175/49 w sprawie Szkolnych Komitetów Opiekuńczych (Dz. Urz. Min. Ośw., 1949, nr 3, poz. 25).

¹¹³ Zarządzenie Min.Ośw. z dnia 26 lutego 1949, nr II-1175/49 w sprawie Szkolnych Komitetów Opiekuńczych (Dz. Urz. Min. Ośw., 1949, nr 3, poz. 25); S. Białas, *Organizacja szkolnictwa*, s. 61.

¹¹⁴ S. Białas, *Organizacja szkolnictwa*, s. 61–62.

¹¹⁵ Tamże, s. 62.

kuńczy ponadto inicjował premiowanie uczniów wyróżniających się w nauce i pracy społecznej oraz premiowanie i nagradzanie wyróżniających się w pracy nauczycieli. Pomagał szkole w przeprowadzaniu remontów, urządzaniu warsztatów pracy, np. różnego rodzaju pracowni, sal robót ręcznych, sal gimnastycznych, boisk i innych. Partycypował w kosztach związanych z dożywianiem dzieci, organizowanymi wycieczkami szkolnymi i koloniami letnimi. Uczestniczył też w kosztach związanych z urządzaniem burs szkolnych i internatów. Pomagał szkole w organizowaniu imprez związanych ze świętami państwowymi oraz obchodami rocznic, dostarczał prelegentów i orkiestr. Komitet zapraszał młodzież, grono nauczycielskie, komitety rodzicielskie na uroczystości fabryczne i zwiedzanie zakładów¹¹⁶. Swoją działalność szkolne komitety opiekuńcze rozwijały w jak najściślejszym porozumieniu z dyrekcją szkoły i komitetami rodzicielskimi¹¹⁷.

Dyrekcja szkoły sama mogła wystąpić z inicjatywą do najbliższych terenowo i zainteresowanych szkołą zakładów pracy z propozycją objęcia opieki nad nią. Najbardziej rozwiniętymi formami pomocy dzieciom w 1945 roku i latach następnych były: dożywianie, kolonie, półkolonie oraz doraźna pomoc materialna wielodzietnym rodzinom robotniczym.

W 1945 roku 1541 dzieci korzystało z dożywiania. Ogółem koszty tej pomocy wyniosły 533 383 61 zł. Koszt na 1 dziecko wynosił 177 23 zł. Środki własne szkół powszechnych wynosiły 167 141 61 zł, a subwencje państwa 366 442 zł¹¹⁸. Jak wynika z przedstawionych wyżej danych, na ogólną liczbę dzieci, która w tym okresie wynosiła 6521, prawie co czwarte dziecko korzystało z tej formy pomocy. Pomoc w dożywianiu obejmowała zazwyczaj szklanekę mleka i kanapki. Serwowano również gorący posiłek, jednak było to uzależnione od warunków danej szkoły.

Inną formą pomocy i wypoczynku były półkolonie, z których w 1945 roku skorzystało 1073 uczniów. Koszty prowadzenia tej akcji wyniosły 377 690,41 złotych, a koszty na jedno dziecko wyniosły 282,34. Całą tę akcję w zakresie pomocy dla dzieci pokryto z subwencji państwowych. Z tej formy pomocy skorzystało 16,5% dzieci. To dość duża liczba, ale

---

¹¹⁶ Tamże.

¹¹⁷ Tamże, s. 63.

¹¹⁸ AP-W, Sprawozdanie z działalności Oddziału Szkolnego za 1945 rok.

potrzebujących było znacznie więcej. Przy 100% subwencji państwo nie mogło udzielić pomocy większej liczbie dzieci i młodzieży.

W roku 1946/1947 wydatki na dożywianie dzieci robotników wyniosły 692 320 zł. W szkołach powszechnych Włocławka z tej formy pomocy skorzystało 1500 dzieci, zatem liczba korzystających do roku ubiegłego nie zmieniła się i utrzymała na tym samym poziomie. Akcją kierowało Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci. Śniadanie składało się zwykle z zupy i chleba lub chleba i kawy mlecznej. W tymże roku na prowadzenie kolonii i półkolonii Komisja Oświatowa wydatkowała 208 000 zł¹¹⁹. Z kolonii w tym roku skorzystało 1100 dzieci. W 1948 roku uczestnikami takiej formy wypoczynku było już około 2000 dzieci.

Natomiast z półkolonii skorzystało około 800 dzieci. Na wypoczynek letni wydano 4 000 000 zł. W ramach współpracy z zakładami pracy, które opiekowały się szkołami, otrzymano bezpłatnie 15 000 kg artykułów żywnościowych. W ciągu tego roku na pomoc dla najbiedniejszych dzieci wydatkowano 52 000 złotych – na zeszyty i podręczniki, ubrania itd. To wsparcie zrobiło wiele dobrego, gdyż spora część dzieci nie uczęszczała do szkoły z powodu braku odzieży i obuwia, zwłaszcza w okresie zimowym. Natomiast na zakup bielizny i ubrań dla dzieci skierowanych na kolonie wydatkowano kwotę 170 000 zł¹²⁰. W 1949 roku wydatki na kolonie i półkolonie były takie same. Jedynie w wyniku współpracy z zakładami opiekuńczymi udało się zwiększyć liczbę miejsc na koloniach dla 95 dzieci¹²¹.

W 1948 roku aktywnie pracowały komitety rodzicielskie znajdujące się przy wrocławskich szkołach. Pomagały one dyrekcji szkół pod względem materialnym i wychowawczym. Słabo natomiast działały komitety opiekuńcze, których mimo prób ze strony dyrekcji szkół nie dało się ożywić.

Niezwykle ważną funkcję w życiu Gimnazjum i Liceum J. Długosza w okresie powojennym pełnił Komitet Rodzicielski i Towarzystwo Przyjaciół Młodzieży. Wspomagały one dyrekcję w odbudowie i remoncie budynków, zaopatrzeniu szkół w książki i pomoce naukowe, a zwłaszcza

¹¹⁹ AP-W, Sprawy finansowo-budżetowe za okres od 25 stycznia 1946 do 1 stycznia 1947.

¹²⁰ AP-W, Wnioski protokoły, uchwały. Sprawozdanie inspektora szkolnego ob. S. Kutuły z dnia 20 stycznia 1949, sygn. 59; B. Moraczewska, *Odbudowa szkolnictwa*, s. 24.

¹²¹ Tamże.

w otaczaniu opieką najuboższych uczniów, których wysyłano na kolonie. Organizacje te przyczyniały się w istotny sposób do organizowania wycieczek szkolnych poza miasto¹²². Organizację i zakres działalności komitetów rodzicielskich i szkolnych komitetów opiekuńczych w szkołach wszystkich szczebli nauki określało zarządzenie Ministra Oświaty¹²³.

Towarzystwo Burs i Stypendiów, prowadzące swoją działalność również w włocławskich szkołach, zostało z dniem 1 lutego 1949 roku uznane za Stowarzyszenie Wyższej Użyteczności, ponieważ było ono organizacją udzielającą pomocy materialnej. Opiekowało się również niezamożną młodzieżą pochodzącą ze środowisk robotniczych i chłopskich, pragnąc zapewnić jej równy start w zdobywaniu wiedzy oraz przygotować do pracy zawodowej¹²⁴.

Formy współpracy szkoły z rodzicami w pierwszych powojennych latach, jak się wydaje, nie były zbyt rozbudowane. Pierwsze fragmentaryczne wzmianki na ten temat są jedynie przy sprawozdaniach, które ograniczają się raczej do spraw finansowych i gospodarczych. W roku szkolnym 1947/1948 wpłaty na fundusz Komitetu Rodzicielskiego szkół powszechnych Włocławka wynosiły 1 237 052 zł, czyli licząc przeciętnie około 20 złotych miesięcznie od ucznia¹²⁵. Natomiast w sprawozdaniu za okres od 1 września 1949 roku do 1 marca 1950 roku stwierdzono, że wszystkie komitety rodzicielskie na terenie miasta Włocławka dysponowały kwotą wynoszącą 8 424 000 złotych, w tym szkoły podstawowe 3 079 000 złotych (dla 8 szkół podstawowych)¹²⁶. Komitety rodzicielskie finansowały dla dzieci szkół podstawowych paczki z okazji Gwiazdki i częściowo wycieczki organizowane przez te placówki. Komitety te, funkcjonujące na terenie szkół średnich oraz zasadniczych zawodowych, finansowały stypendia dla młodzieży potrzebującej pomocy oraz pomagały w pokryciu kosztów związanych z opłatą za internat młodzieży, w przypadkach gdy

¹²² AD-W, ALJD, t. 2, 6 11; A. Mietz, M. Pawlak, M. Szczotkowska-Topić, *Gimnazjum i Liceum*, s.111.

¹²³ AP-W, Broszura wydana przez Min. Ośw., Organizacja i zakres działania Komitetów Rodzicielskich i Szkolnych Komitetów Opiekuńczych, Warszawa 1949, sygn. 62; Zarządzenie Min. Ośw. z dnia 26 lutego 1949, nr II – 1175/49 (Dz. Urz. Min. Ośw., 1949, nr 3, poz. 25).

¹²⁴ AP-W, Wnioski, protokoły, uchwały z 1949 roku z posiedzenia KOśw., sygn. 59.

¹²⁵ AP-W, Wnioski, protokoły, uchwały. Sprawozdanie inspektora szkolnego ob. S. Kutuły z dnia 20 stycznia 1949, sygn. 59.

¹²⁶ AP-W, Działalność Komitetów Rodzicielskich i Komisji Rekrutacyjnych.

rodziców nie było stać na taki wydatek. Komitet pokrywał również część kosztów związanych z wyjazdami młodzieży na wycieczki. Komitety rodzicielskie zarówno szkół podstawowych, średnich, jak i zasadniczych zawodowych kupowały niekiedy sprzęt i pomoce dydaktyczne. Pomagały również dzieciom i młodzieży dotkniętych niespodziewanymi przypadkami losowymi, jak np. śmierć jednego z rodziców, spalenie się mieszkania itp. Uczniowie zawsze mogli zwrócić się o pomoc finansową do komitetu rodzicielskiego i w uzasadnionych przypadkach nikt nie został odesłany bez pomocy. Wspierały one także finansowo zakup pomocy naukowych i remonty budynków szkolnych, otaczały opieką uczniów najuboższych.

Komitet Rodzicielski działający przy LMK starał się o wyposażenie szkoły w pomoce naukowe, książki do biblioteki, dożywianie uczennic i stypendia dla niezamożnej młodzieży. Komitetowi szkoła zawdzięcza ufundowanie sztandaru szkolnego. Pomagano też materialnie nauczycielom w tych ciężkich ekonomicznie powojennych latach. W liceum działały brygady rolne, które w okresie wakacyjnym spełniały poważną funkcję wychowawczą, ucząc pracy dla dobra ojczyzny i pomagały efektywnie PGR-om w zbieraniu płodów rolnych.

Komitet Rodzicielski działający przy Państwowej Szkole Ogólnokształcącej Stopnia Podstawowego i Licealnego Ziemi Kujawskiej wydatkował w 1950 roku pewne kwoty na stypendia dla uczniów i drobne remonty, prezenty noworoczne dla uczniów, zakup instrumentów muzycznych i kolonie letnie¹²⁷. Na zajęciach pozalekcyjnych w szkole specjalnej zorganizowano tylko koło taneczne i recytatorskie, skupiające 42 uczniów.

Dużą rolę w procesie wychowania i nauczania w szkołach wszystkich typów odgrywały organizacje młodzieżowe, będąc jednym ze środków służących kształtowaniu osobowości młodzieży. Znaczny ciężar wychowania w duchu zgodnym z ideologią Polski Ludowej przejęły organizacje młodzieżowe, prowadzące swoją działalność zazwyczaj na terenie szkół ponadpodstawowych. Były to Związek Młodzieży Demokratycznej, od marca 1948 roku ZMP, a od 1957 roku ZMS. Wśród ogólnych założeń swojego programu organizacje te kładły nacisk na uspołecznienie człowieka, świadomą dyscyplinę i ofiarność, wychowanie człowieka politycznie

¹²⁷ AP-W, Komisja Oświatowa. Działalność Komitetów Rodzicielskich i Komisji Rekrutacyjnej w 1950, sygn. 63.

aktywnego, zaangażowanego w rzeczywistość i wychowanie osób świadomie uczestniczących w życiu politycznym¹²⁸.

W Gimnazjum prowadzonym przez ss. urszulanki w 1948 roku specjalnie wysłana prelegentka wygłosiła odczyt na temat zadań i celów ZMP, po czym wezwała do wstąpienia w szeregi tej organizacji. Na ów apel uczennice zareagowały opuszczeniem sali, pozostały tylko trzy osoby, które zadeklarowały wstąpienie do ZMP¹²⁹. Jak wynika z podanego przykładu, w pierwszych latach po wyzwoleniu w szkołach prowadzonych przez Kościół dominował on nad wpływami organizacji partyjnych. Dlatego też doprowadzono do ich szybkiego zamknięcia w celu zlikwidowania „ognisk antypaństwowych”.

Takie właśnie cele realizował ZMS w Liceum im. M. Konopnickiej, który w roku szkolnym 1969/1970 skupił 235 członków, co stanowiło około 60% wszystkich uczniów szkoły. Przy przyjmowaniu do organizacji kierowano się selekcją, której kryteria stanowiły oceny z nauki przedmiotów, odpowiednie zachowanie się i zaangażowanie społeczne. Celami ZMS w szkołach ponadpodstawowych Włocławka było wykonywanie różnego rodzaju czynów społecznych dla szkoły i środowiska. Młodzież skupiona w ZMS przy Liceum im. M. Konopnickiej opiekowała się zieleńcami na pl. Wolności, brała też udział w sadzeniu lasu na Świechu, przepracowała dziesiątki godzin przy przedłużeniu ulicy Wienieckiej, porządkowała teren przy Amfiteatrze Miejskim, obsadziła część bulwarów pięknymi krzewami. Zetemesowcy w okresie wakacji pracowali przy żniwach w Państwowych Gospodarstwach Rolnych¹³⁰. ZMS z Liceum im. M. Konopnickiej i innych szkół włocławskich urządzał koła pomocy koleżeńskiej dla uczniów słabszych w nauce, pomagał w nauce innych trudnych sytuacjach życiowych. Członkowie organizacji urządzali także spotkania z działaczami politycznymi i społecznymi. Z okazji Roku Leninowskiego młodzież z ZMS działającego przy LMK, zorganizowała sesję popularno-naukową na temat: „Lenin – polityk, przywódca, człowiek”. Przeprowadziła konkurs na plakat związany z osobą Lenina. ZMP działające w SN w latach

¹²⁸ B. Ratuś, *Ruch młodzieżowy w Polsce*, s. 174 i n. M. Krajewski, *Od komunistycznej demokracji*, s. 15.

¹²⁹ R. Kozłowski, „Czerwony” *Włocławek*, s. 287.

¹³⁰ *Liceum im. M. Konopnickiej*, s.33–34.

1951–1956 miało nawet etatowego opiekuna. W następnych latach ZMS koordynowane było przez organizację partyjną.

Zaangażowanie młodzieży w wyżej wymienionych organizacjach miało stać się jednym ze skutecznych sposobów jej społecznego wychowania i miało ułatwić ukierunkowanie tzw. naukowego światopoglądu. Ponadto przygotowywało młodzież do pełnienia zadań obywatela nowego, demokratycznego państwa. W pierwszych miesiącach 1946 roku Kuratorium OSP w Toruniu skierowało apel do wszystkich szkół średnich ogólnokształcących i zawodowych w sprawie organizacji młodzieżowych¹³¹.

W omawianym okresie na terenie szkół odbywały się odczyty dla młodzieży szkolnej na tematy polityczne, wychowawcze, ekonomiczne, ruchu młodzieżowego i inne. Wspomagały one proces wychowania młodzieży w duchu zgodnym z założeniami państwa socjalistycznego, prowadzony przez szkoły.

Celem, jakim kierowały się organizacje i szkoła, organizując te wszystkie akcje było zaszczepienie w umysłach podstawowych prawd, że egoistyczna dbałość o własne tylko dobro prawie zawsze narusza prawa moralne i że człowiek odnajduje głębokie zadowolenie w życiu tylko wtedy, gdy w swej działalności przerasta niejako siebie samego, służąc ogółowi.

W Liceum Pedagogicznym na koniec roku szkolnego 1949/1950 młodzież ucząca się tam należała do następujących organizacji młodzieżowych: 272 uczniów, to jest 86,9%, należało do ZMP; 27, to jest 8,6%, do ZHP; 175, to jest 55,9%, do Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej (cyt. dalej TPPR); 174 uczniów, to jest 55,6%, do Towarzystwa Przyjaźni Żołnierskiej (cyt. dalej TPŻ). Towarzystwo Przyjaciół Odbudowy Warszawy (cyt. dalej TPOW), liczyło 245 członków, to jest 78,3%¹³². Jak wynika z powyższych danych, duży odsetek młodzieży należał do organizacji ideowo-wychowawczej, jaką był Związek Młodzieży Polskiej. Prawie po jednakową liczbę członków miały takie organizacje, jak TPPR i TPŻ. Dużą liczbę członków skupiało też TPOW.

Związek Młodzieży Polskiej domagał się rozszerzenia opieki państwa nad młodzieżą uczącą się i pracującą, zwiększenia tempa budowy szkół i lepszego ich wyposażenia oraz realizowania w pełni prawa młodzieży

¹³¹ Dz. Urz. KOSP z 1946 roku, nr 3, poz. 53.

¹³² *Liceum im. M. Konopnickiej*, s. 33–34

do oświaty¹³³. Organizacja ta deklarowała gotowość do wyczerpanej pracy w celu przyspieszenia procesu odbudowy i rozwoju gospodarczego kraju oraz polepszenia warunków życia ludności pracującej. Mobilizowała wielkie grupy młodzieży do ofiarnej pracy na budowach, w fabrykach, hutach i kopalniach. ZMP organizował masowy ruch współzawodnictwa pracy i nauki. Włączył się również do walki z analfabetyzmem, prowadząc kursy oraz zespoły nauki czytania i pisanie. Oprócz tego prowadził świetlice i kursy oświatowe, przygotowywał młodzież robotniczą i chłopską do studiów w szkołach wyższych. ZMP działające na terenie wrocławskich szkół kierowały się wytycznymi PZPR i wychowywały swoich członków w duchu ideologii tej partii. Tendencje dogmatyczne wpłynęły ujemnie na sytuację w ZMP, narastały bowiem obciążenia biurokratyczne, pojawiły się przejawy karierowiczostwa, a ingerencje związku sięgały częstokroć za daleko, wywołując szkodliwe konflikty. Osłabiło to wpływy wychowawcze tej masowej organizacji.

W 1956 roku ZMP poddał się powszechnej krytyce, przeprowadził surową samoocenę swojej działalności i w styczniu 1957 roku dokonał rozwiązania organizacji. Miejsce ZMP zajęły dwie, także polityczne organizacje młodzieżowe: Związek Młodzieży Socjalistycznej, który działał na terenie wrocławskich szkół i Związek Młodzieży Wiejskiej. ZMS działający na terenie szkół miał za zadanie współuczestniczyć w wychowaniu człowieka politycznie aktywnego, zaangażowanego w ówczesną rzeczywistość, świadomie uczestniczącego w życiu politycznym, było to wychowanie przez pracę¹³⁴. ZMS był organizatorem różnego rodzaju czynów społecznych dla szkoły i środowiska. Młodzież z ZMS działającego przy Liceum M. Konopnickiej np. przez wiele lat opiekowała się zieleńcami na pl. Wolności, przepracowała dziesiątki godzin przy przedłużeniu ul. Wienieckiej, obsadzała teren drzewami¹³⁵. Młodzież ta organizowała spotkania z działaczami politycznymi i społecznymi. W związku z rokiem Lenina członkowie ZMS działającym przy LMK zorganizowali sesję popołudniowo-naukową na temat „Lenin – polityk, przywódca, człowiek”¹³⁶.

¹³³ AP-W, Deklaracja ideowo-programowa przyjęta na Wrocławskim Kongresie Zjednoczeniowym w 1948.

¹³⁴ *Liceum im. M. Konopnickiej*, s. 33.

¹³⁵ Tamże, s. 33–34.

¹³⁶ Tamże, s. 34.

Od 1948 roku w szkołach średnich na terenie miasta Wrocławka działała także Powszechna Organizacja „Służba Polsce”. Jej celem było angażowanie młodzieży do aktywnej pracy społecznej w dziedzinie budowy Polski socjalistycznej oraz formowanie młodych ludzi w duchu ideologii marksistowskiej¹³⁷. We Wrocławku członkowie SP, oprócz prac porządkowych, prowadzili także działalność kulturalno-oświatową, organizując imprezy kulturalne dla miejscowych środowisk robotniczych. Uczestniczyli w różnych akademiach, odczytach i uroczystościach organizowanych przez zarząd miasta. Brali udział w zbiórce darów w ramach akcji pomocy biednym, w zbiórce surowców wtórnych, urządzali „Gwiazdkę” dla najbiedniejszych dzieci. Do stałych form aktywności należał także udział w obozach.

Całością prac społeczno-użytecznych młodzieży na terenie szkół w omawianym okresie kierował samorząd szkolny. Zadanie jego polegało na organizowaniu życia wewnątrz szkoły. Na czele samorządu stał zarząd składający się z przewodniczącego, zastępcy, sekretarza i skarbnika. Pełnił on funkcję pośrednika pomiędzy dyrekcją szkoły a społecznością młodzieży¹³⁸. Samorząd szkolny miał za zadanie wdrażanie młodzieży do samodzielności. Przedstawiciele samorządu szkolnego brali udział w niektórych posiedzeniach Rady Pedagogicznej, przede wszystkim na tych, na których omawiano działalność samorządu, wyniki klasyfikacji i zagadnienia wychowawcze szkoły¹³⁹. Młodzież pracująca w samorządzie szkolnym nawiązywała kontakt z zakładami przemysłowymi mieszczącymi się na terenie miasta, aby pozyskać fundusze na zakup np. nagród dla najlepszych uczniów czy wyróżniających się w pracy społecznej. Samorządy szkolne na terenie szkół organizowały zbiórki makulatury, złomu. Angażowały młodzież do wykonywania prac społecznych na rzecz mieszkańców Wrocławka, jak np. przy budowie parku miejskiego przy ul. Wienieckiej, porządkowanie terenu przy jeziorze Czarnym, stadionie, bulwarach i w wielu innych miejscach.

¹³⁷ Cz. Kozłowski, *Słownik organizacji młodzieżowych w Polsce*, Warszawa 1971, s. 76 i n.

¹³⁸ W dniu 28 listopada 1964 roku został ustalony nowy regulamin uczniowski. Zgodnie z postulatami nowoczesnej pedagogiki dopuszczano wnoszenie do koncepcji zasadniczej dopełnień i przeobrażeń pożądaných z punktu widzenia danej społeczności nauczycielskiej i uczniowskiej.

¹³⁹ A. Kamiński, *Samorząd młodzieży jako metoda wychowawcza*, Warszawa 1985, s. 148.

W szkołach podstawowych Włocławka w latach 1971–1974 w ramach Rad Pedagogicznych prowadzone było samokształcenie nauczycieli. Dla uczniów mających problemy w nauce organizowane były grupy wyrównawcze. Prowadzone były również koła zainteresowań dla uczniów uzdolnionych w danym kierunku¹⁴⁰. Rozwijały one zainteresowania uczniów w danej dziedzinie.

Od 1949 roku zarządzeniem Ministra Oświaty w szkołach średnich polecono powołać tzw. zespoły młodzieżowe¹⁴¹. W ich skład wchodził przedstawiciel organizacji młodzieżowych, komendant hufca SP, przewodniczący samorządu szkolnego, dyrektor szkoły lub delegowany przez niego nauczyciel. W założeniach zespół miał współpracować ze szkolnymi kołami ZMP. Głównym jego zadaniem było: pogłębianie wychowania dzieci i młodzieży w ideologii Polski Ludowej, zwalczanie wstecznych, antyludowych wpływów na młodzież oraz włączenie młodych obywateli w proces budowania podstaw socjalizmu, a w szczególności rozwijanie patriotyzmu i internacjonalizmu.

W szkołach na poziomie poszczególnych klas działały samorządy klasowe. Ich struktura wewnętrzna odpowiadała strukturze samorządu szkolnego. Obok włączenia się w inicjatywy ogólnoszkolne organizowały one także własne życie klasowe, usiłując aktywizować jak największą liczbę kolegów i koleżanek. Prowadziły one wybraną przez siebie formę pracy społecznej, np. opiekę nad biednymi rodzinami, odwiedzanie dzieci w domach dziecka, współpracę ze szkołami wiejskimi, zbiórkę książek, odzieży i żywności dla potrzebujących itp. Organizowały w swoim gronie klasowym różnego rodzaju spotkania rozrywkowo-kulturalne, służące wzajemnemu poznaniu się i integracji.

W pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej w teatrze miejskim we Włocławku raz na kwartał były organizowane tzw. składanki, w których brały udział zespoły ze wszystkich szkół średnich miasta. Repertuar prezentowany przez zespoły był tak ciekawy, że niejednokrotnie brakowało miejsc dla wszystkich chętnych¹⁴².

¹⁴⁰ AP-W, PPRN we Włocławku. Wydział Oświaty dla m. Włocławka. Szkoła Podstawowa nr 2 w latach 1971–1974, sygn. 1361.

¹⁴¹ B. Gromada, *Szkoły Sióstr Nazaretanek*, s. 340.

¹⁴² Wspomnienia Stefana Nowaka z Warszawy, który od 1945 roku do 1947 był uczniem Spółdzielczego Liceum Handlowego we Włocławku.

Na zakończenie należy zauważyć, że niektóre organizacje, takie jak np. Szkolne Koło Opiekuńcze, Komitet Rodzicielski w znaczący sposób przyczyniły się do tego, że wielu uczniów ukończyło dzięki ich pomocy szkołę na poziomie ponadpodstawowym. Te organizacje wspierały finansowo najgorzej sytuowanych uczniów. Uczniowie potrzebujący pomocy otrzymywali stypendia, pomoce naukowe, niektórym uczniom organizacje te opłacały pobyt w internacie. Natomiast takie organizacje, jak ZHP czy ZMP organizowały wypoczynek dla dzieci i młodzieży. Uczniowie pochodzący z biednych rodzin często nie uiszczali opłaty za pobyt na koloniach, półkoloniach, obozach. Organizacje te organizowały też zbiórki odzieży pomocy naukowych, sprzętu dla dzieci i młodzieży potrzebującej wsparcia.

5. Rola świetlic i organizacji szkolnych w życiu dzieci i młodzieży

Zadaniem szkoły w Polsce Ludowej było zapewnienie młodzieży gruntownego wykształcenia, opartego na naukowym światopoglądzie i nowoczesnym wychowaniu. Szkoła zarówno stopnia podstawowego czy licealnego, jak i zawodowego miała wychowywać młode pokolenie na obywateli wiernie oddanych demokracji ludowej i przygotowywać je do wypełniania zadań stojących przed państwem i narodem. Naczelnym celem, do którego urzeczywistnienia zmierzała szkoła w prezentowanym okresie, był wszechstronny rozwój każdego ucznia, a więc pełny rozwój jego umysłu, woli, uczuć i charakteru, obywatelskiej świadomości, umiejętności działania w zespole i dla zespołu, poczucia odpowiedzialności za słowa i czyny¹⁴³.

Od 1945 roku siostry ze Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy przy ul. Orlej 9 założyły stołówkę, w której wydawano obiady dla biednych uczniów, zarówno szkół podstawowych, jak i ponadpodstawowych. Z takiej formy pomocy korzystało codziennie około 500 uczniów¹⁴⁴. W prowadzeniu takiej formy pomocy dla uczniów pomagał Diecezjalny Związek „Caritas”. Ponadto siostra Genowefa Zbonikowska, również ze Zgroma-

¹⁴³ Cz. Kupisiewicz, *Paradygmaty i wizje reform*, s. 91.

¹⁴⁴ Ss. M. L. Jędrzejczyk, *Zgromadzenie Sióstr*, s. 312.

dzenia Sióstr Wspólnej Pracy, przy pomocy chętnych mieszkanek Włocławka prowadziła przy ul. Gdańskiej kuchnię dla najbiedniejszych rodzin z miasta i stołówkę dla uczącej się młodzieży, wydającej bezpłatne obiady¹⁴⁵.

We Włocławku prowadziła ona świetlicę, lecz niestety o jej działalności wiemy niewiele, bo jedynym źródłem dostarczającym bogatych informacji o formach pracy sióstr w świetlicy jest Kronika Świetlicy–Uczelni „Caritas” we Włocławku¹⁴⁶.

Zaraz po wojnie bardzo duża liczba dzieci i młodzieży mieszkała w wilgotnych, ciasnych mieszkaniach, żyła w skrajnej nędzy, nie posiadała podręczników i przyborów szkolnych, często włóczyła się po ulicach Włocławka. Według założyciela ks. Władysława Szafrąńskiego świetlica miała stać się dla dzieci i młodzieży domem nauki i rozrywki dla około 200 dzieci¹⁴⁷. Do pomocy porosił on siostry ze Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy¹⁴⁸. Swoją działalność świetlica rozpoczęła 25 marca 1945 roku. Początkowo mieściła się przy ul. Seminaryjnej 7 (obecnie ul. Prymasa Stanisława Karnkowskiego), później została przeniesiona do Pałacu Biskupiego, a wiosną 1946 roku do budynku przy ul. Piusa VI nr 6. Uczęszczały do niej dzieci ze szkół podstawowych i średnich, zwłaszcza te, które miały trudne warunki mieszkaniowe. W okresie swojej działalności świetlica – uczelnia umieściła 16 dzieci w rodzinach zastępczych i zorganizowała półkolonie dla około 600 dzieci¹⁴⁹. Dzieci biedne otrzymywały bezpłatnie przybory szkolne, odzież, obuwie i obiady¹⁵⁰. Codziennie przychodziło do świetlicy około 300 osób¹⁵¹. Dzieci uczono zasad dobrego wychowania, zorganizowano dla starszych naukę języka francuskiego, dla

¹⁴⁵ Tamże; Kronika Diecezji Włocławskiej, 1945, t. 39, s. 105.

¹⁴⁶ AZSWP-W, Sprawozdanie z działalności Matki Marii Tuchowskiej od 25 marca 1948 do 25 marca 1951, s. 1.

¹⁴⁷ AP-W, Zespół Miejska Rada Narodowa i Zarząd Miejski we Włocławku z lat 1945–1950, sygn. 312, s. 16; Kronika Diecezji Włocławskiej, 1945, t. 39, s. 103; K. Rulka, *Kościół w życiu miasta*, s. 704.

¹⁴⁸ AZSWP-W, Kronika Świetlicy-Uczelni „Caritas” we Włocławku, s. 1; W. Bursiewicz, Zgromadzenie Sióstr Wspólnej, s. 27 i n.

¹⁴⁹ AP-W, Zespół Miejska Rada Narodowa i Zarząd Miejski, sygn. 312, s. 16–17.

¹⁵⁰ AZSWP-W, Kronika, s. 1.

¹⁵¹ AZSWP-W, Tamże, s. 4. Od marca 1945 do 16 kwietnia 1947 w książce odnotowano 3000 nazwisk dzieci, które okazyjnie przychodziły do świetlicy. W tym czasie rozdano dzieciom 7 tys. zeszytów, 6 tys. ołówków, odzież i obuwie.

wszystkich naukę języka polskiego i urządzono bibliotekę, która w 1947 roku posiadała 1000 pozycji.

W czasie wakacji zorganizowane były w tej świetlicy półkolonie. Zajęcia trwały od godz. 9.00 do 15.00. W programie uwzględniono gry i zabawy, konkursy, przedstawienia, naukę piosenek. W okresie letnim organizowano ogniska. Dzieci z okazji świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocnych otrzymywały paczki żywnościowe, były również przygotowywane przedstawienia i akademie. Pracę w świetlicy siostry musiały przerwać pod koniec 1948 roku, ponieważ władze państwowe ją zlikwidowały¹⁵². W czasie wakacji 1947 roku „Caritas” zorganizował w Kazimierzu Biskupim bezpłatne kolonie letnie dla 350 najuboższych dzieci z Włocławka¹⁵³.

W 1948 roku została otwarta świetlica przy Zakładzie Rzemieślniczo-Wychowawczym prowadzonym przez braci ze Zgromadzenia Sług Najświętszej Maryi. Mogli z niej korzystać nie tylko wychowankowie, ale wszystkie osoby z zewnątrz¹⁵⁴.

Ważną funkcję wychowawczą wspierającą szkołę w omawianym okresie spełniały świetlice, w których uczniowie spędzali czas, gdy ich rodzice pracowali. Świetlice, oddziałując wychowawczo, umożliwiały kształtowanie prawidłowych postaw, stylu życia społecznego i przyzwyczajzeń. Nauczyciele, a w szczególności wychowawcy klas musieli interesować się pobytem dzieci w świetlicy, jako terenie pozwalającym lepiej poznać uczniów oraz umożliwiającym czerpanie bogactwa materiału do wykorzystania na lekcjach.

Specyficzną instytucją oświatowo-wychowawczą we Włocławku była świetlica dworcowa, przeznaczona dla młodzieży dojeżdżającej do szkół. Zadaniem tego typu placówki to zapewnienie uczniom możliwości odrobienia lekcji w tym czasie, gdy czekali na pociąg lub autobus, oraz organizowanie dla nich zajęć kulturalno-oświatowych. Świetlica dworcowa mieściła się w Włocławku na dworcu PKP i PKS. Podobną funkcję, choć

¹⁵² AZSWP-W. Jak wynika ze sprawozdawczości Matki Generalnej na przestrzeni 1948–1951 uległy likwidacji wszystkie prowadzone przez Zgromadzenie świetlice w całej Polsce.

¹⁵³ Wiadomości Charytatywne Związku Diecezjalnego „Caritas”, 1947, R. 2, nr 5, s. 7; (Jur), *Humor; zdrowie i radość panują na koloniach letnich dla dzieci wrocławskich w Kazimierzu Biskupim*, „Gazeta Kujawska”, 1947, R. 2, nr 184 z 26 sierpnia, s. 5.

¹⁵⁴ AKD-W, Biuletyn Wewnętrzny Zgromadzenia Sług Najświętszej Maryi Panny 3-ego Zakonu św. Franciszka z Asyżu, marzec–kwiecień 1960, nr 34, s. 2.

przeważnie w szerszym zakresie, spełniały też świetlice szkolne i świetlice w miejscach pracy rodziców, tzw. zakładowe. Instytucje te realizowały też zadania opiekuńczo-wychowawcze, zapewniając dzieciom posiłki i warunki do spędzenia czasu wolnego oraz odrabiania zadanych prac domowych. Mogły tam również uzyskać pomoc przy realizacji zadań, które sprawiały im problemy.

Najstarszą organizacją w Zakładzie im. J. Długosza była Sodalicia Mariańska¹⁵⁵. Służyła ona pomocą w wychowaniu młodzieży w duchu katolickim. Jej credo ideowe opierało się na nauce Chrystusa, czci Najświętszej Maryi Panny i umiłowania Jej jako Królowej Polski.

Władze kościelne domagały się przywrócenia w roku szkolnym 1945/1946 działalności istniejących przed wojną organizacji, takich jak: Krucjata Eucharystyczna i Sodalicia Mariańska. W okólniku z dnia 21 lutego 1945 roku organizacje te nie zostały zaliczone do dozwolonych na terenie szkół, a więc praktycznie działalność ich została z góry przesądzona. Tam, gdzie zostały one powołane do życia, musiały ulec rozwiązaniu i to w dość krótkim czasie. Zgodnie jednak z tradycją szkół katolickich we Włocławku w szkole im. J. Długosza w 1946 roku rozpoczęła swoją działalność Sodalicia Mariańska, po zakończeniu odbudowy kaplicy szkolnej¹⁵⁶.

Również w szkole prowadzonej przez ss. urszulanki nawet w najtrudniejszych latach powojennych wychowanie religijne, mające zapewnić podopiecznym właściwą formację duchową, realizowano poprzez nauczanie religii, udział we mszach św. i innych nabożeństwach oraz pracę w Sodalicii Mariańskiej, Krucjacie Eucharystycznej i społecznych organizacjach, takich jak PCK, harcerstwo i innych mających w swoich założeniach pracę na rzecz innych ludzi¹⁵⁷.

¹⁵⁵ *Szkola im J. Długosza we Włocławku*, s. 251.

¹⁵⁶ Okólnik z 21 lutego 1945 roku (Dz. Urz. Min. Ośw., 1945, nr 1, poz. 26). Okólnik ten nie wymieniał tych organizacji na terenie szkół jako dozwolonych, ale też i nie zakazywał ich działalności. H. Konopka, *Religia w szkołach*, s. 13; A. Mietz, M. Pawlak, M. Szczotkowska--Topič, *Gimnazjum i Liceum*, s. 109. B. Gromada, *Szkoły Sióstr Nazaretanek*, s. 333. Działalność organizacji młodzieżowych regulowało również wcześniej wydane rozporządzenia jak: Okólnik Ministerstwa Oświaty z dnia 20 XII 1944 roku, Nr I 0-2694/44 w sprawie organizacji młodzieży na terenie szkół (Dz. Urz. Min. Ośw., 1944, nr 1-4, poz. 40).

¹⁵⁷ M. Pawlak, *Gimnazjum i Liceum SS. Urszulanek*, s. 40; tenże, *Z dziejów gimnazjum*, s. 15.

Cele Sodalicii Mariańskiej realizowano na podstawie rocznego planu pracy organizacyjnej układanego przez prefekta. Młodzież zrzeszona w Sodalicii Mariańskiej, poprzez swoją działalność, dawała przykład w obieraniu właściwych postaw moralno-etycznych, społecznych i religijnych. Dużo uwagi poświęcało akcjom społecznym i charytatywnym. Organizowano zbiorki żywności, pieniędzy i odzieży dla potrzebujących takowej pomocy. Dotyczyło to zwłaszcza uczniów ze szkoły powszechnej¹⁵⁸.

W szkole istniał również szczepek harcerski, w skład którego wchodziły drużyny szkoły średniej i szkoły podstawowej. Odbywały się w tej szkole zabawy taneczne, na które zapraszano koleżanki ze Szkoły ss. Urszulanek i Gimnazjum im. Marii Konopnickiej. W całym Wrocławku szkoła słynęła z organizowania licznych wycieczek. Zakład realizował program nauczania i wychowania zmierzający do wykształcenia inteligencji katolickiej. Tylko wzajemna współpraca i zbieżność celów szkoły i domu rodzinnego uczniów mogły przynieść pożądane efekty wychowawcze.

Po wojnie działalność w wrocławskich szkołach podjęło PCK. Młodzież zrzeszona w tej organizacji nawiązywała korespondencję międzyszkolną, organizowała konkursy czystości, imprezy dochodowe, opiekowała się grobami żołnierzy i biednymi rodzinami. Jej członkowie organizowali choinkę szkolną i dyżury na korytarzach szkolnych, celem utrzymania porządku. Oddział PCK we Wrocławku, dla uczniów wszystkich typów szkół, urządził kurs sanitarny. Sekcje sanitarne tej organizacji prowadziły międzyklasowe konkursy czystości osobistej oraz czystości klas. W szkołach Wrocławka członkowie PCK prowadzili gazetki szkolne związane z problemami dotyczącymi higieny naszego życia codziennego. Działalność tej organizacji w szkołach była bardzo potrzebna, ponieważ ułatwiała prowadzenie akcji mającej na celu poprawę warunków życia uczniów wszystkich szkół wrocławskich. Poza tym ujawniała problemy związane ze stanem zdrowia uczniów, na które nauczyciele i dyrekcja zwracali szczególną uwagę. Młodzież z PCK w trudnym okresie powojennym, chociaż sama miała bardzo niewiele, potrafiła zebrać dary i wysyłać paczki na Śląsk.

Dla uczczenia tysiąclecia państwa polskiego uczniowie wrocławskich szkół działający w PCK zorganizowali tzw. lektoraty dla dzieci pozosta-

---

¹⁵⁸ A. Mietz, M. Pawlak, M. Szczotkowska-Topić, *Gimnazjum i Liceum*, s. 104.

jących na leczeniu w starym Szpitalu nr 1 przy ul. Toruńskiej. Członkowie koła PCK zbierali dary od mieszkańców Włocławka – dla samotnych, starszych ludzi i wielodzietnych rodzin. W grudniu 1965 roku członkowie szkolnego koła PCK działającego przy LMK zebrali dary na sumę 974 20 zł, a w kwietniu 1966 roku na sumę 577 55 zł. Razem wartość darów wynosiła 155 175 zł¹⁵⁹.

W szkołach aktywnie działały drużyny sanitarne, udzielające pierwszej pomocy w przypadku, gdy nie było pielęgniarki na terenie szkoły, a zdarzył się jakiś niegroźny wypadek. Osoby pracujące w drużynach sanitarnych były przeszkolone z zakresu pierwszej pomocy. Hasła, które głosiły szkolne koła PCK działające we Włocławku brzmiały: „Uśmiechnij się”!; „Bądź uczynna”!; „Pomóż rodzicom”!; „Zaopiekuj się skrzywdzonym dzieckiem”; „Pomóż koleżance w lekcjach, ale nie odrabiaj za nią”!

Dnia 9 listopada 1948 roku rozpoczęło się dożywianie uczniów ze szkoły specjalnej po wygospodarowaniu i wyremontowaniu przez nauczycieli tej szkoły kącika na strychu przeznaczonego na kuchnię. Dzieci otrzymywały dwa razy dziennie smaczne i zdrowe posiłki¹⁶⁰. Na prowadzenie dożywiania szkoła otrzymywała subwencje z Kuratorium, a sprzęt kuchenny wypożyczony został z Koła Rodzicielskiego. Pod koniec roku szkolnego 1948/1949 szkoła specjalna dysponowała już dość dobrze zaopatrzoną w sprzęt kuchenny własną kuchnią. W szkole specjalnej Koło Rodzicielskie zostało zorganizowane w maju 1949 roku.

We wszystkich szkołach włocławskich działały spółdzielnie uczniowskie. W LMK od 1954 roku rozwinęła swą działalność Spółdzielnia Szkolna „Znicz”. Podczas każdej przerwy uczniowie w sklepiku mogli kupić przybory szkolne, pieczywo, słodczy, napoje chłodzące oraz owoce. Praca w spółdzielni była szkołą gospodarności i uczciwości młodego pokolenia. Młodzież osiąganą przez spółdzielnie zyski przeznaczała na wybieżki, pomoc dla młodzieży potrzebującej wsparcia finansowego, zakup pomocy naukowych i sprzętu dla szkoły.

Szkolne Koła Ligi Ochrony Przyrody skupiały w swych szeregach ponad 50% młodzieży uczącej się w szkołach włocławskich. Była to organizacja bardzo pożyteczna, ponieważ uczyła swoich członków właściwe-

¹⁵⁹ *Liceum im Marii Konopnickiej*, s. 43.

¹⁶⁰ Kronika Szkoły Specjalnej za lata 1933/1934–1953/1954.

go stosunku do przyrody i uwrażliwiała na jej piękno. Członkowie LOP często uczestniczyli w akcjach sprzątaniasu, sadzenia szkółki leśnej, porządkowaniu terenów przy jeziorach czy dokarmianiu zwierząt leśnych i ptaków¹⁶¹.

Pod koniec lat pięćdziesiątych w wrocławskich szkołach zaczęły prowadzić działalność Szkolne Koła Krajoznawczo-Turystyczne. Przykładem takiej organizacji był „Jantar”, istniejący przy LMK. Szkolne Koła Turystyczno-Wychowawcze wspierały proces wychowawczy, uwrażliwiając na piękno Wrocławka i okolic oraz na zabytki przyrody istniejące w pobliżu miasta. Pomagały zrozumieć pewne zagadnienia z geografii i biologii, przez organizowanie wycieczek turystyczno-krajoznawczych, na których młodzież bardzo się ze sobą integrowała i pomagała sobie wzajemnie. „Jantar” organizował też wycieczki dalsze, jak: na szlak Wielkich Jezior Mazurskich, do Leska nad Sanem; Wybrzeże Gdańskie, Zalew Zegrzyński. W ciągu roku szkolnego uczniowie z Kół Krajoznawczo-Turystycznych wybierali się na biwaki, na których młodzież uczyła się radzić sobie z trudnościami codziennego życia. Takie zgrupowanie młodych ludzi było też korzystne do tego, aby prowadzić wśród nich odpowiednie oddziaływania ideologiczne ze strony władz partyjnych.

Bardzo aktywnie działał w szkołach Związek Harcerstwa Polskiego. Skupiał on w swych szeregach $\frac{1}{3}$ uczniów wrocławskich szkół podstawowych. Pierwsze drużyny harcerskie na terenie tych placówek powołano do życia już w 1945 rok. W 1947 roku liczba harcerzy zmalała, a przyczyną tego było uchwalenie przez władze naczelne ZHP regulacji o przyjmowaniu do organizacji kandydatów powyżej 16 lat¹⁶². Na koniec roku szkolnego 1948/1949 liczba uczniów należących do ZHP wynosiła 8,8% ogółu wszystkich uczniów w szkołach. Należy jednak nadmienić, że organizacje harcerskie we Wrocławku zorganizowane zostały jedynie na terenie szkół podstawowych, szkół ogólnokształcących stopnia podstawowego i licealnego oraz szkół ćwiczeń. Najwięcej harcerzy funkcjonowało w szkołach podstawowych – 8,6% ogółu uczniów. Pod koniec roku szkolnego 1949/1950 harcerstwo na terenie Wrocławka skupiło w swych sze-

¹⁶¹ *Liceum im M. Konopnickiej*, s. 37.

¹⁶² Uchwała podjęta na zebraniu naczelnych władz ZHP w dniu 7 kwietnia 1947, Dz. Urz. KOSP, 1947, nr 4, poz. 89.

regach 19,9 % uczniów wszystkich typów szkół. Najliczniej nadal reprezentowane były szkoły podstawowe. W swych szeregach skupiły 23,6% ogólnej liczby uczniów¹⁶³.

Począwszy od 1949 roku ZHP przekształcono w masową, dobrowolną, ideowo-wychowawczą organizację, skupiającą młodzież szkolną od 9–14 roku życia¹⁶⁴. Po dwóch latach obniżono dolną granicę wieku przyjmowania w szeregi ZHP, z uwagi na zbyt małą liczbę członków. Wprowadzono również zmiany programowe, metodyczne i organizacyjne na wzór organizacji pionierskich działających w ZSRR. Przed harcerstwem postawiono nowe cele – masowość, a więc objęcie swym zasięgiem jak największej liczby dzieci i młodzieży oraz wychowanie w duchu socjalizmu na ludzi, bezgranicznie oddanych sprawie budownictwa Polski Ludowej¹⁶⁵. Największa liczba harcerzy wywodziła się ze szkół podstawowych, czego przykładem jest drużyna harcerska ze Szkoły Podstawowej nr 4 we Włocławku, która w 1950 roku liczyła aż 320 dzieci. Organizacja harcerska wywierała niewątpliwie duży wpływ na swych członków. Uczyła dyscypliny i – niestety – oddania władzy ludowej¹⁶⁶.

Po wojnie w Zakładzie im. J. Długosza działało harcerstwo jako Męska Drużyna Harcerzy im. J. Sobieskiego. Drużyna skupiła w swoich szeregach na początku 1946 roku 27 harcerzy¹⁶⁷.

W czasie obrad Krajowego Zjazdu Działaczy Harcerstwa w Łodzi w grudniu 1956 roku proklamowano samodzielność organizacji i powrócono do jej dawnej tradycyjnej nazwy ZHP. Zapoczątkowało to burzliwe dyskusje nad kierunkami pracy ideowo-wychowawczej. Walkę tę zakończył dopiero Walny Zjazd ZHP w Warszawie w kwietniu 1959 roku, na

---

¹⁶³ ZHP działało w szkołach podstawowych, przy 11-latkach, w szkołach ćwiczeń, liceach ogólnokształcących i pedagogicznych

¹⁶⁴ B. Ratuś, *Ruch młodzieżowy w Polsce*, s. 180.

¹⁶⁵ Tamże, s. 15. W Statucie Związku Harcerstwa Polskiego, Warszawa 1976 § 5 możemy przeczytać: „ZHP jest ideowo-wychowawczą, polityczną, masową, dobrowolną organizacją uczniów i wychowawców, pracującą pod ideowym kierownictwem Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, przygotowującą dzieci do aktywnego udziału w budowie socjalistycznej Polski. ZHP swoją pracą umacnia jedność ideowo-polityczną młodego pokolenia Polski Ludowej. Wszystkie wysiłki ZHP łączą we wspólnym froncie z poczynaniami bratnich organizacji młodzieżowych zrzeszonych w Federacji Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej ZHP przygotowuje swoich członków do kontynuowania pracy w bratnich związkach młodzieży”.

¹⁶⁶ M. Pęcherski, *Szkola ogólnokształcąca w Polsce Ludowej*, Warszawa 1970, s. 70.

¹⁶⁷ AD-W, ALJDŁ, t. 2.

którym przyjęto nowy statut. ZHP pracowało pod ideowym przewodnictwem PZPR, a więc jako instytucja świecka nie brała udziału w życiu religijnym szkoły. ZHP wychowywało swych członków w duchu wolności przekonań i szeroko pojętej tolerancji.

Samorządy uczniowskie działające na terenie wrocławskich szkół były zespolone z celami społecznymi Polski Ludowej. Pełniły one funkcję swoistej metody wychowawczej. Samorząd uczniowski kierował życiem kulturalno-rozrywkowym w szkole. Organizował zbiórki np. butelek czy makulatury wśród uczniów. Zebrane pieniądze zasilają fundusz komitetu rodzicielskiego. W 1957 roku powołana została nawet Podkomisja do spraw Samorządu Uczniowskiego. Celem samorządu uczniowskiego było dbanie o czystość lokalu, higienę osobistą kolegów, karność, ład i porządek. Poza tym samorząd uczniowski zajmował się organizacją i działalnością różnych kół zainteresowań dla dzieci i młodzieży. Często samorząd uczniowski nazywano „Radą klasy”.

Samorząd uczniowski w Gimnazjum i Liceum im. J. Długosza działał do końca istnienia zakładu, redagując i wydając przez cały czas gazetkę szkolną zatytułowaną „Długoszczak”. Koło Przyjaciół Młodzieży (następnie Towarzystwo Przyjaciół Młodzieży) działające w Gimnazjum i Liceum ks. J. Długosza pomagało biednym uczniom, rozdając kanapki przygotowane przez rodziców z takim właśnie przeznaczeniem¹⁶⁸.

W okresie powojennym opiekę nad uczniami biednym sprawował komitet rodzicielski, który zorganizował akcję dożywiania uczniów z produktów wyproszonych u amerykańskiej Polonii oraz „Caritasu”, w okresie późniejszym w tę akcję włączyło się również Towarzystwo Przyjaciół Młodzieży. Kwoty przeznaczone na stypendia dla uczniów w omawianym okresie w każdym roku systematycznie wzrastały. W celu ujednoczenia stypendium i zachęcenia dzieci robotników i chłopów oraz inteligencji pracującej do kształcenia w szkołach ogólnokształcących stopnia licealnego Ministerstwo Oświaty zarządzeniem z dnia 10 sierpnia 1949 roku powołało komisje stypendialne przy szkołach średnich. Natomiast na podstawie zarządzenia Ministerstwa Oświaty z 22 sierpnia 1950 roku powoła-

---

¹⁶⁸ AP-W, Prywatna szkoła powszechna im. J. Długosza we Wrocławku w latach 1945–1950, sygn. 1354.

ne zostały komisje do spraw stypendiów i internatów¹⁶⁹. Decydowały one o przyznaniu stypendiów oraz o przyjęciu do internatu.

Młodzieży robotniczej i chłopskiej udzielano również pomocy w postaci bezpłatnego wyżywienia, przydziału podręczników i przyborów szkolnych, a także bielizny, odzieży i obuwia¹⁷⁰.

Oprócz władz szkolnych, pomocy materialnej udzielały także rady narodowe. Pomorskie WRN w Bydgoszczy na sesji podjęło uchwałę o wprowadzeniu na stałe do budżetu wszystkich rad narodowych odpowiednich kwot przeznaczonych na stypendia dla dzieci pochodzenia robotniczo-chłopskiego. Na prowadzenie kolonii i półkolonii letnich dla dzieci i młodzieży z rodzin biednych w 1949 roku RTPD we Włocławku otrzymało kwotę 100 000 zł¹⁷¹.

Ważną rolę w rozwoju intelektualnym uczniów, a zwłaszcza w rozbudzaniu ich zainteresowań, wyrabianiu postaw etycznych i kształtowaniu światopoglądu odgrywały zajęcia pozalekcyjne. Uczniowie włocławskich szkół uczestniczyli w zajęciach pozalekcyjnych w kołach zainteresowań przedmiotowych, technicznych, artystycznych, wychowania fizycznego. Szczególną rolę odgrywały kółka zainteresowań, pogłębiające wiedzę uczniów z ich ulubionego przedmiotu lub pomagały słabszym uczniom w nadrobieniu zaległości w przerabianym materiale, gdy w szkole nie były prowadzone komplety wyrównawcze lub samokształceniowe¹⁷². Koło historyczne działające przy LMK wzięło czynny udział w długofalowym, bo rozłożonym na sześć rocznych etapów konkursie, organizowanym przez Kuratorium w celu uczczenia 1000-lecia państwa polskiego¹⁷³. W roku szkolnym 1969/1970 na ogólną liczbę uczniów szkół podstawowych Włocławka wynoszącą 11 236 w zajęcia pozalekcyjnych w różnego rodzaju kołach zainteresowań brało udział 2147 uczniów, a w roku szkolnym 1970/1971 na ogólną liczbę uczniów szkół podstawowych wynoszącą 11 006 w zajęciach pozalekcyjnych brało udział 2919 uczniów¹⁷⁴. Jak

¹⁶⁹ Dz. Urz. Min. Ośw. z 1950 roku nr 16 poz. 208.

¹⁷⁰ AP-W, Oświata i szkolnictwo w roku szkolnym 1946/1947, sygn. 1101, s. 18.

¹⁷¹ AP-W, Dane statystyczne do budżetu na 1948, sygn. 223.

¹⁷² Relacja wspomnieniowa M. Słomskiego, nauczyciela pracującego w omawianym okresie w szkołach zawodowych Włocławka; Relacja wspomnieniowa D. Piotrowskiej.

¹⁷³ *Liceum im. M. Konopnickiej*, s. 37.

¹⁷⁴ Dane te pochodzą z *Rocznika Statystycznego dla Województwa Bydgoskiego za 1972*, wydane przez GUS w Warszawie w 1972 roku, s. 122 i 140.

widać z przytoczonych danych pomimo mniejszej liczby uczniów w roku szkolnym 1970/1971 zwiększyła się liczba uczniów biorących udział w zajęciach pozalekcyjnych.

W liceach ogólnokształcących w roku szkolnym 1969/1970 na ogólną liczbę uczniów 1276 w zajęciach pozalekcyjnych w różnego rodzaju kołach zainteresowań brało udział 990 uczniów, a w roku szkolnym 1970/1971 na ogólną liczbę uczniów wynoszącą 1639 w zajęciach pozalekcyjnych brało udział 1306 uczniów¹⁷⁵. Z przedstawionych powyżej danych wynika, że uczniowie liceów ogólnokształcących chętniej brali udział w kołach zainteresowań przedmiotowych, technicznych, artystycznych bądź wychowania fizycznego.

Przez cały okres istnienia wrocławskich szkół pedagogicznych działały w nich różne kółka zainteresowań, samorządy i spółdzielnie uczniowskie, chóry, zespoły taneczne, zespoły sportowe. Występy artystyczne i sportowe sprzyjały nawiązywaniu kontaktów szkoły ze społeczeństwem, ułatwiały samej młodzieży poznawanie zakładów pracy, nawiązywanie kontaktów z rówieśnikami z innych szkół¹⁷⁶. Praca młodzieży w kółkach przedmiotowych i organizacjach młodzieżowych miała też duży wpływ na wyrabianie jej postawy obywatelskiej, formowanie światopoglądu. Była to bardzo odpowiedzialna praca dla nauczyciela, który opiekował się daną organizacją.

Również w liceum pedagogicznym i studium nauczycielskim przywiązywano bardzo dużo uwagi do wychowania młodzieży. Czytając protokoły z posiedzeń rad pedagogicznych i uwagi wizytatorów odnosi się wrażenie, że wychowanie przysłańało momentami samo nauczanie. Podstawowym celem wychowania było uformowanie nauczyciela mającego tzw. naukowy światopogląd, przekonanego o konieczności laicyzacji życia w szkole i rodzinie. Nie było to zadanie łatwe, biorąc pod uwagę poglądy młodzieży przychodzącej ze środowisk wiejskich oraz walkę ideową, jaka toczyła się w kraju między partią a Kościołem katolickim. Do pracy nad wychowaniem młodzieży, obok nauczycieli, włączono wychowawców z internatów i organizacje młodzieżowe, zwłaszcza ZHP, ZMP, które w latach 1951–1956 miały nawet etatowego opiekuna, później ZMS i ZMW. Całość

¹⁷⁵ Tamże.

¹⁷⁶ AP-W, Zespół Liceum Pedagogicznego, 1; Kronika Szkolna; M. Sławińska, *Monografia Liceum*, (rozdział o pracy wychowawczej szkoły).

pracy wychowawczej organizował i koordynował dyrektor szkoły wraz z organizacją partyjną. Można jednak powiedzieć, że wyniki zależały od umiejętności wychowawców i ich odpowiedniej postawy partyjnej. Byli to nauczyciele, którzy umieli pokierować dyskusją, podsunąć odpowiednią lekturę, mieli ogromny autorytet wśród młodzieży i potrafili przekonać i utwierdzić swoje racje dobrym argumentem.

W szkołach wrocławskich prowadziły również swoją działalność Koła Budowy Szkół Tysiąclecia, które zbierały makulaturę wśród dzieci i młodzieży. Uzyskane w ten sposób środki finansowe przekazane zostały na fundusz budowy szkół.

Wrocławskie szkoły średnie i zawodowe starały się pomagać młodzieży z rodzin gorzej sytuowanych materialnie, w formie stypendiów finansowych. Warunkiem otrzymania stypendium był określony dochód na członka rodziny, dobre wyniki w nauce, co najmniej dobre sprawowanie i odpowiednia frekwencja na zajęciach szkolnych oraz praktykach zawodowych. W roku szkolnym 1974/1975 obowiązywały dwie stawki stypendiów pełnych. Były to kwoty 519 złotych i 288 złotych. Uczniowie otrzymywali pełne kwoty stypendiów wymienionych wyżej, połowę tej kwoty lub $\frac{2}{3}$ – w zależności od spełniania wyżej wymienionych warunków. Stypendium dla cudzoziemców wynosiło 1000 i takowe otrzymywało 5 uczniów Liceum Zawodowego (Ekonomicznego) nr 2 przy ul. Bukowej 38/40¹⁷⁷.

W roku szkolnym 1974/1975 w Pedagogicznej Szkole Technicznej przy ul. Sempołowskiej 2 pełną kwotę stypendium 519 złotych otrzymywało 15 uczniów, $\frac{2}{3}$ tej kwoty otrzymywało 6, a $\frac{1}{2}$ tej kwoty 80. Pełną kwotę stypendium 288 złotych w tej szkole otrzymywało 3 uczniów, $\frac{2}{3}$ tej kwoty 6, a $\frac{1}{2}$ tej kwoty 17¹⁷⁸. W tymże roku w Zespole Szkół Chemicznych pełną kwotę stypendium 519 złotych otrzymał 1 uczeń, $\frac{2}{3}$ tej kwoty otrzymało 8, a $\frac{1}{2}$ tej kwoty 40. Pełną kwotę stypendium 288 złotych w tej szkole otrzymało 12 uczniów, $\frac{2}{3}$ tej kwoty otrzymało 14, a $\frac{1}{2}$ tej kwoty otrzymało również 40¹⁷⁹. Jak wynika z przedstawionych danych, najmniej uczniów otrzymywało stypendia w pełnej kwocie, a najwięcej uczniów w wysokości $\frac{1}{2}$ kwoty, zarówno stawki 519 zł, jak i 288 zł. Wynikało to

¹⁷⁷ AKOWPZ-W, Sprawozdania, kat akt, A, symbol teczki 4 037.

¹⁷⁸ Tamże.

¹⁷⁹ Tamże.

z pewnością z faktu, że starano się pomóc jak największej liczbie uczniów. Tym samym zachęcano i mobilizowano młodzież do wydajniejszej pracy i osiągania lepszych wyników w nauce.

W szkołach podstawowych, ogólnokształcących i zawodowych prowadzących działalność edukacyjno-wychowawczą działały Szkolne Koła Sportowe. Najczęściej organizowane były sekcje: piłki nożnej chłopcy, piłki siatkowej i ręcznej chłopcy i dziewczęta; tenisowej, pingpongowej oraz dyscyplin lekkoatletycznych jak biegi na różnych dystansach, skok w wzwyż, skok w dal. W ramach tych dyscyplin rozgrywane były zawody o mistrzostwo szkoły, miasta, regionu¹⁸⁰. Członkowie SKS uczestniczyli w organizowanych przez szkołę biwakach i obozach stacjonarnych i wędrownych. Dlatego też jednym z najważniejszych elementów budowy podstaw socjalizmu w Polsce Ludowej było wychowanie nowego człowieka, świadomego twórcy nowego sprawiedliwego ustroju. W procesie tego wychowania poważną rolę odgrywały wychowanie fizyczne i sport, które przez podnoszenie sprawności fizycznej i stanu zdrowia narodu przysposabiało go do wydajnej pracy i obrony Ludowej Ojczyzny¹⁸¹.

Ogromne znaczenie w działalności pozaszkolnej wszystkich szkół odgrywały koła przedmiotowe, gdzie młodzież mniej zdolna z danego przedmiotu mogła szukać pomocy, a osoby zainteresowane daną dziedziną rozwijały w stopniu szerszym swoje zainteresowania. Aktywność organizacji młodzieżowych w szkołach nie była jednakowa.

W Liceum im. M. Kopernika wśród organizacji na czoło wysuwało się harcerstwo i ZMS skupiający przeciętnie 68% ogółu uczącej się młodzieży¹⁸². W Licem Ziemi Kujawskiej natomiast wydatnie pracowało LOK i ogromne sukcesy, nawet w skali międzynarodowej, osiągało Koło Filatelistów. We wszystkich liceach ogólnokształcących istniały koła matematyczne, fizyczne, biologiczne, recytatorskie i historyczne. Poza tym w LMK funkcjonował Teatr Poezji, w Liceum im. Kopernika Zespół Taneczny, a w LZK orkiestra. W Zespole Szkół Ekonomicznych wyróżniała się działalność orkiestry dętej, która uświetniała swoimi występami

¹⁸⁰ Relacja wspomnieniowa J. Annowskiej w omawianym okresie uczniicy szkoły podstawowej; Liceum im. M. Konopnickiej, s. 38 i n.

¹⁸¹ R. Wroczyński, *Powszechne dzieje*, s. 321.

¹⁸² *Liceum im. M. Konopnickiej*, s. 33.

mi wszystkie ważniejsze imprezy organizowane na terenie miasta. Brała również udział w przeglądach artystycznych „orkiestr dętych” w regionie i województwie¹⁸³. Na podkreślenie zasługuje również działalność w teatrze szkole chóru, zespołu recytatorskiego i recytatorskiego¹⁸⁴.

W szkołach wrocławskich kształcących na wszystkich szczeblach ważne miejsce odgrywało „Żywe Słowo”, czyli recytowanie poezji na różnego rodzaju imprezach szkolnych, wieczornicach i konkursach poezji międzyszkolnej, regionalnej i wojewódzkiej. Uczniowie liceów ogólnokształcących przygotowywali spektakle teatralne, np. LMK w 1963 roku wystawiło spektakl „Pan Tadeusz”¹⁸⁵.

Należy jeszcze podkreślić, iż w omawianym okresie każda z wrocławskich szkół mogła pochwalić się zespołem śpiewaczym, teatralnym lub recytatorskim. W niektórych szkołach prężnie działały wszystkie zespoły. Jesienią 1945 roku np. w Spółdzielczym Liceum Handlowym we Wrocławku utworzono zespół rewelersów składający się z czwórki uczniów, a mianowicie Jacka Żebrowskiego, Zdzisława Piechuckiego, Stefana Nowaka, Włodka Maklakiewicza. W ich repertuarze znalazły się modne szlagiery, stare i nowe tanga oraz walce i kujawiaki¹⁸⁶.

Podsumowując, należy zauważyć, że szkoły nie tylko spełniały funkcję dydaktyczną ale również i wychowawczą, w niektórych przypadkach także i opiekuńczą, ponieważ zajmowały się problemami uczniów potrzebujących pomocy. Na terenie szkół uczniowie mogli rozwijać swoje zainteresowania w różnego rodzaju kołach przedmiotowych. Świetlice spełniały bardzo ważną funkcję, ponieważ uczniowie rodziców pracujących zawodowo, jak i dojeżdżający mieli gdzie spędzić wolny czas i odrobić zadania domowe, korzystając z pomocy nauczyciela pracującego w świetlicy. Organizacje działające na terenie szkół pozwalały na realizowanie przez dzieci i młodzież swoich pragnień i dążeń. Ponadto pozwalały na pożyteczne dla ucznia i całej społeczności wypełnienie wolnego czasu poprzez różnego rodzaju prace na rzecz szkoły i najbliższego środowiska.

¹⁸³ Relacja wspomnieniowa G. Spychalskiej uczennicy Liceum Ekonomicznego w roku szkolnym 1974/1975; *Monografia Szkół Handlowych*, s. 73-79.

¹⁸⁴ *Monografia Zespołu Szkół Ekonomicznych*, s. 32.

¹⁸⁵ *Liceum im. M. Konopnickiej*, s. 61.

¹⁸⁶ Wspomnienia Stefana Nowaka z Warszawy, który od 1945 roku do 1947 był uczniem Spółdzielczego Liceum Handlowego we Wrocławku.

Podsumowanie

Po wyzwoleniu Włocławka spod okupacji hitlerowskiej niemal od razu przystąpiono do odbudowy szkolnictwa i jego aparatu administracyjnego. Zadanie to przypadło Komisji Szkolnej przy Tymczasowym Zarządzie Miejskim we Włocławku. W okresie odbudowy szkolnictwa w latach 1945–1950 we Włocławku podjęły pracę wszystkie szkoły państwowe, których budynki ocalały w czasie wojny, oraz większość szkół prywatnych istniejących tu przed wojną. Okres odbudowy szkolnictwa we Włocławku przyniósł otwarcie nowych szkół podstawowych oraz ogólnokształcących, które zrywając z elitarnym charakterem stały się powszechnie dostępne. Odbudowę szkolnictwa oparto na przedwojennej strukturze organizacyjnej i ustawodawstwie.

Rozwijający się przemysł Włocławka w prezentowanym okresie wyznaczał kierunek kształcenia młodzieży na szczeblu ponadpodstawowym. Najwyraźniej zarysowało się to w drugiej połowie lat pięćdziesiątych i na początku lat sześćdziesiątych przede wszystkim z uwagi na budowę nowych, dużych zakładów przemysłowych, jak i rozbudowę już istniejących. Młodzież włocławska najchętniej wybierała szkoły zawodowe kształcące na kierunkach: chemicznych, mechanicznych i elektrycznych. Rozwój tych kierunków kształcenia zawodowego miał niewątpliwie wpływ na wybudowanie nowych obiektów szkolnych na potrzeby Zespołu Szkół Mechanicznych i Elektrycznych na Osiedlu Zazamcze przy ul. Toruńskiej. Usytuowanie tych szkół blisko Zakładów Azotowych miało za zadanie ułatwić młodzieży dostęp do praktyk zawodowych i zdobywanie doświad-

czeń w tym kierunku. W ślad za rozwojem gospodarczym Włocławka zaczął rozwijać się transport samochodowy miejski i międzymiastowy. Spowodowało to położenie nacisku na kształcenie młodzieży w szkołach zawodowych zasadniczych i średnich o profilu samochodowym.

Należy zauważyć, że w omawianym okresie szkolnictwo zawodowe stanęło przed trudnym zadaniem objęcia nauczaniem zwiększonych roczników absolwentów szkół podstawowych i dostarczenia kwalifikowanych kadr dla potrzeb rozwijającej się gospodarki. W okresie powojennym szkolnictwo zawodowe na terenie Włocławka reaktywowało swoją działalność edukacyjną we wszystkich formach kształcenia: szkoły przysposobienia zawodowego, niższe klasy zawodowe, gimnazja i licea zawodowe dla pracujących, średnie szkoły zawodowe doksztalające i kursy zawodowe dla pracujących. W okresie odbudowy szkolnictwa we Włocławku największą liczbę stanowili uczniowie szkół doksztalających zawodowych, następnie administracyjno-handlowych i przemysłowych.

W lutym 1945 roku uruchomiono we Włocławku 6 szkół powszechnych, a w roku szkolnym 1945/1946 czynnych było już 12 szkół powszechnych. Od roku szkolnego 1945/1946 starano się we Włocławku realizować postanowienia Zjazdu Oświatowego w Łodzi, otwierając szkoły powszechne z klasą ósmą. W 1946 roku we Włocławku prowadziło działalność dydaktyczno-wychowawczą 5 szkół z najwyższą klasą ósmą, a w roku szkolnym 1946/1947 na 16 szkół powszechnych ósmą klasę zorganizowano w 11 szkołach.

We Włocławku nie do końca zostały zrealizowane postanowienia Zjazdu Łódzkiego który zakładał zbudowanie 8-klasowej (jednolitej bez podziału na cykle) szkoły podstawowej, 4-letniej średniej szkoły ogólnokształcącej i wprowadzenie obowiązku doksztalania do 18–19 roku życia. Realizacja tego wymagała niewspółmiernych nakładów finansowych na inwestycje szkolne i nie miała zabezpieczenia w wystarczającej liczbie nauczycieli.

Mimo to dorobek tego okresu był ogromny, ponieważ ustalone zostały trwałe założenia ustroju szkolnego wprowadzone reformą szkolnictwa z 1948 roku o powołaniu 11 letniej szkoły ogólnokształcącej, składającej się z 7-letniej szkoły podstawowej i 4-letniego liceum ogólnokształcącego lub maturalnych szkół zawodowych. Zbudowano nową sieć szkół 7-let-

nich zdolną zaspokoić podstawowe potrzeby społeczne. Dzięki temu dzieci w wieku szkolnym mogły realizować naukę w szkole i wielu z nich przekroczyło progi szkół średnich. W okresie odbudowy szkolnictwa we Włocławku, pomimo wielu trudności materialnych, nie tylko odbudowano szkoły wszystkich typów, ale także dokonano znacznej poprawy pracy dydaktyczno-wychowawczej.

Pierwszy nowo powstały gmach szkolny we Włocławku po II wojnie światowej oddano do użytku już w 1948 roku, a od 1955 w różnych dzielnicach miasta wznoszono w bardzo szybkim tempie nowe obiekty przeznaczone na cele oświatowe. W ten sposób w okresie od 1948 do 1966 roku Włocławkowi tylko w zakresie szkolnictwa podstawowego przybyło aż 9 nowych obiektów szkolnych.

Wzrost liczby mieszkańców Włocławka, a w tym zwłaszcza dzieci w wieku szkolnym oraz wprowadzenie ustawy o obowiązkowym ukończeniu szkoły na poziomie podstawowym miały zasadniczy wpływ na wybudowanie nowych szkół kształcących na poziomie podstawowym w takich dzielnicach miasta, jak: Zazamcze, Południe i Śródmieście. Wraz ze wzrostem liczby szkół podstawowych wzrosło zapotrzebowanie na kadre nauczycielską, dlatego też powołano do życia Liceum Pedagogiczne, a następnie Studium Nauczycielskie przygotowujące kadre pedagogiczną dla szkół podstawowych Włocławka i okolic.

Z uwagi na zwiększającą się liczbę dzieci kończących szkołę podstawową rosło zapotrzebowanie na szkoły kształcące na poziomie ponadpodstawowym. Czynnikiem ułatwiającym młodzieży dostęp do szkół stopnia licealnego w prezentowanym okresie było upaństwowienie szkolnictwa. Od roku szkolnego 1947/1948 zanotowano pewne zahamowanie rozwoju średniego szkolnictwa ogólnokształcącego. Na zmniejszenie się liczby uczniów w średnich szkołach ogólnokształcących wpłynął przede wszystkim fakt, że większość absolwentów szkół podstawowych Włocławka kierowano do szybko rozwijających się zasadniczych szkół zawodowych. Od 1950 roku we Włocławku zgodnie z postanowieniami władz oświatowych szkoły podstawowe łączono z liceami ogólnokształcącymi i w ten sposób powstały jedenastolatki, które przetrwały do 1959 roku.

Przeprowadzone badania upoważniają do stwierdzenia, że dzięki konsekwentnie realizowanej w Polsce Ludowej polityce oświatowej można

mówić o wysokim wskaźniku upowszechnienia wykształcenia średniego, czego dowodem jest fakt, iż od zakończenia II wojny światowej do roku 1970 we Włocławku zwiększyła się dwukrotnie liczba osób posiadających wykształcenie na poziomie średnim.

Rozwój zwłaszcza w latach 60. i 70. systemu pomocy dla uczących się (stypendia, internaty, opieka zdrowotna, tanie książki) przyczynił się do tego, że szkoła zasadnicza zawodowa, średnia zawodowa i ogólnokształcąca stała się dostępna praktycznie dla każdego, kto chciał podjąć dalszą naukę po ukończeniu szkoły podstawowej.

O dynamice wzrostu poziomu wykształcenia we Włocławku świadczył również fakt, iż w roku szkolnym 1974/1975 spośród absolwentów szkół podstawowych Włocławka ponad 90% kształciło się dalej w szkołach średnich i ZSZ¹. Przykładem tego jest chociażby wzrastająca liczba uczniów w licach ogólnokształcących na terenie miasta.

W latach 1949–1970, a zwłaszcza w pierwszej fazie tego okresu lekceważono znaczenie przyswojenia coraz szerszego zakresu wiedzy ogólnej. We Włocławku w tym okresie nastąpiła rozbudowa szkolnictwa zawodowego zarówno średniego, jak i zasadniczego. Szkoły nastawione były na kształcenie wykwalifikowanych robotników oraz kadr do dużych zakładów przemysłowych. Właśnie robotnikom należały się największe przywileje. Motywowano to tym, iż ukończenie szkoły zawodowej od razu daje zawód, miejsce w społeczeństwie i odpowiednio wysokie uposażenia jak np. w stosunku do nauczycieli.

W drugiej fazie tego okresu w której została wprowadzona reforma szkolnictwa z 1961 roku i latach następnych znacznie wzrosło zainteresowanie ze strony młodzieży szkołami ogólnokształcącym. Wykształcenie średnie ogólne miało stanowić elementarne wyposażenie każdego obywatela. Zaczęto udowadniać, że szkoła ogólnokształcąca daje całościowe przygotowanie do życia i pracy. Na popularności straciły szkoły zawodowe a do łask powróciły licea ogólnokształcące wynikiem tego było otwarcie we Włocławku we wrześniu 1960 roku III Liceum Ogólnokształcące-

¹ W Roszkowski w swojej pracy, *Historia Polski*, na s. 308 podaje, iż liczba osób ze średnim wykształceniem w Polsce z 2 060 tys. w 1960 roku wzrosła do 3 105 tys. w roku 1970. W Roszkowski w tej samej pracy na s. 256 podaje iż w Polsce w latach pięćdziesiątych nastąpił wyraźny wzrost wykształcenia. W 1960 roku 2% Polaków miało wyższe wykształcenia, następne 10% ukończyło szkołę średnią.

go im. Mikołaja Kopernika, ponieważ dwa działające w mieście nie były w stanie sprostać potrzebom młodzieży. Nastąpiło wtedy zamknięcie niektórych szkół zawodowych lub nieatrakcyjnych kierunków, a otwieranie nowych – zgodnych z wymogami naukowo-technicznymi ówczesnych lat.

Tabela 17. Liczba uczniów w szkołach Włocławka wg stanu na dzień 31 XII

Wyszczególnienie	1938	1945	1950	1955	1960	1964
Licea ogólnokształcące	760	913	927	682	1031	1548
Licea ogólnokształcące dla pracujących	–	449	224	301	460	849
Technika	195	219	1380	1095	1408	1973
Technika dla pracujących	–	–	–	–	–	330

Źródło: *Rocznik Statystyczny Województwa za 1964 rok*, GUS Warszawa 1965, s. 51

W 1938 roku naukę w liceach ogólnokształcących we Włocławku podjęło 760 osób, a w 1964 już 1548. Licea ogólnokształcące dla pracujących w 1938 roku nie istniały. W 1964 kształciło już 849 pracowników w liceach ogólnokształcących dla pracujących, było to możliwe dzięki upowszechnieniu szkolnictwa średniego dla dorosłych. Znaczny wzrost nastąpił, jeżeli chodzi o technika dla młodzieży, ponieważ w 1938 roku kształciło się tylko 195 uczniów, a w 1964 już 1973, było to 10-krotny wzrost.

Szkoły prowadzone przez zgromadzenia zakonne i Kurię Diecezjalną we Włocławku po zakończeniu II wojny światowej nie miały takich możliwości rozwoju jak szkoły państwowe. Były one poddawane częstym kontrolom przez władze oświatowe i reprezentantów władz partyjnych. Nie mogąc nawet doprowadzić do końca roku szkolnego swojej działalności edukacyjnej, w dniu 14 kwietnia 1949 roku został zamknięty Zakład Rzemieślniczo-Wychowawczy we Włocławku prowadzony przez Braci Słudzy Maryi Niepokalanej. W roku szkolnym 1949/1950 nie podjęły również działalności edukacyjnej Siostry Wspólnej Pracy od Niepokalanej Marii prowadzące na ul. Leśnej Szkołę Zawodową dla dziewcząt o profilu gospodarczym oraz przy ul. Orlej Prywatne Kursy Kroju Szycia i Modelowania. W 1951 roku nie prowadziła już działalności dydaktyczno-

-wychowawczej szkoła sióstr urszulanek oraz Gimnazjum i Liceum im. J. Długosza. Powodem zamknięcie szkół było niewydanie pozwolenia na dalszą działalność edukacyjną przez władze oświatowe. Było to wynikiem polityki oświatowej prowadzonej przez władze oświatowe i partyjne skierowanej przeciw szkołom prywatnym. Władze, które wydały decyzję o zamknięciu szkół prywatnych we Włocławku twierdziły, iż placówki te nie realizują zaleceń programowych, i nie wychowują „dobrych obywateli” PRL. Jediną szkołą prywatną, jaka przetrwała do 1961 roku we Włocławku, było Niższe Seminarium Duchowne im. Piusa X. Było to możliwe dzięki temu, iż szkoła ta swoją działalność edukacyjną przeniosła do gmachu internatu. Budynek szkolny Gimnazjum i Liceum im. J. Długosza i sióstr urszulanek został przejęty przez władze świeckie Włocławka i przekazany na potrzeby szkolnictwa państwowego.

Socjalistyczny ideał wychowawczy prezentowanego okresu w Polsce, a w tym i we Włocławku składał się z trzech głównych elementów. Podstawowy element to identyfikacji ze społeczno-politycznymi celami ustroju socjalistycznego. Następnym elementem omawianego ideału wychowawczego było przygotowanie do pracy, motywacja do pracy wytwórczej, głównie w przemyśle. Trzecim elementem konstrukcji było wyposażenie wychowywanego człowieka w elementarną wiedzę o kulturalnym dorobku ludzkości, rozwijanie zdolności odbioru dzieł sztuki i zrozumienia ich treści i wartości.

Kształtowanie cech ideału edukacyjnego we włocławskich szkołach następowało poprzez tzw. naukowe wykorzystanie treści wychowawczych wynikających z materiału nauczania wszystkich przedmiotów oraz skuteczne gospodarowanie czasem na godzinach przeznaczonych do dyspozycji wychowawcy klasowego, a także przez celową organizację prac pozalekcyjnych i pozaszkolnych, a szczególnie przez skuteczną pomoc organizacji ideowo-wychowawczych, np. ZHP, ZMS i ZMW. Władze partyjno-oświatowe Włocławka postulowały wzorowanie się na radzieckich doświadczeniach oświatowych. Mobilizowano uczniów włocławskich szkół do przyswajania ustalonych i narzuconych zasad moralnych i wzorców osobowych. Wszelki indywidualizm uważano dla młodzieży za zgubny. Ideał wychowawczy prezentowanego okresu gwałtownej industrializacji

kraju i budowy podstaw socjalizmu oparto na pełnej identyfikacji z celami partii i państwa.

Ówczesnie panujące warunki stworzyły charakterystyczny ideał edukacyjny w Polsce, a w tym i we Włocławku. Lansowano model wzorowego pracownika, budowniczego Polski Ludowej, legitymującego się wykształceniem zawodowym.

W prezentowanym okresie najmniejszym uznaniem wśród włocławian cieszyli się absolwenci liceów ogólnokształcących. Były to szkoły rozwijające się mniej intensywnie niż średnie i zasadnicze zawodowe, chociaż dało się zauważyć, jak wspomniałam wcześniej, momenty dość szybkiego ich rozwoju.

Od 1953 roku zaprzestano we Włocławku hamowania dopływu młodzieży do liceów ogólnokształcących. Było to spowodowane założeniami oświatowymi ówczesnych władz. Położono bowiem nacisk na pełne przygotowanie przyszłego robotnika. Z uwagi na duże zapotrzebowanie ze strony młodzieży włocławskiej na kształcenie w tego typu szkołach, dotychczas istniejące dwa licea ogólnokształcące, a mianowicie Liceum Ziemi Kujawskiej i Liceum Marii Konopnickiej nie były w stanie przyjąć wszystkich chętnych. W wyniku zaistnienia takiej sytuacji w 1960 roku zostało otwarte włocławskie Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika.

W prezentowanym okresie decydującą rolę w tworzeniu planów, programów nauczania i wychowania w szkołach wszystkich szczebli odgrywało Ministerstwo Oświaty. Podejmowało ono decyzje po uprzednim uzgodnieniu z władzami partyjnymi. Nauczyciele z włocławskich szkół do 1948 roku mieli możliwość decydowania o realizowanym przez siebie programie nauczania. Układali oni samodzielnie materiał programowy dla poszczególnych klas. Siatki godzin corocznie publikowane były w Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Oświaty. Programy ustalone przez Ministerstwo Oświaty krępowały jednak samodzielność i inicjatywę włocławskich nauczycieli. W programach podawane były zbyt szczegółowe treści nauczania, a nawet wyznaczona była liczba godzin na realizację danego zagadnienia. Nauczyciele często byli kontrolowani i wnikliwie rozliczani z realizowanego materiału programowego. Zobowiązani byli ponadto do realizowania lektur według przygotowanego przez władze oświatowe

wykazu, a zatwierdzonego przez władze partyjne. Możliwości nauczyciela i dyrekcji szkół co do wyboru treści nauczania były ograniczone. Jednak niekiedy nauczyciele z wrocławskich szkół wprowadzali do przekazywanych przez siebie treści dodatkowe informacje, dotyczące zwłaszcza pewnych faktów historycznych. Nauczyciele, którzy nie mogli dostosować się do narzucanych ogólnie treści nauczania i wychowania, musieli odchodzić z zawodu nauczycielskiego.

O powodzeniu odbudowy i rozwoju szkolnictwa w dużym stopniu decydowali nauczyciele. Liczba nauczycieli pracujących w szkołach podstawowych Wrocławia systematycznie wzrastała. W 1945 roku we wrocławskich publicznych szkołach powszechnych pracowało 125 nauczycieli, a w roku 1957 uczyło już 211. W 1975 roku w szkołach podstawowych we Wrocławku uczyło 470 nauczycieli. Wzrost liczby nauczycieli pracujących w szkołach podstawowych Wrocławia związany był z powstaniem nowych obiektów szkolnych, wyżem demograficznym. Zatrudnienie większej liczby nauczycieli w szkołach Wrocławia spowodowało zmniejszenie się liczby uczniów przypadających na jednego nauczyciela. Podobnie przedstawiała się sytuacja w liceach ogólnokształcących i szkołach zawodowych wszystkich typów, ale najwyraźniej było to widoczne na przykładzie szkół podstawowych. Nauczycielem w okresie Polski Ludowej mogła być jedynie osoba posiadająca odpowiednie kwalifikacje merytoryczne, pedagogiczne, ale przede wszystkim – jak to określano – moralno-ideowe. Nauczyciele pracujący w wrocławskich szkołach wszystkich typów organizowali, w zależności od potrzeb, kontakty z rodzicami, współdziałali z organizacjami społecznymi. Mieli ponadto za zadanie dostosować działalność pozaedukacyjną szkoły do potrzeb lokalnego środowiska.

W pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej nauczyciele pracujący w szkołach Wrocławia legitymowali się z reguły niskim wykształceniem, często byli to ludzie bez żadnego przygotowania pedagogicznego. W trakcie pracy w szkole doksztalali się, kończąc różnego rodzaju pedagogiczne kursy przygotowawcze. Doksztalanie pedagogów organizowane było według planu, uwzględniając zapotrzebowanie szkół na nauczycieli określonej specjalności oraz zainteresowania i uzdolnienia nauczycieli zamierzających podjąć naukę w celu doksztalania się.

W atmosferze ogólnego zastraszenia z zawodu nauczycielskiego ze szkół wrocławskich w prezentowanym okresie odeszli liczni fachowcy, wykształceni w okresie międzywojennym. Ich miejsce zajmowali często ludzie młodzi, pospiesznie wykształceni, często nadrabiający brak kwalifikacji nadgorliwością i bezkrytycznym wypełnianiem zarządzeń władz zwierzchnich.

We Wrocławku jak i w całej Polsce zawód nauczyciela był sfeminizowany, dlatego m.in. uposażenie w stosunku do innych zawodów było niskie, a wymagania władz oświatowych znaczne. Mężczyźni pracujący w wrocławskich szkołach często odchodzili do innych zawodów, aby lepiej zarabiać. Niskie płace były również powodem odchodzenia z zawodu ludzi wykształconych. Przykładem tego może być fakt, iż w wrocławskich szkołach podstawowych w roku 1975 pracowało tylko 15 nauczycieli z wyższym wykształceniem magisterskim. Stawki płac nauczycieli były uzależnione od wykształcenia i stażu pracy. Nauczyciele pracujący w wrocławskich szkołach, którzy pozostali w zawodzie, byli bardzo aktywni, pracowali z dużym zaangażowaniem i oddaniem. Od roku 1957 uposażenie nauczycieli było systematycznie regulowane co dwa lata. Otrzymywana podwyżka satysfakcjonowała nauczycieli tylko na krótki okres, bo zazwyczaj inne grupy zawodowe otrzymywały także podwyżki i różnica pomiędzy nauczycielami a pozostałymi grupami zawodowymi pozostawała nadal widoczna.

Niewątpliwym osiągnięciem oświaty w latach 1945–1975 we Wrocławku był rozwój placówek oświaty dorosłych. Wrocławek mógł poszczycić się dobrze zorganizowanym szkolnictwem dla dorosłych. Dlatego też stopniowo zmniejszała się liczba osób dorosłych nierealizujących obowiązku szkolnego na poziomie podstawowym. Na podkreślenie zasługuje przeprowadzenie w sposób bardzo dobrze zorganizowany na terenie Wrocławka akcji walki z analfabetyzmem. Praktycznie w każdym zakładzie pracy, w każdej świetlicy, na terenie miasta prowadzone były różnego rodzaju formy likwidacji analfabetyzmu, np. kursy czytania i pisania dla analfabetów i półanalfabetów, kursy dobrego czytania itp. Dzięki wysiłkowi władz oświatowych i państwowych Wrocławek należał do tych miast, w których analfabetyzm jako zjawisko masowe został zlikwidowany do grudnia 1951 roku. Władze oświatowe Wrocławka starały się stworzyć do-

godne warunki wszystkim dorosłym, którzy chcieli zdobyć wykształcenie na poziomie podstawowym i ponadpodstawowym.

Najmniejsze nasilenie rozwoju szkolnictwa we Włocławku nastąpiło w połowie lat pięćdziesiątych. Natomiast wyż demograficzny, który wystąpił we Włocławku w latach sześćdziesiątych pociągnął za sobą rozwój szkolnictwa podstawowego. Dlatego też w latach sześćdziesiątych szeroka mobilizacja środków społecznych, w postaci „Funduszu Budowy Szkół Tysiąclecia” przy wydatnej pomocy ze strony państwa, umożliwiła nie tylko przewyciężenie, ale i uzyskanie poprawy warunków lokalowych szkolnictwa podstawowego we Włocławku.

Ustawa z dnia 15 lipca 1961 o rozwoju systemu oświaty i wychowania wprowadziła 8-klasową szkołę podstawową, 4-klasowe licea ogólnokształcące i 4 lub 5-letnie technika i licea zawodowe. Absolwenci szkoły podstawowej mieli również możliwość podjęcia nauki w 2 lub 3-letnich zasadniczych szkołach zawodowych. Kształcenie nauczycieli prowadziły natomiast 5-letnie licea pedagogiczne i studia pedagogiczne oparte na podbudowie szkoły średniej. Reforma szkolnictwa polskiego wprowadzona tą ustawą formalnie wprowadziła szkołę laicką, nauczanie religii pozostawiając Kościołowi. Miała ona zasadniczy wpływ na rozwój szkolnictwa na wszystkich szczeblach kształcenia.

Postanowienia ustawy z 15 lipca 1961 roku były realizacją programu oświatowego prezentowanego na Zjeździe Oświatowym w Łodzi. To, co w 1945 roku ze względów ekonomicznych i kadrowych znajdowało się w sferze postulatów, nie mając szans realizacji, zostało usankcjonowanie po 16 latach.

Związek Harcerstwa Polskiego zlikwidowano w 1950 roku. Zastąpiła go, oparta na wzorach radzieckiego ruchu pionierów, Organizacja Harcerska podporządkowana Związkowi Młodzieży Polskiej. ZHP udało się odbudować w grudniu 1956 roku, jednak spory o ideowy kształt organizacji trwały aż do 1959 roku. Zakończyły się one opuszczeniem organizacji przez zwolenników niezależnego tradycyjnego harcerstwa, a niepodporządkowaniu jej PZPR.

Organizacja związkowa środowisk pedagogicznych – bogaty w tradycje Związek Nauczycielstwa Polskiego długo opierał się presji komuni-

stycznej, ale i on w wyniku zmian personalnych w kierownictwie został zmuszony do uległości.

W badanym okresie stopniowo spadał odsetek uczniów niepromowanych. Spadek ten nie był we wszystkich klasach jednakowy i postępował najszybciej w klasach wyższych. Wyniki nauczania w szkołach w dużym stopniu zależały od metod stosowanych przez nauczycieli, ich kwalifikacji zawodowych, postawy ideowo-moralnej, siły przekonywania, aktywności społecznej, organizacji pracy szkół, wyposażenia szkół i od opieki, jaką szkoła otaczała uczniów z odległych miejscowości, a mieszkających w internatach znajdujących się na terenie miasta Włocławka.

Stopniowo zmniejszała się liczba dzieci i młodzieży niepromowanej do następnych klas, a tym samym zwiększała się liczba uczniów promowanych. Było to wynikiem dodatkowej pracy nauczycieli i uczniów wyróżniających się z danego przedmiotu z uczniami słabszymi, mającymi problemy w nauce. Nie bez znaczenie na zmniejszenie się liczby uczniów niepromowanych miał fakt lepszego wyposażenia szkół w pomoce dydaktyczne i sprzęt. Przykładem poprawy warunków pracy w szkołach włocławskich był fakt iż w 1945 roku w szkołach podstawowych 60 uczniów przypadało na jedną izbę lekcyjną, a w 1970 już tylko 45. Zwiększenie się liczby nauczycieli pracujących w włocławskich szkołach wpłynęło na zmniejszenie się liczby uczniów przypadających na jednego nauczyciela. W 1945 roku było 55 uczniów przypadających na jednego pełnozatrudnionego nauczyciela, a w 1970 liczba ta spadła do 32. Do zwiększenia się promocji w szkołach przyczyniły się zapewne również remonty i budowa nowych obiektów szkolnych, co wpływało na ogólną poprawę warunków pobierania nauki. Do zwiększenia się liczby promowanych uczniów przyczynił się również fakt rozbudowy bibliotek miejskich i szkolnych. Ułatwiony dostęp do książek spowodował wzrost poziomu wykształcenia i odbił się korzystnie na wynikach nauczania osiągniętych przez uczniów. Biedniejsi uczniowie mogli nawet z bibliotek szkolnych wypożyczyć podręczniki na cały rok nauki w danej klasie.

Do zwiększenia się liczby uczniów promowanych w szkołach przyczyniła się zapewne pomoc materialna organizacji szkolnych i komitetu rodzicielskiego dla uczniów niżej sytuowanych. Odsetek promowanych uczniów ciągle wzrastał. Przykładem tego jest fakt, iż w roku szkolnym

1961/1962 w wrocławskich szkołach podstawowych promowano 91,2% uczniów, a w roku szkolnym 1963/1964 już 93,1%. Wielu uczniów z wrocławskich szkół ponadpodstawowych korzystało ze stypendiów, które pozwalały w wielu przypadkach na kontynuowanie nauki.

Z roku na rok coraz większa liczba uczniów wrocławskich szkół została objęta opieką lekarską. W każdej szkole praktycznie był gabinet pielęgniarki szkolnej, która pracowała w określonych godzinach. Uczniowie zostali też objęci opieką stomatologiczną. Poddani też zostali obowiązkowemu szczepieniu. W szkołach prowadzono grupy dyspanseryjne dla uczniów, np. z wadą wzroku lub postawy. Dla uczniów z wadami postawy organizowane były ćwiczenia korekcyjne. W pierwszych latach powojennych dzięki troskliwej opiece higienicznej została opanowana wszawica wśród uczniów i poprawie ulega czystość skóry uczniów. Pielęgniarki organizowały dla dzieci i młodzieży z wrocławskich szkół pogadanki na temat właściwego odżywiania, prawidłowej higieny całego ciała i zębów. Organizowane były różnego rodzaju konkursy na temat zdrowotności, które miały na celu podnieść świadomość dzieci i młodzieży w tej kwestii. U uczniów starano się wypracować właściwe nawyki kulturalno-higieniczne. Pielęgniarki i lekarze pracujący w szkołach zaraz po zakończeniu wojny starali się organizować pomoc w dożywianiu dzieci głodnych i niedojedzonych. Dzięki staraniom lekarzy i pielęgniarek pracujących w szkołach podstawowych Wrocławka była zorganizowana akcja szklanki mleka dla każdego ucznia. Poprawiający się stan zdrowotności uczniów przyczynił się do osiągania lepszych wyników w nauce, ponieważ uczniowie rzadziej chorowali, a więc mniej opuszczali zajęć szkolnych i więcej czasu mogli poświęcić na naukę.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że władze polityczne i administracyjne Wrocławka dbały o stworzenie uczniom najlepszych warunków lokalowych i właściwe wyposażenie szkół w sprzęt i pomoce naukowe, które systematycznie ulegało poprawie. Miało to niewątpliwie wpływ na osiąganie przez uczniów wrocławskich szkół coraz lepszych wyników w nauce i zmniejszeniu się liczby uczniów niepromowanych. Systematycznie polepszały się warunki lokalowe szkół. Zamykano stare budynki szkolne, które nie nadawały się już do remontów, a szkoły przenoszono do nowych, nowoczesnych obiektów. Tylko w zakresie szkolnictwa podstawowego we

Włocławku w latach 1945–1975 wybudowano aż 13 nowych gmachów szkolnych.

Należy stwierdzić, że szkolnictwo we Włocławku w latach 1945–1950 przeszło pozytywny etap najpierw odbudowy po latach wojny i okupacji hitlerowskiej, a w latach 1951–1975 intensywnego rozwoju. Okres odbudowy, a w szczególności rozwoju szkolnictwa we Włocławku umożliwił kształcenie nie tylko dzieci i młodzieży, lecz również dokształcanie osób dorosłych. Nie było w naszej historiografii okresu, w którym odnotowano tak wielki wysiłek, zarówno mieszkańców Włocławka, jak i władz oświatowych, służący rozwojowi szkolnictwa w latach 1945–1975.

Wykaz źródeł i literatury

---

1. ŹRÓDŁA

Źródła archiwalne

ARCHIWUM PAŃSTWOWE WE WŁOCŁAWKU (AP-W)

- Akta Miejskiej Rady Narodowej
- Akta Powiatowej Rady Narodowej
- Akta Włocławskiego Gimnazjum Męskiego
- Akta Zarządu miasta Włocławka
- Broszura wydana przez Min.Ośw., Organizacja i zakres działania Komitetów Rodzicielskich i Szkolnych Komitetów Opiekuńczych, Warszawa 1949
- Czyny społeczne w szkołach
- Higiena szkolna i stan zdrowotności dzieci
- Inwestycje i kapitalne remonty w szkołach
- Kontrole i inwestycje w szkołach w mieście Włocławku w latach 1945–1975
- Liceum Administracyjno-Handlowe I stopnia i Liceum Administracyjno-Gospodarcze II stopnia we Włocławku 1950–1952
- Liceum Pedagogiczne dla Wychowawczyń Przedszkoli we Włocławku 1950–1959
- Organizacja i sieć szkół, placówek, oświatowo-wychowawczych
- Organizacja liceów ogólnokształcących w mieście Włocławku w latach 1941–1945
- Organizacja szkół podstawowych w mieście Włocławku
- Organizacja szkół technicznych w mieście Włocławku w latach 1941–1945
- Organizacja w szkołach i placówkach oświatowo-wychowawczych za lata

- Organizacja Wydziału Oświaty
- Państwowa Szkoła Pracy Społecznej we Włocławku 1949–1953
- Państwowe Gimnazjum Handlowe i Państwowe Koedukacyjne Liceum Spółdzielcze we Włocławku 1946–1950
- Państwowe Gimnazjum Kupieckie i Spółdzielcze Liceum Handlowe we Włocławku 1945–1945
- Państwowe Liceum Pedagogiczne we Włocławku 1946–1966
- Państwowe średnie Szkoły Techniczne Centralnego Szkolenia Zawodowego
- Prywatne Gimnazjum i Liceum Męskie J. Długosza we Włocławku w latach 1946–1948
- Prywatne Gimnazjum Żeńskie ss. Urszulanek we Włocławku 1945–1949
- Sesje Powiatowej Rady Narodowej w latach 1945–1975
- Sprawozdania statystyczne z posiedzeń Prezydium Powiatowej Rady Narodowej we Włocławku Wydział Oświaty
- Studium Nauczycielskie we Włocławku 1962–1969
- Szkoły dla pracujących we Włocławku 1945–1956
- Technikum Rachunkowości we Włocławku 1955–1958

ARCHIWUM KURATORIUM OŚWIATY WYDZIAŁU PEDAGOGICZNEGO ZAMIEJSCOWEGO WE WŁOCŁAWKU (AKOWPZ-W)

- Dokumentacja aktowa dotycząca szkolnictwa podstawowego na terenie miasta Włocławka z lat 1945–1975
- Dokumentacja aktowa dotycząca szkolnictwa na terenie miasta Włocławka z lat 1945–1975
- Dokumentacja aktowa dotycząca szkolnictwa technicznego na terenie miasta Włocławka z lat 1945–1975

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W BYDGOSZCZY (AP-B)

- Akta Wydziału Oświaty Urzędu Wojewódzkiego w Bydgoszczy do 1975 roku
- Akta zespołu Kuratorium Pomorskiego Okręgu Szkolnego (Bydgoskiego) w Toruniu
- Wstęp do inwentarza zespołu Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego
- Zespół akt Archiwum Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Bydgoszczy
- Zespół akt dotyczących Wydziału Ogólnego Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego (Bydgoskiego)
- Zespół akt Prezydium Powiatowej Rady Narodowej
- Zespół akt Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W TORUNIU (AP-T)

- Wstęp do inwentarza akt zespołu Inspektoratu Szkolnego w Toruniu z lat 1945–1950
- Zespół akt Inspektoratu Szkolnego w Toruniu z lat 1945–1950

ARCHIWUM DIECEZJALNE WE WŁOCŁAWKU (AD-W)

- Seria Aktu Liceum im. ks. J. Długosza (cyt. jako ALJDŁ)
- Materiały do monografii Liceum i Szkoły Powszechnej ks. J. Długosza we Włocławku zebrane przez R. Kadzińskiego
- Akta Zgromadzenia ss. Urszulanek Unii Rzymskiej we Włocławku

ARCHIWUM KURII DIECEZJALNEJ WE WŁOCŁAWKU (AKD-W)

- Wydział Duszpasterski, Referat Szkolny

ARCHIWUM UNIwersytetu MIKOŁAJA KOPERNIKA W TORUNIU (AUMK-T)

- Jurczyk K., Odbudowa i rozbudowa szkolnictwa średniego w województwie pomorskim w latach 1945–1950, praca magisterska napisana pod kierunkiem B. Głębowicza w Instytucie Historii i Archiwistyki UMK w Toruniu, Toruń 1967.
- Litwiniuk R., Odbudowa i rozbudowa szkolnictwa podstawowego w województwie pomorskim w latach 1945–1950, praca magisterska napisana pod kierunkiem B. Głębowicza w Instytucie Historii i Archiwistyki UMK W Toruniu, Toruń 1967.
- Müller J., Kształcenie nauczycieli w województwie pomorskim (bydgoskim) w latach 1945–1950, praca magisterska napisana pod kierunkiem B. Głębowicza w Instytucie Historii i Archiwistyki UMK w Toruniu, Toruń 1967.
- Pelewski W., Rozwój szkolnictwa podstawowego i średniego we Włocławku w latach 1945–1956, praca magisterska napisana pod kierunkiem K. Grünberga w Instytucie Historii i Archiwistyki UMK w Toruniu, Toruń 1976.
- Stefanowski J., Organizacja i działalność Dyrekcji Okręgowego Szkolenia Zawodowego w Toruniu, praca magisterska napisana pod kierunkiem B. Głębowicza w Instytucie Historii i Archiwistyki UMK w Toruniu, Toruń 1969.

ARCHIWUM PROWINCJALNE URSZULANEK UNII RZYMSKIEJ W KRAKOWIE (APURz-K)

- Zespół akt dotyczących Domu Zgromadzenia ss. Urszulanek we Włocławku w latach 1945–195

ARCHIWUM AKT NOWYCH W WARSZAWIE (AAN-W)

- Zespół Akt Ministerstwa Oświaty
- Zespół Akt Ministerstwa Administracji Publicznej

ARCHIWUM MIEJSKIEJ BIBLIOTEKI PUBLICZNEJ WE WŁOCŁAWKU (AMBP-W)

- Sprawozdania opisowe z działalności Powiatowej Biblioteki Publicznej we Włocławku
- Sprawozdania opisowe z działalności Miejskiej Biblioteki Publicznej we Włocławku

**ARCHIWUM SEKRETARIATU KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI W WARSZAWIE (ASKEP-W)
(powszechnie nazywane Archiwum Episkopatu Polski)**

Udostępniono

- Protokoły z posiedzenia Komisji Szkolnej Episkopatu Polski

ARCHIWUM ZGROMADZENIA SIÓSTR WSPÓLNEJ PRACY OD NIEPOKALANEJ MARYI WE WŁOCŁAWKU (AZSWP-W)

- Akta luźne Zgromadzenia
- Ankieta Zgromadzenia w latach 1949–1984
- Bursiewicz W., Zgromadzenie Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi w latach 1945–1972, praca magisterska napisana pod kierunkiem ks. prof. dr hab. A. Weissa na Wydziale Teologii KUL – Filia Gdańska, Gdańsk-Lublin 1996.
- Korespondencje z władzami świeckimi za lata 1945–1975
- Kronika Świetlicy-Uczelni „Caritas” we Włocławku
- Księga protokołów z posiedzeń zarządu generalnego za lata 1946–1947
- Kursy Zawodowe, teczka nr 54
- Sprawozdanie z działalności Matki Marii Tuchowskiej
- Ss. Jędrzejczak M. L., Zgromadzenie Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi w latach wojny 1939–1945, rozprawa doktorska napisana pod kierun-

kiem ks. prof. dr hab. S. Librowskiego na Wydziale Teologii KUL w Lublinie, Lublin 1982.

Kroniki

- Kronika Domu Zakonnego Sióstr Orionistek we Włocławku
- Kroniki szkół podstawowych, średnich i zawodowych z terenu miasta Włocławka z lat 1945–1975
- Kroniki Diecezji Włocławskiej
- Księga Pamiątkowa Zjazdów Absolwentów Szkoły Handlowej

Źródła drukowane

- Bieńkowski W., *Drogi przebudowy oświaty w Polsce, odczyt wygłoszony w dniu 21 grudnia 1956 roku w ZG ZNP*, Warszawa 1957.
- *Bilans siły roboczej za lata 1960–1965*, Miejska Komisja Planowania Gospodarczego we Włocławku.
- *Bilans siły roboczej za lata 1967–1972*, Miejska Komisja Planowania Gospodarczego we Włocławku.
- *Bilans siły roboczej za lata 1971–1975*, Miejska Komisja Planowania Gospodarczego we Włocławku.
- Biuletyn Instytutu Programów Szkolnych, 1975, nr 1 (5).
- Burzyński S., *Szkolnictwo podstawowe w woj. bydgoskim w roku szkolnym 1957/1958 w świetle sprawozdawczości statystycznej*, Biuletyn Ośrodka Kadr i Oświaty w Toruniu nr 4.
- DzU PRL, 1952–1975.
- DzU RP, 1924–1951,
- Dz. Urz. KOSP, 1945–1949.
- Dz. Urz. Min.Ośw., 1945–1975.
- Dz. Urz. MOiSW, 1967.
- Dz. Urz. Resortu Oświaty, 1944, nr 1–4.
- Dz. Urz. WRN w Bydgoszczy, 1964, nr 20.
- Huas L., *Organizacje zawodowe w Polsce w latach 1918–1939. Informator*, Warszawa 1963.
- Karta Praw i Obowiązków Nauczyciela z 27 kwietnia 1972.
- Konopka H., *17 lat nauczania religii w Polsce Ludowej. Wybór dokumentów*, Białystok 1998.
- Konstytucja PRL z 22 lipca 1952.
- Monitor Polski 1950–1973.
- Materiał do dziejów Diecezji Włocławskiej, t. 38, 1979.

- *Program nauczania liceum ogólnokształcącego, klasy I–IV*, Warszawa 1966, s. 359–394.
- *O dalszy socjalistyczny rozwój Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Wytyczne KC PZPR na VI Zjazd Partii*, Warszawa 1971.
- *Ogólnopolski Zjazd Oświatowy w Łodzi, który odbył się w dniach od 18 do 20 czerwca 1945*, Warszawa 1945.
- *Oświata i szkolnictwo w OSP w roku szkolnym 1945/1946*, Kuratorium OSP w Toruniu, Toruń 1946.
- *Oświata i szkolnictwo w OSP w roku szkolnym 1946/1947*, Kuratorium OSP w Toruniu, Toruń 1947.
- Pęcherski M., Świątek M., *Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917–1977. Podstawowe akty prawne*. Warszawa 1978.
- Pismo Głównego Kwatermistrza WP, 1945, nr 1 889 „V”.
- Pismo Komendy Głównej MO, 1945, nr 4 385–R.
- Pismo Min. Ośw. z dnia 8 sierpnia 1960, nr OMD–1–15/20.
- Pismo MOiSW z dnia 12 lutego 1971 roku nr K–Z– 13– 5/70.
- *Rezolucje, odezwy, instrukcje i okólniki KC PPR, od sierpnia 1944 roku do grudnia 1945*, Warszawa 1959.
- *Program nauczania w szkole podstawowej*, Warszawa 1959.
- *Program nauczania wydany przez Min. Ośw. w 1958 roku*, Warszawa 1958 .
- *Protokół z posiedzenia Komisji KC PZPR ds. kleru w dniu 26 lipca 1961*, [w:] *Tajne dokumenty Państwo–Kościół w latach 1960–1980*, Londyn 1996.
- *Przemówienie A. Zawadzkiego, Sekretarza KC PZPR, na kongresie PZPR w dniu 18 grudnia 1948*, „Trybuna Ludu” z 19 grudnia 1948, nr 4.
- *Przemówienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej do młodych nauczycieli*, „Nowa Szkoła” z 1950, nr 3/4.
- Raina P., *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945/1989. Dokumenty t. I: lata 1944–1959*, Poznań 1994 .
- Raina P. *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945/1989. Dokumenty t. II: lata 1960–1974*, Poznań 1995.
- *Raport o stanie oświaty w PRL*, Warszawa 1973.
- Referat W. Gomułki na IX: *Węzłowe problemy polityki partii*, „Nowe Drogi” 1957, nr 6.
- *Rocznik Statystyczny Powiatów za 1970*, GUS Warszawa 1971.
- *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, GUS, cz. II, Warszawa 1923.
- *Rocznik Statystyczny Województwa Bydgoskiego za 1964*, GUS, Warszawa 1965
- *Rocznik Statystyczny Województwa Bydgoskiego za 1971*, GUS, Warszawa 1972

- *Rocznik Statystyczny Województwa Bydgoskiego za 1975*, GUS, Warszawa 1976.
- Stenograficzne sprawozdanie z posiedzenia Sejmu Ustawodawczego w dniu 29 października 1947.
- Stenogram sprawozdania z posiedzenia Sejmu Ustawodawczego w dniu 14 stycznia 1948.
- Uchwała Prezydium PRN z dnia 11 sierpnia 1958.
- VI Zjazd Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, 6–11 grudnia 1971. Podstawowe materiały i dokumenty, Warszawa 1972.
- VII Plenum KC PZPR 20–21 stycznia 1961: O reformę szkolnictwa podstawowego i średniego, Warszawa 1961.
- VII Plenum KC PZPR 27–28 listopada 1972: Podstawowe dokumenty i materiały, Warszawa 1972.
- Walczak M., Król E. C, Na przełomie. Wspomnienia nauczycieli i uczniów z lat 1944–1956, Warszawa 1994.
- Wójcik J., Memoriał Episkopatu Polski, [w:] Historia i terażniejszość Stowarzyszenia „PAX” (maszynopis).
- Wywiad z Pełnomocnikiem Rządu do Walki z Analfabetyzmem, przeprowadzony w dniu 03.02.1952 roku, „Głos Nauczycielski” nr 5/52.
- *Zakład im. J. Długosza we Włocławku*. Sprawozdanie opracowane pod red. K. Masłowskiego w XXII roku istnienia szkoły.
- Załącznik do zarządzenia MOiSW z dnia 29 czerwca 1967, nr PRL-4121-2/67.
- Zarządzenie MOiSW z dnia 15 lipca 1970 roku. nr PR-I-4113-NOS-1/70.
- Zarządzenie Ministra Kultury i Sztuki z 4 lutego 1971.
- Zarządzenie Ministra Zdrowia z 20 marca 1951.
- Życie dyktują reformy. Materiały z narady oświatowej z 24 września 1958 roku, Warszawa 1958.

2. RELACJE WSPOMNIENIOWE

- Buczyński S. – b. wizytator w Kuratorium OSP w Toruniu – spisane wspomnienia 30.12.1969 roku.
- Jeziorska M. – b. st. referendarz w Kuratorium OSP w Toruniu – spisane wspomnienia 14.01.1970 roku.
- Librand Z. – b. referendarz w Kuratorium OSP w Toruniu – spisane wspomnienia 14.01.1970 roku.

- Relacje i wspomnienia pracowników oświatowych, którzy uczestniczyli w organizowaniu szkolnictwa w woj. pomorskim w okresie 1945–1950, spisane w latach 1969–1970.
- Rozmowa przeprowadzona z J. Annowską w omawianym okresie uczennicą szkoły podstawowej nr 9. Rozmowę przeprowadzono 23.07.2002.
- Rozmowa przeprowadzona z A. Cybulskim w omawianym okresie nauczycielem szkół włocławskim, a obecnie pracującym w Bibliotece Pedagogicznej we Włocławku. Rozmowę przeprowadzono 16.07.2002.
- Rozmowa przeprowadzona z Januszem Ziółkowskim w omawianym okresie uczniem szkoły podstawowej nr 9. Rozmowę przeprowadzono 3.09.2002.
- Rozmowa z ks. prof. dr. hab. S. Olejnikiem, kapelanem w Szkole ss. Urszulanek we Włocławku w okresie powojennym obecnie wykładowcą w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku. Rozmowę przeprowadziłam 22.04.2001.
- Rozmowa z M. Placińską uczennicą Szkoły ss. Urszulanek w latach 1946–1950. Rozmowę przeprowadzono w dniu 30.03.2001 rok.
- Rozmowa z s. dr Laurencją Jędrzejczak w omawianym okresie uczennicą szkoły podstawowej prowadzonej przez ss. urszulanki. Rozmowę przeprowadzono 14.02.2001.
- Rozmowa z D. Piotrowską w okresie od 1950 roku do 31.08.1955 roku pracowała w Inspektoracie Szkolnym Miasta Włocławka, a następnie od 01.09.1955 roku do 01.09.1975 roku w Szkole Podstawowej nr 6 we Włocławku. Obecnie przewodniczącą Związku Nauczycielstwa Polskiego Emerytów i Rencistów we Włocławku. Rozmowę przeprowadzono 17.01.2001.
- Rozmowa z G. Spsychalską uczennicą Liceum Ekonomicznego w roku szkolnym 1974/1975. Rozmowę przeprowadzono 22.07.2002.
- Rozmowa z M. Słomskim nauczycielem pracującym od 1948 roku do 1960 w Szkole Podstawowej nr 2, od 1960 do 1970 w Inspektoracie Szkolnym, od 1971 do 1975 jako dyrektor liceum ogólnokształcącego dla dorosłych w włocławskich, a od 1975 jako dyrektor Centrum Kształcenia Ustawicznego.
- Rozmowa z H. Szląskiewiczem w latach 1951–1955 uczniem Liceum Ziemi Kujawskiej we Włocławku obecnie pracownikiem Archiwum Kuratorium Oświaty Wydziału Pedagogicznego Zamiejscowego we Włocławku. Rozmowę przeprowadzono 26.06.2001.
- Rozmowa z Ł. Bejgrowicz, nauczycielką pracującą w latach 1946–1974 w Szkole Podstawowej nr 9; w Zespole Szkół Zawodowych we Włocławku; w Zasadniczej Szkole Rolniczej we Włocławku; w Internacie Zespołu Szkół Zawodowych we Włocławku. Rozmowę przeprowadzono 5.08.2002.

- Rozmowa z M. Wiśniewską z d. Kamińską uczennicą Szkoły Podstawowej nr 10 we Włocławku w latach 1970–1975. Rozmowę przeprowadzono 23.09.2003.
- Wspomnienia spisane przez pana Stefana Nowaka z Warszawy, który od 1945 roku do 1947 był uczniem Spółdzielczego Liceum Handlowego we Włocławku. Przechowywane w zbiorach autorki pracy.

3. PRASA

- „Chrześcijanin w Świecie” 1964
- „Gazeta Kujawska” 1947; 1961
- „Gazeta Pomorska” 1949
- „Głos Nauczycielski” 1947; 1948; 1950; 1972
- „Kwartalnik Pedagogiczny” 1995
- „Nowa Szkoła” 1949; 1950; 1969
- „Nowe Drogi” 1947; 1957; 1971
- „Polityka” 1972
- „Przegląd Historyczno–Oświatowy” 1964; 1974
- „Przegląd Regionalny” 1993
- „Rzeczpospolita” 1950
- „Słowo Powszechne” 1950
- „Szkoła Zawodowa” 1971; 1975
- „Trybuna Ludu” 1948; 1949; 1972
- „Trybuna Wolności” 1948
- „Tygodnik Powszechny” 1947
- „Tygodnik Warszawski” 1947
- „Wychowanie na co dzień” 1999
- „Vladislavia” 2000
- „Z pola walki” 1980
- „Życie i Nowości” 1972
- „Życie Literackie” 1972
- „Życie Warszawy” 1972
- „Życie Włocławka” 1969; 2002

4. OPRACOWANIA

Druki zwarte

- Adamczuk L., *Kościół katolicki w Polsce 1918–1990*, Warszawa 1992.
- Ajnekiel A., *Polskie konstytucje*, Warszawa 1991.
- Anuszowie A. i A., *Samotnie wśród wiernych. Kościół wobec przemian politycznych w Polsce 1944–1994*, Warszawa 1994.
- Arentowicz Z., *Włocławek*, Włocławek 1937.
- Bagdziński, S. L., *Przemiany struktury przestrzennej układu osadniczego na przykładzie regionu Włocławka*, Warszawa 1975.
- Baliszewski D., Kunert A. K., *Ilustrowany przewodnik po Polsce stalinowskiej 1944–1956*, Warszawa 1999.
- Barbag J., *Zagadnienia programów szkolnych i wyników nauczania*, Warszawa 1949.
- Bartnicka K., I. Szybiak, *Zarys historii wychowania*, Warszawa 2001.
- Białas S., *Organizacja szkolnictwa w Polsce*, Kraków 1950.
- Borowkin S., *Sztuka pisania. Redagowania tekstów z zakresu piśmiennictwa naukowego*, Łódź 1986.
- Burzyński S., *Dziesięć lat szkolnictwa podstawowego w woj. bydgoskim*, Bydgoszcz 1956.
- Buszko J., *Historia Polski 1864–1948*, Warszawa 1989.
- Chylińska N., *Ideal wychowawczy w okresie rewolucji społecznej w Polsce (1944–1948)*, Warszawa 1981.
- Cybulski A., *Dzieje włocławskiej oświaty*, Warszawa 1991.
- Czarnecki P., *Włocławek nad brzegiem Wisły. Przewodnik po mieście i okolicach*, Włocławek 1939.
- Dobosiewicz S., *Reforma szkoły podstawowej*, Warszawa 1971.
- Dobosiewicz S., *Szkolnictwo ogólnokształcące, podstawowe i średnie. XX lat Polski Ludowej*, Warszawa 1964.
- Dominiczak H., Halba R., Walichowski T., *Z dziejów politycznych Polski 1944–1984*, Warszawa 1984.
- Dolata B., *Wyzwolenie Polski 1944–1945*, Warszawa 1971.
- *Dwudziestolecie Gimnazjum Państwowego im. Marii Konopnickiej we Włocławku 1918–1938*, pod red. Z. Stefanowskiego, Włocławek 1938.
- Dudek A., *Państwo i Kościół w Polsce 1945–1970*, Kraków 1995.
- Falski M., *Aktualne zagadnienia ustrojowo-organizacyjne szkolnictwa polskiego*, Warszawa 1957.
- Faure E., *Uczyć się aby być (Apprendre à être)*, Raport UNESCO 1975.

- Gambarelli G., Łucki Z., *Jak przygotować pracę dyplomową lub doktorską. Wybór tematu, pisanie prezentowanie, publikowanie*, Kraków 1996.
- Ginsbert, *Włocławek, studium monograficzne*, Warszawa 1969.
- Godlewski J., *Kościół rzymskokatolicki w Polsce wobec sekularyzacji życia publicznego (1944–1974)*, Warszawa 1978.
- Góra W., Grünberg K., *Geneza i pierwsze lata Polski Ludowej 1944–1949*, Warszawa 1985.
- Gromada B., *Szkoły Sióstr Nazaretanek w okresie Polski Ludowej*, Lublin 2000.
- Grześ B., *Z dziejów działalności Związku Nauczycielstwa Polskiego*, Warszawa 2001.
- Grześ B., *Związek Nauczycielstwa Polskiego od korzeni po współczesności*, Warszawa 2000.
- Grześ B., *Związek Nauczycielstwa Polskiego. Zarys dziejów 1905–1985*, Warszawa 1986.
- Grzybowski R., *Wyższe szkoły pedagogiczne w Polsce w latach 1946–1956*, Gdańska 2000.
- Grzywa J., Guldon Z., Możdżeń S., *Podstawy warsztatu historyka oświaty*, Kielce 1992.
- Habiński R., Osica J., *Między niewolą a wolnością. Kronika czterech pokoleń 1900–1997*, Warszawa 1998.
- Hejnicka-Bezwińska T., *Zarys historii wychowania (1944–1989). Oświata i pedagogika pomiędzy dwoma kryzysami*, Kielce 1996.
- Homplewicz J., *Polskie prawo szkolne*, Warszawa 1984.
- *Ilustrowany przewodnik po Włocławku z planem miasta*, Włocławek 1911.
- Jakubowska B., *Przeobrażenia w szkolnej edukacji historycznej w Polsce w latach 1944–1956*, Warszawa 1986.
- Jakubowski, J., *Polityka oświatowa Polskiej Partii Robotniczej 1944–1947*, Warszawa 1975.
- Jaroszewski T. M., *Marksiści i katolicy*, Warszawa 1988.
- Jędrzejak E., *Monografia Medycznego Studium Zawodowego Wydział Pielęgniarstwa we Włocławku*, Włocławek 1985.
- Kaminski A., *Samorząd młodzieży jako metoda wychowania*, Warszawa 1965.
- Katafias J., Pawlak M., *Włocławski Oddział Instytutu Rolniczego Akademii Techniczno-Rolniczej im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Bydgoszczy (1979–1984)*, Włocławek 2001.
- Kersten K., *Między wyzwoleniem a zniewoleniem: Polska 1944–1956*, Londyn 1993.
- Kłobukowska N., Rudeł R., Polaka J., *Monografia III Licem Ogólnokształcącego im. M. Konopnickiej we Włocławku*, Włocławek 1998.

- Konopka H., *Religia w szkołach Polski Ludowej. Sprawa nauczania religii w polityce państwa (1944–1961)*, Białystok 1997.
- Konopka H., Konopka A., *Leksykon historii Polski po II wojnie światowej 1944–1997*, Warszawa 1999.
- Kormanowa Z., *Nowe drogi*, Warszawa 1947.
- Kowalczyk J., *Aktualne zagadnienia oświatowe*, Warszawa 1949.
- Kozłowska A., Makiewicz T., Piasecka J., *Stosunki między państwem a Kościołem rzymskokatolickim w czasach PRL*, pod red. Chojnowskiego A. i Kuli M., t. I, Warszawa 1998.
- Kozłowski A., *Wspomnienia o 3–cim Maju 1946 roku*, Szczecin 1991.
- Kozłowski Cz., *Słownik organizacji młodzieżowych w Polsce*, Warszawa 1971.
- Kozłowski R., „Czerwony” Włocławek. *Mity a rzeczywistość*, Włocławek 2000.
- Kozłowski R., *Polska Partia Robotnicza w województwie pomorskim 1942–1948*, Bydgoszcz 1985.
- Krajewski M., *Dzieje wychowania i doktryn pedagogicznych*, Płock 2003.
- Krajewski M., *Praca dyplomowa z elementami edytorstwa*, Włocławek 1998.
- Krajewski M., *Vademecum autora i wydawcy prac naukowych*, Włocławek 2001.
- Krukowski J., *Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską podpisany 8 lipca 1993. Zagadnienia prawnoustrojowe*, Warszawa 1994.
- *Księga Pamiątkowa Gimnazjum i Liceum Ziemi Kujawskiej we Włocławku wydanej z okazji jubileuszu 90-lecia*, pod red. M. Pawłaka, Włocławek 1992.
- *Księga Pamiątkowa Koła Wychowawców Gimnazjum Ziemi Kujawskiej*, pod red. R. Ściślaka, Włocławek 1931.
- Kumor B., *Historia Kościoła. Czasy współczesne*, cz. 8: 1914–1992, Lublin 1995.
- Kupisiewicz Cz., *Paradygmaty i wizje reform oświatowych*, Warszawa 1985.
- Kupisiewicz Cz., *O reformach szkolnych. Wybór rozpraw i artykułów z lat 1977–1999*, Warszawa 1999.
- Kupisiewicz Cz., *Szkolnictwo w procesie przebudowy. Kierunki reform oświatowych w krajach uprzemysłowionych 1945–1980*, Warszawa 1982.
- Kupisiewicz Cz., *Szkolnictwo w procesie przebudowy. Kierunki reform oświatowych w krajach uprzemysłowionych 1945–1985*, Warszawa 1987.
- Lech K., *System nauczania*, Warszawa 1964.
- Lewowicki T., *Przemiany oświaty*, Warszawa 1997.
- *Liceum im. M. Konopnickiej we Włocławku. Monografia*, pod red. M. Baczyńskiego, Włocławek 1970.
- Maćkiewicz J., *Jak pisać teksty naukowe?*, Gdańsk 1996.

- Maciaszek M., *Treści kształcenia i wychowania w reformach szkolnych PRL*, Warszawa 1980.
- Marciniak Z., *Procesy zjednoczeniowe w ruchu nauczycielskim na ziemiach polskich w latach 1915–1919*, Warszawa 1969.
- Markiewicz, S., *Państwo i Kościół w Polsce Ludowej*, Warszawa 1981.
- Mauersberg S., *Reforma szkolnictwa w Polsce w latach 1944–1948*, Wrocław 1974.
- Mazowiecki W., *Pierwsze starcie. Wydarzenia 3 Maja 1946*, Warszawa 1998.
- Miąso J., *Historia wychowania wieku XX*, Warszawa 1980.
- Miąso J., *Szkolnictwo zawodowe w Polsce w latach 1918–193. Ich rozwój, organizacja i funkcje społeczne*, Wrocław 1988.
- Miąso J., *Wybrane problemy z historii wychowania XIX–XX wieku*, Warszawa 1998.
- Micewski A., *Kościół – państwo 1945–1989*, Warszawa 1994.
- Mielczarek F., *Ideologiczno–polityczna indoktrynacja nauczycieli w Polsce w latach 1945–1956*, Opole 1997.
- Mietz M., Pawlak M., Szczotkowska–Topić M., *Gimnazjum i Liceum im. ks. Jana Długosza we Włocławku 1916–1949*, Bydgoszcz 1995.
- Miśkiewicz B., *Wstęp do badań historycznych*, Warszawa 1973.
- *Monografia III Liceum Ogólnokształcącego im. M. Konopnickiej we Włocławku*, pod red. N. Kłobukowskiej, R. Rudeł, J. Polaka, Włocławek 1998.
- *Monografia powiatu włocławskiego*, pod red. Cz. Laguny, Włocławek 1968.
- *Monografia Szkół Handlowych (obecnie Ekonomicznych) we Włocławku*, pod red. Cz. Andrzejkowicza, Włocławek 1969.
- *Monografia Zespołu Szkół Ekonomicznych we Włocławku*, Włocławek 2000.
- Mońko–Stanikowa A., *Oświata i wychowanie w toku przemian*, Warszawa 1979.
- Morawski M., *Monografia Włocławka (Włocławia)*, Włocławek 1933.
- Mortimer–Szymczak H., Trippner M., Kaźmierczak Z., *Problemy demografii i zatrudnienia w rejonie włocławskim*, Warszawa 1978.
- Moszczeńska W., *Metodologii zarys krytyczny*, Warszawa 1977.
- Moszczeńska W., *Wstęp do badań historycznych*, Warszawa 1960.
- Muszyński H., *Ideal i cele wychowania*, Warszawa 1972.
- Muszyński H., *Podstawy wychowania społeczno–moralnego*, Warszawa 1967.
- Muszyński H., *Wstęp do metodologii pedagogiki*, Warszawa 1984.
- Nowosad I., *Nauczyciel–wychowawca czasu polskich przełomów*, Kraków 2001.
- Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1984.
- Okoń W., *Wizerunek sławnych pedagogów polskich*, Warszawa 2000
- Ozga W., *Organizacja szkolnictwa w Polsce*, Warszawa 1960.

- Paczkowski, A., *Pół wieku dziejów Polski 1939–1989*, Warszawa 1995.
- Pasierbiński T., *Problemy kierowania szkołą*, Warszawa 1965.
- Pasierbiński T., *Problemy likwidacji analfabetyzmu w Polsce Ludowej*, Warszawa 1960.
- Pasierbinski T., *Wizytacja szkoły*, Warszawa 1966.
- Pawlak, M. *Dawne włocławskie gimnazja w latach 1876–1939*, Bydgoszcz 1998.
- Pawlak M., Serczyk J., *Podstawy badań historycznych*, Bydgoszcz 1997.
- Pawłowski T., *Pojęcie i metody współczesnej humanistyki*, Wrocław 1977.
- Pieter J., *Zarys metodologii pracy naukowej*, Warszawa 1975.
- Pęcherski M., *Polityka oświatowa, zarys problematyki*, Warszawa 1975.
- Pęcherski M., *Szkoła ogólnokształcąca w Polsce Ludowej*, Warszawa 1970.
- *Przewodnik ilustrowany po Włocławku*, pod red. S. Jankowskiego, Włocławek 1922.
- Pilch T., *Spory o szkołę. Pomiedzy tradycją a wyzwaniem współczesności*, Warszawa 1999.
- Pilch T., *Zarys badań pedagogicznych*, wyd. 2 popr. i rozszerzone, Warszawa 1995.
- Polny R., *Systemy szkolnictwa w wybranych krajach kapitalistycznych i socjalistycznych*, Warszawa 1973.
- Pomykało W., *Kościół milczenia*, Warszawa 1967.
- Pomykało W., *Kształtowanie ideału wychowawczego w PRL w latach 1944–1976*, Warszawa 1977.
- Pomykało W., *Podstawy socjalistycznego wychowania*, Warszawa 1967.
- Pomykało W., *Socjalistyczna strategia wychowawcza*, Warszawa 1973.
- Pomykało W., *Spór o ideał Polaka*, t. I, Warszawa 1985.
- Potyrała B., *Przemiany oświaty w Polsce w latach 1944–1948*, Wrocław 1991.
- Pólturzycki J., *Rozwój i problemy szkolnictwa dla dorosłych w Polsce Ludowej*, Wrocław 1972.
- Radziwiłł A., *Ideologia wychowawcza w Polsce w latach 1948–1956 (próba modelu)*, Warszawa 1981.
- Radziwiłł A., *O szkole, wychowaniu i polityce*, Warszawa 1995.
- Ratuś B., *Edukacja w okresie reform ustrojowych. Studia i szkice pedagogiczne*, Zielona Góra 1996, s. 6.
- Ratuś B., *Licea pedagogiczne w Polsce Ludowej (1944–1970)*, Warszawa–Poznań 1974.
- Ratuś B., *Ruch młodzieżowy w Polsce Ludowej. Zagadnienia teoretyczne*, Warszawa 1981.
- Roszkowski W. (Albert A.), *Historia Polski 1914–1998*, Warszawa 1999.

- *Rozwój samorządu m. Włocławka w Polsce odrodzonej*, pod red. M. Krzewskiego, Włocławek 1928.
- Ruta Z., *Szkolnictwo powszechne w okręgu szkolnym krakowskim w latach 1918–1939*, Kraków 1980.
- Ruta Z., *Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie w latach 1946–1981*, Kraków 1981.
- Siemieński M., *Zagadnienia szkolnictwa dla dorosłych. Organizacja nauczania*, Kraków 1951.
- Sierpowski S., Zierko S., *Dzieje Polski w XX Wieku*, Poznań 2002.
- Skowroński M., *Pionierzy szkolnictwa na Pomorzu i Kujawach w latach 1945–1959*, Bydgoszcz 1988.
- Smołański A., *Przyczynki źródłowe do teorii szkoły. Z myśli organizacyjnej w polskiej pedagogice*, cz. I, Wrocław 1984.
- Smołański A., *Związek Nauczycielstwa Polskiego na Dolnym Śląsku w latach 1945–1970*, Wrocław 1975.
- Sławińska M., *Monografia Liceum Pedagogicznego we Włocławku*, Włocławek 1966.
- Suchodolski B., *Edukacja narodu 1918–1968*, Warszawa 1970.
- Suchodolski B., *Kim jest człowiek*, Warszawa 1974.
- Suchodolski B., *O programach sowieckiego wychowania moralnego*, Warszawa 1961.
- Suchodolski B., *Zarys pedagogiki*, Warszawa 1962.
- *Szkolnictwo woj. bydgoskiego w okresie XX-lecia Polski Ludowej*, Toruń, Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Bydgoszczy – Kuratorium Okręgu Szkolnego w Bydgoskiego w Toruniu, Toruń 1964.
- *Szkoła im J. Długosza we Włocławku oraz dzieje jej uczniów i profesorów w latach 1939–1949*, cz. II, pod red. J. Odrowąża-Pieniążka, Warszawa 1996.
- Świątkowski H., *Wyznaniowe prawo państwowe (problematyka prawna wolności sumienia w PRL)*, Warszawa 1962.
- Świecki A., *25 lat oświaty i szkolnictwa w Polsce Ludowej*, Warszawa 1969.
- Świecki A., *Oświata i szkolnictwo w XXX-leciu PRL*, Warszawa 1975.
- Tomaszewski T., *Psychologiczne problemy programów nauczania. Z pogranicza psychologii i pedagogiki*, Warszawa 1970.
- Tomaszewski W., *Dzień 3 Maja 1946 roku*, Włocławek 1991.
- Topolski J., *Metodologia historii*, Warszawa 1968.
- Wajer J., *Życie kulturalne Włocławka w latach 1918–1939*, Bydgoszcz 1998.
- Wiatrowski Z., *Myśli i działania pedagogiczne*, Włocławek 2001.
- Wiatrowski Z., *Nauczyciel szkoły zawodowej. Dawniej – dziś – jutro*, Bydgoszcz 1993.

- Wiloch T., *O powszechności kształcenia na poziomie średnim*, Warszawa 1965.
- Wiloch T., *System szkolny*, Warszawa 1977.
- Wiloch T., *Ustrój szkolny*, Warszawa 1973.
- Wisłocki J., *Konkordat polski 1993, tak czy nie?*, Poznań 1993.
- Wroczyński R., *Dzieje oświaty polskiej 1795–1945*, Warszawa 1980.
- Wroczyński R., *Powszechnie dzieje wychowania fizycznego i sportu*, Wrocław 2003.
- Wołoszyn S., *Dzieje wychowania i myśli pedagogicznej w zarysie*, Warszawa 1964.
- *Wychowanie dla terażniejszości*, pod red. J. Bańki, Warszawa 1996.
- Wycech Cz., *Podstawowe zagadnienia pracy społeczno-wychowawczej szkół*, Warszawa 1946.
- Zaczyński W. P., *Poradnik autora prac seminaryjnych, dyplomowych i magisterskich*, Warszawa 1995.
- Zaczyński W., *Praca badawcza nauczyciela*, wyd. 4, Warszawa 1995.
- Załuski Z., *Siedem polskich grzechów głównych*, Warszawa 1962.
- Żaryn J., *Kościół a władza w Polsce (1945–1950)*, Warszawa 1997.

Artykuły, studia, szkice

- Bagdziński S. L., *Rozwój przemysłu we Włocławku w latach 1945–1972*, Ziemia Kujawska, 1974, t. 4, s. 105–124.
- Bagdziński S. L., *Rozwój zatrudnienia i przemiany demograficzne w regionie*, [w:] *Kujawy i ziemia dobrzyńska w 40-leciu Polski Ludowej*, pod red. R. Jadczaaka, Włocławek 1984, s. 131–170.
- Bagdziński S. L., *Plany zagospodarowania przestrzennego a polityka przestrzenna we Włocławku w latach 1945–1985*, *Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie*, t. VII: *Stosunki polityczne i społeczne w XX wieku*, Włocławek 1990, s. 109–145.
- Bogutyn J., *Kształtowanie się władzy ludowej we Włocławku w latach 1945–1946*, Ziemia Kujawska, 1968, t. 2, s. 169–202.
- Bojarska T., *Janina Steinbok (1883–1945) nauczycielka, dyrektorka szkoły*, [w:] *Zasłużeni dla Włocławka (XII–XX wiek)*, pod red. M. Wojciechowskiego, Włocławek 1991, s. 187–188.
- Borowski J., *Szkolne konfrontacje*, „Trybuna Ludu”, nr 85 z 26 marca 1972.
- Dąbrowski S., *Dzieje szkolnictwa miasta Włocławka*, [w:] *Monografia Liceum im. M. Konopnickiej we Włocławku 1918–1968*, Włocławek 1970, s. 97–150.
- Cudak H., *Kulturowo-społeczne uwarunkowania edukacji*, „Kultura i Edukacja”, 1996, nr 2, s. 33.

- Dobosiewicz S., *Nowe programy nauczania*, „Głos Nauczycielski”, 1950, nr 29. Domanowska-Słomczewska W., *Obchody 50-lecia Szkół Technicznych we Włocławku*, Ziemia Kujawska, 1974, t. IV, s. 273–275.
- Frątczak W., *Kościół rzymskokatolicki we Włocławku w okresie Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Włocławek. Dzieje miasta, t. II: lata 1918–1998*, pod red. J. Staszewskiego, s. 221–254.
- Garbowska W., *Jędrzejewiczowska ustawa szkolna z 1932 roku*, [w:] J. Miąso, *Studia z dziejów edukacji*, Warszawa 1994, s. 257–276.
- Grzesiak K., *Relacje państwo–Kościół katolicki w PRL. Szkic historyczny*, *Debiuty Naukowe WSHE*, t. II, Włocławek 1999, s. 131–151.
- Godlewski M., *Szkolnictwo zawodowe*, [w:] *XX lat Polski Ludowej*, Warszawa 1964.
- Górska I., *Nauczyciel wobec problemów reformowanej szkoły*, *Zeszyty Naukowe WSHE*, t. VIII, Nauki pedagogiczne, Włocławek 2000, s. 93.
- Jabłoński K. H., *Aspekty prawne nauczania religii w Polsce Ludowej*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego* z 1993, nr 9.
- Jakubowski J., *Z problemów polityki oświatowej PZPR w latach 1948–1960*, „Z pola walki”, 1980, nr 1.
- Kamińska K., *Biblioteki publiczne i czytelnictwo w województwie włocławskim w latach 1945–1985*, *Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie*, 1993, t. 8, s. 209–221.
- Kamińska K., *Rozwój Powiatowej Biblioteki Publicznej we Włocławku w latach 1947–1972*, *Ziemia Kujawska* t. IV, Warszawa–Poznań 1974, s. 284–294.
- Kawczyński B., *W. P. Kryński (1861–1928) biskup włocławski*, [w:] *Zaszczeni dla Włocławka (XII–XX wiek)*, pod red. M. Wojciechowskiego, Włocławek 1991, s. 105–106.
- Kopczyński H., Słomski M., *Oświata w regionie*, [w:] *Kujawy i ziemia dobrzyńska w 40-leciu PRL*, pod red. R. Jadczaaka, Włocławek 1984, s. 315–373.
- Krajewski M., *Od komunistycznej demokracji do stalinizmu. Polska w latach 1944–1956. Zarys Problematyki*, [w:] *Kujawy i Pomorze w latach 1945–1956. Od zakończenia okupacji niemieckiej do przełomu październikowego*, pod red. W. Jastrzębskiego i M. Krajewskiego, s. 9–23.
- Krętosz J., *Rodzina i młodzież w programie partii komunistycznych*, „Chrześcijanin w świecie” z 1964, nr 1(196).
- Kryda B., *My tak uczyć nie chcemy*, „Polityka” z 4 marca 1972, nr 10.
- Konkel J., *Włocławek w regionie i kraju*, [w:] *Włocławek. Dzieje miasta, t. II: lata 1918–1998*, pod red. J. Staszewskiego, Włocławek 2001, s. 757–780.
- Kozłowski R., *Polska Partia Socjalistyczna we Włocławku w latach 1945–1948*, *Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie*, t. VII, Włocławek 1990.

- Kozłowski R., *PPR i PZPR a Kościół katolicki we Włocławku w latach 1945–1959*, [w:] *Problemy narodowościowe i wyznaniowe na Pomorzu Nadwiślańskim i Kujawach w XX wieku*, pod red. R. Sudzińskiego, Toruń 1997, s. 191–233.
- Kozłowski R., *Włocławek w pierwszych miesiącach po wyzwoleniu (styczeń–czerwiec 1945)*, [w:] *Walka z okupantem hitlerowskim na Kujawach i ziemi dobrzyńskiej*, Włocławek 1985.
- Kozłowski R., *Życie społeczne i polityczne w latach 1945–1959*, [w:] *Włocławek. Dzieje miasta*, t. II: *lata 1918–1998*, pod red. J. Staszewskiego, Włocławek 2001, s. 457–508.
- Kupisiewicz Cz., *Najlepiej umie się to, czego się nauczyło samemu*, *Życie i Nowoczesność*. Dodatek do „Życia Warszawy” z 27 stycznia 1972, nr 89.
- Kupisiewicz Cz., *Rzecz o kształceniu. Wybór rozpraw i artykułów*, Warszawa 1999.
- Labuda G., *Próba nowej systematyki i nowej interpretacji źródeł historycznych*. „*Studia Źródłoznawcze*”, t. I, Warszawa 1957.
- Librowski S., *Materiały do dziejów Diecezji Włocławskiej czasu wojny 1939–1945*, Seria 1–ogólna, „*Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*”, t. 38, 1970.
- Lota J., *Działalność warsztatów szkolnych Pedagogicznej Szkoły Technicznej we Włocławku w okresie 30–lecia PRL*, [w:] „*Szkoła Zawodowa*”, 1975, nr 2.
- Markowski S., *Oświata i kultura*, [w:] *Rozwój samorządu miasta Włocławka w Polsce Odrodzonej*, pod red. S. Krzewskiego, Włocławek 1926.
- Mauersberg S., *Rozwój oświaty w Polsce Ludowej*, [w:] *Historia wychowania wieku XX*, t. II, pod red. J. Miąso, Warszawa 1984.
- Miąso J., *Szkoła polska w okresie 30–lecia. Przemiany i osiągnięcia*, „*Przeгляд Historyczno–Oświatowy*”, 1974, nr 4(17).
- Michalski S., *Pierwszy okres działalności*, [w:] *Związek Nauczycielstwa Polskiego. Zarys dziejów 1905–1985*, pod red. B. Grzesia, Warszawa 1986, s. 99–250.
- Michalski S., *Wkład ruchu ludowego w rozwój systemu oświatowo-wychowawczego w latach 1945–1949*, [w:] *Z dziejów ruchu ludowego w PRL*, pod red. Z. Hemmerling, Warszawa 1976.
- Michałowski A., *Początki osadnictwa*, [w:] *Włocławek. Dzieje miasta*, pod red. J. Staszewskiego, t. I: *od początku do 1918*, Włocławek 1999, s. 13–36.
- Mirski W., *Z liceum i Gimnazjum im J. Długosza*, *Kroniki Diecezji Włocławskiej* nr 40, Włocławek 1946.
- Mirski W., *Z Liceum Piusa X*, *Kroniki Diecezji Włocławskiej* nr 39, Włocławek 1945.

- Moraczewska B., *Odbudowa szkolnictwa podstawowego we Włocławku w latach 1945–1950*, s. 9–25, Zeszyty Naukowe WSHE, t. VIII, Nauki Pedagogiczne, Włocławek 2000, s. 9–27.
- Nikonowicz O., *Szkice do dziejów kultury we Włocławku w latach 1918–1926*, Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie, Seria C: Oświata i Kultura, Włocławek 1980.
- Opaczyńska E., *Beztrioskie lata*, „Życie Literackie” z 23 kwietnia 1972, nr 17.
- Orłowski B., *O upolitycznieniu*, cz. I, „Głos Nauczycielski” z 1947, nr 7.
- Orłowski B., *O upolitycznieniu*, cz. II, „Głos Nauczycielski” z 1947, nr 8.
- Ozga W., *Rozwój szkolnictwa podstawowego oraz średniego ogólnokształcącego i zawodowego*, [w:] *Osiągnięcia i problemy rozwoju oświaty i wychowania w XX-lecie Polski Ludowej*, pod red. B. Suchodolskiego, Warszawa 1966.
- *Oświadczenie Rządu Rzeczypospolitej*, „Trybuna Ludu” z 21 marca 1949, nr 78(92).
- Paczkowski S., *Powszechność nauczania w szkolnictwie podstawowym na Kujawach Wschodnich w okresie II Rzeczypospolitej*, Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie, Seria C: Oświata i Kultura, z 1980, s. 171–192.
- Pasierbiński T., *Kształcenie nauczycieli w dwudziestoleciu 1944–1964*, [w:] *Osiągnięcia i problemy rozwoju oświaty i wychowania w XX-leciu Polski Ludowej*, pod red. B. Suchodolskiego, Warszawa 1966.
- Pawlak M., *Jubileusz 75-lecia Liceum im. Ziemi Kujawskiej we Włocławku*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1979, nr 1, s. 91–100.
- Pawlak M., *Oświata i szkolnictwo w latach 1945–1990*, [w:] *Włocławek. Dzieje miasta, tom II: lata 1918–1998*, pod red. J. Staszewskiego, Włocławek 2001, s. 634–658.
- Pawlak M., *Z dziejów Gimnazjum i Liceum SS. Urszulanek we Włocławku w latach 1916–1951*, „Przegląd Regionalny”, 1993, nr 5, s. 13–17.
- Pawlak M., *Z dziejów kształcenia nauczycieli we Włocławku w latach 1916–1969*, Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie Seria, C: Oświata i Kultura 1980, s. 193–231.
- Pawlak M., *Oświata i szkolnictwo w latach 1918–1939*, [w:] *Włocławek. Dzieje miasta, tom II: lata 1918–1998*, pod red. J. Staszewskiego, Włocławek 2001, s. 141–169.
- Pawłowska A., *Próba likwidacji analfabetyzmu we Włocławku w okresie międzywojennym*, „Vladislavia”, 2000, nr 8, s. 28.
- Płomień Z., *Postawa nauczyciela*, „Trybuna Wolności” z 10–16 grudnia 1948, nr 6.
- Radziwiłł A., *Model ideologii wychowawczej w latach 1948–1956*, [w:] *Po-lacy wobec przemocy 1944–1956*, pod red. B. Otwinowskiej i J. Żaryna, Warszawa 1996.

- Rochnowski H., *Zarys przemian gospodarki i infrastruktury technicznej Włocławka*, [w:] *Włocławek. Dzieje miasta*, t. II: lata 1918–1998, pod red. J. Staszewskiego, Włocławek 2001, s. 541–633.
- Rogalska K., Godfrejew T., *Maturalne wyniki i znaki zapytania*, „Głos Nauczycielski” z 23 stycznia 1972, nr 4.
- Rulka K., *Kościół w życiu miasta*, [w:] *Włocławek. Dzieje miasta*, t. II: lata 1918–1998, pod red. J. Staszewskiego, Włocławek 2001, s. 687–715.
- Ruta Z., *Kształcenie nauczycieli na poziomie średnim. Skrócone formy przygotowania zawodowego nauczycieli*, [w:] *Kształcenie nauczycieli w Polsce Ludowej 1945–1975*, Kraków 1983.
- Smołalski A., *Administracja oświatowa*, [w:] *Encyklopedia Pedagogiczna*, pod red. W. Pomykała, Warszawa 1993, s. 1–6.
- Słomski M., *Oświata i wychowanie w powiecie włocławskim w latach 1945–1965*, [w:] *Monografia powiatu włocławskiego*, pod red. S. Laguny, Włocławek 1968, s. 235–236.
- Słomski M., *50-lecie istnienia Szkoły Handlowej (Liceum Ekonomicznego) we Włocławku*, Ziemia Kujawska t. IV, Warszawa–Poznań 1974, s. 275–278.
- Słomski M., *Rozwój szkolnictwa podstawowego we Włocławku w latach 1944–1979*, Zapiski Kujawsko–Dobrzyńskie, Seria C: Oświata i Kultura Włocławek 1980, s. 251–275.
- Słomski M., *50-lecie istnienia Liceum im. Marii Konopnickiej we Włocławku*, Ziemia Kujawska, t. IV, Warszawa–Poznań 1974, s. 279–282.
- *Strategie reform oświatowych w Polsce na tle porównawczym. Zbiór studiów*, pod red. I. Wojnar, A. Bogaja, J. Kubin i Komitetu Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN, Warszawa 1999, s. 34–35.
- Szałkowski E., *50 lat Liceum im. Marii Konopnickiej*, [w:] *Liceum im. M. Konopnickiej we Włocławku 1918–1968. Monografia*, pod red. M. Baczyńskiego, Włocławek 1970, s. 9–33.
- Theiss W., *Szkoła i nauczyciele w okresie stalinowskim. Pytania i obszary poszukiwań*, „Kultura i Edukacja”, Toruń 1992, nr 1, s. 53–60.
- *Nauczycielski*” nr 5/52, przeprowadzony w dniu 03.02.1952 roku.
- Wiatrowski Z., *20-lat Technikum Przemysłowo-Papierniczego we Włocławku*, „Szkoła Zawodowa”, 1971, nr 10.
- Wiatrowski Z., *O nową koncepcję systemu szkolnictwa średniego dla pracujących*, „Oświata Dorosłych”, 1972, nr 4.
- Wiatrowski Z., *Szkoły dla pracujących doskonalące w zawodzie*, „Szkoła Zawodowa”, 1974, cz. I – nr 5, cz. II – nr 6.
- Winiarski A., *Historia Placu Katedralnego we Włocławku*, Włocławek 2001.

- Wojciechowski E., *Zagadnienia demograficzne w latach 1945–1990*, [w:] *Włocławek. Dzieje miasta, t. II: lata 1918–1998*, pod red. J. Staszewskiego, Włocławek 2001, s. 509–524.
- Wojciechowski K., *Z historii kształcenia kadr nauczycielskich w Polsce Ludowej*, [w:] *Pedagogika na usługach szkoły*, pod red. F. Korniszewskiego, Warszawa 1964.
- Wojtas A., *Wpływ środowisk katolickich na politykę oświatową rządu RP w latach II wojny światowej*, „Kultura i Edukacja”, Toruń 1992, nr 1, s. 41–52.
- Wróblewski W., *Ludnościowy i ekonomiczno–przestrzenny rozwój Włocławka w 40–leciu Polski Ludowej*, *Zapiski Kujawsko–Dobrzyńskie*, t. VII: *Stosunki polityczne i społeczne w XX wieku*, Włocławek 1990, s. 147–180.
- Wróblewski W., *Przemiany układu przestrzennego Włocławka w latach 1945–1990*, [w:] *Włocławek. Dzieje miasta, t. II: lata 1918–1998*, pod red. J. Staszewskiego, Włocławek 2001, s. 524–540.

5. MATERIAŁY NIEPUBLIKOWANE

- Paczkowski S., *Szkolnictwo powszechne na Kujawach Wschodnich w okresie II Rzeczypospolitej*, rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem B. Pleśniarskiego w Katedrze Pedagogiki i Psychologii UMK w Toruniu, Toruń 1979, przechowywana jest w zbiorach Biblioteki Głównej w Toruniu.
- Ziemkiewicz M., *Historia działalności Zakładu Naukowo–Wychowawczego im. ks. J. Długosza we Włocławku w latach 1916–1949*, praca magisterska przechowywana w Bibliotece Seminaryjnej im. ks. Chodyńskich we Włocławku.

Załączniki

Załącznik nr 1

DEKRET

z dnia 23 marca 1956 roku

o obowiązku szkolnym

Dz. U. 1956 r. Nr 9, poz. 52.

W celu ujednoczenia przepisów o obowiązku szkolnym dzieci i młodzieży stanowi się, co następuje:

Art. 1. Obowiązek szkolny obejmuje pobieranie nauki w zakresie siedmiu klas szkoły podstawowej.

Art. 2. 1. Obowiązek szkolny rozpoczyna się z początkiem roku szkolnego w tym roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 7 lat.

2. W wyjątkowych przypadkach, uzasadnionych fizycznym i umysłowym rozwojem dziecka, może być udzielone zezwolenie na rozpoczęcie wypełniania obowiązku szkolnego o jeden rok wcześniej lub o jeden rok później.

3. Zezwolenia udziela prezydium powiatowej (miejskiej, dzielnicowej) rady narodowej na wniosek ustawowego przedstawiciela dziecka, uzgodniony z kierownikiem szkoły podstawowej, w której obwodzie dziecko mieszka.

Art. 3. 1. Obowiązek szkolny trwa do ukończenia siedmiu klas szkoły podstawowej, najdłużej jednak do końca roku szkolnego w tym roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 16 lat.

2. Dziecko, które ukończyło 14 lat, może być zwolnione od wypełnienia obowiązku szkolnego na zasadach, które określi Minister Oświaty.

3. Zwolnienia udziela prezydium powiatowej (miejskiej, dzielnicowej) rady narodowej.

Art. 4. 1. Obowiązek szkolny wypełnia się przez regularne uczęszczanie do szkoły podstawowej i sumienny udział w nauce oraz innych zajęciach szkolnych.

2. Dzieci uznane za niezdolne do nauki w normalnych szkołach podstawowych, wypełniają obowiązek szkolny w szkołach specjalnych. Zasady i tryb uznawania dzieci za niezdolne do nauki w normalnych szkołach podstawowych określi w drodze rozporządzenia Minister Oświaty w porozumieniu z Ministrem Zdrowia.

3. Młodociani w wieku od 14 do 16 lat zatrudnieni w celu przyuczania do zawodu wypełniają obowiązek szkolny w szkołach podstawowych dla pracujących.

4. Minister Oświaty może uznać uczęszczanie do innych szkół niż wskazane w poprzednich ustępach za wypełnienie obowiązku szkolnego.

Art. 5. 1. Dziecko wypełnia obowiązek szkolny w szkole, w której obwodzie zamieszkuje.

2. Długość pieszej drogi dziecka z domu do szkoły nie powinna wynosić więcej niż 3 km dla uczniów klas I - IV i więcej niż 4 km dla uczniów klas V-VII. [...]

Art. 6. [...] 2. W przypadkach szczególnie uzasadnionych prezydium wojewódzkiej rady narodowej (Rady Narodowej w m. st. Warszawie i m. Łodzi) może w trybie, który określi Minister Oświaty zwalniać czasowo dzieci od wypełniania obowiązku szkolnego.

Art. 7. 1. Przedstawiciel ustawowy dziecka bądź osoba, która przyjąwszy do siebie dziecko na pobyt stały lub czasowy sprawuje nad nim pieczę, ma obowiązek:

- 1) zapisania dziecka do właściwej szkoły i regularnego posyłania go na zajęcia szkolne,
- 2) zapewnienia dziecku w domu możliwości odrabiania prac zadanych w szkole.

2. Kierownik zakładu pracy zatrudniającego młodocianego ma obowiązek dopilnowania, aby młodociany został zapisany do właściwej szkoły,

aby miał zapewnione warunki regularnego uczęszczania na zajęcia szkolne i aby korzystał z ulg w pracy przewidzianych dla młodocianych odrębnymi przepisami.

3. Kierownik zakładu pracy obowiązany jest ponadto do współdziałania ze szkołą w prowadzeniu pracy wychowawczej nad młodocianymi.

Art. 8. 1. Osoby odpowiedzialne za wypełnianie przez dziecko obowiązku szkolnego (art. 7 ust. 1) są obowiązane do usprawiedliwienia każdorazowej jego nieobecności w szkole.

2. Za przyczyny usprawiedliwiające nieobecność w szkole uważa się chorobę dziecka (młodocianego), chorobę zakaźną w domu, nadzwyczajną przeszkodę w komunikacji i inne szczególnie ważne powody uznane przez kierownika (dyrektora) szkoły.

Art. 9. 1. Kontrola wypełniania obowiązku szkolnego należy do prezydów gromadzkich (miejskich, dzielnicowych) rad narodowych, rad narodowych osiedli oraz do szkół.

2. Do obowiązków prezydów rad narodowych w zakresie kontroli należy:

- 1) utrzymywanie w stanie aktualnym ewidencji dzieci w wieku od 3 do 14 lat oraz tych młodocianych w wieku od 14 do 16 lat, którzy nie ukończyli 7 klas szkoły podstawowej,
- 2) powiadamianie właściwych szkół o zmianie miejsca zamieszkania dziecka w wieku szkolnym (młodocianego podlegającego obowiązkowi szkolnemu),
- 3) czuwanie nad wykonywaniem obowiązków, o których mowa w art. 7.

3. Do obowiązków szkół w zakresie kontroli należy:

- 1) prowadzenie pracy uświadamiającej wśród rodziców i dzieci celem zapewnienia regularnego uczęszczania uczniów na zajęcia szkolne,
- 2) oddziaływanie wychowawcze na środowisko przy współdziałaniu z organizacjami społecznymi w celu zapewnienia pełnej realizacji powszechności nauczania,
- 3) współdziałanie z prezydiami gromadzkich (miejskich, dzielnicowych) rad narodowych oraz rad narodowych osiedli w prowadzeniu ewidencji dzieci (młodocianych) oraz w kontroli wypełniania przez nie obowiązku szkolnego.
- 4) współdziałanie z zakładami pracy celem zapewnienia regularnego uczęszczania uczniów na zajęcia szkolne.

4. Minister Oświaty za zgodą Prezesa Rady Ministrów określi zasady wykonywania przez prezydium rad narodowych i szkoły obowiązków wymienionych w ust. 2 i 3.

Art. 10. 1. Kto uchyla się od ciężącego na nim obowiązku zapisania dziecka do właściwej szkoły lub od regularnego posyłania go na zajęcia szkolne, podlega karze grzywny do 500 zł.

2. Tej samej karze podlega kierownik zakładu pracy, który uchyla się od wykonania obowiązku przewidzianego w art. 7 ust. 2.

3. Orzekanie następuje w trybie przepisów o orzecznictwie karno-administracyjnym. [...]

Źródło: M. Pęcherski, M. Świecki, *Organizacja oświaty*, s. 271–273.

Załącznik nr 2

Świadectwo nauki religii z roku szkolnego 1966/1967 z Parafii Katedralnej we Włocławku pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny

ŚWIADECTWO

NAUKI   RELIGII

.....
ucznica *Annosha Jolanta*
ucz. klasy *1. klasy*

w .....
Włocławku

otrzymał *4* w roku szk. *1966/67* ..... n. odpowiadające oceny

z pilności: *dobry*

z zachowania na lekcjach religii: *bardzo dobry*

z wiadomości religijnych: *dobry*

z życia religijnego w klasie udzielającej ocenia uczeń
(nicia) sam(a) siebie wobec Boga i własnego sumienia

Włocławek .....
15. VI 1967.

Włocławek
podpis Kł. Katechety

Włocławek 100.000-1-17/334

Źródło: Zbiory własne pani Jolanty Annowskiej.

Załącznik nr 3

**Świadectwo szkolne strona zewnętrzna i strona,
na której znajdowały się oceny z poszczególnych przedmiotów
objętych programem nauczania danej klasy**

Szkoła Podstawowa Nr. 6
we Włocławku
im. Gen. Karola Świerczewskiego
ul. Wojska Polskiego 27, tel. _____
peczętna pieczęć szkoły

ŚWIADECTWO SZKOLNE

Jolanta Amorska
(imię i nazwisko)

urodzona dnia *29 stycznia* 19*57* r.
w e *Włocławku* powiat *Włocławski*

uczęszczała w roku szkolnym 196*7/68* do klasy *czwartej*
Szkoły Podstawowej Nr *9* im. *Gen. Karola*
Świerczewskiego (słownie)
w e *Włocławku* powiat *Włocławski*

i uchwałą Rady Pedagogicznej otrzymała promocję
do klasy *piątej* (słownie)

Włocławek, dnia *22 czerwca* 196*8* r.

Nr *3*

(pieczęć) KIEROWNIK SZKOŁY
Jolanta Amorska

Min. Ośw. II 1/2 - zam. 8637 - PWH/Pn/CWD POZ 4 - 808-812 - 67 - 4.848.000 - pism. sat. III/80 g

Joanna Annowska
(imię i nazwisko)

otrzymała w klasie *czwartej* następujące oceny roczne:
(słownie)

sprawowanie	<i>bardzo dobry</i>
język polski	<i>dobry</i>
język rosyjski	<i>-----</i>
historia	<i>-----</i>
wychowanie obywatelskie	<i>-----</i>
wiedomości o przyrodzie	<i>dobry</i>
biologia	<i>-----</i>
geografia	<i>dobry</i>
matematyka	<i>dobry</i>
fizyka	<i>-----</i>
chemia	<i>-----</i>
zajęcia praktyczno-techniczne	<i>dobry</i>
wychowanie plastyczne	<i>dobry</i>
wychowanie muzyczne	<i>bardzo dobry</i>
wychowanie fizyczne	<i>bardzo dobry</i>

Przedmioty nadobowiązkowe

Opuściła w roku szkolnym *1* dni nauki,

w tym nie usprawiedliwiono */*

WYCHOWAWCA KLASY
Krzysztof

2011

Skala ocen: bardzo dobry, dobry, dostateczny, niedostateczny.

Źródło: Ze zbiorów własnych pani Jolanty Annowskiej.

Załącznik nr 4**UCHWAŁA SEJMU
POLSKIEJ RZECZYPOSPOLITEJ LUDOWEJ**

z dnia 13 października 1973 r.
w sprawie systemu edukacji narodowej
Monitor Polski 1973 r. Nr 44, poz. 260.

W dwusetną rocznicę powstania Komisji Edukacji Narodowej Sejm Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej – nawiązując do świątłych i postępowych tradycji narodu oraz dążąc do zapewnienia wszechstronnego rozwoju dorastającego pokolenia, do przygotowania wysoko kwalifikowanych kadr specjalistów dynamicznie rozwijającej się gospodarce narodowej, a także do podwyższenia poziomu wykształcenia ogólnego i zawodowego społeczeństwa – podejmuje uchwałę w sprawie dalszego rozwoju systemu oświatowego w naszym kraju.

Na obecnym etapie rozwoju społeczeństwa dotychczasowy system oświaty już nie wystarcza i w najbliższych latach powinien ulec daleko idącej przebudowie.

Prace nad oceną obecnego systemu oświaty oraz propozycjami reform podjął powołany z inicjatywy Biura Politycznego Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej – Komitet Ekspertów dla opracowania raportu o stanie oświaty w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Wykonał on z powodzeniem powierzone mu zadanie, przedstawiając wyniki swych prac w Raporcie o stanie oświaty w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej¹.

W celu uzyskania opinii społeczeństwa o Raporcie przeprowadzono nad nim dyskusję z udziałem nauczycieli, działaczy politycznych i oświatowych. W dyskusji wypowiedziało się ponad 200 tys. osób, dzieląc troskę wyrażoną w Raporcie o rozwój oświaty w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Perspektywy rewolucji naukowo-technicznej, potrzeba przygotowania młodzieży do rozwiązywania zadań wynikających z szybko zmieniających się warunków życia i pracy oraz konieczność wychowania świadomych i ideowych budowniczych socjalizmu w naszym kraju stawiają przed systemem szkolnym zwiększone wymagania w dziedzinie:

- intelektualnego rozwoju dzieci i młodzieży, zdolnej do samodzielnego uczenia się, dostrzegania i rozwiązywania nowych problemów, upowszechniania zgodnej z zasadami socjalizmu naukowego wiedzy o sprawach kraju i świata,
- przygotowywania młodzieży do działalności praktycznej we wszystkich dziedzinach jej aktywności życiowej,
- kształtowania postaw ideowych i emocjonalnego powiązania wychowanków z zadaniami budownictwa socjalistycznego.

W zreformowanym systemie szkolnym głównym ogniwem powinna być powszechna średnia szkoła ogólnokształcąca. Efektywność kształcenia i wychowania na poziomie średnim będzie przesądzać o przygotowaniu do pracy i życia całego naszego społeczeństwa. Szkoła ta zadecyduje o miejscu i roli jednostki w życiu społecznym w najbliższych dziesięcioleciach i stopniu przygotowania przyszłych pokoleń do tworzenia warunków materialnego, społecznego i kulturalnego życia obywateli.

Szkoła średnia powinna zapewnić młodzieży jednolite wykształcenie obejmujące wiedzę o przyrodzie i społeczeństwie, nauczyć samodzielnie myśleć i twórczo rozwiązywać problemy wynikające z dynamicznych zmian w warunkach pracy i życia, zapewnić przygotowanie do podjęcia pracy i dalszej nauki, wyposażyć w możliwości ciągłego doskonalenia wiedzy, umiejętności zawodowych i własnej osobowości.

Należy dążyć, aby kształcenie i wychowanie na poziomie średnim zapewniło uformowanie świadomości społecznej i moralnej jednostki, która tej jednostce pozwoli żyć i pracować w socjalistycznych formach organizacji społeczeństwa oraz zmieniać to społeczeństwo zgodnie z jego celami i wartościami. Kształcenie na poziomie średnim powinno też przygotować dorastające pokolenia do twórczego rozwijania kultury.

System kształcenia i wychowania w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej powinien zawierać następujące założenia kierunkowe:

1. Stopniowe upowszechnianie wychowania przedszkolnego w mieście i na wsi.

Przedszkole powinno zapewnić właściwy rozwój fizyczny, umysłowy i społeczny dziecka poprzez kształtowanie jego postaw, zainteresowań, wyrabianie umiejętności, sprawności oraz poszerzanie zasobu wiedzy, rozbudzanie uczuć patriotycznych, rozwijanie mowy i wychowanków do przyszłej systematycznej pracy w szkole i przyspieszać ich społeczne oraz intelektualne dojrzewanie.

Upowszechniając stopniowo różne formy wychowania przedszkolnego należy w pierwszej kolejności objąć powszechnym wychowaniem przedszkolnym dzieci przynajmniej na rok przed podjęciem obowiązku szkolnego.

2. Zapewnienie powszechnego wykształcenia średniego przez realizujące jednolity program kształcenia podstawowego i średniego średnie szkoły ogólnokształcące, których czasokres nauczania określa się na lat 10, zgodnie z zasadami wariantu IIA Raportu Komitetu Ekspertów.

Szkoła ta będzie jednolita pod względem programowym w mieście i na wsi.

W obrębie powszechnej ogólnokształcącej 10-letniej szkoły średniej wyodrębni się dwa cykle kształcenia: nauczanie początkowe w klasach I–III oraz nauczanie systematyczne w klasach IV–X. Nauczanie początkowe powinno spełniać funkcje opiekuńczo-wychowawcze, poznawcze sprawnościowe.

Program cyklu kształcenia w klasach IV–X składać się będzie z dwóch części. Pierwsza z nich jednolita i obowiązująca wszystkich uczniów, w której dominować będzie układ liniowy, obejmie podstawowe i niezbędne treści z zakresu języka i historii ojczystej, praw przyrody i rozwoju społecznego, zasady techniki i technologii oraz współżycia społecznego. Zakres tej części programu powinien wypełniać większość ogólnego budżetu czasu przewidzianego na kształcenie.

Drugą część programu stanowić będzie realizacja przedmiotów fakultatywnych, uwzględniających zainteresowania i uzdolnienia indywidualne uczniów.

Treść i metody nauczania powinny kształtować twórczą, ideową i aktywną osobowość wychowanków oraz dawać im przygotowanie do ży-

cia. Dobór treści poszczególnych przedmiotów nauczania w powszechnej szkole średniej powinien uwzględniać aktualne osiągnięcia odpowiednich dyscyplin naukowych oraz stwarzać możliwości aktualizowania programów nauczania w toku pracy szkoły zgodnie z najnowszymi osiągnięciami nauki, techniki i kultury.

Treści kształcenia powinny zapewnić rozwój zdolności poznawczych uczniów i ich zainteresowań oraz umożliwiać kształtowanie celów, norm, zasad oraz poglądów, przekonań i postaw młodzieży. Powinny również dać jej podstawy do właściwego postępowania w nowoczesnym społeczeństwie i do stałego poszerzenia wiedzy ogólnej i zawodowej w kształceniu ustawicznym.

W ramach systemu powszechnej 10-letniej szkoły średniej będą organizowane szkoły artystyczne lub ciągi klas o tym profilu. Dla młodzieży, która nie ukończy szkoły średniej, będą organizowane klasy przygotowujące do zawodu. Klasy takie prowadzone też będą w szkołach specjalnych.

3. Kształcenie zawodowe powinno służyć przygotowaniu do pracy kwalifikowanych robotników, techników i innych pracowników, modernizacji ich kwalifikacji i ustawicznemu doskonaleniu wiedzy, umiejętności i kultury pracujących.

Zgodnie z potrzebami gospodarki narodowej organizowane będą:

- szkoły zawodowe – między innymi przyzakładowe – na podbudowie 10-letniej średniej szkoły ogólnokształcącej, przygotowujące wysoko kwalifikowanych robotników, rolników, rzemieślników i pracowników usług. W szkołach tych kształceni będą także technicy i inni wysoko kwalifikowani pracownicy różnych zawodów. Okres nauki w tych szkołach, w zależności od potrzeb specjalizacji zawodowej i stopnia koniecznych kwalifikacji, trwać będzie od pół roku do 2 lat, a w szczególnie uzasadnionych przypadkach – dłużej,
- ośrodki ustawicznego kształcenia i doskonalenia zawodowego – głównie w oparciu o istniejące szkoły zawodowe – prowadzące kwalifikacyjne kursy zawodowe w zawodach robotniczych i równorzędnych, trwające do 1 roku, a przygotowujące absolwentów szkoły 10-letniej do pracy na stanowiskach wymagających wąskiego przyuczenia zawodowego oraz kursy przysposobienia zawodowego, re kwalifikacyjne.

modernizacji, doskonalenia i podnoszenia kwalifikacji dla osób zawodowo czynnych (w zawodach robotniczych i średniego personelu).

Treści kształcenia zawodowego odpowiadać powinny wymaganiom gospodarki narodowej. Szybkie przeobrażenia w technice, technologii i organizacji produkcji stwarzają konieczność kształtowania szeroko profilowanych zawodów.

4. Absolwenci 10-letniej szkoły średniej będą mogli podejmować pracę zawodową lub kontynuować kształcenie. Absolwenci 10-letniej szkoły średniej, zamierzający podjąć studia wyższe zgodnie z potrzebami gospodarki i kultury, będą przygotowywani do tych studiów przez szkoły specjalistyczne (szkoły specjalizacji kierunkowej) o dwuletnim okresie nauczania. Dwuletnie szkoły specjalistyczne przygotowujące absolwentów do dalszego kształcenia w szkołach wyższych i pracy w niektórych zawodach będą zróżnicowane według różnych profili, np.:

- nauki ścisłe i techniczne,
- nauki medyczne, biologiczne, rolnicze,
- nauki społeczne, humanistyczne.

5. Reforma systemu oświatowego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i upowszechnienie założonej koncepcji szkoły średniej stwarzają określone konsekwencje dla szkolnictwa wyższego i wymagają zmian w jego modelu, strukturze i rozmiarach kształcenia.

Na studia wyższe będą mogli być przyjmowani absolwenci:

- 10-letniej szkoły średniej, którzy potwierdzili swe szczególne uzdolnienia w olimpiadach przedmiotowych i konkursach organizowanych centralnie,
- 2-letnich szkół specjalizacji kierunkowej,
- szkół zawodowych na podbudowie 10-letniej szkoły średniej,
- 10-letniej szkoły średniej po co najmniej dwuletnim stażu wzorowej pracy lub po wzorowym odbyciu służby wojskowej.

Proces kształcenia – wynikający z tak rozumianej roli szkoły wyższej – powinien być oparty o zasadę integracji dydaktyki, badań naukowych i twórczej, wykorzystującej osiągnięcia nauki działalności praktycznej. Wymaga ona włączenia studentów w jak najszerszej mierze do prac badawczo-rozwojowych, prowadzonych przez uczelnie.

Pozwoli to na osiągnięcie korzystniejszych efektów dydaktycznych i wychowawczych, ukształtowanie osobowości, pożądaney z punktu widzenia socjalistycznych ideałów wychowawczych oraz umożliwi szersze uwzględnienie zainteresowań młodzieży poprzez indywidualizację studiów.

Koncepcja programowa w szkołach wyższych zakładać powinna wykorzystanie w toku kształcenia najnowszych, najbardziej wartościowych osiągnięć nauki w zakresie określonych dyscyplin, wpajać studentom umiejętność samodzielnego formułowania i rozwiązywania problemów oraz twórczego stosowania tej wiedzy w praktyce.

Skoncentrowanie się w programach studiów na zagadnieniach kierunkowych pozwoli na wcześniejsze kończenie studiów przez młodzież zdolną i pracowitą.

Realizacja zarysowanego modelu szkoły wyższej wymagać będzie podjęcia przez Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki działań zmierzających do wyraźnego przyspieszenia tempa kształcenia kadr naukowych, podniesienia poziomu dydaktycznego oraz wzrostu nakładów inwestycyjnych, rozbudowy bazy dydaktycznej i socjalnej, a także modernizacji wyposażenia uczelni.

6. Założeniem nowego systemu kształcenia w szkołach i uczelniach będzie pełna drożność programowa i organizacyjna, zapewniająca możliwość podejmowania kształcenia w różnych typach szkół i uczelni. Doskonalić należy system szkół, kursów i studiów, umożliwiając podnoszenie kwalifikacji zawodowych i ogólnego poziomu wykształcenia dorosłych – absolwentów dotychczasowych szczebli i form kształcenia.

Przeobrażenia systemu oświaty są sprawą całego narodu, całego wychowującego społeczeństwa i wszystkich jego instytucji. Muszą być traktowane w nierozdzielalnym i wzajemnym związku z całością życia i rozwoju społecznego. Wszystkie elementy, szczeble i formy instytucjonalne systemu oświaty są wzajemnie powiązane, współzależne i wspierają system szkolny. Trzeba stworzyć możliwie szeroki system kształcenia i wychowania – jak postuluje Raport Komitetu Ekspertów – łączący wszystkie instytucje kształcące i wychowujące, od rodziny rozpoczynając, przez przedszkola, szkoły wszystkich stopni, instytucje oświaty pozaszkolnej,

zakłady pracy itp. i kierowany jednolitymi zasadami polityki oświatowej państwa”.

Reforma musi zatem objąć wszystkie ogniwa systemu oświaty, a szczególnie szkolnictwa, które stanowi podstawę tego systemu.

Realizacja celów i zadań stawianych systemowi oświaty wymaga opartych na racjonalnych przesłankach form i organizacji kształcenia i wychowania oraz stosowania intensywnych metod nauczania i uczenia się. Wykorzystując dotychczasowy dorobek najbardziej twórczych nauczycieli, wprowadzić należy do wszystkich szkół takie metody, formy i środki nauczania oraz wychowania, które będą gwarantowały pełny rozwój intelektualny uczniów, kształtowały umiejętność logicznego myślenia i wyrabiały postawę społecznego zaangażowania. Nowa szkoła powinna mieć zapewnione nowoczesne środki dydaktyczne, ułatwiające uczenie się i samokształcenie, środki wizualne i audiowizualne, testy ułatwiające kontrolę i samokontrolę. Konieczna jest również rozbudowa bazy materialnej szkół w postaci laboratoriów, czytelni, pracowni, pomieszczeń do nauczania, sal gimnastycznych, boisk sportowych itp.

Nowoczesna szkoła staje się terenem różnorodnej, wszechstronnej aktywności uczniów. Sprzyjać temu powinna taka organizacja procesu dydaktycznego, która pozwoli na wyeksponowanie treści o walorach wychowawczych i wychowywanie przez pracę. Szkoła zapewni uczniom warunki do uprawiania działalności poznawczej, twórczej, organizacyjnej, artystycznej, rozrywkowej, technicznej, gospodarczo-produkcyjnej, sportowo-turystycznej, towarzyskiej – a więc do działalności daleko wykraczającej poza czynności związane z procesem dydaktycznym. Wszystko to wymaga stworzenia dogodnych warunków dla rozwoju samodzielności, samorządności, a także indywidualnych zamiłowań i uzdolnień dzieci i młodzieży.

Aspiracje zawodowe i zainteresowania młodzieży powinny być kształtowane pod kątem potrzeb gospodarki i kultury narodowej. W związku z tym konieczna jest rozbudowa systemu orientacji szkolnej i poradnictwa wychowawczo-zawodowego, umożliwiającego stałą obserwację zainteresowań i postępów w nauce szkolnej ucznia, ujawnianie jego uzdolnień oraz wskazywanie kierunków dalszego kształcenia i pracy zawodowej.

Zadania podstawowych ogniw systemu szkolnego w zakresie kształcenia i wychowania mogą być skutecznie realizowane tylko w ścisłym powiązaniu z rodziną i innymi instytucjami, które przekazują informacje naukowe, umiejętności praktyczne, wartości moralne, estetyczne, kulturowe, wzory zachowań i ocen.

W ogólnym systemie oświaty coraz większe zadania stają przed rodziną, zakładami pracy i związkami zawodowymi, organizacjami młodzieżowymi i społecznymi, instytucjami ochrony zdrowia, instytucjami opieki nad dziećmi i młodzieżą, wojskiem, instytucjami kulturalno-oświatowymi, naukowymi i artystycznymi, instytucjami upowszechniającymi wiedzę, wartości moralne i zasady współżycia społecznego, środkami masowej informacji, instytucjami sportu i turystyki i innymi.

Koordinacja wpływów i działań tych instytucji pozwoli na stworzenie pełnego środowiska wychowawczego, umożliwi optymalizację procesu kształcenia i wychowania dzieci i młodzieży, zwłaszcza w przyswajaniu podstawowych norm moralnych.

W systemie oświatowym poważną rolę pełni rodzina jako pierwsza instytucja kształcenia i wychowania człowieka. Rodzice powinni być przygotowani do wykonywania swych zadań opiekuńczych i wychowawczych na drodze upowszechnienia wiedzy i kultury pedagogicznej przez szkoły, związki zawodowe oraz instytucje i organizacje społeczne.

Istotną funkcję w procesie kształcenia i wychowania pełnią organizacje młodzieżowe i społeczne. Uzupełniają one, kontynuują i intensyfikują wpływ szkoły, współdziałają z rodziną, kierują naturalnymi dążeniami młodzieży, a ponadto mogą wykorzystywać wpływ grup rówieśników dla utrwalania oddziaływań wychowawczych systemu oświaty. Będąc czynnikami wychowania obywatelskiego i politycznego przygotowują do działalności publicznej, życia społecznego i pełnego uczestnictwa w kulturze. Ponadto prowadzą one działalność w zakresie przygotowania zawodowego. Organizacje młodzieżowe i społeczne są szkołą życia i instytucją wychowania przez życie.

W skoordynowanym systemie oświaty instytucje kulturalno-oświatowe, artystyczne i upowszechniania wiedzy wnoszą wkład w wychowanie estetyczne i kształcenie przez sztukę, kształcenie ustawiczne i upowszechnianie wiedzy naukowej. Resort kultury i sztuki oraz różne organizacje

społeczne, instytucje naukowe i upowszechniania wiedzy, biblioteki, muzea, teatry, kina i środki masowego przekazu powinny ściślej koordynować swoje programy oświatowe i wychowawcze z działaniami szkoły, rodziny i organizacji młodzieżowych.

Prasa, radio i telewizja powinny być poważnym sojusznikiem systemu szkolnego i instytucji kształcenia ustawicznego.

Utworzenie jednolitego, powszechnego i obowiązkowego systemu kształcenia na poziomie średnim wymaga wielokierunkowych prac przygotowawczych ze strony Rządu.

Sejm Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z zadowoleniem stwierdza, że prace te zostały już przez Rząd podjęte w formie działań, których celem jest wyrównanie poziomu szkół pracujących w różnych warunkach oraz podniesienie efektywności pracy szkolnictwa. Upowszechnienie szkolnictwa średniego oraz podnoszenie poziomu dydaktyczno-wychowawczego w szkołach wymagają stałego dopływu do szkolnictwa wysoko kwalifikowanej, nowoczesnie przygotowanej kadry nauczycielskiej oraz wydatnego podniesienia wiedzy czynnych nauczycieli i wychowawców.

Kształcenie przyszłych nauczycieli i wychowawców odbywać się będzie w systemie studiów magisterskich. Czynnici nauczyciele nie posiadający ukończonych studiów wyższych mają możliwość w ciągu 10-12 lat uzupełnienia swego wykształcenia w systemie zorganizowanego szkolnictwa wyższego dla pracujących.

Dalsze prace nad reformą będą przebiegały w dwóch etapach:

- 1) etapie przygotowawczym, prac programowych i organizacyjnych oraz eksperymentów i wstępnych wdrożeń,
- 2) etapie całościowych wdrożeń, który powinien się rozpocząć najpóźniej w 1978 roku.

Program stopniowego wprowadzania powszechnego kształcenia średniego powinien przewidywać warunki organizacyjne, kadrowe, lokalowe i wyposażenie szkolnictwa, które umożliwią pomyślne wprowadzenie w życie nowego systemu kształcenia i wychowania. Realizacja tego programu wymagać będzie znacznych nakładów finansowych na modernizację szkolnictwa i dalszą poprawę warunków pracy i życia nauczycieli.

Sejm Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej zwraca się do Rządu o:

- przedłożenie w 1975 r. projektu ustawy o systemie edukacji narodowej rozwijającej i konkretyzującej założenia określone w niniejszej uchwale,
- zapewnienie środków finansowych i inwestycyjnych niezbędnych dla realizacji programu przebudowy systemu edukacji narodowej i upowszechnienia szkoły średniej,
- opracowanie nowoczesnego systemu zarządzania całością oświaty, odpowiadającego potrzebom społeczno-gospodarczego rozwoju kraju,
- przeprowadzenie studiów koniecznych dla określenia przewidywanych społecznych i gospodarczych skutków upowszechnienia wykształcenia średniego.

Sejm Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej wyraża przekonanie, iż uchwała ta, podjęta w 200-lecie powstania Komisji Edukacji Narodowej, rozpoczyna wielkie dzieło budowy nowoczesnego systemu oświaty, odpowiadającego żywotnym interesom narodu i zapewniającego społeczeństwu po raz pierwszy w historii naszego kraju powszechne wykształcenie średnie.

Źródło: M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 394-410. Przytoczono fragmenty powyższej uchwały

Załącznik nr 5

USTAWA

z dnia 15 lipca 1961 roku
o rozwoju systemu oświaty i wychowania
Dz. U. 1961 r. Nr 32, poz. 160.

Obywatele Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej mają prawo do nauki.

Oświata i wychowanie stanowią jedną z podstawowych dźwigni socjalistycznego rozwoju Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. System kształcenia i wychowania ma na celu przygotowanie kwalifikowanych pracowników gospodarki i kultury narodowej, świadomych budowniczych socjalizmu. Rozwój systemu oświaty i wychowania zapewnia każdemu obywatelowi zdobycie wykształcenia podstawowego oraz dostępność wszystkich szczebli i kierunków kształcenia w zależności od zaintereso-

wań i uzdolnień. Dostosowany do tych zadań ustrój szkolny oraz charakter nauczania i wychowania ustala niniejsza ustawa.

Rozdział I. Postanowienia ogólne

Art. 1. Nauczanie i wychowanie w szkołach i innych placówkach oświatowo-wychowawczych ma na celu wszechstronny rozwój uczniów i wychowanie ich na świadomych i twórczych obywateli Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Zmierza ono do tego, aby uczniom i wychowankom zapewnić wiedzę o prawach przyrody i życia społecznego, o dziejach i kulturze narodu i ludzkości, aby kształtować naukowy pogląd na świat i zapewnić kwalifikacje do pracy zawodowej.

Szkoły i inne placówki oświatowo-wychowawcze wychowują w duchu socjalistycznej moralności i socjalistycznych zasad współżycia społecznego, w duchu umiłowania Ojczyzny, pokoju, wolności, sprawiedliwości społecznej i braterstwa z ludźmi pracy wszystkich krajów, uczą zamiłowania i szacunku do pracy, poszanowania mienia narodowego, przygotowują do czynnego udziału w rozwoju kraju, jego gospodarki kultury.

Art. 2. Szkoły i inne placówki oświatowo-wychowawcze są instytucjami świeckimi. Całokształt nauczania i wychowania w tych instytucjach ma charakter świecki.

Art. 3. 1. Nauka w szkołach jest bezpłatna. j 2. Państwo udziela młodzieży uczącej się pomocy materialnej, organizuje internaty i bursy oraz ustanawia stypendia.

Art. 4. 1. Państwo zakłada, prowadzi i utrzymuje szkoły i inne placówki oświatowo-wychowawcze.

2. Rada Ministrów określa w drodze rozporządzenia zasady zakładania i utrzymywania szkół i innych placówek oświatowo-wychowawczych.

Rozdział II. Szkoły i placówki oświatowo-wychowawcze

2. Szkoła podstawowa

Art. 6. Szkoła podstawowa jest organizacyjną i programową podstawą całego systemu kształcenia i wychowania.

Art. 7. 1. Wprowadza się 8-klasową szkołę podstawową.

2. Przedłużenie nauki w szkole podstawowej do lat 8 ma na celu lepsze przygotowanie uczniów do dalszego kształcenia się i zdobywania kwalifikacji zawodowych. Powinno ono sprzyjać zacieśnieniu więzi szkoły z życiem oraz ogólnemu podniesieniu poziomu kultury.

Art. 8. 1. Szkoła podstawowa daje jednolite dla wszystkich uczniów wykształcenie. Wykształcenie to obejmuje: podstawy wiedzy o przyrodzie i społeczeństwie, wstępne zaznajomienie uczniów z techniką, przysposobienie do pracy i udziału w życiu społecznym i kulturalnym.

2. Szkoła podstawowa ma na celu harmonijny rozwój uczniów pod względem umysłowym, moralnym i fizycznym oraz przygotowanie do nauki w szkołach zawodowych i ogólnokształcących lub do dalszego kształcenia się i zdobywania kwalifikacji w toku wykonywania pracy zawodowej.

Art. 9. 1. Nauka w szkole podstawowej jest obowiązkowa.

2. Obowiązek szkolny rozpoczyna się z początkiem roku szkolnego w tym roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 7 lat, i trwa do ukończenia szkoły podstawowej, najdłużej jednak do końca roku szkolnego w tym roku kalendarzowym, w którym uczeń kończy 17 lat.

3. Zasady wypełniania obowiązku szkolnego przez dzieci i młodzież do 17 lat życia oraz zasady wypełniania obowiązku dokończania się w zakresie szkoły podstawowej przez młodocianych zatrudnionych w zakładach pracy regulują osobne przepisy.

Art. 10. 1. Sieć szkół podstawowych zorganizowana jest w sposób umożliwiający każdemu obywatelowi zdobycie podstawowego wykształcenia.

2. Organizacja sieci szkolnej powinna uwzględniać odrębności warunków terenowych i komunikacyjnych w poszczególnych rejonach kraju.

3. Szczegółowe zasady tworzenia sieci szkół podstawowych określa Minister Oświaty.

3. Zasadnicze szkoły zawodowe

Art. 11. 1. Kształcenie kwalifikowanych robotników, pracowników i rolników odbywa się w zasadniczych szkołach zawodowych.

2. Zasadnicze szkoły zawodowe zapewniają przygotowanie zawodowe do wykonywania funkcji kwalifikowanego robotnika, pracownika i rolnika oraz wykształcenie ogólne, niezbędne do dalszego kształcenia się.

3. Praktyka zawodowa stanowi część procesu kształcenia w zasadniczych szkołach zawodowych i odbywa się w społeczniowych zakładach pracy.

4. Zasadnicze szkoły zawodowe organizuje się dla absolwentów szkół podstawowych.

Art. 12. 1. Zasadnicze szkoły zawodowe mogą być organizowane jako szkoły przyzakładowe.

2. Zasadnicze szkoły zawodowe przyzakładowe są zakładane, utrzymywane i prowadzone przez zakłady pracy. Zasady finansowania tych szkół określa Rada Ministrów.

3. Właściwy minister określa zakłady pracy, na których ciąży obowiązek zakładania, utrzymywania i prowadzenia zasadniczych szkół zawodowych przyzakładowych.

Art. 13. 1. Nauka w zasadniczych szkołach zawodowych trwa 2 lub 3 lata zależnie od specjalności, do której szkoły te przygotowują.

2. Minister Oświaty w porozumieniu z zainteresowanymi ministrami określa organizację zasadniczych szkół zawodowych i zasadniczych szkół zawodowych przyzakładowych oraz czas trwania nauki w tych szkołach.

Art. 14. 1. Dla przygotowania do zawodu rolnika młodzieży pracującej w rolnictwie i nie uczęszczającej do innych szkół oraz w celu zapewnienia tej młodzieży wykształcenia ogólnego potrzebnego do wykonywania zawodu i do dalszego kształcenia się organizuje się szkoły przysposobienia rolniczego.

2. Szkoły przysposobienia rolniczego organizuje się dla absolwentów szkół podstawowych.

3. Nauka w szkołach przysposobienia rolniczego trwa 2 lata.

4. Dla młodzieży, która ukończyła 16 rok życia i nie posiada wykształcenia podstawowego, można organizować szkoły przysposobienia rolniczego lub klasy w tych szkołach uzupełniające również wykształcenie w zakresie szkoły podstawowej.

Art. 15. Rada Ministrów może w drodze rozporządzenia wprowadzić na terenie całego kraju lub jego części obowiązek kształcenia zawodowego, w zakresie zasadniczej szkoły zawodowej lub szkoły przysposobienia rolniczego, młodzieży w wieku do lat 18 nie uczęszczającej do innych szkół oraz określić zasady wykonywania tego obowiązku.

4. Szkoły średnie

Art. 16. Licea ogólnokształcące, technika zawodowe, licea zawodowe (przemysłowe, ekonomiczne, pedagogiczne, artystyczne i innych specjalności) są szkołami średnimi.

Art. 17. 1. Licea ogólnokształcące zapewniają wykształcenie ogólne i politechniczne niezbędne do podjęcia studiów wyższych oraz przysposobienie do pracy zawodowej.

2. Licea ogólnokształcące organizuje się dla absolwentów szkół podstawowych.

Nauka w liceach ogólnokształcących trwa 4 lata.

Art. 18. 1. Technika zawodowe i licea zawodowe zapewniają przygotowanie do wykonywania funkcji technika lub równorzędnych oraz wykształcenie ogólne niezbędne do podjęcia studiów wyższych.

2. Technika zawodowe i licea zawodowe organizuje się dla absolwentów szkół podstawowych oraz absolwentów zasadniczych szkół zawodowych i szkół przysposobienia rolniczego.

3. Nauka w technikach zawodowych i liceach zawodowych, które przyjmują absolwentów szkoły podstawowej, trwa 4 lub 5 lat zależnie od specjalności. Nauka w technikach zawodowych i liceach zawodowych lub w klasach, które przyjmują absolwentów zasadniczych szkół zawodowych i szkół przysposobienia rolniczego, trwa 2 lub 3 lata zależnie od specjalności.

4. Dla przygotowania pracowników niektórych specjalności można stworzyć szkoły zawodowe dla absolwentów liceów ogólnokształcących.

5. Czas trwania nauki w szkołach wymienionych w ust. 3 i 4 określa Minister Oświaty w porozumieniu z zainteresowanymi ministrami.

Art. 19. Technika zawodowe i licea zawodowe mogą być organizowane jako szkoły przyzakładowe na zasadach określonych dla zasadniczych szkół zawodowych przyzakładowych w art. 12 ust. 2 i 3 i w art. 13 ust. 2.

5. Szkoły i zakłady specjalne

Art. 20. 1. Kształcenie i wychowanie dzieci i młodocianych przewlekle chorych, opóźnionych w rozwoju umysłowym i upośledzonych fizycznie lub umysłowo odbywa się w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach przy szkołach podstawowych lub ośrodkach szkolno-wychowawczych.

2. Szkoły i zakłady specjalne zapewniają młodzieży opiekę wychowawczą, wiedzę w dostępnym dla niej zakresie oraz przygotowanie do odpowiedniego zawodu.

6. Opieka wychowawcza nad dziećmi i młodzieżą

Art. 22. Rodzice i opiekunowie współdziałają ze szkołami i prezydiami rad narodowych w organizowaniu kształcenia i wychowania dzieci i młodzieży. Formy tego współdziałania określa Minister Oświaty.

Art. 23. Organizacje młodzieżowe i społeczne współdziałają ze szkołą w realizacji zadań wychowawczych, na zasadach uzgodnionych z Ministrem Oświaty.

Art. 24. W celu zbliżenia szkoły do zakładów pracy i niesienia szkołom wszechstronnej pomocy w realizacji ich zadań - zakłady pracy rozstraszają opiekę nad szkołami. Zasady sprawowania tej opieki określa Minister Oświaty w porozumieniu z właściwymi ministrami i Centralną Radą Związków Zawodowych.

Art. 25. Dla zapewnienia nauczania i wychowania dzieciom i młodocianym uczącym się, pozbawionym całkowicie lub częściowo opieki rodzicielskiej, organizuje się ośrodki szkolno-wychowawcze, domy dziecka,

internaty i inne placówki opiekuńczo-wychowawcze lub opiekę w rodzinach zastępczych.

Art. 26. Szkoły i inne placówki oświatowo-wychowawcze, poradnie wychowawcze i zawodowe udzielają rodzicom, opiekunom i wychowawcom dzieci i młodocianych pomocy w rozwiązywaniu trudności wychowawczych oraz porad w sprawie wyboru zawodu dla uczniów szkół podstawowych i średnich.

7. Kształcenie i doksztalcanie pracujących

Art. 27. 1. Państwo stwarza warunki umożliwiające kształcenie i doksztalcanie pracujących.

2. Kształcenie i doksztalcanie pracujących ma na celu:

- 1) doksztalcanie w zakresie szkoły podstawowej pracowników nie posiadających podstawowego wykształcenia,
- 2) przyuczanie do zawodu osób podejmujących pracę,
- 3) doksztalcanie pracujących w zakresie kwalifikacji robotnika kwalifikowanego i mistrza w zawodzie,
- 4) kształcenie pracujących w zakresie szkół średnich w szkołach oraz na kursach przygotowawczych do egzaminów eksternistycznych,
- 5) doskonalenie specjalistyczne pracowników w związku z postępowaniem technicznym w różnych dziedzinach gospodarki,
- 6) doskonalenie zawodowe w zespołach przysposobienia rolniczego.

3. Rada Ministrów w porozumieniu z Centralną Radą Związków Zawodowych ustala system podnoszenia kwalifikacji zawodowych i wykształcenia ogólnego pracujących oraz sposób i terminy jego realizacji.

Art. 28. 1. Dla umożliwienia pracującym kształcenia i doksztalcenia się w szkołach podstawowych i średnich, zdobywania i uzupełniania kwalifikacji zawodowych oraz przygotowania się do dalszej nauki na poziomie średnim i wyższym organizuje się wieczorowe i korespondencyjne (zaoczne) wydziały przy szkołach lub osobne szkoły oraz uniwersytety robotnicze, ludowe i powszechne, kursy zawodowe i inne placówki oświatowe.

2. Minister Oświaty określa organizację oraz czas trwania nauki w szkołach i placówkach wymienionych w ust. 1.

Art. 29. Świadectwa ukończenia wszystkich typów szkół można uzyskać na podstawie egzaminu eksternistycznego. Sposób przeprowadzania tego egzaminu i warunki dopuszczenia do niego określa Minister Oświaty.

Art. 30. 1. Dla umożliwienia robotnikom i technikom uzyskania kwalifikacji mistrza (majstra) organizuje się przy zakładach pracy szkoły mistrzów.

2. Dla umożliwienia nabycia kwalifikacji mistrza (majstra) w zawodach rolnych i związanych z rolnictwem organizuje się rolnicze szkoły specjalistyczne.

3. Czas trwania nauki w szkołach mistrzów i rolniczych „kołach specjalistycznych upalają właściwi ministrowie w porozumieniu z Ministrem Oświaty.

4. Właściwy minister określa zakłady pracy, na których ciąży obowiązek organizowania i prowadzenia szkół mistrzów.

8. *Kształcenie nauczycieli i wychowawców*

Art. 31. Kształcenie nauczycieli i wychowawców ma na celu:

- 1) teoretyczne i praktyczne przygotowanie do obowiązków nauczyciela i wychowawcy, do realizacji zadań określonych w niniejszej ustawie,
- 2) wpajanie zamiłowania do pracy pedagogicznej i zrozumienia jej doniosłości dla rozwoju kraju,
- 3) wdrożenie do samokształcenia, do podnoszenia poziomu swej wiedzy i kultury ogólnej i zawodowej,
- 4) przygotowanie do działalności społecznej i kulturalnej.

Art. 32. 1. Kształcenie nauczycieli i wychowawców odbywa się w liceach pedagogicznych (w liceach pedagogicznych dla wychowawczyń przedszkoli), w studiach nauczycielskich i w szkołach wyższych.

2. Licea pedagogiczne (licea pedagogiczne dla wychowawczyń przedszkoli) organizuje się dla absolwentów szkół podstawowych. Nauka w liceach pedagogicznych (w liceach pedagogicznych dla wychowawczyń przedszkoli) trwa 5 lat.

3. Studia nauczycielskie organizuje się dla absolwentów szkół średnich. Czas trwania nauki w studiach nauczycielskich określa Minister Oświaty.

Art. 33. Ministrowie (kierownicy urzędów centralnych), którym podlegają szkoły wyższe, określą w porozumieniu z Ministrem Oświaty warunki, jakim powinno odpowiadać kształcenie nauczycieli i wychowawców w szkołach wyższych im podległych.

Art. 34. 1. Nauczycielami i wychowawcami mogą być osoby mające odpowiednie kwalifikacje naukowe, zawodowe, pedagogiczne, moralne, ideowe i fizyczne, określone przez Ministra Oświaty w drodze rozporządzenia.

2. Minister Oświaty określi również zasady zatrudniania w charakterze nauczycieli osób posiadających odpowiednie przygotowanie naukowe lub zawodowe, a nie mających kwalifikacji pedagogicznych.

3. Minister Oświaty organizuje doskonalenie zawodowe nauczycieli i wychowawców oraz ustala jego formy i zakres.

Rozdział III. Zarządzanie szkołami i placówkami oświatowo-wychowawczymi

Art. 35. 1. Sprawy kształcenia i wychowania należą do zakresu działania Ministra Oświaty.

2. Minister Oświaty kieruje bezpośrednio lub za pośrednictwem organów administracji szkolnej prezydium rad narodowych kształceniem i wychowaniem, z wyłączeniem spraw objętych ustawą o szkołach wyższych.

3. Rada Ministrów określa w drodze rozporządzenia, jakie szkoły i placówki oświatowe, wychowawcze i opiekuńczo-wychowawcze mogą być prowadzone przez innych ministrów i kierowników urzędów centralnych oraz podległe im organy.

Art. 36. 1. Szkoły i inne placówki kształcenia artystycznego prowadzi Minister Kultury i Sztuki bezpośrednio lub za pośrednictwem organów kultury prezydium rad narodowych.

2. Rada Ministrów określi w drodze rozporządzenia zasady organizacji kształcenia i wychowania w szkołach i innych placówkach kształcenia artystycznego.

3. Zakres uprawnień Ministra Oświaty w stosunku do szkół i innych placówek kształcenia artystycznego określa art. 37 ust. 4.

Art. 37. 1. Minister Oświaty ustala programy nauczania i wychowania, zatwierdza podręczniki i pomoce naukowe oraz określa zasady funkcjonowania wszelkich typów szkół i innych placówek oświatowo-wychowawczych.

Art. 39. 1. Szkoły, placówki oświatowe, wychowawcze, opiekuńczo-wychowawcze i inne zakłady lub placówki szkolące mogą być prowadzone przez organizacje zawodowe, młodzieżowe, instytucje społeczne oraz inne organizacje i instytucje, osoby prawne lub fizyczne, tylko za zezwoleniem Ministra Oświaty, na określonych przez niego zasadach i warunkach i pod jego nadzorem.

Rozdział IV. Przepisy przejściowe i końcowe

Art. 40. 1. Minister Oświaty określi sposób i terminy:

- 1) reorganizacji istniejących obecnie szkół podstawowych w myśl przepisów ustawy,
- 2) dostosowania nauczania i wychowania we wszystkich szkołach i placówkach do zmian wynikających z ustawy.

2. Właściwi ministrowie w porozumieniu z Ministrem Oświaty określą sposób i terminy dostosowania nauczania i wychowania w szkołach i placówkach im podległych do zmian wynikających z ustawy.

Art. 41. Rada Ministrów określi w drodze rozporządzenia zasady organizowania praktycznej nauki zawodu i praktyk zawodowych dla uczniów szkół zawodowych, jak również organizowania zajęć praktycznych w zakładach pracy dla uczniów szkół ogólnokształcących.

Art. 43. W dekrete z dnia 23 marca 1956 r. o obowiązku szkolnym (Dz. U Nr 9, póź. 52) wprowadza się następujące zmiany:

- 1) w art. 1 wyraz „siedmiu” zastępuje się wyrazem „ośmiu”,
- 2) w art. 3 ust. 1 wyraz „siedmiu” zastępuje się wyrazem „ośmiu”,
- 3) w art. 3 ust. 2 liczbę „14” zastępuje się liczbą „15”,
- 4) w art. 4 ust. 3 wyrazy „od 14 do 16 lat” zastępuje się wyrazami „od 15 do 17 lat”,
- 5) w art. 5 ust. 2 liczbę „VII” zastępuje się liczbą „VIII”,

6) w art. 9 ust. 2 pkt 1 liczbę „14” zastępuje się liczbą „15”, wyrazy „od 14 do 16” zastępuje się wyrazami „od 15 do 17”, a liczbę „7” liczbą „8”.

Art. 45. W ustawie z dnia 2 lipca 1958 r. o nauce zawodu, przyuczaniu do określonej pracy i warunkach zatrudniania młodocianych w zakładach pracy oraz o wstępnym stażu pracy (Dz. U Nr 45, póź. 226) wprowadza się następujące zmiany:

- 1) w art. 2, 6 ust. 3, 13 ust. 1 i 4, 15 i 27 liczbę „14” zastępuje się liczbą „15”,
- 2) w art. 11 ust. 1 i 2 oraz w art. 12 ust. 2 liczbę „7” zastępuje się liczbą „8”,
- 3) w art. 12 ust. 1 dodaje się zdanie o następującym brzmieniu: „Jeżeli młodociany nie zakończył nauki zawodu przewidzianej w art. 4 ust. 1 do ukończenia 18 lat życia, obowiązek doksztalcania się jego może być przedłużony nie więcej niż o 1 rok, o ile doksztalcanie dotyczy obranego zawodu”.

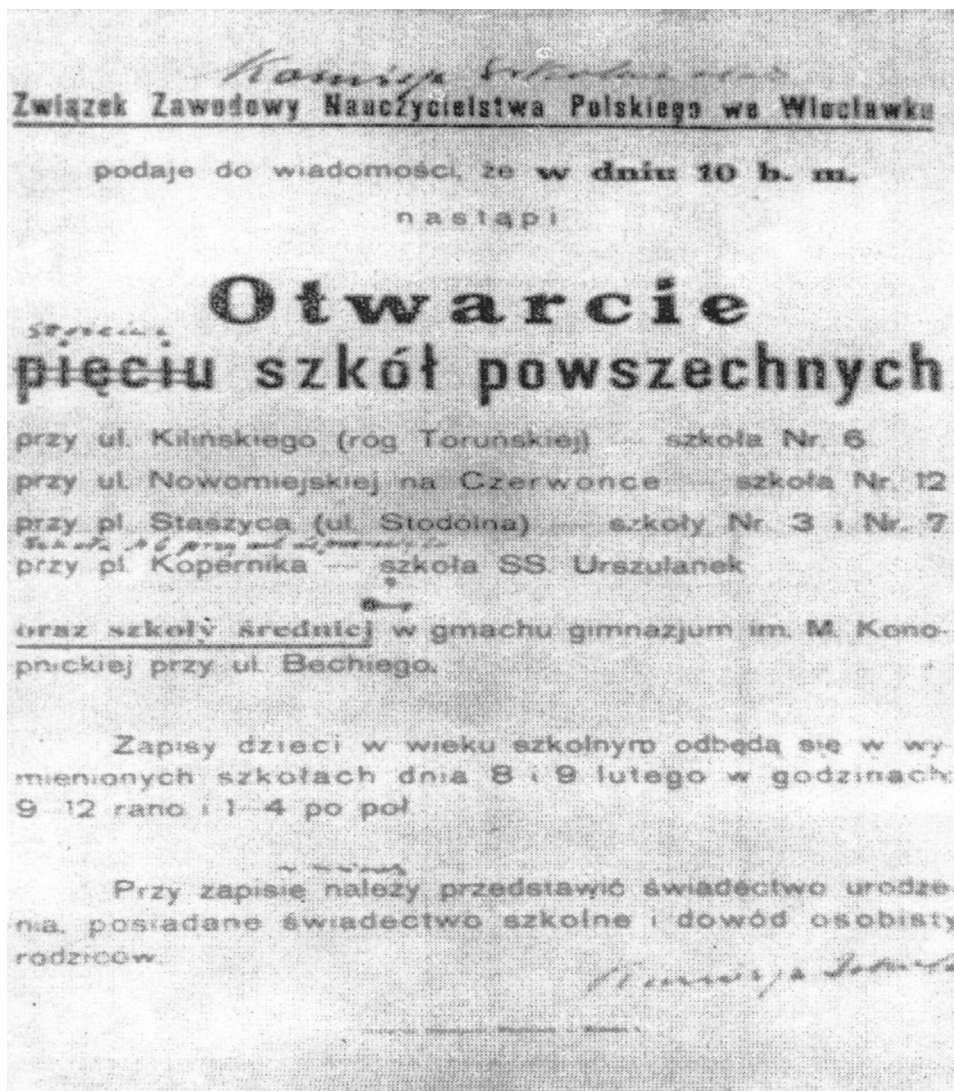
Art. 46. Przepisy art. 43 dotyczące obowiązku szkolnego oraz przepisy art. 45 dotyczące nauki zawodu, przyuczania do określonej pracy i warunków zatrudniania młodocianych w zakładach pracy oraz o wstępnym stażu pracy będą stosowane w miarę realizacji reformy szkół podstawowych w trybie określonym w art. 40.

Art. 48. Ustawa wchodzi w życie z dniem ogłoszenia.

Źródło: M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 284–295. Zacytowano fragmenty ustawy z 15 lipca 1961 roku.

Załącznik nr 6

Plakat informujący o otwarciu szkół podstawowych we Włocławku w 1945 roku

Źródło: AP-W, Remonty szkół powszechnych pismo z dnia 17 kwietnia 1946 roku, pismo podpisane przez prezydenta miasta J. Kubackiego.

Załącznik nr 7

**Fotografia przedstawia uczniów klasy Vc w roku szkolnym 1968/1969
Szkoły Podstawowej nr 9 im. Gen. Karola Świerczeskiego
mieszczącej się przy ul. Wojska Polskiego**

Źródło: Zdjęcie ze zbiorów własnych pani Jolanty Annowskiej.

Załącznik nr 8

7 kwietnia 1949 r., Warszawa

Ustawa Sejmowa o Likwidacji Analfabetyzmu w Polsce

Druk: Dz. U. RP, 29 kwietnia 1949, poz. 177

Rozdział I

Przepisy ogólne

Art. 1. W celu likwidacji analfabetyzmu, będącego spuścizną rządów burżuazji i obszarnictwa oraz zaporą na drodze Polski Ludowej do pełnego rozwoju gospodarczego i kulturalnego Narodu, wprowadza się społeczny obowiązek bezpłatnej nauki dla analfabetów i półanalfabetów.

Art. 2. Za analfabetów w rozumieniu niniejszej ustawy uważa się osoby nie umiejące czytać i pisać, za półanalfabetów – osoby posiadające umiejętność czytania, lecz nie umiejące pisać.

Art. 3. Obowiązek określony w art. 1, rozciąga się na wszystkich analfabetów i półanalfabetów w wieku od 14 do 50 roku życia.

Art. 4. Ustanawia się powszechny obowiązek pełnienia społecznej służby walki z analfabetyzmem.

Rozdział II

Organizacja walki z analfabetyzmem

Art. 5. Do kierowania całokształtem prac w zakresie zwalczania analfabetyzmu powołuje się Pełnomocnika Rządu do walki z Analfabetyzmem.

Art. 6. Prezes Rady Ministrów na podstawie uchwały Rady Ministrów mianuje i odwołuje pełnomocnika Rządu.

Art. 7. Do zakresu działania Pełnomocnika Rządu należy w szczególności: kierowanie i koordynowanie działalności władz państwowych i samorządowych oraz organizacji społecznych w zakresie walki z analfabetyzmem; ustalenie w porozumieniu z Ministrem Oświaty programów nauczania, czasu trwania nauki oraz zasad organizowania kursów i zespołów dla analfabetów i półanalfabetów; organizowanie społecznej walki z anal-

fabetyzmem; zarządzanie rejestracji analfabetów i półanalfabetów oraz nadzór nad jej przeprowadzeniem; mianowanie i odwoływanie wszystkich pełnomocników oraz sprawowanie nadzoru nad ich działalnością.

Art. 8. Pełnomocnikowi Rządu oraz podległym mu wojewódzkim i powiatowym pełnomocnikom może na określony czas przekazać Minister Oświaty niektóre uprawnienia władz szkolnych, a Minister administracji Publicznej za zgodą Rady Państwa – niektóre uprawnienia władz administracji ogólnej w zakresie nadzoru nad wydatkami związków samorządu terytorialnego na cele oświatowe i opieki społecznej.

Art. 9. Do zakresu działania wojewódzkiego pełnomocnika walki z analfabetyzmem należy: koordynowanie i kierowanie na obszarze województwa działalnością władz państwowych i samorządowych oraz organizacji społecznych w zakresie walki z analfabetyzmem; pełnienie czynności zleconych przez Ministra Oświaty i Ministra Administracji Publicznej (art.8) oraz czynności zleconych przez Pełnomocnika Rządu; mianowanie i odwoływanie powiatowych pełnomocników oraz sprawowanie nadzoru nad ich działalnością.

Art. 10. Do zakresu działania powiatowego pełnomocnika do walki z analfabetyzmem należy: kierowanie i koordynowanie na terenie powiatu działalnością władz państwowych i samorządowych oraz organizacji społecznych w zakresie walki z analfabetyzmem; pełnienie czynności zleconych przez Ministra Oświaty i Ministra Administracji Publicznej (atr.8), jak również czynności zleconych przez Pełnomocnika Rządu oraz właściwego wojewódzkiego pełnomocnika; kierowanie pracami gminnych komisji społecznych oraz ich nadzorowanie.

Art. 11. Budżet Pełnomocnika Rządu stanowi część budżetu Ministerstwa Oświaty.

Art. 12. Tworzy się następujące społeczne organy do walki z analfabetyzmem: Główną Komisją Społeczną do Walki z Analfabetyzmem, działającą przy Pełnomocniku Rządu; wojewódzkie komisje społeczne, działające przy wojewódzkich pełnomocnikach, powiatowe komisje społeczne, przy powiatowych pełnomocnikach; gminne komisje społeczne, działające przy zarządach gmin.

Art. 13.1. Tryb powoływania i skład społecznych organów, przewidzianych w artykule 12, oraz ich zakres i sposób działania określi Pełnomoc-

nik Rządu w porozumieniu z Ministerstwem Oświaty. Do Głównej Komisji Społecznej do Walki z Analfabetyzmem wchodzi przedstawiciel Rady Państwa, a do wojewódzkich, powiatowych i gminnych komisji społecznych delegują po jednym przedstawicielu prezydya właściwych rad narodowych.

Art. 14.1. Pełnomocnik Rządu ma wprowadzić na całym obszarze lub w niektórych okręgach państwa obowiązek pełnienia społecznej służby walki z analfabetyzmem.

2. Społeczna służba walki z analfabetyzmem polega na obowiązku spełnienia.

3. Określonych czynności w zakresie: rejestracji i nauczania analfabetów i półanalfabetów oraz organizowania opieki społecznej, niezbędnej w związku z pobieraniem przez nich nauki.

Art. 15. Do pełnienia społecznej służby walki z analfabetyzmem powołuje Pełnomocnik.

1. Rządu albo na jego zlecenie wojewódzki lub powiatowy pełnomocnik do walki z analfabetyzmem.

2. Art. 16.1. Do pełnienia społecznej służby walki z analfabetyzmem może być powołana każda osoba, która posiada dostateczne kwalifikacje do pełnienia czynności, zakreślonych w art. 14, ust. 2. Kwalifikacje te określi Pełnomocnik Rządu.

3. Powołanie może nastąpić bez zgody osoby powołanej tylko:

- 1) w miejscowości jej zamieszkania lub zatrudnienia;
- 2) na okres nie dłuższy niż sześć miesięcy;
- 3) w wymiarze nie przekraczającym 12 godzin tygodniowo.

4. Za pełnienie społecznej służby walki z analfabetyzmem pobierają osoby powołane do tej służby wynagrodzenie według zasad i na warunkach, które określi Pełnomocnik Rządu z Ministrem Skarbu.

Rozdział III

Rejestracja i nauczanie

Art. 17. Osoby podlegające obowiązkowi nauki (art. 3), powinny zgłosić się do rejestracji w terminie i miejscu oznaczonym w zarządzeniu powiatowego pełnomocnika do walki z analfabetyzmem.

Art. 18. Od obowiązku rejestracji zwolnieni są analfabeci i półanalfabeci: 1) odbywający służbę wojskową, 2) niezdolni do pobierania nauki wskutek upośledzenia umysłowego, 3) niezdolni do pobierania nauki na kursach wskutek ułomności fizycznej.

Art. 19. Rejestrację analfabetów i półanalfabetów przeprowadzają gminne komisje społeczne w trybie, który określi Pełnomocnik Rządu.

Art. 20. Powiatowy pełnomocnik może zarządzić sprawdzenie umiejętności czytania i pisania osób, co do których zachodzi uzasadnione przypuszczenie, że uchyliły się od obowiązku rejestracji. Czynność ta w stosunku do tej samej osoby nie może być powtarzana.

Art. 21.1. Nauczanie analfabetów i półanalfabetów odbywa się na państwowych kursach, organizowanych i prowadzonych z polecenia Pełnomocnika Rządu do walki z analfabetyzmem przez kuratorów okręgów szkolnych na zasadach ustalonych przez Pełnomocnika Rządu w porozumieniu z Ministrem Oświaty; na kursach i zespołach, organizowanych i prowadzonych przez zakłady pracy oraz organizacje społeczne, a zatwierdzonych przez Pełnomocnika Rządu;

Nauczanie analfabetów i półanalfabetów odbywających służbę wojskową organizują władze wojskowe.

Art.22. Nauczanie powinno być tak zorganizowane, aby nie stanowiło przeszkody w wykonaniu zajęć zawodowych.

Art. 23. Koszty rejestracji analfabetów i półanalfabetów oraz koszty osobowe i rzeczowe na państwowych kursach ponosi Skarb Państwa w ramach budżetu Ministerstwa Oświaty.

Art. 24. Właściwe organy mogą dla celów rejestracji i nauczania korzystać bezpłatnie z lokali i urządzeń szkół wszelkich typów oraz lokali przeznaczonych na cele oświatowe.

Rozdział IV

Przepisy końcowe

Art. 25. Wykonanie niniejszej ustawy porucza się Prezesowi Rady Ministrów oraz Ministrom: Oświaty, Administracji Publicznej i Skarbu.

Art. 26. Ustawa niniejsza wchodzi w życie z dniem ogłoszenia.

Prezydent Rzeczypospolitej: B. Bierut.

Prezes Rady Ministrów: J. Cyrankiewicz.

Minister Oświaty: St. Skrzyszewski.
Minister Administracji Publicznej: Wł. Wolski.
Minister Skarbu: K. Dąbrowski.

Źródło: AP-W, Sprawozdanie z akcji zwalczania analfabetyzmu w 1948/1949 we Włocławku, sygn. 858; M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty*, s. 262–264.

Załącznik nr 9

**Klasa IXa Gimnazjum ss.Urszulanek w roku szkolnym 1948/1949
z nauczycielkami, od lewej: Franciszka Szlęzak;
Henryka Sosnowska, nauczycielka i przełożona internatu;
Konstantyna Baranowska, przełożona i nauczycielka;
Elżbieta Łukasiewicz, prefekt; Bogna Sternicka, dyrektor szkoły**

Źródło: M. Pawlak, *Dawne włocławskie gimnazja*.

Załącznik nr 10

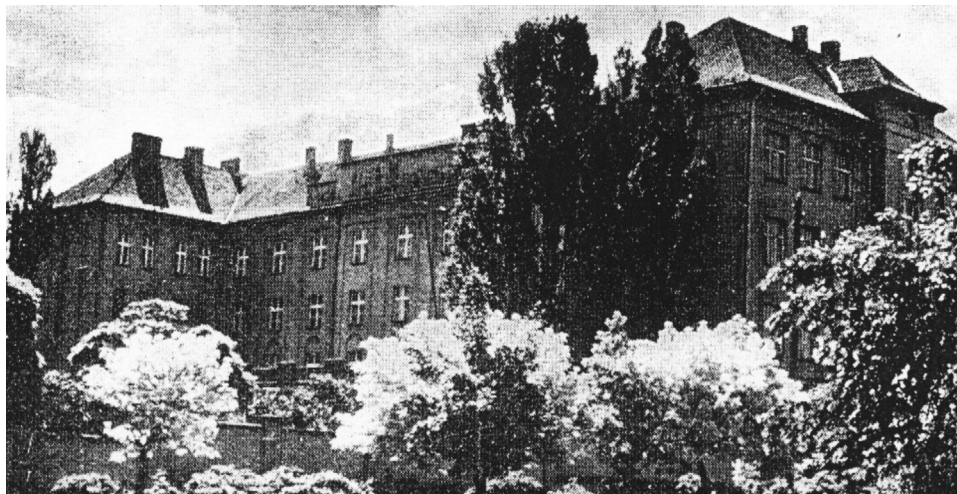
**Maturzyści ze szkoły im. Ks. J. Długosza w rok 1946.
Siedzą członkowie grona pedagogicznego – czwarty od prawej
ks. W. Mirski, dyrektor szkoły**

Źródło: *Szkola im. J. Długosza we Włocławku*, s. 286

Załącznik nr 11

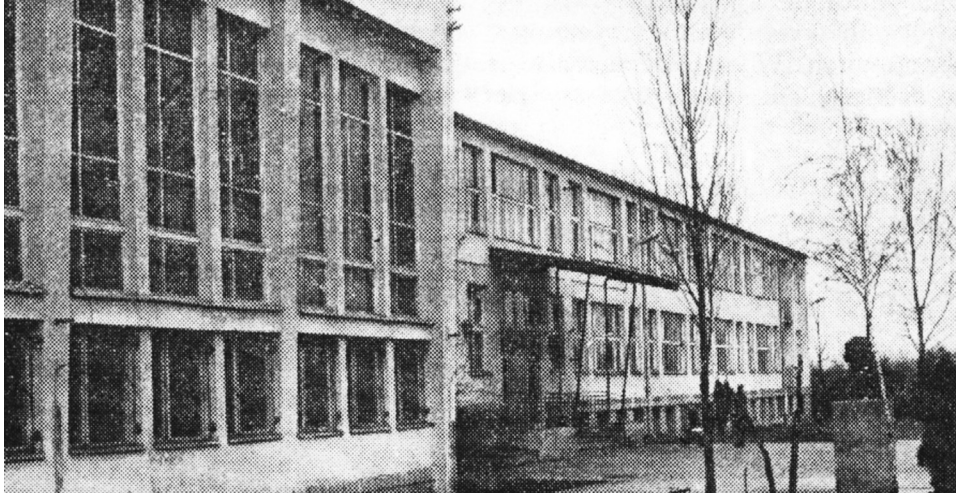
**Gmach Liceum im. M. Konopnickiej – widok od strony Wisły
(zdjęcie z 1932 roku)**

Źródło: *Liceum im. M. Kopernika we Włocławku*, s. 16.

Załącznik nr 12

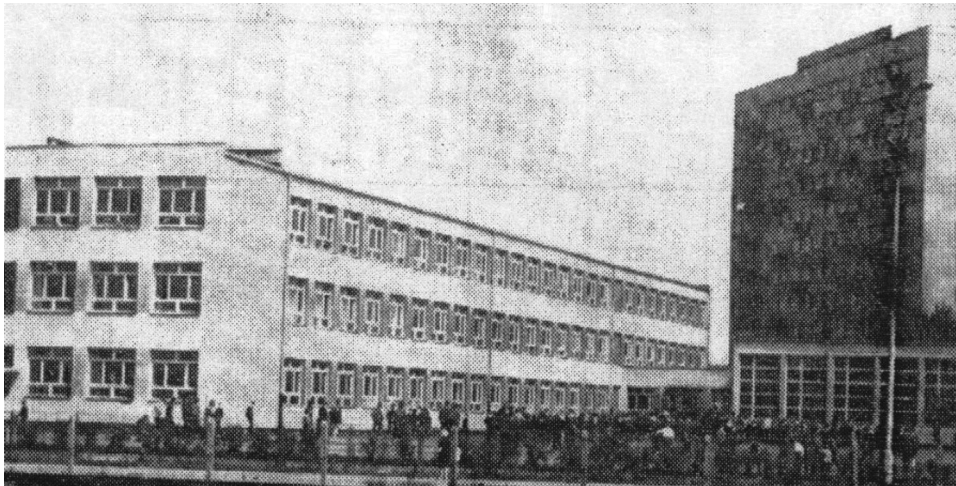
Szkoła Podstawowa nr 7 we Włocławku na Osiedlu Południe (zdjęcie z 1964 roku)

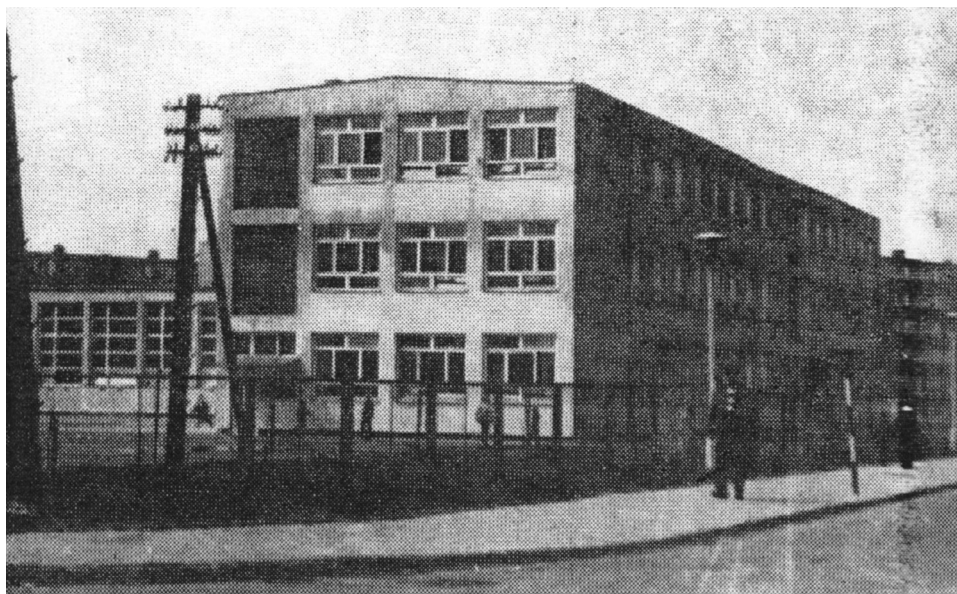
Źródło: M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 266

Załącznik nr 13

Budynek Szkoły Podstawowej nr 18 na Osiedlu Zazamcze (zdjęcie z 1970 roku)

Źródło: M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 271.

Załącznik nr 14**Budynek Szkoły Podstawowej nr 5 na Osiedlu Zazamcze
(zdjęcie z 1975 roku)**

Źródło: M. Słomski, *Rozwój szkolnictwa podstawowego*, s. 269.

Załącznik nr 15**Pismo z dnia 8 maja 1946 r. Rady Szkolnej Miejskiej
we Włocławku do Ministra Oświaty w Warszawie**

Na terenie miasta Włocławka uruchomiono 12 publicznych szkół powszechnych, które mieszczą się w 6-ciu budynkach własnych.

Nauka odbywa się na 2 lub 3 zmiany. Na nadchodzący 1946/47 rok szkolny braki i potrzeby zwiększą się ze względu na napływ dzieci do szkół nowego rocznika, oraz ze względu na 8 letni program nauczania i rozrostu szkoły kształcącej.

W minionym okresie budżetowym Zarząd miejski wydatkował z własnych funduszy na doprowadzenie budynków szkolnych do stanu używalności kwotę 1.500.000 zł, gdyż na ten cel otrzymał jedynie 1.100.000 zł

tytułem subwencji z Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego w Toruniu. Według najtańszej oferty, dalsze wydatki na ten cel wynosić będą sumę 1.960.000 zł i na pokrycie tego wydatku Zarząd Miejski nie posiada żadnych środków. Rozwiązanie całości zagadnienia i wszelkich potrzeb szkolonych na terenie miasta Włocławka wymaga co najmniej kilim letniego planu działania, realizacja którego wymaga dużych środków pieniężnych., których Zarząd Miejski nie posiada.

Najpilniejsze zamierzenie Zarządu Miejskiego w zakresie pomieszczeń szkolnych sięgają 3-letniej działalności jak następuje:

Przebudowa na szkołę budynku przy placu H. Dąbrowskiego kosztowała około 4.000.000zł. Przebudowa na szkołę budynku przy ul. Mostowej na Zawisłu kosztowała około 500.000 zł.

Przebudowa na szkołę budynku przy ul. Brzeskiej kosztowała około 2.000.000 zł.

Zarząd Miejski nie może podolać całkowicie tym potrzebom we własnym zakresie finansowym, prosi Ministerstwo Oświaty usilnie o udzielenie dotacji na remonty szkół w sumie 1.900.000 zł.

Prezydent Miasta J. Kubecki

Źródło: AP- W, Remonty szkół powszechnych, sygn. 223

Załącznik nr 16

UCHWAŁA NR 276 PREZYDIUM RZĄDU
z dnia 18 maja 1954 roku
w sprawie ulepszenia systemu kształcenia nauczycieli
szkół podstawowych i średnich
Dz. Urz. Min. Ośw. 1955 r. Nr 7, poz. 57.

Zgodnie z wytycznymi II Zjazdu PZPR, dotyczącymi podniesienia poziomu nauczania i wychowania w szkołach podstawowych i średnich zachodzi konieczność lepszego przygotowania ideologicznego, naukowego i pedagogicznego nauczycieli oraz stworzenia warunków dla dalszego

podnoszenia ich kwalifikacji i doskonalenia metod pracy. W tym celu Prezydium Rządu uchwała, co następuje:

- § 1. Kształcenie kandydatów na nauczycieli szkół podstawowych odbywa się:
- a) w czteroletnich liceach pedagogicznych,
  - b) w pięcioletnich zaocznych liceach pedagogicznych,
  - c) w dwuletnich studiach nauczycielskich,
  - d) w trzyletnich zaocznych studiach nauczycielskich.
- § 2. Kształcenie kandydatów na nauczycieli szkół średnich odbywa się:
- a) w uniwersytetach i akademiach (na wydziałach odpowiadających przedmiotom nauczania w szkołach średnich),
  - b) w czteroletnich wyższych szkołach pedagogicznych,
  - c) w pięcioletnich wydziałach zaocznych wyższych szkół pedagogicznych.
- § 3. Czteroletnie liceum pedagogiczne i pięcioletnie zaoczne liceum pedagogiczne przygotowują kandydatów na nauczycieli klas I–IV szkół podstawowych.
- § 4. Dwuletnie studium nauczycielskie i trzyletnie zaoczne studium nauczycielskie przygotowują kandydatów na nauczycieli klas V–VII szkół podstawowych.
- § 5. Uniwersytety, akademie i czteroletnie wyższe szkoły pedagogiczne oraz pięcioletnie wydziały zaoczne wyższych szkół pedagogicznych przygotowują kandydatów na nauczycieli klas VIII–XI.
- § 6. W związku z powyższymi postanowieniami zobowiązuje się Ministra Oświaty do:
- a) przekształcenia istniejących dotychczas zakładów kształcenia nauczycieli szkół podstawowych na licea pedagogiczne i zaoczne licea pedagogiczne o zakresie wymienionym w § 3;
  - b) utworzenia studiów nauczycielskich i uruchomienia przy nich zaocznych studiów nauczycielskich;

Załącznik nr 17**Powiadomienie**

Kierownictwo Internatu im. ks. Jana Długosza niniejszym powiadamia J.W. Państwa, że Syn Ich..... uczeń kl. .... w okresie od ..... do ..... 193.....r. wykazał następujące postępy (przedmioty podkreślone oznaczają zaniedbanie):

I. W nauce

religia	fizyka .....
polski	ćwiczenia cielesne .....
łacina	przysposo., wojskowe .....
francuski	zajęcia praktyczne .....
niemiecki	rysunki .....
historia	śpiew .....
zagad. życia współcz.	chór .....
geografia.....	muzyka .....
przyroda.....	orkiestra .....
matematyka	modelarstwo lotnicze .....
konwersacja	lektura .....

II. W kulturze i wychowaniu

zachowanie się na lekcjach	stosunek do przełożonego .....
zachowanie się Internacie	w Internacie .....
stosunek do przełożonych	stosunek do kolegów .....
w szkole	stosunek do służby .....
wartości etyczne	poczucie odpowiedzialności .....
zauważone wady	uspołecznienie .....
stosunek do cudzej i wspólnej wyrobienie towarzyski	
własności	

III. W porządku i estetyce

dokonane zniszczenia	czystość osobista .....
dbałość o własne rzeczy	wygląd osobisty .....

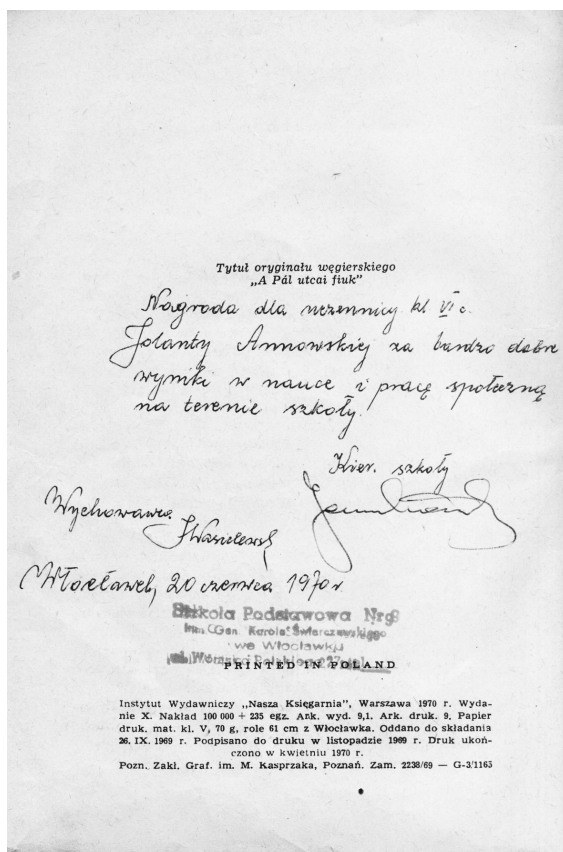
IV. W zdrowiu i higienie

waga ..... choroba (diagnoza) .....
 stan zdrowia ..... stosowane zbiegi pielęgniarские .....
 stosunek do zabiegów zdrowotnych. Zalecenia .....
 (kąpiel, przechadzki) .....

Źródło: AD- W, ALJDŁ-5; AD- W, ALJDŁ- 10, Diariusz internatu im. Jana Długosza z 1949 roku.

Załącznik nr 18

Strona z dedykacją książki otrzymanej w nagrodę za prace społeczne i wyniki w nauce

Źródło: Zbiory własne pani Jolanty Annowskiej.

Wykaz tabel i wykresów

Tab. 1:	Organizacja szkół podstawowych we Włocławku w roku szkolnym 1952/1953	116
Tab. 2:	Państwowe nakłady finansowe na szkolnictwo podstawowe we Włocławku w latach 1950-1965	117
Tab. 3:	Szkoły podstawowe we Włocławku z liczbą oddziałów, nauczycieli i uczniów w roku szkolnym 1969/1970	120
Tab. 4:	Rozwój szkolnictwa podstawowego we Włocławku w latach 1945-1970	121
Tab. 5:	Środki ze składek społeczeństwa na budowę szkół w latach 1958-1966	222
Tab. 6:	Szkoły podstawowe wybudowane w latach 1945-1975 we Włocławku i ich lokalizacja	225
Tab. 7:	Wykształcenie nauczycieli szkół podstawowych we Włocławku w latach 1945-1970	268
Tab. 8:	Liczba nauczycieli pracujących w włocławskich szkołach podstawowych w roku szkolnym 1973/1974	268
Tab. 9:	Wykształcenie nauczycieli szkół podstawowych w 1974/1975 roku	269

Tab. 10:	Liczba nauczycieli w szkołach podstawowych Włocławka w latach 1957-1965	282
Tab. 11:	Stawki płac dla nauczycieli i wychowawców w latach 1954-1960	289
Tab. 12:	Stawki płac dla nauczycieli i wychowawców obowiązujące od 1965 roku	290
Tab. 13:	Promocja uczniów w niektórych szkołach podstawowych Włocławka w 1947 roku	298
Tab. 14:	Liczba oddziałów i uczniów w LZK w latach 1945-1972 .	309
Tab. 15:	Liczba uczniów w szkołach ogólnokształcących we Włocławku	309
Tab. 16:	Liczba uczniów w liceach ogólnokształcących dla dorosłych we Włocławku	310
Tab. 17:	Liczba uczniów w szkołach Włocławka wg stanu na dzień 13 XII	373
Wyk. 1:	Liczba woluminów (w tys.) znajdująca się w włocławskich bibliotekach szkolnych w latach 1950-1965	245
Wyk. 2:	Liczba wypożyczonych książek z bibliotek mieszczących się na terenie szkół włocławskich w latach 1950-1965	246
Wyk. 3:	Odsetki (%) uczniów promowanych i niepromowanych w włocławskich szkołach podstawowych w wybranych latach szkolnych	301
Wyk. 4:	Liczba uczniów (w tys.) w włocławskich szkołach podstawowych w wybranych latach szkolnych	304